

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ • ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 π. Χ.

Επιμέλεια: Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
Εκδόσεις: ΔΕΣΟ

Με απόφαση της Έλληνικής Κυβερνήσεως τά δι-
δακτικά βιβλία του Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυ-
κείου τυπώνονται από τον Όργανισμό Έκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων και μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

Ενημέρωση. Επειδή τό βιβλίό τοῦτο εἶναι ἀγκῶδες καί δυσανά-
λογο μέ τό διδακτικό χρόνο (70-72 ὥρες διδασκαλίας), ἔχουν γρα-
φεί ὁδηγίες πού περιορίζουν τή διδακτέα ὕλη καί παρέχουν κάποιες
γενικές κατευθύνσεις διδασκαλίας ἔτσι, ὥστε οἱ μαθητές νά διδά-
σκονται ἰδιαίτερα τά κεφάλαια πού ἀναφέρονται στήν Ἑλληνική
Ἱστορία.

Γι' αὐτό παρακαλοῦνται οἱ διδάσκοντες, πρὶν προγραμματίσουν
τά μαθήματά τους νά ἰδοῦν τό τεῦχος « Ὅδηγίες γιά τή διδασκαλία
τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων », ἔκδ. ΟΕΔΒ, ὅπου γίνεται λόγος γιά
τή διδακτέα ὕλη καί τή μέθοδο διδασκαλίας.

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α
ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

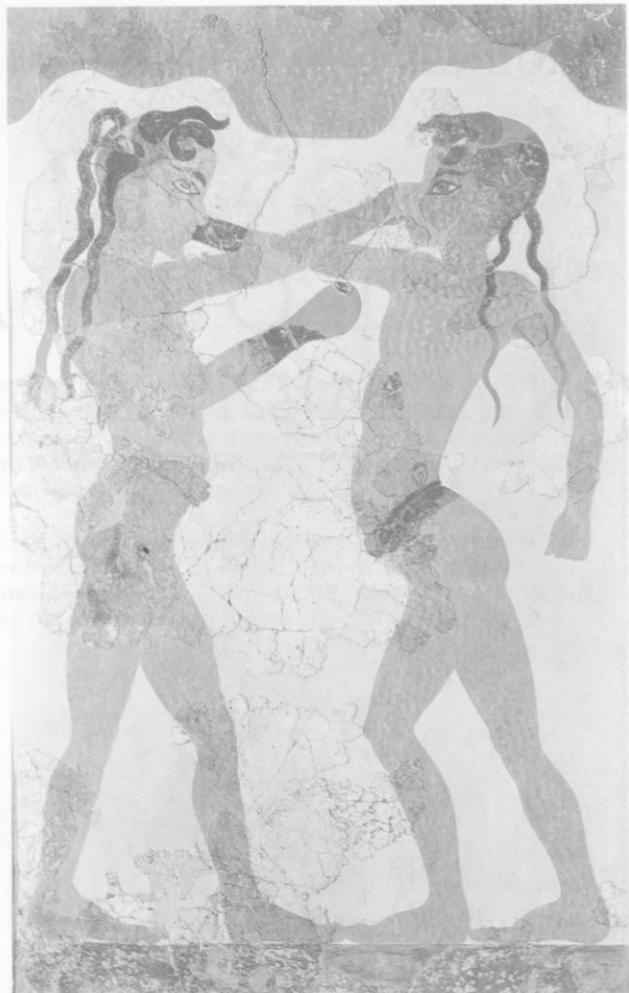
ΩΣ ΤΑ 146 Π.Χ.

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1982

Ἡ παιδική πυγμαχία. Τοιχογραφία από μεγάλο σπήλι τοῦ 1500 π.Χ. στό Ἀκρωτήρι Θήρας (τό ἔργο εἶναι συμπληρωμένο στά σημεῖα πού ἔχουν καταστραφεῖ). Πρόκειται γιά μιὰ ἀπό τίς πλεῖστον σημαντικές τοιχογραφίες πού προέρχονται ἀπό τήν προϊστορική Ἑλλάδα. Δύο παιδιά, πού φοροῦν «ζώμα» στούς γλουτούς καί γάντια πυγμαχίας στό ἕνα χέρι, παλεύουν. Ἡ ἐκφρασή τους εἶναι ἐράσσιμα. Τά μάτια, κατά τή συνήθεια τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, δέν εἰκονίζονται προφίλ, ἀλλά ὀλόκληρα. Τά μαλλιά σέ μακριούς μαύρους βοστρύχους πέφτουν στούς ὤμους. Τό ὑπόλοιπο κρανίο ἔχει ἀπόχρωση γαλάζια. Τά πρόσωπα τῶν παιδιῶν εἶναι ἰδιότυπα ὠραία, τά σώματά τους λεπτά καί κομψά. Στά χρώματα δέν ὑπάρχει ποικιλία· ὑπερισχύουν τό κόκκινο, τό μαῦρο καί τό γαλάζιο. Ἡ τοιχογραφία χρονολογεῖται γύρω στά 1500 π.Χ. καί ἐκτίθεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο στήν Ἀθήνα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τό πύ σπουδαϊό πλάσμα πού παρουσιάστηκε στή γή εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Μέ τίς ἀδιάκοπες προσπάθειές του, ἐδῶ καί πολλές χιλιάδες χρόνια, κατανικήθηκαν ἀμέτρητες δυσκολίες καί φτάσαμε στόν πολιτισμό τῆς ἐποχῆς μας. Τήν ἀξιοθαύμαστη αὐτή πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζει ἡ Ἱστορία.

Ἡ Ἱστορία, στήν προσπάθειά της νά φωτίσει τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου καί νά παρακολουθήσει τούς ἀμέτρητους ἀγῶνες του, στηρίζεται στή βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας, πού μέ τά εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν της προβάλλει τήν εἰκόνα τῆς ζωῆς στίς παλαιότερες ἐποχές. Ἀκόμη, χρησιμοποιεῖ γραπτά κείμενα τοῦ παρελθόντος. Αὐτά εἶναι ἡ πολυτιμότερη πηγὴ της, γι' αὐτό κι ἡ πραγματικὴ Ἱστορία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ὑπάρχουν γραπτές πηγές.

Ἡ μεγάλη περίοδος, πρὶν χρησιμοποιήσῃ τὴ γραφὴ ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζεται Προϊστορία καί χωρίζεται σέ τρεῖς ἐποχές, ἀνάλογα μέ τό κύριο ὕλικό πού χρησιμοποιήθηκε κάθε φορά γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων καί ὀπλων.

Έρυθρόμορφος ἀμφορέας θαυμάσιας διατήρησης, με παράσταση τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς (βρίσκεται στο Μουσείο τῆς Μπάζελ, στήν Ἑλβετία). Ἔργο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μεγαλύτερη καί πιό ἀληθινή περιπέτεια πού σημειώθηκε πάνω στή γῆ. Ἡ ἐμφάνισή του στόν πλανήτη μας στάθηκε τό μεγαλύτερο γεγονός στήν ἱστορία τῆς. Προικισμένος μέ τήν πολύτιμη δύναμη τοῦ λογικοῦ, γρήγορα ξεχώρισε ἀπ' ὄλα τά ζωντανά πλάσματα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος κι ἔγινε ὁ ἥρωας τῆς γῆς.

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου

Τά ζῶα καί τά πουλιά ὑπάρχουν κι αὐτά ἀπό αἰῶνες. Καμιά ὅμως ἀλλαγὴ δέ σημειώθηκε στή ζωὴ τους, στό πέρασμα τοῦ χρόνου, μέ δική τους προσπάθεια. Γεννιοῦνται, χτίζουσι τίς φωλιές τους, φέρνουν στόν κόσμο τά παιδιά τους, παλεύουν γιά νά βροῦν τήν τροφή τους καί, τέλος, χάνονται ἀπό τή ζωὴ ἀπαράλλαχτα, ὅπως κι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Στῶν ζῶων, ὅμως, τῶν πουλιῶν καί τῶν ἐντόμων τῆ ζωὴ καμιὰ πρόοδος δέ σημειώθηκε μέσ στό χρόνο.

Δέ θά μπορούσε νά πει κανεὶς τό ἴδιο καί γιά τόν ἄνθρωπο. Ἀπὸ τήν πρώτη στιγμή τῆς παρουσίας του πάνω στή γῆ, οἱ σκληροὶ ἀγῶνες του, οἱ ἀδιάκοπες προσπάθειές του δέν πῆγαν χαμένες. Τό λογικό ἔδινε φτερά στά χέρια του, τόν βοήθησε νά προοδεύει, νά καλυτερεύει σταθερά τίς συνθήκες τῆς ζωῆς του· νά φυλάγεται ἀπὸ τοὺς ἀμέτρητους κινδύνους πού τόν παραμόνευαν σέ κάθε βῆμα, νά βρῖσκει πάντα κάτι καινούριο.

Ἡ σημασία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στή γῆ

Κι ἂν ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε ἕνα πλῆθος εὐκολίες κι ἀγαθὰ στή διάθεσή μας, ἂν ὑπάρχει τό ραδιόφωνο, τό ἀεροπλάνο, οἱ διάφορες μηχανές, ὁ κινηματογράφος, τό αὐτοκίνητο, οἱ πύραυλοι καί τά διαστημόπλοια, καί τό σπουδαιότερο, ἂν μπορούμε νά μιλοῦμε γιά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί ἐλευθερία, ὄλα αὐτά καί ὅτι ἄλλο μπορούμε νά χαροῦμε στή ζωὴ μας, εἶναι καρποὶ τῆς συγκλονιστικῆς προσπάθειας πού αἰῶνες ὀλόκληρους πάνω στή γῆ πραγματώνει ὁ ἄνθρωπος, γιά νά κυριαρχήσει στή φύση καί νά βελτιώσει τή ζωὴ του.

Τό θέμα μελέτης τῆς ἱστορίας

Αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ πλάσματος τῆ ζωὴ καί τά ἔργα, τοὺς ἀγῶνες καί τίς προσπάθειες γιά τό καλύτερο, σ' ὅποιο σημείο τῆς γῆς κι ἂν ἔγιναν, σ' ὅποια ἐποχὴ κι ἂν σημειώθηκαν, ἔχει θέμα μελέτης τῆς ἡ ἱστορία.

Γενεές ατέλειωτες ανθρώπων ήρθαν στή γη καί χάθηκαν. Λαοί μεγάλοι ή άσήμαντοι παρουσιάστηκαν, μεγάλα κράτη δημιουργήθηκαν κι εξαφανίστηκαν. Τί άπόμεινε άπ' όλους αυτούς τούς άμέτρητους ανθρώπους; Κάθε άξια σκέψη, κάθε ανακάλυψη ή εφεύρεση, κάθε σημαντικό έργο του ανθρώπου, σ' όποιο σημείο τής γής κι άν έγινε, δέν πήγε χαμένο.

Ή εϋθύνη του ανθρώπου άπέναντι στην Ίστορία

Ή ατέλειωτη σειρά γενεών, άπό τά πανάρχαια τά χρόνια ως σήμερα, σέ κάθε γωνιά τής γής, άγωνίστηκε σκληρά. Αυτών των άγώνων οί καρποί κληροδοτήθηκαν σέ μās, για νά συνεχίσουμε, σάν ένας κρίκος στην αλυσίδα τής ανθρωπότητας, γεμάτοι τεράστια εϋθύνη, μέ τήν ίδια έπιμονή, τήν πορεία για τό καλύτερο, σάν άξιο πολίτες.

3. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στήν ιστορική πορεία του ανθρώπου σημασία έχει νά προσέξει κανείς εκείνα τά γεγονότα, πού βάζοντάς τα στή σειρά καί συνδέοντάς τα μπορεί νά δει πώς όδήγησαν, σιγά-σιγά, στην ανάπτυξη καί τή βελτίωση τής ζωής, δηλ. στον πολιτισμό*.

Όρισμός τής Ίστορίας

Δέν έχουν ώστόσο άξια τά γεγονότα, άν δέ συνδυαστούν μέ τούς ανθρώπους που τά προκάλεσαν ή τά αντιμετώπισαν. Κι ή Ίστορία σάν έπιστήμη σκοπό τής έχει, γυρνώντας στά περασμένα, νά γνωρίσει τήν άδιάκοπη καί μακραίωνη προσπάθεια του ανθρώπου για τήν κατάκτηση του πολιτισμού. Γι' αυτό όδηγεί, περισσότερο άπό κάθε άλλη έπιστήμη, κοντά στον άνθρωπο, στή γνωριμία τής ζωής καί των έργων του, άπό τή στιγμή πού εμφανίστηκε στή γη ως σήμερα. Του δείχνει τή σημασία πού έχει ή προσωπική του συμβολή στή δημιουργία του πολιτισμού· τον βοηθάει δηλαδή νά αισθανθεί σάν υπεύθυνος πολίτης.

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ήν θελήσει καθένας άπό μās νά διηγηθεί τήν ιστορία του, θά μιλήσει για μερικά σημαντικά γεγονότα στή ζωή του. Θά πρέπει νά πει πότε γεννήθηκε, ποιοί ήταν οί γονείς του, πότε πήγε στό σχολείο, πότε έγιναν κάποια σπουδαία περιστατικά τής ζωής του. Σέ κάθε στιγμή, θά χρειαστεί νά τοποθετήσει χρονικά αυτό πού διηγείται. Ή ίδια άνάγκη παρουσιάζεται έπιτακτικά καί στή μελέτη τής ιστορίας. Είναι άπαραίτητο, δηλαδή, νά τοποθετήσει κανείς μέσ στό άπέραντο χρονικό διάστημα, πού τό ανθρώπινο γένος υπάρχει στή γη, κάθε γεγονός πού ιστορεί.

Τήν άνάγκη αυτή τήν ένωσαν έδω καί αιώνες οί άνθρωποι. Ξεκί-

νησαν έτσι, παρατηρώντας τί συμβαίνει γύρω τους, νά βροῦν μερικά σταθερά σημεῖα. Ἡ νύχτα ἀκολουθεῖ, πάντοτε, τήν ἡμέρα· τὸ φεγγάρι παρουσιάζεται, στίς διάφορες φάσεις του, σέ ἰσόχρονα διαστήματα. Οἱ ἐποχές τοῦ χρόνου διαδέχονται κανονικά ἢ μιὰ τήν ἄλλη, γιά νά ξανάρθουν μέ τήν ἴδια σειρά.

Ἐφτασαν, ἔτσι, νά συλλάβουν τήν ἔννοια τοῦ ἔτους. Προσδιόρισαν πότε ἔρχονται οἱ βροχές, πότε εἶναι ζέστη ἢ κρύο, χρειάστηκε ὁμως νά τοποθετήσουν στό χρόνο μερικά γεγονότα.

Κάθε τόπος ἢ πόλη εἶχε διαφορετικά σταθερά σημεῖα στή χρονολογία. Στήν Αἴγυπτο, στήν Ἀσσυρία καί στή Βαβυλωνία μετροῦσαν μέ βάση τήν περίοδο πού βασιλευαν οἱ βασιλιάδες. Π.χ. τόν τρίτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ φαραῶ Ραμσῆ Β΄ ἔγινε τό τάδε γεγονός.

Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἔχουν σταθερό σημεῖο στή χρονολογία τους τὸ συγκλονιστικό γεγονός τῆς γέννησης τοῦ Κυρίου. Ὅ,τι ἔγινε ἀπὸ κεῖ καί ἔπειτα τό τοποθετοῦμε προσθέτοντας τὰ χρόνια. Π.χ. τό 1821 ξέσπασε ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐμεῖς σήμερα ζοῦμε 1977 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

Ἀνθρώποι ὁμως ἔζησαν καί πρὶν γεννηθεῖ ὁ Κύριος. Τὰ γεγονότα πού σημειώθηκαν στήν ἐποχὴ τους, τὰ χρονολογοῦμε γυρνώντας πίσω τόσα χρόνια, ὅσο ἀπέχει τό κάθε περιστατικό ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι τό σταθερό γιά μᾶς σημεῖο. Λέμε ἔτσι ὅτι τό 431 π.Χ. ξέσπασε ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Αἰώνας εἶναι τό διάστημα ἑκατὸ χρόνων. Πρῶτος αἰώνας μ.Χ. εἶναι ἀπὸ τό ἔτος 1 ὠς τό 100, δεύτερος ἀπὸ τό 101 ὠς τό 200. Μὲς στόν 20ῦ αἰώνα μ.Χ., τό 1914, ἄρχισε ὁ Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος.

Οἱ προχριστιανικοὶ αἰῶνες πηγαίνουν πρὸς τὰ πίσω, κι ὅσο μεγαλώνει ὁ ἀριθμὸς τους, τόσο ξεμακραίνουν ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Χριστοῦ: ὁ πρῶτος αἰώνας π.Χ. ἀρχίζει τό 100 καί τελειώνει τό 1. Τό 480 π.Χ., στόν 5ο αἰώνα π.Χ., οἱ Ἕλληνες νίκησαν τοὺς Πέρσες στή Σαλαμίνα. Ἄν τό ἀνθρώπινο γένος ἔχει ζωὴ 700.000 χρόνων (7.000 αἰῶνες δηλαδή) πάνω στή γῆ, μόνο εἴκοσι αἰῶνες ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Χριστοῦ· οἱ ἄλλοι 6.980 εἶναι προχριστιανικοί.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες χρονολογοῦσαν μέ σταθερό σημεῖο τήν πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι μετροῦσαν ἀπὸ τήν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ Μουσουλμάνοι ξεκινοῦν τὴ χρονολόγησή τους ἀπὸ τό 622 μ.Χ., τὴ χρονιά τῆς Ἐγίρας, πού ὁ Προφήτης τους ὁ Μωάμεθ ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μέκκα, γιά νά γλιτώσει ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του.

Ἔτος

Ἡ χριστιανικὴ
χρονολογία

Ἐννοια τοῦ αἰώνα

Χρονολογία πρὸ
Χριστοῦ

Ἡ χρονολογία
διαφόρων λαῶν

4. ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Έκατομμύρια άνθρωποι έχουν ζήσει ως σήμερα στη γη. Πλήθος γεγονότα έχουν σημειωθεί. Αδιάκοπες προσπάθειες αλυσίδας ολόκληρης γενεών οδήγησαν στον πολιτισμό της εποχής μας. Ποιά μέσα έχουμε για τη γνωριμία της Ιστορίας του ανθρώπινου γένους;

Ό,τι κι αν γίνει στη ζωή, κάποιο ίχνος αφήνει πίσω του. Κι ή μακρότατη πορεία του ανθρώπου δεν έμεινε άμαρτυρη. Μόνο που δεν είναι πάντα εύκολο να διακρίνει ο καθένας αυτά τὰ ίχνη.

Γραπτά μνημεία

Αν ήξεραν εξαρχής οι άνθρωποι τη γραφή, τό έργο του ιστορικού δέ θά παρουσίαζε δυσκολίες, φτάνει να είχαν διατηρηθεί γραπτά μνημεία (έπιγραφές ή χειρόγραφα) και να ήταν γνωστή ή γλώσσα τους. Τη γραφή όμως μόνο εδώ και πέντε χιλιάδες χρόνια περίπου τη βρήκαν οι άνθρωποι.

Άφωνα μνημεία

Στήν έρευνα των παλαιότερων εποχών πρέπει να βοηθήσουν άλλα μέσα, μνημεία άφωνα (έργαλεία, όπλα, σκεύη, τάφοι, έρείπια σπιτιών, παλατιών ή ναών, διάφορα έργα τέχνης, άλλα και σκελετοί ανθρώπων και ζώων, άπομεινάρια τροφών κ.ά.π.).

Ό πλήθος δίσκος της Φαιστού. Σπουδαίο μνημείο που βρέθηκε τό 1903 σ' ένα μικρό δωμάτιο, σά βορειοδυτικά διαμερίσματα του άνακτόρου της Φαιστού. Και στίς δύο του πλευρές ο δίσκος έχει ιερογλυφικά σημεία που άποτυπώθηκαν με σφραγίδες, σπειροειδώς, όταν ο πηλός ήταν ακόμη νωπός. Αρχίζουν από τήν περιφέρεια και προχωρούν προς τό κέντρο. Κάθε ομάδα συμβόλων χωρίζεται από τήν έπόμενη μέ κάθετες γραμμές· πιστεύεται ότι πρέπει να άποτελει μία λέξη. (Περιγράψετε τά σημεία του δίσκου). Οι ειδικοί που τόν έχουν μελετήσει, παρατήρησαν πώς μερικές ομάδες συμβόλων επαναλαμβάνονται, πιστεύουν γι' αυτό πώς θά πρόκειται για κάποιο θρησκευτικό ύμνο. Επειδή ή γλώσσα του δίσκου δεν έχει ακόμη διαβαστεί, γι' αυτό και δεν μπορεί κανείς να άντλήσει πληροφορία ιστορική από ό,τι γράφεται πάνω του, παραμένει άφωνο μνημείο γιά μάς. Χρονολογείται μεταξύ 1700-1600 π.Χ. και έκτίθεται στό Άρχαιολογικό Μουσείο Έρακλείου.

Ο Ιστορικός, στην προσπάθειά του νά δώσει τήν εικόνα τής πορείας τής ανθρωπότητας, εκτός από τά άφωνα μνημεία, τά κείμενα, τίς επιγραφές πού διατηρήθηκαν, στηρίζεται καί στή μελέτη τής γλώσσας, αλλά καί τών διαφόρων παραδόσεων, καθώς καί τών μύθων τών λαών, πού από στόμα σέ στόμα μέσ τό πέρασμα τών αιώνων, διατηρήθηκαν σέ μεταγενέστερους λαούς ἢ ἀναφέρονται στά παλαιά κείμενα.

Ἄλλα στοιχεία
χρήσιμα στήν
ἱστορία

Υπάρχει μιά ἀκόμη πολύτιμη πηγή, ιδιαίτερα γιά τήν ἔρευνα τής ζωῆς στίς προϊστορικές περιόδους. Τήν προσφέρουν δύο ἐπιστήμες: Ἡ Ἐθνογραφία καί ἡ Συγκριτική Ἐθνολογία, πού θέμα τους ἔχουν τή μελέτη τής ζωῆς καί τοῦ πολιτισμοῦ τών πρωτόγονων λαών τής ἐποχῆς μας.

Ἐθνογραφία καί
Συγκριτική
Ἐθνολογία

5. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗ

Μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες πνευματικές κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου στάθηκε ἡ γραφή. Δέν τή βρῆκαν ὁμως τήν ἴδια ἐποχή ὅλοι οἱ λαοί. Ἡ Ἱστορία ἀρχίζει ἀπό τή στιγμή πού ὑπάρχει γραφή. Τό μεγαλύτερο διάστημα τής πορείας τοῦ πρὸς τόν πολιτισμό ὁ ἀνθρώπος τό ἔζησε χωρίς νά ξέρει νά γράφει. Τήν τεράστια αὐτή χρονική περίοδο τή λέμε Προϊστορία.

Προϊστορία

Υπῆρξαν λαοί πού γνώριζαν τή γραφή, ἀλλά ὕστερα ἀπό τήν ἐξαφάνισή τους κανεῖς δέν καταλαβαίνει τή γλώσσα τους (ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Κρητικοί, οἱ Ἐτροῦσκοί κ.ἄ.), γι' αὐτό καί τά γραπτά μνημεία τους μένουν ἄφωνα γιά τήν ἱστορία.

Ἡ σημασία τῆς
γραφῆς

Ἀρχικά οἱ ἀνθρώποι, στήν προσπάθειά τους νά ἐκφραστοῦν μέ σύμβολα, χρησιμοποίησαν εἰκόνες. Σχεδίαζαν δηλ. τό ψάρι, θέλοντας νά γράψουν τή λέξη ψάρι. Δυσκολία ὁμως παρουσίαζε ἡ ἐκφραση ἀφηρημένων ἐννοιῶν· ἀναγκάστηκαν ἔτσι νά τίς συνδυάσουν μ' ἕνα ἀντικείμενο. Γι' αὐτό, μέ τό σχῆμα τοῦ ἡλίου, σημείωναν ὄχι μόνο τή λέξη ἡλιος, ἀλλά καί τή θερμότητα. Μέ τόν καιρό, τό ἴδιο σύμβολο ἔφτασε νά σημαίνει καί τόν ἦχο μόνο τῆς λέξης. Π.χ. μέ τό σχῆμα τοῦ ψαριοῦ δηλώνουν τό ψάρι, ἀλλά στήν Αἴγυπτο, καί τή συλλαβή νάρ (ἔτσι λέγεται τό ψάρι στά ἀρχαῖα αἰγυπτιακά). Οἱ γραφές αὐτές – τά ἱερογλυφικά – παρουσιάζουν τεράστια δυσκολία νά γραφτοῦν ἢ νά διαβαστοῦν σωστά, γι' αὐτό κι ἦταν λίγοι καί πολύ σπουδαῖοι, ὅσοι ἤξεραν νά τίς χρησιμοποιοῦν στίς ἀρχαίες κοινωνίες.

Ἱερογλυφικά

Ἡ ἐπιθυμία τών ἀνθρώπων νά ἐκφραστοῦν εὐκολότερα, τούς

Γραμμικές γραφές

οδήγησε στην ανάγκη να άπλοποιήσουν τα σύμβολα της γραφής. Τα διάφορα σχήματα, με τον καιρό, δέ σήμαιναν πιά ολοκληρη λέξη, αλλά μιιά όρισμένη συλλαβή. Αυτές τίς γραφές τίς λέμε γραμμικές, γιατί τά σύμβολά τους σχηματίζονται από γραμμές. Γραμμική ήταν ή πρώτη έλληνική γραφή.

Ήμισφαιρικό κύπελλο από τήν Έγκωμη τής Κύπρου. Πρόκειται γιά αληθινό άριστούργημα μεταλλοτεχνίας, και γιά τό μελωδικό σχήμα αλλά και γιά τήν τεχνική του. Μέ χρυσάφι και μιιά μαύρη ύλη πού λέγεται νιέλλο, τοποθετημένα ένθετα, παριστάνονται έξι κεφάλια βοδιών (βουκράνια), άνθη από λωτό και, στό στενότερο κύκλο, ρόδακες μέσα σέ ήμικύκλια. Παρόμοιο κύπελλο έχει βρεθεί και στήν Έλλάδα, στήν Άργολίδα (στά Δεντρά). Τό μνημείο αυτό, όσο κι άν είναι άφωνο, δίνει σπουδαιότατη πληροφορία, από τή στιγμή πού όμοιο άκριβώς έχει βρεθεί στήν ήπειρωτική Έλλάδα. Σημαίνει πώς τόσο αυτό, όσο και τό άλλο, έχουν γίνει από τόν ίδιο τεχνίτη, πού πρέπει νά ήταν Μυκηναίος τής Άργολίδας. Τό κύπελλο πού βλέπουμε τό πήρε κάποιος από τήν Πελοπόννησο, τό μετέφερε στήν Κύπρο, όπου ίσως τό πούλησε ή τό χάρισε, και άργότερα, σάν πολύτιμο σκεύος πού ήταν, τό τοποθέτησαν μέσ στον τάφο κάποιου νεκρού πού θάφτηκε στήν Έγκωμη, όπου και βρέθηκε στις άνασκαφές. Χρονολογείται στις άρχές του 14ου αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Οί άρχαίοι Βαβυλώνιοι, κ.ά. χρησιμοποιούσαν γραφή πού βασικό της σύμβολο ήταν ένα σχήμα σάν σφήνα – διαμορφώθηκε από τήν προσπάθεια νά χαράξουν γραμμές πάνω στον ώμο πηλό – σέ διάφορους σχηματισμούς, γι' αυτό κι οι γραφές τους όνομάζονται σφηνοειδείς.

6. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στόν τόπο μας, πού γνώρισε πολιτισμό αίωνων, δέν ύπάρχει σχεδόν χώρος, όπου νά μή βρίσκονται χνάρια τής αρχαιότητας.

Ή από τή στιγμή πού θά προσδιοριστούν, αρχίζει τό έργο του αρχαιολόγου. Ήν έχει τή δυνατότητα νά έρευνήσει συστηματικά μιά θέση, είναι θαυμαστό νά δει κανείς πόσο μπορεί ή έπιστήμη του νά φωτίσει τά περασμένα και νά δώσει ανάγλυφη τήν εικόνα τελείως χαμένων στή γή μυστικών του παρελθόντος. Τό σχήμα των άγγείων, τό διάγραμμα και ή κατασκευή των τοίχων των σπιτιών, κάποια κοσμήματα, άγάλματα κι έπιγραφές, ή μελέτη των διαφόρων στρωμάτων του έδάφους, όλα βοηθούν. Ήτσι μπορεί κανείς νά καταλάβει τόν τρόπο τής ζωής, τή θρησκεία, τίς συνήθειες, τήν τέχνη και γενικά τό επίπεδο του πολιτισμού* μιάς περιοχής στήν αρχαιότητα και νά τήν τοποθετήσει χρονικά.

Σήμερα, εκτός από τήν καθαυτό άνασκαφή, ή αρχαιολογία έχει σπουδαία μέσα στή διάθεσή της: τήν *αεροφωτογραφία* και τήν *υποβρύχια έρευνα*, πού δίνει τή δυνατότητα τής μελέτης των ναυαγίων και των καταποντισμένων μες στή θάλασσα πόλεων.

Τέλος, μέ διάφορες εργαστηριακές έρευνες, σέ ειδικά έπιστημονικά κέντρα, ξετάζοντας μιά χούφτα χώμα ή κόκαλα, μέ τή βοήθεια του *ραδιενεργού άνθρακα 14*, προσδιορίζεται ή χρονολογία ενός γήινου στρώματος.

Αεροφωτογραφία.
Υποβρύχια
έρευνα

Ραδιενεργός
άνθρακ 14

Αεροφωτογραφία μιάς από τίς πολλές νεκροπόλεις τής Έτρουρίας (στά βόρεια τής σημερινής Ρώμης). Οι ειδικοί φροντίζουν νά παίρνουν αυτές τίς πολύτιμες φωτογραφίες (άπαραίτητες στή μελέτη, μέ όσα στοιχεία προσφέρουν), άμέσως ύστερα από βροχή. Τό χώμα πρέπει νά είναι καλά βρεγμένο, όποτε μέ σκουρότερο χρώμα, όπως φαίνεται έξάλλου, διαγράφονται τά ίχνη συνοικισμών, δρόμων, τάφων, πού δέν μπορεί νά τούς διακρίνει κανείς διαφορετικά, άν δέ σκάψει.

7. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

Διαίρεση της
Ίστορίας

Πέντε σχεδόν χιλιάδες χρόνια ιστορίας έχει ζήσει ή άνθρωπότητα απέναντι στους άμετρητους αιώνες που προηγήθηκαν, πρίν οι άνθρωποι κατορθώσουν να βρουν τή γραφή.

Χωρίζουν τούς ιστορικούς χρόνους σέ τρεις μεγάλες περιόδους:

α) Στήν Ἀρχαιότητα,

β) στό Μεσαίωνα, καί

γ) στή Νεώτερη Ίστορία.

Διαφορετική ήταν ή ἀρχή τής Ίστορίας στούς διάφορους λαούς. Δέν πέρασαν όμως τό κατώφλι τής ιστορίας ὅλοι τήν ἴδια ἐποχή, οὔτε ἄρχισε ή μεσαιωνική κι ή νεώτερη ιστορία, γιά μᾶς τούς Ἕλληνες, σύγχρονα μέ τούς ἄλλους εὐρωπαϊκούς λαούς.

Διαίρεση τής
ἐλληνικής
ιστορίας

Ἡ Ἕλληνική Ίστορία ἀρχίζει γύρω στό τέλος τής δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Οἱ ἀρχαῖοι τής χρόνοι τελειώνουν τό 330 μ.Χ., ὅταν μέ τήν κτίση τής Κωνσταντινουπόλεως ἰδρύεται ή Βυζαντινή αὐτοκρατορία. Οἱ νεώτεροι χρόνοι, τέλος, ἀρχίζουν μέ τήν Ἀλωση τής Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους (1453).

8. ΦΥΛΕΣ

Πολλοί έπιστήμονες πιστεύουν πώς στά πολύ παλαιά χρόνια ίσως όλοι οι άνθρωποι νά ανήκαν στην ίδια φυλή. Όμως, μέσ στίς χιλιάδες χρόνια πού υπάρχει ό άνθρωπος, έξαιτίας τού χώρου πού κατοικούσε, τών φυσικών συνθηκών πού αντιμετώπιζε κι άλλων παραγόντων άγνωστων σέ μάς, διαμορφώθηκαν διάφορες φυλές. Ξεχωρίζουν από τό χρώμα τού δέρματος, τό σχήμα τού προσώπου, τό μέγεθος τού σκελετού, τό χρώμα τών μαλλιάν και τών ματιών. Οί φυλές αυτές είναι: ή Λευκή, ή Κίτρινη, ή Μαύρη κ.ά.

Ή Λευκή φυλή χωρίζεται σέ δύο κλάδους:

1. Στούς *Ίνδοευρωπαίους* ή *Άρίους*. Σ' αυτούς ανήκουν οί *Ίνδοί*, οί *Μήδοι* και οί *Πέρσες*, έμείς οί *Έλληνες*, οί αρχαίοι *Ρωμαίοι* και πολλοί από τούς λαούς τής *Εύρώπης* (*Γάλλοι*, *Άγγλοι*, *Γερμανοί* κ.ά.).

2. Στούς *Σημίτες*: Σ' αυτούς ανήκουν οί *Έβραίοι*, οί *Άραβες*, αλλά κι οί αρχαίοι *Βαβυλώνιοι*, οί *Φοίνικες* κ.ά.

1. Ἡ Ἱστορία ἔργο της ἔχει νά φωτίσει τίς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ.
2. Ἀπαραίτητη εἶναι ἡ χρονολόγηση τῶν διαφόρων γεγόντων πού ἔγιναν στό παρελθόν.
3. Γιά τήν πραγμάτωση τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας χρησιμοποιοῦνται μνημεῖα ἄφωνα (Προϊστορία) ἢ ἄφωνα καί γραπτά μαζί (Ἱστορία).
4. Οἱ ἱστορικοί χρόνοι χωρίζονται σέ τρεῖς μεγάλες περιόδους (Ἀρχαιότητα, Μεσαίωνα, Νεώτερους Χρόνους).
5. Εἶναι τεράστια ἡ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας στήν ἱστορική ἔρευνα.
6. Ἡ σύσταση τῶν ἱστορικῶν φυλῶν δέν εἶναι πάντα γνωστή. Στή Λευκή φυλή ἀνήκουν δύο μεγάλοι κλάδοι: οἱ Ἴνδο-ευρωπαῖοι καί οἱ Σημίτες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ἀρχαῖος τραγικός ποιητής Σοφοκλῆς ὑμνεῖ τήν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου:

«Πολλά 'ναι τά θάματα
 πῶς θάμ' ἀπ' τόν ἀνθρωπο, τίποτα
 πέρ' ἀπ' τήν ἀφρομάνιστη
 τραβᾶει καί πάει τή θάλασσα
 μέ τοῦ νοπιᾶ τίς φουρτούνες,
 περνώντας κάτω ἀπ' τά κύματα
 π' ὀλόγουρά του βρυχιοῦνται
 καί τήν τρανότερη μέσ τούς θεούς
 τήν ἀφθαρτή ἀκάματη Γῆ,
 καταποναίει μέ τ' ἄλετρια, πού χρόνο
 (μέ χρόνο
 πάνε κι ἔρχονται ἀλόγοσυρτ' ἀπάνω
 (της
 ὀργάνωντάς την.

Καί γλώσσα καί νόηση ἀνεμόφτερη
 καί τήν καλή μέσ σέ πόλεις κυβέρνια του
 ἔμαθε νά 'χει· καί πῶς
 ἀπ' τά ὑπαίθρια τά βέλη τῆς νόχιας
 (παγωνιάς
 καί τοῦ κακοῦ τ' ἀνεμόβροχου
 νά φυλάγεται – ὁ παντοσόφιστος·
 ἀνεφοδίαστον, τίποτα
 δέν τόν βρίσκει ἀπ' ὄ,τι 'ναι νά 'ρθει
 μόνο ἀπ' τό Θάνατο
 γλιτωμῶ δέ θά βρεῖ πουθενά·
 ὁμως γι' ἀρρώστιες, πού τρόπο δέν
 (εἶχανε,
 βρῆκε ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλο γιαιτρειά».

Σοφοκλή, «Ἀντιγόνη» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2. Ἐνα παλιό ξένο παραμῦθι λέει:

«Στίς μακρινές χώρες τοῦ βορρᾶ βρίσκεται ἕνα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλό καί ἄλλα τόσα πλατύ. Κι εἶναι ὀλόκληρο ἀπό καθαρό διαμάντι.

Μιά φορά, κάθε χίλια χρόνια, φτάνει ὡς ἐκεῖ ἕνα πουλάκι καί ξύνει πάνω σ' αὐτό τό βουνό τό μικρό του ράμφος.

Ὁ χρόνος πού χρειάζεται, γιά νά φαγῶθαι ὀλόκληρο τό διαμαντένιο βουνό, εἶν' ἕνα δευτερόλεπτο ἀπέναντι στήν αἰωνιότητα».

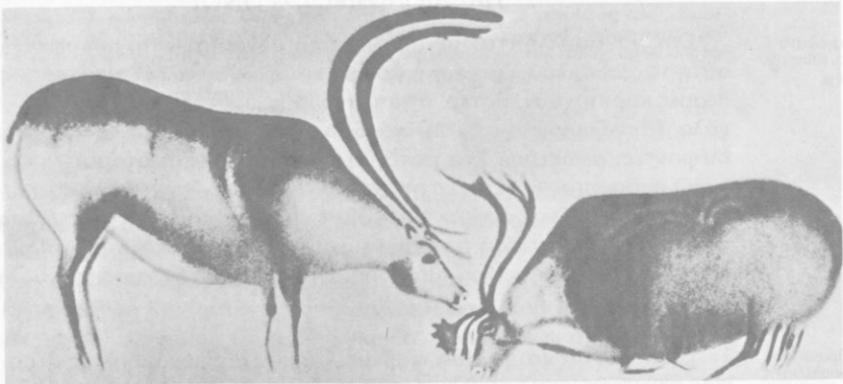
Αὐτό τό παραμῦθι θά μπορούσε νά σκεφτεῖ κανεῖς, ὅταν θέλει νά φανταστεῖ τήν ἡλικία τῆς γῆς.

3. Οί άρχαιοί Έλληνες είχαν διάφορες χρονολογίες. Υπολόγιζαν τό χρόνο μέ τίς Όλυμπιάδες – τούς Πανελλήνιους άγώνες πού γίνονταν κάθε πέμπτο χρόνο στήν Όλυμπία. Προσδιόριζαν, άκόμη, στό χρόνο, τά γεγονότα, στίς διάφορες πόλεις, μέ βάση τά όνόματα τών άρχόντων, τών ιερείών, τών Έφόρων στή Σπάρτη κτλ. Ύστερα από τίς άτέλειωτες καταστροφές κι άλλαγές πού σημειώθηκαν στή γή, τά περισσότερα χνάρια τών περασμένων είχαν χαθεί γι' αυτόους κι ήταν έτσι άδύνατο νά ξέρουν πολλά πράγματα προγενέστερα από τήν εποχή τους. Έμείς, σήμερα, γνωρίζουμε πολύ καλύτερα από κείνους τήν παλαιότερη ιστορία τής άνθρωπότητας.

Πώς προσδιορίζει χρονολογικά ό άρχαίος ιστορικός Θουκυδίδης τήν άρχή του Πελοποννησιακού πολέμου (431 π.Χ.):

«Δεκατέσσερα χρόνια έμειναν έγκυρες οί συνθήκες πού ύπογράφηκαν μετά τήν καθυπόταξη τής Εύβοιας τό δέκατο πέμπτο χρόνο, όταν ή Χρυσίς ήθελε δύο χρόνια νά συμπληρώσει τά πενήντα τής Ιεροσούνης της, κι έφορος στή Σπάρτη ήταν ό Αινησίαις κι ό Πυθόδωρος είχε άκόμη τέσσερις μήνες ως νά τελειώσει ό καιρός του σάν άρχοντας τής Αθήνας, δεκάκι μήνες μετά τή μάχη τής Ποτιδαιας, και μόλις άρχιζε ή άνοιξη, μερικοί ένστολοι Θηβαίοι... μπήκαν τήν ώρα του πρώτου ύπνου στήν Πλάταια τής Βοιωτίας, πολτεια συμμαχική τής Αθήνας».

Θουκυδίδου, 'Ιστορία II, 2 (Μετ. Έλλης Λαμπρίδη)

Τάρανδοι άντιμέτωποι. Έκφραστική πολύχρωμη τοιχογραφία από σπήλαιο τών Πυρηναίων. Χρονολογείται στά τέλη τής Παλαιολιθικής Έποχής. Άξίζει νά παρατηρήσει κανείς πόσο άπλά και συνοπτικά δίνεται και ή κίνηση και ή έκφραση τών ζώων. Ύπάρχει στό σπήλαιο του Φόν ντέ Γκώμ.

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ

Χωρίς τήν ἀρχαιολογία δέ θά ἦταν γνωστά τά πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπου πάνω στή γῆ. Οἱ εἰδικοί χωρίζουν τήν Προϊστορία σέ τρεῖς μεγάλες περιόδους, ἀνάλογα μέ τό ὑλικό πού χρησιμοποιήθηκε γιά τήν κατασκευή τῶν ἐργαλείων καί τῶν ὄπλων:

1. *Στήν Παλαιολιθική Ἐποχή* (ἡ πέτρα διόλου ἤ λίγο κατεργασμένη).
2. *Στή Νεολιθική* (τέλεια κατεργασία τῆς πέτρας).
3. *Στήν Ἐποχή τῶν Μετάλλων* (συνήθως λέγεται *Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ*, γιατί αὐτῷ τοῦ μετάλλου ἡ χρήση χαρακτηρίζει αὐτή τήν ἐποχή).

Ἡ διάρκεια τῆς πρώτης εἶναι ἐκπληκτικά μεγάλη. Ἀνάμεσα σ' αὐτή καί στήν ἐπόμενη μεσολαβεῖ ἡ *Μεσολιθική*, μιά σύντομη φάση χωρίς νέο ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό.

2. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

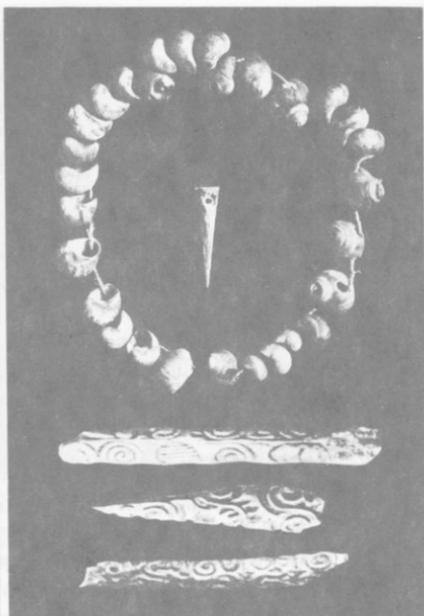
Στή γῆ ἀσύλληπτες μεταβολές σημειώνονται στή μακράιωνη αὐτή περίοδο. Τό κλίμα καί ἡ μορφή τοῦ τοπίου ἀλλάζουν. Φάσεις θερμές κυριαρχοῦν, ὕστερ' ἀπό περιόδους φοβερῆς παγωνιάς. Μεγάλα ζῶα ζοῦν μέσ στά πυκνά δάση: λιοντάρια, ὕαινες, τίγρεις, ἐλέφαντες, ρινόκεροι. Στά ποτάμια ὑπάρχουν ἵπποπόταμοι.

Ὁ ἄνθρωπος δέν ξέρει στήν ἀρχή νά μιλήσει. Φριχτή τόν κυκλώνει ἡ μοναξιά. Ἕνας ἀπέραντος φόβος γιά τό ἄγνωστο, γιά τή φύση καί γιά τό θάνατο πού παραμονεύει σέ κάθε βῆμα καί τοῦ παίρνει ξαφνικά τούς δικούς του, θά κυριαρχοῦσε μέσ στήν καρδιά του. Κι ὁμως δέ λύγισε.

Ἐξακολουθεῖ νά παλεύει φοβερά γιά τήν ἐξοικονόμηση τῆς τροφῆς του. Εἶναι *τροφοσυλλέκτης*. Ζεῖ ἀπό τίς ρίζες τῶν φυτῶν, ἀπό τούς καρπούς πού κόβει ἀπό τά δέντρα κι ἀπό τίς ὠμές σάρκες τῶν ζώων πού σκοτώνει. Τό κλίμα εἶναι ζεστό καί δέν ἔχει ἀνάγκη κατοικίας γιά νά προφυλαχτεῖ ἀπό τόν καιρό. Τρέμει, ὠστόσο, περισσότερο τή νύχτα τά ἄγρια ζῶα καί διαλέγει γι' αὐτό πρόχειρα καταφύγια. Πολύ συχνά, κυνηγημένος ἀπό τήν πείνα, ἀκολουθεῖ ξοπίσω

Ἄλλαγές στό κλίμα. Ζῶα τῆς ἐποχῆς

Ὁ ἄνθρωπος τροφοσυλλέκτης

Πλυτό γυναικείο κεφάλι (αριστερά), περιδέραιο από κοχύλια (δεξιά) και κάτω, εργαλεία από έλεφαντοκόκαλο. Όπως φαίνεται καθαρά, έχουν διακόσμηση από γεωμετρικά σχέδια. Έχουν βρεθεί όλα στην περιοχή των Πυρηναίων και προέρχονται από την Παλαιολιθική Έποχή. Το κεφάλι είναι αξιοσημείωτο για τόν άπλο, αλλά έκφραστικό τρόπο με τόν όποιο έχουν δοθεί συνοπτικά τά χαρακτηριστικά του. Εκτίθενται στό Μουσείο του Saint Germain τής Γαλλίας.

τά ζώα (τήν κύρια τροφή του) πού αλλάζουν διαμονή, όταν τό χορτάρι τελειώνει σ' ένα μέρος.

Όταν σημειώνεται μεταβολή στό κλίμα και οι πάγοι κατεβαίνουν από τούς πόλους πρός τίς πεδιάδες, φριχτό κρύο κυριαρχεί παντού. Έη επιβίωση γίνεται ακόμη μεγαλύτερη άγωνία. Άλλα ζώα παρουσιάζονται, τώρα, μέ πυκνό τρίχωμα. Είναι πελώρια και τά περισσότερα δέν υπάρχουν πιά σήμερα: μαμμούθ (είδος τεράστιου έλέφαντα), βόνασοι, τάρανδοι, γκριζες άρκουδες κι άγρια άλογα.

Ό άνθρωπος ζει άποκλειστικά, σχεδόν, τώρα από τό κυνήγι τών ζώων, πού μέ άνείπωτο κίνδυνο κατορθώνει νά σκοτώσει, παραμονεύοντας ώρες όλόκληρες. Μέ τό δέρμα τους ντύνεται. Τρώει ώμό τό κρέας τους και δέν ξέρει νά φτιάξει εργαλεία. Για όπλο χρησιμοποιεί τίς πέτρες, όπως τίς βρίσκει στή φύση. Στή άρχη, διαλέγει τίς μυτερές, όσες τόν βολεύουν στό σκοπό πού επιδιώκει. Τελικά,

Διατροφή.
Ένδυμασία.
Όπλα κι εργαλεία

προτιμάει τόν *πυριτόλιθο*, πού τόν χωρίζει εύκολα σέ μυτερά κομμάτια, όταν τόν χτυπήσει. Τά χρησιμοποιεῖ, ἀνάλογα μέ τ'ό σχήμα τους, γιά ὅλες τίς δουλειές: πελέκια, σφήνες, ξύστρες, μαχαίρια κ.ἄ. Ὅπλιζοντας μ' αὐτά τ'ό θαυμαστό του χέρι προχωρεῖ στήν κατάκτηση τῆς ζωῆς. Ἄν ζεῖ κοντά σέ ποτάμια, ψαρεύει μέ ἀγκίστρι ἀπό κόκαλο ζῶων, πού μέ τόν καιρό τ'ό χρησιμοποιεῖ σάν νέο ὕλικό γιά ἐργαλεῖα κ.ἄ. Ἄλλο ὕλικό τοῦ προσφέρουν καί τὰ *κέρατα* τῶν ζῶων.

Κατοικία. Τέχνη

Ἡ παγωνιά τόν ὑποχρεώνει νά ἀναζητήσῃ κατοικία στά σπήλαια. Στήν τελευταία ψυχρή περίοδο, αὐτή πού διαρκεῖ ἀπό τὰ 40000 χρόνια π.Χ. ὡς τὰ 10000 π.Χ. περίπου, ἐκδηλώνεται ὁ ἄνθρωπος ὡς καλλιτέχνης. Τίς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς ἀπραξίας σκαλίζει ἢ ζωγραφίζει μέσ στίς σκοτεινές σπηλιές, μέ ἐκπληκτική φυσικότητα, σκηνές ἀπό κυνήγι (μέ ἀνθρώπους καί ζῶα, ἢ κοπάδια ἀπό τάρανδους κ.ἄ.).

Ἡ ἀνακάλυψη τῆς φωτιάς

Τό μεγαλύτερο ἀνθρώπινο ἐπίτευγμα σ' αὐτή τήν ἐποχή, ὕστερ' ἀπό τήν ὀμιλία, εἶναι ἡ *ἀνακάλυψη τῆς φωτιάς*. Κάποιοι κερανοῦς κάποτε θά τοῦ τήν ἀποκάλυψε. Πῶς, ὅμως, ὕστερα κατόρθωσε νά τήν ἀνάψῃ μόνος του; Τρίβοντας ἄραγε τὰ ξύλα μεταξύ τους;

Θρησκεία

Τότε γεννιοῦνται οἱ πρῶτες θρησκευτικές ιδέες μέσα του κι ἀρχίζει ἡ *λατρεία τῶν νεκρῶν*. Ἡ πρόοδος παίρνει ταχύτερο ρυθμό ἀπό τὰ 40000 π.Χ. κι ὕστερα.

3. ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στό τέλος τῆς Παλαιολιθικῆς περιόδου ἀλλάζει ριζικά ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Νέα ἐποχή ἐγκαινιάζεται στόν πολιτισμό. Οἱ τάρανδοι καί τὰ μαμούθ μεταναστεύουν πρὸς τοὺς πόλους. Ἀκολουθοῦν πολλές βροχές κι ἀπό τὰ νερά σχηματίζονται οἱ λίμνες τῆς Εὐρώπης. Τότε ἡ πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας θά ἔγινε λίμνη, λένε οἱ γεωλόγοι.

Ὁ κατακλυσμός ἦταν γεγονός κοσμογονικό· σημειώθηκε καί στήν Εὐρώπη καί στήν Ἀσία. Στάθηκε τόσο συγκλονιστικό, ὥστε ἀπό τότε ἀρχίζει νά λειτουργεῖ ἡ μνήμη τῶν λαῶν καί στίς παραδόσεις τους μένει ἡ θύμηση τοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀπό κεῖ καί πέρα τ'ό κλίμα γίνεται σταθερό.

Ἀρχίζει ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς

Τότε σημειώνεται ἡ μεγαλύτερη ἀνθρώπινη κατάκτηση, πού διάπλατα ἀνοίξε τ'ό δρόμο στήν πρόοδο. Ὁ *ἄνθρωπος λυτρώνεται ἀπό τήν ἀγνία τῆς πείνας*. Ἀρχίζει νά καλλιεργεῖ τή γῆ. Ἐξημερώνει μερικά ζῶα (σῦλο, πρόβατο, κατσίκια, χοῖρο, γαϊδούρι), ἀπο-

Προϊστορικά μεγαλιθικά κατασκευάσματα που βρίσκονται στο Στόουνχέντζ της νότιας Άγγλιας. Θεωρούνται πώς είναι υπόλοιμμα κατασκευών που έγιναν στην Έποχή του Χαλκού. Οι όρθιες πέτρες είναι τοποθετημένες σε δύο κύκλους - λέγονται κρομ-λέχ.

κτᾶ κοπάδια καί ζεῖ πιά σέ συνοικισμούς, μαζί μέ ἄλλους ἀνθρώπους. Ἄγαπάει καί δένεται μέ τό κομμάτι τῆς γῆς πού καλλιεργεῖ (σπέρνει σιτάρι, κριθάρι, λινάρι). Ἀρχίζει νά ὑφαίνει κι ἐξασφαλίζει ἔτσι τό ντύσιμό του. Φτιάχνει πηλόκτιστες καλύβες κι ἀργότερα μικρά σπιτάκια μέ λίθινα θεμέλια, γιά νά κατοικήσει.

Βασικό ὑλικό γιά τά ἐργαλεῖα μένει πάλι ἡ πέτρα. Τώρα ὅμως χρησιμοποιεῖται ἐκτός ἀπό τόν πυριτόλιθο (στήν Ἑλλάδα υπάρχουν κοιτάσματα του στήν Καλαμπάκα κοντά) καί ὁ ὄψιανός (σκληρή ἠφαιστειακή λάβα) πού χωρίζονται εὐκολα οἱ πυρῆνες του σέ κοφτερές λεπίδες. Ἐξακολουθεῖ φυσικά ἡ χρήση τοῦ ὑζύλου καί τοῦ κόκαλου ὡς ὑλικού γιά τήν κατασκευή ἐργαλείων, ὄπλων, σκευῶν, κοσμημάτων κι ἄλλων ἀντικειμένων. Τήν πέτρα ξέρουν πιά νά τήν κατεργαστοῦν καί νά λειάνουν τήν ἐπιφάνειά της. Τελειοποιοῦνται γι' αὐτό τά ἐργαλεῖα καί πληθαίνουν τά εἶδη τους. Στά ἀγγεῖα δίνουν ὠραῖα σχήματα καί ζωγραφίζουν τά τοιχώματά τους. Φτιάχνουν παράξενα ἀγαματάκια ἀπό πηλό καί πέτρα (εἰδώλια). Τά περισσότερα παριστάνουν μιά γυναικεῖα μορφή παχύσαρκη. Εἶναι ἡ θεά τῆς γονιμότητας.

Ἐργαλεῖα. Σκεύη. Εἰδώλια

Οἱ πρῶτες ἀνθρώπινες ὁμαδικά ἐγκαταστάσεις (συνοικισμοί), διαπιστώθηκε πώς ἐγιναν στήν Ἀσία. Στό Τζάρμο τῆς Βορ. Μεσοποταμίας, ἰδρύονται τά πρῶτα χωριά τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι φύτευαν μόνο του ἑνα εἶδος ἀγρίου σιταριοῦ. Παρατήρησαν πώς εἶχε σπόρους. Τούς μάζεψαν καί τούς ἔσπειραν δοκι-

Οἱ πρῶτοι συνοικισμοί. Ἡ πρῶτη πόλη

Κεφάλι αλόγου πού χλιμιντρίζει. Προέρχεται από τό σπήλαιο του Μάς ντ' Αζίλ. Βρίσκεται στο Μουσείο του Saint Germain στην Γαλλία.

μαστικά καί σέ λίγους μήνες βλάστησαν καί πρόβαλε στην επιφάνεια τό φυτό πού τούς έδωσε πολλαπλάσιο καρπό, άπ' ό,τι είχαν σπεύρει. Έτσι άρχισε εκεί, γιά πρώτη φορά στόν κόσμο, ή καλλιέργεια τής γής.

Στήν Ίεριχώ, έγινε ή πρώτη πόλη, μέ σπίτια, δρόμους κανονικούς, άποθηκες γιά τρόφιμα. Τήν περιτριγύρισαν οί κάτοικοί της μέ τειχη, γιά τήν άμυνα της άπό τούς έχθρους. Όλα αυτά βεβαιώθηκαν άπό τίς άνασκαφικές έρευνες.

Πήλινο άγγείο μέ δίχρωμη διακόσμηση, καφέ καί κόκκινη, επάνω στό φυσικό χρώμα του πηλού. Βρέθηκε στή Θεσσαλία, στό Διμήνι - κοντά στό Βόλο - καί εκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

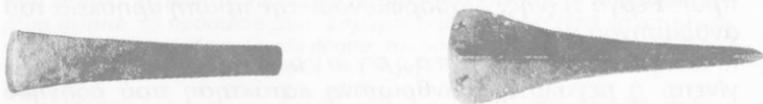
Μέ τό πέρασμα τών χρόνων γκρεμίστηκαν οί τοίχοι τών σπιτιών, ό άνεμος έφερνε άδιάκοπα σκόνη πού σκέπαζε τά έρείπια, κι έτσι σιγά-σιγά, όλα χάθηκαν άπό τήν επιφάνεια τής γής. Έκει πού άλλοτε ύπήρχαν ανθρώπινες κατοικίες, σήμερα βλέπει κανείς μικρούς λόφους άπό χώμα, πού δέν ξεχωρίζουν πάντα άπό τούς φυσικούς λόφους.

Ή Νεολιθική εποχή δέν τελειώνει παντού τόν ίδιο καιρό. Στήν Άσία ή περίοδος αυτή κλείνει νωρίτερα άπ' ό,τι στην Εύρώπη,

-στην Ελλάδα, στα 2600 π.Χ. Στην άλλη Ευρώπη όμως εξακολουθεί ακόμη και στη δεύτερη χιλιετία π.Χ. Τότε στήνονται εκεί μερικά παράξενα πέτρινα μεγαλιθικά μνημεία, που τά λέμε σήμερα: ντολμέν (επίπεδη πέτρα), μενχίρ (μακριά πέτρα) και κρομλέχ. Είναι κατασκευασμένα από μεγάλες πέτρες, και για τό στήσιμό τους θά έργάστηκαν πολλοί άνθρωποι μαζί. Όρισμένα άπ' αυτά είναι ταφικά μνημεία. Στην Ευρώπη έχουν βρεθεί άφθονα, στην Άγγλία και στη Γαλλία.

4. Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ

Ό χρησιμοποίηση του μετάλλου άπό τόν άνθρωπο είναι ακόμη άποφασιστικό βήμα για τήν πρόοδό του. Παίρνει, σιγά-σιγά, τή θέση τής πέτρας, και εύκολύνει άφάνταστα στήν καθημερινή ζωή. Ό άνθρωπος μέ τόν καιρό μαθαίνει νά τό λιώνει στή φωτιά, και νά του δίνει τό σχήμα που θέλει. Φτιάχνει μ' αυτό ένα πλήθος εργαλεία, όπλα, σκεύη και κοσμήματα.

Έγχειρίδιο και σμίλη χάλκινα, άπό τάφους τής Νάξου. Χρονολογούνται στήν Έποχή του Χαλκού. Έκτίθενται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τά πρώτα μέταλλα που γνώρισε ό άνθρωπος ήταν τό χρυσάφι και ό χαλκός. Πολύ σύντομα έμαθε τήν άνάμειξη του χαλκού μέ τόν κασίτερο και κατασκεύαζε έτσι τόν όρείχαλκο (μπρούντζο), που είναι στερεώτερος και γι' αυτό πιο εύχρηστος.

Τά μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν πρώτα στήν Άνατολή. Δέν τά γνώρισαν όμως ταυτόχρονα όλοι οί λαοί. Σήμερα, υπάρχουν φυλές καθυστερημένες που ζούν ακόμη στήν Έποχή του Λίθου (Όκεανία, Ν. Άφρική). Τήν Έποχή του Χαλκού άρχίζει ή ιστορική περίοδος όρισμένων λαών που βρίσκουν τή γραφή, και άνθίζουν στήν Άνατολή οί πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί.

Άργότερα, μετά τό 1500 π.Χ., άρχίζει ή Έποχή του Σιδήρου σέ όρισμένους λαούς. Στην άρχή τόν είχαν οί άνθρωποι για πολύτιμο μέταλλο. Ό άνακάλυψη του σιδήρου έγινε άφορμή νά έκτοπισθεί μέ τόν καιρό τελείως ή πέτρα ως ύλικό για εργαλεία και όπλα.

Ό άνάπτυξη τής μεταλλουργίας στήν Έποχή του Χαλκού συνταιριάζεται μ' ένα άλλο γεγονός, που είχε πολλές συνέπειες στήν Ευρώπη, στήν Άσία και στήν Άφρική. Μεταξύ 2000 και 1200 π.Χ.

φτάνουν οι πρώτοι Ίνδοευρωπαϊοί και σκορπίζονται κυρίως κοντά στο Μεσογειακό χώρο (σ' αυτό τό χρονικό διάστημα κατεβαίνουν και στον τόπο μας οι πρώτες έλληνικές φυλές).

Ή γνωριμία τών μεταλλων όδήγησε στην ανάγκη νά φροντίζουν οι άνθρωποι νά τά προμηθεύονται από τούς τόπους όπου έβγαιναν. Έτσι συστηματοποιήθηκαν οι πρώτες έμπορικές ανταλλαγές στον κόσμο (είχαν αρχίσει από τή Νεολιθική Έποχή).

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Οί Παλαιολιθικοί: (τροφοσυλλέκτες, κυνηγοί, φαραδες, χωρίς μόνιμη στέγη) βρίσκουν τή φωτιά, αναπτύσσουν τήν όμιλία.

Φτιάχνουν τά πρώτα σκεύη και εργαλεία. Φιλοτεχνούν τά πρώτα έργα τέχνης. Διαμορφώνουν τήν πρώτη θρησκεία του ανθρώπινου γένους.

Οί Νεολιθικοί: (παραγωγοί τής τροφής). Τότε γίνεται ή μεγαλύτερη ανθρώπινη κατάκτηση που όδήγησε γρήγορα στην πρόοδο· αρχίζει τό γεωργικό στάδιο στή ζωή τών ανθρώπων κι αναπτύσσεται ή κτηνοτροφία. Έξημερώνονται όρισμένα ζώα και χρησιμοποιούνται ποικιλότροπα από τον άνθρωπο. Έγκαινιάζεται ή όμαδική ζωή, γίνονται οι πρώτοι συνοικισμοί. Για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ό πηλός (για άγγεια, αγαλματάκια, στολίδια κ.ά.). Αρχίζει ή ύφαντική. (Οί πρώτοι οργανωμένοι συνοικισμοί στον κόσμο: στό Τζάρμο. Ή πρώτη πόλη που έγινε στον κόσμο: ή Ίεριχώ).

Ή Έποχή τών Μετάλλων: Οί πρώτοι ιστορικοί λαοί αρχίζουν τή δραστηριότητά τους. Τά μέταλλα εύκολούν πολύ τήν καθημερινή ζωή. Τελειοποιούνται τά εργαλεία και τά σκεύη, μαζί όμως και τά όπλα. Από τήν ανάμειξη του χαλκού με τον κασσίτερο γίνεται νέο μείγμα μετάλλου, στερεώτερο: ό όρείχαλκος (μπρούντζος). Μετά τό 1500 π.Χ. αρχίζει ή Έποχή του Σιδήρου σε μερικές περιοχές.

Δημιουργούνται τά πρώτα κράτη τής Ιστορίας.

Στήν Ελλάδα φτάνουν οι πρώτοι Έλληνες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ἡ ανάμνηση τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς Νεολιθικῆς Ἐποχῆς στή γραπτὴ παράδοση δύο μεγάλων λαών:

1. Στούς ἀρχαίους Ἕλληνες:

«Κι ὁ Δίας ἔριξε ραγδαία βροχή ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ κατέκλυσε τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ὥστε χάθηκαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους, πού κατέφυγαν στὰ κοντινὰ ψηλά βουνά τῆς (Θεσσαλίας)... καὶ τὰ μέρη ἔξω ἀπὸ τὸν Ἴσθμό καὶ τὴν Πελοπόννησο ἔγιναν ἄνω κάτω».

Ἀπολλοδώρου «Βιβλιοθήκη» I, 47 (Μετ. Α.Κ.)

2. Στούς Ἀσσυρίους. Ὁ κατακλυσμός στὸ ἔπος τοῦ Γκιλγκαμές:

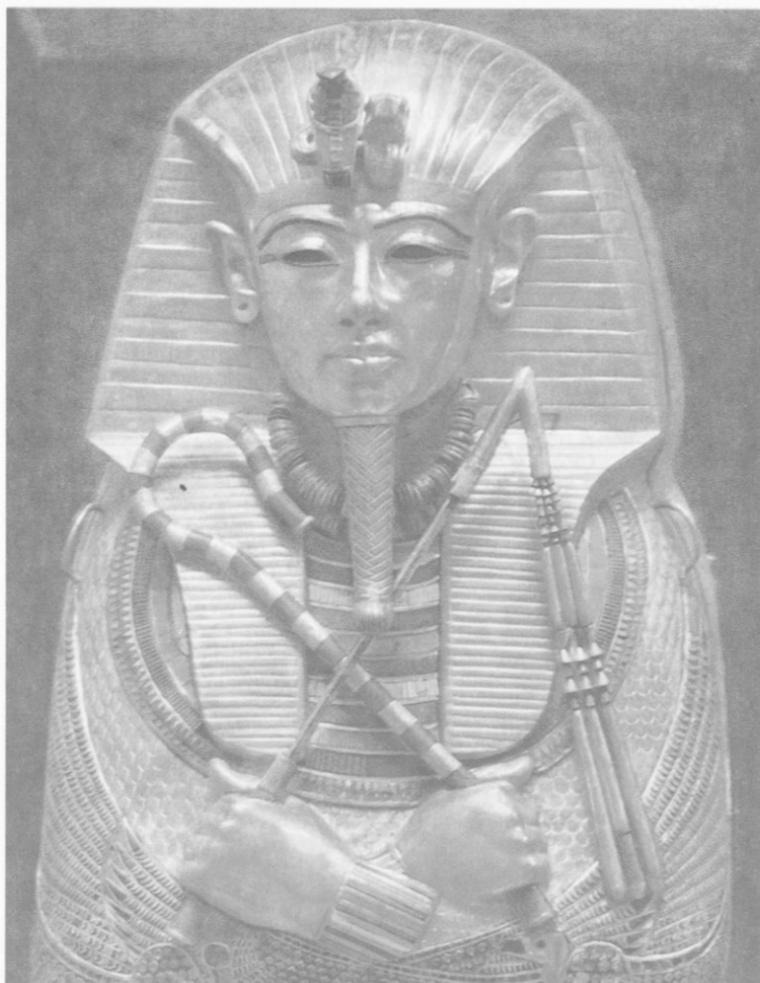
«Ὁ,τι εἶχα, τὸ φόρτωσα. Κάθε λογῆς πράγματα. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καραβιοῦ ἔβαλα τὴν οἰκογένεια καὶ τοὺς συγγενεῖς μου. Τὰ κατοικίδια καὶ τ' ἄλλα ζῶα τῆς ἐξοχῆς, τοὺς τεχνίτες κι αὐτοὺς τοὺς ἀνέβασα στὸ καράβι. Μπήκα κι ἐγὼ κι ἐκλείσα τὴν πόρτα. Ὁ Πουγούρ Ἐνλίλ, ὁ βαρκάρης, θὰ ὄριζε τὴν πορεία. Τοῦ ἐμπιστεύτηκα τὸ καράβι μ' ὅλα του τὰ ὑπάρχοντα.

Ὅταν χάραξε ἡ αὐγή, ἀπ' τὰ τριόρθα τοῦ οὐρανοῦ ἄπλωσε μαῦρο σύννεφο.... Ἐξί μέρες κι ἔξι νύχτες... Ὁ ἄνεμος κι ἡ βροχὴ τρέχουν. Ἡ θύελλα κυριαρχεῖ στὴ μέρα. Τὴν ἕβδομη μέρα καταλάγιασε ὁ κατακλυσμός.

Κοίταξα τὴ θάλασσα: Ἡ φωνὴ εἶχε σβῆσει. Κι ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα εἶχε γίνει λάσπη. Ἐφτανε ὡς τίς στέγες τῶν σπιτιῶν. Ἄνοιξα τὸ παράθυρο κι ἡ μέρα φώτισε τὸ πρόσωπό μου. Στάθηκα ἐκεῖ. Ἐκλαιγα. Στὰ μάγουλά μου κυλούσαν δάκρυα. Κοίταξα τὸν κόσμον, τὸν ὀρίζοντα, τὴ θάλασσα: Ξεχώριζε ἓνα νησί. Πρὸς τὸ Νιβοίς, μετὰξὺ τοῦ Τίγρη καὶ τοῦ μικροῦ Ζάμπ, ἔφτασε τὸ καράβι.

Τὴν ἕβδομη μέρα ἄφησα ἓνα περιστέρι νὰ πετάξει. Ἐφυγε καὶ ἦρθε ξανά πίσω. Ἐπειδὴ δὲν εἶχε χωρὸ νὰ σταθεῖ, ξαναγύρισε. Ἐβγαλα ἔξω ἓνα κοράκι: τὸ ἄφησα νὰ πετάξει. Ἐφυγε τὸ κοράκι. Εἶδε τὰ νερά νὰ χάνονται τῶνεί, στριφογυρίζει. Δὲν ἦρθε πιά. Ἐκαμα μιά θυσία, στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ... Οἱ θεοὶ χάρηκαν τὴν καλὴ μυρωδιά. Οἱ θεοὶ σάν τίς μύγες μαζεύτηκαν πάνω ἀπὸ τὸν πιστὸ πού πρόσφερε τὴ θυσία».

(Μετ. Α.Κ.)

μὲν τὸν χρυσοκέραστο φέρετρό του, αἰγύπτια μνημεῖα, στὴν ἀίθουσα τῶν ἀγάλματων τῆς ἀρχαίας Ἐgypto, ἀπὸ τὸν Ἰσχυρὸν ἀρχαιολόγο καὶ ἀρχαιολογικὸν ἐπιμελητὴν τῆς ἐπιπέδου ἐπιμελείας τῆς ἀρχαίας Ἐgypto, ἀπὸ τὸν Ἰσχυρὸν ἀρχαιολόγο καὶ ἀρχαιολογικὸν ἐπιμελητὴν τῆς ἐπιπέδου ἐπιμελείας τῆς ἀρχαίας Ἐgypto.

Τὸ χρυσοκέραστο φέρετρό τοῦ φαραῶ Τουταγχαμῶν, ποῦ ὁ τάφος του βρέθηκε ἀθίχτος. Γι' αὐτὸ ὅλοι οἱ καλλιτεχνικοὶ θησαυροί, ποῦ ἔχουν τοποθετηθεῖ ὡς νεκρικὰ δῶρα στὸ νεαρότατο φαραῶ (18 ἐτῶν πέθανε), διατηρήθηκαν σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα δείγματα τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης. Μουσεῖο Καίρου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Τό κλίμα, ή γεωγραφική θέση, ή ύπαρξη νερού καί ή συν-ακόλουθη εὐφορία τῆς γῆς στούς τόπους ὅπου ἔζησε κάθε λαός, ἔπαιξαν βασικό ρόλο στή διαμόρφωση τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν.

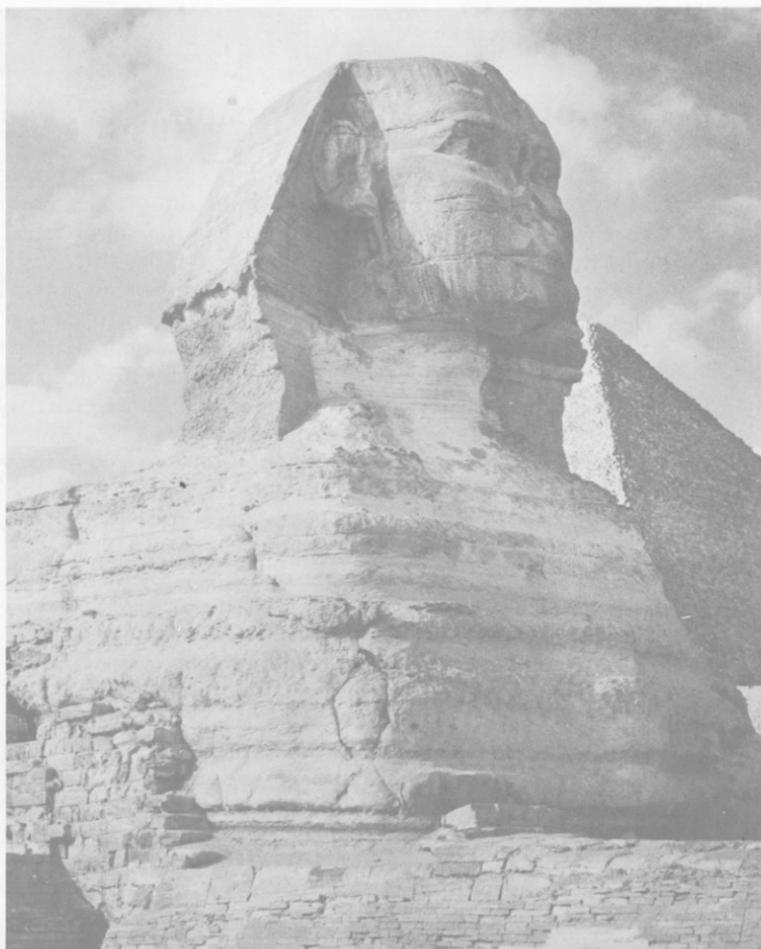
Μιά ματιά στό χάρτη δείχνει πῶς οἱ πρώτοι πολιτισμοί ἀναπτύχθηκαν στήν Ἀνατολική Μεσόγειο καί στή Δυτική Ἀσία. Ἐκεῖ, τό κλίμα εἶναι ζεστό καί σέ ὀρισμένα σημεῖα ὑπάρχει ἄφθονη γῆ γιά καλλιέργεια, φτάνει νά τή γονιμοποιήσει τό νερό μέ τήν εὐλογία του. Εἶναι εὐνοϊκές οἱ συνθήκες γιά τή δημιουργία μεγάλων γεωργικῶν κρατῶν.

Δύο εἶναι αὐτές οἱ περιοχές: ἡ *Μεσοποταμία* καί ἡ *Αἴγυπτος*.

Ἀκόμη, στή Νοτιοδυτική Ἀσία, ἀντικρίζοντας τή Μεσόγειο, ὑπάρχει μιὰ στενή παραλιακή λουρίδα γῆς καί, πίσω της, ἀπέραντη ἀπλώνεται ἡ ἔρημος: εἶναι ἡ *Συρία* καί ἡ *Παλαιστίνη*. Ὁ τόπος αὐτός ἦταν ὁ φυσικός σύνδεσμος καί τό μοναδικό πέρασμα ἀπό τή Μεσοποταμία πρὸς τήν Αἴγυπτο. Σ' αὐτό τόν παραλιακό χώρο, ὅπως καί στήν Κρήτη, ἀπέναντι, οἱ συνθήκες ἦταν κατάλληλες γιά νά ἀναπτύξουν οἱ κάτοικοί τους γρήγορα τή ναυτική τέχνη καί τό ἐμπόριο. Ἔτσι ἄνθισαν οἱ πολιτισμοί τῆς Μινωικῆς Κρήτης καί τῆς Φοινίκης.

Ὀλόκληρος ὁ ἄλλος ἠπειρωτικός χώρος τῆς ΒΑ. Ἀφρικῆς καί τῆς ΝΔ. Ἀσίας, πέρα ἀπό τά βουνά, ἦταν ἄνυδρος καί τρομερά ζεστός, ἀπέραντη ἔρημος.

Στά ὑψίπεδα, στά βόρεια τῆς Μεσοποταμίας, ὅπως καί στά ὄρενά τῆς Ἀραβίας, ὑπῆρχαν νομαδικοὶ λαοὶ πού ζοῦσαν ἀπό τήν κτηνοτροφία. Ἡ ζωή τους ἦταν δύσκολη. Συχνά τοὺς ἀπειλοῦσε ἡ πείνα. Λαχταροῦσαν γι' αὐτό τά ἀγαθὰ τῶν πολιτισμένων λαῶν, γι' αὐτό κι ἔκαναν συχνές ἐπιδρομές στά πεδινά. Ὑπῆρξαν ἡ μόνιμη ἀπειλή τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν καί συχνά ἔγιναν ἀφορμὴ περιπετειῶν καί ἀναστατώσεων. Ὅμως, ἡ ἱστορία δέ σταματάει τό δρόμο της. Μέσ' ἀπὸ τίς καταστροφές καί τά ἐρείπια πού σφράγισαν τή ζωή καί τή δραστηριότητα παλαιότερων πολιτισμῶν, ἄλλοι λαοὶ ξεπήδησαν. Αὐτοί, παίρνοντας ὅ,τι καλύτερο εἶχαν προσφέρει οἱ προηγούμενοι πολιτισμοί, ἔδωσαν μέ τή σειρά τους τή δική του προσφορά ὁ καθένας γιά τήν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας.

...ταίρια καλύτερα- πιστότητα και τρέπση παροχή ή καλύτερη' όν
...ότι ταπεινά και να κατασκευαστεί με φάρμακον να γίνει ίσως να κέρ
...όπο' ύλην και να φέρει σε αλληλεγγύη ιδ' εφόσον ή' και η' αλληλ

Η θεράσπια Σφίγγα της Γκίζας. Μονάχα τό κεφάλι της έχει ύψος 5μ. Τόσο αυτό όσο κι
ο λαιμός της έχουν σκαλιστεί πάνω στό βράχο. Τό σώμα και τά πόδια συμπληρώθη-
καν μέ τοίχους από τούβλα. Ήταν ιδρυμένη εμπρός από την πυραμίδα του Χεφρή-
νου. Τό πρόσωπό της παριστάνει ίσως τό φαραώ, στολισμένο μέ τήν περούκα του.
Έχει σώμα και πόδια λιονταριού. Τά αυτιά της έχουν ύψος 1,40 μ., τό στόμα της 2,40
μ. πλάτος. Οι γενικές διαστάσεις του μνημείου είναι πλώριες: 20 μ. ύψος και 57
πλάτος (άπό τά πόδια ως τήν ούρά).

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ Αἴγυπτος εἶναι μιά ἀπό τίς πλιό παράξενες χῶρες στὸν κόσμo: στενόμακρη λουρίδα γῆς ὅπου δέ βρέχει σχεδόν ποτέ. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ βουνά, στὸ νότο, προχωρεῖ ὡς τὴ Μεσόγειο, σέ μήκος πολλῶν χιλιομέτρων. Τὸ πλάτος της εἶναι ἐλάχιστο. Δεξιὰ κι ἀριστερά, στὰ νότια, τὴν κλείνουν βράχοι ἀπὸ γρανίτη. Ἀνατολικά καὶ δυτικά ὑπάρχει ἡ ἀπέραντη ἔρημος [ἡ λιβυκὴ καὶ ἡ ἀραβικὴ], πού θά τὴν εἶχε μάλιστα καταβροχθίσει, ἂν δέν τὴν ἐβρεχε ἀπὸ τὴ μιάν ἄκρη της ὡς τὴν ἄλλη, κυλώντας καταμεσῆς της, τὸ σωτήριο ποτάμι ὁ Νεῖλος, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ βουνά τῆς Ἀβησσυνίας. Ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός Ἡρόδοτος, πού εἶχε ταξιδέψει ἐκεῖ, ὀνόμασε τὴν Αἴγυπτο «δῶρο τοῦ Νεῖλου».

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ

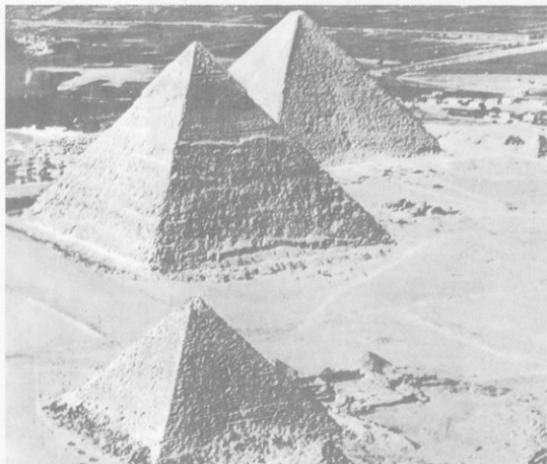

Ο Νείλος και η σημασία του για την Αίγυπτο

Στήν έξοδο της προς τή Μεσόγειο, ή γή φαρδαίνει λίγο κι έκει άκριβώς τό ποτάμι, πρίν χυθεί στή θάλασσα, διακλαδίζεται σάν βεντάλια σχηματίζοντας τό Δέλτα. Ο Νείλος είναι ό ζωοδότης τής Αίγυπτου. Κάθε χρόνο, μέσ στήν άνυπόφορη ζέστη πού κυριαρχεί στόν τόπο, ύστερ' άπό τίς μεγάλες βροχές στά ύψίπεδα τής Άβησσυνίας, τό ποτάμι φουσκώνει και πλημμυρίζει τό μεγαλύτερο μέρος τής χώρας, άπό τόν Ιούνιο ώς τόν Οκτώβριο. Όταν τραβηχτούν τά νερά, έχει κατακαθίσει στή γή ένα στρώμα λασπερό πού είναι πλουσιότατο λίπασμα. Άκολουθεί ύστερα ή σπορά πού άποδίδει άφάνταστα, γι' αυτό κι ή Αίγυπτος στήν άρχαιότητα ήταν ένας άπό τούς σιτοβολώνες τής Εύρώπης, ένα μεγάλο γεωργικό κράτος. Στά νερά του ποταμού ζούσαν κροκόδειλοι, ίπποπόταμοι και διάφορα ψάρια. Στίς όχθες του, μέσ στά καλάμια, στους λωτούς και στους παπύρους, πλήθος ήταν τά πουλιά. Ο Νείλος χρησίμευε και ώς συγκοινωνιακό και μεταφορικό μέσο.

Τά δέντρα σπάνιζαν στήν Αίγυπτο - έλεπε γι' αυτό ή Ξυλεία. Ύπηρχε, όμως, άφθονη πέτρα άπό τούς βράχους πού εκκλειναν τή χώρα, δεξιά κι άριστερά. Μ' αυτήν έφτιαζαν οί άρχαίοι Αίγύπτιοι τά μεγάλα τους μνημεία. Στήν έρημο ύπηρχαν άγρια ζώα: λιοντάρια, τσακάλια και ύαινες.

Γρήγορα οί άρχαίοι Αίγύπτιοι εξημέρωσαν τό γαϊδούρι και τό βόδι.

Οί τρεις μεγάλες πυραμίδες του Χέ-οπα, του Χεφρήνου και του Μυκερίνου. Η πρώτη είναι στο βάθος κι έχει 146 μ. ύψος και 2.500 κυβ. μέτρα όγκο. Πρόκειται γιά τό πιο γιγάντιο λίθινο έργο πού έχει γίνει στήν άρχαιότητα. Στή μέση, προβάλλει ή πυραμίδα του Χεφρήνου, πού στήν κορυφή της διατηρεί τήν άρχική της επένδυση άπό πλάκες, προσεκτικά τοποθετημένες και λειασμένες. Η πυραμίδα του Μυκερίνου είναι στο πρώτο πλάνο. Και τά τρία μεγαλοπρεπέστατα αυτά μνημεία ύψώνονται στο βάθος μιάς κοιλάδας πού βρίσκεται στήν άριστερή όχθη του Νείλου, στο σημείο ακριβώς πού αρχίζει τό Δέλτα. Έκει κοντά βρίσκόταν ή άρχαία Μέμφις και υπάρχει τό σημερινό Κάιρο. Στο βάθος, δεξιά κι άριστερά, διακρίνονται τά μικρά σπιτάκια τής Γκίζας.

Ἡ χώρα χωρίζεται σέ δύο μεγάλα κομμάτια: τήν ὄρεινή Ἄνω Αἴγυπτο, στό νότο, καί τήν Κάτω Αἴγυπτο, στό βορρά. Μέ τήν ἀν-
θηση πού γνώρισε σιγά-σιγά, σημειώθηκαν πολλές ἐπιδρομές στήν
ιστορική της πορεία. Τό ἐπικίνδυνο γιά εἰσβολή σημείο ἦταν πάντα ὁ
σημερινός ἰσθμός τοῦ Σουέζ, γιατί ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες πλευρές ἦταν
φυλαγμένος σχεδόν ὁ τόπος. Ἀπό κεῖ πέρασαν οἱ περισσότεροι λαοί
πού, σέ διάφορες ἐποχές, κυρίευσαν τή χώρα.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἀπό τά μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα τῶν Αἰγυπτίων στάθηκε ἡ
γραφή. Τοῖχοι πολλοί, ναῶν καί τάφων, εἶναι κατάγραφοι. Ὅμως,

Ναός τῆς βασίλισσας Χατσεπσοῦτ στήν Κοιλίδα τῶν Βασιλέων στή Θήβα τῆς Αἴγυ-
πτου. Ἦταν ἀφιερωμένος στό θεό Ἄμμωνα. Φαίνεται μόνο ἡ πρόσοψη ἀπό τό γιγάν-
τιο ναό πού προχωρεῖ μέσ στό βράχο. Μερικά τμήματά του ἦταν ἀφιερωμένα σέ τρεῖς
ἄλλους θεούς. Χρησίμευε ὁ ναός καί γιά τίς νεκρικές τελετές τῆς βασίλισσας καί τῶν
γονέων της.

ή γλώσσα είχε ξεχαστεί με τό σβήσιμο του αϊγυπτιακού πολιτισμού. Μόνο τό 1822 ένας Γάλλος, ό Σαμπολλιόν, κατόρθωσε, άφου μελέτησε χρόνια μία τρίγλωσση έπιγραφή νά άποκρυπτογραφήσει τά αϊγυπτιακά ιερογλυφικά. Άπό τότε, έγιναν γνωστά πολλά στοιχεία για τήν ιστορία του τόπου, γιατί διαβάστηκαν πλήθος έπιγραφές χαραγμένες σε κτίρια καί σ' άλλα μνημεία. Σε παπύρους έγραψαν οι βασιλικοί γραφείς τά κατορθώματα των φαραών ή διάφορες λεπτομέρειες τής ιστορίας τους. Άκόμη, διατηρήθηκαν ποιήματα, θρησκευτικά κείμενα, μάγια κ.ά. που κατατοπίζουν στις ιδέες καί στις άνησυχίες των Αϊγυπτίων.

Έδικός κλάδος τής αρχαιολογίας, ή *Αϊγυπτιολογία*, καταγίνεται με τή μελέτη του Αϊγυπτιακού πολιτισμού.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι άρχαίοι Αϊγύπτιοι ήταν ένα κράμα λαών κι είναι άκόμη άγνωστη ή προέλευσή τους. Γύρω στά 4000 π.Χ. κατοικήθηκαν τά σημεία εκείνα που στις πλημμύρες του Νείλου δέν τά σκέπαζαν τά νερά.

Τό επάνω μέρος από καθιστό άγαλμα τής βασίλισσας Χατσεψουσούτ. Παρατηρήστε τή ζωντάνια του προσώπου της καί τά άτομικά της χαρακτηριστικά. Τό άγαλμα ήταν τοποθετημένο στον τάφο της, γι' αυτό κι έπρεπε νά τής μοιάζει, έτσι ώστε, όταν ή ψυχή της θά επιχειρούσε νά βρεί τό σώμα, νά τή βοηθήσει τό άγαλμα νά βρεί τον τάφο. Βρίσκεται στό Μητροπολιτικό Μουσείο τής Ν. Ύόρκης.

Τό κεφάλι τής βασίλισσας Νεφερτίτης. Σύζυγός της ήτο ό Άμένοφισ ό Δ'. Άντιπροσωπευτικό δείγμα τής έξοχης τέχνης των άρχαίων Αϊγυπτίων στην προσωπογραφία. 14ος αϊ. Κρατικό Μουσείο του Βερολίνου. Ζωγραφισμένος άσβεστόλιθος.

Οι κάτοικοι ήταν χωρισμένοι σε φυλές. Καθεμία είχε το δικό της χώρο, τον άρχοντά της και σύμβολο και προστάτη της το *τοτέμ* (ένα ιερό ζώο, φυτό ή αντικείμενο). 'Ανάμεσα στις φυλές άρχισαν, με τον καιρό, διαμάχες, ύστερα συγκρούσεις έντονότερες, ώσπου σχηματίστηκαν δύο μεγάλα βασίλεια: της *Άνω Αιγύπτου* και της *Κάτω Αιγύπτου* [μέ το κόκκινο στέμμα].

Τέλος ο Μήνης, γύρω στα 3000 π.Χ., ένωσε ολόκληρη τη χώρα και δημιούργησε έτσι το πρώτο κράτος στον κόσμο.

Τρεις είναι οι μεγάλες φάσεις στην ιστορία της αρχαίας Αιγύπτου:

1. Άρχαιο Βασίλειο (τρίτη χιλιετία π.Χ.). 'Η πρωτεύουσά του, η *Μέμφις*, βρισκόταν στην άρχή του Δέλτα, κοντά στο σημερινό Κάιρο. Σ' αυτή την εποχή το κράτος απλώνεται ως τον πρώτο καταρράκτη, κυριεύεται η Νουβία (έβγαζε χρυσάφι) και η περιοχή του Σινά (υπήρχε χαλκός). Μεγάλα έργα γίνονται τότε: ναοί, ανάκτορα και τεράστιοι επιβλητικοί τάφοι: οι μεγάλες πυραμίδες στην Γκίζα. Στο τέλος αυτής της περιόδου σημειώνονται πολλές έσωτερικές αναταραχές.

2. Μέσο Βασίλειο. 'Ιδρύεται κατόπιν το *Μέσο Βασίλειο*, μέ πρωτεύουσα τη *Θήβα*, στην Άνω Αίγυπτο (2000 π.Χ. περίπου ως τά 1580). Οι πρώτοι φαραώ αυτού του βασιλείου ήταν σπουδαίοι. Φρόντισαν για τη διοίκηση, όργάνωσαν συστηματικά την καλλιέργεια της γης κάνοντας μεγάλα άρδευτικά έργα κι ενδιαφέρθηκαν πολύ για την αρχιτεκτονική και την τέχνη. Στα τελευταία διακόσια

Ό φαραώ Τούθμωσις ο Γ'. Βρέθηκε στο Καρνάκ. Είναι από πρασινωπό σχιστόλιθο και βρίσκεται στο Μουσείο του Κάιρου.

χρόνια της περιόδου κυριεύουν τήν Αίγυπτο οι Ύκσώς (νομαδικός λαός πού ἦρθε ἀπό τήν Ἀσία κι ἔφερε μεγάλες καταστροφές). Οἱ δικοί τους ἀρχηγοί γίνονται φαραῶ.

3. Νέο Βασίλειο. Οἱ ἄρχοντές του (1580-1100 π.Χ.) ἐλευθέρωσαν τή χώρα. Αὐτοί ἔδιωξαν τούς Ύκσώς. Διατήρησαν τή Θήβα ὡς πρωτεύουσα.

Μεγάλα γεγονότα σημειώνονται σ' αὐτή τήν περίοδο κι ἀξιόλογοι φαραῶ βασιλεύουν (Τούθμωσις Γ', Ἀμένοφις Δ', Ραμῆς Β'). Σ' αὐτή τήν ἐποχή γίνεται ἡ πρώτη γυναίκα-βασίλισσα τῆς χώρας (ἡ Χατσεψούτ). Δημιουργεῖται στόλος, ἀναπτύσσεται πολύ τὸ ἐμπόριο καί, γιά νά ἐξασφαλιστοῦν οἱ πρῶτες ὕλες (ξυλεία ἀπό τὸ Λίβανο, χαλκός ἀπό τὸ Σινά καί τήν Κύπρο), κυριεύεται ἡ γειτονική περιοχή τῆς Ἀσίας, ὡς τόν Εὐφράτη, καί ἡ Κύπρος. Σπουδαῖα ἔργα κατασκευάζονται καί σ' αὐτή τήν πολύ σημαντική ἐποχή τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας (μεγάλοι ναοί στό Λούξορ καί στό Καρνάκ). Τότε ζεῖ καί ὁ φαραῶ *Τουταγχαμών*, πού ὁ τάφος του διατηρήθηκε ἀθικτος, γι' αὐτὸ καί ἔφερε στό φῶς ἀμέτρητους θησαυρούς.

Τὸ 13ο αἰ. συγκρούονται οἱ Αἰγύπτιοι μέ τούς Χετταίους, τούς νικοῦν στό Καντές (τὸ 1294) καί τούς ἀναγκάζουν νά περιορίσουν τήν ἐξάπλωσή τους. Οἱ «λαοὶ τῆς θαλάσσης», τέλος, ἐπιδρομεῖς δηλ. πού ἀναστάτωσαν τὸ 12ο αἰ. τήν Ἀνατολική Μεσόγειο, ὑποχρεώνουν τούς Αἰγυπτίους νά ἐγκαταλείψουν τίς περισσότερες κτήσεις τους στὴν Ἀσία.

Ἀπὸ τόν 11ο αἰ. ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου εἶναι γεμάτη ταραχές καί εἰσβολές. Γιά ἓνα διάστημα οἱ ἱερεῖς ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τήν παροδική ἐξασθένηση τῶν φαραῶ καί παίρνουν ἐκεῖνοι τήν ἐξουσία. Ἡ τελευταία ἀναλαμπή παρουσιάζεται τήν ἐποχή τοῦ φαραῶ *Ψαμμητίχου*, πού διώχνει τούς Ἀσσυρίους. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους εἶναι τώρα ἡ Σάις, στό Δέλτα. Ἐγκαινιάζεται ἐμπορική ἐπικοινωνία μέ τούς Ἕλληνες καί τούς παραχωρεῖται ἡ *Ναύκρατις*, ἓνα σπουδαῖο λιμάνι. Ἕλληνες μισθοφόροι ὑπηρετοῦν τὸν αἰγυπτιακὸ στρατό. Λίγο ἀργότερα, ὁ φαραῶ Ἄμσισ δημιουργεῖ φιλίες μέ ἑλληνικές πόλεις. Ἡ μοῖρα τῆς Αἰγύπτου ὅμως εἶχε πιά βαρύνει. Τὸ 525 π.Χ. τήν κυριεύουν οἱ Πέρσες, τὸ 332 π.Χ. ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καί τέλος τὸ 30 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι.

4. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ὑπῆρξαν λαός πολύ ἐργατικός. Ἐνα πλήθος στοιχεῖα γιά τίς καθημερινές τους ἀσχολίες εἰκονίζουν οἱ τοιχογραφίες τῶν τάφων καί τ' ἀνάγλυφα*. Ζούσαν βασικά ἀπὸ τήν

Καλλιέργεια.
Ψάρεμα

καλλιέργεια τής γῆς, γι' αυτό ἡ ζωὴ τους ὀλόκληρη κρεμόταν ἀπὸ τὸ Νεῖλο καὶ τὶς πλημμύρες του. Αὐτὸς πότιζε καὶ λίπαινε τὰ χωράφια τους. Αὐτὸς τοὺς χάριζε τὴ σοδειὰ δίνοντάς τους ταυτόχρονα κι ἄλλα εἶδη τροφῆς (ψάρευαν μὲ δίχτυ, κυνηγοῦσαν στὶς ὄχθες του). Ἔπρεπε νὰ δουλεύουν ἀδιάκοπα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δημητριακὰ, καλλιεργοῦσαν τὸ λινάρι κι εἶχαν δέντρα ὄπωροφόρα καὶ λαχανόκηπους. Κατασκεύαζαν ἕνα εἶδος μπίρας, μὲ τὴ ζύμωση τοῦ κριθαρένιου ψωμιοῦ μὲς στὸ νερὸ. Ἦταν τὸ συνηθισμένο ποτὸ τῶν λαϊκῶν τάξεων. Κρασί εφερναν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἦταν ὁμως ἀκριβό, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔπιναν μόνον οἱ πλούσιοι. Στὶς ὄχθες τοῦ Νείλου μάζευαν παπύρους καὶ λωτούς. Στὰ σπίτια τους εἶχαν κότες, χῆνες, πάπιες. Διατηροῦσαν καὶ κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, κατσίκες καὶ βόδια (τὸ ἄλογο μόνο τὸ 1700 π.Χ. τὸ γνῶρισαν στὴν Αἴγυπτο).

Ἄλλες ἀσχολίες τῶν κατοίκων

Ὅταν τραβιόνταν τὰ νερά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γεωργικὲς δουλειές, χρειαζόταν νὰ γίνεταί προσεχτικὴ συντήρηση τῶν αὐλακιῶν, καὶ νὰ ἀνοίγονται νέα. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐπιθεωροῦνται ὀλοένα τ' ἀναχώματα πού θά συγκρατοῦσαν τὴ ζωοδότρα λάσπη τοῦ ποταμιοῦ. Γιά τὶς κακὲς χρονιές, ἔπρεπε νὰ ἔχουν προβλέψει ν' ἀποθηκεύσουν νερὸ σὲ δεξαμενές. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπολογίζουν ἀδιάκοπα τὶς ἐποχές, νὰ προβλέπουν καὶ νὰ μετροῦν. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι παράξενο πού ἀπὸ νωρὶς ἀνάπτυξαν τὴ γεωμετρία κι ἔμαθαν νὰ λογαριάζουν καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν.

Ἀνάπτυξη διοικητικοῦ συστήματος

Γιά τὴ συντήρηση τῶν ἔργων ἔπρεπε νὰ ἐργάζονται πολλοὶ μαζί, γι' αὐτὸ τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη τὴν εἶχε τὸ κράτος, κι ἀπὸ νωρὶς χρειάστηκε ν' ἀναπτυχθεῖ σοβαρὸ διοικητικὸ καὶ ὀργανωτικὸ σύστημα. Οἱ βασιλικοὶ ὑπάλληλοι παρακολουθοῦσαν τοὺς ἀγρότες στὶς γεωργικὲς ἐργασίες καί, κάθε χρόνο, συγκέντρωναν τὸ ποσοστὸ πού ὁ φαραὼ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴ συγκομιδῆ. Σκληρὲς τιμωρίες εἶχαν προβλεφθεῖ γιὰ ὅσους ἔκρυβαν τὸ εἰσόδημά τους.

Τὰ αἰγυπτιακὰ κείμενα δίνουν ἐντονη τὴν εἰκόνα τῆς δυστυχίας πού κυρίευε τὴ χώρα τὶς κακὲς χρονιές, ὅταν ἔπεφταν σκουλήκια καὶ κατέστρεφαν τὴ σοδειὰ, ὅταν οἱ ἵπποπόταμοι πεινασμένοι ἔτρωγαν ὅ,τι ἀπόμεινε. Ἄλλος κίνδυνος ἦταν τὰ ποντικά ἢ οἱ ἀκρίδες, οἱ φοβερὲς πληγὲς τῶν γεωργικῶν κρατῶν, ὅπως ἦταν ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες τοὺς δουλειές, οἱ Αἰγύπτιοι ἔπρεπε, τὸν καιρὸ πού τὸ ποτάμι πλημμύριζε, νὰ ἐργάζονται ὑποχρεωτικὰ στὰ μεγάλα ἔργα πού κατασκεύαζαν οἱ φαραῶ.

Οἱ χωρικοὶ ἔμεναν σὲ καλύβια μὲ λιγοστὰ ἔπιπλα – τὰ τελείως ἀπαραίτητα – καὶ ζοῦσαν πολὺ ἀπλᾶ. Ἀντίθετα, τῶν πλουσιῶν οἱ κατοικίες ἦταν λαμπρές κι ἡ ζωὴ τους κυλοῦσε μὲς στὴν καλοπέραση καὶ στὶς διασκεδάσεις.

Οι τεχνίτες είχαν μικρά ιδιωτικά εργαστήρια. Πολλοί άλλοι όμως, οί καλύτεροι, εργάζονταν και έμεναν μόνιμα σέ ειδικά συγκροτήματα τών άνακτόρων, γιατί οί φαραά είχαν και τή μεγάλη βιοτεχνία και τό έμπόριο στά χέρια τους. Ή καθημερινή παραγωγή ήταν καθορισμένη κι έπρεπε ό καθένας νά άποδίδει. Σκληρή τιμωρία περιέμενε τούς όκνηρούς.

Βιοτεχνία και
έμπόριο

5. Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ

Κεφαλή τής αιγυπτιακής κοινωνίας ήταν ό φαραά. Πίστευαν πώς ήταν γιός θεού, θεός κι αυτός ό ίδιος, κι από κείνον εξαρτιόταν ή ευημερία του τόπου. ΄Ως θεός έξουσίαζε τά πάντα, και τή γή τής Αιγύπτου και τούς ανθρώπους. ΄Εκείνος κατεύθυνε τήν οικονομική της ζωή κι ήταν ό άνώτατος δικαστής. Ζούσε μέσ στό άνάκτορό του περιστοιχισμένος από πλήθος αύλικούς, ποικίλους άξιωματούχους και άνώτερους άξιωματικούς. Σέ περίπτωση πολέμου ό φαραά οδηγούσε τό στρατό στή μάχη. ΄Ο φαραά ήταν άπόλυτος κύριος στήν Αίγυπτο κι έθεωρείτο θεός, γι' αυτό ονομάζουμε τό κράτος αυτό θεοκρατικό*.

΄Ο Φαραά

Ήταν τόσο πολλές και πολύμορφες οί δικαιοδοσίες του φαραά, ώστε γιά τήν έπίβλεψη τών διαφόρων έργασιών στό άπέραντο κράτος του, ήταν άπαραίτητος μεγάλος άριθμός άνώτατων άξιωματούχων (διοικήτες έπαρχιών, οικονομικοί ύπάλληλοι, έπιστάτες τών βασιλικών βιοτεχνιών, έπιστάτες τών κρατικών άποθηκών, κ.ά.π.). Οί ευγενείς, συγγενείς του φαραά, συχνά έπαιρναν μεγάλες θέσεις και κάποτε άποκότουσαν σημαντική δύναμη. Σέ πολεμικές περιόδους οί άνώτεροι άξιωματικοί έπαιρναν μεγάλη αίγλη. Στόν

Ευγενείς. ΄Ιερείς.
΄Ανώτατοι
κρατικοί
ύπάλληλοι.
Γραφείς

Ή μικρογλυπτική σέ διάφορα ύλικά, πέτρα, ξύλο, χαλκό κ.ά., αναπτύχθηκε έξαιρετικά στήν Αίγυπτο, όπου συνήθιζαν πολύ νά τοποθετούν μέσ στους τάφους τους οί φαραά κάθε είδους άγαλματάκια που παρίσταναν επαγγελματίες τεχνίτες ή στρατιώτες. Τά εύρηματα αυτά μός δίνουν διαφωτιστικές πληροφορίες γιά τά επαγγέλματα και τήν καθημερινή ζωή γενικά. Στήν εικόνα κορίτσι που άλέθει σιτάρι στό χερόμυλο. Βρίσκεται στό Μουσείο του Κάιρου κι είναι καμωμένο από πωρόλιθο.

κύκλο των ισχυρών ανήκαν και οι γραφείς, πού κατείχαν σπουδαία θέση στα ανάκτορα, όπου υπήρχαν ειδικές σχολές για την εκπαίδευσή τους. Συχνά γίνονταν τόσο ισχυροί ώστε ανέβαιναν σε ύψιστα αξιώματα. Γενικά, στην αρχαία Αίγυπτο, ένα άτομο πού γνώριζε τή δύσκολη ιερογλυφική γραφή, ήταν δυνατό νά κατορθώσει πολλά πράγματα, αν είχε μεγάλες φιλοδοξίες. Στην ιστορία τής Αιγύπτου πολλές φορές εύγενεις, ανώτατοι αξιωματούχοι ή αξιωματικοί έφθασαν νά διεκδικήσουν τό θρόνο από τό φαραώ.

Στό θεοκρατικό* καθεστώς φυσικό είναι νά έχουν μεγάλη δύναμη οι ιερείς. Στην Αίγυπτο ήταν πολλοί κι είχαν ισχύ και μεγάλο πλούτο. Αύτοί ήταν εξάλλου ό σύνδεσμος του λαού μέ τό βασιλιά-θεό του. Άνώτατοι αξιωματούχοι, αξιωματικοί και άλλοι υπάλληλοι, κυρίως όμως οι ιερείς, αποκτούσαν κτήματα από δωρεές των φαραώ. Άπό τήν κάθε είδους ιδιοκτησία οι ιερείς είχαν μεγάλα εισοδήματα, όπως φαίνεται από στοιχεία πού δίνουν οι γραπτές πηγές. Άναφέρεται πώς τό 13ο αί. π.Χ. οι ιερείς κατείχαν τά 45/100 τής αιγυπτιακής γής, 169 πόλεις και πάνω από 100.000 δούλους.

Οι ιερείς είχαν τό σεβασμό του λαού· σέ ορισμένες περιπτώσεις ιερείς μεγάλων θεών απόκτησαν τόση δύναμη, ώστε έγιναν επικίνδυνοι αντίπαλοι του φαραώ. Έτσι, γύρω στα 1400 π.Χ., γιά νά αντιμετωπίσει τό πανίσχυρο ιερατείο ένας φαραώ – ό Άκενατόν – επιχείρησε νά κάμει πολιτική και θρησκευτική επανάσταση. Δέν επέτυχε όμως στό σκοπό του. Η έπιρροή των ιερέων έμεινε άμείωτη. Μέσ στην πρώτη χιλιετία π.Χ. αρκετοί ιερείς έγιναν φαραώ.

Οι στρατιώτες αποτελούσαν χωριστή τάξη (τό επάγγελμά τους ήταν κληρονομικό). Τό κράτος τους παραχωρούσε γή γιά καλλιέργεια. Συνήθως ήταν ξένοι, κυρίως από τή Νουβία, κι ό πληθυσμός δέν τους συμπαθούσε ιδιαίτερα.

Λαός – Δούλοι

Τή μεγάλη μάζα τήν αποτελούσε ό λαός, πού εργαζόταν είτε στα χωράφια, είτε στα διάφορα εργαστήρια, τά βασιλικά ή κάποιων αξιωματούχων. Οι Αιγύπτιοι ήταν λαός πειθαρχικός και ήμερος, δέν ήταν όμως εύτυχείς. Η ζωή τους περνούσε μέσ στην στέρηση συνήθως, παρ' όλο πού εργάζονταν πολύ σκληρά. Όταν δέν δούλευαν στα κτήματα, έπρεπε νά παίρνουν μέρος σέ ομάδικές εργασίες πού πρόσταζαν οι φαραώ – κατασκευή ναών, πυραμίδων, διαφόρων άλλων έργων. Οι λαϊκές τάξεις κατοικούσαν σέ ημιόκτιστες καλύβες. Φόρεμά τους καθημερινό ήταν ένα «ζώμα» γιά τούς άντρες, κι εφαρμοστό μακρύ φουστάνι γιά τίς γυναίκες, λινό συνήθως.

Οι δούλοι, τέλος, ήταν αιχμάλωτοι πολέμου ή είχαν χάσει τήν έλευθερία τους από χρέη. Ό φαραώ τους χρησιμοποιούσε σέ διάφορες δουλειές ή τούς δώριζε σέ δικούς του ανθρώπους.

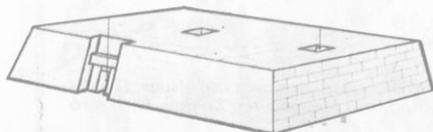
Οι γραφείς ήταν σπουδαία πρόσωπα στην αιγυπτιακή κοινωνία. Έτσι, ακόμη και στα ανάκτορα ήταν απαραίτητοι, και αποκτούσαν συχνά μεγάλη επιρροή. Στην εικόνα άγαλμα άγνωστου γραφέα, με πολύ δυνατή έκφραση στο πρόσωπο. Καθισμένος στα ιεροπόδι, έχει ανοίξει τον πάπυρο εμπρός του, έτοιμος να γράψει ό,τι θά τόν προστάξουν. Βρίσκεται στο Μουσείο του Καΐρου.

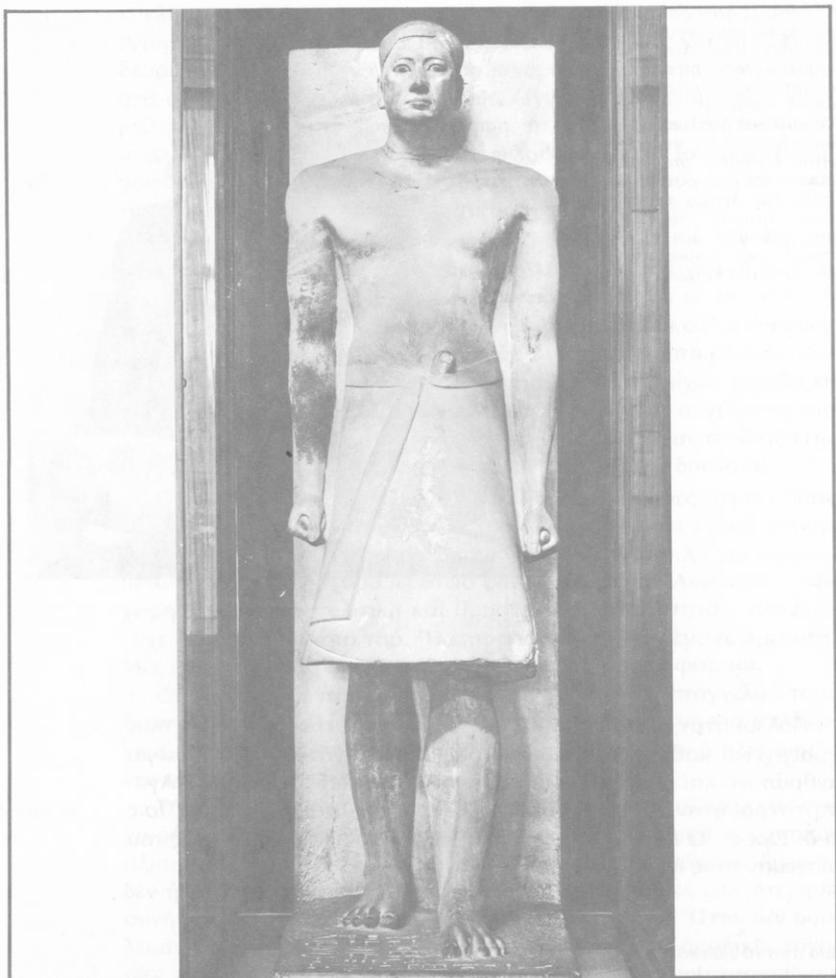

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πολλοί ήταν οι θεοί των Αιγυπτίων. 'Απ' αυτούς πίστευαν πώς προέρχεται κάθε καλό ή κακό. Τούς παρίσταναν συχνά με σώμα ανθρώπινο ήταν ο 'Όσιρις, θεός του Νείλου και των νεκρών, ή 'Ισις κι ο 'Ωρος. 'Ο Ρά ήταν ο μεγαλύτερος, ο θεός του ήλιου· γιός του πίστευαν πώς ήταν ο φαραώ.

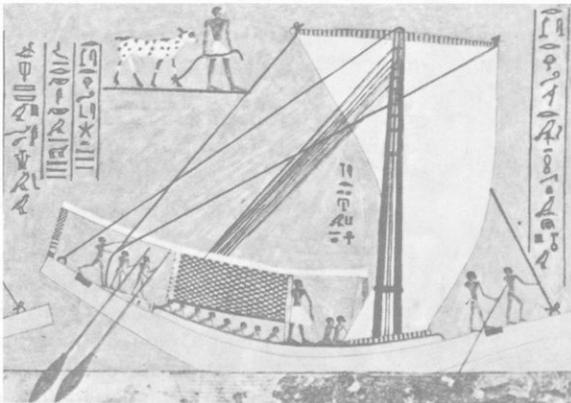
Δύο από τά είδη τάφων της αρχαίας Αιγύπτου. 'Αριστερά, μασταμπάς (έχει υπόγειο θάλαμο για τό νεκρό, και, χωριστά, ιερό μέ δική του είσοδο). Δεξιά, τομή πυραμίδας.

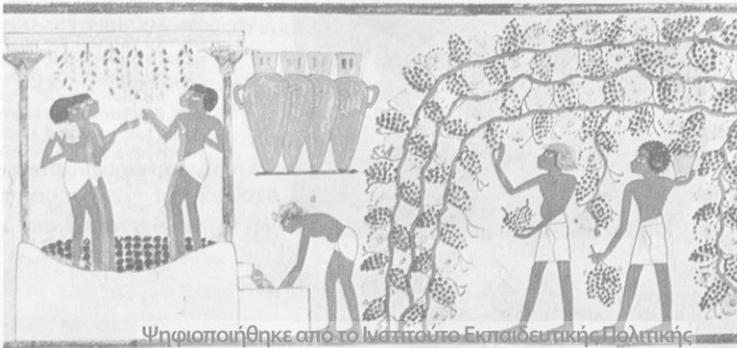
Θαυμάσιο γιά τή ζωντάνια του άγαλμα του Ρά-νούφερ, άρχιερέα στή Μέμφι. Προέρχεται από τόν τάφο του στή Σάκκαρα. Σήμερα, στό Μουσείο του Καΐρου. Είναι από πωρόλιθο, καί διατηρεί ίχνη από χρώμα.

Νόμιζαν ακόμη πώς ύστερ' από τό θάνατο ή ζωή συνεχίζεται, στόν άλλο κόσμο, αν δέν καταστραφεί τό σώμα. Αυτό στάθηκε εξάλλου ή φοβερή άγωνία του ανθρώπου σ' όλόκληρη τήν αιγυπτιακή ιστορία κι έγινε άφορμή νά καθιερωθούν ειδικές ταφικές συνήθειες. Γιά νά μή χαλάσει τό σώμα, έπρεπε νά τό βαλσαμώσουν, πράγμα που στοίχιζε πολύ κι ήταν πολύ συχνά αδύνατο γιά τούς φτωχούς. 'Η διαδικασία τής σωστής ταρίχευσης κρατούσε έβδομήντα μέρες. 'Υπήρχαν όμως και άπλούστεροι τρόποι, πίο φθινοί. Νομίζοντας πώς ή ζωή συνεχίζεται, έβαζαν μέσ στους τάφους έπιπλα, σκεύη, τροφές, εργαλεία, καθώς και μικρά άγάλματα που παριστάναν τούς δούλους. Αυτόι και στόν άλλο κόσμο θά έξυπηρετούσαν τούς κυρίους τους. Πολύχρωμες τοιχογραφίες, τέλος,

Καράβι τής περιόδου του 'Αρχαίου Βασιλείου. Προέρχεται από τοιχογραφία στο μαυσωλείο του Καγιεμάνκ στη Γκίζα (μασταμπάς στα άραβικά σημαινεί πάγκος). Σέ τέτοιους τάφους έθαβαν τούς μεγάλους άξιωματούχους στην Λίγυπτο.

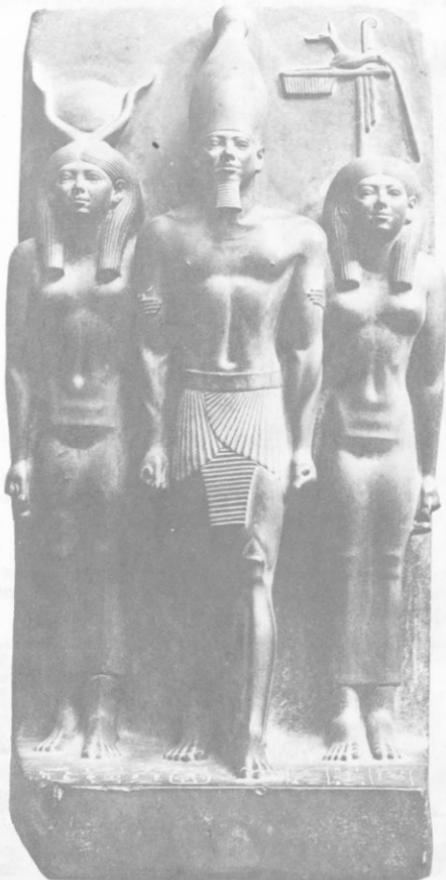
Τμήμα τοιχογραφίας από τόν τάφο του Νάκτ, ιερέα του 'Αμμωνα στη Θήβα. 'Αριστερά, πατητήρι σταφυλιών· στο κέντρο, ό νέος που μαζεύει τό κρασί βάζοντάς το σε άμφορες (φαίνονται μερικοί πάνω άπ' αυτήν). Δεξιά: συγκομιδή σταφυλιών.

στούς τοίχους εικόνιζαν τό περιβάλλον πού ήθελε νά έχει καί στόν άλλο κόσμο ό νεκρός.

Τάφοι

Οί πλουσιότεροι καί ιδιαίτερα οί φαραώ, έπιθυμώντας νά έχουν καί στόν άλλο κόσμο τίς άνέσεις τής ζωής, κατασκεύαζαν πελώριους τάφους καί τούς γέμιζαν μέ άφθονα πλούτην. Για νά παραπλανήσουν τούς τυμβωρύχους, πού για νά άρπάξουν τά αγαθά τους, θά κατέστρεφαν ίσως καί τίς μούμιες τους, διαρύθμιζαν στό έσωτερικό ένα κρυφό δωμάτιο, για τό λείψανό τους, ενώ τοποθετούσαν ψεύτικα φέρετρα σέ άλλους χώρους. Άπό τήν άρχαία έποχή, ό πλούτος τών τάφων τράβηξε τούς τυμβωρύχους, γι' αυτό άπογυμνώθηκαν οί πλουσιότεροι τάφοι.

Ό φαραώ Μυκερίνος άνάμεσα στή θεά Άθώρ (άριστερά) καί τήν τοπική θεά τής Κυνόπολης. Καί οί δύο θεές κρατούν τό φαραώ προστατευτικά μέ τό ένα τους χέρι (διακρίνεται ή άκρη τής παλάμης τους στά δύο του μπράτσα). Στή βάση του γλυπτού είναι χαραγμένο τό όνομα του Μυκερίνου καί ό τίτλος του.

Έργο του 26ου αί. π.Χ.
Μουσείο του Καίρου.

7. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ, ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Τά μνημεία του αιγυπτιακού πολιτισμού είναι εκπληκτικά. Από τα μεγάλα παλάτια των φαραώ δέ διατηρήθηκε κανένα ίχνος. Φαίνεται πώς τόσο αυτά, όσο και οι ιδιωτικές κατοικίες χτίζονταν από πήλινες πλίνθους.

Τεράστιοι τάφοι και πελώριοι ναοί με «δάση από κολόνες» δέχονταν την επίδοση των Αιγυπτίων στη μνημειακή* αρχιτεκτονική, προβάλλοντας την αγάπη τους για τό μεγάλο και τό αιώνιο, όπως εξέλλου τό απαιτούσε και ή θρησκεία τους. Καί τά δύο αυτά είδη ήταν ιδρυμένα για τήν αιωνιότητα. Ή ίδια ή φύση του τόπου, μέ τήν άπέραντη έκταση, ύπαγόρευε τίς μεγάλες κατασκευές. Χρησιμοποίησαν κίνους μέ κιονόκρανα ιδιότυπα πού τά εμπνεύσθηκαν από τά φύλλα του παπύρου ή τής φοινικιάς και τά άνθη του λωτού. Ναοί και τάφοι είναι ζωγραφισμένοι μέ πλήθος από παραστάσεις και στους τοίχους ύπάρχει, γραμμένη στην αιγυπτιακή γραφή (ιερογλυφικά), όλόκληρη ή ιστορία διαφόρων βασιλέων κτλ. Στίς ζωηρές και πολύχρωμες παραστάσεις τής αιγυπτιακής ζωγραφικής και στ' ανάγλυφα*, μπορεί κανείς νά παρακολουθήσει άμέτρητες πτυχές τής καθημερινής ζωής και των έργων όλόκληρου αυτού του λαού.

Αρχιτεκτονική
και Ζωγραφική

Ή γλυπτική σέ ξύλο ή πέτρα είχε μεγάλη ανάπτυξη κι έδωσε ώραιότατα έργα, μεγάλα και μικρά, ανάγλυφα και όλόγλυφα.

Μέσα στους τάφους έβαζαν αγάλματα, πού έπρεπε για λόγους θρησκευτικούς νά μοιάζουν στο νεκρό. Σέ κάθε άγαλμα προσπαθούσαν νά δώσουν θεϊκή μεγαλοπρέπεια, χωρίς όμως νά παύσει νά μοιάζει στο συγκεκριμένο άτομο πού παρίστανε. Πολλές φορές ζωγράφιζαν τά αγάλματα, για νά δώσουν μάλιστα ζωηρότητα στην έκφραση, έβαζαν τά μάτια από άλλα υλικά.

Αξιοσημείωτη στάθηκε ή μεταλλουργία και ή σφραγιδογλυφία.

Λογοτεχνία. Ή λογοτεχνία τής Αιγύπτου δέν άφησε πολλά βιβλία πίσω της, γιατί ή δυσκολία τής γραφής δέν έδινε τήν εύκαιρία νά έκφραστούν μ' αυτήν πολλοί άνθρωποι. Έλάχιστα κείμενα διατηρήθηκαν σέ παπύρους. Είναι θρησκευτικά, λυρικά και λαϊκές διηγήσεις. [Τό Βιβλίό των Νεκρών, Ύμνοι, Ή Σάτιρα των Έπαγγελμάτων].

Παρακολουθώντας τίς πλημμύρες του Νείλου από τίς άρχές τής τρίτης χιλιετίας, άκόμη, όρισαν τό πρώτο ήμερολόγιο (των 365 ήμερών). Κατόπιν, παρακολουθώντας τήν κίνηση των άστεριών χώρισαν τό χρόνο σέ μήνες και εβδομάδες. Από πολύ νωρίς, τέλος, προσέχοντας τή σκιά στο διάστημα τής ήμέρας προσδιόριζαν τήν ώρα. Βρήκαν, έτσι, τό ήλιακό ώρολόγιο.

Γλυπτική

Στήν Αίγυπτο αναπτύχθηκε πολύ η Ίατρική καί, γιά πρώτη φορά στήν ιστορία του κόσμου, διακρίθηκε σέ διάφορους κλάδους.

Ή ταρίχευση έδωσε τήν εύκαιρία νά άποκτήσουν γνώσεις ανατομίας. Οί Αιγύπτιοι γιατροί ήταν σπουδαίοι στήν άρχαιότητα καί τούς καλοῦσαν μάλιστα συχνά σ' άλλα μέρη τής Ανατολής, γιά νά τούς συμβουλευθοῦν. Ἀπό κείμενα τών παπύρων βλέπουμε τρόπους θεραπειάς πού άκολουθοῦσαν ἢ διαγνώσεις πού έκαναν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Αίγυπτος εἶναι τό πρώτο μεγάλο γεωργικό καί θεοκρατικό* κράτος στήν Ἱστορία.

2. Ἀρχοντας άπόλυτος ήταν ὁ φαραώ, πού λατρευόταν ὡς θεός καί στή θέλησή του υπάκουαν ὅλοι.

3. Ἡ κοινωνία ήταν χωρισμένη σέ τάξεις, μέ τεράστια διαφορά ζωῆς μεταξύ τους. Τό άτομο δέν εἶχε καμιά έλευθερία οὔτε καί ιδιαίτερη σημασία. Τή ζωή κατευθύνει ὁ θεός-φαραώ, καθώς καί οί ἱερεῖς κι οί άνώτατοι κρατικοί υπάλληλοι, πού έκφράζουν τίς ἐπιθυμίες του καί ἐπιβάλλουν τή θέλησή του.

4. Πίστευαν σέ πολλούς θεούς καί στήν άθανασία τής ψυχῆς.

5. Οί Αιγύπτιοι ήταν λαός ἡμερος καί πολύ εργατικός. Ἀνέπτυξαν άξιοσημείωτα τίς τέχνες καί τίς επιστήμες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἐνα παλιό αἴγυπτιακό αἶνιγμα λέει:

«Τί εἶναι αὐτό πού γιά τρεῖς μήνες μοιάζει μέ λαμπρό μαργαριτάρι, τρεῖς μήνες ἔχει κατάμαυρο δέρμα, άλλους τρεῖς μήνες εἶναι μιά πρασινωπή πέτρα καί άλλους τρεῖς μήνες σπιλινό χρυσάφι»;

– Τό ἔδαφος τής Αἰγύπτου τίς τέσσερις ἐποχές τοῦ χρόνου.

2. Ἐνα άρχαίο αἴγυπτιακό τραγοῦδι ὑμνεῖ τό ζωοδότη ποταμό, τό Νεῖλο:

«Χαῖρε, Νεῖλε, σὺ πού παρουσιάστηκες σ' αὐτή τή γῆ καί πού ἔρχεσαι εἰρηνικά, γιά νά δώσεις τή ζωή στήν Αἰγύπτο! Ποτίζεις τή γῆ παντοῦ, θεέ τών καρπῶν, κύριε τών ψαριῶν, πλάστη τοῦ σταριοῦ, δημιουργέ τοῦ κριθαριοῦ... Μόλις ὑψωθοῦν τά νερά σου, ἡ γῆ γεμίζει ἀπό χαρά, οἱ άνθρωποι γελοῦν... Ὁ Νεῖλος φέρνει τίς ἔξοχες συγκομιδές, χαρίζει ὅλα τά καλά, δίνει διαλεχτές κι εὐχάριστες τροφές. Βγάζει χορτάρι γιά τά ζῶα κι ὁ,τι χρειάζεται γιά τίς θυσίες στούς θεούς... Δέν τοῦ στήνουν ἀγάλματα οὔτε τόν ὑμνοῦν μέ

λέξεις γεμάτες μυστήριο, δέν ξέρει κανείς από πού έρχεται. Κι ωστόσο κυβερνά σά βασιλιάς πού οι νόμοι του ισχύουν γιά όλη τή γή, πίνει τά δάκρυα απ' όποια μάτια κι άν κυλούν, και σκορπίζει απλόχερα τήν καλοσύνη του».

(Μετ. Α.Κ.)

3. Άρχαιο αιγυπτιακό κείμενο γιά τά καθήκοντα του παιδιού στή μητέρα του:

«Ο Θεός σου τήν έδωσε. Όταν γεννήθηκες εκείνη έγινε σκλάβα σου στήν πραγματικότητα. Οι κόποι οι πιά άχάριστοι ποτέ δέ στενοχώρησαν τήν καρδιά της, έτσι πού νά τή φέρουν στό σημείο νά πει: «Και ποιά ή ανάγκη νά τό κάμω αυτό;» Όταν πήγαινες στό σχολείο γιά νά μάθεις γράμματα, εκείνη στεκόταν κοντά στό δάσκαλό σου, φέρνοντας κάθε μέρα ψωμί και μπίρα από τό σπίτι. Και τώρα πού μεγάλωσες και πού παντρεύεσαι και θεμελιώνεις δική σου οικογένεια, νά θυμάσαι πάντα, αδιάκοπα, όλες τίς φροντίδες πού πήρε γιά λογαριασμό σου ή μητέρα σου, έτσι πού νά μήν τήν κάμεις ποτέ νά βαρυγομήσει και νά σηκώσει τά χέρια της πρós τό Θεό, γιατί θά 'ταν βαριά ή κατάρα της».

(Μετ. Α.Κ.)

4. Οι ειδικότητες στήν ιατρική:

«Η ιατρική είναι διαχωρισμένη κατά τόν έξης τρόπο: κάθε γιατρός θεραπεύει μιά μόνο άρρώστια κι όχι περισσότερες. Όλα τά μέρη είναι γεμάτα από γιατρούς, γιατί άλλοι είναι γιατροί γιά τά μάτια, άλλοι γιά τό κεφάλι, άλλοι γιά τά δόντια, άλλοι γιά τήν κοιλιά κι άλλοι γιά τίς «άφανεις άρρώστιες» (έννοεί τά «νοσήματα έσωτερικής παθολογίας», όπως λεμε σημερια).

Ήροδότου, Ίστορία Β, 84 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

1. Η ΧΩΡΑ

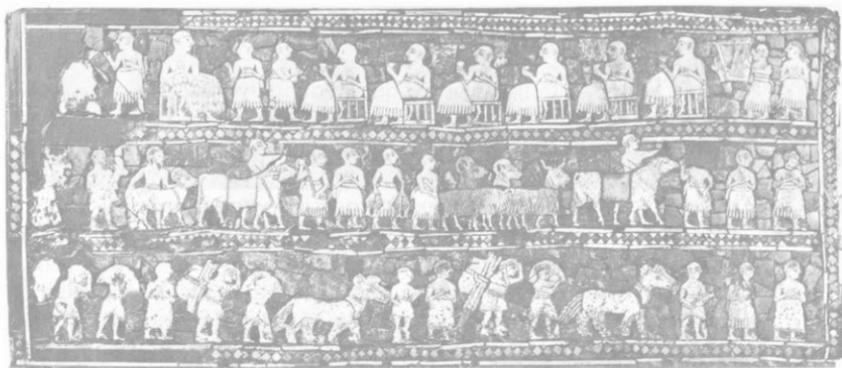
Ἡ Μεσοποταμία θά ἦταν, ὅπως κι ἡ Αἴγυπτος, ἔρημος, ἂν δέν τήν εἶχε κι αὐτήν εὐνοήσει ἡ φύση, τοποθετώντας τήν ἀνάμεσα σέ δύο μεγάλα ποτάμια, τόν *Τίγρη* καί τόν *Εὐφράτη*. Σύνορά της ἔχει τήν Ἀρμενία (στό βορρά), τίς ἐρήμους τῆς Συρίας καί τῆς Ἀραβίας (στό δυτικά καί στό νότο) καί τό Ἰράν (στ' ἀνατολικά).

Ἡ χώρα χωρίζεται στήν *Κάτω Μεσοποταμία* ἢ *Χαλδαία*, στενότερη καί πιό εὐφορη, καί στήν *Ἄνω Μεσοποταμία*, ὅπου μόνο κοντά στά ποτάμια ἦταν δυνατή ἡ ζωή. Ἡ βορειότερη περιοχή, ἡ *Ἀσσυρία*, εἶναι ὄρεινή.

Τά δύο ποτάμια γονιμοποιοῦσαν τή γῆ της μέ τίς ἐτήσιες πλημύρες τους. Ἐδῶ, ὅμως, δέ γίνονταν τόσο κανονικά ὅλα, ὅπως στήν Αἴγυπτο. Ἄν δέ ρυθμιζόταν, ἀπό νωρίς, καλό ἀρδευτικό* σύστημα, μεγάλες ἐκτάσεις τῆς χώρας θά ἦταν σκεπασμένες ἀπό ἔλη κι ἄλλες θά ἔμεναν τελείως ἄγονες. Ἄν ποτιζόταν ὅμως σωστά, ἡ συγκομιδή ἦταν πραγματικός θησαυρός. Ἐβγαίνε ἀφθονο σιτάρι καί κριθάρι. Ἡ *Μεσοποταμία*, ὅπως καί ἡ *Αἴγυπτος*, ἦταν μεγάλο γεωργικό κράτος.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ

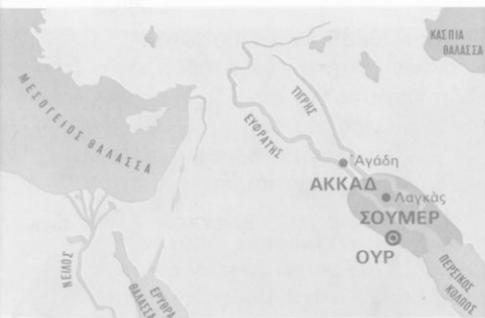

Τό λάβαρο της Ούρ. Σκηνές από τὰ ανάκτορα καί τήν καθημερινή ζωή στή χώρα.

Τὰ δέντρα ἦταν σπάνια· μονάχα χουρμαδιές ὑπῆρχαν πολλές. Πλήθος τὰ ἄγρια ζῶα – ὄναγροι* καί λιοντάρια – πολύ γρήγορα ἀνάγκασαν τούς κατοίκους νά ἐπιδοθοῦν στό κυνήγι.

Ἡ πέτρα λείπει ὄλποτελα ἀπό τή χώρα (ἐκτός ἀπό τὰ ὄρενά). Ἔτσι, θέλοντας νά χτίσουν οἱ ἄνθρωποι, χρησιμοποιοῦσαν τοῦβλα, ἓνα ὑλικό σχετικά πρόσκαιρο, γιατί εὐκόλα χαλάει. Πάνω σέ πήλινες πλάκες, ἀκόμη, συνήθιζαν οἱ κάτοικοι στήν ἀρχαιότητα νά γράφουν τήν παράξενη γραφή τους, τή σφηνοειδή.

Ἄνοιχτή ἡ χώρα ἀπ' ὄλες τίς πλευρές, τράβηξε μέ τόν πλοῦτο της, ζηλόφθονα κι ἀρπακτικά, τὰ βλέμματα τῶν γειτόνων της. Γι' αὐτό οἱ ἐπιδρομές ἦταν πολύ συχνές καί γενικότερες ἀναστατώσεις καί καταστροφές σημειώθηκαν στό πέρασμα τῶν αἰῶνων.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Ο πολιτισμός της Μεσοποταμίας ήταν ως τό 1840 γνωστός μόνον από στοιχεία που έδιναν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι κι οι Έλληνες συγγραφείς και η Άγια Γραφή. Ο Γάλλος Μποττά, τότε, ανακάλυψε στη βόρεια Μεσοποταμία ένα μεγάλο αρχαίο ανάκτορο. Κάθε χνάρι της αρχαιότητας είχε χαθεί από την επιφάνεια, εξαιτίας του εύθρυστου οικοδομικού υλικού που είχε χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή των ανακτόρων και των άλλων κτιρίων, κι η άμμος είχε σκεπάσει τα χαλάσματα με τον καιρό.

Ύστερ' από τον Μποττά, ο Βρετανός Λάγιαρντ αποκάλυψε τα ερείπια της *Νινευι*, της πρωτεύουσας της αρχαίας Άσσυρίας. Χιλιάδες πινακίδες γεμάτες σύμβολα άκατανόητα, σε σφηνοειδή γραφή, βρέθηκαν τότε. Ήταν τό πλουσιότατο άρχείο του βασιλιά Άσσυρμπανιπάλ.

Οι προσπάθειες των αρχαιολόγων πολλαπλασιάστηκαν. Πολλοί πάσχισαν νά διαβάσουν την άγνωστη γλώσσα. Στο μεταξύ άλλες αρχαιότητες ήρθαν στό φώς, νέες πινακίδες, πλήθος αγάλματα και ανάγλυφα.*

Ο Γερμανός Γκρότεφεντ, τέλος, κατόρθωσε νά αποκρυπτογραφήσει τή γλώσσα και, μέ την ανάγνωση των άμέτρητων κειμένων, άποκαλύφθηκε στις λεπτομέρειές του ένας μεγάλος πολιτισμός. Γεννήθηκε, έτσι, νέος κλάδος της αρχαιολογίας, η Άσσυριολογία*.

3. ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Σουμέριοι

Τήν τέταρτη χιλιετία π.Χ. παρουσιάζεται στή Ν. Μεσοποταμία, κοντά στον Περσικό κόλπο, ανάμεσα στον Τίγρη και τον Εύφρατη (στη Χαλδαία), ένας αξιοθαύμαστος λαός άφάνταστα πολυμήχανος και δημιουργικός: οι *Σουμέριοι*. Δέν ξέρουμε από που ήρθαν, ούτε

Σκηνή από τη ζωή των κτηνοτρόφων στη Μεσοποταμία. "Όπως και στην Αίγυπτο, μπορεί κανείς να γνωρίσει αντιπροσωπευτικά την καθημερινή ζωή και τις ασχολίες των κατοίκων από τὰ έργα τέχνης πού έχουν σωθεί. Στην εικόνα: κατασκευή βουτύρου (2900-2460 π.Χ.).

σέ ποιά φυλή ἀνήκαν. Ὁ πολιτισμός ὅμως πού δημιούργησαν εἶχε τεράστια ἐπίδραση στή μοίρα τοῦ ἀνθρώπινου γένους καί στήν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ του.

Στήν ἀρχή ζούσαν, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι, χωρισμένοι σέ διάφορες μικρές ἀνεξάρτητες περιοχές. Στίς πόλεις τους σημειώθηκαν κυριολεκτικά θαύματα. Μεγάλα παλάτια καί ἰδιότυποι ναοί (τὰ ζιγκουράτ) ἰδρύθηκαν. Κάθε πόλη τιμοῦσε τό δικό της θεό, πού εἶχε στήν ἰδιοκτησία του κτήματα καί κοπάδια ζώων. Οἱ ἡγεμόνες ἦταν θεϊκά πρόσωπα κι αὐτοί ἔπρεπε νά γνοιάζονται γιά τή συντήρηση τῶν ναῶν. Αὐτοί ἐπέβλεπαν τήν καλή λειτουργία τῶν καναλιῶν, γιά τό πότισμα τῆς γῆς. Μόνον ἔτσι ἦταν δυνατό νά ἐξασφαλίζεται πλούσια συγκομιδή σ' αὐτά τὰ γεωργικά μεγάλα κράτη τῆς ἀρχαιότητας.

Τό ἀνήσυχο κι ἐφευρετικό μυαλό τῶν Σουμερίων βρῆκε ἀξιοθαύμαστες λύσεις γιά τή βελτίωση τῆς ζωῆς. Αὐτοί ἀνακάλυψαν τόν τροχό καί τόν χρησιμοποίησαν στήν ἄρδευση τῶν χωραφιῶν. Κατόρθωσαν ἔτσι νά κάμουν τή χώρα τους ἀληθινή «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», μέ ὠραία καλοποτισμένα χωράφια καί ἀπέραντους κήπους.

Ἄναγκασμένοι νά βροῦν τρόπο νά ὑπολογίζουσαν τό χῶρο, σύντομα προόδευσαν στή *Γεωμετρία* καί τήν *Ἀριθμητική*, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι. Πρῶτοι οἱ Σουμεριοί τελειοποίησαν τό ἀλέτρι, ἀνάπτυξαν τή *μεταλλουργία* καί βρῆκαν τρόπο νά φτιάχνουσαν βούτυρο ἀπό τό γάλα. Στάθηκαν ἐργατικός κι ἐξαιρετικά ἐπινοητικός λαός. Αὐτοί πρῶτοι χρησιμοποίησαν τό τοῦβλο γιά τήν κατασκευή *μνημειακῶν** κτιρίων.

Γρήγορα χρησιμοποίησαν *γραφῆ* (μέ χαρακτηρισ *σφηνοειδεῖς*) πού διαδόθηκε, ὅπως καί τ' ἄλλα τους ἐπιτεύγματα, γοργά στήν ὑπόλοιπη χώρα καί σ' ὀλόκληρη τή Δυτική Ἀσία. Ἐγραφαν τὰ παράξενα σύμβολά τους πάνω σέ πήλινες πινακίδες, πού τίς ξέραι-

ναν στόν ἥλιο. Στίς ἀνασκαφές τῶν σουμεριακῶν πόλεων βρέθηκαν χιλιάδες ἀπ' αὐτές.

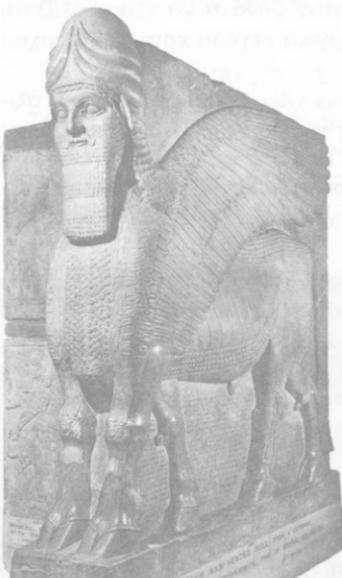
Ἦταν ἀνάγκη νά ξέρουν νά λογαριάζουν σωστά καί νά ἔχουν ὀρισμένα μέτρα, γιά τήν τεράστια ἐμπορική τους κίνηση. Τό «πόδι» ὁ «πῆχυς», τό «τάλαντο» κι οἱ ὑποδιαίρεσεις του εἶναι δικές τους ἐφευρέσεις. Νωρίς, ἄφησαν τό ἀνταλλακτικό ἐμπόριο καί *χρησιμοποίησαν τό πρῶτο εἶδος νομισμάτων στόν κόσμο*: χρυσάφι κι ἀσήμι σέ ράβδους ἢ δαχτυλίδια πού τά σφράγιζαν, γιά νά εἶναι σίγουρο τό βάρους καί ἡ καθαρότητα τοῦ ὕλικου.

Ἡ χώρα τους δέν ἔχει μέταλλα. Ταξίδευαν ἔτσι σ' ἄλλα μέρη (Ἰνδίες, Καύκασο, Μ. Ἀσία) γιά νά προμηθευτοῦν πρῶτες ὕλες καί πολύτιμες πέτρες.

Οἱ ἀρχοντές τους ἀγαποῦσαν φοβερά τήν πολυτέλεια, ὅπως ἐδειξαν οἱ ἀνασκαφές τῶν τάφων τους. Ἔβαζαν μέσα κάθε εἶδους ἀγαθὰ καί πολύτιμα στολίδια, ἔργα τῆς ἐξοχῆς τέχνης τους, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι. Ἐδῶ ὁμως γινόταν καί κάτι ἀνατριχιαστικό. Ὅταν

Φτερωτός ταῦρος, χαρακτηριστικός φρουρός στήν πύλη τῶν ἀνακτόρων τῆς Μεσοποταμίας.

Ἡ κορυφή τῆς στήλης πού παριστάνει τό βασιλιά Χαμουραμί ὄρθιο ἐμπρός ἀπό τό θεό ἥλιο Σαμάς, πού κάθεται κρατώντας τό σκήπτρο μέ τό δεξί του χέρι. Ἡ στήλη εἶναι ἀπό βασάλτη καί βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

πέθαινε ο βασιλιάς, έθαβαν μαζί του, αφού τούς στραγγάλιζαν πριν, τή βασίλισσα κι όλη τους τήν ακολουθία, μαζί με τά ζώα και τούς σκλάβους του παλατιού.

Μές στην τρίτη χιλιετία, διάφοροι σημιτικοί λαοί από τίς έρημους τής Άραβίας εισβάλλουν στή Μεσοποταμία. Στην άρχή ίδρυσαν πόλεις (Μάρι, Άγάδη, Κίς) στά βόρεια τής Χαλδαίας, γρήγορα όμως ήρθαν σέ σύγκρουση μέ τούς Σουμερίους. Ό Σημίτης βασιλιάς *Σαργκόν ο Α΄* κατόρθωσε νά κυριαρχήσει και νά δημιουργήσει τό πρώτο βασίλειο τής Μεσοποταμίας, μέ πρωτεύουσα τό Άκκάδ (2350 π.Χ.). Οί Σουμερίοι έχασαν τήν έλευθερία τους κι έσβησαν σιγά-σιγά. Ό πολιτισμός τους όμως διαδόθηκε στους Άκκάδιους, κι ό,τι είχαν άνακαλύψει έμεινε κτήμα του ανθρώπινου γένους.

Άκκάδιοι

Άλλα κύματα από Σημίτες ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν σέ λίγο στή χώρα. Γύρω στά 1700 π.Χ. ο σπουδαιότερος βασιλιάς τής περιόδου, ο *Χαμουραμπί*, κατόρθωσε νά ενώσει όλόκληρη τή Μεσοποταμία σ' ένα κράτος, μέ πρωτεύουσα τή *Βαβυλώνα*. Ήταν άπόλυτος άρχοντας, όπως κι οί φαραώ, και διοικούσε μέ τούς υπαλλήλους του. Οργάνωσε τή διοίκηση και καθιέρωσε τήν πρώτη συστηματική νομοθεσία.

Χαμουραμπί.
Νομοθεσία

Στήν εποχή του κατασκευάζεται ή τεράστια διώρυγα μεταξύ Κίς και Περσικού κόλπου. Τότε γράφεται και τό έπος του ήρωα *Γκιλγκαμές*.

Άπό τό 16ο ως τό 12ο αί. π.Χ. αδιάκοπες εισβολές σημειώνονται κι ή χώρα βρίσκεται σέ μεγάλη άναστάτωση.

Κυριαρχούν στό τέλος οί Άσσύριοι, πολύ σκληρός λαός πού κατοικούσε στά όρεινά τής Βόρειας Μεσοποταμίας. Πολεμούν άσταμάτητα. Οί στρατοί τους κατεβαίνουν από τό βορρά. Κυριεύουν όλόκληρη τή Μεσοποταμία, τό Έλάμ, τή Συρία κι ένα μέρος τής Αιγύπτου. Πρωτεύουσα γίνεται ή *Νινευί*, όπου συγκεντρώνονται άμέτρητα πλούτη από τίς κυριευμένες χώρες. Πλήθος παραστάσεις σέ ανάγλυφα* και οί άφθονες γραπτές πηγές πληροφορούν γιά τήν πολεμική τέχνη των Άσσυρίων. Μεταχειρίζονταν πολεμικά άρματα κι άναδείχθηκαν ιδιοφυείς στίς πολιορκίες πόλεων, μέ τίς ειδικές μηχανές πού είχαν έπινοήσει. Οργάνωσαν συστηματική κατασκοπεία. Ζώντας γιά τόν πόλεμο άποκλειστικά, τελειοποίησαν κάθε του λεπτομέρεια.

Άσσύριοι
(1150-612 π.Χ.)

Οί ύποταγμένοι λαοί δέν μπόρεσαν ν' άνεχθούν τή σκληρή αυτή κυριαρχία γιά πολύ. Έτσι, οί *Βαβυλώνιοι* ξεσηκώθηκαν τελικά και συμμαχώντας μέ τούς Μήδους (λαό τής άρίας φυλής πού κατοι-

Νέο Βαβυλωνιακό
Βασίλειο (612-538
π.Χ.)

κοῦσε στό Δυτ. Ἰράν), κατέστρεψαν τή Νινευί (612) καί κατέλυσαν τό κράτος τῶν Ἀσσυρίων. Πρωτεύουσα ἐγίνε πάλι ἡ Βαβυλώνα, πού στολίστηκε μέ τόσο μεγάλα καί ὠραῖα κτίρια, ὥστε ἔμεινε περίφημη στήν ἱστορία γιά τόν πλοῦτο καί τή μεγαλοπρέπειά της κι οἱ κρεματοί της κήποι θεωρήθηκαν ἕνα ἀπό τά ἑφτά θαύματα στόν κόσμο.

Τήν ἐποχή πού βασιλεύει ὁ Ναβουχοδονόσορ κυριεύονται τά Ἱεροσόλυμα. Τότε, παίρνει τούς Ἑβραίους στή «βαβυλώνια αἰχμαλωσία». Τό 538 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν Κύρος, κυριεύει τή Βαβυλώνα κι ὁλόκληρη ἡ Μεσοποταμία γίνεται ἐπαρχία τῆς Περσίας.

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ – ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Ὅπως καί στήν Αἴγυπτο, ἡ μεγάλη μάζα τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας ἦταν ὑποχρεωμένη νά ἐργάζεται ἀδιάκοπα. Κύρια φροντίδα τους ἦταν τό καλό καί ὀργανωμένο πότισμα τῶν χωραφιῶν, γι' αὐτό τό κράτος φρόντισε ἐξαρχῆς νά ἐπιβλέπει σοβαρά τίς ἀρδευτικές* ἐργασίες κι ἡ νομοθεσία ὄρισε διάφορες σχετικές διατάξεις, προβλέποντας αὐστηρές ποινές γιά τούς παραβάτες.

Ἐκτός ἀπό τό κριθάρι καί τό σιτάρι, ἕνα μέρος τῆς τροφῆς τό

Δεξιά: Σουμέριος ἀρπιστής. Πήλινο ἀνάγλυφο, ἕνα ἀπό τά πολλά, πού δείχνουν τήν ἀγάπη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ γιά τή μουσική. Ἀριστερά: Μεταφορά εὐλῶν στό ποτάμι, μέ τό χαρακτηριστικό στό σχῆμα καράβι τῆς Μεσοποταμίας (ἔργο τοῦ 721-705 π.Χ.)

έδινε ή φοινικιά. Έτρωγαν τίς κορφές του δέντρου κι από τό χυμό του έφτιαχναν ένα είδος ποτού. Χρησιμοποιούσαν, ακόμη, τό ξύλο του γιά έπιπλα και μέ τά κλαδιά του σκέπαζαν τίς μικρές καλύβες πού κατοικούσαν. Μέ τίς ίνες του, τέλος, ύφαιναν.

Μέ τήν κτηνοτροφία εξασφάλιζαν γάλα, βούτυρο και μαλλί γιά νά φτιάχνουν ύφασματα.

Οί τεχνίτες στίς πόλεις ήταν επιδέξιοι μεταλλουργοί κι υπήρχαν μικρές βιοτεχνίες πού κατασκεύαζαν έπιπλα, κοσμήματα και ύφασματα μάλλινα και βαμβακερά.

Μέ τήν τεράστια ανάπτυξη πού σημείωσε τό εμπόριο, πλήθος καραβάνια κυκλοφορούσαν από τή μίαν άκρη τής χώρας στήν άλλη, ενώ σέ ξένους τόπους είχαν ιδρύσει εμπορικές συνοικίες στίς πόλεις.

5. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Κορυφή τής κοινωνίας ήταν ο βασιλιάς πού εξουσίαζε τά πάντα. Στή θέλησή του υπάκουαν εύγενείς και λαός. Ζούσε μεγαλόπρεπα στο τεράστιο παλάτι του, περιστοιχισμένος από πολυάριθμους αυλικούς.

Οί εύγενείς κι οί ιερείς αποτελούσαν χωριστή τάξη.

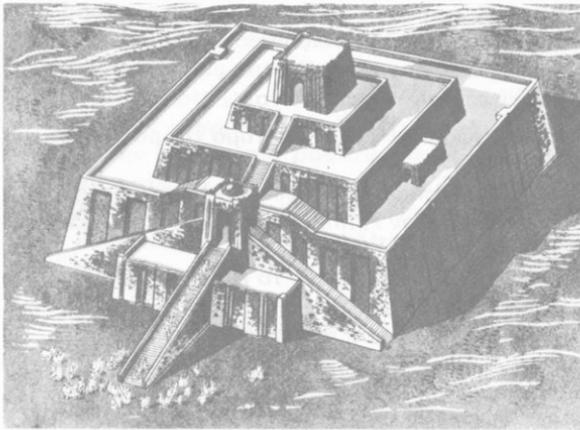
Ή μεγάλη μάζα του λαού διακρινόταν σέ *ελεύθερους* (γεωργούς ή τεχνίτες) και *δούλους*. Ή δομή τής κοινωνίας δείχνει πώς ή Μεσοποταμία ήταν κράτος θεοκρατικό*, όπως και ή Αίγυπτος.

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ή γή, τό νερό, ο άέρας, ο ήλιος, τό φεγγάρι ήταν γιά τούς κατοίκους τής αρχαίας Μεσοποταμίας θεοί. Ήπ' αυτά τά στοιχεία κρεμόταν ή ζωή τους, τά λάτρευαν κι επιζητούσαν ολοένα τή βοήθειά τους. Έκτός όμως άπ' αυτές τίς θεότητες, πού ήταν σεβαστές σ' ολοκληρη τή χώρα, κάθε πόλη είχε τό δικό της προστάτη θεό, πού προσπαθούσε νά τόν επιβάλει γενικά, όταν κυριαρχούσε πάνω στίς άλλες. Έτσι, όταν σχηματίσθηκε τό πρώτο βαβυλωνιακό κράτος, πρώτος θεός ανακηρύχθηκε ο *Μαρνούκ*, ο προστάτης θεός τής Βαβυλώνας. Άργότερα, οί Άσσύριοι ζήτησαν νά επιβάλουν τόν άγριο πολεμικό θεό τους, τόν *Άσσούρ*, προστάτη τής Νινευί.

Πίστευαν ακόμα σέ ήμίθεους. Ο άγαπητότερος ήταν ο *Γκιλγκαμές*, ένα πρόσωπο ανάλογο μέ τόν Ήρακληή στήν αρχαία ελληνική μυθολογία.

Είχαν τήν ιδέα πώς ή μοίρα του ανθρώπου είναι αξεδιάλυτα δεμένη μέ τόν άστερισμό πού κυριαρχούσε στο στερέωμα τήν ώρα πού γεννήθηκε. Παρατηρούσαν, λοιπόν, ώρες πολλές οί αστρολό-

Ἀναπαράσταση
ζιγκουράτ τῆς Οὐρ.
Ὁ πύργος τῆς Βα-
βέλ, πού ἀναφέρει ἡ
Ἁγία Γραφή, φαίνε-
ται πῶς θά ἦταν ἕνα
τέτοιο κτίριο.

γοί στόν καθαρό νυχτερινό οὐρανό τήν κίνηση τῶν ἀστρων καί πί-
στευαν ὅτι μπορούσαν νά προφητεύσουν τό μέλλον πού περίμενε
τόν καθένα.

Βασιλιάς, εὐγενεῖς καί ἀπλοί θνητοί φοβόνταν τούς θεούς, γιατί
τήν ὥρα τῆς ὀργῆς τους μπορούσαν νά ξεαπολύσουν τά μεγαλύ-
τερα δεινά ἐναντίον τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Σέ κάποια τέτοια
στιγμή, οἱ θεοί ἔστειλαν τόν Κατακλυσμό, πού ἡ μνήμη του ἦταν
πολύ ἔντονη στούς λαούς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας.

Πίστευαν πῶς κι οἱ ἀρρώστιες προέρχονταν ἀπό κακοῦς δαίμο-
νες γι' αὐτό καί φρόντιζαν μέ διάφορα φίλτρα, πού ἔπιναν οἱ ἄρρω-
στοι, νά τίς διώξουν ἀπό τό κορμί τους. Μέ τελετές, θυσίες καί
πολύμορφες προσφορές οἱ ἀνθρώποι ὄλων τῶν τάξεων, κι οἱ βασι-
λιάδες ἀκόμη, ἀναζητοῦσαν μέ τή βοήθεια τῶν ἱερέων τήν προστα-
σία καί τήν εὐμένεια τῶν θεῶν. Ὅσο γιά τόν Κάτω Κόσμο, τόν πί-
στευαν σάν τόπο σκοτεινό, γεμάτο σκόνη καί στενοχώρια.

Ἡ θρησκεία αὐτή εἶναι φυσικό νά βάραινε πολύ στήν ὑπαρξη
τῶν ἀνθρώπων, γιατί καμιά ἀνακούφιση δέν τούς πρόσφερε στή
ζωή, οὔτε ἄφηνε χῶρο γιά ἐλπίδα, ὕστερα ἀπό τό θάνατο. Γι' αὐτό
οἱ μάγοι κι οἱ ἀστρολόγοι – σ' αὐτούς κατέφευγαν ὄλοι – εἶχαν με-
γάλη ἐπίδραση, κι ἡ δεισιδαιμονία* κυριαρχοῦσε σ' ὅλες τίς κοινωνι-
κές τάξεις.

7. ΤΕΧΝΗ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἀπό τήν ἐποχή τῶν Σουμερίων ἔχουν μείνει σπουδαῖα ἀγάλμα-
τα. Τά ἀνάγλυφά* τους δίνουν τήν πολύμορφη εἰκόνα τῆς καθημε-

ρηνής ζωής (ψάρεμα, κυνήγι κ.ά.), κι η τέχνη τους είναι αξιοσημείωτη.

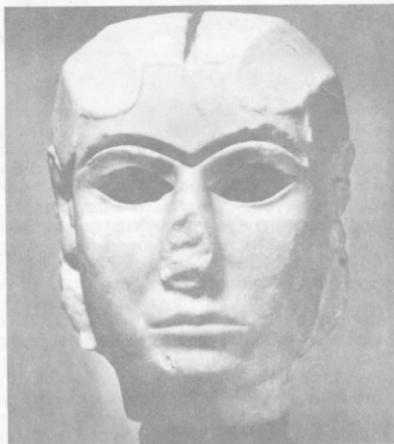
Τά περισσότερα όμως μνημεία που διατηρήθηκαν προέρχονται από τ' άσσυριακά παλάτια. Ποικίλες παραστάσεις ζωγραφιστές κι ανάγλυφες στόλιζαν τούς διάφορους χώρους. Αντίθετα από τη σουμεριακή τέχνη, που εικονίζει την ειρηνική ζωή, τίς ασχολίες των κατοίκων και όρισμένους άρχοντες, η άσσυριακή τέχνη, σάν γνήσια έκφραση τής ψυχής των δημιουργών της, προβάλλει καθαρά τόν πολεμικό χαρακτήρα τής ζωής τους.

Άμέτρητοι σφραγιδοκύλινδροι* βρέθηκαν στίς άνασκαφές, σπολισμένοι μέ διάφορες σκαλιστές παραστάσεις. Ήταν άπαραίτητοι στό έμπόριο, γιατί μ' αυτούς σφράγιζαν τά διάφορα έμπορεύματα.

Δέ διατηρήθηκαν πολλά έργα λογοτεχνίας. Ή δύσκολη γλώσσα δέ θά εύνοούσε τήν ανάπτυξη της. Σπουδαίο είναι τό έπικό ποίημα «Γκιλγκαμές». Έχουν διατηρηθει άκόμη μερικοί μύθοι: η «Διήγηση τής Δημιουργίας» και ο «Κατακλυσμός».

Ή άστρολογία οδήγησε γρήγορα τούς λαούς ν' άποκτήσουν πολλές γνώσεις άστρονομίας και νά είναι σέ θέση νά προβλέπουν τίς εκλείψεις του ήλιου ή του φεγγαριού. Ξέρουμε, σήμερα, πώς χρησιμοποιούσαν τό γνώμονα*, τήν κλεψύδρα*, τόν πόλο* κ.ά. άστρονομικά όργανα. Χώριζαν τό έτος σέ 12 σεληνιακούς μήνες (μέ 29 ή 30 μέρες τόν καθένα), τό μήνα σέ τέσσερις εβδομάδες, αντίστοιχα μέ τίς

Μαρμάρινη γυναικεία κεφαλή από τήν Ούρουκ (δεξιά). Έργο τής τέταρτης χιλιετίας π.Χ. Άριστερά: Έξοχο κεφάλι σέ χαλκό, δείγμα τής σπουδαίας χαλκοπλαστικής δημιουργίας τής ακκαδικής περιόδου στή Μεσοποταμία.

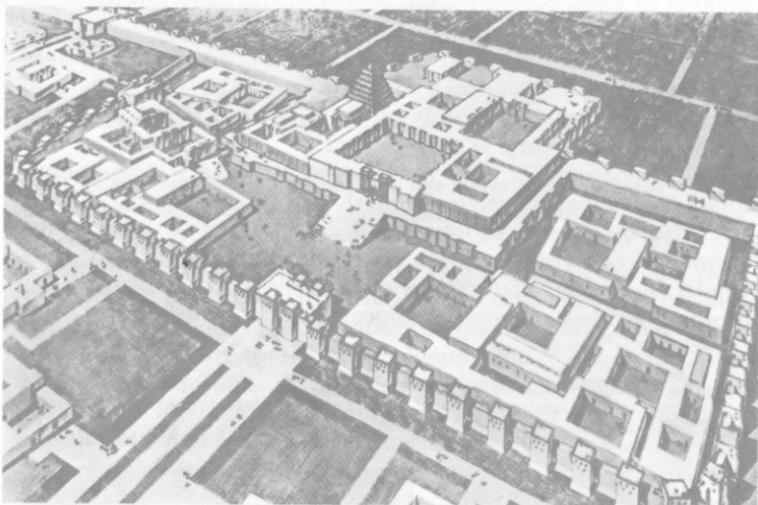

φάσεις του φεγγαριού. Χρησιμοποιούσαν τό ήλιακό ώρολόγιο για τόν προσδιορισμό τής ώρας.

Ή χρήση τών φίλτρων κι ή προσπάθεια νά γλιτώσουν άπό τά «κακά δαιμόνια» πού έφερναν τίς άρρώστιες, βοήθησαν νά άποκτήσουν πολλές γνώσεις πρακτικής ίατρικής καί φαρμακευτικής.

Νομοθεσία

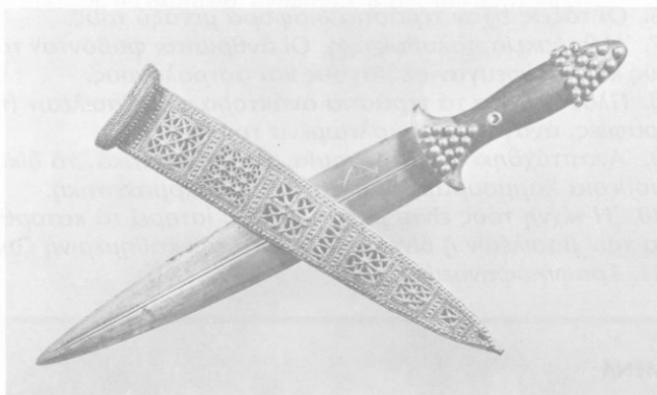
Ή νομοθεσία του Χαμουραπί στάθηκε μεγάλος σταθμός στην ιστορία. Στηριγμένη σε παλαιότερους νόμους τών Συμερίων, ρύθμιζε τίς σχέσεις τής οίκογένειας, τίς άγροτικές έργασίες, τή συν-

Ή αναπαράσταση τών βασιλικών άνακτόρων του Σαργκόν στή Χορσαμπάντ. Ή πολυτέλεια τών βασιλικών παλατιών τής Μεσοποταμίας ήταν κάτι τό εκπληκτικό. Τά παλαιότερα καταστράφηκαν άπό πλημμύρες τών ποταμών καί μόνο τών τελευταίων εποχών έχουν διατηρηθεί (στή Νινευί, στή Βαβυλώνα, στή Χορσαμπάντ). Φρόντιζαν νά τά χτίζουν σε υψώματα, για νά γλιτώνουν άπό τίς πλημμύρες. Ήσχυρά τείχη με ψηλούς πύργους σε κανονικά διαστήματα προστάτευαν τό συγκρότημα. Ο χώρος πού έπιαναν τά άνάκτορα ήταν τεράστιος σε έκταση καί τό σύνολο έμοιαζε σαν κάστρο. Έχτιζαν με τούβλα (μόνο στήν Άσσυρία χρησιμοποιούσαν τήν πέτρα). Κάθε κτίριο είχε δική του αυλή, πολλά δωμάτια γύρω, τοίχους χονδρούς, κι ήταν χωρίς παράθυρα με αίθουσες καταστόλιστες. Οι τοίχοι είχαν επένδυση άπό σμαλτωμένα πολύχρωμα τούβλα (κίτρινα, γαλάζια, κόκκινα, άστρα), όπου εικονίζονταν διάφορες παραστάσεις. Άλλοτε, τούς στόλιζαν με τοιχογραφίες ή ανάγλυφα. Άγρυπνα προστάτευαν τίς πύλες τών παλατιών πελώριοι φτερωτοί ταύροι με ανθρώπινο κεφάλι. Συμβόλιζαν τά άγαθά πνεύματα. Μés στα άνακτορικά συγκροτήματα υπήρχαν ναοί πού λέγονταν ζικουράτ (άλλεπάλληλοι τετράγωνοι πύργοι - ως έφτά -, μικρότερος ό καθένας άπό τόν προηγούμενο. Στήν κορυφή, υπήρχε ό μικρός ναός, πού χρησίμευε για νά παρατηρούν οι ίερείς τήν κίνηση τών άστεριών. Χιλιάδες πινακίδες άποκαλύφθηκαν μέσα στα παλάτια τής Μεσοποταμίας.

Έκλεκτά δείγματα της χρυσοχοϊκής της αρχαίας Μεσοποταμίας στην τρίτη χιλιετία π.Χ. Πάνω: χρυσό κύπελλο· κάτω: χρυσό εγχειρίδιο με λαβή από λάτις-λάζουλι.

τήρηση τών καναλιών, τό εμπόριο, τή στρατιωτική ύπηρεσία. Είναι ή πρώτη κωδικοποίηση* νόμων και άσκησε τεράστια επίδραση στις νομοθεσίες άλλων λαών.

Ό τρόπος τής ζωής κι οί άσχολίες τών κατοίκων τής Μεσοποταμίας τούς βοήθησαν ν' αναπτύξουν ένα είδος πρωτόγονης λογιστικής, χωρομετρίας, γεωμετρίας κι άριθμητικής, όπως φαίνεται από τήν ανάγνωση τών σφηνοειδών επιγραφών. Διαίρεσαν τόν κύκλο σέ 360 μοίρες.

1. Ὁ πολιτισμός ἀναπτύσσεται στή Μεσοποταμία σύγχρονα σχεδόν μέ τόν αἰγυπτιακό. Ἡ ζωή τῆς χώρας ἐξαρτᾶται ἀπό τήν καλή τήν ἄρδευση.

2. Ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομές καί κατακτήσεις σημειώθηκαν στήν ἱστορική πορεία τοῦ τόπου.

3. Πηγή γιά τήν ἱστορία της οἱ χιλιάδες πῆλινες πινακίδες σέ σφηνοειδή γραφή.

4. Πρῶτοι ἀναπτύσσονται οἱ Σουμεριοί, ἐξαιρετικά ἐπινοητικός λαός, ἄγνωστος σέ μᾶς καταγωγῆς. Εἶχαν ἐπίδοση στήν τεχνική, ἀλλά καί στήν τέχνη. Ὑστερα ἀπό τούς Σουμερίους, κυριαρχοῦν διάφοροι Σημιτικοί λαοί πού διατηροῦν κι ἀναπτύσσουν ὄ,τι βρῆκαν. Τότε γίνεται ἡ κωδικοποίηση τῶν Νόμων τοῦ Χαμμουραμπί. Οἱ Ἀσσύριοι, πολεμικός λαός, κυριαρχοῦν τό 12ο-7ο αἰ. π.Χ. Τό 612 ἰδρύεται τό Νέο Βαβυλωνιακό βασίλειο πού καταλύεται τό 538.

5. Ἡ Μεσοποταμία ὑπῆρξε κράτος γεωργικό καί θεοκρατικό.

6. Οἱ τάξεις εἶχαν τεράστια διαφορά μεταξύ τους.

7. Ἡ θρησκεία πολυθεϊστική. Οἱ ἄνθρωποι φοβόνταν τούς θεούς καί κατέφευγαν σέ μάγους καί ἀστρολόγους.

8. Πλουσιότατα τά τεράστια ἀνάκτορα τῶν βασιλέων (τοιχογραφίες, ἀνάγλυφα, σμαλτωμένα τοῦβλα).

9. Ἀναπτύχθηκε ἡ ἀστρονομία, τά μαθηματικά, τό δίκαιο (νομοθεσία Χαμμουραμπί), ἡ ἰατρική, ἡ φαρμακευτική.

10. Ἡ τέχνη τους εἶναι μνημειακή καί ἱστορεῖ τά κατορθώματα τῶν βασιλέων ἢ δίνει σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή.

11. Γραφή σφηνοειδής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Περιγραφή τῆς χώρας:

«Στή χώρα τῶν Ἀσσυρίων βρέχει λίγο κι ἀπ' αὐτό τό λίγο τρέφεται ἡ ρίζα τοῦ σταριοῦ. Ποτίζεται ὁμως ἀπό τόν ποταμό καί ὠριμάζει τό σπαρτό καί δένει τό σιτάρι. Ὅχι, ὅπως στήν Αἴγυπτο, πού τό ἴδιο τό ποτάμι πλημμυρίζει τά χωράφια, ἀλλά ποτίζεται μέ μαγκανοπήγαδα, γιατί ὀλόκληρη ἡ βαβυλωνιακή χώρα, ὅπως κι ἡ αἰγυπτιακή, διασχίζεται ἀπό διώρυγες. Ἡ μεγαλύτερη ἀπό τίς διώρυγες αὐτές εἶναι πλωτή καί βλέπει πρὸς τά ἐκεῖ πού βγαίνει ὁ ἥλιος τό χειμῶνα (νοτιοανατολικά). Ἀπό τόν Εὐφράτη χύνεται σ' ἄλλον ποταμό, τόν Τίγρη, πού στίς ὄχθες του ἦταν χτισμένη ἡ πόλη Νινευί. Ἀπ' ὅλες τίς χώρες πού ξέρουμε ἐμεῖς, αὐτή εἶναι ἀσύγκριτα καλύτερη γιά νά παράγει δημητριακοῦς καρπούς. Γιά καλλιέργεια ἄλλων δέντρων οὔτε καί δοκιμάζουν, οὔτε συκιά, οὔτε ἀμπελόκλημα, οὔτε ἐλιά. Γιά δημητριακά ὁμως

είναι τόσο καλή, πού γενικά δίνει διακόσια στό ένα κι όταν ή παραγωγή είναι καλή δίνει τριακόσια στό ένα...»

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 193 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Νόμοι τοῦ Χαμμουραπί:

Τό 1901 Γάλλοι ἀρχαιολόγοι ἀνακάλυψαν στό Σούσα, πάνω σέ μιά μαύρη πέτρα (2.35 μ. ὕψος) τόν Κώδικα* μέ τούς νόμους τοῦ Χαμμουραπί. Δέν ἦταν τό μόνο μνημεῖο ὅπου ὑπῆρχαν νόμοι. Πολλά ἀντίγραφα πάνω σέ πήλινες πινακίδες χαραγμένα, κυκλοφοροῦσαν σ' ὅλοκληρη τή χώρα, γιά νά τά συμβουλευόνται καθημερινά οἱ κάτοικοι. Νά μερικοί:

«Ἄν κάποιος δανείστηκε σπόρο καί τό σιτάρι του δέ φύτρωσε, γιατί ἔλειψε τό νερό ἢ γιατί οἱ πλημμύρες σκόρπισαν τή σοδειά του, τό χρόνο ἐκεῖνο δέ θά ἐπιστρέψει τό σπόρο καί δέ θά πληρώσει τό φόρο.

» Ἄν κάποιος δέ φρόντισε τ' αὐλάκια τῶν χωραφιών του, κι ἔγινε ζημιά στήν περιοχή ἀπό πλημμύρα, θ' ἀποζημιώσει ὅλους ἐκεῖνους πού ζημιώθηκαν ἐξαιτίας του, δίνοντάς τους τό σάρι πού ἔχασαν.»

» Ἄν ἕνα παιδί χτυπήσει τόν πατέρα του, θά τοῦ κόψουν τά χέρια.

» Ἄν κάποιος βγάλει τό μάτι ἑνός ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θά τοῦ βγαλουν καί τό δικό του μάτι.

» Ἄν κάποιος ἔσπασε τό μέλος ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θά τοῦ σπάσουν καί αὐτοῦ ἕνα δικό του μέλος.

» Ἄν ἕνας ἀρχιτέκτονας ἔχτισε τό σπίτι ἑνός ἀνθρώπου, καί δέν τό ἔφτιασε γερό, καί χάλασε τό σπίτι καί σκοτώθηκε ὁ ἰδιοκτήτης του, ὁ ἀρχιτέκτονας αὐτός πρέπει νά πεθάνει. Ἄν καθῶς γκρεμίστηκε τό σπίτι, σκοτώθηκε ὁ γιός τοῦ ἰδιοκτήτη, θά σκοτωθεῖ, ἀντίστοιχα, ὁ γιός τοῦ ἀρχιτέκτονα.»

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΙΤΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

1. ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Στή δυτική παραλία τής 'Ασίας, πρὸς τὴ Μεσόγειο, κατοίκησαν οἱ *Ἐβραῖοι* καὶ οἱ *Φοίνικες*, λαοὶ σημιτικοί. Ἡ χώρα τους, στενὴ λουρίδα ἀνάμεσα στὴ θάλασσα καὶ σὲ πανύψηλα βουνά, μὲ ἀτέλειωτη ἔρημο στὰ νότια καὶ τὰ νοτιοανατολικά, ἦταν τὸ μοναδικό στεριανὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία πρὸς τὴν Αἴγυπτο κι ἀντίθετα. Μποροῦσαν γι' αὐτὸ νὰ ἐξουσιάζουν τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους. Ἔτσι, ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς χώρας τους ὄρισε καὶ τὴ μοῖρα τῆς.

Γιὰ τελείως διαφορετικούς λόγους, ἡ παρουσία τῶν Ἐβραίων καὶ τῶν Φοινίκων στὴν ἱστορία εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτη, γιατί ἔδωσαν, σὲ ἄλλο τελείως κύκλο ὁ καθένας, μοναδικὰ ἐπιτεύγματα.

2. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

Σήμερα ἔχουμε ὀργανωμένο ἐμπόριο κι ὅποια στιγμή θελήσουμε ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ προμηθευτοῦμε τὸ πιὸ σπάνιο προϊόν ἀπὸ τίς μακρινότερες ἄκριες τῆς γῆς. Δὲν ἦταν ὁμως πάντα ἔτσι τὰ πράγματα.

Πρὶν χρησιμοποιηθοῦν γιὰ μεταφορὲς τὰ ζῶα, οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ φορτώνονται στὴν πλάτη τους τὰ διάφορα εἶδη πού ἤθελαν νὰ μετακινήσουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο. Οἱ αἰγυπτιακές τοιχογραφίες εἰκονίζουν παρόμοιες σκηνές. Ἀργότερα χρησιμοποίησαν τὰ ζῶα, καί, γιὰ νὰ λείψει ὁ φοβερός κίνδυνος πού ἀντιμετώπιζαν καθημερινά οἱ πρῶτοι ἐμποροὶ, οἱ μεταφορὲς γίνονταν μὲ καραβάνια. Ἔτσι, πολλοὶ μαζί κατόρθωναν νὰ τὰ βγάζουν πέρα μὲ τοὺς ἀπροσδόκητους ἐχθρούς.

Τὰ πρῶτα μεγάλα γεωργικά κράτη (Αἴγυπτος-Βαβυλωνία) εἶχαν ἀφθονία ἀπὸ σιτάρη καὶ κριθάρη. Χρειάζονταν ὁμως λάδι, ἀρώματα, ξύλο, μέταλλα, δῆμα, μαλλί, λινάρι, πολυτίμες πέτρες. Τὰ προϊόντα κάθε τόπου συγκεντρώνονταν στὶς μεγάλες πόλεις κι ἀπὸ κεῖ στὰ λιμάνια. Γιὰ νὰ γίνουν ὁμως οἱ ἀπαραίτητες ἀνταλλαγές, ἦταν ἀνάγκη νὰ συνδεθοῦν τὰ καταναλωτικὰ κέντρα μὲ καραβάνια ἢ μὲ τὴν ποταμοπλοῖα καὶ τὴ ναυσιπλοῖα. Οἱ *σημιτικοὶ λαοί*, ἀποδείχτηκαν *δαιμόνιοι στὴν ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου*.

Μόλις πέτυχαν οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο, καλύτερο καὶ στερεώτερο μέταλλο, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ

ταξιδεύουν στους μακρινούς τόπους, όπου έβγαιναν αυτά τὰ μέταλλα. Τό λάπτις – λάζουλι*, μιά πολύτιμη πέτρα πού έβγαινε στό 'Αφγανιστάν, τό έλεφαντόδοντο, τό άλάβαστρο (Αίγυπτος) καί, τέλος, τό ήλεκτρο* (περιοχή τής Βαλτικής) ήταν περιζήτητα ύλικά, όπως τό χρυσάφι, τό άσήμι κι ό χαλκός.

Φοίνικες, 'Εβραίοι καί Κρητικοί πήραν στά χέρια τους τό μεγάλο έμπόριο· τό ναυτικό δαιμόνιο, μάλιστα, τών Φοινίκων τούς έφερε στά μακρινότερα σημεία τής γής, ιδίως από τότε πού οί μεγάλες άυτοκρατορίες τής 'Ανατολής άρχισαν νά έξασθενούν.

Α΄. ΕΒΡΑΙΟΙ

'Αν δέν ύπήρχε κανένα μνημείο τής έβραϊκής ιστορίας, θά ήταν άρκετή ή Παλαιά Διαθήκη, πού τά θαυμαστά πλούσια καί πολύμορφα κείμενά της δίνουν κάθε λεπτομέρεια γιά τή ζωή καί τόν πολιτισμό του έβραϊκού λαού, ως τό 2ο μ.Χ. αί.

Οί 'Εβραίοι δέ δημιούργησαν μεγάλο κράτος. Βασανίστηκαν σκληρά μέ τίς άδιάκοπες μεταναστεύσεις καί περιπέτειες. 'Η σημασία τους, όμως, γιά τόν πολιτισμό τής ανθρωπότητας είναι τεράστια, γιατί πρώτοι αὐτοί στην ιστορία του κόσμου συνέλαβαν τήν ιδέα ενός θεού πνευματικού, πού μέ βάση τίς έντολές του πρέπει ύπεύθυνα νά ζοῦν οί άνθρωποι τή ζωή τους.

1. Η ΧΩΡΑ

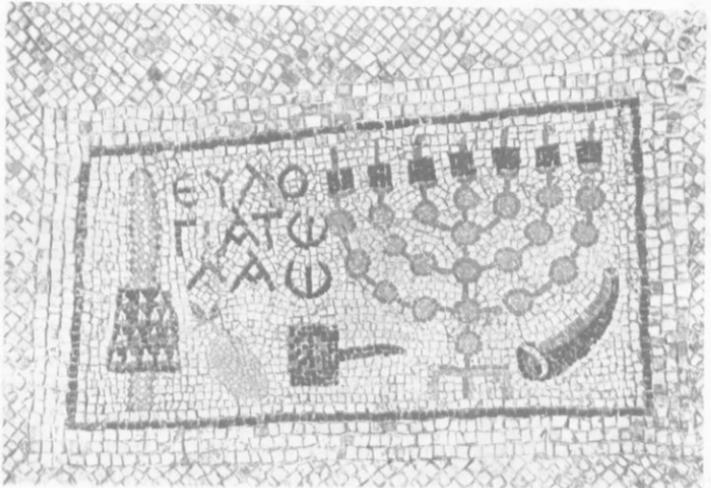
Ἡ Παλαιστίνη χωρίζεται σέ τρεῖς περιοχές ἀπό τά δυτικά πρὸς τὰ ἀνατολικά: τὴν παραλιακή, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Φιλισταῖοι, ἕνας θαλασσινὸς λαὸς πού στάθηκε πάντα ἐχθρικός στοὺς Ἑβραῖους. Τὴν κεντρική, ὄρεινὴ περιοχή πού διασχίζει τὴ χώρα ἀπὸ τὸ βορρὰ πρὸς τὸ νότο, καὶ τὴν εὐφορὴ κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη, μέ τὴ λίμνη Γενησαρέτ στό βορρὰ, καὶ τὴ Νεκρά Θάλασσα στό νότο.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ Ἑβραῖοι, ἀρχικά ἦταν νομαδικός* λαός. Μετανάστευαν ὅλο- ἕνα μέ τὰ κοπάδια τους, ζώντας σέ σκηνές μιά ζωὴ ἀπλή καὶ ἡμερῆ. Στὴ Βίβλο, ὅπου ἡ διήγηση ἀρχίζει μέ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, διακρίνει κανεῖς τί περιπέτειες περνοῦσαν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ νερὸ μιάς πηγῆς ἢ βοσκῆ γιὰ τὰ κοπάδια.

Στὴν ἀρχή, ζοῦσαν, στὴν «Οὐρ τῶν Χαλδαίων», ἴσως τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Χαμμουραπί. Μ' ἐντολή τοῦ Θεοῦ, ὁ Πατριάρχης Ἀβραάμ ξεκίνησε μέ τὴ φυλὴ του, διέσχισαν τὴ Μεσοποταμία, ἀκολουθώντας τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Εὐφράτη, κι ἔμειναν γιὰ ἕνα διάστημα στὴ Χαρράν. Ὑστερα, ὁ Ἀβραάμ ὁδήγησε τὸ λαὸ του στὴ Χαναάν. Ἐκεῖ ὀνομάστηκαν Ἑβραῖοι («αὐτοὶ πού ἦρθαν πέρ' ἀπὸ τὸ

Τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου μέ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή (Εὐλογία τῶν λαῶν) καὶ τὴν ἑβραϊκὴ ἐπιτάφια λυχνία, ἀπὸ ναοῦ τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. στὸ Ἰσραήλ.

ποτάμι», δηλ. τόν Ευφράτη). Όταν έπεσε πείνα στή γή αυτή, πάλι μ' έντολή του Κυρίου, φεύγει με τή φυλή του στήν Αίγυπτο, γιά ένα διάστημα. Έπιστρέφοντας στή Χαναάν, κι άφου έγινε άρχηγός ό γιός κι άργότερα ό έγγονός του Άβραάμ, ό Ίακώβ, έξακολουθούν οι Έβραίοι νά ζουν νομαδικά.

Ό Ίωσήφ, ένας άπό τούς γιούς του Ίακώβ, είχε παράξενη τύχη. Βρέθηκε άνώτερος υπάλληλος του φαραώ, κι έφερε στήν πλούσια αυτή χώρα, τήν οικογένειά του μαζί κι όλη του τή φυλή, πού απέκτησε στήν Αίγυπτο μόνιμη έγκατάσταση και άφησε τή νομαδική ζωή.

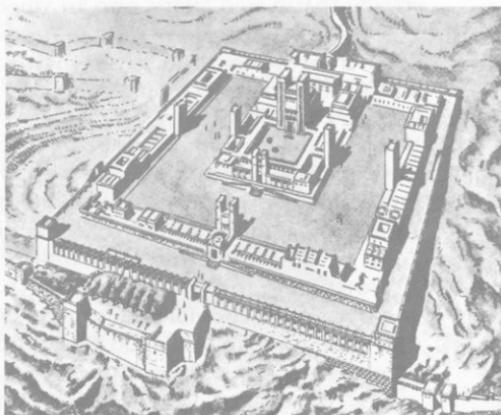
Τό έπεισόδιο αυτό γίνεται τήν έποχή πού κυριαρχούν στήν Αίγυπτο οι Έγκώσι. Όταν, όμως έδιωξαν τούς Έγκώσι οι Αιγύτιοι, οι φαραώ του Νέου Κράτους τής Θήβας κακομεταχειρίστηκαν τούς Έβραίους, πού υποχρεώθηκαν, τότε, νά φύγουν κρυφά στήν Παλαιστίνη.

Τή φυγή άπό τήν Αίγυπτο, μέ άρχηγό τό Μωυσή, τήν ιστορεί τό βιβλίό τής Αγίας Γραφής, πού όνομάζεται «Έξοδος». Μέ τή βοήθεια του Θεού, γλίτωσαν άπό τήν καταδίωξη του φαραώ. Στο διάστημα τής πορείας τους προς τήν Παλαιστίνη, ό Θεός άποκαλύφθηκε, στήν κορυφή του όρους Σινά, στό Μωυσή και του υπάγούρευσε τούς Νόμους του, τς Δέκα Έντολές. Άπό τότε, τς χάραξαν σέ πλάκες πού τς μετέφεραν πάντα μαζί, σ' ένα κιβώτιο άπό κέδρο, τήν «Κιβωτό τής Διαθήκης».

Στήν έρημο αντιμετώπισαν νέες περιπέτειες. Ό Μωυσής, μέ τή βοήθεια του Θεού, τούς σώζει και πάλι. Πλησιάζουν πιά στή «Γή τής Έπαγγελίας», τή Χαναάν, όπου έγκαταστάθηκαν τελικά.

Οι Έβραίοι στήν Αίγυπτο

Έγκατάσταση στή «Γή τής Έπαγγελίας»

Άναπαράσταση του ναού πού ό βασιλιάς Σολομών ίδρυσε στή Ιερουσόλυμα. Ό ναός περιβάλλεται και άσφαλίζεται ταυτόχρονα άπό δύο περιβόλους, πού ό καθένας τους έχει μία μεγάλη πύλη εισόδου. Στο βάθος ό ναός, όπου υπάρχουν τά άγια των άγιων κι ή κιβωτός.

Οί πόλεμοι δέ σταμάτησαν (1200 - 1000 π.Χ.) τή φορά αὐτή ἀνάμεσα τους (ἦταν χωρισμένοι σέ 12 φυλές – ὅσοι ἦταν οἱ γιοί τοῦ Ἰακώβ). Ὅταν ὁμως ὑπῆρχε ἐξωτερική ἀπειλή, ἐνώνονταν μέ ἀρχηγό τόν *Κριτή**. Οἱ ἀγῶνες μέ τούς Φιλισταίους ἐξακολουθοῦν. Κουρασμένοι ἀπό τίς ἀδιάκοπες ἐχθρικές ἀπειλές οἱ Ἑβραῖοι ἀποζητοῦν τήν ἐνωση μεταξύ τους καί παρακαλοῦν τόν Κριτή Σαμουήλ νά τούς ὀρίσει ἕνα βασιλιά.

Ἀπόκτησαν, ἔτσι, πρῶτο βασιλιά τό Σαούλ, πού σκοτώθηκε σέ μάχη ἐναντίον τῶν Φιλισταίων. Διάδοχός του ἦταν ὁ Δαβίδ. Αὐτός ὀργάνωσε τούς Ἑβραίους σέ κράτος γεωργικό πού κυριάρχησε σ' ὅλη τή Χαναάν. Ὅρισε τά Ἱεροσόλυμα ὡς πρωτεύουσα. Ἐπιβλήθηκε στούς ἐχθρούς, σχημάτισε αὐλή μέ γραφεῖς καί ἀνώτερους ὑπαλλήλους, ἔκαμε τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιερέα καί ἐφτιαξε στρατό.

Ποιητής ὁ ἴδιος (ὁ Δαβίδ) συνθέτει ἐξοχους ψαλμούς γιά νά ὑμνήσει τό Θεό. Δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τούς βασιλιάδες τῶν ἄλλων λαῶν, πού γνωρίσαμε ὡς αὐτή τή στιγμή. Βασιλεύει στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, χωρίς ὁ ἴδιος νά θεωρεῖται θεός.

Σολομών

Ὅταν ἐγίνε βασιλιάς ὁ γιός του Σολομών τό κράτος ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικά. Ὁ Σολομών ἔμεινε περίφημος γιά τή σοφία καί τή δικαιοσύνη του καί τήν τέλεια διοικητική ὀργάνωση πού ἐφάρμοσε. Ἡ ἐμπορική κίνηση στήν ἐποχή του ὑπῆρξε ἀξιοσημείωτη κι ἡ χώρα του συγκέντρωσε ἀμέτρητα πλοῦτη. Ἐκλείσει ἐμπορική συμφωνία μέ τούς Φοίνικες καί μέ τή βοήθειά τους κατασκεύασε στόλο. Ἰδρυσε λιμάνι στήν Ἐρυθρά Θάλασσα, ὀργανώθηκε ἡ γεωργία στήν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη καί στίς ὄχθες τῆς Γενησαρέτ μέ καλλιέργειες δημητριακῶν, ὀπωροφόρων, ἀμπελιῶν καί ἐλιῶν. Τά προιόντα φρόντιζε νά τά ἀνταλλάσσει ὁ Σολομών μέ τούς Φοίνικες παίρνοντας ζυλεῖα πού ἔλειπε ἀπό τή χώρα.

Οἱ πόλεις μεγάλωσαν καί πλούτισαν μέ τή φροντίδα τοῦ βασιλιά καί στά ἐργαστήριά τους φτιάχνονταν κοσμήματα, ἀγγεῖα, σφραγιδόλιθοι καί ὄπλα. Ἡ χώρα προσοδεύει μέ τήν εἰρήνη πού βασιλεύει καί τήν καλή ὀργάνωση.

Μέ τά πλούτη πού συγκέντρωσε ὁ Σολομών ἀπό τό ἐμπόριο, ἔχτισε μεγάλο παλάτι καί τό περίφημο ναό στά Ἱεροσόλυμα. Ἀκόμα, ὀργάνωσε γερό στρατό, μέ πολεμικά ἄρματα καί ἵππικό. Ἐκλείσει τέλος συνθήκες μέ τό Χειράμ τῆς Τύρου, τή βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ καί τό φαράω τῆς Αἰγύπτου.

Ἐπιπλέον ἀπό τό θάνατό του (930 π.Χ.) ἀρχισαν πάλι οἱ ἐσωτερικές διαμάχες κι οἱ Ἑβραῖοι χωρίστηκαν σέ δύο βασιλῆα (τοῦ Ἰσραήλ, στά βόρεια, μέ πρωτεύουσα τή Σαμάρεια – τοῦ Ἰούδα, στά νότια, μέ πρωτεύουσα τά Ἱεροσόλυμα).

Προφήτες

Τόν 8ο αἰ. π.Χ. οἱ *Προφῆτες* (Ἡσαΐας, Ἱερεμίας κ.ἄ.) τῶν

Ἑβραίων προσπαθοῦν νά διαφυλάξουν τά ἦθη καί τή σωστή πίστη. Προαναγγέλλουν τήν ἄφιξη τοῦ Μεσσία, πού θά σώσει τόν κόσμο ἀπό τίς ἁμαρτίες, καί προσπαθοῦν νά τονίσουν τό ἀληθινό νόημα τῆς θρησκείας τους. Τό κήρυγμά τους, στίς δύσκολες ὥρες, δυναμώνει τό φρόνημα καί τήν πίστη τῶν Ἑβραίων, κι ἔτσι μέσ στίς ὥρες τῆς σκλαβιάς τους, μαζεύονται στίς συναγωγές, κοντά στούς ἱερεῖς, τοὺς *Ραββίνους*.

Ἀπό τή διαίρεση βγήκαν ὠφελημένοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί. Τό 772 π.Χ. οἱ Ἀσσύριοι κυριεύσαν τό βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ. Τό 587 ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τά Ἱεροσόλυμα καί σέρνει τοὺς Ἑβραῖους αἰχμαλώτους στή Βαβυλώνα. Ἐλευθερώνονται μόνο τό 538 π.Χ., ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ὁ Κύρος, κυριεύει τή Βαβυλώνα. Δίνει τήν ἄδεια σ' ὅσους ἠθελαν, νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους καί νά χτίσουν πάλι τό μεγάλο ναό. Ἡ Παλαιστίνη ὁμως δέν ἦταν πιά ἐλεύθερη, εἶχε γίνει «περσική ἐπαρχία».

Βαβυλώνα
αἰχμαλωσία

3. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Οἱ Ἑβραῖοι διακρίθηκαν καί στό ἐμπόριο καί δημιούργησαν νομοθεσία. Κατόρθωσαν νά σχηματίσουν κράτος, μόνον ὅταν τά τεράστια βασίλεια τῆς ἐποχῆς ἔχασαν τή σημασία τους ἢ ἔσβησαν.

Τό σπουδαιότερο ἐπίτευγμά τους ὑπῆρξε ἡ μονοθεϊστική θρησκεία πού ἱδρυσαν. Ὁ Θεός ἐγίνε ἔννοια ὑψηλή, γεμάτη πνευματικό περιεχόμενο, ἡ δύναμη πού δημιούργησε τόν κόσμο καί διέπει τή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Στήν ἀρχή, ὁ Θεός ἦταν ἡ δύναμη πού τοὺς ἔσωζε ἀπό τοὺς ἐχθρούς καί τοὺς θεοὺς τῶν ἐχθρῶν. Ἀργότερα, ἡ θρησκεία τους ἐγίνε καθαρά «ἐθνική». Ὁ Κύριος τοὺς ξεχώριζε, ἦταν ὁ «ἐκλεκτός του λαός», – τόν καιρό πού μάχονταν γιά τήν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης.

Στίς θρησκείες τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀνυπαρκτος σάν ἄτομο, στήν ἐβραϊκή ὁμως γίνεται ξαφνικά, ὑπεύθυνη προσωπικότητα, κι εἶναι στά χέρια του νά διαλέξει τό δρόμο πού θά ἀκολουθήσει στή ζωή του. Ξέροντας πῶς ὁ πολιτισμός τῆς ἐποχῆς μας στηρίζεται θεμελιακά στίς χριστιανικές ἀρχές, καί τί ὀφείλει ὁ Χριστιανισμός στήν ἰουδαϊκή θρησκεία, καταλαβαίνουμε ἀπόλυτα τήν τεράστια σημασία τοῦ ἐβραϊκοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ σημασία τοῦ ἐμπορίου ὑπῆρξε τεράστια γιά τήν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας.

2. Οί Έβραϊοι κι οί Φοίνικες διακρίθηκαν έξαιρητικά ως έμποροι.

3. Οί Έβραϊοι ήταν νομαδικός λαός, οργανωμένος σέ φυλές μέ άρχηγούς τούς Πατριάρχες.

4. Ύστερα από πολλές περιπέτειες, κι άφοϋ έγκαταστάθηκαν γιά 200 χρόνια στήν Αίγυπτο, κατακτούν μέ πολλούς κόπους τήν Παλαιστίνη κι οργανώνονται στό τέλος τοϋ 11ου αϊ. π.Χ. σέ κράτος γεωργικό καί έμπορικό.

5. Ή μεγαλύτερη έποχή τοϋ έβραϊκού κράτους είναι ή περίοδος τής βασιλείας τοϋ Σολομώντα.

6. Τό 587 π.Χ. ό Ναβουχοδονόσορ πολιορκεί τά Ίεροσόλυμα καί παίρνει αιχμαλώτους τούς Έβραϊους στή Βαβυλώνα. Οί Έβραϊοι δέν άπόκτησαν ποτέ πιά τήν πολιτική τους έλευθερία. Μόνο στήν έποχή μας οργανώθηκαν καί πάλι σέ κράτος.

7. Σημείωσαν έπίδοση στό έμπόριο. Ή νομοθεσία τους είναι θεόπνευστη καί ξεχωρίζει, γιατί όρίζει τούς βασικούς ήθιικούς κανόνες πού ό άνθρωπος πρέπει νά ακολουθει στή ζωή του.

8. Ή θρησκεία τους είναι μονοθεϊστική. Λατρεύουν τό Θεό μέ προσευχές καί θυσίες (άρχικά στήν Κιβωτό τής Διαθήκης καί ύστερα στό Ναό τοϋ Σολομώντα). Ή Ίουδαϊκή θρησκεία στάθηκε σημαντική ως ανθρώπινη σύλληψη καί πολύτιμη ως προετοιμασία τοϋ Χριστιανισμού. Έδωσε πολλά στοιχεία καί στή Μωαμεθανική θρησκεία.

Β΄. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Καμιάς άλλης χώρας τήν ιστορική πορεία δέν τήν προσδιόρισε τόσο πολύ ή γεωγραφική της θέση, όπως τής Συρίας στήν άρχαιότητα.

Στενόμακρη λουρίδα στεριάς, άπλώνεται σέ μήκος 300 χλμ., στους πρόποδες τοϋ τεράστιου όρεινού όγκου τοϋ Λιβάνου, διαμελισμένη σέ μικρές εύφορες πεδιάδες πού βλέπουν πρós τή θάλασσα. Από τό χώρο της περνούσαν οί έμπορικοί δρόμοι, πού από τήν Άσία οδηγούσαν στήν Αίγυπτο. Μιά σειρά άσφαλισμένα λιμάνια ύπήρχαν στίς άκτές της. (Ή Ούγκαρίτ, ή Βύβλος, ή Σιδών, ή Τύρος).

Τά πάντα στόν τόπο αυτό έσπρωχναν άκατανίκητα τόν άνθρωπο νά ταξιδέψει, γι' αυτό κι οί Φοίνικες, έχοντας στή διάθεσή

τους άφθονη ξυλεία από τούς κέδρους του Λιβάνου γιά τήν κατασκευή καραβιών, δοκίμασαν τήν τύχη τους στή θάλασσα κι έγιναν οι μεγαλύτεροι θαλασσοπόροι τής αρχαιότητας.

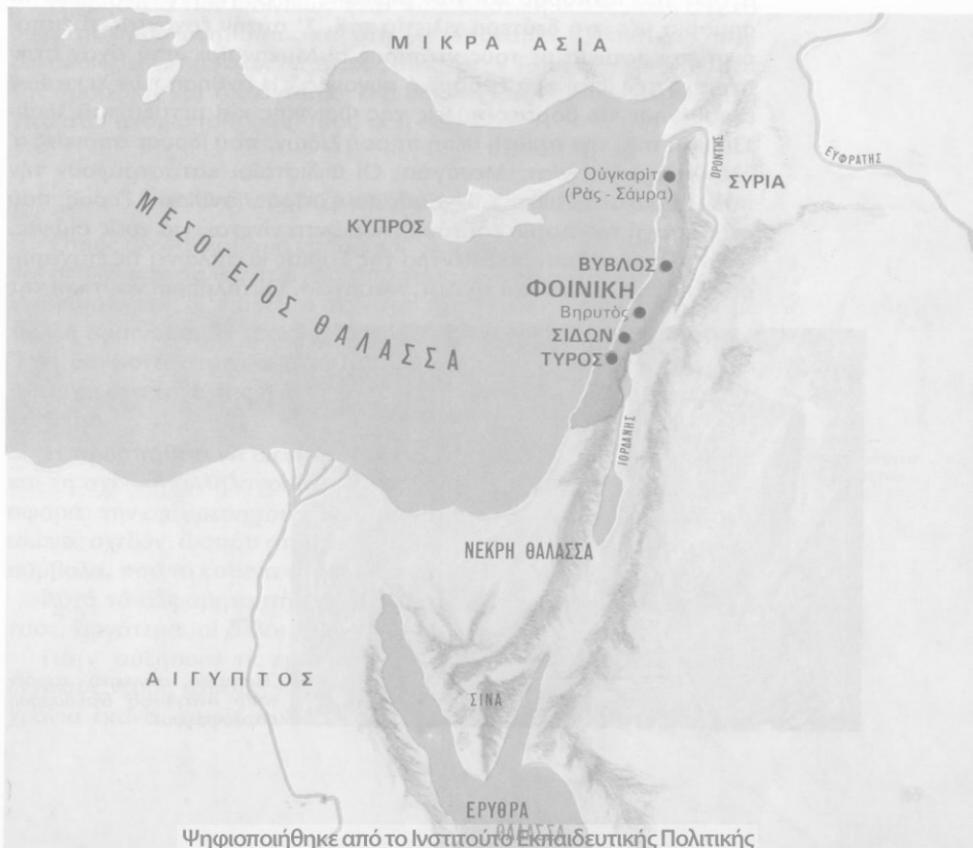
Οί αρχαίοι Φοίνικες ήταν λαός σηmitικός. *‘Η φύση τής χώρας δέν εύκόλυne στή δημιουργία ενιάιου κράτους.* Κάθε πεδιάδα ήταν ένα μικρό βασίλειο. *‘Η ζωή συγκεντρωνόταν έντονη στήν παραλιακή του πόλη. ‘Ο βασιλιάς είχε στά χέρια του τήν άπόλυτη έξουσία ή κυβερνούσε μαζί μέ τούς πλούσιους εμπόρους. Οί ιερείς είχαν μεγάλη δύναμη.*

Διοίκηση. ‘Ιερείς

Οί κάτοικοι ήταν φιλόπονοι καί δραστήριοι. Καταγίνονταν στίς γεωργικές δουλειές, ψάρευαν, ήταν ναυτικοί ή είχαν μικρά έργαστήρια στίς πόλεις. *‘Εκεί κατασκεύαζαν ώραία χάλκινα όπλα, κοσμήματα, έπιπλα, πήλινα άγγεία ή ύφαιναν ύφάσματα καί τά έβφαν ένα βαθύ κόκκινο χρώμα («φοινικοῦν»), γι’ αυτό κι οί αρχαίοι*

‘Ασχολίες τών κατοίκων. Τέχνες

Η ΑΡΧΑΙΑ ΦΟΙΝΙΚΗ

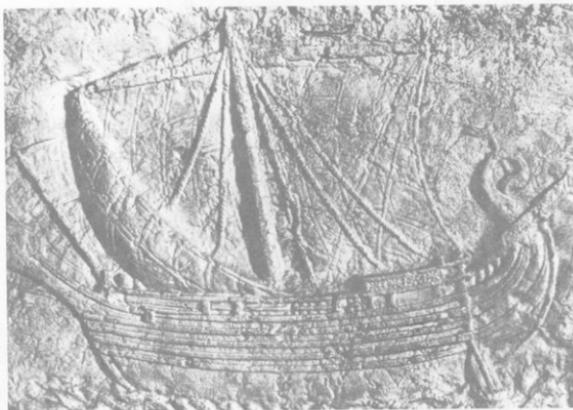

Ἕλληνες ὀνόμασαν ὀλόκληρη τή χώρα τους Φοινίκη. Τό ὕλικό γιά τή βαφή τό ἐβγαζαν ἀπό ἕνα κοχύλι πού ψάρευαν στίς ἀκτές, τήν πορφύρα, κι εἶχαν τό μονοπώλιό της σ' ὄλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Χρησιμοποιώντας τήν ἄμμο τῆς παραλίας τους, κατασκεύασαν πρῶτοι διάφανα γυάλινα ἀντικείμενα: κύπελλα καί ἄλλα ἀγγεῖα.

Οἱ Φοινίκες στάθηκαν ὑποδειγματικοί ἐμποροὶ (ταξιδεύουν «κατ' ἐμπορίαν», γράφει ὁ Ἡρόδοτος) κι ἔχοντας νιώσει καλά τίς ἰδιαιτέρεις προτιμήσεις τῶν πελατῶν τους φρόντιζαν νά κατασκευάζονται στή χώρα τους προϊόντα πού θά ἄρεσαν στόν καθένα.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Μές στήν τρίτη χιλιετία π.Χ. σπουδαία πόλη τῆς Φοινίκης ἦταν ἡ *Γκεμπάλ*, πού ἐμπορευόταν πολύ μέ τήν Αἴγυπτο, ἀνταλλάσσοντας τήν ξυλεία τοῦ Λιβάνου μέ τόν πάπυρο (ἔτσι ὀνομάστηκε, ἀπό τήν πρώτη ὕλη πού συγκέντρωνε στό χώρο της, *Βύβλος*). Ἦταν ἡ κύρια ἀγορά τοῦ παπύρου καί τῶν βιβλίων. Ἡ *Οὐγκαρίτ* ἔχει τεράστια σημασία μέσ στή δεύτερη χιλιετία π.Χ. Σ' αὐτήν ἔρχονται σέ ἐμπορική ἐπικοινωνία μέ τούς ντόπιους οἱ Μυκηναῖοι, πού εἶχαν στήν περιοχή τῆς ἰδιαίτερη ἐμπορική συνοικία. Ἡ ἀνθηση τῶν Χετταίων ἐξασθένησε τίς βόρειες πόλεις τῆς Φοινίκης καί μεταξύ τοῦ 16ου-13ου αἰ. π.Χ. τήν πρώτη θέση πῆρε ἡ *Σιδών*, πού ἴδρυσε ἀποικίες σ' ὀλόκληρη τήν Ἄνατ. Μεσόγειο. Οἱ Φιλισταῖοι καταστρέφουν τήν πόλη γύρω στά 1100 π.Χ. Εἶχε φτάσει ἡ σειρά ν' ἀνθίσει ἡ *Τύρος*, πού στήν ἐποχή τοῦ Δαβίδ καί τοῦ Σολομῶντα γίνεται, γιά τρεῖς αἰῶνες, τό μεγαλύτερο ἐμπορικό κέντρο τῆς Συρίας κι ἀπλώνει τίς ἐπιχειρήσεις της στό Αἰγαῖο καί τή Δυτ. Μεσόγειο. Οἱ τολμηροί ναυτικοί της

Ἐμπορικό φοινικικό καράβι (ἀπό ἀνάγλυφη διακόσμηση σαρκοφάγου).

ιδρύουν αποικίες στην Κύπρο, στη Δυτ. Σικελία και στη Β. Αφρική (τήν Καρχηδόνα, τό 814 π.Χ.). Φτάνουν ως την Ισπανία και τις Βαlearίδες Νήσους κι έχουν στα χέρια τους τό εμπόριο τών μετάλλων.

Η μεγάλη της άνθηση μετριάζεται από τόν 8ο αί. π.Χ., όταν αρχίζει ή σπουδαία εξόρμηση τών Έλλήνων πρός τή Μεσόγειο κι ή ίδρυση δικών τους αποικιών. Σιγά-σιγά ή Τύρος, χτισμένη σέ δύο όχυρά νησιά, χάνει τή σπουδαιότητά της και τή θέση της παίρνει ή μεγάλη της αποικία, ή Καρχηδών. Αύτή εξουσιάζει πιά τίς παλαιές φοινικικές αποικίες στή Σικελία, στήν Ισπανία και στήν Αφρική. Αφού πάλεψε μέ τούς Ρωμαίους πάνω από 100 χρόνια, έπεσε τελικά στα χέρια τους τό 146 π.Χ.

Οί πόλεις τών Φοινίκων, όπως προβάλλει ή εικόνα τους στίς άνασκαφές, ήταν αρκετά μεγάλες κι είχαν σπίτια πολυώροφα.

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Η θρησκεία τών Φοινίκων ήταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη είχε τό δικό της προσάτη, όπως και στή Μεσοποταμία. Οί πιο χαρακτηριστικοί ήταν ό Μελκάρτ, ναυτικός θεός, στήν Τύρο, ή Ασάρτη, θεά τής όμορφιάς και τής αγάπης, κι ό Άδωνις στή Βύβλο. Στή Φοινίκη γίνονταν άνθρωποθυσίες πρός τιμή τών θεών.

4. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

Όπως όλοι οί καθαρά εμπορικοί λαοί στήν ιστορία, δανείστηκαν και τί σχετική άλληλογραφία, τούς όδήγησε σέ μία πολύτιμη προγνώριση, και οί επιδέξιοι τεχνίτες τους τά εκμεταλλεύθηκαν μέ πολλή έξυπνάδα. Η τέχνη τους όμως δέν έχει δικό της χαρακτήρα. Έχει δανειστεί στοιχεία από διάφορους άλλους λαούς, χωρίς νά υπάρχει στα έργα της ή άτομική σφραγίδα τών ίδιων τών δημιουργών της.

Η προσπάθεια νά διευκολύνουν τίς εμπορικές τους συναλλαγές και τί σχετική άλληλογραφία, τούς όδήγησε σέ μία πολύτιμη προσφορά: τήν *εφεύρεση του άλφαβήτου*. Αγώνιστηκαν γι' αυτό τρεις αιώνες σχεδόν, ώσπου στό 13ο αί. π.Χ. σχημάτισαν άλφάβητο μέ 22 σύμβολα, πού τό καθένα τους εκφράζει έναν ήχο κι όχι πιά μία λέξη.

Αυτό τό άλφάβητο πήραν τόν 9ο αί. π.Χ. οί Έλληνες κι άπ' αύτούς, άργότερα, οί άλλοι εύρωπαϊκοί λαοί.

Γιά ν' αύξήσουν τίς εμπορικές τους συναλλαγές, άναζητούσαν διαρκώς νέους τόπους γιά τήν ίδρυση τών πρακτορείων τους. Τά χρόνια εκείνα, χωρίς πυξίδα και καράβια κατάλληλα γι' άνοιχτές

Η σπουδαιότητα του άλφαβήτου

Χάλκινο άγαλμάτιο φοινικικού θεού (δεξιά). Γυναικεία προτομή του 4ου π.Χ. αι., έργο με φοινικική κι ελληνική επίδραση (άριστερά).

θάλασσες, χρειαζόταν μεγάλος ήρωισμός για να επιχειρήσουν οι άνθρωποι μεγάλα ταξίδια. Ός τά μέσα της 2ης χιλιετίας π.Χ. ή δραστηριότητά τους άπλώνεται κυρίως στην Άν. Μεσόγειο· ύστερα περνούν τό Γιβραλτάρ, φτάνουν στην Άγγλία και δοκιμάζουν τήν τύχη τους στις δύσκολες θάλασσες της Βαλτικής. Τέλος, ένας Καρχηδόνιος έφτασε στον κόλπο της Γουϊνέας, τόν 6ο π.Χ. αι., και Φοίνικες ναυτικοί έκαμαν σέ τρία χρόνια τόν περίπλου της Άφρικής για λογαριασμό του φαραώ Νεκώ.

Ο χαρακτήρας των άποικιών

Οί περισσότερες φοινικικές άποικίες είναι άπλοί έμπορικοί σταθμοί που είχαν ίδρυθεϊ μέ άποκλειστικό σκοπό τήν πώληση των προϊόντων της χώρας τους ή τήν προμήθεια πρώτων ύλων.

Δέν υπήρχε ένδιαφέρον για έξερεύνηση ή κατάκτηση της ένδοχώρας. Φρόνιζαν, τέλος, να κρατούν μυστικούς τους θαλάσσιους δρόμους που τραβούσαν, φοβίζοντας όσους δέν είχαν σχετική πείρα, μέ τρομερές διηγήσεις.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Φοίνικες ήταν σημητικός λαός που ή φύση της χώρας του τόν έσπρωξε προς τή θάλασσα.
2. Η χώρα ήταν χωρισμένη σέ μικρά βασιλεία, που τά κυβερνούσαν οι βασιλιάδες μαζί μέ τους πλούσιους εμπόρους. Άναπτύχθηκαν σημαντικές πόλεις: Βύβλος, Ούγκαρίτ, Σιδών, Τύρος.
3. Ίδρυσαν πολλές έμπορικές άποικίες. Η σπουδαιότερη

ήταν η Καρχηδών (814 π.Χ.) που εξελίχθηκε σε σπουδαία δύναμη.

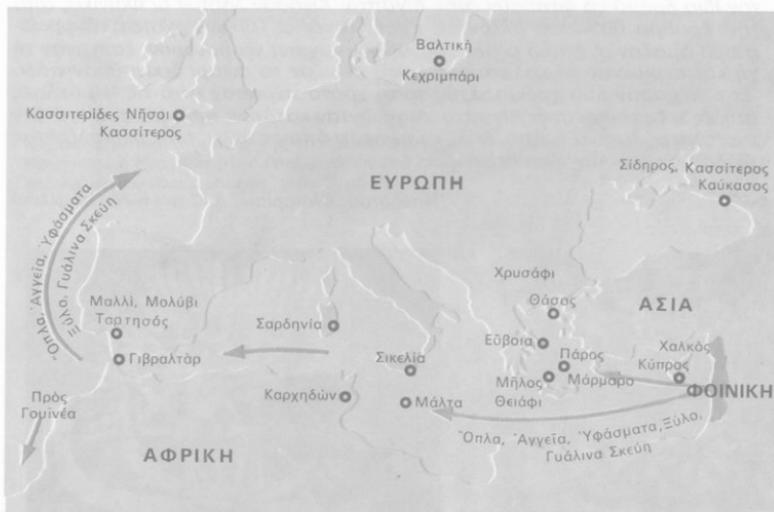
4. Είχαν τό μονοπώλιο τής πορφύρας, ἔφτιαχναν ώραϊα ὄπλα καί κοσμήματα καί πρῶτοι κατασκεύασαν διάφανο γυαλί.

5. Ἡ θρησκεία τους ἦταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη εἶχε τό δικό της προσάτη θεό.

6. Ὁ πολιτισμός τους δέ στάθηκε πρωτότυπος, διακρίθηκαν ὁμως ὡς ἔμποροι καί τολμηρότατοι θαλασσοπόροι.

7. Σπουδαία τους προσφορά, μέ τεράστια σημασία γιά τόν πολιτισμό τής ἀνθρωπότητας, εἶναι ἡ ἐφεύρεση τοῦ ἀλφαβήτου.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΕΒΡΑΙΟΙ:

1. Ο Κύριος χαράζει στον 'Αβραάμ τήν πορεία του:

Καί εἶπε ὁ Κύριος στὸν 'Αβραάμ: «Ἄφησε τὸν τόπο σου, τοὺς συγγενεῖς σου καὶ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου, γιὰ νὰ πᾶς στὸν τόπο πού θά σοῦ δείξω ἐγώ. Καὶ θά σέ κάμω γεννήτορα μεγάλου ἔθνους καὶ θά σέ εὐλογῶ καὶ θά κάμω τόσο δοξασμένο τ' ὄνομά σου, ὥστε ὁ καθένας νά μπορεῖ νά εὐλογῆσει μ' αὐτό. Καὶ θά εὐλογῶ ἐκείνους πού σέ εὐλογοῦν καὶ θά καταραστῶ ἐκείνους πού σέ καταριῶνται. Κι ἀπὸ σένα θά εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.»

Κι ἔφυγε ὁ 'Αβραάμ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Κύριος· μαζί του πῆγε κι ὁ Λώτ. Κι ἦταν ἑβδομήντα πέντε χρονῶν ὁ 'Αβραάμ, ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τῆ Χαράν...

Γένεσις, κεφ. 12 (Μετ. Α.Κ.)

ΦΟΙΝΙΚΕΣ:

1. Οἱ Φοίνικες καὶ τὰ ταξίδια τους:

«Παραξενεύομαι λοιπὸν μέ κείνους πού μοίρασαν καὶ χώρισαν τῆ γῆ σέ Λιβύη, Ἀσία καὶ Εὐρώπη, γιατί ἡ διαφορά μεταξύ τους δέν εἶναι μικρή. Ἡ Εὐρώπη, ὅσον ἀφορᾶ τήν ἔκτασή της, ἐκτείνεται κατὰ μήκος τῶν δύο ἄλλων, ὅσο γιὰ τὸ πλάτος της ὁμως, μοῦ φαίνεται πῶς οὔτε κἀν νά συγκριθεῖ μπορεῖ μαζί τους. Γιατί μόνον ἡ Λιβύη δείχνει ὅτι βρέχεται γύρω-γύρω ἀπὸ θάλασσα, ἐκτός ἀπὸ τὸ μέρος της πού συνορεύει μέ τήν Ἀσία. Πρῶτος τ' ἀπόδειξε αὐτό, ἀπ' ὅσους ἐμεῖς γνωρίζουμε, ὁ Νεκῶς, ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων. Αὐτός, ὅταν σταμάτησε τὸ σκάψιμο γιὰ τῆ διώρυγα ἀπὸ τὸ Νεῖλο στὸν Ἀραβικὸ κόλπο, ἔστειλε μερικοὺς Φοίνικες μέ τὰ πλοῖα τους, μέ τήν ἐντολή, ἀφοῦ ἀπὸ τίς Ἡράκλειες σῆλές μποῦν στῆ βόρειο θάλασσα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο νά φτάσουν στὴν Αἴγυπτο. Κίνησαν λοιπὸν οἱ Φοίνικες ἀπὸ τήν Ἐρυθρὰ θάλασσα πλέοντας πρὸς τὰ νότια. Ὅταν ἐρχόταν τὸ φθινόπωρο ἄραζαν σ' ὅποιο μέρος τῆς Λιβύης τύχαινε νά βρεθοῦν, ἔσπερναν τῆ γῆ καὶ περιμέναν τὸ καλοκαίρι. Ἀφοῦ θέριζαν τὸ σιτάρι ξεκινούσαν πάλι. Ἔτσι πέρασαν δύο χρόνια. Στὸν τρίτο χρόνο πέρασαν ἀπὸ τίς Ἡράκλειες σῆλές κι ἔφτασαν στὴν Αἴγυπτο. Διηγούνταν κατόπιν, πράγμα πού ἐγὼ δέν πιστεύω μέ κανένα τρόπο, κι ἄς τὸ πιστεῦει ὁποῖος θέλει, πῶς περιπλέοντας τῆ Λιβύη εἶχαν τὸν ἥλιο δεξιά».

Ἡροδότου, «Ἱστορίαι», Δ 42 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

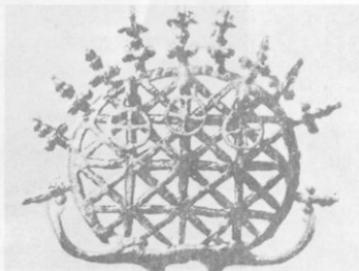
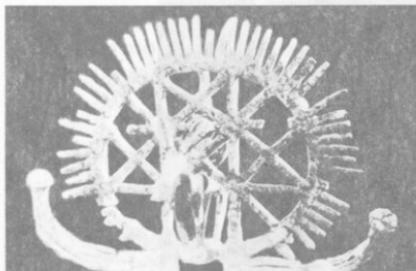
ΟΙ ΧΕΤΤΑΙΟΙ

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Λαός ίνδοευρωπαϊκής καταγωγής οι Χετταίοι, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., πλημμυρίζουν τις πεδιάδες της Μ. Ασίας. Συνηθισμένοι άλλοτε στη νομαδική ζωή, με πολλή δυσκολία κατόρθωσαν να προσαρμοστούν στη γεωργική ζωή. Η νομοθεσία τους, έπηρεασμένη πολύ από τον Κώδικα του Χαμμουραμπί, χρειάστηκε να προβλέψει ειδικά γι' αυτό.

Ίδρυσαν πόλεις, με αξιοθαύμαστη διορατικότητα, στα πιο νευραλικά σημεία της χώρας τους, στα περάσματα των μεγάλων δρόμων των караβανιών. Τίς όχυρναν με σειρές από τείχη. Πρωτεύουσά τους ήταν η Χαττούσα μέσα στο μεγάλο τόξο του ποταμού "Άλυ, όπου στις άνασκαφές άποκαλύφθηκε θησαυρός από έπιγραφές, που έριξαν φώς σε πολλές πλευρές της ταραγμένης τους ιστορίας. Άλλο μεγάλο κέντρο ήταν τό Καρκέμις [στή δεξιά όχθη του Εύφρατη], χτισμένο σε έξαιρετικά σημαντική θέση. Μπορούσε να έλέγχει όλους τούς έμπορικούς δρόμους, που από τή Μεσοποταμία οδηγούσαν στή Μ. Ασία καί στή Συρία. Τρεις σειρές τείχη, με όχυρούς πύργους, περιζωναν τήν πόλη, ασφαλίζοντας τόν πλούτο που συγκεντρωνόταν από τούς φόρους των караβανιών.

Χαρακτηριστικά δείγματα της μεταλλουργίας των Χετταίων. Ο λαός αυτός έδειξε πραγματική ιδιοφυία στην έπεξεργασία του σιδήρου, με τόν οποίο κατασκεύαζε ό,τι ήταν δυνατόν (όπλα, σκεύη, χαλινάρια κ.ά.π.).

Γιά νά εξασφαλίζεται ἡ διατροφή τῶν κατοίκων οἱ Χετταῖοι ἔχτιζαν τίς πόλεις τους κοντά σέ ποτάμια, σέ χώρους μέ κάμπους ὀλόγυρα.

Οἱ πόλεις, μακριά ἢ μιά ἀπό τήν ἄλλη, δέ βοήθησαν στήν ἀνάπτυξη ἀπόλυτης μοναρχίας. Στήν πρωτεύουσα, τή Χαττούσα, ἔμενε ὁ βασιλιάς. Τά ἄλλα ἀστικά κέντρα τά κυβερνοῦσαν ἄρχοντες, πού εἶχαν ἄρκετή ἀνεξαρτησία. Μόνο σέ περίπτωση πολέμου ἐνώνονταν ὅλοι μαζί.

Ἄπληστοι οἱ Χετταῖοι, συγκεντρώνοντας ὀλοένα μεγαλύτερα πλοῦτη, θέλησαν ν' ἀπλώσουν τήν κυριαρχία τους πρὸς τή Μεσοποταμία, τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη. Συγκρούστηκαν ἔτσι μέ τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Ἀσσυρίους καί τοὺς Αἰγυπτίους κι ἀκολούθη-

Πήλινο ἀγγεῖο μέ γεωμετρικὴ διακόσμηση. Χαρακτηριστικὸ ἔργο τῆς κεραμεικῆς τῶν Χετταίων, πού στή χώρα τους διασταυρώθηκαν πλῆθος ἐπιδράσεις ἀπὸ τοὺς ἀνατολικούς πολιτισμούς, ἀπὸ τή Μ. Ἀσία καί τήν Ἑλλάδα.

σαν σκληροί και μακροχρόνιοι πόλεμοι, πού, τελικά, όδήγησαν στην έξασθένηση του κράτους και στην εξαφάνισή του. Τήν εποχή πού οί "Έλληνες προσπαθοϋν ν' άπλώσουν τό εμπόριό τους στή Μ. Άσία (13ο αϊ. π.Χ.) έρχονται σέ στενή σχέση μαζί τους. Τό Χεττιτικό κράτος καταρρέει γύρω στά 1200 π.Χ. από επιδρομές Θρακοφρυγικών φυλών.

2. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Έκτός από τά άλογα, τρέφουν στίς μεγάλες πεδιάδες τής χώρας τους κοπάδια από πρόβατα, βόδια, κασίκες και χοίρους. Από τή στιγμή πού αρχίζουν νά καταγίνονται μέ τή γεωργία, ή πλούσια γή τους δίνει άφθονα δημητριακά, κρασί και μήλα. Οί Χετταίοι ήταν περίφημοι μελισσοκόμοι.

Μεγάλη πηγή πλούτου στάθηκε γι' αυτούς ή μεταλλουργία. Από τίς γειτονικές χώρες προμηθεύονταν εύκολα πρώτες ύλες και κατασκεύαζαν περίφημα όπλα χάλκινα και σιδερένια, χαλινάρια κι άλλα είδη σκευής* γιά τ' άλογα, κάνοντας μεγάλη έξαγωγή τους στίς άλλες χώρες (Αίγυπτο, Παλαιστίνη). Αυτόι χρησιμοποιοϋν πρώτοι τό σίδερο και μαθαίνουν τήν έπεξεργασία του.

Από τήν τέχνη τών Χετταίων διατηρήθηκαν πολλά ανάγλυφα πάνω στους βράχους τής χώρας. Παριστάνουν πολεμικές σκηνές, λιοντάρια, άρματα, εικόνες από τή θρησκευτική τους ζωή και παραστάσεις τών ζωόμορφων τρομαχτικών θεών τους. Θυμίζουν άσσυριακά έργα, χωρίς νά έχουν όμως τή λεπτή τους έπεξεργασία.

*Η τέχνη τών Χετταίων

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΙ Η ΓΡΑΦΗ

Έπειδή οί Χετταίοι άναμείχθηκαν μέ τούς παλαιούς κατοίκους τής Μ. Άσίας, στή θρησκεία τους πέρασαν πολλές τοπικές θρησκευτικές άντιλήψεις. Ό βασιλιάς ήταν ό πρώτος ιερέας τής θεάς, γι' αυτό ή θρησκεία τους είχε έθνικό χαρακτήρα.

Οί Χετταίοι χρησιμοποίησαν τή σφηνοειδή και μιá ιερογλυφική γραφή. Η δεύτερη δέν έχει άκόμη άποκρυπτογραφηθεί.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Χετταίοι είναι ίνδοευρωπαϊκός λαός πού έγκαταστάθηκε γύρω στά 2000 π.Χ. στή Μ. Άσία κι άναμείχθηκε μέ τούς ανθρώπους του τόπου.

2. Ίδρυσαν μεγάλες όχυρές πόλεις στά περάσματα τών καρβατιών, πλάι στά ποτάμια. Ήτρεφαν άλογα πού τά πουλούσαν έξω από τή χώρα τους. Στάθηκαν σπουδαίοι μεταλλουργοί κι αυτοί έφεραν τό σίδηρο κι έμαθαν τήν κατεργασία του. Περίφημοι μελισσοκόμοι.

3. Ή θρησκεία τους είχε έθνικό χαρακτήρα.

4. Ή καλλιτεχνική τους διάθεση έκφράστηκε μέ μεγάλη ανάγλυφα, πού παριστάνουν σκηνές κυνηγιού ή πολεμικές.

5. Χρησιμοποιούσαν δύο είδη γραφής: ιερογλυφική και σφινγοειδή. Μόνο ή δεύτερη έχει διαβαστεί.

6. Οί άδιάκοποι πόλεμοι στάθηκαν ή καταστροφή τους.

7. Καταρρέουν γύρω στά 1200 π.Χ.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ή ανθρωπος είναι τό πιο άξιοθαύμαστο αλλά κι τό πιο παράξενο πλάσμα στόν κόσμο. Ή ιστορία του δείχνει πώς έχει άπεραντες δυνατότητες κι είναι σέ θέση νά πραγματοποιήσει έκπληκτικά έργα. Μπορεί, όμως, νά προκαλέσει και άνυπολόγιστες καταστροφές.

Οί πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί πού άναπτύχθηκαν στή γή πρόσφεραν σταθερές βάσεις γιά τήν πρόοδο του ανθρώπινου γένους. Είχαν τίς πολύ σημαντικές τους πλευρές, αλλά και τά άδύνατα τους σημεία.

Καί τά δυο μεγάλα γεωργικά και θεοκρατικά* κράτη στήν αρχή τής ιστορίας του κόσμου - ή Μεσοποταμία και ή Αίγυπτος - σημείωσαν σταθερά βήματα στήν πρόοδο. Έδωσαν σπουδαία έργα, χάρισαν στό ανθρώπινο γένος μεγάλα δώρα. Έκείνοι όμως πού τά κυβέρνησαν, ένδιαφέρθηκαν νά επιβάλουν μέ κάθε τρόπο τήν πρόσκαιρη παρουσία τους, ενώ χιλιάδες άνθρωποι εργάζονταν σκληρά γι' αυτούς, χωρίς ποτέ νά ένδιαφερθεί κάποιος άλλος γιά τή δική τους χαρά. Πλάι σ' αυτούς ζούσαν, άκόμη σκληρότερη ζωή, άμέτρητοι δούλοι. Ή έκμετάλληση του ανθρώπου από τόν άνθρωπο, στάθηκε ένα από τά λυπηρά χαρακτηριστικά τών αρχαίων πολιτισμών.

Οί άδιάκοποι πόλεμοι, από τή στιγμή πού ογανώθηκαν και πλούτισαν τά πρώτα κράτη στή γή, ύπηρξαν ή δεύτερη μεγάλη πληγή τής ανθρωπότητας. Δέν ήταν μόνο οί νομαδικοί λαοί πού ή δυστυχία τους έσπρωχνε νά επιζητήσουν τ' αγαθά τών γειτόνων τους. Ήταν κι οί άτέλειωτες φιλοδοξίες ή ή μανία τών ισχυρών τής κάθε εποχής γιά κυριαρχία στόν κόσμο.

Από τά εκατομμύρια τών ανθρώπων πού έζησαν στους αιώνες πού γνωρίσαμε ώς τώρα, τί απόμεινε; Μόνο ό,τι τά έφευρετικά χέρια τους κατασκεύασαν.

Τά λαμπρά παλάτια τών πανίσχυρων βασιλέων σωριάστηκαν σέ έρείπια, οί πανύψηλες πυραμίδες δέν μπόρεσαν νά σώσουν από τή διαρπαγή τά νεκρά σώματα τών φαραών· οί πόθοι τών φιλοπόλεμων Άσσυρίων έσβησαν μαζί μέ τή φθαρτή τους ύπαρξη. Γιά πολλούς αιώνες, ώσπου νά ξεθαφτούν τά έρείπια όλων αυτών τών πολιτισμών, και τών σπουδαίων άκόμη βασιλέων τά όνόματα είχαν ξεχαστεί.

Ἡ ἀνθρωπότητα ὅμως κέρδισε ἀφάνταστα ἀπὸ τὸ μὴ θῶν κα-
θημερινὸ καὶ τὴν προσπάθεια ὄλων αὐτῶν τῶν λαῶν. Ὁ ἀνθρώπος
πού πρῶτος συλλογίστηκε νὰ φτιάξει καὶ νὰ χρησιμοποιήσει τὸν τρο-
χό, ἔμεινε ἀνώνυμος. Ἡ προσφορά του ὅμως στάθηκε ἀνυποψίαστα
μεγάλῃ. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μ' ὄλες τίς ἀνακαλύψεις καὶ τίς ἀμέτρητες
εφευρέσεις.

Ἡ Ἱστορία ἀκριβοδίκα καταγράφει τὴ συμ-
βολὴ τῶν λαῶν στὸν πολιτισμὸ, χωρὶς προκατα-
λήψεις ἢ συμπάθειες.

Ὁ τρόπος πού διοικήθηκαν οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατο-
λῆς κι οἱ θρησκευτικὲς ἰδέες πού επικράτησαν, στάθηκαν δύο παρό-
γοντες πού ἐμπόδισαν, βασικά, τὸ άτομο νὰ ἀναπτυχθεῖ. Μάζες ἀτέ-
λειωτες κι ἀνώνυμοι ἄνθρωποι μὴ μύθησαν γιὰ νὰ ὑψώσουν πανύψη-
λους τάφους καὶ τεράστιους ναοὺς στὴν Αἴγυπτο, κυριαρχημένοι, βα-
σιλιάς καὶ λαός, ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου.

Χιλιάδες ἄλλοι ἄνθρωποι ἀγωνίστηκαν, στὴ Μεσοποταμία, νὰ
στήσουν πελώρια ἀνάκτορα, ἱκανοποιώντας τῶν ἀρχόντων τους τὴ
διάθεση γιὰ μεγαλοπρέπεια. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀμέτρητα πλήθη ἀν-
θρώπων σπρώχονταν στὸν πόλεμο, τὸ φοβερὸ κυνήγι τοῦ ἀνθρώ-
που ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Οἱ Φοίνικες κυριεύθησαν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κέρδους καὶ σ' αὐ-
τὴν ξόδεψαν ὅλη τους τὴν ἐνεργητικότητα.

Οἱ Χετταῖοι ἐμπορεύονταν καὶ πολεμοῦσαν.

Μόνον οἱ Ἑβραῖοι ἀκολούθησαν ἄλλο δρόμο. Στὰ βάσανα τῆς πο-
λυχρονίας αἰχμαλωσίας, στὴ διάλυση τοῦ κράτους τους, στίς ἀμέτρη-
τες περιπέτειες πού γνώρισαν ὡς λαός, ὡδηγήθηκαν στὴν πίστη σ' ἕνα
Θεὸ κι ὑψώσαν σ' ἕνα ἐπίπεδο ὑψηλὸ τὸ άτομο, πού ἦταν ἐκμηδενί-
σμενὸ στοὺς ἄλλους ἀνατολικούς πολιτισμούς. Οἱ ἴδιοι οἱ χῶ-
ροι, ὅπου σχηματίστηκαν τὰ πρῶτα κράτη, ὄρισαν
ὡς ἕνα σημεῖο τὴ μοῖρα τῶν λαῶν πού τοὺς κατοί-
κησαν. Τεράστιες ἐκτάσεις, πολὺ πάνω καὶ πέρα
ἀπὸ τὰ μέτρα τῶν ἀνθρώπων, πολὺ πλοῦσιες κι
ἀποδοτικὲς. Γιὰ τὴ γονιμοποίησή τους, ὅμως, χρειάζονταν πολὺς
ἀγῶνας καθημερινός, κι ἐκεῖνοι πού ἀνέβηκαν κοινωνικά, κοίταξαν νὰ
ἀποκτήσουν πολλὰ ἀγαθὰ ἢ νὰ δοῦσαν μὲ κατακτήσεις. Οἱ ἄλλοι,
οἱ πολλοί, ἐργάζονταν γιὰ νὰ συντηροῦν καὶ νὰ παράγουν. Στίς πλοῦ-
σιες αὐτὲς χῶρες, ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀκόμη μεγαλύτερου
πλοῦτου, δὲν ἄφησε στὴ σκέψη χῶρο γιὰ πνευματικὴ ἀνάταση. Τερά-
στιο ἐμπόδιο στάθηκε, τέλος, ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς, πού δὲν ἔδωσε
στὴν εὐχέρεια μὴ μὴ σφραγίσαι στοὺς πολλούς.

Τὸ άτομο ἐκμηδενίστηκε σ' ὄλους αὐτοὺς τοὺς τόπους. Ἀκόμη καὶ
οἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης, ὅπου δημιουργήθηκαν, ἀπόβλεψαν στὴν
πρακτικὴ ἐξυπηρέτηση τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς ν' ἀνταποκρίνονται σὲ
πραγματικὲς πνευματικὲς ἀνησυχίες. Γι' αὐτὸ καὶ στάθηκαν σ' ἕνα
στάδιο βασικό, χωρὶς νὰ προχωρήσουν. Ἀντίθετα, κυριαρχήσαν οἱ
προλήψεις, ἡ δεισιδαιμονία κι ἡ μαγεία. Ἐνας ἄλλος λαός, πού μὲς
στὴ δευτέρῃ χιλιετίᾳ π.Χ., σημειώνεται ἡ παρουσία του στὴ Νοτιανα-
τολικὴ Εὐρώπη, οἱ Ἕλληνες, ἐπρόκειτο νὰ ἀλλάξει τὴν ὄψη τοῦ
ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἀναπτύσσονταν ὀλίγετα διαφορετικὰ ἰδα-
νικά ἀπὸ τοὺς ἀνατολικούς πολιτισμούς, ἔδωσε πρωταρχικὴ
θέση στὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴ δική του παρουσία
ἐξέψιψε κι ἀνέδειξε σὰν ἀξία πρωταρχική.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Ζωή παρουσιάζεται στον ελληνικό χώρο από την Παλαιολιθική περίοδο, πού δέν είναι ακόμα πολύ καλά γνωστή στον τόπο μας.

Στά Νεολιθικά χρόνια, καθώς ή χώρα βρίσκεται, περισσότερο από την άλλη Εύρώπη, κοντά στά μεγάλα άσιατικά καί μικρασιατικά κέντρα αύτης τής εποχής, σημειώνεται άξίολογος πολιτισμός καί οργανώνονται οί πρώτοι νεολιθικοί συνοικισμοί στον έλλαδικό χώρο.

Πρίν ακόμα φτάσουν οί Έλληνες, στήν Έποχή του Χαλκού, πάλι αναπτύσσονται στήν Ελλάδα σημαντικοί πολιτισμοί μέ μεγάλη πρωτοτυπία (ό Μινωικός, ό Κυκλαδικός, ό Πρωτοελλαδικός). Σ' αύτων των πολιτισμών τά έπιτεύγματα στηρίχτηκαν οί πρώτες ελληνικές φυλές, όταν κατέβηκαν στον τόπο μας από τό βορρά, καί τά δικά τους στοιχεία χρησιμοποίησαν, διαμορφώνοντάς τα, όμως, σύμφωνα μέ τό δικό τους χαρακτήρα.

Οί Έλληνες τρύγησαν τούς καλύτερους καρπούς πού είχαν δώσει οί παλαιότεροι πολιτισμοί. Έκείνο πού τούς χαρακτηρίζει είναι ή δημιουργική άφομοίωση των ξένων στοιχείων, καθώς καί ή γρήγορη εξέλιξη πού σημειώθηκε στήν ανάπτυξη του δικού τους πολιτισμού. «Είναι άδύνατο νά συλλάβουμε σήμερα τή μορφή πού θά είχε ό πολιτισμός τής εποχής μας, άν δέν είχαν ύπάρξει οί άρχαίοι Έλληνες κι ή δική τους σφραγίδα δέν είχε άνεξάλειπτα χαραξει μέ θαυμαστό τρόπο τήν πνευματική πορεία τής άνθρωπότητας».

Χρυσό διάδημα μέ δύο σειρές τετράπλευρα πλαίσια. Μέσα στό καθένα εικονίζεται άνάγλυφη φτερωτή σφίγγα. Βρέθηκε στήν Έγκωμη τής Κύπρου. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

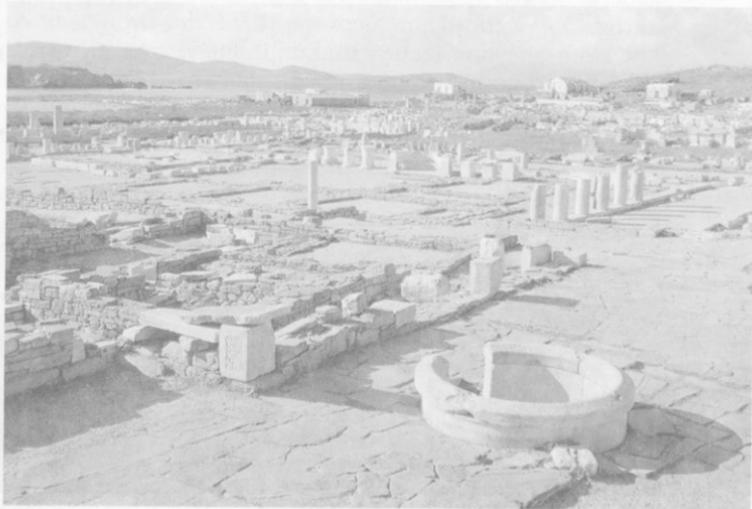
Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΛΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ

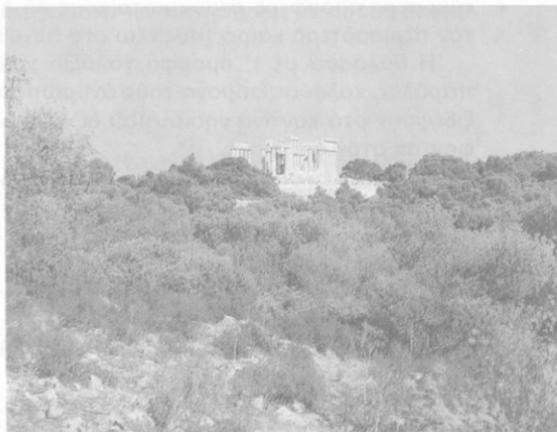
Ἡ Ἑλλάδα, ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς τόπους, ὅπου παρουσιάσθηκαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι ἓνα μικροσκοπικὸ κομμάτι στεριάς, στὴ ΝΑ ἄκρῃ τῆς Εὐρώπης, περιζωμένον ἀπὸ τὴ θάλασσα. Πολλὰ καὶ ψηλὰ βουνὰ τὴ διαμελίζουν σὲ μικρὲς πεδιάδες, πού δύσκολα ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους. Τέλος, μεγάλη σειρά ἀπὸ νησιά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, πλαισιώνουν τὸν ἠπειρωτικὸ τῆς χῶρο. Ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέσης ἔπαιξε τεράστιον ρόλον. Μὲ γέφυρα τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἦταν εὐκολότατῃ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική καὶ ἡ γνωριμία τῶν πολιτισμῶν τους.

Τὸ νερό ἦταν λιγοστό. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ μεγάλα ποτάμια καὶ πολλοὶ οἱ χεῖμαρροι καὶ τὰ μικρὰ ποτάμια πού τὸ καλοκαίρι ξεραινόνται. Ὅπου ὑπάρχουν πηγές, εἶναι εὐλογία Θεοῦ. Οἱ βροχές δὲν εἶναι συχνές. Χρειαζέται γι' αὐτὸ τεράστιος μόχθος γιὰ νὰ ποτιστοῦν

Ἀποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Δήλου μὲ τὴ θάλασσα στὸ βάθος καὶ ἀκόμη πρὸ πέρα τὸ νησί Ρήνεια.

Ὁ ναός τῆς Ἀφραίας
στήν Αἴγινα, μέσ στα
πεύκα.

καί ν' ἀποδώσουν οἱ φτενές πεδιάδες, ἐκτός ἀπό τούς εὐφορους κάμπους τῆς Θεσσαλίας καί τῆς Μακεδονίας. Ἀκόμη, κι ὅταν ὄλοι οἱ παράγοντες εἶναι εὐνοϊκοί, μικρή εἶναι ἡ ἀνταμοιβή τοῦ ἀνθρώπινου κόπου, γιατί τό ἔδαφος δέν εἶναι πλούσιο. Καμιά σύγκριση μέ τήν τεράστια γεωργική παραγωγή στήν Ἀρχαία Αἴγυπτο ἤ στή Μεσοποταμία.

Ζῶα. Στήν ἀρχαιότητα, ὑπῆρχαν ἀκόμα στήν Ἑλλάδα ἀρκούδες, κάπροι καί ἐλάφια.

Ὅταν ἄρχισε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἦταν σχετικά λιγοστό τό σιτάρι καί τό κριθάρι πού ἐβγαίνε γιά νά θρέψει τούς κατοίκους. Ἡ κτηνοτροφία καί τό ψάρεμα ἔδιναν ἄλλα εἶδη τροφῆς. Τέλος, τ' ἀμπέλια, οἱ συκιές, κι ἰδιαίτερα οἱ ἐλιές, τά χαρακτηριστικά καλόδεχτα σημάδια τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου, συμπλήρωναν μέ τά πολύτιμα προϊόντα τους τήν περιορισμένη συγκομιδή.

Τό ὑπέδαφος δέν ἦταν πλούσιο, γι' αὐτό γρήγορα ἐξαντλήθηκαν τά πολύτιμα μέταλλα: ἀσήμι ἀπό τό Λαύριο, χρυσάφι ἀπό τό Παγαῖο καί τή Σίφνο. Ἀντίθετα, τά πικνά δάση τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς Θεσσαλίας καί τῆς Ἠπείρου ἔδιναν ἀφθονη ξυλεία γιά τήν κατασκευή καραβιῶν καί γιά ἄλλες ἀνάγκες. Πολλοί τόποι, πάλι, ἐβγάζαν μάρμαρα (Πάρος, Θάσος, Νάξος κ.ἄ.).

Ἡ ζωή ἦταν δύσκολη γιά τόν ἀνθρώπο στήν Ἑλλάδα, ὅπου, ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός Ἡρόδοτος, «Ἡ πενία στάθηκε παντοτινή σύντροφος».

Ἄν ἡ γῆ δέν ἦταν εὐφορη, τό κλίμα ἦταν θαυμάσιο. Ξερό καί

Ὅρυκτός
πλούτος

εὐκρατο, πρόσφερε στους κατοίκους τή δυνατότητα νά περνοῦν τόν περισσότερο καιρό τους ἔξω στό ὑπαιθρο.

Ἡ θάλασσα μέ τ' ὁμορφο γαλάζιο χρῶμα της, λούζοντας τά παράλια, καλοῦσε ἐπίμονα τούς ἀνθρώπους νά δοκιμάσουν νά ταξιδέψουν στά κοντινά νησιά, πού οἱ ἀπαλές γραμμές τους διαγράφονταν στόν ὀρίζοντα.

Ἡ ἀπέραντη ὁμορφιά τοῦ τοπίου στάθηκε στοιχεῖο πρωταρχικό κι ἐπηρέασε βαθύτατα τούς Ἕλληνες. Λουσμένη ἡ χώρα τίς περισσότερες ἡμέρες τοῦ χρόνου στό φῶς τοῦ ἡλίου, μέ ἀνείπωτη διαφάνεια στήν ἀτμόσφαιρα – ἰδίως στήν Ἄττική. Μαλακές κι ἀρμονικές οἱ γραμμές καί τῶν ψηλότερων ἀκόμα βουνῶν, ἡμερη κι ἔλκυστική ἡ φύση, μέ ἀτέλειωτη ποικιλία στά χρῶματα, τίς γραμμές καί τά σχήματα, καλλιεργοῦσε βαθιά τή σωστή αἴσθηση τῆς ὁμορφιάς καί τῆς ἀρμονίας.

Ἀκόμη, ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι παρατηρήσαμε στή Μεσοποταμία καί τήν Αἴγυπτο, στήν Ἑλλάδα ὁ τόπος ἦταν στά μέτρα τοῦ ἀνθρώπου. Δέν τόν ἐκμηδένιζε ὁ ἀπέραντος χῶρος.

Διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρα τῶν κατοίκων

Ἡ φτώχεια τοῦ ἐδάφους ἴσως νά ἔσωσε τόν Ἕλληνα ἀπό τό φοβερό μόχθο πού βάρυνε καταθλιπτικά στή ζωή τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὅσο κι ἄν προσπαθοῦσε, ποτέ ἡ παραγωγή δέ θά ἔφτανε. Ἐπρεπε νά ψάξει νά βρεῖ ἄλλες λύσεις. Γι' αὐτό τό μυαλό του ἦταν σέ ἀδιάκοπη κίνηση. Ἀκόμα, ἔμαθε νά εἶναι ὀλιγαρκῆς καί νά μὴ δένεται μέ ὑλικά ἀγαθά.

Παράλληλα, ἡ διάφανη ἀτμόσφαιρα τοῦ κρατοῦσε ξύπνια καί καθαρή τή σκέψη· τό κλίμα τόν βοηθοῦσε νά ἀσκήσει τήν παρατηρητικότητά του ζώντας στό ὑπαιθρο, χωρίς νά τόν ἀποχαυνώνει μέ τή ζέση. Ἡ θάλασσα, τέλος, μέ τά παιγνιδίσματά της στόν ἡλιο, τοῦ ξυπνοῦσε τήν περιέργεια καί τόν πόθο νά τραβῆξει νά γνωρίσει ἄλλους τόπους.

Κανείς ἴσως λαός, στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, δέ δέθηκε τόσο μέ τό τοπίο ὅσο οἱ Ἕλληνες, πού ἔφτασαν νά τό νιώθουν σάν ζωντανό σύντροφό τους, γεμάτο παλμό καί νόημα.

Ἐλειψη ἐνότητας

Ἡ ἀδιάκοπη πρόσκληση τῆς θάλασσας ἔκαμε τούς Ἕλληνες ναυτικούς καί ἐμπόρους, κι ἡ διάφανη καί καθαρή ἀτμόσφαιρα, ἡ καθαρότητα στίς γραμμές τοῦ τοπίου καί ἡ ὠραιότητα τοῦ χώρου ὀδήγησαν στήν ἀντίληψη τοῦ μέτρου καί στή σύλληψη τῆς τέλει ὁμορφιάς. Ὁ φυσικός, ὅμως, διαμελισμός τῆς χώρας ἐμπόδιζε τήν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δημιουργήθηκαν, ἔτσι, πολλά μικρά κρατίδια, πού μάχονταν ὀλοένα μεταξύ τους. Αὐτές οἱ συγκρούσεις στάθηκαν ἡ κακή μοῖρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κι ὀδήγησαν στήν

κατάπτωση της 'Ελλάδας καί στήν κατάκτησή της από τούς Ρωμαίους τό 146 π.Χ.

2. ΟΙ ΦΥΛΕΣ

Ύπό τίς άνασκαφές καί τίς μελέτες τών γλωσσολόγων είναι γνωστό σήμερα πώς οί "Ελληνες ήταν κλάδος τής ίνδοευρωπαϊκής φυλής κι έφτασαν στόν τόπο μας από τό βορρά. Οί ίδιοι οί άρχαιοί "Ελληνες όμως έλεγαν πώς ήταν αυτόχθονες, ότι βρέθηκαν δηλ. έξαρχής στόν τόπο μας. Αυτό μάς ίστοροϋν οί άρχαιοί μύθοι.

Οί διάφορες άλλες φυλές πού κατοίκησαν πρίν στήν 'Ελλάδα (Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες κ.ά.) όνομάζονται μ' ένα όνομα σήμερα: Προέλληνες.

Οί "Ελληνες ήρθαν σέ διαδοχικά κύματα στήν 'Ελλάδα. Οί πρώτες φυλές πού έφτασαν ήταν οί "Ιωνες, οί Αίολείς καί οί 'Αχαιοί. Όλοι τους ήρθαν ύστερα από τό 2000 π.Χ.

Πρώτος καθαρά έλληνικός πολιτισμός είναι ό μυκηναϊκός (1580-1100 π.Χ.), δημιούργημα τών 'Αχαιών.

Μετά τό 1100 π.Χ. σέ άλλεπάλληλα κύματα κατέβηκαν οί Δωριείς. Αύτοί γνώριζαν καί χρησιμοποιούσαν τό σίδηρο, πού άλλαξε τελείως τήν πολεμική τέχνη. Σταδιακά άπλώθηκαν σ' όλη τήν 'Ελλάδα. 'Η επίδρασή τους ύπήρξε άποφασιστική στήν ιστορική πορεία του έθνους μας.

3. ΤΟ «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ»

Ό έρχομός κι ή έγκατάσταση τών 'Ελλήνων στόν τόπο μας στάθηκε γεγονός μέ κοσμοϊστορική σημασία.

Παλεύοντας σταθερά, μέ δύναμη, έπιμονή καί θάρρος άκατάλυτο, γιά πολλούς αιώνες, κινώντας άδιάκοπα τό θαυμαστό νού τους, δημιούργησαν έναν πολιτισμό μοναδικό, πού ως τήν έποχή μας άκόμα, δίνει πνοή καί τρέφει πνευματικά τήν ανθρωπότητα. Άποκορύφωμα του πολιτισμού αυτού στάθηκε ό «Χρυσούς αιώνας» (5ος π.Χ.).

Τόν είπαν «έλληνικό θαύμα» αυτό τόν πολιτισμό πού σημειώθηκε στή χώρα μας. Δημιουργοί του ύπήρξαν οί μακρινοί μας πρόγονοι, πού ζώντας σ' αυτή τήν ίδια γή πού έμεις σήμερα κατοικούμε, αντικρίζοντας τίς ίδιες πεδιάδες, τά ίδια βουνά καί τήν ίδια θάλασσα, άνακάλυψαν τό πίο σημαντικό στοιχείο τής ζωής, τόν ίδιο τόν άνθρωπο κι όρισαν τήν άξία του καί τή σωστή του θέση στόν κόσμο.

Τό χαμένο στους άνατολικούς πολιτισμούς άτομο γιά πρώτη

Ή ανάδειξη τής άξίας του ατόμου

φορά παίρνει αξία και βρίσκει μιá θέση στη ζωή. Από κεί κι ύστερα, αδέσμευτο πιά, προχωρεί στις αφάνταστα σπουδαίες και μοναδικές κατακτήσεις που θά γνωρίσουμε στά επόμενα κεφάλαια.

4. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ευρήματα
άνασκαφών

Από τήν Έποχή του Χαλκού και τούς διάφορους πολιτισμούς αυτής της περιόδου, άφθονα ευρήματα έχουν φέρει στο φώς, εδώ και ενενήντα χρόνια σχεδόν, οι άνασκαφές σε διάφορα σημεία της ήπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών.

Ερείπια σπιτιών και παλατιών, τάφοι, όπλα, έργαλεία κι άμετρητα έργα τέχνης δίνουν πλούσιες μαρτυρίες για τή ζωή, τίς συνήθειες, τίς ασχολίες, τή θρησκεία, τήν ανάπτυξη του έμπορίου και της βιοτεχνίας, άκόμα και για τήν πολιτική όργάνωση, καθώς και για τήν άκτινοβολία των πολιτισμών αυτών και τίς επιδράσεις που είχαν.

Η σημασία της
Γραμμικής Β
γραφής

Ενώ για τήν Κρήτη υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες από τήν Αίγυπτο, δύο από τά τρία συστήματα γραφής που άνακαλύφθηκαν στο μεγάλο νησί, ή *Ιερογλυφική* (δίσκος Φαιστού) και ή *Γραμμική Α* δέν έχουν άκόμη διαβαστεί. Μένουν, έτσι, *άφωνα μνημεία* για μάς: κείμενα στο τρίτο σύστημα γραφής, στή Γραμμική Β (παρουσιάζεται στην Κρήτη γύρω στά 1400 π.Χ.), βρέθηκαν χαραγμένα σε πλήθος πήλινες πινακίδες στην Κνωσό. Διαβάστηκαν μονάχα τά τελευταία χρόνια (1952). Ό θησαυρός, όμως, όλων των πινακίδων βεβαιώνει μονάχα πώς ή γλώσσα τους είναι ελληνική (σε μιá μορφή άρχαιότερη κι από τή γλώσσα του Όμήρου). Οι πινακίδες αυτές δέν έδωσαν, για τήν άψα, ένα πραγματικό ιστορικό κείμενο, μιá συνεχή διήγηση. Είναι όλες κατάλογοι (ένα είδος από λογιστικά βιβλία) των άντικειμένων και πολλών άλλων περιουσιακών στοιχείων που είχαν ήγεμόνες και μεγαλέμποροι της έποχής. Διαβάζουν, άκόμα, οι ειδικοί που καταγίνονται μέ τή δύσκολη ανάγνωσή τους, μερικά ελληνικά όνόματα, γνωστά από τον Όμηρο.

Ενώ τά γραπτά κείμενα των Χετταίων δίνουν μερικές πληροφορίες για τούς Μυκηναίους, ή επιστήμη δέν μπορεί νά άρχισεί τήν ελληνική ιστορία ούτε από τά μυκηναϊκά χρόνια, γιατί, άν και οι πήλινες πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής, που βρέθηκαν κυρίως στην Πύλο, αλλά και στην Κνωσό, στίς Μυκήνες και στή Θήβα, είναι γραμμένες σε μιá παλαιότατη μορφή της ελληνικής γλώσσας, δέ δίνουν πραγματικές ιστορικές πληροφορίες. Αποτελούν οι περισσότερες καταλόγους διαφόρων αγαθών ή των ειδικοτήτων των τε-

χνιτών που εργάζονταν στα μυκηναϊκά ανάκτορα – μερικές που βρέθηκαν σε μεγάλα ιδιωτικά σπίτια, π.χ. στις Μυκήνες, αναφέρουν τις ποσότητες πραγμάτων που υπήρχαν στο σπίτι όπου άποκαλύφθηκαν. Έπομένως, καμιά τους δεν έχει πραγματικό ιστορικό κείμενο συνεχές, χαραγμένο επάνω της.

Οι ιστορικοί όριζουν την αρχή των ιστορικών χρόνων στην Ελλάδα, γύρω στα 1000 π.Χ. Πολλά σημάδια υπάρχουν απ' αυτή την εποχή (στη θρησκεία, στην τέχνη κι άλλου) για την ανάπτυξη και σταθεροποίηση των καθαρά ελληνικών χαρακτηριστικών στις βάζες, ακριβώς, που εξελίχθηκε, ο κλασικός ελληνικός πολιτισμός.

Αρχή των ιστορικών χρόνων

5. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η ζωή στον τόπο μας διαιρείται στις παρακάτω περιόδους:

Α'. Προϊστορική περίοδος. Χωρίζεται σε δύο μεγάλες εποχές:

1. Του Λίθου (διαιρείται στην Παλαιολιθική και τη Νεολιθική Έποχή). Τελειώνει γύρω στα 2600 π.Χ.
2. Του Χαλκού (2600-1100 π.Χ.).

Β'. Ιστορική περίοδος. Χωρίζεται σε τέσσερις εποχές:

1. Τη Γεωμετρική, που τελειώνει γύρω στα 700 π.Χ.
2. Την Αρχαϊκή, 700-500 π.Χ.
3. Την Κλασική, 500-323 π.Χ.
4. Την Ελληνιστική, που τελειώνει το 146 π.Χ., όταν οι Ρωμαίοι κατακτούν οριστικά την Ελλάδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η φύση του τόπου και η πενία του εδάφους διαμόρφωσαν ιδιότυπα το χαρακτήρα των Ελλήνων κι επηρέασαν βαθύτατα τον πολιτισμό τους.

2. Η ελληνική γη διαμελισμένη φυσικά σε μικρές πεδιάδες, εμπόδιζε την ενότητα του Ελληνισμού και στάθηκε άφορμή άμετρητων πολέμων που οδήγησαν στη διάλυση και, τέλος, στην ξενική υποδούλωση.

3. Πρίν φτάσουν στην Ελλάδα οι Έλληνες, κατοικούσαν στον τόπο διάφοροι λαοί άγνωστης προέλευσης: Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες, Κρήτες. Τούς λέμε μ' ένα όνομα: Προέλληνες.

4. Οι Έλληνες ανήκουν στην ίνδοευρωπαϊκή φυλή κι έφτασαν σε διαδοχικά κύματα στην Ελλάδα από το βορρά. Πρώτες φυλές που ήρθαν είναι οι Ίωνες, οι Αιολείς και οι Αχαιοί (μετά

τό 2000 π.Χ.), τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ, φέρνοντας τό ἄλογο μαζί τους. Ἀκολουθοῦν οἱ Δωριεῖς καί πολλά συγγενικά τους φύλα (1100 π.Χ.), πού ἡ παρουσία τους σημειώνει νέα ἐποχή. Χρησιμοποιοῦν τό σίδηρο.

5. Ἡ ἱστορική ἐποχή ἀρχίζει μέ τούς Δωριεῖς. Αὐτοί βάζουν τίς σταθερές βάσεις τοῦ κατοπινοῦ καθαρά ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

6. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνάδειξαν τήν ἀνθρώπινη προσωπικότητα καί δημιούργησαν τό «ἑλληνικό θαῦμα».

7. Ἡ Προϊστορική Ἐποχή στήν Ἑλλάδα χωρίζεται σέ δύο μεγάλες περιόδους: Τήν Ἐποχή τοῦ Λίθου (Παλαιολιθική καί Νεολιθική) καί τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ.

8. Ἡ ἱστορική περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας χωρίζεται σέ 4 φάσεις: τή Γεωμετρική, τήν Ἀρχαϊκή, τήν Κλασική καί τήν Ἑλληνιστική.

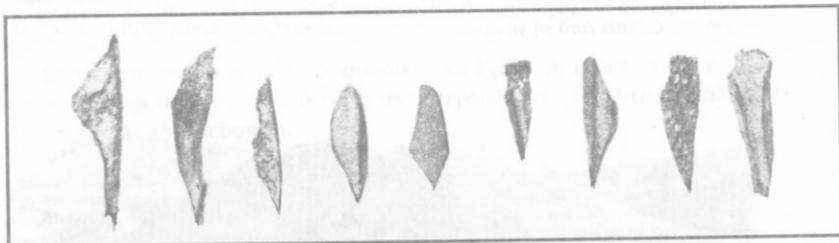
Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

1. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

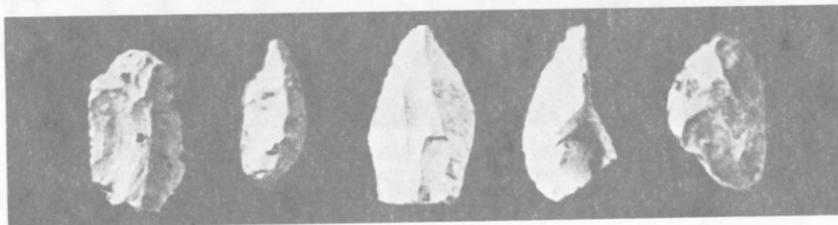
Μόνο τὰ τελευταία τριάντα χρόνια, ιδίως όμως από τό 1956 κι ὕστερα, ἀποκαλύφθηκαν, μέ ἐρευνες τῶν ἀρχαιολόγων, ἴχνη παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, ζώων (ρινόκερου, ἐλέφαντα) καί ἐργαλείων στόν τόπο μας.

Εἶναι γνωστό πῶς ὑπῆρχαν παγετῶνες στήν Πίνδο καί στόν Ἑρύμανθο. Στή Μακεδονία, στή Θεσσαλία (στίς ὄχθες τοῦ Πηνειοῦ), στή Δυτική Πελοπόννησο, στή Σκύρο, ἔξω ἀπό τή Θήβα, στήν Κέρκυρα καί στή Ζάκυνθο, στό Κωρύκιο Ἄντρο τοῦ Παρνασσοῦ, ιδιαίτερα ὁμως στήν Ἥπειρο (κοντά στήν Πρέβεζα καί στή Γιάννενα) βεβαιώθηκε πῶς ἔζησαν ἀνθρώποι σ' αὐτά τὰ χρόνια. Κι οἱ ἀνασκαφές φέρνουν κάθε χρόνο στό φῶς νέα στοιχεῖα γιά τή ζωή καί τίς δραστηριότητές τους.

Ἡ Παλαιολιθική Ἐποχή

Κοκάλινα ἐργαλεῖα ἀπό ἀνασκαφές στή Θεσσαλία. Μουσεῖο Βόλου.
Παλαιολιθικά λιθίνα ἐργαλεῖα ἀπό τόν Ἅγιο Γεώργιο κοντά στήν Πρέβεζα. Μουσεῖο Ἰωαννίνων.

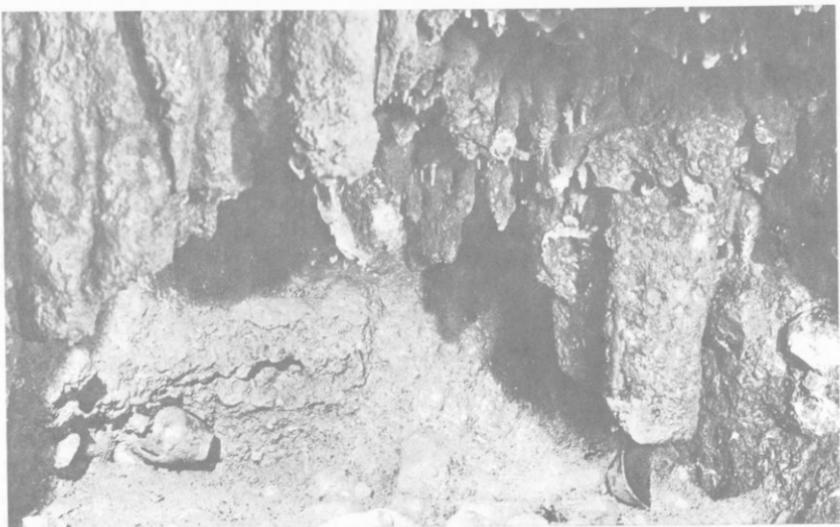
Συνοικισμοί τής Νεολιθικής Έποχής έχουν βρεθεί σχεδόν σ' όλη τήν Έλλάδα. Ό παλαιότερος, σέ εύρωπαϊκό έδαφος, έξακριβώθηκε έξω από τή Βέροια, στή *Νέα Νικομήδεια*, καί χρονολογείται στήν 7η

Ό παλαιότερος Νεολιθικός συνοικισμός βρέθηκε στή *Νέα Νικομήδεια* τής Δυτικής Μακεδονίας, κοντά στή Βέροια. Χρονολογείται στήν 7η χιλιετία π.Χ. Στήν εικόνα αεροφωτογραφία τού χώρου πού έχει ανασκαφεί. Πρόκειται γιά συνοικισμό πού οι κάτοικοί του ζούσαν από τή γεωργία.

Ό Νεολιθική άκρόπολη τού Σέσκλου. Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα έξω από τό Βόλο. Στή φωτογραφία διακρίνεται τό σκάψιμο πού έχει γίνει σ' ένα μεγάλο μέρος τού λόφου, γιά νά μελετηθούν τά στρώματα τής γής καί νά προκύψουν έτσι συμπεράσματα χρονολογικά.

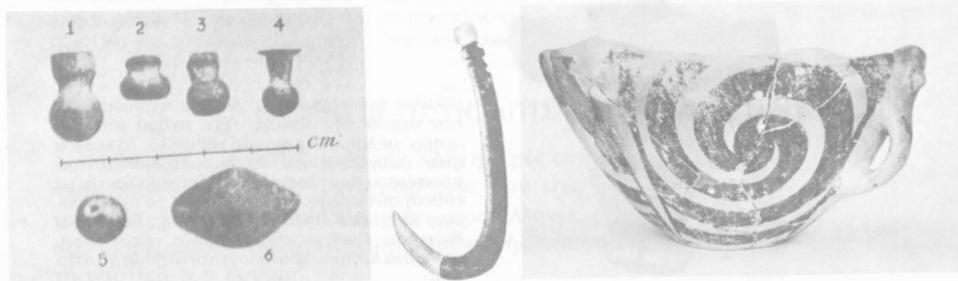

Τμήμα αίθουσας του γεμάτου σταλακτίτες και σταλαγγίτες σπηλαιού της Άλεπότρουπας στο Διρό της Μάνης. Πρόσφατες τελείως άνασκαφές αποκάλυψαν ότι μές στο σπήλαιο κατοικούσαν πολλοί άνθρωποι για καιρό, στη Νεολιθική περίοδο. Βρέθηκαν όπλα, σκεύη, εργαλεία και αγαλμάτια λίθινα. Στους τάφους μέσα υπήρχαν σκελετοί. Η ζωή στο σπήλαιο αυτό, που είναι πολύ μεγάλο σε μέγεθος, με διάφορους χώρους πανοραμικούς χάρη στους σταλακτίτες, σταμάτησε απότομα, γιατί ίσως από σεισμό έπεσαν πέτρες που κάλυψαν τελείως την είσοδο του σπηλαιού και όσοι άνθρωποι ήταν μέσα πέθαναν έτσι χωρίς τροφή, νερό και αέρα.

χιλιετία. Περίπου σύγχρονος είναι και του Σέσκλου, έξω από τό Βόλο. Και οι δύο είναι γεωργικοί.

Οι περισσότεροι νεολιθικοί συνοικισμοί έχουν βρεθεί κάτω από μικρούς λόφους, που άλλοι τούς λένε μαγούλες (Θεσσαλία) και άλλοι τούμπες (Μακεδονία).

Άριστερά: Λίθινα σκουλαρίκια (1-4), σφονδύλι (5) από άδράχτι και πεσός σφενδόνης (6). Στο κέντρο: Κοκάλινο άγκιστρι. Όλα είναι των Νεολιθικών χρόνων και προέρχονται από άνασκαφές στη Θεσσαλία. Έκτίθενται στο Μουσείο του Βόλου. Δεξιά: Νεολιθικό ζωγραφιστό άγγείο, άνοικτό σε τύπο γαβάθας; βρέθηκε σπασμένο σε κομμάτια, κολλήθηκε και συμπληρώθηκε. Έκτίθεται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τά τελευταία χρόνια ανακαλύφθηκαν καί στήν Κύπρο σπουδαίοι Νεολιθικοί συνοικισμοί, στίς βόρειες καί τίς νότιες όροσειρές του νησιού. Όρισμένοι άπ' αυτούς έχουν μελετηθεί λεπτομερειακά. Τής Χοιροκοιτίας κυρίως ό συνοικισμός είναι σπουδαιότατος. Άπό τίς άνασκαφές στήν περιοχή της έξακριβώθηκαν τά όρια του συνοικισμού, τό στρογγυλό σχήμα τών κατοικιών – πηλόχτιστες θολωτές καλύβες –, τά σκεύη, τά εργαλεία πού μεταχειρίζονταν οί κάτοικοι, καθώς καί στοιχεία γιά τίς θρησκευτικές τους δοξασίες.

Νεολιθικό ειδώλιο άπό γκρίζο άνδεσίτη. Παριστάνει άνθρώπινη μορφή με σώμα επίπεδο, όρθογώνιο, καί λαιμό κυλινδρικό. Τό κεφάλι του είναι στρογγυλό με χοντροκομμένα τά χαρακτηριστικά του προσώπου. Τά πόδια χωρίζονται με κάθετη αὐλάκωση. Έχει βρεθεί στό σπουδαίο Νεολιθικό συνοικισμό τής Χοιροκοιτίας στήν Κύπρο.

στον χώρο της αρχαιολογίας

Πρώιμο Νεολιθικό άγγείο άπό γκρίζο άνδεσίτη. Τό σχήμα του είναι σχεδόν όρθογώνιο, ή βάση επίπεδη, κι έχει στή μία του πλευρά έκρηξη, γιά νά τρέχει τό υγρό πού θά ύπήρχε μέσ στό άγγείο. Έχει διακόσμηση άνάγλυφη με κουκκίδες καί τρίγωνα. Βρέθηκε στή Χοιροκοιτία στήν Κύπρο.

Ειδώλιο του τέλους τής Λίθινης περιόδου καί τών άρχών τής Χαλκής. Έχει σχήμα σταυρόσχημο, με λαιμό στρογγυλό καί ψηλό. Τό κεφάλι είναι κυλινδρικό καί τά χαρακτηριστικά του προσώπου άνάγλυφα. Τά πόδια χωρίζονται με κάθετη αὐλάκωση. Σέ σύγκριση με τό προηγούμενο κυπριακό ειδώλιο, φαίνεται ή εξέλιξη του δεύτερου. Βρέθηκε στήν έπαρξία τής Πάφου, στή νότια Κύπρο. Χρονολογείται στήν 3η χιλιετία π.Χ.

Στους Νεολιθικούς συνοικισμούς, η ζωή έχει τό χαρακτήρα πού παρουσιάζουν καί οι άλλοι συνοικισμοί τής εποχής αυτής σέ άλλους τόπους. Λατρεύεται κι εδώ ή θεά τής γονιμότητας, τά άγγεία έχουν περίπου τά ίδια χαρακτηριστικά (σχήματα καί είδος διακοσμήσεως) καί οι κάτοικοι καταγίνονται μέ τή γεωργία καί τήν κτηνοτροφία. Στήν Έλλάδα έχουν βρεθεῖ ὡς σήμερα δύο *μενχίρ*, μεγαλιθικά δηλ. μνημεία: ένα στή Θεσσαλία κι ένα στά Δεντρά τής Αργολίδας.

2. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τό 2600 π.Χ. άρχίζει ή χρήση τοῦ χαλκού στήν Έλλάδα. Τότε άκριβώς φτάνει στόν τόπο ένας άγνωστος λαός φέρνοντας τό χαλκό μαζί του. Για 200 χρόνια, σχεδόν, δέ γενικεύθηκε ή χρήση τοῦ μετάλλου αὐτοῦ, γι' αὐτό κι όνομάζουν τούς δύο πρώτους αιώνας *Χαλκολιθική φάση*, επειδή εξακολουθοῦν νά χρησιμοποιοῦνται τά πέτρινα εργαλεία.

Όρειχάλκος (μπροῦντζος). Στήν άρχή μεταχειρίζονταν οι άνθρωποι καθαρό τό χαλκό. Πολύ γρήγορα όμως έμαθαν νά τόν ανακατεύουν μέ κασσίτερο, φτιάχνοντας έτσι ένα μέταλλο πίο στέρεο, τόν *όρειχάλκο*.

Μινωικός, Κυκλαδικός, Έλλαδικός πολιτισμός. Στήν περίοδο τοῦ Χαλκού παρουσιάζεται στήν Κρήτη ένας σπουδαῖος πολιτισμός, ό *πρώτος σημαντικός στήν Εὐρώπη*, ό *Μινωικός*, πού τόν χωρίζουν σέ μεγάλες φάσεις (Πρωτομινωική, Μεσομινωική καί Ύστερομινωική). Έπηρεασμένος πολύ άπό τήν Κρήτη, άλλος πολιτισμός, μέ θαυμαστή ιδιοτυπία στήν πρώτη του περίοδο, άνθεῖ στίς Κυκλάδες: ό *Κυκλαδικός*. Τέλος, στήν ήπειρωτική Έλλάδα αναπτύσσεται άλλος αξιόλογος πολιτισμός, ό *Έλλαδικός*, πού χωρίζεται, ὅπως κι οι άλλοι δύο, σέ τρεῖς παράλληλες μέ τούς άλλους φάσεις:

Χρονολογία	Μινωικός	Κυκλαδικός	Έλλαδικός
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός	Πρωτοκυκλαδικός	Πρωτοελλαδικός
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός	Μεσοκυκλαδικός	Μεσοελλαδικός
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός	Ύστεροκυκλαδικός	Ύστεροελλαδικός

Α'. Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η δύναμη κι ό πολιτισμός τής Κρήτης, μέσ στή δεύτερη χιλιετία, ήταν τόσο σημαντικοί, ὡστε παρ' ὄλο πού είχε χαθεῖ κάθε χνάρι τους γιά χίλια χρόνια, οι ίδιοι οι άρχαιοι Έλληνες, άργότερα, μιλούσαν μέ θαυμασμό γιά τόν ισχυρό βασιλιά τής Κνωσοῦ Μίνωα καί γιά τή ναυτική του δύναμη.

Ός τό 1900, πού ό Βρετανός άρχαιολόγος Σέρ Άρθουρ Έβανς άποκάλυψε τά έρείπια του τεράστιου καί πολυδαίδαλου ανακτόρου τής Κνωσού, άνασταίνοντας έναν ώραιό καί σπουδαίο πανάρχαιο πολιτισμό, ή ύπαρξή του ήταν γνωστή μόνο από τόν Όμηρο, από τίς διηγήσεις των άρχαίων ιστορικών (Ηροδότου, Θουκυδίδη) κι από τίς αιγυπτιακές πηγές. Από τότε ώς σήμερα Έλληνες καί ξένοι άρχαιολόγοι μέ συστηματικές άνασκαφές έφεραν στό φώς πλήθος στοιχεία του μινωικού πολιτισμού.

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Έμπόριο καί
ναυτικό

Η Κρήτη είναι νησί εύφορο μέ πανύψηλα βουνά. Όρισμένοι της χώροι έχουν άρκετό νερό. Στην άρχαιότητα έβγαζε άφθονο λάδι, κρασί, λινάρι καί κρόκο.

Η Κρήτη εύτύχησε νά βρίσκεται πολύ κοντά στις χώρες, όπου αναπτύχθηκαν νωρίς μεγάλοι πολιτισμοί (τήν Αίγυπτο, τή Συρία καί τή Μ. Ασία) καί, καθώς τήν έβρεχε ή θάλασσα όλόγυρα, πολύ γρήγορα οί δραστήριοί κάτοικοί της άρχισαν νά ταξιδεύουν. Σύντομα, κυριάρχησαν στό Αιγαίο καί στην Άνατ. Μεσόγειο, έξάγοντας τά φυσικά καί βιοτεχνικά προϊόντα του νησιού καί φέροντας από τή Δυτική Ασία καί τήν Αίγυπτο χρυσάφι, χαλκό, ύφάσματα καί πολύτιμες πέτρες. Είχαν τήν εύκαιρία, ταξιδεύοντας, πολλά νά ίδουν καί νά μάθουν. Έξυπνοι καί δραστήριοί έπηρεάστηκαν δημιουργικά από ό,τι έβλεπαν καί μάθαιναν στους ξένους τόπους. Είναι άγνωστη ή καταγωγή του λαού πού κατοίκησε τήν Κρήτη καί άνάπτυξε τό σπουδαιότατο πολιτισμό πού από τόν Έβανς καθιερώθηκε νά ονομάζεται *Μινωικός*.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Νεολιθική Έποχή

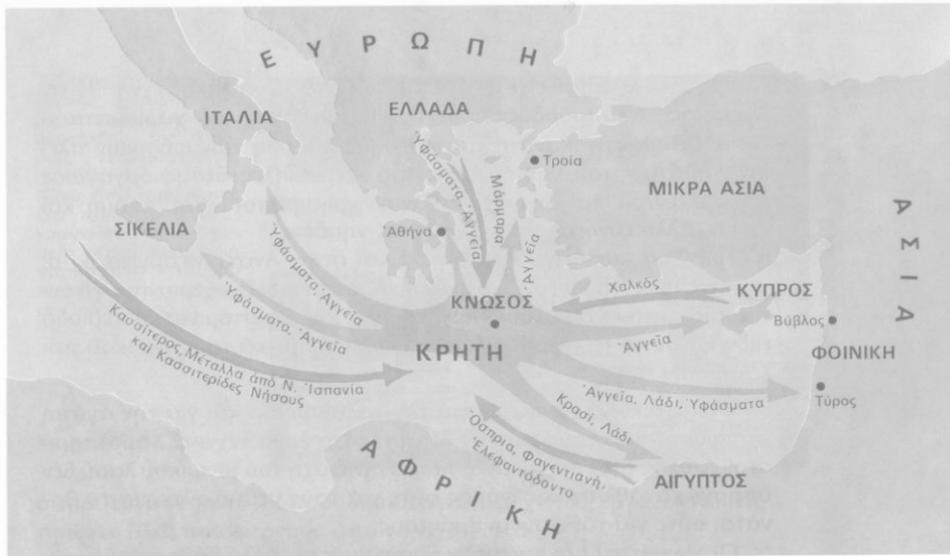
Ζωή έξακριβώθηκε στην Κρήτη, μεταξύ 6000-5000 π.Χ. Οί άνθρωποι κατοικούσαν τότε μέσα σέ σπήλαια, όπου ζούσαν πολλές οικογένειες μαζί.

Όρησκεία

Οί νεκροί θάβονταν μέσα καί γύρω στά σπήλαια. Λατρευόταν κι εδώ ή γνωστή γυναικεία θεά τής γονιμότητας, όπως καί στην άλλη Ελλάδα καί στην Άνατολή. Τό δείχνει μιá σειρά από γυναικεία παχύσαρκα ειδώλια πού βρέθηκαν στις άνασκαφές.

Έργαλεία

Λίγα πέτρινα πελέκια κι άξίνες, έργαλεία από κόκαλο κι άγγεία από σκούρο πηλό, μέ χαρακτηριστή διακόσμηση, είναι τά εύρήματα αυτής τής περιόδου. Νεολιθικοί συνοικισμοί έξακριβώθηκαν στην Κνωσό, στή Φαιστό, στή Σητεία καί άλλοι.

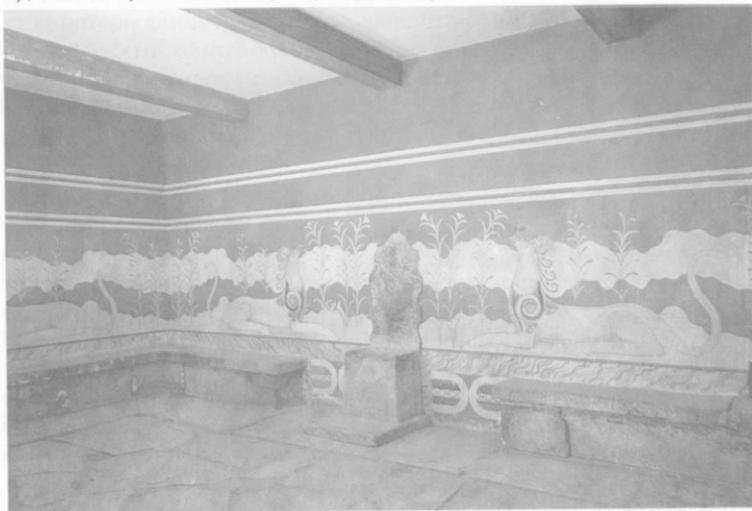

Ἡ Νεολιθική περίοδος τελειώνει γύρω στὰ 2600 π.Χ., ὅποτε φτάνει στὴν Ἀνατολική Κρήτη, ἀπὸ τὴ Βόρεια Συρία ἢ τὴ Μικρά Ἀσία, μιά νέα ἀγνωστη σέ μᾶς φυλή, σέ διαδοχικά κύματα.

Στὴν Πρωτομινωική περίοδο ἰδρύονται πολλοὶ συνοικισμοὶ στὴν ἀνατολική παραλία τοῦ νησιοῦ, στὴν ἀρχή, κι ἀμέσως ὕστερα στὴν Κεντρική Κρήτη.

Πρωτομινωική
περίοδος

Τμήμα τῆς αἴθουσας τοῦ ἀλαβάστρινου θρόνου στὴ δυτικὴ πτέρυγα τοῦ ἀνακτοῦ τοῦ Κνωσοῦ. Βρίσκεται στὸ ἰσόγειο (βλ. σχέδ. 2).

Ὁ νέος λαός πού εἶχε φτάσει ἤξερε καλά τή ναυτική τέχνη. Ἦταν εἰρηνικός, φιλοπρόοδος, μέ ἐξαιρετικά καλλιτεχνικά χαρίσματα κι ἔδειξε θαυμαστή ἱκανότητα στήν ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ νησιοῦ. Στίς πιό κατάλληλες θέσεις ὀργάνωσε ἀστικά κέντρα καί σίγουρα λιμάνια, χρησιμοποιώντας ἀκόμη καί μικρά, ἀλλά εὐνοϊκά γιά τό ναυτικό, νησάκια.

Γρήγορα κυριαρχεῖ στό Αἰγαῖο καί στήν Ἄνατ. Μεσόγειο, κι οἱ πρῶτες ὕλες πού φέρνει στήν Κρήτη, στά ἐπιδέξια χέρια του γίνονται πραγματικά ἀριστουργήματα. Ἀπό τήν Πρωτομινωική περίοδο ἐκδηλώνονται τά ἀξιοθαύμαστα χαρακτηριστικά τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ κάτοικοι ξεχωρίζουν γιά τήν καλαισθησία καί γιά τήν ἀγάπη στή φύση, πού τούς ἐμπνέει σέ ἀμέτρητα ἔργα τέχνης. Χαρακτηριστικό αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι πῶς στήν ψυχή τοῦ μινωικοῦ λαοῦ δέν ὑπῆρχε καταθλιπτικός φόβος οὔτε γιά τούς θεούς οὔτε γιά τό θάνατο, οὔτε γιά τούς συνανθρώπους.

Οἱ Μινωῖτες δέ σχημάτισαν ἐνιαῖο κράτος, ἀλλά κάθε ἀστικό κέντρο ἀποτελοῦσε ξεχωριστή δύναμη μέ δικό του ἄρχοντα.

Ἀμέσως ὕστερα ἀπό τό 2000 π.Χ. ἡ πολιτική δύναμη συγκεντρώνεται στά χέρια βασιλέων, πού χτίζουν μεγάλα ἀνάκτορα στήν Κνωσό, στή Φαιστό, στά Μάλια καί στή Ζάκρο (Ἄνατ. Κρήτη).

Ὁ βασιλιάς εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς θεότητας, κι αὐτός φαίνεται νά ὀρίζει τή ζωή τοῦ τόπου. Στό παλάτι του ὑπάρχουν εἰδικοί χώροι λατρείας καί, σέ τεράστιες ἀποθήκες, συγκεντρώνει τά προϊόντα τοῦ νησιοῦ: λάδι καί δημητριακά. Σ' αὐτό μέσα, τέλος, ἰδρύει

Μεσομινωική
περίοδος.
Ἄνάκτορα

Τά νότια προπύλαια τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Πρόκειται γιά τή μνημειακή εἴσοδο πού ὀδηγοῦσε τόν ἐπισκέπτη ἀπό τό διάδρομο τῆς Πομπῆς στόν πρῶτο ὄροφο τῆς δυτικῆς πτέρυγας.

Ἡ «προμαχάνας» τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς βόρειας εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἡ κιονοστοιχία του ἔχει ἀναστηλωθεῖ. Πίσω ἀπὸ τοὺς κίονες ἔχει τοποθετηθεῖ ἀντίγραφο ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικῆς τέχνης ἀνάγλυφον παράσταση ταύρου πού βρίσκεται σὲ χῶρο μὲ ἐλαιόδεντρα.

σειρὰ ἐργαστηρίων, ὅπου δημιουργικοὶ τεχνίτες ἐργάζονται τίς πρῶτες ὕλες πού φέρνουν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν.

Γύρω στὰ 1700 π.Χ. φοβεροὶ σεισμοί, ἴσως, γίνονται ἢ αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν κρητικῶν ἀνακτόρων, τῶν μεγάλων σπιτιῶν, καθὼς καὶ τῶν συνοικισμῶν.

Σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα χτίζονται νέα παλάτια, λαμπρότερα καὶ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Εἶναι πολυώροφα καὶ προσφέρουν κάθε εὐκολία ζωῆς. Διακρίνει κανεῖς σ' αὐτὰ ὄχι μόνον τὸ καλλιτεχνικὸ δαιμόνιο τῶν ἀρχαίων Κρητῶν, ἀλλὰ καὶ τίς σημαντικὲς ἀρχιτεκτονικὲς τοὺς γνώσεις. Τῶν δεύτερων τούτων ἀνακτόρων τὰ ἐρείπια ἀποκαλύφθηκαν στίς ἀνασκαφές.

Ἡ ὕστερη φάση τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου εἶναι ἡ μακρότερη καὶ συνεχίζεται ἀδιάτάρακτη καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς Ὑστερομινωικῆς περιόδου. Ὁ ἰσχυρὸς ἐμπορικὸς στόλος τῶν Κρητῶν κυριαρχεῖ στίς θάλασσες. Προϊόντα μινωικὰ φτάνουν σ' ὅλες τίς ἀκτέες τῆς Μ. Ἀσίας, στὴν Αἴγυπτο, στὴ Σικελία, ἀκόμα καὶ στὴν Ἰσπανία.

Ὑστερομινωικὴ
περίοδος.
Ἐμπόριο-Ναυτικόν

Τελείως ξαφνικά, ἄλλη φοβερότερη καταστροφή σημειώνεται γύρω στὰ 1450 π.Χ. Εἶπαν πολλοὶ ἐπιστήμονες ὅτι ἡ φοβερὴ εἰκόνα πού παρουσιάζουν τὰ ἀνάκτορα (πέφτουν σὲ ἐρείπια καὶ δυνατὴ φωτιά τὰ ἀποτελεῖν) ὀφείλεται σὲ ἐξωτερικὴ ἐπιδρομὴ, ἴσως καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου, πού ἡ δύναμή τους ἔχει αὐξηθεῖ αὐτὰ τὰ χρόνια. Ὁ Ἔβανς ποτὲ δέν πίστεψε αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἀπόδωσε τὴν καταστροφὴν σὲ νέο κύμα τρομερῶν σεισμῶν. Ὁ καθηγητῆς Σπυρ. Μαρινάτος ὕστερα ἀπὸ τίς ἀνασκαφές του στὴν Κρήτη καὶ στὴ Θῆρα διατύπωσε τὴ θεωρία ὅτι ἡ Κρήτη καταστράφηκε ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ ἠφαιστείου τῆς Σαντορίνης· ἡ θεωρία του ἐπιβεβαιώθηκε καὶ ἀπὸ τίς νεώτερες ἀνασκαφές.

Φαίνεται ότι την εποχή αυτή έγινε φοβερή έκρηξη του ήφαιστειού της Θήρας. "Αφθονο ήφαιστειακό ύλικό (κίσηρις) και θειάφι εκτοξεύθηκαν σε απόσταση πολλών χιλιομέτρων, ενώ τεράστια παλιρροιακά κύματα σάρωσαν τις βόρειες άκτες της Κρήτης. Συχνά, όπως έχει συμβεί και σε άλλες σχετικές περιπτώσεις, με τους σεισμούς γίνονται και πυρκαγιές. Έτσι καταστράφηκαν τά λαμπρότερα ανάκτορα που κατασκευάστηκαν ποτέ σε έλληνικό έδαφος κι έσβησε ή δύναμη του μινωικού πολιτισμού.

Οι Άχαιοί στην Κρήτη

Γύρω στα 1400 π.Χ. αρχίζουν, σε κύματα διαδοχικά, να κατεβαίνουν οι Άχαιοί της Πελοποννήσου στην Κρήτη και γίνονται κύριοι της Κνωσού. Δέ χτίζονται πιά νέα ανάκτορα. Έη θαλασσοκρατία τών Κρητών έχει σβήσει. Τό εμπόριό τους μαραίνεται και περνάει σ' άλλα χέρια. Γύρω στα 1300 π.Χ. όμως κατασκευάζονται μεγάλα κτίρια, που μοιάζουν με τά μυκηναϊκά σπίτια της άλλης Έλλάδας.

Οι Δωριείς

Στό 12ο αί. π.Χ. ή κατάπτωση προχωρεί· ό μινωικός πολιτισμός βαδίζει πρós τή δύση του. Έτσι, όταν γύρω στα 1100 π.Χ. φτάνουν τά πρώτα κύματα τών Δωριέων*, τό νησί κυριεύεται χωρίς αντίσταση. Όσοι από τούς κατοίκους δέ θέλησαν νά ύποταχθούν, ζήτησαν καταφύγιο στό όρεινά.

3. Η ΖΩΗ – ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Σέ κάθε μινωικό κράτος άνώτατος άρχοντας είναι ό βασιλιάς

Μέρος από τό μέγαρο της βασιλίσσας στην ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου της Κνωσού. Στα δυτικά του δωματίου υπήρχε τό λουτρό με τό λουτήρα του. Στόν τοίχο, πάνω από τήν είσοδο του χώρου, μία τοιχογραφία (άναπαράσταση της στο δωμάτιο αυτό σήμερα) με δελφίνια. Κομμάτια της βρέθηκαν στίς άνασκαφές στο χώρο αυτό.

(από τη μεσομινωική περίοδο). Σε μερικές φάσεις διακρίνει κανείς τόν κυριαρχικό ρόλο της Κνωσοῦ στίς ἄλλες πόλεις τῆς Κρήτης. Ὁ βασιλιάς φαίνεται νά κατευθύνει τή ζωή καί τήν κίνηση στό κράτος, ὄχι ὅμως μέ τόν ἀπολυταρχικό τρόπο πού εἶδαμε στήν Αἴγυπτο κ.ά. Εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς θεότητας. Γύρω του ὑπάρχει τάξη εὐγενῶν. Ὅλοι τους εἶναι φιλειρηνικοί.

Ὁ λαός εἶναι ἐργατικός καί φιλοπρόοδος· ἀγαπάει τήν κίνηση, τό ἐμπόριο, τό ναυτικό. Ὑπάρχουν σπουδαῖοι τεχνίτες.

Ὁ μινωικός πολιτισμός εἶναι ὁ πρῶτος στόν κόσμο πού ἔδωσε μεγάλη θέση στίς γυναῖκες. Ζοῦν καί κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα, ὅπως κι οἱ ἄντρες, φτάνουν μάλιστα νά παίρνουν μέρος σέ ἐπικίνδυνα ἀγωνίσματα (ταυρομαχίες). Ἡ φορεσιά τους εἶναι περίτεχνη, πολύ πλούσια καί παράξενη. Δέ μοιάζει μέ κανενός ἄλλου λαοῦ. Στίς τοιχογραφίες τῆς Κνωσοῦ, ὅπου εἰκονίζονται ὅμιλοι γυναικῶν, βλέπει κανεῖς εὐκόλα τό χαρούμενο πνεῦμα πού ἐπικρατοῦσε στίς συζητήσεις τους, τόν ἐντυπωσιακό τους στολισμό καί τήν ἐλευθερία πού

Ἡ θέση τῆς
γυναίκα

Ἐνοχλήθη ἀπὸ τὸν ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, πού ὑπολογίζεται ὅτι θὰ εἶχε πέντε ὀρόφους. Ἀξίζει νά προσέξει κανεῖς τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν πολυχρωμία πού εἶχαν οἱ Μινωῖτες.

Στά μινωικά ανάκτορα χαρακτηριστικές είναι οι μεγάλες κλίμακες. Της Φαιστού είναι η μεγαλοπρεπέστερη, παρ' όλο πού δέν κάνει τήν εντύπωση πού θά έπρεπε, γιατί τό ανάκτορο δέν έχει άνασθλωθεί. Στά ανάκτορα, επίσης, τόσο τής Φαιστού, όσο και τής Κνωσού, έχουν βρεθεί χαρακτηριστικοί «θεατρικοί χώροι», όπου πιστεύεται ότι θά γίνονταν διάφορες τελετουργίες, μέ κύριο πρόσωπο πάντοτε τόν βασιλέα πού θά πρέπει νά ήταν και ό μέγας άρχιερεύς. Τό τμήμα πού έξείχει στό δάπεδο, εμπρός από τό θεατρικό χώρο, λέγεται «πομπική οδός». Υποθέτουν ότι εκεί επάνω περνούσαν διάφορα επίσημα πρόσωπα, παριστάνοντας κάτι. Τό οικοδομικό υλικό τών μινωικών ανακτόρων ήταν πολύ λίγο στερεό, γι' αυτό και μέ τούς σεισμούς κατέρρευσαν τά πατώματα. Οι κατασκευές πάντως, είχε προβλεφθεί νά είναι άντισεισμικές, γι' αυτό και κατά διαστήματα υπήρχαν ξύλινα δοκάρια όριζόντια, τοποθετημένα στους τοίχους.

Άριστερά: Τμήμα τής σειράς τών άλλεπάλληλων άποθηκών στό ανάκτορο τής Κνωσού. Μέσα σέ μεγάλα πιθάρια ή σέ θήκες κάτω στό δάπεδο, διατηρούσαν διάφορα άγαθά πού συγκέντρωναν οι βασιλείς σέ είδος. Οι πολλές και συνεχείς άποθήκες είναι ένα από τά κύρια χαρακτηριστικά πού δέ λείπει ποτέ από ένα μινωικό ανάκτορο.

Δεξιά: Καμαραϊκό άγγείο από τή Φαιστό. Τά άγγεία αυτά είναι χαρακτηριστικά γιά τήν πολυχρωμία τους. Χρησιμοποιείται κόκκινο και λευκό πάνω στό σκούρο φόντο.

είχαν. Ὅρισμένα ἔργα τέχνης, νομίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι, πῶς ἔχουν γίνεи ἀπὸ γυναικεῖα χέρια.

Ὁ κόσμος στὴν Κρήτη ἀγαπάει πολὺ τὴ μουσική, τὸ χορὸ καὶ τίς ταυρομαχίες.

Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἀποπνέει ἀνεση, χαρὰ καὶ κομψότητα.

4. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ

Ὁ μεγάλος πλοῦτος τῆς Κρήτης δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς εὐφορίας μονάχα τῆς γῆς τῆς. Ἀτρόμητοι οἱ ναυτικοὶ τῆς, διασχίζανε τίς θάλασσες, φέρνοντας ἀπὸ μακρινές χώρες ἀφθονες πρῶτες ὕλες στό νησί: μέταλλα πολὺτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα, πέτρες φανταχτερές, ξυλεῖα κ.ἄ.

Στὰ ἀνακτορικά καὶ στὰ ἰδιωτικά ἐργαστήρια γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τῶν ὕλικῶν κι ἀριστουργηματικά ἔργα παράγονταν, πού τὰ περισσότερα τὰ πουλοῦσαν στίς μεγάλες ἀγορές τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἀρχικά ἐμπορευόνταν μέ τὸ σύστημα τῆς ἀνταλλαγῆς. Φαίνεται ὅτι ἀργότερα χρησιμοποιοῦσαν μεγάλα κομμάτια χαλκοῦ σέ ὀρισμένο σχῆμα καὶ βάρος: τὰ τάλαντα (βρέθηκαν στὴν Ἄγ. Τριάδα καὶ στή Ζάκρο).

Μεταχειρίζονταν ἀκόμη, ὅπως καὶ στή Μεσοποταμία, μεταλλικό

Νόμισμα

Μεγάλο μινωικό πιθάρι, με δύο σειρές λαβές, μία ἐπάνω καὶ δεύτερη κάτω. Ἔχει διακόσμηση, πάνω στο φυσικό χρώμα τοῦ πηλοῦ, ἀπὸ διπλοῦς πελέκει ἀνάμεσα σέ φυτὰ καὶ ρόδακες. Σ' αὐτὰ τὰ μεγάλα πιθάρια φύλαγαν ὑγρὰ καὶ στερεὰ προϊόντα στίς ἀποθήκες τῶν ἀνακτόρων. Τὸ πιθάρι τῆς εἰκόνας βρέθηκε στὴν Κνωσό καὶ ἐκτίθεται στό Μουσεῖο Ἑρακλείου.

νόμισμα πρωτόγονο, δηλ. χρυσάφι, άσήμι και χαλκό σε όρισμένο σχήμα και βάρος.

Αριθμητική-
Λογιστική

Τά ύγρά προϊόντα – λάδι και κρασί – τά μετέφεραν σε ειδικούς άμφορείς*: έκλειναν ύστερα τό στόμιό τους μέ ένα κομμάτι πηλό και τό σφράγιζε μέ τό σημα του ό κάθε παραγωγός. Άπό τίς πήλινες πινακίδες καταλαβαίνουμε ότι χρησιμοποιούσαν δεκαδικό σύστημα στην άρίθμηση και κρατούσαν λογιστικά βιβλία.

Έκτός άπό τό εμπόριο, ύπάρχουν πληροφορίες σε αίγυπτιακά κείμενα πώς αναλάμβαναν και μεταφορές. Έτσι, στην εποχή του φαραά Τούθμωσι του Γ' (1500-1450 π.Χ.), έκλεισαν συμφωνία μέ τήν Αίγυπτο νά μεταφέρουν εκεί ξυλεία άπό τό Λίβανο.

Μύθοι.
Μινώταυρος

Στούς μύθους των άρχαίων Έλλήνων διατηρήθηκε ή μνήμη της θαλασσοκρατίας των Κρητών και της κυριαρχίας τους σε όρισμένα σημεία του έλλαδικού χώρου. Ίδιαίτερα ό μύθος του Θησέα και του Μινώταυρου έτσι πρέπει νά έξηγηθεί.

5. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Και στή Μινωική Κρήτη λάτρευαν γυναικεία θεότητα (Μητέρα – Φύση, θεά της γονιμότητας). Σύμβολά της ήταν τό φίδι και τό περιστέρι. Ύπήρχε κι ένας άνδρικός θεός, πλάι της, πού παριστανόταν μικρότερος. Σύμβολά του ήταν ό ταύρος και ό *διπλός πέλεκυς*.

Σέ παραστάσεις κρητικών σφραγιδολίθων, μέ περιεχόμενο θρησκευτικό, βλέπει κανείς ζωόμορφους ή πτηνόμορφους δαίμονες.

Δέν κατασκεύαζαν ναούς. Λάτρευαν τό θεό σε «ιερά κορυφή» (στίς κορυφές των βουνών), σε ειδικούς χώρους μέσ στα ανάκτορα ή στα θέατρα των παλατιών, μέ σειρά άπό τελετές.

Η ταυρομαχία πιστεύεται πώς ήταν εκδήλωση θρησκευτικής λατρείας, όπως κι ό χορός.

Ύπήρχε τάξη ιερέων κι ιερείων. Κεφαλή όλων τους ήταν ή βασιλική οικογένεια.

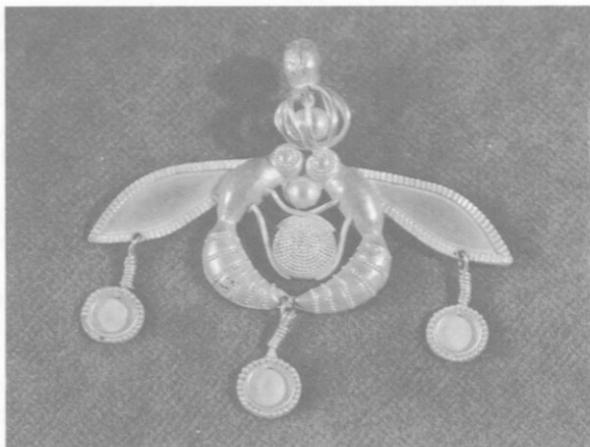
6. Η ΤΕΧΝΗ

Η μινωική καλλιτεχνική δημιουργία είναι αξιοθαύμαστη. Δέν ύπάρχει κλάδος τέχνης πού νά μή θαυματούργησαν καλλιεργώντας τον. Άγαπούσαν αφάνταστα τή φύση και τά πλούσια χρώματά της, κι αυτήν άπόδωσαν σε κάθε της όψη: τή θάλασσα και τό βασιλείο της, τή γή μέ τά λουλούδια, τά πουλιά και τά ζώα.

Ἐκ τῆν Πρωτομινωική ἀκόμη περίοδο σημειώνουν ἐκπληκτική ἐπίδοση στή δημιουργία πλήθους κοσμημάτων (ὄλες οἱ τεχνικές πού καί σήμερα ἀκόμη ἐφαρμόζουν οἱ χρυσοχόοι τούς ἦταν γνωστές). Ἄγγεια πέτρινα ἀπό πολύχρωμες φλεβωτές πέτρες, ἢ πῆλινα θαυμάσια διακοσμημένα, μέ θέματι ἀπό τό φυτικό ἢ τό θαλάσσιο κόσμο, σπαθιά, μαχαίρια, σφραγιδόλιθοι* ἀπό πολῦτιμα καί ἡμιπολύτιμα ὑλικά (χρυσάφι, ἀχάτη*, λάπις-λάζουλι* κ.ἄ.), ὄλα εἶναι ἀληθινά κομψοτεχνήματα. Περίφημα εἶναι τά «καμαραϊκά» ἀγγεῖα. Μιά κατηγορία ἀπ' αὐτά, τά ὀνομάζουν «ὠοκέλυφα», γιατί τά τοιχώματά τους εἶναι λεπτά σάν τό τσόφλι τοῦ αὐγοῦ.

Ἡ ἀρχιτεκτονική τους εἶναι σπουδαία. Συνδυάζει τήν ἄνεση μέ τήν πολυτέλεια καί τή μεγαλοπρέπεια. Πολυώροφα, μέ τρία ὠς πέντε πατώματα, τά ἀνάκτορά τους σκαρφαλώνουν στό φυσικό χῶρο (στό λόφο), χωρίς νά τόν βαραίνουν. Ἐκατοντάδες δωμάτια, αὐλές μεθάλεις καί μικρές, πολλοί διάδρομοι, ἄνετες σκάλες, τεράστιες αἰθουσες, βεράντες, ὄλα καταστόλιστα ἐσωτερικά μέ τοιχογραφίες καί ἀνάγλυφα*, κι ἐξωτερικά οἱ σκάλες μέ πλῆθος λουλούδια, στή μία τους πλευρά, δίνουν εἰκόνα ὀλοζώντανη τοῦ χαρακτήρα καί τῆς λεπταίσθητης διάθεσης τῆς μινωικής τέχνης. Εἶχαν, ἀκόμη, τέλειο ἀποχετευτικό σύστημα κι ἀπό τά παλάτια τους δέν ἔλειπαν οὔτε τά μπάνια (ἦταν εἰδικές αἰθουσες), οὔτε ἄλλος κανένας χῶρος ἀπ' ὄσους σήμερα χρησιμοποιοῦμε.

Κόσμημα χρυσό ἐξαιρετικῆς πραγματικῆς τέχνης, πού βρέθηκε κοντά στό ἀνάκτορο τῶν Μαλιῶν στήν Κρήτη. Παριστάνονται δύο μέλισσες πού ἀφήνουν μιά σταγόνα μέλι στήν κερήθρα. Ὁ καλλιτέχνης τίς τοποθέτησε συμμετρικά, στά δεξιά καί σ' ἀριστερά τῆς κερήθρας, πού δηλώνεται μέ δίσκο κοκκινωτό. Τό κόσμημα πιστεύουν οἱ εἰδικοί, πώς θά πρέπει νά ἀνήκε σέ σπουδαίο πρόσωπο, πού ζούσε στό ἀνάκτορο τῶν Μαλιῶν. Ἐκτίθεται στό Μουσείο Ἡρακλείου.

Σχέδ. 1. Κάτοψη του πολύπλοκου ανάκτορου της Κνωσού, που στή μνήμη των Έλλήνων των ιστορικών χρόνων έμεινε γνωστό ως λαβύρινθος. Το σχέδιο αντιπροσείχεται τη μορφή που είχαν τα ανάκτορα πρίν από την καταστροφή του 1400 π.Χ. 1: Δυτική αΐλη, 2: Δυτικό πρότυλο, 3: Διάδρομος Πομπής, 4: Υπόστυλη κλίμακα, 5: Νότια είσοδος, 6: Νότιο πρότυλο, 7: Σκάλα που οδηγεί στον πρώτο όροφο, 8: Κεντρική αΐλη, 9: Αίθουσα του αλαβάστρινου θρόνου, 10: Τριμερές ιερό, 11: Θησαυροφυλάκιο του ιερού, 12: Διάδρομος των δυτικών αποθηκών, 13: Μεγάλο κλιμακοστάσιο, 14: Στοά κιονοστοιχιών, 15: Μέγαρο της βασίλισσας, 16: Πρός τό βόρειο πρότυλο, 17: Θεατρικός χώρος, 18: Σπίτια, 19: Τελωνείο.

Ο χαρακτήρας της μινωικής τέχνης

Η ζωγραφική τους δημιουργία, όπως εκφράζεται στις τοιχογραφίες, είναι πραγματικό άριστούργημα σύνθεσης, χρωμάτων κι όμορφιάς.

Γεμάτη φαντασία καί δύναμη είναι ή μινωική τέχνη καί αποδίνει τό κάθε θέμα μέ τέλεια φυσικότητα (νατουραλιστική*), στήν περίοδο της μεγάλης της ακμής.

Σχέδ. 2. Άναπαράσταση μέρους της πρόσοψης (πρός την κεντρική αΐλη), της δυτικής πτέρυγας του ανάκτορου. Άριστερά: ή πρόσοψη του τριμερούς ιερού. Δεξιά: είσοδος στήν αίθουσα του αλαβάστρινου θρόνου. Βλέπε άρ. 9 του σχεδίου 1.

Ἐκτός ἀπό τήν ἀρχιτεκτονική, πού ἔδωσε πολυδαίδαλα κτίσματα, σ' ὅλες τίς ἄλλες τους ἐκδηλώσεις οἱ Κρήτες καλλιτέχνες δείχνουν ἀγάπη γιά τήν κομψότητα, τή φυσικότητα. Δέν ἀγαποῦν τό μνημειακό*, ἀντίθετα ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους λαούς πού γνωρίσαμε ὡς αὐτή τή στιγμή. Κι ἦταν φυσικό αὐτό, ἐφ' ὅσον ἡ Κρήτη δέν ἔχει τίς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄν ἡ τέχνη εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιά τήν ἔκφραση τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, στή μινωική τέχνη τό κάθε ἔργο ἀναδίνει τή χαρά τῆς ζωῆς, τήν εὐγένεια καί τή λεπτότητα.

Οἱ Κρήτες πῆραν πολλά στοιχεῖα ἀπό τούς ἄλλους πολιτισμούς (Αἴγυπτο, Ἀνατολή). Τά διαμόρφωσαν, ὅμως, στά μέτρα τους καί δημιούργησαν τό δικό τους κόσμο. Οἱ ἀτέλιστα πόλεις τους δείχνουν ὄχι μόνο τή φιλειρηνική τους διάθεση, ἀλλά καί τή δύναμη πού εἶχαν καί τήν ἀσφάλεια πού τούς χάριζε τό πλῆθος τῶν караβιῶν τους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στόν ἑλληνικό χῶρο, τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ ἀνθίζουν τρεῖς πολιτισμοί μέ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά: Ὁ Ἑλλαδικός, ὁ Κυκλαδικός κι ὁ Μινωικός, ὁ σπουδαιότερος ἀπ' ὅλους, πού εἶχε μεγάλη ἐπίδραση καί στούς ἄλλους δύο.

2. Στήν Κρήτη πρωτοπαρουσιάζεται ζωή, μεταξύ 6000-5000 π.Χ. Οἱ κάτοικοι τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ζοῦν ἀπλοϊκά μέσα σέ σπήλαια καί λατρεύουν τή γυναικεία θεά τῆς γονιμότητας.

3. Ἡ λαμπρότητα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἐκδηλώνεται ἀπό τήν πρώτη του φάση, τήν Πρωτομινωική.

4. Μεγάλα ἀνάκτορα χτίζονται σέ δύο περιόδους: Τά πρῶτα, μετά τό 2000 π.Χ., κι ἀκόμη μεγαλύτερα ὕστερα ἀπό τό 1700 π.Χ.

5. Στήν Πρωτομινωική περίοδο ἰδρύονται ἀστικά κέντρα.

6. Στή Μεσομινωική περίοδο ἐπικρατεῖ ἡ βασιλεία.

7. Στό Μινωικό πολιτισμό κυριαρχεῖ ἡ ἀγάπη γιά τή φύση, ἡ χαρά τῆς ζωῆς καί λείπει κάθε εἶδους φόβος. Εἶναι μιά βασιική διαφορά τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἀπ' ὅλους τούς προηγούμενους.

8. Εἶναι ἄγνωστη ἡ προέλευση τοῦ λαοῦ πού δημιούργησε τό Μινωικό πολιτισμό.

9. Κεφαλή τῆς μινωικῆς κοινωνίας εἶναι ὁ βασιλιάς, πού

κατευθύνει κάθε εκδήλωση στή ζωή του κράτους του. Ὑπάρχει τάξη εὐγενῶν καί ἱερέων. Ὁ λαός εἶναι εἰρηνικός καί φιλοπρόοδος.

10. Εἶναι ὁ πρῶτος πολιτισμός στόν κόσμο πού ἔδωσε ἴση θέση στίς γυναῖκες.

11. Μεγάλη ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου. Εἰσάγουν πρῶτες ὕλες καί τίς ἐπεξεργάζονται. Ἐξάγουν γεωργικά προϊόντα καί τά θαυμαστά ἔργα τῆς βιοτεχνίας τους. Οἱ πρῶτοι ναυτικοί στόν κόσμο.

12. Λατρεύουν τή θεά τῆς γονιμότητας.

13. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ τέχνη τους. Ἀναπτύσσουν μέ πραγματική ἰδιοφυΐα ὅλους τούς κλάδους. Ἀγαποῦν τό κομψό, τό χαρούμενο, τό πολύχρωμο καί τή φυσικότητα. Τά ἀνάκτορά τους εἶναι ὑπόδειγμα ἀνεσης καί μεγαλοπρέπειας. Σημαντική ἡ ἀνάπτυξη τῆς ζωγραφικῆς.

Ἡ μινωική τέχνη ἀποπνέει τή χαρά τῆς ζωῆς.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. Ὁ θαυμασμός τοῦ Ἑλλῆνα γιά τήν πατρίδα του:

«Στῆς περήφανης γιά τ' ἄλογά της τῆς χώρας
ἔχεις, ξένε, ἐρθεῖ στά πιά ὁμορφα τά μέρη
μές σ' ὅλη τή γῆ, στόν ἄσπρο Κολωνό μας,
ὅπου πιά ἀπ' ἄλλοῦ συχνάζοντας τ' ἀηδόνι
γλυκομυρίζεται σέ ὀλόχλωρα ρουμάνια
μέσα στόν πυκνό κισσό βαθιά κρυμμένο
καί στό ἀπάτητο τοῦ θεοῦ τ' ἅγιο δάσος
τό μυριόκαρπο, τ' ἀνήλιαγο κι ἀπ' ὄλες
τίς χειμωνιές ἀπάνεμο τίς μπόρες.

.....
Κάθε μέρα ἐδῶ μέ τή δροσιά ἀπ' τά οὐράνια
ἄριφοῦντῶτος ὁ νάρκισσος ἀνθίζει
κι ὁ χρυσόξανθος ὁ κρόκος γιά τίς δυό μας
τίς τρανές θεές παλαιικό στεφάνι
κι οὐδέ οἱ ἀκοίμητες ποτέ δέ λιγοστεύουν
ἀπ' τοῦ Κηφισοῦ τό ρέμα, οἱ βρυσομάνες
νά στριφογυρνοῦν, μά πάντα ὄλες τίς μέρες
τά καθάρια των νερά καθύς κυλοῦνε
πιάνουν γρήγορα τούς κάμπους νά καρπίζουν
τῆς πλατύστητης γῆς...».

Σοφοκλή, «Οἰδίπους ἐπί Κολωνῶ» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2. Οί γνώσεις του Ἡροδότου γιά τούς Πελασγούς:

«Δέν μπορῶ νά πῶ θετικά ποιὰ γλώσσα μιλοῦσαν οἱ Πελασγοί. Ἄλλά ἂν πρέπει νά βγάλουμε συμπέρασμα ἀπό τούς Πελασγούς πού ὑπάρχουν ἀκόμα καί κατοικοῦν τήν πόλη Κρότωνα, ἀπάνω ἀπό τούς Τυρρηνοῦς,... καθῶς καί ἄλλες πόλεις Πελασγικές πού ἄλλαξαν ὄνομα, ἂν ἀπ' αὐτά, λοιπόν, πρέπει νά βγάλουμε συμπέρασμα, οἱ Πελασγοί θά μιλοῦσαν γλώσσα βαρβαρική» (ἐννοεῖ ὄχι ἑλληνική).

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 57 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Η ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

1. Ὁ Ὅμηρος γιά τήν Κρήτη:

«Ὅμως καί πάλε θά σ' τό πῶ τό πού ρωτᾶς νά μάθεις.
Εἶναι μιά γῆς κατάμεσα τοῦ μελανοῦ πελάγου,
ἡ Κρήτη, ἡ ὠρια κι ἡ παχιά κι ἡ τριγυρολουσμένη.
Κατοίκους ἔχει ἀρίθμητους, καί χώρες ἐνεήντα.
Κάθε λαός κι ἡ γλώσσα του. Ζοῦν Ἀχαιοί στόν τόπο,
ζοῦνε νησιώτες Κρητικοί, παλικαριάς ξεφτέρια,
καί Κύδωνες, καί Δωρικοί, καί Πελασγοί λεβέντες.
Κί εἶν' ἡ Κνωσό, χώρα τρανή, πού ὁ Μίνωας τοῦ μεγάλοῦ
τοῦ Δία σύντροφος ἐννία κι ἐννιά κυβέρναε χρόνους...».

Ὅμηρου, «Ὀδύσεια» Τ (Μετ. Ἄ. Ἐφταλιώτη)

2. Ὁ Θουκυδίδης γιά τό Μίνωα:

«Ὅταν ὁμως ἀπόκτησε ὁ Μίνωας ναυτικό, ἐγίνε ἡ θαλασσινή συγκοινωνία εὐκολότερη (γιατί αὐτός ξεκαθάρισε τούς κακούργους ἀπό τά νησιά, πού στά περισσότερα τούς ἔστειλε ἀποίκους) κι ὅσοι κατοικοῦσαν κοντά στή θάλασσα ἄρχισαν νά λογαριάζουν περισσότερο πῶς ν' ἀποκτήσουν περιουσία καί ζοῦσαν μέ πῖο μόνιμο τρόπο. Καί μερικοί ἔχτισαν τεχνιά γύρω στίς πολιτείες ὅταν ἄρχισαν νά πλουταίνουν περισσότερο ἀπό πρῖν. Γιατί, ἐπειδή ὅλοι πεθυμοῦσαν τά κέρδη, οἱ κατώτεροι ὑπόμεναν νά δουλεύουν τούς ἰσχυρούς, κι αὐτοί πάλι μέ τή δύναμη καί τά περίσσια χρήματά τους ὑπόταζαν τίς μικρότερες πόλεις καί τίς ἔκαναν ὑποταχτικές τους. Κι ὅταν καταστάλαξαν στόν τρόπο τοῦτο τῆς ζωῆς, πού ἐπικράτησε στά περισσότερα μέρη, ὕστερ' ἀπό καιρό, ξεκίνησαν νά κυριέψουν τήν Τροία».

Θουκυδίδη, Ἱστορία» Α, 8 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

3. Ὁ Ἀπολλοδώρος γιά τό Μίνωα:

«... Αὐτός ἦταν ἀνθρωπος ἀπό χαλκό, κι ἄλλοι λένε πῶς ἦταν ταῦρος, εἶχε μιά φλέβα πού ἀπλωνόταν ἀπό τόν αὐχένα του ὡς τούς ἀστραγάλους. Στήν ἄκρη τῆς εἶχε ἓνα καρφί χάλκινο σφηνωμένο...».

Ἀπολλοδώρου, «Βιβλιοθήκη» Γ, 140 (Μετ. Π. Πετρίδη)

Β'. Ο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἕνας τελείως ἰδιότυπος πολιτισμός, στήν πρώτη του φάση, κυρίως (2600-2000 π.Χ.) ἀποκαλύφθηκε γύρω στά τέλη τοῦ περασμέ-

Λίθινη πυξίδα σφαιρική με χαρακτή, γεμάτη φαντασία, διακόσμηση. Βρέθηκε σέ νεκροταφείο τής Πάρου. Χρονολογείται στήν 3η χιλιετία π.Χ. Έκτίθεται στήν Κυκλαδική αίθουσα τού Έθνικού Μουσείου.

νου αιώνα από τό μεγαλύτερο Έλληνα άρχαιολόγο, τό Χρ. Τσουόντα, πού είναι κι ό πρώτος καί ό κυριότερος έρευνητής του. Έκείνος τού έδωσε καί τήν όνομασία *Κυκλαδικός*.

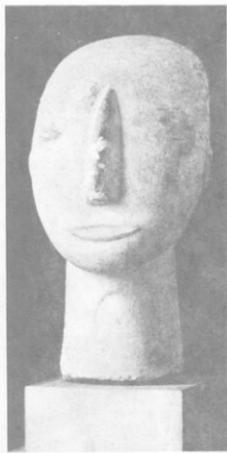
Άπό τότε οί άνασκαφές πού εξακολουθοούν άκόμη καί σήμερα, φέρνουν όλοένα νέα δείγματα τής δραστηριότητας τών κατοίκων τών Κυκλάδων, χωρίς άκόμη, νά έχει σχηματισθεί γενική εικόνα τού πολιτισμού τούς.

Ζωή εξακριβώθηκε, τελευταία, σέ μερικά από τά νησιά στή Νεολιθική περίοδο. Όμως, ή πρωτοτυπία τού Κυκλαδικού πολιτισμού σημειώνεται στήν πρώτη περίοδο τής Έποχής τού Χαλκού. Ύστερα από τό 2000 π.Χ. ή εξάπλωση τών Κρητών κι άργότερα τών Άχαιών, στή Μυκηναϊκή περίοδο, φέρνει τόσες επιδράσεις στά νησιά, ώστε κάθε δικό τους παλαιό χαρακτηριστικό ύποχωρεί κι ή καθαρά κυκλαδική τέχνη εξαφανίζεται.

Οί Κυκλαδίτες ύπήρξαν περίφημοι ναυτικοί κι *αυτοί πρώτοι βρήκαν τό καράβι πού μπορεί νά ταξιδέψει στήν άνοιχτή θάλασσα*. Διασχίζοντας έτσι όλα τά πέλαγα έμπορεύονταν μέ πολλούς λαούς.

Τά νησιά ήταν πλούσια σέ όρυκτά: χρυσάφι κι άσήμι στή Σίφνο, κι άφθονο μάρμαρο στή Νάξο καί στήν Πάρο. Τού λευκού αυτού ύλικού ή χρήση χαρακτηρίζει τήν πρώτη φάση τού Κυκλαδικού πολιτισμού, συναρπαστική γιά τήν πρωτοτυπία καί τήν όμορφιά.

Τέλος, ή Μήλος, σταυροδρόμι στή συνάντηση τών γειτονικών πολιτισμών, Μινωικού καί Έλλαδικού, πρόσφερε από τά νεολιθικά χρόνια άφθονο τό σκληρό πέτρωμά της, τόν *όψιανό*, πού τόν χρησιμοποιούσαν γιά τήν κατασκευή έργαλείων, όπλων, άκόμη καί άγγείων στήν Κρήτη.

Μαρμάρινο αγαλμάτιο ὄρθιου ἀνδρα πού παίξει διπλόν αὐλό. Στηρίζεται πάνω σέ μικρή βάση. Ἡ μορφή συγκρατεῖ τόν αὐλό μέ τά χέρια, σέ μιά στάση γεμάτη εὐλευθερία. Βρέθηκε στήν Κέρο, ἓνα μικρό νησί κοντά στήν Ἀμοργό. Τό μάρμαρο του εἶναι παριανό. Ἐκτίθεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

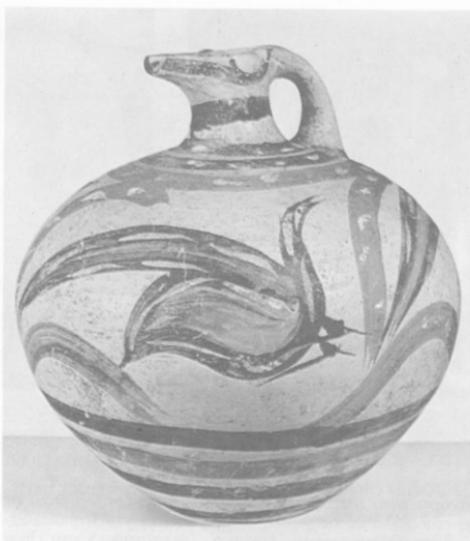
Στόν ἴδιο τάφο μέ τόν αὐλητή ἔχει βρεθεῖ ὁ ἀρπιστής τῆς εἰκόνας. Ἡ μορφή ἔχει ὅλα τά χαρακτηριστικά τῆς κυκλαδικῆς τέχνης – προσέξτε τή σχηματική ἀπόδοση τοῦ κεφαλιού. Ὁ ἀρπιστής κάθεται σέ περίτεχνο θρόνο. Τόσο αὐτό τό αγαλμάτιο, ὅσο καί ὁ αὐλητής εἶναι τολμηρά ἔργα καλλιτεχνικά τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπό μάρμαρο τῆς Πάρου. Ἐκτίθεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Λίθινο κυκλαδικῆς τέχνης κεφάλι, σέ φυσικό σχεδόν μέγεθος. Σῴζεται μονάχα αὐτό καί ὁ λαιμός ἀπό τό ἀρχικό μεγάλο ἀγαλμα.

Στό πρόσωπο, ὅπου ἐκδηλώνονται πλαστικά τό στόμα καί τά αὐτιά – μιά λεπτομέρεια σχεδόν ἀσυνήθιστη στά αγαλμάτια τά κυκλαδικά – διατηροῦνται ἴχνη ἀπό χρῶμα, μέ τό ὅποιο εἶχαν ἀποδοθεῖ ἄλλοτε ὀρισμένες λεπτομέρειες τοῦ προσώπου. Εἶναι ἀπό παριανό μάρμαρο καί βρέθηκε στήν Ἀμοργό. Πρόκειται γιά ἔξαιρετικό ἔνδιαφέροντος ἔργο τῆς Κυκλαδικῆς περιόδου (3η χιλιετία π.Χ.). Ἐκτίθεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων σημείωσαν ἔξαιρετική ἐπίδοση καί Τέχνη στή μεταλλοτεχνία. Φιλοτεχνούσαν ἀκόμα μαρμάρινα ἀγάλματα, μέ τύπο μοναδικό στήν ἱστορία τῆς τέχνης, πού θυμίζουν ἔργα γλυπτικής τῆς ἐποχῆς μας. Παριστάνουν τά περισσότερα μιά γυναικεία θεότητα. Τά ἔβραζαν στούς τάφους πιστεύοντας πῶς ἡ παρουσία τους χάριζε προστασία στό νεκρό.

Τό μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε πολύ ἀπό τούς Κυκλαδίτες καί γιά τήν κατασκευή ἀγγείων καί σκευῶν, σέ χαρακτηριστικά σχήματα στήν Πρωτοκυκλαδική περίοδο. Τότε, κατασκευάζονται καί ἰδιότυπα ἀγγεῖα ἀπό σκοῦρο καστανό πηλό, μέ χαρακτή διακόσμηση.

Πήλινο άγγείο - από τους ειδικούς ονομάζεται πρόχους, γιατί τό στόμίο του έχει κατάληξη κατάλληλη για νά χύνεται τό ύγρό πού υπάρχει μέσ στό άγγείο. Βρέθηκε στίς άνασκαφές του Άκρωτηριού τής Θήρας κι είναι από τά σπουδαιότερα σέ τύπο παράστασης άγγείο, για τά πολύχρωμα πουλιά πού είναι ζωγραφισμένα σά τοιχώματά του. Χρονολογείται γύρω σά 1500 π.Χ. Εκτίθεται στό Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Μιά σειρά άπ' αυτά, μέ σχήμα παράξενο (τά τηγανοειδή), ανάμεσα σέ πλήθος σπειροειδή κοσμήματα πού παριστάνουν τή θάλασσα, έχουν χαραγμένο στό κέντρο ένα καράβι, σχήμα γνώριμο κι αγαπητό στους Κυκλαδίτες.

Έχει τελείως δική του πρωτότυπη μορφή, μέ χαρούμενο νησιώτικο χρώμα.

Η ΘΗΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ

Πρόσφατες άνασκαφές πού έγιναν από τό διαπρεπή Έλληνα άρχαιολόγο Σπ. Μαρινάτο (1967-1974) στό Άκρωτήρι τής Θήρας άποκάλυψαν τήν άκρη μιάς πόλης πού ή ζωή της σταμάτησε ξαφνικά γύρω σά 1500 π.Χ. από έκρηξη του ήφαιστείου του νησιού. Κίσηρη και τέφρα κατακάλυψαν από τότε τά πάντα στήν πόλη αυτή, πού μόνο στήν εποχή μας άρχισε ή συστηματική άποκάλυψη της.

Παντού, όπου προχώρησε ή άνασκαφική έρευνα - συνεχίζεται ακόμη - ήρθαν στήν έπιφάνεια τοίχοι σπιτιών πού είναι καλοχτισμένα κι έχουν δύο ή τρία πατώματα. Έχουν ακόμη πόρτες και παράθυρα μέ λίθινες παραστάδες και υπέρθυρα. Τό είδος του κτισίματος πού χρησιμοποιήθηκε για τήν κατασκευή των τοίχων των σπιτιών - πελεκητές πέτρες σέ ψευδοϊσόδομο* σύστημα, μέ «ξυλοδεσιές» (παρεμβαλλόμενα ξύλα δηλαδή), - δείχνει μινωική επίδραση.

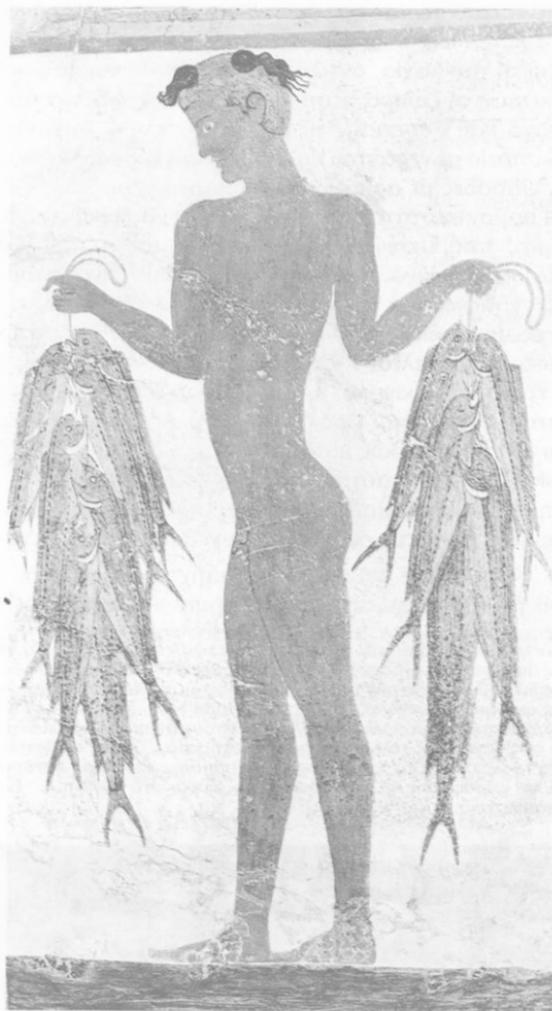
Όρισμένα από τὰ σπίτια είχαν θαυμάσιες τοιχογραφίες στους τοίχους τους, μέ πλούσια χρώματα καί μέ πολύ ενδιαφέροντα θέματα: παιδική πυγμαχία, αντίλοπες, κυανοπίθηκοι σέ φυσικό μέγεθος πού κινούνται ζωηρά μέσα σέ θάμνους, χελιδόνια πού πετοῦν στόν οὐρανό καί χαιρετιούνται μεταξύ τους – ἡ Τοιχογραφία τῆς Ἐνοπιῆς –, τοπίο μέ νερά πού κυλοῦν ἀνάμεσα στους πολύχρωμους βράχους, ψαράδες μέ ὀρθοθαλοῦς ψάρια στό χέρι.

Τέλος, σημαντικότερη εἶναι μιά «μικρογραφική τοιχογραφία» (μινιατούρα), πού εἰκονίζει «ναυτική ἐκστρατεία». Σέ μιά συνεχῆ ζώνη μέ ζωηρό κόκκινο, γαλάζιο, μαῦρο καί κίτρινο χρώμα, ὁ καλλιτέχνης ζωγράφησε μιά παράσταση μέ πολλά πρόσωπα, καράβια μέ ἐπιβάτες, μιά πόλη μέ λόφο στό βάθος. Στό ἀκρωτήριο ὅπου καταλήγει ὁ λόφος πλέουν καράβια σέ δύο παράλληλες γραμμές. Ἐνα ἀπό τὰ καράβια κινεῖται μέ ἀνοιγμένα τὰ πανιά, στά ὑπόλοιπα διακρίνονται κωπηλάτες. Πρόκειται γιά μιά ὀλόκληρη ἱστορία πού ἀφηγεῖται ὁ τεχνίτης, ἴσως κάποιο ἱστορικό γεγονός πού δέν τό ἔχει προσδιορίσει ἡ δέν τό ταύτισε ἀκόμη ἡ ἐπιστήμη.

Ἄξιοσημείωτη εἶναι καί μιά τοιχογραφία μεγάλου μήκους πού ἔχει ὀλόσωμες γυναῖκες σέ φυσικό μέγεθος περίπου. Ἐπ' αὐτές,

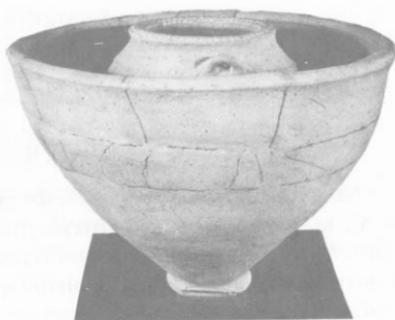
Τό σπουδαιότερο ὡς τήν ὥρα εὕρημα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Θήρας, στή θέση Ἄκρωτηρίου, εἶναι οἱ ἀφθονες τοιχογραφίες, μεγαλόγραμμες ἀλλά καί μικρογραφικές, καθῶς καί τὰ στοιχεῖα πού ἔχει ὡς αὐτή τή στιγμή δώσει ἡ μελέτη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν κτιρίων, πού διατηροῦν τίς πόρτες καί τὰ παράθυρά τους. Στήν εἰκόνα μας ἡ μεγαλύτερη τοιχογραφία πού παρουσιάζει πουλιά νά πετοῦν ἀνάμεσα σέ κόκκινα κρίνα, πού φυτρώνουν σέ βράχους μέ τελείως παράξενα σχήματα. Ὅπως φαίνεται στή φωτογραφία, ἀπό τή μεγάλη αὐτή τοιχογραφία διατηρήθηκε ὀλόκληρη ἡ παράσταση τοῦ ἐνός τοίχου καί μέρος ἀπό ἄλλους δύο ἀκόμη. Γύρω στά 1500 π.Χ. Ἐκτίθεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

Τοιχογραφία σε φυσικό σχεδόν μέγεθος. Παριστάνει ψαρά που κρατεί στά χέρια του από έναν όρμαθό ψάρια. Τό σώμα του είναι ζωγραφισμένο ζωηρό κόκκινο, ενώ στά μαλλιά του, έκτός από τούς μαύρους βοστρύχους, υπάρχουν και οι γαλάζιες τούφες. (Παραβάλετε σχετικά τήν πρώτη χρωματιστή εικόνα του βιβλίου αυτού στή σελ. 4). Γύρω στά 1500 π.Χ.

Παράξενο πήλινο σκεῦος με χοντρά τοιχώματα που βρέθηκε στην Τίρυνθα. Ἐρμηνεύεται ως «ψυκτήρ» (δηλ. παγωνιέρα). Στο ἔσωτερικό ἀγγείο, που είναι ἐνισαίο κάτω με τὸ ἔξωτερικό, βάζανε τὰ ὑγρά που ἤθελαν νὰ κρυώσουν – κρασί μάλ- λον. Κατόπιν, στὸν κενὸ χῶρο που μεσολαβεῖ, μεταξὺ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἀγγείου καὶ τοῦ ἔσωτερικοῦ, τοπο- θετούσαν χιόνι ἢ πολὺ κρύο νερό. Μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο παγῶ- νουν ἀκόμη σήμερα στὴν περιοχή τῶν Χανίων τῆς Κρήτης κρασί καὶ διάφορα ἄλλα ποτὰ τὸ καλοκαίρι, φέρνοντας χιόνι ἀπὸ τὰ βουνά. Βρίσκεται τὸ ἀγγείο αὐτό, που хро- νολογεῖται στους Πρωτοελλαδικούς χρόνους, στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μου- σεῖο τοῦ Ναυπλίου.

ἄλλες κινοῦνται ζωηρά, ἄλλες στρέφουν καὶ κοιτάζουν κάτι, μιὰ μάλιστα βγάζει ἕνα ἀγκάθι ἀπὸ τὸ πόδι της.

Σὲ μιὰ ἀποθήκη με τρεῖς χῶρους βρέθηκε πλῆθος ἀπὸ ἀγγεῖα. Τὸ τοπικὸ ἐργαστήρι τῆς Θήρας ἐβγαζε ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα με ὠραῖα χρώματα καὶ παραστάσεις, με φανερές, ὅπως καὶ στίς τοιχογραφί- ες, μινωικές ἐπιδράσεις. Πολλὰ ἀγγεῖα ἔχουν εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὴν Κρή- τη.

Ἀπὸ τὴν εἰκόνα που σχηματίζει κανεὶς ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπὸ τὸ χῶρο, φαίνεται πῶς στὴ Θήρα, στὴν πόλη που ἀνασκάπτεται, ὑπῆρχε, πρὶν γίνει ἡ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου, μεγάλη δραστηριότη- τα. Οἱ κάτοικοι ἦταν γεωργοὶ καὶ ψαράδες. Καλλιεργοῦσαν σιτηρά καὶ ὄσπρια, ἐβγαζαν λάδι ἀπὸ τίς ἐλιές, εἶχαν κοπάδια ἀπὸ πρό- βατα καὶ κατσίκες καὶ ψάρευαν με δίχτυα. Καταγίνονταν ἐπίσης με τὴ μεταλλουργία, ὕφαιναν καὶ ζύγιζαν με μολυβένια σταθμά. Φιλο- τεχνοῦσαν ὁμορφα πῆλινα καὶ λίθινα ἀγγεῖα. Οἱ παραστάσεις πάνω στὰ ἀγγεῖα τους δείχνουν συχνὰ ἀξιόλογο καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριο.

Ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή, μετὰ ἀπὸ ἐπτὰ χρόνων ἀνασκαφῆ, δὲν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ τὸ παραμικρὸτερο πολῦτιμο ἀντικείμενο, πράγμα που δείχνει, ἐφ' ὅσον δὲ βρέθηκε καὶ ἶχνος ἀπὸ σκελετὸ ἀνθρώπου ἢ ζώου, ὅτι οἱ κάτοικοι προειδοποιήθηκαν ἀπὸ ὀρισμένα σημάδια – σεισμούς ἢ ἄλλα – πῶς ὑπῆρχε κίνδυνος μεγάλος, γι' αὐτὸ καὶ πρό- λαβαν νὰ φύγουν παίρνοντας ὅ,τι πολῦτιμο εἶχαν μαζί τους.

Γ'. Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στήν ήπειρωτική Έλλάδα, από τό 2600 π.Χ. αναπτύσσεται πολιτισμός πού τόν όνομάζουν Έλλαδικό.

1. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2600-2000 π.Χ.

Νέος λαός φέρνει τό χαλκό. Φτάνει στήν Έλλάδα, γύρω στά 2600 π.Χ., κι είναι άγνωστης καταγωγής κι αυτός. Πιστεύουν πώς ήρθε από τή Μ. Άσία, χρησιμοποιώντας σάν γέφυρα τίς Κυκλάδες. Ή εγκατάσταση τών νέων κατοίκων φαίνεται ειρηνική. Αυτόι έφεραν μαζί τους τό χαλκό, πού ή χρησιμοποίησή του άλλαξε τό ρυθμό τής ζωής.

Νέα κύματα από έπιδρομείς, ίσως στά τέλη τής Πρωτοελλαδικής περιόδου, όταν είχαν όργανωθεί όρισμένα άστικά κέντρα, ανάγκασαν τούς ανθρώπους νά όχυρωθούν μέ ισχυρά τείχη (Αίγινα, Λέρνα κ.ά.).

Οί συνοικισμοί χτίζονται σέ φυσικά ύψώματα, μέ τά σπίτια κοντά τό ένα στό άλλο. Είναι απλά, σέ σχήμα όρθογώνιο ή καμπυλόγραμμο, έχουν πέτρινα θεμέλια, ενώ οί τοίχοι τους κατασκευάζονται μέ πλίθρες. Στή Λέρνα καί στήν Τίρυνθα έχουν βρεθεί καί μεγαλύτερα* οικόδομήματα (κατοικίες ή χώροι γιά λατρεία).

Άναπαράσταση τής όχυρωμένης άκρόπολης του Διμηνίου στή Θεσσαλία, κοντά στό Βόλο. Ή εικόνα αποδίδει τή μορφή πού είχε ή άκρόπολη στά τέλη τής 3ης χιλιετίας. Άείζει νά προσέξει κανείς τούς άλλοεάλληλους όχυρωματικούς περιβόλους καί νά ιδεί ότι κανενός ή είσοδος δέν αντίστοιχεί, γιά λογους άσφαλείας, μέ του άμέσως έσωτερικότερου. Ό έπιτιθέμενος έχθρός θά έπρεπε νά κυριεύσει μέ πολύ κόπο κάθε περιβόλο, ως ότου φτάσει στόν κεντρικό πυρήνα τής άκρόπολης, όπου βρισκόταν τό μέγαρο του ήγεμόνα, καί όπου θά γινόταν ή τελική αντίσταση.

Τά άγγεϊα εϊναι άπλά, άλλά άρκετά κομψά στο σήμα καϊ με λεπτά τοιχώματα. Χαακτηριστικά εϊναι μερικά με στόμιο πού θυμίζει πούλι (ραμφόστομα ή σαλτσιέρες). Στίς άνασκαφές εχουν βρεθει καϊ λίγα μετάλλινα άγγεϊα.

Οϊ κάτοικοι εζακολουθοϋν νά λατρεύουν τή γυναικεία θεότητα, τά ειδώλια της όμωσ (πέτρινα ή πήλινα) σχηματοποιοϋνται.

Τά εργαλεία καϊ τά όπλα εϊναι πέτρινα ή μετάλλινα: σφύρες καϊ πελέκια, σμίλες, μαχαίρια κι αϊχμές άπό βέλη.

Ύπάρχει έπικοινωνία άνάμεσα στα κέντρα τής ήπειρωτικής Έλλάδας με τίς Κυκλάδες καϊ τήν Τροία.

2. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2000-1580 π.Χ.

Στήν άρχή αϋτής τής έποχής φτάνουν οϊ πρώτοι "Έλληνες ("Ιωνες, Αϊολεις, Άχαιοϊ) στον τόπο μας. Εϊναι λαός τής Ύνδοευρωπαϊκής φυλής, με πολιτισμό κατώτερο άπ' αϋτόν πού κυριαρχοϋσε ώς τότε στον ελληνικό χώρο.

Εϊναι γεροϊ, δυνατοϊ, με μυαλό καθαρό καϊ όργανωμένο. Άπό τούς παλαιούς κατοίκους εμαθαν πολλά, άφομοίωσαν όμωσ εκείνα πού ταϊριαζαν στο χαακτήρα τους.

Σ' αϋτά τά χρόνια σημεϊώνεται πολύ σπουδαία τεχνική πρόοδος. Τά άγγεϊα δέν πλάθονται πιά με τά χέρια, αλλά με τόν τροχό* καϊ φήνονται στον κλίβανο*.

Οϊ Άχαιοϊ εϊναι φυλή πολεμική καϊ χρησιμοποιοει τό άλογο. Φτασμένοι άπό τό βορρά οϊ "Έλληνες εϊναι συνηθισμένοι νά εχουν στα σπίατα τους εστία καϊ νά κατασκευάζουν τίς στέγες τών σπιτιών τους όχι έπίπεδες, αλλά δίριχτες, γιά νά τρέχουν τά νερά τής βροχής

Μεσοελλαδικό άγγεϊο μεγάλο σε μέγεθος, καϊ ιδιότυπο στο σήμα. Έχει στενή βάση, πολύ φααδιά γάστρα, δύο λαβές στην κορυφή της καϊ λαιμό ψηλό καϊ άνοιχτό. Τό άγγεϊο εϊναι πήλινο καϊ εχει ζωγραφισμένα γεωμετρικά σχέδια. Έχει βρεθει στην Εϋτρηση τής Βοιωτίας καϊ εκτίθεται στο Άρχαιολογικό Μουσείο τής Θήβας.

καί νά μὴν τίς καταστρέφει τὸ χιόνι. Ἡ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ τους δέν εἶναι σπουδαία. Ξεχωρίζουν ὅμως τὰ σπίτια καί τὰ ἀγγεῖα τους γιὰ τὴν ὀργάνωση στοῦ σχήμα.

Σπίτια. Χτίζονται ὀρθογώνια στοῦ σχήμα. Ἀντιπροσωπευτικός τους τύπος εἶναι τὸ μέγαρο μὲ μικρὴ εἴσοδο ἀνοιχτὴ ἐμπρός (τὴ στηρίζουν δύο κολόνες) καί τετράπλευρο τὸ κύριο δωμάτιο, μὲ ἐστία στοῦ κέντρο. Ἡ πόρτα εἶναι συνήθως στὸν ἄξονα τοῦ κτιρίου. Παράλληλα, κατασκευάζονται καί τώρα τὰ καμπυλόγραμμα τῆς προηγούμενης περιόδου (ἀψιδωτά).

Ἄγγεια. Τὰ ἀγγεῖα τους (τὰ λένε μινυακά) εἶναι μονόχρωμα, σταχτιά ἢ κιτρινωπά. Δίνουν τὴν αἴσθηση πὼς μιμοῦνται μετάλλια. Ξεχωρίζουν γιὰ τὸ στέρεο σχήμα, τὴ γερὴ καί σταθερὴ βάση, ἀλλὰ καί τὴν ἀναλογία στὰ διάφορα τμήματά τους.

Τάφοι. Εἶναι ἀτομικοὶ ἢ ὁμαδικοί. Βάζουν ἐκεῖ μέσα ἐλάχιστα κτερίσματα* (1-2 ἀγγεῖα, μικρά μαχαίρια ἢ κοσμήματα).

Δέν ξέρουμε καλά τίς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς περιόδου. Κρίνοντας κανεῖς ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, δέ θὰ ὑποφιαζόταν τὴν ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξη ποῦ θὰ ἀκολουθοῦσε.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἰδιότυπος, συναρπαστικός πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται στὶς Κυκλάδες μετὰ τὸ 2600-2000 π.Χ. Χαρακτηριστικὰ τὰ παράξενα μαρμάρινα εἰδῶλιά του. Οἱ Κυκλαδίτες πρῶτοι κατασκεύασαν καράβια γιὰ ἀνοιχτές θάλασσες.

2. Μεγάλο καλλιτεχνικὸ κέντρο ἀποκαλύπτεται μὲ ἀνασκαφές στὴ Θήρα. Σπουδαία ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καί ἡ ζωγραφικὴ (τοιχογραφίες) τῆς περιοχῆς.

3. Στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, στὴν Πρωτοελλαδικὴ περίοδο, λαὸς ἀγνωστῆς προέλευσης φέρνει τὸ χαλκὸ. Κατασκευάζει μεγάλα οἰκοδομήματα, κομψὰ ἀγγεῖα, χρυσὰ κοσμήματα καί χάλκινα ὄπλα καί σκεύη.

4. Στὴ Μεσοελλαδικὴ περίοδο φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (Ἴωνες, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί). Χαρακτηριστικὸς τους εἶναι τὸ λογικὸ καὶ ὀργανωμένο σχήμα στὰ σπίτια καί τὰ ἀγγεῖα. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιεῖται στὴν Ἑλλάδα ὁ κεραμεικὸς τροχὸς καὶ ὁ κλίβανος, καὶ ἐπικρατεῖ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ ὁ τύπος τοῦ μέγαρου. Εἰσάγεται τὸ ἄλογο.

Δ'. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Άφου σταθεροποιήθηκαν στόν έλληνικό χώρο οι Άχαιοί, γύρω στά 1580 π.Χ. αρχίζει ή άνθηση νέου πολιτισμού, μέ ισχυρότατες έπιδράσεις από τή μινωική Κρήτη. Στή διάρκειά του οι άνθρωποι πού τόν θεμελίωσαν θά άποκτήσουν συνείδηση τού έαυτού τους και θά φανούν, καθαρά πιά, τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τής έλληνικής φυλής.

Σφενδόνη από χρυσό δαχτυλίδι, όπου παριστάνεται τελετουργική σκηνή, μέ σκοπό νά προκληθεί εύφορία: τέσσερις λεοντοκέφαλοι δαίμονες μέ ειδικά γιά σπονδές άγγελία προχωρούν πρός τή θεά, πού σηκώνει ψηλά ένα σκεύος καλυκόσχημο, τελετουργικό κι αυτό χαρακτήρα. Έχει βρεθεί στήν Τίρυνθα. 15ος π.Χ. αί.

1. ΠΗΓΕΣ

Μυκηναϊκός ονομάζεται ο πολιτισμός τής ήπειρωτικής Ελλάδας, στήν Ύστεροελλαδική περίοδο. Δέν παρουσιάζει μεγάλη διαφορά από τόπο σέ τόπο, πήρε όμως τ' όνομά του από τίς Μυκήνες, τό λαμπρότερο κι ισχυρότερο κράτος τής έποχής, πού πρώτο ανασκάφτηκε κι έγινε γνωστός έτσι ο θαυμαστός αυτός πολιτισμός. Η Μυκηναϊκή περίοδος διαρκεί από τό 1580-1100 π.Χ.

Μυκηναϊκός άμφορέας ψευδόστομος: τό ένα στόμιο μεταξύ τών δύο λαβών είναι κλεισμένο, ενώ τό άλλο, πού έξχει, είναι άνοιχτό. Στόν ώμο τού άγγείου άριστερά, πάνω από τίς τρεις όριζόντιες γραμμές διακρίνονται 4 σημεία σέ γραμμική Β γραφή. Βρέθηκε στήν Ελευσίνα και έκτίθεται στό εκεί τοπικό άρχαιολογικό Μουσείο. Πολλοί παρόμοιοι άμφορείς ψευδόστομοι και μεγάλοι στό μέγεθος έχουν βρεθεί στή Θήβα (έκτίθενται στό Μουσείο της).

Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἔργο ἑνός Γερμανοῦ μεγαλεμπόρου, τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν, πού ἀφοῦ πραγματοποίησε τό μεγάλο πόθο τῆς ζωῆς του, σκάβοντας στή Μ. Ἀσία κι ἀνακαλύπτοντας τήν ἀρχαία Τροία (1870), ἐξακολούθησε ὕστερα τίς ἀνασκαφές στήν Ἑλλάδα, μέ σκοπό νά βρεῖ τίς μεγάλες πόλεις πού ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος.

Ὡς τή στιγμή πού ὁ Σλήμαν βρῆκε τοὺς βασιλικούς τάφους στίς Μυκῆνες (1876), κανεῖς εἰδικός δέν πίστευε στήν ὕπαρξη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Νόμιζαν ὅλοι πώς τά πρόσωπα, τά γεγονότα κι ἡ εἰκόνα τῆς ζωῆς πού ὀλοζώντανη καί συναρπαστική παρουσιάζουν τά ὁμηρικά ποιήματα ἦταν δημιούργημα τῆς φαντασίας τοῦ μεγάλου ποιητῆ.

Μέ τήν ἀνήσυχη φαντασία καί τήν παιδική πίστη τοῦ Σλήμαν ἕνας νέος πολιτισμός βγήκε στό φῶς, πού ἡ ἐντυπωσιακή εἰκόνα του προκάλεσε τό θαυμασμό κι ἔδωσε ἀφορμή σέ Ἕλληνες καί σέ ξένους ἀρχαιολόγους καί τήν ἔρευνα τῆς «πολύχρυσης Μυκῆνης» (ὅπως τή χαρακτηρίζει ὁ Ὅμηρος) νά συνεχίσουν ὡς τίς μέρες μας.

Χρυσά ποτήρια, ἀσημένιο ρυτό σέ σχῆμα ταυροκεφαλῆς μέ χρυσά κέρατα, χρυσεῖ μάσκα καί χάλκινα ἐγχειρίδια. Τόσο αὐτά, ὅσο καί ἡ χρυσεῖ φιάλη πάνω ἔχουν βρεθεῖ στούς «κάθετους» τάφους τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν, γνωστοῦς καί ὡς βασιλικούς τάφους. Ἡ χρυσοχοϊκή καί γενικά ἡ μικροτεχνία σέ πολύτιμα καί ἡμιπολύτιμα ὕλικά ἦταν ἐξαιρετικά προοδευμένη, πιστεύεται μάλιστα πώς Μινωῖτες τεχνίτες ἐργάστηκαν πολλά ἀπό τά πολύτιμα εὐρήματα τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν. Γενικά ἡ τέχνη τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου βρίσκεται σέ ἀξιοθαύμαστο ἐπίπεδο, πού προκαλεῖ σήμερα τήν ἐκπλήξη. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

κι άλλους τόπους νά μελετήσουν μέ ανασκαφικές έργασίες. Σπουδαίος έρευνητής του Μυκηναϊκού πολιτισμού ύπήρξε ό Χρ. Τσουντας.

Ένώ στό Μινωικό πολιτισμό μιλήσαμε γιά τρία είδη γραφής, στά μυκηναϊκά ανάκτορα καί σέ μεγάλα σπήλια τής έποχής αúτης ανάκαλύφθηκαν πολλές πήλινες πινακίδες (κυρίως στήν Πύλο) γραμμένες στή γραμμική Β γραφή – όπως καί στήν Κνωσό. Δέ δίνουν όμως ιστορικές πληροφορίες, όπως έχουμε τονίσει παραπάνω. Γι' αυτό κι οί λεπτομέρειες του Μυκηναϊκού πολιτισμού, κυρίως τών γεγονότων πού σημειώνονται στους δύο τελευταίους του αιώνας, δέν είναι μέ θετικότητα γνωστές.

Ό Όμηρος πηγή γιά τό μυκηναϊκό πολιτισμό. Άν έχουμε μία ζωντανή ιδέα τής έποχής, αυτό τό όφείλουμε στά όμηρικά ποιήματα (τήν 'Ιλιάδα καί τήν 'Οδύσσεια), πού γραμμένα τέσσερις σχεδόν αιώνας ύστερ' από τό σβήσιμο του Μυκηναϊκού πολιτισμού, δίνουν μία γενική εικόνα γεγονότων καί σπουδαιών προσώπων, στη-

Ό Πύλη τών Λεόντων στήν άκρόπολη τών Μυκηνών. Οί πελώριες πέτρες πού έχουν χρησιμοποιηθεί γιά τήν πύλη, άλλά καί γιά τό τείχος, προκαλούσαν κατάπληξη καί στους ίδιους τούς άρχαίους Έλληνες, γι' αυτό καί τά έλεγαν Κυκλώπεια, έργα δηλ. τών Κυκλώπων. Άερίζει νά προσέξει κανείς τήν πελώρια πέτρα πού άποτελεί καί τό άνώφλι τής πύλης. Στό τρίγωνο – τό λένε άνακουφιστικό – πού σχηματίζόταν πάνω από τό άνώφλι, καί τό άφηναν επίτηδες κενό, γιά νά μήν πιέζεται από άλλο βάρος, τοποθετούσαν μία πλάκα. Στήν πύλη τών Μυκηνών ή πλάκα είναι ανάγλυφη καί παριστάνει δύο λέαινες – λείπουν τά κεφάλια τους. Παριστάνονται άνημέτωπες – μεταξύ τους ύπάρχει ένας μικρός κίονας, πού σύμφωνα μέ τήν άποψη τών άρχαιολόγων εικονίζει τή βασιλική έξουσία. Φρουροί τής ήταν οί λέαινες.

ριγμένη στις αναμνήσεις πού οι μεταγενέστεροι Έλληνες είχαν για τη μυκηναϊκή περίοδο.

2. ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΑ

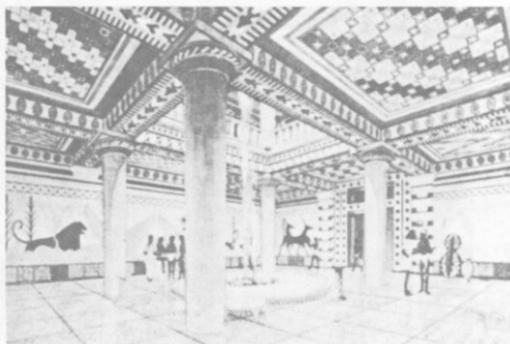
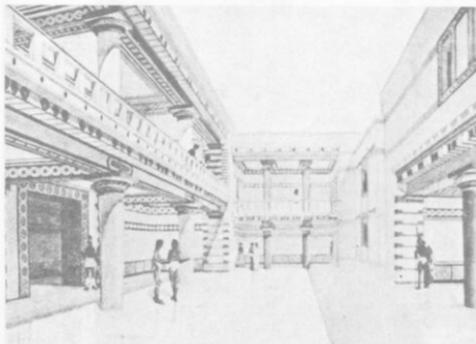
Σειρά από μεγάλα ανάκτορα, χτισμένα πάνω σε όχυρες ακροπόλεις και προστατευμένα από ισχυρότατα τείχη, είναι σήμερα γνωστά, εκτός από τις Μυκήνες, στην Τίρυνθα, στην Άσινη, στην Πύλο, στη Θήβα, στην Άρνη (Γλᾶ Βοιωτίας), στην Ίωλλο (στό Βόλο της Θεσσαλίας).

Κεντρικός πυρήνας τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων εἶναι πάντα τό μέγαρο μέ τή χαρακτηριστική ἐστία στό κέντρο του καί τό πρόπυλο ἐμπρός, πού βγάζει σέ μιά ὑπαίθρια αὐλή. Δεξιά κι ἀριστερά ἀπλώνονται ἄλλα διαμερίσματα.

Τά ἀνάκτορα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εἶναι μεγάλα κτίρια, ὄχι ὅμως πολυώροφα σάν τά μινωικά. Ὑποθέτουν οἱ εἰδικοί ὅτι θά είχαν δύο πατώματα. Τούς ἐσωτερικούς τοίχους στόλιζαν πολύχρωμες τοιχογραφίες.

Στά δύο σχέδια αὐτά, βλέπει κανεῖς τίς ἀναπαραστάσεις τῆς αὐλῆς τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου. Δεξιά διακρίνεται ὁ ἕνας κίονας, ὁ ἐσωτερικός, τοῦ Προπύλου. Ἀριστερά ἐκεῖ πού στέκονται δύο μορφές, φαίνονται οἱ δύο κίονες μεταξύ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου τοῦ «μεγάρου». Ὅπως μπορεῖ νά καταλάβει κανεῖς καί ἀπό αὐτή τήν ἀναπαραστάση, μονάχα οἱ τοῖχοι ἦταν διακοσμημένοι: τό κτίριο εἶχε τουλάχιστον δύο ὀρόφους, στό ἐσωτερικό δέ τῶν κτιρίων, ὀροφές καί τοῖχοι ἦταν γεμάτοι μέ ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Στό δεύτερο σχέδιο εἰκονίζεται ἡ ἀναπαραστάση τῆς αἴθουσας τοῦ θρόνου. Προσεῖτε τήν ἐστία στό κέντρο, τούς τέσσερις κίονες πού στηρίζουν γύρω τῆς τήν ὀροφή πού εἶναι ψηλότερα, κι ἀνοικτή στό πλάγια. Τό δάπεδο ἦταν ἐπίσης διακοσμημένο μέ διάφορα σχέδια.

Συγκρίνετε τό διάγραμμα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου, μέ τό ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ (σελ. 104). Μέ τήν πρώτη ματιά, φαίνεται ἡ διαφορὰ μεταξύ τους. Τό πολυδαίδαλο τοῦ δευτέρου, καί τό πολυώροφο ταυτόχρονα, στό μινωικό ἀνάκτορο· καί ἡ ἀπλούστερη, ἀλλά ἐντυπωσιακή πάντως εἰκόνα τοῦ πρώτου, πού ἔχει κι αὐτό τή δική του μεγαλοπρέπεια, χωρίς ὅμως νά χάνεται ὁ ἀνθρώπος στό χῶρο του καί νά τοῦ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση τοῦ λαβύρινθου.

Ἀναπαράσταση ἀπὸ τοιχογραφία πού ὑπῆρχε στήν Αἶθουσα τοῦ Θρόνου, τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου – γνωστοῦ ἀπὸ τόν Ὅμηρο γιατί ἐκεῖ βρασιλευε ὁ γλυκύς «Πυλίων ἀγορητής», ὁ Νέστωρ, πού τόσο συνετός καί συμπαθητικός τὸν παρουσιάζει ἡ Ἰλιάδα. Ἡ ἀγάπη τῶν ἀρχαίων λαῶν γιὰ τὴ μουσική εἶναι κάτι πού ἔχει ἐξακριβωθεί ἀπὸ πολλὰ ἀνάγλυφα μνημεῖα τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, τὴν εἶδαμε στὸν αὐλητὴ καί τὸν ἀρπιστὴ τῆς Κέρου στὶς Κυκλάδες· ἀναμφισβήτητη εἶναι στὴ Μινωικὴ Κρήτη – πάλι ἀπὸ παραστάσεις σὲ τοιχογραφίες – καί ἐδῶ στὸ ἀνάκτορο τῆς Πύλου, στὸ «μέγαρο», στήν Αἶθουσα τοῦ Θρόνου εἰκονίζεται ὁ λυράρης, ἄνδρας μὲ σκούρο δῆρμα, καθισμένος σ' ἓνα σχηματοποιημένο βράχο, ἐνῶ μὲ τὰ χεῖρια του κρατᾶει τὴ λύρα παίζοντας μὲ τὰ δάχτυλά του κάποιο σκοπὸ στὶς χορδές της. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Χώρας Τριφυλίας.

Ὁ καλύτερος διατηρημένος θολωτὸς τάφος στὶς Μυκῆνες, γνωστός ὡς τάφος τοῦ «Ἀτρέως». Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν τάφων ἔχει ἓνα μακρὸ χριστὸ καί στὶς δύο πλευρές «δρόμο», στὸ ἰσοδομικὸ σύστημα, καί ἀπὸ μιά πύλη, μὲ ἀνακουφιστικὸ τρίγωνο ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνῶπιό της, μπαίνει ὁ ἐπισκέπτης στὸ θάλαμο ὅπου θάβονταν οἱ νεκροί. Ὁ τάφος τοῦ «Ἀτρέως» ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κύριο θάλαμο, πού σκεπαζόταν μὲ θολωτὴ στέγη κυκλική κι εἶχε χάλκινους ρόδακες γιὰ διακόσμηση στοὺς τοίχους, εἶχε κι ἓνα μικρὸ θαλαμίσκο στὸ δεξιὸ πλευρὸ τοῦ θαλάμου. Μετὰ τὴν ταφή, τάφος καί «δρόμος» καλύπτονταν μὲ χῶμα, ὥστε νά μὴν εἶναι εὐκόλα προσιτοί. Σχηματίζονταν ἔτσι ἓνας τεχνητὸς λοφίσκος. Στὶς Μυκῆνες ἔχουν βρεθεῖ ἐννέα παρόμοιοι τάφοι. Τοῦ «Ἀτρέως» εἶναι ὁ καλύτερος διατηρημένος. Στὴν εἰκόνα μας ὁ «δρόμος» τοῦ τάφου αὐτοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐκ τῆς ἀκρόπολις τῆς Μυκηναϊκῆς Τίρυνθος. Ἡ καλύτερα διατηρημένη «σύριγγα», δηλ. ἐσωτερικός σκεπαστός διάδρομος μέσ στή χλι.

Κυκλώπεια τείχη

Ὁ βασιλιάς κατοικεῖ στήν ἀκρόπολη, ὅπου ἐκτός ἀπό τά ἀνάκτορά του ἔχουν ξεχωριστές ἐπαυλεῖς μερικοί συγγενεῖς του.

Ἀντίθετα ἀπ' ὅτι συμβαίνει στήν Κρήτη, ψηλά καί γερά τείχη, μέ μεγάλο πάχος καί πύλη πού τήν προστατεύουν πύργοι, περιζώνουν τίς μυκηναϊκές ἀκροπόλεις. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι θαύμαζαν βλέποντας τίς πελώριες πέτρες πού εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν κατασκευή τους. Τά εἶπαν γι' αὐτό Κυκλώπεια, γιατί μονάχα ὄντα ὑπερφυσικά, σάν τούς Κύκλωπες, πίστευαν πώς θά ἦταν δυνατό νά μετακινήσουν καί νά χτίσουν αὐτούς τούς τεράστιους ὀγκόλιθους.

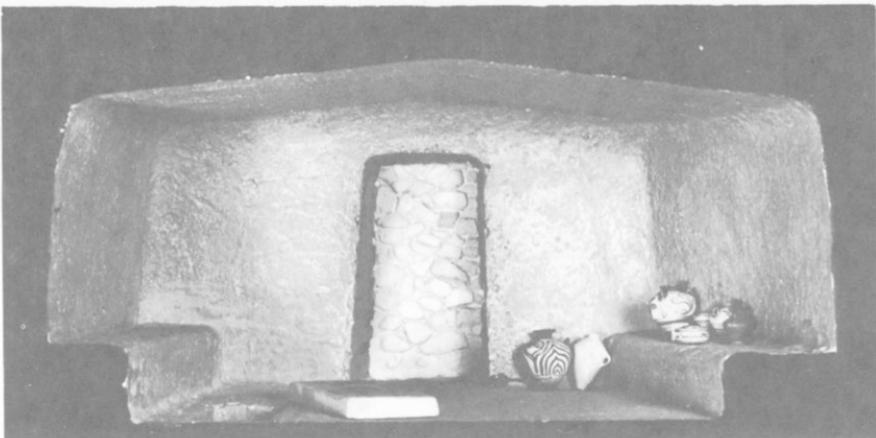
3. ΤΑΦΟΙ

Τρία εἶναι τά εἶδη τῶν τάφων αὐτῆς τῆς περιόδου:

α. Οἱ *κάθειτοι*, ἀπλοί τετράπλευροι λάκκοι μέ χτιστά τοιχώματα ἀπό πέτρες (ὅπως μέσ στήν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν). Ἐπάνω τοποθετοῦσαν πέτρινες στήλες διακοσμημένες.

β. Οἱ *λαξευτοί ἢ θαλαμωτοί*, σκαμμένοι στό μαλακό βράχο μιᾶς πλαγιάς. Ἔχουν συνήθως στενόμακρο διάδρομο ἐμπρός, πού ὀδηγεῖ στό θάλαμο, ὅπου γινόταν ἡ ταφή.

γ. Οἱ *θολωτοί*, μνημειακά* κτίσματα. Ὁ θάλαμός τους χτίζεται σέ σχῆμα κυψέλης, μέ κανονικά λαξευμένες πέτρες. Ἐμπρός ἔχουν κι αὐτοί στενόμακρο διάδρομο μέ χτιστές πέτρες, ἀνοιχτόν ἔπάνω. Μετά τήν ταφή σκέπαζαν μέ χῶμα διάδρομο καί θάλαμο καί σχη-

Ἀναπαράσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ θαλαμωτοῦ τάφου τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰ. π.Χ., πού βρέθηκε σέ μιά πλαγιά τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου στήν Ἀθήνα. Ἐτσι ἀκριβῶς προβαλε ὁ τάφος μέ τά νεκρικά του δῶρα ὅταν ἀνοίχτηκε. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ ὑπάρχουν θρανία μέ ἀγγεῖα δεξιὰ, ἐνῶ στή γωνία ἀριστερὰ καί ἐμπρός ἀπό τό πεζούλι, διακρίνεται τό ἀνοιγμα καί ἡ λίθινη πλάκα πού τό σκέπαζε. Ἐκεῖ μέσα θαβόταν ὁ νεκρός. Ἡ ἀναπαράσταση βρίσκεται στό Μουσεῖο τῆς Ἀγορᾶς, στό ἰσόγειο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

ματιζόταν ἔτσι ἓνας μικρός τεχνητός λόφος. Οἱ θολωτοί τάφοι ὀνομάστηκαν ἀπό τήν ἀρχαιότητα «θησαυροί».

Πλήθος ἀπό κτερίσματα* κάθε λογῆς: κοσμήματα, ὄπλα, χρυσεές προσωπίδες, δαχτυλίδια, ἀγγεῖα, πήλινα ἀγαλματάκια καί πλήθος ἄλλα ἀντικείμενα ἔφεραν στό φῶς οἱ ἀνασκαφές τῶν μυκηναϊκῶν τάφων.

4. Η ΤΕΧΝΗ

Οἱ Ἕλληνες τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων θαμπώθηκαν κυριολεκτικά, στήν ἀρχή, ἀπό τή γνωριμία τῆς μινωικῆς τέχνης, πού τή μιμήθηκαν ἢ ἔφεραν στίς πόλεις τους ἔργα τῆς ἀτόφια.

Ὁ ἑλληνικός κόσμος ὅμως δέν ἦταν δυνατό νά ἐκφραστεῖ μέ τήν κρητικὴ ἀμεριμνησία. Στή μεγαλόνησο φόβος ἀπό ἐχθρούς δέν ὑπῆρχε. Στίς ἑλληνικές πόλεις, ὅμως, τῆς Ὑστεροελλαδικῆς περιόδου, ὁ κίνδυνος ὀλοένα αὐξάνει καί ἡ ἀπειλή τῶν συνανθρώπων ἦταν αἰσθητὴ σέ κάθε στιγμή. Οἱ γερά ὄχυρωμέναι ἀκροπόλεις εἶναι ἡ ζωντανότερη μαρτυρία. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζοταν ἀγρυπνὴ προσοχή, καθημερινή ἄσκηση καί σκληρὴ προσπάθεια γιὰ τὴ διατήρηση τῶν ἀγαθῶν του. Αὐτὴ τὴν αἴσθησι δίνει κι ἡ μυκηναϊκὴ τέχνη· αὐτός εἶναι ὁ ἰδιαίτερός της χαρακτήρας.

Τά εὐρήματα τῶν τάφων τῆς περιόδου δείχνουν ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τέχνης: μεταλλοτεχνία, χρυσοχοΐα, σφραγιδογλυφία*, ζωγραφικὴ, γλυπτικὴ, ἐπεξεργασία τῆς πέτρας,

Άριστερά: Χρυσό κύπελλο θαυμάσιο στο σχήμα και στο περίγραμμα. Βρέθηκε στον πέμπτο τάφο της ακρόπολης των Μυκηνών. Χρονολογείται στα μέσα του 16ου αί. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: Χρυσό ποτήρι, που μαζί με άλλο παρόμοιο στο μέγεθος και στο σχήμα βρέθηκαν σε θολωτό τάφο στο Βαφειό της Λακωνίας. Στην εικόνα παριστάνεται ταύρος, που ενώ έτρεχε έχει πιαστεί σε δίχτυ που υπήρχε ανάμεσα σε δύο δέντρα. Θαυμάσιο δείγμα της Κρητομυκηναϊκής τέχνης, στον τομέα της χρυσοχοϊκής. 15ος π.Χ. αί. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ελεφαντοκόκαλου κ.ά. υλικών. Έξαιρέτα έργα είναι τά εγκόλλητα χάλκινα μαχαίρια, που στη λεπίδα τους υπάρχουν παραστάσεις φιλοτεχνημένες με άλλα πολύτιμα υλικά, προσαρμοσμένα στο χαλκό.

5. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Η εξάπλωση των Άχαιών. Από τό τέλος του 15ου αί. π.Χ., έχοντας κυριαρχήσει οι Άχαιοί στην ήπειρωτική Ελλάδα, δοκιμάζουν την τύχη τους στη θάλασσα. Παίρνουν την Κνωσό, στα 1400 π.Χ.· παράλληλα, φτάνουν στη Ρόδο και στην Κω, στην Κύπρο και προχωρούν προς τά παράλια της Μ. Άσίας. Ίδρουν κι εκεί εμπορικούς σταθμούς κι ολοένα επιζητούν ν' άπλωθούν περισσότερο.

Σχέσεις με
Χετταίους

Έχουν πιά τόση δύναμη οι Άχαιοί, ώστε είναι σε θέση νά ανοίγουν επίσηςμες σχέσεις με τή μεγάλη δύναμη της εποχής, τούς Χετταίους. Πινακίδες που βρέθηκαν στο ανάκτορο της πρωτεύουσάς τους, της Χαττούσας, μιλούν γιά τό «βασιλέα των Άχιγιάβα», που ό ισχυρός Χετταίος βασιλιάς, ένας από τούς δυνατότερους της εποχής, τον ονομάζει «άδελφό» του, μιλώντας με σεβασμό γι' αυτόν. Σε άλλη πινακίδα, ό βασιλιάς των Άχαιών θεωρείται ίσος με τούς με-

Άριστερά: Θαυμασίο σκεύος από όρυκτό κρύσταλλο (όρεία κρύσταλλο τό λένε επισημονικά) σέ τύπο «καραβιού» μέ έκροη δεξιά καί κεφάλι πάτιας άριστερά (έτσι είναι πολύ συχνά ή πλήρη τών άρχαίων καραβιών). Βρέθηκε στό βασιλικό περίβολο πού άποκαλύφθηκε τό 1952 έξω άπό τήν άκρόπολη τών Μυκηνών. Τέλος 17ου ή άρχές 16ου π.Χ. αί. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

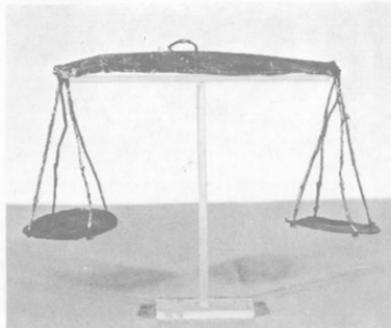
Δεξιά: Κομμάτι άπό «μικρογραφική τοιχογραφία» πού άποκαλύφθηκε σ' ένα στίπι μέσ στην άκρόπολη τών Μυκηνών. Παριστάνονται θεότητες (δαίμονες), πού φοροούν στό κεφάλι προσωπίδες γαίδουριών. 13ος αί. π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

γάλους ήγεμόνες τής έποχής (Αιγύπτου, Άσσυρίας κ.ά.). Άλλοϋ φαίνεται πόσο καλόςδεχτα ήταν τά δώρα του στην αύλή τών Χετταίων.

Οί καλές αυτές σχέσεις κρατοϋν έναν αιώνα σχεδόν, τό 13ο π.Χ. Άπό τήν έποχή αυτή έχουμε καί τό τελευταίο χεττιτικό σχετικό κεί-

Άριστερά: Χρυσή μικρή ζυγαριά πού βρέθηκε στον 3ο τάφο τής άκρόπολης τών Μυκηνών. Θυμίζει τή ζυγαριά πού εικονίζεται στό άγγείο τής σελ. 129. Οι ειδικοί πιστεύουν πώς ίσως άποτελεί ένδειξη ότι ύπήρχε ή πίστη τής ψυχοστασίας στους Μυκηναίους. 1450-1400 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: Έλεφάντινο χτένι μέ διπλή σειρά άπό σφίγγες ανάγλυφες στό πάνω μέρος καί στις δύο πλευρές του. Βρέθηκε σέ θολωτό τάφο στα Σπάτα τής Άττικής. 13ος αί. π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Μυκηναϊκά αγγεία – ψευδόστομοι άμφορείς – από τή Ρόδο. Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου.

μενο, όπου ο Χετταίος βασιλιάς παραπονιέται στον «άδελφό» του για κάποια επιδρομή Άχαιών.

Οι Μυκηναίοι και
ή Κύπρος

Η Κύπρος είναι ή σπουδαιότερη άποικία τών Άχαιών, γύρω στα 1230 π.Χ., όπως δείχνουν οι πρόσφατες ανασκαφές στην πόλη Έγκωμη. Η κατεργασία του χαλκού που ύπήρχε άφθονος στο νησί, έδωσε τήν εύκαιρία νά άποκτήσει μεγάλη σημασία ή Κύπρος.

Άχαιοί και
Αίγυπτος

Κάποιοι Άχαιοί, τέλος, θά είναι οι «Άχαιβάσας» τών αιγυπτιακών επιγραφών, που μέ τούς «λαούς τής θάλασσας» εισβάλλουν στην Αίγυπτο, στο τέλος του 13ου αϊ. «Τά νησιά ήταν άνάστατα, όπως και οι ήπειροι», γράφει χαρακτηριστικά μιά αιγυπτιακή επιγραφή για τήν εποχή αυτή.

Άλαβάστρινο άγγείο, άντιπροσωπευτικό δείγμα τής εξάιρετης εργασίας και πείρας τών Μυκηναίων τεχνιτών στην επεξεργασία τής πέτρας. Έχει τρεις πρόσθετες λαβές σε σχήμα S. Βρέθηκε στον 4ο τάφο τής άκρόπολης τών Μυκηναίων. Μέσα του 16ου αϊ. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

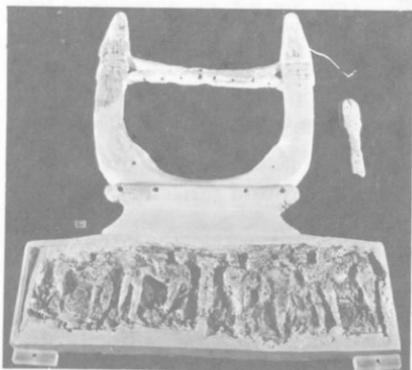
Ο 12ος αί. π.Χ. είναι η δύσκολη εποχή των Μυκηναίων. Καταλύεται, όπως είδαμε, το χεττιτικό κράτος. Η Αίγυπτος αρχίζει να λυγίζει σοβαρά. Οι μεγάλες παλαιές εμπορικές αγορές αφανίστηκαν ή χαροπαλεύουν. Νέες δυνάμεις κυριαρχούν, που έφεραν αναστάτωση στην ισορροπία που υπήρχε ως τότε. Το εμπόριο των Αχαιών δέχεται αποφασιστικό χτύπημα. Του λείπουν οι αγορές κι οι δρόμοι κλείνουν. Πριν από το τέλος του αιώνα, τελειώς ξαφνικά, όλα τα μυκηναϊκά ανάκτορα στην Ελλάδα καταστρέφονται από φοβερή φωτιά κι αφανίζεται η δύναμη των βασιλέων τους.

Στά 1100 π.Χ. άλλο σκληρότερο κι όριστικό γεγονός έφερε νέα εποχή: οι Δωριείς και άλλα συγγενικά τους φύλα αρχίζουν να καταβαίνουν στη Νότια Ελλάδα. Έγκαινιάζεται η Έποχή του Σιδήρου.

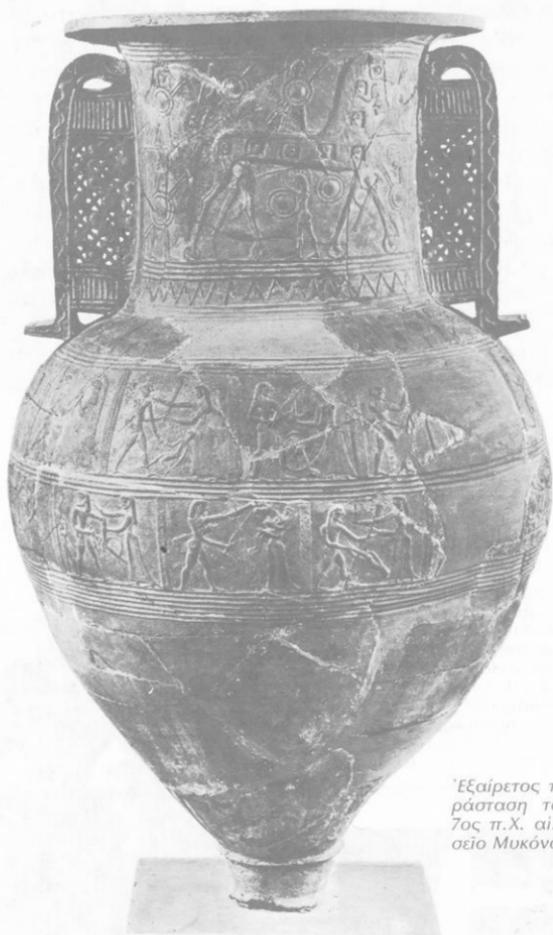
6. Ο ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Πριν από εκατό χρόνια πίστευαν πως ο Τρωικός πόλεμος ήταν παραμύθι, πλασμένο από τον Όμηρο. Ο Σλήμαν φέρνοντας στο φως τά έρείπια του Ιλίου (Τροίας) στά 1870, έδειξε πως ήταν πραγματικότητα ο μύθος. Έννιά πόλεις, χτισμένες ή μιά πάνω στην

Σύμπλεγμα ολόγλυφο δύο γυναικών και ενός μωρού (πρόκειται ίσως για δύο θεές και ένα μικρό θεό). Βρέθηκε στην ακρόπολη των Μυκηνών, χρονολογείται στις αρχές του 13ου αί. π.Χ. και αποτελεί εξαιρετικό δείγμα της αξιοθαύμαστης τεχνικής στο έλεφαντοστούν των Μυκηναίων λεπτοουργών. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Λύρα από έλεφαντοστούν. Στη βάση της έχει ανάγλυφες σφίγγες (φανταστικά όντα με κεφάλι γυναικας και σώμα λιονταριού). Βρέθηκε στο θολωτό τάφο του Μενιδίου Αττικής και χρονολογείται στο 13ο αί. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ἐξάιρετος πῆλινος πίθος με παράσταση τοῦ Δούρειου ἵππου. 7ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Μυκόνου.

ἄλλη, ἀποκαλύφθηκαν στίς ἀνασκαφές πού συνεχίστηκαν ἀργότερα, καί προσδιορίστηκε μέ ἀκρίβεια ποιά ἀπό αὐτές ἦταν ἡ Τροία τῆς ἐποχῆς τοῦ Πριάμου.

Ἀναφέρεται σάν αἰτία τοῦ πολέμου, ἀπό τόν Ὅμηρο, ἡ ἀρπαγή τῆς Ὠραίας Ἑλένης, ἀπό τόν Πάρη, γιό τοῦ Πριάμου. Ὅλα τὰ μυκηναϊκά κράτη ἔνωσαν τίς δυνάμεις τους κι ἐκστράτευσαν μέ ἀρχηγό τό δυνατότερο βασιλιά, τόν Ἀγαμέμνονα, γιά νά πάρουν πίσω τήν Ἑλένη.

Μυκηναϊκός αμφοροειδής κρατήρας που βρέθηκε σε τάφο στην Έγκωμη της Κύπρου. Παριστάνεται, δεξιά, ο Ζεύς που κρατεί την πλάσιγγα της μοίρας, εμπρός από το άρμα των πολεμιστών, που ετοιμάζονται να ξεκινήσουν για τη μάχη. Μιά σχετική σκηνή υπάρχει στην Ίλιάδα. Αρχές του 14ου αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Ἡ θέση τῆς Τροίας ὁμως ἦταν νευραλγική γιά τό ἐμπόριο τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τό ΒΑ Αἰγαίο καί τόν Εὐξεινο. Μήπως σκοπός τῶν ἀρχαίων ἦταν νά καταλάβουν ὀρισμένα σημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας; Ποιά ἦταν ἡ πραγματική ἀφορμή τοῦ πολέμου;

Ἡ ἀρχαία ἑλληνική παράδοση τοποθετοῦσε τόν Τρωικό πόλεμο στά 1184 π.Χ., τήν ἐποχή δηλ. πού οἱ Ἀχαιοί ἀγωνίζονταν νά βροῦν ἀγορές καί νά ἐξασφαλίσουν τούς ἐμπορικούς τους δρόμους, πού ἔκλειναν ὀλοένα ἀπ' ὄλες τίς κατευθύνσεις. Οἱ τελευταῖες ἀνασκαφές τῆς Τροίας ἔδειξαν πῶς ὁ πόλεμος ἔγινε τό 13ο αἰ.

Μέ τόν Τρωικό πόλεμο θέλησαν οἱ Ἀχαιοί νά ἐξασφαλίσουν τό πέρασμα τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀπαραίτητων γιά τήν προμήθεια βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς καί πλήθους ἀπό πρῶτες ὕλες; Θεωροῦσαν ἀναγκαῖο ν' ἀποκτήσουν πρακτορεῖα στή σπουδαία ἐμπορική θέση τῆς Τροίας; Πάντως, ἡ αἰματηρή ἐκείνη ἐπιχείρηση δέν ὠφέλησε πολύ, γιατί οἱ ἀνασκαφές ἔδειξαν ὅτι δέν ὑπάρχει ἐγκατάσταση Ἑλλήνων ἐκεῖ, μετὰ τόν πόλεμο.

Ε΄. Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ ἡ Κύπρος ἀπόκτησε ξεχωριστή σημασία. Ἡ γεωγραφική της θέση προσδιόρισε τή μοῖρα της. Τοποθετημένη στό σταυροδρόμι τῶν θαλάσσιων ἐμπορικῶν δρόμων, ἀνάμεσα στήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα, τίς Κυκλάδες καί τήν Κρήτη ἀπό τή

Γενική άποψη τής άνασκαφής τής Μυκηναϊκής πόλης τής Έγκωμης στήν Κύπρο, όπως, όπως και στό Κίτιο, γινόταν ή έπεξεργασία τού χαλκού, πού έβγαινε από τά πλούσια στό είδος μεταλλεία τού νησιού. Ή πόλη περιβαλλόταν από τείχος, είχε τέσσερις πύλες προσανατολισμένες στα τέσσερα σημεία τού ορίζοντα, και ιδιαίτερη έντύπωση έκαμε στή μελέτη τού χώρου τό γεγονός ότι είχε φαρδιούς δρόμους πού διασταυρώνονταν κανονικά. Στο κέντρο τής πόλης υπήρχαν δημόσια κτίρια και τό ιερό τού θεού τού Χαλκού.

μιά μεριά, τή Μ. Άσία, τή Συρία, Παλαιστίνη κι Αίγυπτο από τήν άλλη, στάθηκε χώρος πού ευνόηθηκε πολύμορφα από τήν άδιάκοπη έπικοινωνία μέ τό έξωτερικό.

Οί κάτοικοί τής ήταν γεωργοί και κτηνοτρόφοι, επειδή όμως υπήρχαν στό νησί πλούσια κοιτάσματα χαλκού, μόλις άρχισε νά χρησιμοποιείται αυτό τό μέταλλο, κατάγιναν ιδιαίτερα μέ τήν εκμετάλλευσή του και πλούτισαν, όπως φαίνεται από τίς άνασκαφές τών τάφων τής έποχής αυτής, πού περιέχουν άφθονα χρυσά κι άσημένα κοσμήματα.

Άλλη άφορμή πλούτου κι ακόμη μεγαλύτερης άνθησης τού έμ-

Άγγείο πήλινο – κρατήρας – τού τέλους τής Μυκηναϊκής περιόδου. Είναι γνωστό ως «άγγείο τών πολεμιστών», από τήν παράσταση πού εικονίζεται επάνω του. Παριστάνονται στρατιώτες όπλισμένοι πού ξεκινούν γιά τόν πόλεμο. Φορούν κνημίδες, θώρακα, περικεφαλαία, ασπίδα, και από τό δόρυ τους κρέμεται τό διακότι. Στήν άκρη άριστερά μία γυναίκα μορφή πού χαιρετάει μέ κίνηση τού δεξιού χειριού τής. Βρέθηκε σ' ένα σπήλι μέσ στον περιβολό τής άκρόπολης τών Μυκηνών. 13ος π.Χ. αι.

πορίου στάθηκε η ανάπτυξη της ναυτιλίας, γιατί τό νησί είχε άφθονη ξυλεία γιά τήν κατασκευή καραβιών.

Οί Κύπριοι στήν Έποχή του Χαλκού είχαν άρχικά πολλές σχέσεις μέ τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη. Άργότερα, μέσ στή δεύτερη χιλιετία, άνάπτυξαν στενές σχέσεις μέ τήν Αίγυπτο καί τήν Κρήτη, άπ' όπου γινόταν είσαγωγή έργων μικροτεχνίας (πολλά άπ' αυτά άποκαλύπτονται σήμερα στούς τάφους τής Κύπρου).

Μεγάλη άκμή παρατηρείται στό νησί, στή Μυκηναϊκή έποχή. Τότε φτάνουν οί Έλληνες στήν Κύπρο. Έ σπουδαιότερη πόλη τής περιόδου είναι ή Έγκωμη. Πρόκειται γιά μία πραγματική πόλη, μέ όργανωμένο πολεοδομικό* σχέδιο. Δρόμοι πού διασταυρώνονται κάθετα διασχίζουν τό χώρο τής καί περνούν έμπρός άπό τά δημόσια κτίρια. Δυνατά τείχη μέ πύργους τήν άσφαλίζουν άπό κάθε κίνδυνο.

Οί Έλληνες στήν Κύπρο

Πρίν έρθουν οί Έλληνες στό νησί, οί Κύπριοι, όπως δείχνουν τά άγγεία τής Έποχής του Χαλκού, ένώ έχουν δική τους καλλιτεχνική αντίληψη, επηρεάζονται άπό τήν τέχνη τής Μ. Ασίας, κι ύστερα άπό τή Συρία. Αφομοιώνουν όμως στό τέλος τίς ξένες επιδράσεις.

Οί ειδικοί πιστεύουν πώς άπό τίς άρχές του 15ου αϊ. π.Χ. ή Κύπρος πλήρωνε φόρο ύποτελείας* στούς φαραώ τής Αιγύπτου, πού τήν έποχή αύτή ήταν πολύ δυνατοί. Έ αίγυπτιακή επιβολή συνεχίστηκε ως τό 14ο αιώνα (ό φόρος δινόταν σέ είδος - σέ μετάλλευμα).

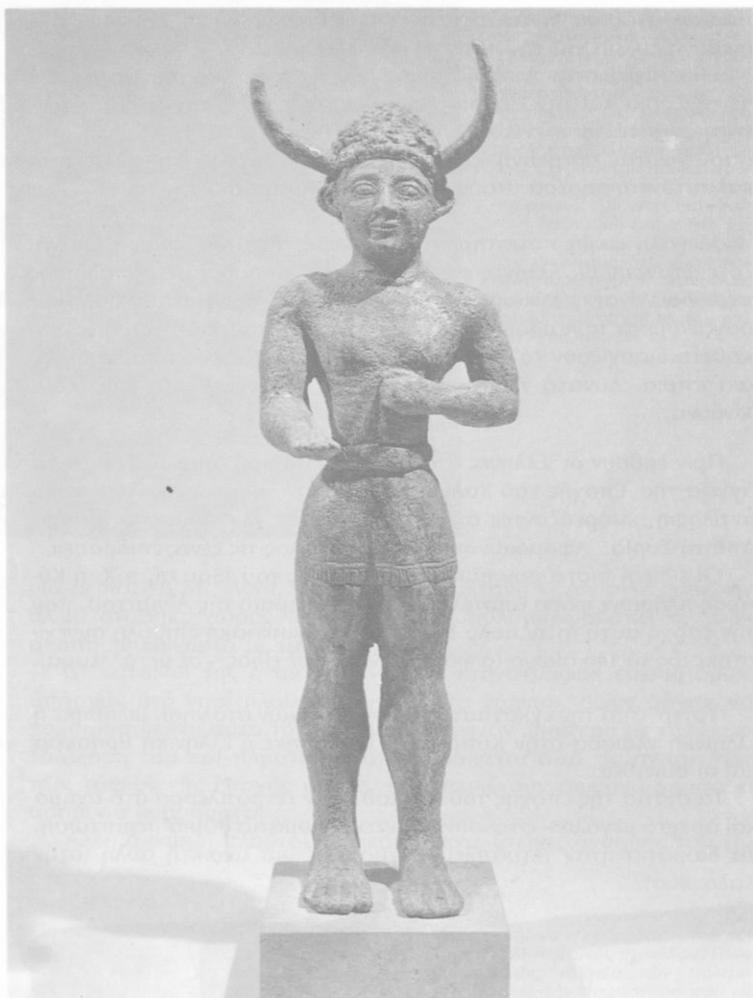
Ύστερ' άπό τήν έγκατάσταση τών Έλλήνων στό νησί, μιλήθηκε ή έλληνική γλώσσα στήν Κύπρο, καί διαδόθηκε ή έλληνική θρησκεία καί οί συνήθειες.

Έλληνική γλώσσα στήν Κύπρο

Τά σπίτια τής έποχής του Χαλκού ήταν τετράπλευρα στό σχήμα καί άρκετά μεγάλα - φτάνουν τά έντεκα δωμάτια σέ μία περίπτωση. Τά δωμάτια ήταν τετράπλευρα γύρω σέ μία άνοικτή αύλή (στήν Καλοψίδα).

Χάλκινες κνημίδες, άπαραίτητο άμυντικό όπλο γιά τούς Μυκηναίους πολεμιστές. Βρέθηκαν σέ τάφο τής έποχής αύτής στήν Καλλιθέα, τοποθεσία κοντά στήν Πάτρα. 13ος π.Χ. αϊ. Αρχαιολογικό Μουσείο Πατρών.

Τό χάλκινο άγαλμάτιο του θεού του Χαλκού. Βρέθηκε στην Έγκωμη τής Κύπρου κι είναι γνωστό ως ό Κεραιάτης τής Έγκωμης. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Τά άγγεία είχαν έπιφάνεια στιλπνή κόκκινη στήν άρχή ή διακόσμηση μέ χαρακτές γραμμές, άνάγλυφες παραστάσεις ή πλαστικές* μορφές άπό ζώα. Άργότερα, συνηθίζονταν ζωγραφιστά γεωμετρικά κοσμήματα πάνω σέ έπιφάνεια άσπρη, κόκκινη ή μαύρη. Μέ τήν άφιξη τών Έλλήνων σκορπίζονται στό νησί τά γνωστά μυκηναϊκά άγγεία πού τά φέρνουν άπό τήν Ελλάδα ή τά κατασκευάζουν στήν Κύπρο.

Οί τάφοι τής έποχής είναι σπήλαια άνοιγμένα στίς πλαγιές τών λόφων, ή κυκλικοί, σκαμμένοι στό βράχο. Άργότερα, συνηθίζονται οί θαλαμωτοί. Στήν Έγκωμη έχει βρεθεί κι ένας χριστός θολωτός τάφος.

Η γραφή τών Κυπρίων στά μυκηναϊκά χρόνια ήταν συλλαβική. Τά σύμβολά της έχουν βρεθεί χαραγμένα πάνω σέ άγγεία καί πήλινες πινακίδες. Τήν όνομάζουν κυπρομινωική.

Η Κύπρος δέν πήρε μέρος στόν Τρωικό πόλεμο. Άναφέρεται μονάχα (στόν Όμηρο) πώς ό βασιλιάς της Κινύρας έστειλε στόν Άγαμέμνονα τό θώρακα, πού ό ήρωας φοροϋσε στίς μάχες.

Γραφή

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός είναι ό πρώτος μεγάλος πολιτισμός πού δημιούργησαν οί Έλληνες. Έχει πολλές μινωικές επιδράσεις (1600-1100 π.Χ.).

2. Πηγές του έκτός άπό τά ανασκαφικά εύρήματα είναι: α) οί πινακίδες σέ Γραμμική Β γραφή, β) τά όμηρικά έπη (γράφτηκαν τέσσερις αιώνες μετά τήν έξαφάνισή του).

3. Χτίζονται μέγала άνάκτορα σέ λόφους όχυρωμένους μέ ισχυρότατα τείχη (τά Κυκλώπεια).

4. Τρία τά είδη τών τάφων (κάθετοι, θαλαμωτοί, θολωτοί), όπου οί νεκροί θάβονται μέ πλήθος κτερίσματα.

5. Η τέχνη είναι άξιοθαύμαστη. Άρχικά, πολύ έπηρεασμένη άπό τήν κρητική. Άναπτύσσονται όλοι οί κλάδοι: αρχιτεκτονική, πλαστική, σφραγιδογλυφία, χρυσοχοΐα, μεταλλοτεχνία, μνημειακή ζωγραφική. Χαρακτηριστικό τους ή πειθαρχημένη όργάνωση στή διακόσμηση. Θέματα άγαπητά: τό κυνήγι καί οί πολεμικές σκηνές.

6. Σπουδαία ή έξάπλωση του μυκηναϊκού έμπορίου άπό τό 15ο αϊ. κι ή διεΐσδυση τών Μυκηναίων στή Μ. Άσία, Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτο, Ν. Ιταλία καί Σικελία.

7. Ο Τρωικός πόλεμος (13ος αϊ. π.Χ.) ύπήρξε ιστορικό γεγονός, όπως άποκάλυψαν οί ανασκαφές του Σλήμαν. Μιά

ἀπό τίς τελευταῖες προσπάθειες τῶν Μυκηναίων πού φθίνουν εἶναι νά ἐξασφαλίσουν τό ἐμπόριό τους. Τά μυκηναϊκά κέντρα καταστρέφονται φοβερά στό τέλος τοῦ 12ου αἰ. π.Χ. Ἡ κάθοδος τοῦ δεύτερου ἑλληνικοῦ κύματος, τῶν Δωριέων, κλείνει τήν Ὑστερομυκηναϊκή περίοδο.

8. Στήν Κύπρο δημιουργήθηκε μέγας πολιτισμός στήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ. Ἡ θέση τοῦ νησιοῦ ἔγινε ἀφορμή τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς καί ναυτικῆς κίνησης τοῦ τόπου. Ὑπῆρχαν σπουδαῖα κοιτάσματα χαλκοῦ καί μέ τήν ἐκμετάλλευσή του κατάγιναν οἱ κάτοικοι, ἐκτός ἀπό τήν γεωργία καί τήν κτηνοτροφία. Ἡ ἀφθονή ξυλεία τοῦ νησιοῦ βοήθησε στήν ἀπόκτηση ναυτικοῦ.

9. Ἡ τέχνη τῶν Κυπρίων ἐπηρεάστηκε ἀρχικά ἀπό τή Μ. Ἀσία κι ὕστερα ἀπό τή Συρία, οἱ ἐπιδράσεις ὡστόσο αὐτῶν τῶν χωρῶν ἀφομοιώθηκαν.

10. Οἱ Ἕλληνες φτάνουν στήν Κύπρο στή μυκηναϊκή περίοδο καί διαδίδουν τή γλῶσσα, τή θρησκεία καί τίς συνήθειές τους. Τό σπουδαιότερο κέντρο τῆς ἐποχῆς στάθηκε ἡ Ἐγκωμη, μιά πόλη μέ μεγάλα σπίτια, μέ ἴσιους δρόμους, μέ τεῖχη κλπ.

11. Τά σπίτια ἔχουν σχῆμα τετράπλευρο.

12. Τά ἀγγεῖα μονόχρωμα στήν ἀρχή ἤ μέ χαρακτῆ διακόσμησης. Ἀργότερα στολίζουν τήν ἐπιφάνειά τους μέ γεωμετρικά κοσμήματα. Ὅταν φτάνουν οἱ Ἕλληνες διαδίδονται τά μυκηναϊκά ἀγγεῖα.

13. Ἡ γραφή τῶν Κυπρίων στά μυκηναϊκά χρόνια ἦταν συλλαβική καί τήν ὀνομάζουν κυπρομινωική.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τροία – Τρωικός πόλεμος:

«Οἱ Ἕλληνες λοιπόν, μιά-μιά πολιτεία χωριστά, κι ὅσοι ἔσμιγαν συναμαξή τους, κι ἀργότερα πού ὀνομάστηκαν ὅλοι ἔτσι, δέν ἔκαναν τίποτα ὅλοι μαζί πρὶν ἀπό τόν Τρωικό πόλεμο, ἐπειδὴ ἦταν ἀδύνατοι καί δέν ἐπικοινωνούσαν μεταξύ τους. Ἀλλά καί γι' αὐτή τήν ἐκστρατεία συγκεντρώθηκαν, ταξιθεύοντας τό περισσότερο ἀπό τή θάλασσα».

Θουκυδίδης, «Ἱστορία» Α, 3 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδης)

2. Ὁ Κινύρας, ὁ βασιλιάς τῆς Κύπρου, χάρισε θώρακα στόν Ἀγαμέμνονα:

Κι ἐβόησε τῶν Ἀχαιῶν ν' ἀρματωθοῦν ὁ Ἀτρείδης·
καί μέ χαλκόν ἀστραφερόν ὁ ἴδιος ὀπλιζόταν.

Τὰ σκέλη πρῶτα μέ λαμπρές κνημίδες ἔζωσ' ὅλα
ὅπου ἔθηλυκῶνονταν μέ δλάργυρες περόνες.
Τό στήθος σκέπασ' ἔπειτα μέ θώρακα ὅπου δῶρον
φιλοξενίας ἄλλοτε τοῦ ἔδωκε ὁ Κινύρας,
ὅτι τό μέγα ἄκουσμα στήν Κύπρον εἶχεν φθάσει
πού ἀρμένιζαν οἱ Ἀχαιοί ν' ἀνέβουν εἰς τήν Τροίαν·
ὄθεν ἐφιλοδώρησεν αὐτός τόν βασιλέα
καί δώδεκα εἶχε ὁ θώρακας κλωστές ἀπό χρυσάφι,
δέκ' ἀπό μαῦρο χάλυβα κι εἴκοσι κασσιτέρου
καί δράκοντες χαλυβικοί τρεῖς ἀπό κάθε μέρος
ὡς τόν λαιμόν ἀπλώνονταν, ὡς Ἴριδες πού ὁ Δίας
σταίνει στά νέφη φοβερό σημάδι στούς ἀνθρώπους.

Ὅμηρου, «Ἰλιάδα» Λ 15-28 (Μετ. Ἰ. Πολυλά)

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ

Ὁ ἐρχομὸς τῶν Δωριέων* καὶ διαφόρων ἄλλων συγγενικῶν τοὺς φύλων δημιούργησε πολλές ἀναστατώσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο κι ἄλλαξε τὴ μορφή τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων. Ἡ κάθοδός τους πραγματοποιήθηκε σταδιακά. Αὐτοὶ γενίκευσαν τὴ χρῆση τοῦ σιδήρου στὸν τόπο.

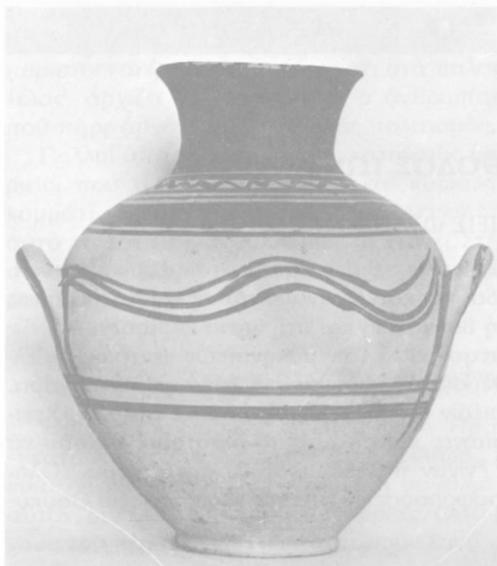
Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδας, σέ διαδοχικὰ κύματα, μετανάστευσαν πρὸς τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴ μικρασιατικὴ παραλία ιδρύοντας μιὰ σειρά ἀπὸ νέες ἑλληνικὲς πόλεις.

Στὶς ἀρχές τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἓνας σπουδαῖος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, γράφει τὰ δύο περίφημα ἔπη του: τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσεια, πού ἦταν ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ταυτόχρονα ποιήματα. Αὐτὰ τὰ ἔπη εἶχαν βαθύτατη ἐπίδραση στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στάθηκαν πηγὴ ἐμπνευσης σέ καλλιτέχνες καὶ ποιητές.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀνθίζει ἡ γεωμετρικὴ τέχνη, πού εἶναι ἡ πρώτη καθαρά ἑλληνικὴ μορφή τέχνης.

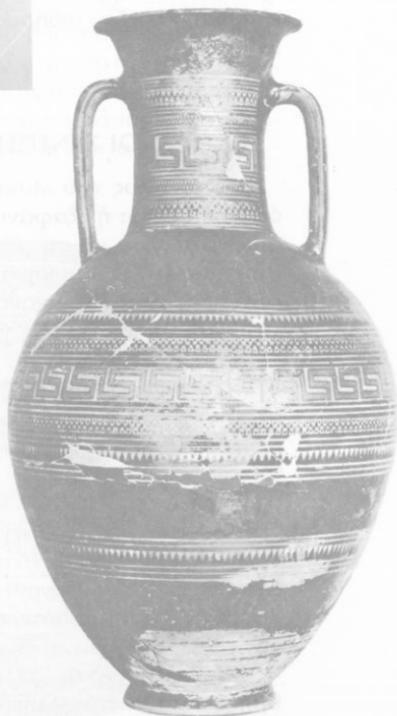
Πήλινα παπουτσάκια ἀπὸ τάφο τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Βρέθηκαν στὸ χῶρο ὅπου ἀργότερα ἰδρύθηκε ἡ Ἀρχαία Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας. Προσέξτε πόσο περιποιημένο εἶναι τὸ σχῆμα τους. Μουσεῖο τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς, στὴ Στοά Ἀττάλου στὴν Ἀθήνα.

Ἀμφορέας με ἄπλη γραμμική διακόσμηση πού συνηθίζεται στο τέλος τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων καί στήν ἀρχή τῶν Γεωμετρικῶν. Τέλος 12ου - ἀρχές 11ου π.Χ. αἰ. Βρέθηκε στήν Ἀθήνα.

Γεωμετρικός ἀμφορέας πήλινος μέ μεγάλες ζώνες μαύρες στή διακόσμησή του. Ὁ τεχνίτης ζωγραφίζοντας τόσο μαύρο στό ἀγγεῖο θέλει νά ἀπομιμηθεῖ χάλκινο. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ πρόθεσή του νά χωρίσει σέ ζώνες τή διακόσμηση - σκοῦρες καί ἄλλες μέ γεωμετρικά σχέδια ἐπαναλαμβανόμενα. Ὑπάρχει μιά αὐστηρή ἄρμονία στό σχῆμα τοῦ ἀγγείου, πού εἶναι ἀνάγκη γιά νά τό καταλάβει κανεῖς νά προσέξει τό περίγραμμά του. Κάθε μέρος τοῦ ἀγγείου: ἡ βάση, ἡ γάστρα, οἱ ὦμοι, οἱ λαβές, ὁ λαιμός καί τό στόμιο μέ τά ἐξέχοντα χεῖλη, φαίνονται καθαρά καί εἶναι σαφῆς ἡ λειτουργία τους. Ἄξιζε νά προσέξει κανεῖς, βλέποντάς τα τά ἀγγεῖα αὐτά στά Μουσεία, τό σπλιπνό τους μαύρο χρώμα. Ὁ μαϊανδρός, σέ πολλές ποικιλίες, εἶναι τό χαρακτηριστικό κόσμημα τοῦ ἑλληνικοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ. 9ος π.Χ. αἰ. Μουσείο Κεραμεικοῦ.

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

1. ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τήν εποχή πού ἀρχίζει νά κατεβαίνει τό τελευταῖο ἑλληνικό φύλο, οἱ Δωριεῖς*, στήν Ἑλλάδα, γενικότερη ἀναστάτωση καί μετακινήσεις λαῶν σημειώνονται στή Βαλκανική καί στή νότια Εὐρώπη.

Μετά τή φοβερή καταστροφή τῶν μυκηναϊκῶν κέντρων, ὁ Ἑλληνισμός θά εἶχε κινδυνεύσει, ἄν δέ δυνάμωνα ξανά, μέ τό νέο αἷμα. Ἡ ἐξάπλωση τῶν Δωριέων δέν πραγματοποιήθηκε ἀμέσως. Χρειάστηκαν σχεδόν δύο αἰῶνες καί σ' αὐτό τό διάστημα, ὥσπου νά ἔρθει πάλι ἰσορροπία, ἔγιναν πολλές μεταβολές στή χώρα. Ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα «σιδηροφοροῦσε», κατά τήν ἔκφραση τοῦ Θουκυδίδη.

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ

Μέ τό τέλος τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου σημειώθηκε ἓνα γεγονός ἀπροσδόκητο: ἡ ἐξαφάνιση τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Β. Δύσκολη καθῶς ἦταν, γιά νά τή μάθει κανεῖς, δέν εἶχε μεγάλη διάδοση. Θά ὑπῆρχαν καί στά μυκηναϊκά παλάτια καί στά σπίτια τῶν μεγάλων ἀσπῶν γραφεῖς, πού χάνοντας τούς κυρίους τους ἔφυγαν σ' ἄλλους τόπους. Ἔτσι, ἡ γραφή γιά δύο αἰῶνες ξεχάστηκε στήν Ἑλλάδα.

Ἀπό τόν 9ο π.Χ. αἰ. παρουσιάζεται νέα γραφή, ἀλφαβητική ὁμως, πού οἱ Ἕλληνες τήν ἔμαθαν ἀπό τούς Φοίνικες, ἀλλάζοντας στό φοινικικό ἀλφάβητο κάποια σύμβολα γιά ν' ἀποδώσουν τά φωνήεντα. Ἡ πρώτη χρησιμοποίηση τοῦ ἀλφαβήτου θά ἔγινε στίς πόλεις τῆς Ἰωνίας.

Μεγάλες πολιτικές ἀλλαγές σημειώθηκαν σ' ὅλη τή χώρα. Ἐγκαταλείπονται οἱ παλαιοὶ ἀγροτικοὶ συνοικισμοὶ (κῶμες), κι οἱ κάτοικοί τους πηγαίνουν νά ἐγκατασταθοῦν σέ μιά πόλη. Τά γεγονότα αὐτά ἀρχίζουν νά σημειώνονται ἀπό τό δέκατο αἰῶνα. Καταργεῖται ἡ βασιλεία στίς περισσότερες πόλεις, πρὸς τό τέλος τῆς περιόδου, καί τήν ἐξουσία παίρνουν οἱ ἄριστοι (οἱ ἀριστοκράτες).

Μέ τούς Δωριεῖς, τέλος, διαμορφώνεται βασικά ἡ μορφή τῆς θρησκείας. Ἡ προελληνική θεά τῆς γονιμότητας παύει νά εἶναι ἡ

κυρίαρχη θεότητα. Οί θεοί ανεβαίνουν, τώρα, στον Όλυμπο, και πρώτος ανάμεσά τους είναι ο Ζεύς, *άνδρική θεότητα* πιά. Ίδρύνονται *χωριστοί* ναοί, πλάι ή πολύ κοντά στα παλαιά μυκηναϊκά παλάτια. Τέλος, αρχίζει νά διαφαίνεται ο *άνθρωποκεντρικός* χαρακτήρας πού πήρε αργότερα ο *έλληνικός πολιτισμός*.

Πολλοί από τούς παλαιούς κατοίκους υποτάχθηκαν στους Δωριείς, πού τελικά σταμάτησαν καί κυριάρχησαν στο μεγαλύτερο κομμάτι τής Πελοποννήσου. Στην Άττική δέν έγκαταστάθηκαν, κι αυτό τό τόνιζαν οί Άθηναίοι, πάντοτε. Στή Λακωνική, ή εγκατάσταση τών Δωριέων υπήρξε περισσότερο σκληρή καί τελείως ιδιότυπη.

3. Ο ΜΥΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ»

Ήρωας τής δωρικής φυλής έγινε ο Ήρακλής. Αιώνες μετά τήν εγκατάσταση τών Δωριέων στήν Ελλάδα, πλάστηκε ο μύθος τής επιστροφής τών παιδιών του στή γενέθλια γή τους. Σύμφωνα μ' αυτόν, δέν ήταν επιδρομείς οί Δωριείς, άλλα βοήθησαν τούς απογόνους τού Ήρακλή νά εγκατασταθούν ξανά στήν πατρογονική τους χώρα, τήν Πελοπόννησο, απ' όπου είχαν διωχθεί οί πρόγονοί τους.

Πίσω από τό μύθο μπορεί νά κρύβονται πολλά ιστορικά γεγονότα καί ίσως δίνουν διαφωτιστικά στοιχεία οί λεπτομέρειές του.

Ο Ήρακλής

Στήν Κρήτη, στο Ίδαίο Άντρον (σπηλαιο) έχει βρεθεί μία σειρά από περίτεχνα έργασμένες χάλκινες - μεγάλες άσπίδες, πού όρισμένες τουλάχιστον, μέ τόν πλούτο τού κοσμήματός τους θυμίζουν περιγραφές ανάλογων *άντικειμένων* στον Όμηρο. Είναι γνωστό πώς ή μεταλλουργία στους Γεωμετρικούς χρόνους βρισκόταν σε αρκετή άνθηση. Οί άσπίδες τού Ίδαίου - δώρα πιστών σε θεότητες (τά ιερά τους) - είναι από τά ωραιότερα καί πιό εντυπωσιακά δείγματα τής χαλκοπλαστικής τής Γεωμετρικής περιόδου. Αρχαιολογικό Μουσείο Ήρακλείου Κρήτης.

Ἐλεφάντινο ἀγαλματάκι θεοτή-
τας γυμνῆς, μέ τό χαρακτηρι-
στικό κυλινδρικό κάλυμμα τῆς
κεφαλῆς – τόν πόλο. Προσέξτε
τὴν ὁμοιότητα πού ὑπάρχει
ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴ μορφή καί
τίς μορφές στό γεωμετρικό ἀγ-
γεῖο τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. στή σελ.
148. Αὐτὴ ἐδῶ, μάλιστα, ἔχει
μεγαλύτερη πλαστικότητα (τά
στρογγυλέματα τοῦ ἀνθρώπι-
νου σώματος) καί τονισμένο τό
ζωηρό καί φωτεινό βλέμμα μέ
τά πελώρια μάτια. Γύρω στά 750
π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μου-
σεῖο.

4. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων προκάλεσε πολλές μετακινήσεις στὸν ἑλληνικό χῶρο. Πρὶν ἀκόμα φτάσει ἡ δωρική φυλὴ, ἀπὸ τό 13ο αἰ., οἱ Ἀχαιοὶ εἶχαν ἐπιζητήσει νά ἰδρῦσουν ἐμπορικά πρακτορεῖα στίς ἀκτές τῆς Μ. Ἀσίας καί στά νησιά.

Ἦσπου νά κυριαρχήσει ἡ νέα φυλὴ στὸν ἑλληνικό χῶρο δημι-
ουργήθηκαν ἀνωμαλίες κι ἀναστατώσεις. Τό ἐμπόριο μέ τό ἐ-
ξωτερικό σταμάτησε· τά ἑλληνικά καράβια δέν ταξίδευαν πιά. Κα-
θώς οἱ θάλασσες ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ ἀνταγωνιστές, ἔγιναν σχεδόν
θαλασσοκράτορες οἱ Φοῖνικες. Μέ τά καράβια τους ἔφταναν ὡς τὴν

Ἑλλάδα, καί πολλά δίδαξαν στούς ἀπομονωμένους Ἕλληνες (ἀπό τόν 9ο αἰ. π.Χ.). Αὐτοί ἔφερναν, τώρα πιά, στόν ἑλληνικό χῶρο ὑφάσματα, γυάλινα ἀγγεῖα, πολλά κομψοτεχνήματα, ἀρώματα καί στολίδια.

Οἱ κάτοικοι, τώρα, ἔπρεπε μόνο ἀπό τήν καλλιέργεια τῆς γῆς νά ἐξοικονομοῦν τή ζωή τους. Οἱ καλοί τεχνίτες δέ βρῖσκανε πλούσιους ἀγοραστές γιά τά ἔργα τους· ἔτσι ἔφυγαν κι αὐτοί.

Ὅσοι ἀπό τούς παλαιούς κατοίκους δέν μπόρεσαν νά ὑποφέρουν τήν περιορισμένη αὐτή ζωή, σέ διαδοχικά κύματα, ἀπό τό 10ο αἰ. π.Χ., σηκώνονται καί φεύγουν ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἀναζητώντας ἄλλου γῆ γιά ἐγκατάσταση ὀριστική. Ἄρχισε ἔτσι μιά κίνηση πρὸς τήν Ἐνατολή τοῦ ζωτικότερου καί πιό θαρρετοῦ στοιχείου ἀπό τόν παλαιό πληθυσμό.

Ἡ δυτική παραλία τῆς Μ. Ἀσίας θύμιζε ἀφάνταστα τό ἑλληνικό τοπίο κι ἡ γῆ τῆς ἦταν πλουσιότερη. Εἶχε ἀκόμη καί τόν ἴδιο φυσικό διαμελισμό, εὐνοώντας τό σχηματισμό μικρῶν κρατιδίων. Γι' αὐτό ἐκεῖ καί στά κοντινά νησιά ἀναζήτησαν χῶρους γιά ἐγκατάσταση πλήθος Ἕλληνες.

Ἀπό τή Θεσσαλία καί τή Βοιωτία κύματα πληθυσμοῦ, οἱ *Αἰολεῖς*, φτάνουν στή Μυτιλήνη καί στήν ἀπέναντι μικρασιατική παραλία, τήν περιοχή τῆς Τρωάδας. Ἀπό κεῖ, ἀργότερα, θά ἀπλωθοῦν νοτιότερα καί θά ἰδρῦσουν σειρά ἀπό πόλεις: τή Μύρινα, τή Σμύρνη, τήν Κύμη κ.ἄ.

Ἀποικοὶ ἀπό τήν Ἀττική, τή Φωκίδα, τήν Εὐβοία, τήν Ἀργολίδα, ἀκόμη κι ἀπό τήν Πύλο τῆς Μεσσηνίας, φτάνουν στή Χίο, στή Σάμο καί στήν ἀπέναντι παραλία. Στούς τόπους αὐτοῦς ἴδρυσαν, σταδιακά, τίς κατοπινές δώδεκα μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας Κλαζομένες, Φώκαια, Ἐφεσο, Μίλητο κ.ἄ.

Μακριά ἀπ' τήν ἀρχική τους πατρίδα οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας μέ λαούς ξένους πίσω τους, νιώθανε τήν ἀνάγκη νά ἔχουν κάποια σχέση μέ τούς συμπατριῶτες τους. Ἰδρυσαν στό ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης ἱερό τοῦ Ποσειδῶνα κι ὅλοι μαζί συγκεντρώνονταν, μιά φορά τό χρόνο, γιά νά γιορτάσουν τά *Πανιώνια* – θρησκευτική καί ἔθνική γιορτή τῶν Ἰωνῶν.

Τά ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν Δωριέων πού κατέβαιναν στήν Ἑλλάδα, πάνω ἀπό δύο αἰῶνες, δημιούργησαν νέα στενότητα στό χῶρο. Εἶχαν πιά συνηθίσει οἱ παλαιότεροι τή θάλασσα κι ἔτσι πολλοί ἐγκαταλείπουν τή χώρα. Φεύγοντας ἀπό τήν Πελοπόννησο, φτάνουν στή Θήρα, στή Μήλο, στήν Κρήτη, στήν Κῶ καί στή Ρόδο.

Μετανάστευση
Ἑλλήνων στήν
Ἐνατολή

Αἰολικές ἀποικίες

Ἰωνικές ἀποικίες

Δωρικές ἀποικίες

Πέρασαν στο νότιο τμήμα της μικρασιατικής παραλίας, στην Κνίδα και στην 'Αλικαρνασό. Ίδρυσαν κι οι Δωριείς άποικοι δικό τους κοινό ιερό του 'Απόλλωνα, στο Τρίοπιο άκρωτήριο.

Οι συνέπειες αυτής της κίνησης στάθηκαν άνυπολόγιστα μεγάλες. Ζωτικοί κι έξυπνοι οι άποικοι, βρίσκοντας γη πλούσια κι όρους ζωής θαυμάσιους, άναπτύσσονται έκπληκτικά. Ξύπνιος ό νοός τους, φιλοπεριεργος, έκτός από τό εμπόριο είχε κι άλλες άνησυχίες. Άνοιγοντας επικοινωνία μέ τούς λαούς της Άνατολής, άπογόνους τών μεγάλων παλαιών πολιτισμών, πολλά είχαν νά μάθουν. Άφομοιώνοντάς τα, μέ τόν καιρό, άνάπτυξαν δικό τους άξιόλογο πολιτισμό. Είχαν νικήσει τή ζωή και τίς άμέτρητες δυσκολίες της. Πάλευαν όμως, γιά χρόνια, μ' ένα έχθρό πολύ ισχυρό: τή νοσταλγία γιά τήν παντοτινά χαμένη πατρίδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οι Δωριείς ριζώνουν σέ διάστημα δύο αιώνων στήν Έλλάδα. Έρχονται από τό βορρά.

2. Έγκαινιάζεται μ' αυτούς ή Έποχή του Σιδήρου.

3. Μεγάλες μεταβολές συμπίπτουν μέ τήν παρουσία τους:
α. Κατάλυση της βασιλείας, πρός τό τέλος της περιόδου, κι άνοδος τών άριστοκρατών στήν έξουσία, β. Έξαφάνιση της Γραμμικής Β γραφής, γ. Δημιουργία τών πρώτων πόλεων, δ. Βασική διαμόρφωση στή θρησκεία. Ίδρύονται χωριστοί ναοί γιά τούς θεούς.

4. Τό έξωτερικό εμπόριο κι ή ναυτιλία σταματούν. Στή θάλασσα κυριαρχούν οι Φοίνικες τούς πρώτους αιώνες της δωρικής κατάκτησης.

5. Όσοι από τούς παλαιούς κατοίκους δέν ύποτάχθηκαν, συνέχισαν, όπως και πρίν, νά φεύγουν από τήν Έλλάδα γιά τή Μ. Άσία, και τά νησιά. Εκεί, μέ τόν καιρό δημιουργήθηκαν τρεις ομάδες έλληνικών πόλεων: οι αϊολικές, οι ιωνικές και, τέλος, οι δωρικές.

6. Τόν 9ο αι. π.Χ. νέο είδος γραφής εγκαινιάζεται: τό αλφάβητικό. Τό μαθαίνουν από τούς Φοίνικες προσθέτοντας κι άλλα γράμματα γιά τήν άπόδοση τών φωνηέντων.

7. Ό μύθος της επιστροφής τών Ήρακλειδών πλάστηκε πολύ άργότερα από τήν έγκατάσταση τών Δωριέων στήν Έλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Ἑλλάς εἰδηροφόρει:

«Γιατί τόν παλιό καιρό τόσο οἱ Ἕλληνες ὅσο καί οἱ βάρβαροι πού κατοικοῦσαν τήν ἠπειρο κοντά στή θάλασσα, ἀφότου ἄρχισαν συχνότερα νά περνοῦν μέ καράβια ὁ ἕνας ἐνάντια στόν τόπο τοῦ ἄλλου, τό γύρισαν στή ληστεία, ἔχοντας ἀρχηγούς άντρες πού δέν ἦτανε βέβαια ἀπό τούς πιό ἀσημαντους, γιά τό ἴδιο τους τό κέρδος, καί γιά νά βρουνε συντήρηση γιά τούς πιό ἀδύνατους, καί πέφτοντας ἀπάνω σέ πολιτείες ἀνοχύρωτες, πού ἦτανε μάλλον συμπλέγματα ἀπό χωριά, λεηλατοῦσαν καί κέρδιζαν ἔτσι τό περισσότερο βιός τους, ἐφόσον τέτοια δουλειά δέ λογιζόταν ἀκόμα ντροπή, ἀλλ' ἀπεναντίας τούς ἔδινε καί κάποια δόξα... ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα σιδηροφοροῦσε μέ θύρακες καί ἀσπίδες, ἐπειδή κατοικοῦσαν σέ ἀνοχύρωτους συνοικισμούς καί δέν πῆγαινε κανείς στίς ἄλλες πολιτείες χωρίς κίνδυνο, κι ὁ τρόπος αὐτός τῆς ζωῆς, νά εἶναι ἀρματωμένοι πάντα, τούς ἦταν συνήθεια, ὅπως εἶναι σήμερα στούς βαρβάρους».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 5-6 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

2. Ὁ ἀποικισμός:

... «Οἱ Δωριεῖς πάλι, ὀγδόντα χρόνια μετά τά Τρωικά κυρίειψαν τήν Πελοπόννησο μαζί μέ τούς Ἡρακλίδες. Μέ μεγάλη δυσκολία καί ὕστερ' ἀπό πολύν καιρό, ἀφοῦ ἠσύχασε ἡ Ἑλλάδα καί καταστάλαξαν μέ μόνιμη ἀσφάλεια χωρίς νά μετακινοῦνται πιά οἱ πληθυσμοί, ἄρχισε νά στέλνει ἔξω ἀποικίες, καί τίς μέν Ἰωνικές πόλεις καί τίς περισσότερες ἀπό τίς νησιωτικές τίς ἀποίκισαν οἱ Ἀθηναῖοι... Καί ὅλ' αὐτά χτίστηκαν μετά τά Τρωικά...».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 12 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

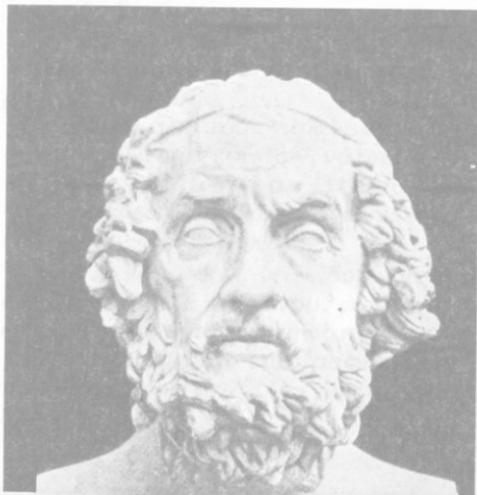
Ο ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΗ ΤΟΥ

1. Η ΙΛΙΑΔΑ ΚΙ Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Φεύγοντας για πάντα από την Ελλάδα, εκτός από λιγοστά κινητά αγαθά, έπαιρναν μαζί τους οι Έλληνες στη Μ. Ασία έναν κόσμο ολοκληρω από παραδόσεις και συνήθειες, από παλαιούς μύθους. Οι Ίωνες, μάλιστα, είχαν ολοζώντανα στη μνήμη τους τα κατορθώματα των παλαιών ήρώων, που πήραν μέρος στον πόλεμο της Τροίας. Πολλές διηγήσεις απ' αυτές σχετιζόνταν με τις αλλοτινές τους πατρίδες. Άλλοι, μέσα στην οικογένειά τους, είχαν προγόνους που αγωνίστηκαν, ακόμη παλαιότερα, για την εγκατάσταση των Άχαιών στα μικρασιατικά παράλια.

Οι ραψωδοί

Στους νέους χώρους όπου κατοίκησαν, κράτησαν τις ίδιες συνήθειες, τον ίδιο τρόπο ζωής. Η πιο αγαπητή τους διασκέδαση έγινε το άκουσμα όλων εκείνων των άξέχαστων ιστοριών, που πλανόδιοι τραγουδιστές, οι ραψωδοί, γυρίζοντας από πόλη σε πόλη, στις γιορτές και στα πανηγύρια, ή στις αύλεις των τοπικών ηγεμόνων, τραγουδούσαν για τα κατορθώματα των μεγάλων ήρώων στους ήχους της λύρας τους.

Προτομή του μεγαλύτερου ποιητή των αιώνων, του Όμηρου. Το έργο πρέπει να έχει γίνει μετά τον 4ο π.Χ. αι., στην εποχή που ενδιαφέρονται πολύ οι καλλιτέχνες να αποδώσουν τα πραγματικά χαρακτηριστικά του εικονιζόμενου. Προσέξτε πόσο τά μάτια είναι άψυχα, γιατί ο γλύπτης ήθελε να τονίσει την τυφλότητα του ποιητή. Μουσείο Σβερίν (Γερμανία).

Στίς ἀρχές τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἕνας μεγαλόπνοος ποιητής, ὁ Ὀμηρος, ἔγραψε τὸ ὑραιότερο ἔπος ποῦ ἔχει ὡς σήμερα ἰδεῖ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμον.

Χρησιμοποιώντας ὅλα αὐτὰ τὰ παλαιὰ τραγούδια, τὰ γεμάτα ἡρωικά κατορθώματα, δεμένα μὲ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, σύνθεσε τὴν Ἰλιάδα (15.693 μεγάλοι στίχοι), περιγράφοντας τοῦ Ἀχιλλεῖα τὸ θυμὸ, ὅταν ἀδικημένος ἀπὸ τὸ βασιλιά Ἀγαμέμνονα ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὸν πόλεμο, μὲ συνέπειες πολὺ φοβερές γιὰ τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο. Γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ γεγονός, πλέκονται ἀμέτρητες διηγήσεις κι ἀριστουργηματικὰ διαρθρώνονται πλῆθος ἐπεισόδια τοῦ πολέμου γύρω στὰ τείχη τῆς Τροίας, ὅπου θεοὶ κι ἄνθρωποι ἀγωνίζονταν γιὰ ἓνα τέλος.

Τὸ δεύτερο ὀμηρικὸ ἔπος, ἡ Ὀδύσσεια (12.110 τίχοι), περιγράφει τίς ἀφάνταστες περιπέτειες τοῦ ἥρωα-βασιλιά τῆς Ἰθάκης, ποῦ δέκα χρόνια περιπλανήθηκε, ὥσπου ν' ἀξιώθει νὰ γυρίσει πίσω στὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἡ ἀκατανίκητη νοσταλγία γιὰ τὸ νησί του κυριαρχεῖ στὸ ποίημα ὀλόκληρο, ποῦ ἐκφράζει, ἴσως,

Ὁ πλούσιος κόσμος σέ κάθε του πτυχῇ, ποῦ περιγράφει ὁ Ὀμηρος μὲ τόση λεπτομέρεια, ἀπὸ τὸ τέλος ἀκόμη τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ὑπῆρξε πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τοὺς ἀγγειογράφους, σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ὅσο φιλοτεχνούνταν ἀγγεῖα μὲ ζωγραφιστές παραστάσεις. Στὴν εἰκόνα μας ἐρυθρόμορφο ἀγγεῖο – οἱ μορφές καὶ διάφορες λεπτομέρειες ἔχουν ἀφεθεῖ στὸ φυσικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑπόλοιπου εἶναι ζωγραφισμένη μὲ μαῦρο χρῶμα – φιλοτεχνημένο στὴν Ἀττικὴ, γύρω στὰ 430 π.Χ., ποῦ παριστάνει τὸν Ὀδυσσεῖα στὸ κέντρο, καθισμένο σ' ἓνα βράχο στὸν Κάτω Κόσμο. Δεξιᾶ, εἰκονίζεται ὁ Ἑρμῆς, μὲ τὸ φτερωτὸ μωτερό καπέλο, τὰ φτερωτὰ πέλδια καὶ τὸ κηρύκειο στὸ ἀριστερὸ του χέρι. Ἀριστερά, ὁ νεκρὸς σύντροφος τοῦ Ὀδυσσεῖα Ἐπήνωρ (εἶχε σκοτωθεῖ καθὼς ἔφευγαν ἀπὸ τὸ σπῆτι τῆς Κίρκης).

καί τή νοσταλγία ἀμέτρητων ἑλληνικῶν ψυχῶν πού ζώντας αἰῶνες στήν πλούσια μικρασιατική γῆ, θά εἶχαν τήν ἴδια λαχτάρα μέ τόν Ὀδυσσεά: νά τούς δοθεῖ ἡ χαρά ν' ἀντικρίσουν «καί τόν καπνό μονάχα ν' ἀνεβαίνει ψηλά ἀπό τό τζάκι τοῦ σπιτιοῦ τους καί νά πεθάνουν».

Τά δύο αὐτά ἄφραστα σέ ὁμορφιά καί ἀπλό μεγαλεῖο τραγούδια δέν ἦταν δύο ἀριστουργήματα μονάχα γιά τούς ἀρχαίους Ἕλληνες. Μέσα τους κλεινόταν ὀλόκληρη ἡ παλαιά τους ἱστορία, ζωγραφίζονταν οἱ θεοί τους, περιγράφονταν τά ἔργα τῶν ἡρώων τους: ἦταν ἕνα ἔθνικό, καί, μαζί, θρησκευτικό ποίημα, ἔξοχο σέ ποιότητα.

Ἡ ἐπίδραση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν

Σ' ὀλόκληρη τήν ἀρχαιότητα αὐτά τά δύο ἔπη θά πρωτοδιαβάζαν οἱ Ἕλληνες, μικρά παιδιά ἀκόμη στό σχολεῖο, κι αὐτά θά τούς διαμόρφωναν τό θρησκευτικό συναίσθημα, τό χαρακτήρα καί τίς ιδέες γιά τίς εὐγενικές πλευρές τῆς ζωῆς. Αὐτά θά ἔδιναν φερέα στή φαντασία τους καί θά τούς καλλιεργοῦσαν τήν καλαισθησία.

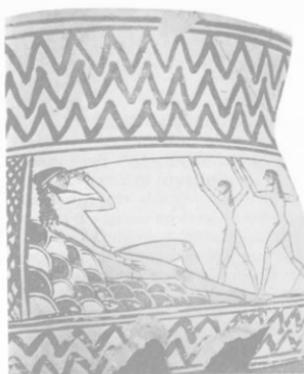
Αἰῶνες πολλούς ἀργότερα, ὁ στρατηλάτης Μέγας Ἀλέξανδρος θά κοιμᾶται μέ τήν Ἰλιάδα κάτω ἀπ' τό προσκέφαλό του, λαχταρώντας νά βρεθεῖ κάποιος ἄλλος Ὀμηρος, στή σύντομη ἀλλά συγκλονιστική ζωή του, γιά νά γράψει τή δική του ἱστορία. Τό ἀθάνατο ἔπος θά τόν ἐμπνέει στό μεγάλο του ἔργο.

Τά ἔπη αὐτά στάθηκαν, ἀκόμα, πλούσια πηγή ἐμπνευσης σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς τέχνης, ὡς τό σβήσιμο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ὅμως κι ἀργότερα, ἀπό τότε πού γνώρισε ἡ Εὐρώπη, στά νεώτερα χρόνια, τόν Ὀμηρο, πλῆθος ἀπό ποιητές καί καλλιτέχνες κίνησαν δημιουργικά τή φαντασία τους χάρις στίς ἐπικές διηγήσεις καί στούς ἥρωές τους.

Καί μόνο τά ὁμηρικά ποιήματα ἂν εἶχε δώσει ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, θ' ἄξιζε μέ σεβασμό κι ἀγάπη νά μελετᾶι ὁ κόσμος τήν ἱστορία της. Κι ὁμως ἦταν ἡ ἀρχή τῆς προσφορᾶς της στήν ἀνθρωπότητα.

2. ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΗΓΗ

Γράφοντας ὁ Ὀμηρος γιά τούς ἥρωες τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, γιά τά τελευταῖα χρόνια δηλ. τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, στηρίχτηκε μόνο στίς ἀναμνήσεις πού ὑπῆρχαν στά παλαιότερα τραγούδια ἀπ' αὐτή τήν περίοδο. Καί τά δύο ἔπη δέν εἶναι, ὅπως τονίστηκε, ἀπλά ποιήματα. Μέσα σ' αὐτά καθρεφτίζεται ἡ καθημερινή ζωή, οἱ ἀσχολίες, οἱ συνήθειες, ἡ θρησκεία κι ἡ τέχνη ἀκόμα ἐνός ὀλόκληρου πολιτισμοῦ. Εἶναι φυσικό στίς πηγές πού τόν εἶχαν ἐμπνεύσει, νά μή δινόταν κάθε πτυχή τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, συνθέτοντας τό ἔργο του ὁ Ὀμηρος, χρειάστηκε νά συμπληρώσει ἐκεῖνος πολλά κενά μέ συνήθειες τῆς ἐποχῆς του.

Άριστερά: Λεπτομέρεια από αγγείο των αρχαϊκών χρόνων που εικονίζει την τύφλωση του Πολύφημου από τους συντρόφους του Όδυσσέα. Αρχαιολογικό Μουσείο Αργούς. 7ος π.Χ. αι.

Δεξιά: Μικρό αττικό αγγείο (όλλη) με παράσταση κριαριού, κάτω απ' την κοιλιά του οποίου υπάρχει ένας από τους συντρόφους του Όδυσσέα. Αρχαιολογικό Μουσείο Αίγινας. 7ος π.Χ. αι.

Λεπτομέρεια από τον περίφημο κρατήρα του Εύφρονιου, που πρόσφατα έγινε γνωστός. Στην κύρια όψη του αγγείου παριστάνεται ο Σαρπηδών νεκρός, να τον παίρνουν ο Ύπνος κι ο Θάνατος. Προσέξτε το θαυμάσιο σχέδιο της παράστασης και την εξαιρετή ομορφιά του ξανθού νέου: τό αίμα τρέχει ακόμη ποτάμι από τις πληγές του. Τελευταία δεκαετία του 6ου π.Χ. αι. Μητροπολιτικό Μουσείο Ν. Υόρκης. Το όνομα του αγγειογράφου διακρίνεται επάνω δεξιά.

Μεγάλος πηλινος γεωμετρικός άμφορέας. Βρέθηκε στο Δίπυλο – κοντά στην πόλη δηλαδή της αρχαίας Αθήνας, όπου υπήρχε μεγάλο νεκροταφείο, τό επίσημο της πόλης, για πολλούς αιώνες. Πρόκειται για μνημειακό έργο που είχε τή θέση επιτύμβιου «σήματος» (αγάλματος ή στήλης). Ο ρυθμός βρίσκεται πλέον στην άνθησή του. Παρατηρήστε πόση φαντασία έχει ό καλλιτέχνης, που κατορθώνει με ελάχιστα σχήματα να γεμίσει τήν τεράστια επιφάνεια του πελώριου αυτού άγγείου (ύψος 1.62 μ.) Είναι έκπληκτική ή αφαιρετική ικανότητα του τεχνίτη στο γεωμετρικό άγγείο. Με δύο-τρεις χαρακτηριστικές γραμμές κατορθώνει να δώσει συνοπτικά τό θέμα – πουλί, ζωο. Καί ή ανθρώπινη μορφή έχει δοθεί με γεωμετρικό τρόπο. Ένα τρίγωνο άνεστραμμένο είναι ό θώρακας του άντρα, μία ευθεία γραμμή ό λαιμός του, όπου επικάθεται τό στρογγυλό περίπου κεφάλι, που στο κέντρο του έχει μία εδαφοχρωμη – στο χρώμα του πηλού – κυκλική επιφάνεια, με μία κουκκίδα στο κέντρο, μαύρη, που δηλώνει τό μάτι. Η μέση είναι λεπτότατη, ένα τρίγωνο ακόμη άποτελεί τούς γλουτούς και κατά-πιν ψηλά και μακριά προβάλλουν τά πόδια.

Γιά τήν τέχνη της μυκηναϊκής περιόδου είναι έκπληκτική ή βοήθεια που προσφέρουν τά όμηρικά ποιήματα. Πολλά από τά εύρήματα τών άνασκαφών σε χώρους του μυκηναϊκού πολιτισμού θυμίζουν τόσο πολύ τίς περιγραφές άνάλογων άντικειμένων, ώστε δί-νον τήν έντύπωση πώς τά είχε ιδεί ό ίδιος ό ποιητής.

Γενικά, οι μυκηναϊκές άναμνήσεις συνταιριάζονται με στοιχεία της γεωμετρικής εποχής στον Όμηρο, έτσι, που χρειάζεται πολλή προσοχή, άν θελήσει κανείς να τόν χρησιμοποιήσει για πηγή της μυκηναϊκής περιόδου.

3. Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Η γεωμετρική τέχνη είναι ή πρώτη γνήσια ελληνική τέχνη, δημιούργημα του λαού που σχηματίστηκε από τήν άνάμειξη τών Άχαιών με τούς Δωριείς.

Όνόμασαν Γεωμετρική τήν τέχνη και τήν εποχή όλόκληρη, γιατί τά περισσότερα έργα που έχουν σωθεί από τότε, πηλίνα άγγεία κυρίως, ξεχωρίζουν για τή διακόσμησή τους: ποικιλία γεωμετρικών σχεδίων σε διάφορους σχηματισμούς και παραλλαγές.

Τά άγγεία είναι καλοφτιαγμένα, με στέρεο αλλά και άρμονικό σχήμα. Τά αισθάνεται κανείς να στηρίζονται γερά στη βάση τους και να έχουν τέλειες άναλογίες. Στη διακόσμηση, ή έλευθερία της μινωικής τέχνης και ή σχετική της μυκηναϊκής εξαφανίζονται. Έχει κανείς τήν έντύπωση ότι τά γεωμετρικά σχήματα, τακτοποιημένα σε διάφορες ζώνες, ακολουθούν άυστηρή πειθαρχία.

Τόσο πολύ άποφεύγουν τό έλεύθερο σχεδίασμα, ώστε τούς κύκλους ή τά ήμικύκλια τά φτιάχνουν με διαβήτη. Τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλοι, ρόμβοι, σ' άμέτρητη ποικιλία, άργότερα μαίανδροι πολύμορφοι άπλώνονται στην επιφάνεια του άγγείου. Άργούν να ζωγραφίσουν ζωα και πουλιά, ή τόν άνθρωπο, κι όταν τό δοκιμάζουν, κι αυτών τό σχήμα δίνεται με γεωμετρικά σχέδια.

Τά αγάλματα, ὅσα ἔχουν σωθεῖ, εἶναι μικρά στό σχῆμα. Ξεχωρίζουν γιά τή στερεότητα στή μορφή καί γιά τήν ἀγρυπνη ματιά. Τούς λείπει ὁμως ἡ πλαστικότητα. Οἱ ἀναλογίες στά διάφορα μέρη τοῦ σώματος δέν εἶναι, ἀκόμη, σωστές.

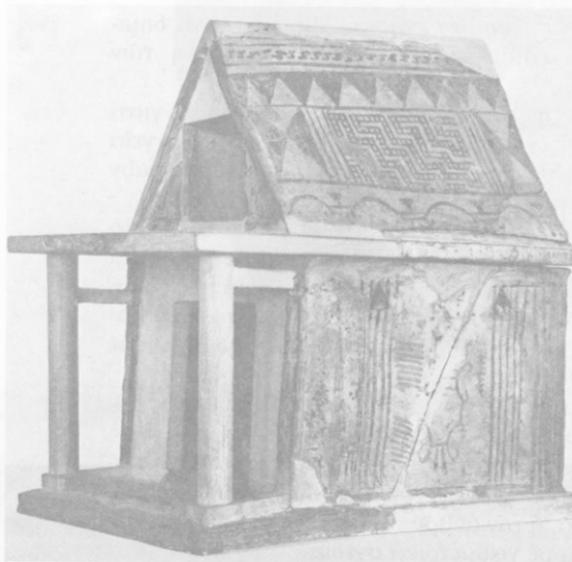
Κατασκευάζονται πήλινα, χάλκινα καί ἐλεφάντινα μικρά αγάλματα ἀνθρώπων καί ζώων, πλήθος χάλκινα σκευή, λέβητες, πόρτες, περόνες, κράνη, χρυσά διαδήματα κι ἄλλα κοσμήματα.

Τά κτίρια πού σώθηκαν δείχνουν ἀρχιτεκτονική ἀπλή. Αὐτή τήν ἐποχή κατασκευάζεται ὁ ναός τῆς Ὁρθίας Ἀρτεμης στή Σπάρτη.

4. Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Τό ἐξαγωγικό ἐμπόριο, πού ἔδινε ζωή καί πλοῦτο στή χώρα, σταμάτησε, ὅπως εἶδαμε, γιά τρεῖς σχεδόν αἰῶνες, κι ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων περιορίστηκε μόνο στίς γεωργικές δουλειές καί τήν κτηνοτροφία. Ἡ πειρατεία ἔγινε γενικός κανόνας καί κανεῖς δέν τή λογάριαζε γιά ντροπή. Ἦταν ἀνάγκη.

Ἀνάμεσα στό 10ο καί τόν 9ο αἰ. π.Χ. διαμορφώθηκαν οἱ πόλεις. Ἦταν ἀπαραίτητη αὐτή ἡ ἀλλαγὴ, γιατί πολλοί κίνδυνοι ἀπειλοῦσαν τούς παραγωγούς, καθώς μετέφεραν τά ἐμπορεύματά τους σ' αὐτά τά ἀνήσυχα χρόνια. Οἱ πόλεις ἰδρύθηκαν κοντά στίς ἀκροπόλεις, ἐκεῖ ὅπου συγκεντρώνονταν, ἄλλοτε, οἱ ἀνθρωποὶ σ' ἓνα εἶδος ἀγορᾶς, γιά τήν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων.

Πήλινο ὁμοίωμα ἱεροῦ. Στήν κάτοψη του εἶναι ὀρθογώνιο, μέ δύο τετραγώνους πεσσούς στήν πρόσοψη καί δῶμα ἐπάνω, σκεπασμένο μέ δίριχτη στέγη. Ἐμπρός ἔχει ἐξώστη. Τά γεωμετρικά σχέδια πού ὑπάρχουν στήν ἐξωτερική του ἐπιφάνεια, τό χρονολογοῦν στόν 8ο αἰῶνα π.Χ. Βρέθηκε στό ἱερό τῆς Ἡρας στό Ἄργος. Τό ἔργο δίνει μιὰ εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν πρώτων ναῶν στήν Ἑλλάδα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πού μιμοῦνται τό σχῆμα τῶν σπιτιῶν. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Ἡ ἀλλαγὴ δὲν ἦταν γενικὴ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα· ὀρισμένες περιοχὲς συνέχισαν τὸν παλαιὸ τρόπο ζωῆς. Βιοτεχνία δὲν ὑπάρχει τοὺς πρώτους αἰῶνες. Κάθε ἄνθρωπος (ὁ βασιλιάς, οἱ εὐγενεῖς κι ὁ λαός) καταγίνεται μὲ τὴ γεωργία ἢ τὴν κτηνοτροφία καὶ φτιάχνει μόνος του τὰ εἶδη πού χρειάζονται στό σπίτι. Τό ἴδιο κι οἱ γυναῖκες· ἀκόμη κι οἱ βασιλισσες ὑφαίνουν, γνέθουν καὶ καταγίνονται μὲ τίς σπιτικές δουλειές.

Μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ, ὅμως, καί ἡ βιοτεχνία ἀναπτύσσεται καί ἡ μεταλλοτεχνία ἰδιαίτερα προοδεύει. Τῆς κεραμεικῆς ἡ ἐξέλιξη συνεχίζεται ὁμαλά.

Μέ τὴν ἐπικράτηση τῶν Δωριέων γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν, πού οἱ τάφοι τους εἶναι γεμάτοι κτερίσματα*, ὅπως δείχνουν οἱ ἀνασκαφές.

Ἡ βασιλεία, ὅσο ὑπάρχει, δὲν εἶναι ἀπόλυτη στὴν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλιάς κυβερνάει μαζί μὲ τὴ «Βουλὴ τῶν γερόντων», τοὺς «ἀρίστοις». Τοὺς καλεῖ σέ συμβούλιο γιὰ νά πάρουν ἀποφάσεις, πού ἀνακοινώνονται στό δῆμο (λαό). Αὐτὴ τὴν εἰκόνα δίνει ὁ Ὅμηρος. Ἡ σύναξη τοῦ λαοῦ, πού καθιερώνεται σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, θά ἐξελιχθεῖ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀργότερα, ὅπως κι ἡ Βουλὴ τῶν γερόντων προετοιμάζει τὴν ἄνοδο τῆς ἀριστοκρατίας στὴν ἐξουσία.

Τό πολίτευμα

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ Ὅμηρος στάθηκε ὁ ἐθνικός ποιητὴς καί ὁ μεγάλος παιδαγωγός στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τὰ ἔπη του ἦταν ἓνα εἶδος Ἀγίας Γραφῆς γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

2. Ἀτέλειωτη πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τοὺς καλλιτέχνες καί τοὺς ποιητὲς τῆς ἀρχαιότητος καί τῶν νεωτέρων χρόνων τὰ ὁμηρικά ἔπη ἔχουν περιορισμένη ἀξία σάν ἱστορικὴ πηγὴ.

3. Ἡ Γεωμετρικὴ τέχνη ἐκφράζει ἓνα νέο πνεῦμα, γεμάτο δυναμισμό, στερεότητα καί πειθαρχία. Τό ὄνομά της προέρχεται ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, πού στολιζόταν μὲ γεωμετρικά σχέδια.

4. Ἡ Ζωὴ εἶναι ἀπλὴ καί περιορισμένες οἱ ἐργασίες στὴ γεωργία καί στὴν κτηνοτροφία. Πληγὴ τῆς ἐποχῆς ἡ διαρπαγὴ, πού καθιερώνεται ἀπὸ ἀνάγκη καί δέ θεωρεῖται ντροπὴ.

5. Γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μαζί μὲ τὴ στάχτη στοὺς τάφους βάζουν ἄφθονα κτερίσματα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ὁ θεός Ἥφαιστος φτιάχνει τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα:

«Σκληρὸ χαλκόν, κασσίτερον, πολύτιμο χρυσάφι,
καὶ ἀσημί βάνει στήν φωτιά, κατόπιν μέγ' ἄμόνι
εἰς τὸν κορμὸν τοποθετεῖ καὶ στό δεξιὸν χέρι
σφύραν ἀδράχνει δυνατὴν, καὶ τὸ διλάβη σ' ἄλλο.
Κι ἐπλάσε πρῶτα δυνατὴν ἀσπίδα καὶ μεγάλην
ὄλην μέ τεχνη καὶ τριπλὸν λαμπρὸν τριγύρω κύκλον,
μέ πέντε διπλές ἐγένεν ἡ ἀσπίδα καὶ σ' ἐκείνην
λογιῶν εἰκόνες ἐπλάθε μέ τῆ σοφῆ του γνώση.
Τὴν γῆν αὐτοῦ, τὸν οὐρανόν, τὴν θάλασσαν μορφώνει
τὸν ἥλιο τὸν ἀκούραστον, γεμάτο τὸ φεγγάρι,
τ' ἀστέρια ὅπου τὸν οὐρανὸν ὀλοῦθε στεφανώνουν,
τὴν δύναμιν τοῦ Ὀρίωνος, Ἰάδες, Πληιάδες,
τὴν Ἄρκτον, πού καὶ ἄμαξαν καλοῦν καὶ αὐτοῦ γυρίζει
πάντοτε, τὸν Ὀρίωνα ἀσάλευτα τηρώντας,
ἡ μόνη πού τ' Ὠκεανοῦ τὸ λούσμα δέν γνωρίζει.
Δύο κατόπιν ἔκαμεν ἀνθρώπων πολιτείες
καλές: στή μίαν γίνονταν τοῦ γάμου χαροκόπι
νυφάδες ἀπ' τὰ γονικά συνόδευαν στήν πόλη...
κι ἀγόρια κεῖ στριφογυροῦν εἰς τὸν χορὸ τεχνίτες,
αὐλοί, κιθάρες ἀντηχοῦν στήν μέση κι οἱ γυναῖκες
ὀλόρθες εἰς τὰ πρόθυρα θωροῦσαν κι ἔθραυμάζαν...».

Ὀμήρου, «Ἰλιάδα» Σ, 474-495 (Μετ. Ι. Πολυλά)

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

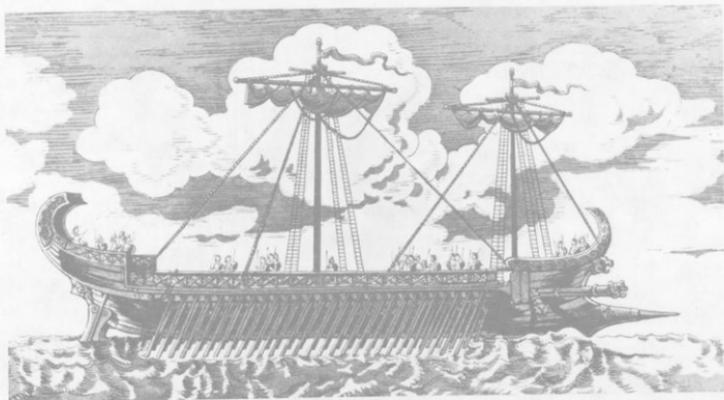
Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (800-500 π.Χ.)

Ο δεύτερος ελληνικός αποικισμός στάθηκε ένα από τα θαυμαστότερα επιτεύγματα των αρχαίων Έλλήνων. Σέ χρονικό διάστημα δυο αιώνων τά σύνορα του Έλληνισμού απλώθηκαν, έξω από τήν Ελλάδα, από τή Μαύρη Θάλασσα ως τήν παραλία τής Β. Αφρικής, κι από τή βορειότατη Μ. Ασία ως τήν Ιταλία καί τήν παραλία τής Ισπανίας.

Η αλλαγή τής ζωής στίς πόλεις, μέ τή σπουδαία ναυτική καί εμπορική κίνηση που αναπτύχθηκε, δημιούργησε πολλά προβλήματα έσωτερικά. Πραγματοποιήθηκε γι' αυτό σταδιακά σειρά από πολιτειακές μεταβολές. Σ' αυτή τήν εποχή γράφονται καί οι πρώτες νομοθεσίες στίς ελληνικές πόλεις καί αναπτύσσονται αξιοθαύμαστα ή φιλοσοφία, ή λογοτεχνία καί ή τέχνη.

Δυό πόλεις, μέ διαφορετική φυσιογνωμία ή καθεμιά, ξεχωρίζουν στόν ελληνικό χώρο: ή Σπάρτη καί ή Αθήνα.

Αναπαράσταση από τριήρη, δηλαδή καράβι μέ τρεις σειρές κουτιά, ταχύπλοο. Πρώτοι οι Κορίνθιοι έφτιαξαν τριήρεις.

Ο ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

1. «ΓΕΝΟΣ» ΚΑΙ ΦΥΛΗ

Ο βασικός πυρήνας στην πανάρχαιη ελληνική κοινωνία ήταν τό γένος. Ήταν ομάδα από συγγενικές οικογένειες μέ ιδιαίτερο όνομα. Κατάγονταν από κοινό πρόγονο καί είχαν κοινές λατρείες. Άρχηγός αναγνωριζόταν ό μεγαλύτερος στην ήλικία, κι όλοι υπάκουαν σ' αυτόν. Έκείνος παρακολουθοῦσε τή ζωή, τίς ασχολίες καί τό φέρο-σμο όλων τών μελών τού γένους. Τακτοποιούσε τίς διαφορές τους κι ήταν μαζί καί θρησκευτικός άρχηγός στίς ιεροτελεστίες πού γίνονταν γύρω από τήν οικογενειακή έστία. *Στηνή άλληλεγγύη υπήρχε ανάμεσα στά μέλη κι ό ξένος πού θά πρόσβαλε ένα άπ' όλα, είχε ν' αντιμετώπισει όλόκληρο τό γένος.* "Αν γιά άνόσια συμπεριφορά ή γι' άλλο παράπτωμα διωχνόταν ένα μέλος άπό τό γένος του, δέν υπήρχε φοβερότερη τιμωρία. Καμιά προστασία δέν είχε πιά, όλοι τόν περιφρονοῦσαν κι ήταν άπό κεί καί πέρα «άνθρωπος χωρίς προγόνους καί οικογενειακή έστία». Πολλά γένη μαζί άποτελοῦσαν τή φυλή. Προστάτης της ήταν ένας θεός.

Ο Β' ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Οί μεγάλες φυλές (Ίωνες – Δωριείς) ξεχώριζαν μεταξύ τους και από τη μορφή της ελληνικής γλώσσας που μιλούσαν, τη *διάλεκτο*. Κοινές θρησκευτικές γιορτές, κοινοί πρόγονοι, κοινή διάλεκτος ήταν τὰ χαρακτηριστικά που ένωσαν με στενούς δεσμούς τὰ μέλη κάθε φυλής στην αρχαία Ελλάδα.

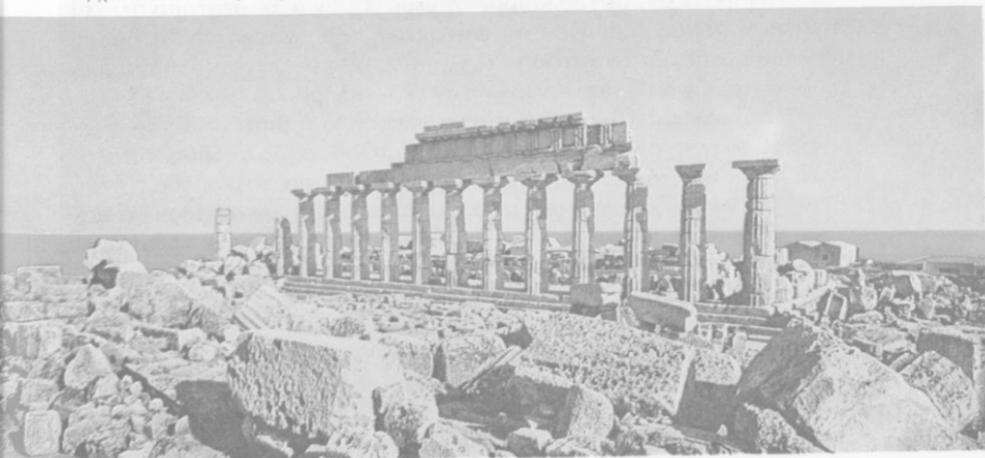
2. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ – ΚΡΑΤΗ

Η δημιουργία τῶν πόλεων άνοιξε νέους ορίζοντες στους Έλληνες. Οί χώροι, όπου άλλοτε συγκεντρώνονταν κάθε τόσο οί άνθρωποι για τήν ανταλλαγή τῶν προϊόντων μεταξύ τους, οί *αγορές κοντά στίς ακροπόλεις*, έγιναν τὰ κέντρα τῶν πόλεων. Έκει ίδρυσαν τούς ναούς τῶν θεών. Διαμορφώθηκε ακόμη ο χώρος τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς και ο χώρος για τή συγκέντρωση τῶν πολιτῶν.

Οί κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν γύρω από τίς ακροπόλεις. Άρκετοί άλλοι ἐξακολούθησαν ακόμη νά κατοικοῦν στήν ὑπαιθρο (κοντά στα χωράφια ἢ τ' ἀμπέλια τους, ἢ κοντά στή θάλασσα, όπου καταγίνονταν μέ τό ψάρεμα). Έξακολούθησε δηλαδή νά υπάρχει ἐκτός από τό κέντρο, τήν πόλη, κι ένας ἀριθμός από χωριά («δήμους»). Σέ μερικές περιπτώσεις πόλη και χωριά ἀποτελοῦσαν τό ἴδιο κράτος, πού τ' ὀνομά του, τό ἐπαιρνε από τήν πρωτεύουσα, ὅπως θά τή λέγαμε σήμερα. Έτσι, ὅταν μιᾶμε για τήν Ἀθήνα στήν ἀρχαιότητα, ἐννοοῦμε ὀλόκληρη τήν Ἀττική.

Κάθε πόλη-κράτος εἶναι τελείως ἀνεξάρτητη από τίς ἄλλες, συ-

Αρχαϊκός ναός στήν ἀκρόπολη τοῦ Σελινούτα στή Σικελία.

χνά μάλιστα πολεμοῦν μεταξύ τους. Συνήθως ὑπάρχει φιλική διάθεση ἀνάμεσα στίς πόλεις πού ἀνήκουν στήν ἴδια φυλή (ἰωνικές, δωρικές).

Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων στήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ φυσικοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας καί ἔργο τῶν βασιλέων τῆς ἐποχῆς. Ἀργότερα, οἱ μεγάλες πόλεις-κράτη θά ἀποχτήσουν στρατό, νομοθεσία καί νόμισμα δικό τους. Ἐγιναν, δηλαδή, αὐτά κράτη, ἀλλά μικροσκοπικά σέ ἔκταση.

Διάφορες πόλεις-κράτη στήν Ἑλλάδα. Στήν Πελοπόννησο δημιουργήθηκαν ἡ Σπάρτη, τό Ἄργος, ἡ Κόρινθος, ἡ Σικυών (κοντά στό σημερινό Κιάτο) κ.ἄ. Στήν Κεντρική Ἑλλάδα σημειώνουν γρήγορη ἀνάπτυξη ἡ Ἀθήνα καί τά Μέγαρα. Στήν Εὐβοία, τέλος, ἡ Χαλκίδα κι ἡ Ἐρέτρια. Παράλληλα, στή Μ. Ἀσία οἱ ἀλλοτινές ἀποικίες (Μίλητος, Σάμος, Ἐφεσος, Χίος, Φώκαια) ἔχουν μεγαλώσει κι ἀντιμετωπίζουν ἀρκετά προβλήματα ἐσωτερικά. Μερικές ἀπό αὐτές τίς πόλεις-κράτη θά παίξουν σπουδαῖο ρόλο στό δεύτερο ἀποικισμό.

3. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ δημιουργία τῆς πόλης-κράτους πρόσφερε ἀσφάλεια στούς κατοίκους, ἄνεση γιά τήν κίνηση τοῦ ἐμπορίου καί ὀδήγησε στή δημιουργία νέων πόρων ζωῆς. Εἶχε ὁμως καί μερικές δυσάρεστες συνέπειες. Ἡ κυριότερη ἦταν οἱ διαμάχες καί οἱ διάφορες ζυμώσεις, πού τίς προκάλεσαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἢ ἤθελαν νά πάρουν τήν ἐξουσία.

Ὅσοι δέν πετύχαιναν τό σκοπό τους ἢ τούς παραμέριζαν οἱ ἄλλοι, σχημάτιζαν, μέ τόν καιρό, τή μερίδα τῶν δυσαρεστημένων καί κάποια στιγμή αἰσθάνονταν ἐπιτακτική τήν ἀνάγκη νά ζητήσουν ἄλλοῦ μόνιμη ἐγκατάσταση. Ἡ γῆ πάλι, ὅσο αὐξαινε ὁ πληθυσμός, δέν ἔφτανε γιά ὅλους. Χρειάζονταν νέοι «κλήροι».

Στίς πόλεις ἐξἄλλου ἡ ἐμπορική κίνηση κι ἡ βιοτεχνία πού ἀναπτύχθηκαν πρόβαλαν νέες ἀνάγκες: ὁ πληθυσμός αὐξήθηκε πολύ, τά προϊόντα τῆς βιοτεχνίας πλήθαιναν κι ὅσα περίσσειαν ἦταν ἀνάγκη νά ἀπορροφηθοῦν σέ ἄλλες ἀγορές. Ὅταν ἄρχισαν τά μακρινά ταξίδια, δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουν οἱ ἔμποροι σταθερές καί μόνιμες ἀγορές στό ἐξωτερικό, γιά νά προμηθεύονται καί τά εἶδη διατροφῆς πού ἔλειπαν στόν τόπο τους, καί τίς πρῶτες ὕλες τίς ἀπαραίτητες γιά νά δουλέψουν οἱ βιοτέχνες.

Χρειαζόταν, βέβαια, μεγάλη ψυχική δύναμη καί τόλμη, γιά νά ξεκινήσουν μέ τά μικρά караβάκια τῆς ἐποχῆς καί, διασχίζοντας ἄγριες θάλασσες, νά κατακτήσουν ἄλλους τόπους γιά νά στήσουν νέα πατρίδα. Σ' αὐτό πολύ βοήθησε τό φιλοπερίεργο τοῦ Ἑλληνα, ἡ

αγάπη για την περιπέτεια, ό πόθος για τό καλύτερο και τό έμφυτο θάρρος του.

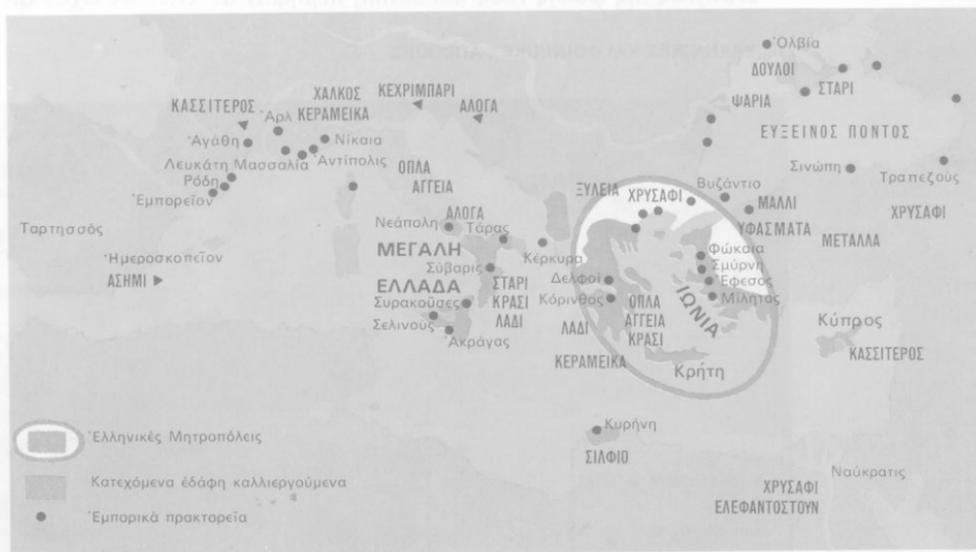
4. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

“Όσοι άποφάσιζαν ν' άφήσουν τά πατρικά χώματα, δέν έφευγαν άδέσποτοι. Ή διαφορά στό δεύτερο άποικισμό είναι πώς παρουσιάστηκε τής κάθε νέας άποικίας ή ίδρυση σάν προσπάθεια κρατική, πού τήν όργάνωσε και τή βοήθησε ή ίδια ή γενέθλια πόλη.

Στήν περίοδο του δεύτερου άποικισμού, πού συνεχίζεται έντονα και τον έβδομο αιώνα, είναι έκπληκτική ή θέση πού πήρε τό *Μαντείο των Δελφών*. Πρίν ξεκινήσουν οι άποικοι, έπίσημα ή πόλη ρωτούσε τή γνώμη τής Πυθίας, πού συχνά όριζε και τό χώρο τής νέας εγκατάστασης κι έδινε τίς γενικές κατευθύνσεις. Άκόμη κι οι πρώτες δυσκολίες πού συναντούσαν οι άποικοι, μέ τή βοήθεια του Άπόλλωνα έβρισκαν τή ρύθμισή τους.

Ή άποστολή τής άποικίας γινόταν μέ τρόπο πανηγυρικό. Ή πόλη όριζε τόν *οικιστή*, τόν άρχηγό τής άποστολής (ήταν συνήθως ένας σπουδαίος άνθρωπος από παλαιά οικογένεια, έξυπνος και

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

δραστήριος), ακόμη και τις οικογένειες που θά εφευγαν, κάποτε. Γίνονταν λαμπρές γιορτές πρίν ξεκινήσουν οι άποικοι, κι από τό βωμό της «μητρόπολης» (της πόλης τους που τους έστειλε) έπαιρναν μαζί τους τό *ιερό πύρ*, που άσβηστο θά έκαιγε στό βωμό που θά ίδρυσαν άμέσως στή νέα πόλη.

Σχέση
μητρόπολης και
άποικίας

Είχαν σχέση μητέρας και κόρης, όχι όμως δυναστική, γιατί ή άποικία ήταν άνεξάρτητη πόλη. Ύπηρχε φυσικά βαθύς σεβασμός για τή μητρόπολη και ίσχυε πνεύμα άμοιβαίας βοήθειας, σέ περίπτωση που κάποια από τίς δύο αντιμετώπιζε σοβαρό κίνδυνο. Οι άποικοι έπαιρναν μέρος στίς μεγάλες θρησκευτικές γιορτές της μητρόπολης, κι όταν τύχαινε νά ιδρύσουν, αυτοί πιά, νέα άποικία, τής πρόσφεραν τό δικαίωμα νά διαλέξει εκείνη τόν οικιστή. Είχαν τόση έλευθερία στή σχέση μεταξύ τους, ώστε, σέ περίπτωση διαφωνίας, έφταναν κάποτε και σέ σύγκρουση. Αυτό, όμως, τό θεωρούσαν δείγμα άσέβειας. Συνήθως, ένωσαν δικούς τους έχθρους τούς αντίπαλους της μητρόπολης.

Οι Έλληνες
άποκτούν
συνείδηση τής
ένότητας τής
φυλής

Οί ξενιτεμένοι άποικοι έφερναν μαζί τους όλόκληρο τόν κόσμο τών παραδόσεων, τή θρησκεία, τίς συνήθειες και τόν παλιό τρόπο τής ζωής. Ή νοσταλγία τούς δημιουργούσε στενότερη προσκόλληση στή γενέθλια γή. Καθώς μάλιστα ζούσαν μέ ξένους λαούς γύρω τους, για πρώτη φορά άπόχτησαν οι Έλληνες συνείδηση τής *ένότητας τής φυλής τους* και έθνική περηφάνια. "Ο,τι δέν είχαν αι-

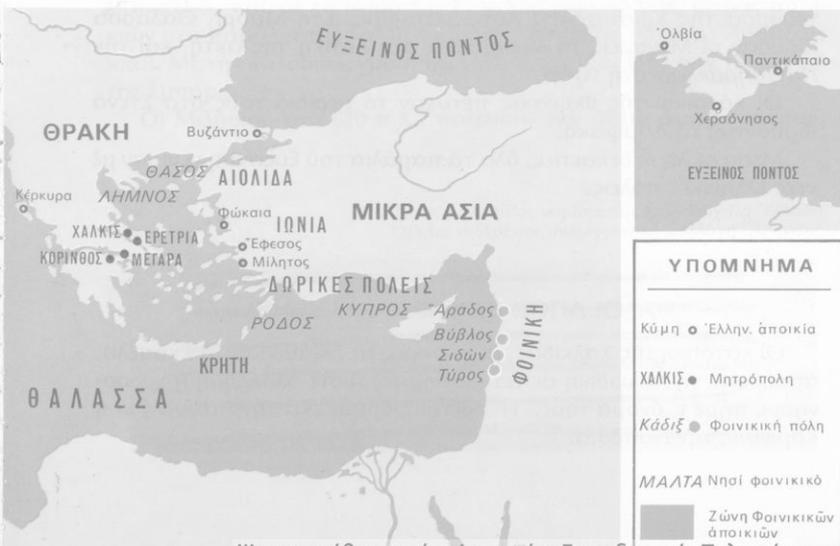
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΙΚΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

σθανθεῖ κατοικώντας αἰῶνες ὀλόκληρους στήν Ἑλλάδα, τό κατάλαβαν μόνο ὅταν ξεριζώθηκαν καί βρέθηκαν ξένοι ἀνάμεσα σ' ἄγνωστους ἀνθρώπους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Χαρακτηριστική δύναμη στήν ἑλληνική κοινωνία τό «γένος».
2. Στούς βασιλεῖς ὀφείλεται ὁ σχηματισμός τῆς πόλης-κράτους.
3. Αἰτίες τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ εἶναι: ἔντονες ἐσωτερικές διαμάχες, αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ, στενότητα τῆς γῆς, ἀνάγκη ἐξασφάλισης σταθερῶν χώρων γιά τήν προμήθεια πρώτων ὑλῶν, τό φιλοπερίεργο, τό ριψοκίνδυνο κι ἡ ἀνάγκη γιά τήν περιπέτεια.
4. Ὁ Ἑλληνισμός μέ συστηματική καί γενναία προσπάθεια κατορθώνει ν' ἀπλωθεῖ, σχεδόν μέσα σέ δυό αἰῶνες (80-70 αἰ. π.Χ.), στίς παραλίες ὀλόκληρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, δημιουργώντας πλήθος νέα κέντρα ἀπό τή Μαύρη θάλασσα ὡς τήν Ἰσπανία καί τή βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικής.

5. ΕΙΔΗ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Στήν περίοδο του δευτέρου αποικισμού οι περισσότερες αποικίες ήταν *αποικίες για εγκατάσταση*: οι άποικοι, δηλαδή, πήγαιναν να βρουν γη, κλήρο· αυτές εξελίχθηκαν σε πόλεις. Σε πολύ μακρινά μέρη, χωρίς ασφάλεια, όπου όμως ή προσέγγιση των ελληνικών καραβιών ήταν απαραίτητη για την προμήθεια πρώτων υλών, ίδρυσαν ένα είδος εμπορικών πρακτορείων, όπως θα λέγαμε σήμερα. Αυτές είναι οι *αποικίες για εκμετάλλευση*. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν κι οι περισσότερες φοινικικές αποικίες.

6. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ

Ήταν τόση η σημασία των στενών του Έλησπόντου, ώστε από πολύ νωρίς έγινε αγώνας ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις για την εξασφάλιση της κατοχής τους. Στήν επιχείρηση αυτή ξεχώρισαν δύο πόλεις: η *Μίλητος* και τα *Μέγαρα*.

Ακράτητη ή *Μίλητος*, καθώς είχε αύξηθει ή δύναμή της, κατέλαβε στα Στενά την ανατολική ακτή της Προποντίδας. Σε σπουδαίες θέσεις ίδρυσε την *Κύζικο* και την *Άβυδο*. Προχωρώντας στον Εύξεινο Πόντο οι Μιλήσιοι εγκαταστάθηκαν στη *Σινώπη* και στην *Τραπεζούντα*. Οι κάτοικοι των *Μεγάρων* κατόρθωσαν να εγκατασταθούν, πάλι, σε καίριες θέσεις στα Στενά (*Χαλκηδόνα*, *Σηστό*, *Βυζάντιο*). Δέν είναι παράξενο που την ίδια έξοχη θέση διάλεξε, αιώνες πολλούς αργότερα, ο αυτοκράτορας Μεγ. Κωνσταντίνος για πρωτεύουσα της Χριστιανικής Αυτοκρατορίας. Στη Μαύρη Θάλασσα ίδρυσαν οι Μεγαρείς τη *Μεσημβρία* στη δυτική της ακτή, και την *Ποντοηράκλεια* στη νότια.

Οι κάτοικοι της *Φώκαιας* πέτυχαν τό μερίδιό τους στα Στενά ιδρύοντας τη *Λάμψακο*.

Μέσα σε λίγες δεκαετίες, όλα τα παράλια του Ευξείνου γέμισαν με νέες ελληνικές πόλεις.

7. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Οι κάτοικοι της Χαλκίδας, με γέφυρες τη Σκιαθό και τη Σκόπελο, αποίκισαν τη Χαλκιδική σε τέτοιο σημείο, ώστε ολόκληρη ή χερσόνησος πήρε τ' όνομά τους. Η Έρέτρια ίδρυσε εκεί την *Παλλήνη* κι ή *Κόρινθος* την *Ποτίδαια*.

Νόμισμα τῆς Γέλας, ἑλληνικῆς ἀποικίας στῆ Σικελία. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Νόμισμα τοῦ Σελινούντα. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

8. ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Ἄλλο κύμα ἀποικιῶν πρόβαλε στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ στῆ Σικελία πρὸς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Ἰδρύθηκαν, ἔτσι, ὁ *Τάρας* καὶ ἡ *Κύμη* (ἡ ἴδρυσή τῆς ἔχει τεράστια σημασία, γιατί τὸ ἀλφάβητο τῆς μητροπόλης Κύμης στὴν Εὐβοία, ἀπ' αὐτὴ τὴν πόλη διαδόθηκε σ' ὅλοκληρη τὴν Ἰταλία· τὸ χρησιμοποίησαν οἱ Ῥωμαῖοι κι αὐτὸ μεταχειρίζονται σήμερα ὅλοι οἱ δυτικοὶ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ καὶ οἱ Ἀμερικανοί).

[Στῆ Σικελία ἰδρύνουν ἐξάλλου οἱ Μεγαρεῖς τὰ *Υβλαῖα Μέγα*ρα κι οἱ Κορίνθιοι, ἀφοῦ ἀποίκησαν τὴν Κέρκυρα καὶ τὶς ἀκτὲς τῆς Β. Ἡπείρου, ἔχτισαν τὶς *Συρακοῦσες* (743 π.Χ.), τὴ σπουδαιότερη ἑλληνικὴ πόλη-κράτος στῆ Σικελία. Ἄλλες πόλεις τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν ἰδρύνουν τὴν *Κατάνη*, τὴ *Νάξο*, τὸ *Σελινούντα* (628) καὶ ἀργότερα τὸν *Ἀκράγαντα* (580), τὴ δευτέρη σπουδαία ἑλληνικὴ πόλη στὸ νησί].

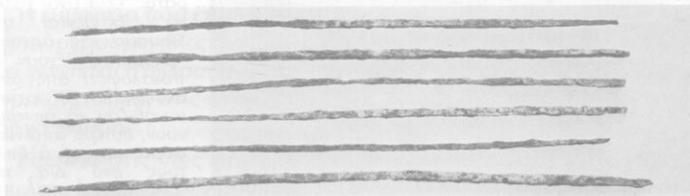
Στῆ Δυτ. Μεσόγειο

Κάτοικοι τῆς *Φώκαιας*, ἀπὸ τὴν Ἰωνία ξεκινώντας, ἰδρυσαν τὴ *Μασσαλία*, πού μέ τὴ σειρά τῆς ἔγινε μητρόπολη μιᾶς σειρᾶς ἀποικιῶν στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας (*Νίκαια*, *Ἀντίπολις* κ.ἄ.). Μέ τὴν καλοδιαλεγμένη τους θέση τῆς ἐξασφάλισαν τὸ ζωτικὸ τῆς ἐμπόριο.

Οἱ Μιλήσιοι, στὰ 620 π.Χ., παίρνουν τὴν ἀδεία ἀπὸ τὸ φαράω

Στῆ Β. Ἀφρική

Πρωτόγονο εἶδος νομίσματος στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα: Ὀβελοὶ σιδερένιοι. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

Ψαμμίτιχο νά ιδρύσουν τή Ναύκρατι, σπουδαίο λιμάνι στό Δέλτα του Νείλου, όπου κι άλλες πόλεις ἑλληνικές ἀπόχτησαν πρακτορεία.

Οἱ κάτοικοι τῆς Θήρας, τέλος, ἔφτασαν στήν *Κυρήνη*, κι ἀπό κει ἀπλώθηκαν στά παράλια τῆς Κυρηναϊκῆς.

Στήν ἀποικιακή τους ἐξάπλωση οἱ Ἕλληνες ἦρθαν ἀντιμέτωποι, χωρίς νά φτάσουν σέ σύγκρουση, μέ τούς Φοίνικες, πού διατήρησαν τά δικά τους ἐμπορικά κέντρα στή ΒΔ. Σικελία καί στήν Ἴσπανία. Ἡ μεγάλη τους ἀποικία, ἡ *Καρχηδών*, στή Β. Ἀφρική, ἦταν προορισμένη νά γράφει ἀργότερα δική της μεγάλη ἱστορία.

9. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀποικιακή ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων εἶχε τεράστιες συνέπειες γιά τήν ἱστορική πορεία τοῦ ἔθνους. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίξαν ξαφνικά – μαζί παρουσιάστηκαν καί νέα προβλήματα – κι ἡ ζωή στίς καινούριες πόλεις καί στίς μητροπόλεις πήρε ἄλλο ρυθμό.

Ἀλάφρωσαν οἱ μητροπόλεις ἀπό τόν πολύ ἤ τόν δυσαρεστημένο πληθυσμό κι ὅσοι κάτοικοι ἔμειναν, μπόρεσαν νά προκόψουν.

Ἄνθισε πολύ τό ἐμπόριο, γιατί ἐξασφαλίστηκε ἡ προμήθεια τρο-

Κράνος, θώρακας, κνημίδα καί αἰχμές ἀπό δόρατα. Ὅλα εἶναι χάλκινα. Ἐκτίθενται στό Μουσεῖο τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ στίς ἀνασκαφές ἐκεῖ. (Οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νά ἀφιερώνουν, ὕστερα ἀπό νικηφόρες μάχες, τά ὄπλα τους στό Δία τῆς Ὀλυμπίας).

Φάλαγγα όπλιτών. Προσέξετε τό νεαρό αύλητή, πού κρατώντας μέ τά δύο του χέρια τό διπλό αύλό παίζει τό έμβιατήριο (τόν παιάνα). Στούς ήχους του όρμούσαν οι πολεμιστές εναντίον του αντίπαλου. Οινόχόη φιλοτεχνημένη στήν Κόρινθο, μεγάλο άγγειοπλαστικό κέντρο σόν 8ο-6ο αιώνα π.Χ. Μουσείο τής Βίλλα Τζούλια στή Ρώμη.

φίμων καί πρώτων ύλών γιά τή βιοτεχνία (κασσίτερος, χαλκός, σίδηρο, χρυσάφι, έλεφαντόδοντο, μαλλί), μέ άποτέλεσμα νά σημειωθεί έκπληκτική ανάπτυξη της. Μεγάλη στάθηκε επίσης ή εξαγωγή τών προϊόντων της στίς άποικίες.

Έγινε ανάγκη γρήγορα νά κατασκευαστεί νέος τύπος καραβιού, μεγαλύτερος, γιά τή μεταφορά έμπορευμάτων, ή όλκάς. Άκόμη, σ' αυτά τά χρόνια, χρειάστηκε νά όριστούν μέτρα καί σταθμά καί γιά πρώτη φορά κόπηκε νόμισμα στίς πόλεις τής Μ. Άσίας (τόν 6ο αϊ. π.Χ.) ταυτόχρονα μέ τή γειτονική Λυδία.

Αυτά τά χρόνια, γιά τήν προστασία του, κάθε κράτος όργάνωσε στρατό από πεζούς, τή *φάλαγγα τών όπλιτών*.

Ή πατροπαράδοτη έλληνική πενία σχεδόν εξαφανίστηκε μέ τή μεγάλη ανάπτυξη, καί στίς μεγάλες πόλεις νέα ίσχυρή τάξη δημιουργήθηκε: ή άστική. Τήν άποτελούσαν οι βιοτέχνες, οι έμποροι καί οι ναυτικοί.

Στή Μ. Άσία, οι Έλληνες γνώρισαν τούς μεγάλους πολιτισμούς τής Άνατολής καί μέ τ' άνοιχτό τους μυαλό πήραν πολλές γνώσεις, γέμισε ό νους τους άπό πλήθος νέες παραστάσεις κι ό πνευματικός τους όρίζοντας πλάτυνε άφάνταστα.

Ή εύμάρεια πού επικράτησε, ιδιαίτερα στίς πόλεις τής Μ. Άσίας, δημιούργησε μεγάλες πνευματικές άνησυχίες. Έκει άνθίζει τό έπος κι εκεί γεννιέται ή φιλοσοφία καί ή ιστορία. Άνάλογη άκμή πνευματική σημειώνεται καί στίς έλληνικές πόλεις κι οι τέχνες αναπτύσσονται μέ γοργό ρυθμό.

Ζώντας στίς νέες πόλεις οι Έλληνες τής Κάτω Ίταλίας καί τής Σικελίας έρχονται σέ έπαφή μέ τούς ίθαγενείς πληθυσμούς καί τούς

Έπος.
Φιλοσοφία.
Ιστορία

Έλληνική επίδραση στούς νέους τόπους

έπηρεάζουν μέ τίς συνήθειες καί τόν ώραϊο τρόπο τής ζωής τους, μέ τή θρησκεία τών Όλυμπίων θεών τους, μέ τήν τέχνη τους. *Άπό τήν Κύμη, είδαμε, διαδίδεται τό αλφάβητο στήν Ίταλία.* Ένα σημαντικό μέρος τής χώρας πλημμύρισε άπό πόλεις, όπου μιλιόνταν τά έλληνικά, ίδρύθηκαν ιερά τών έλληνικών θεών καί κυριαρχούσε ό έλληνικός πολιτισμός. Όνομάστηκε, έτσι, ή Κάτω Ίταλία *Μεγάλη Έλλάδα.*

10. ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ «ΒΑΡΒΑΡΟΙ»

Στόν πρώτο άποικισμό, είχαν οί Έλληνες αισθανθει, στίς Ξένες χώρες, γιά πρώτη φορά ένότητα μεταξύ τους· τώρα, τούς κυριεύει πραγματική περηφάνια γιά τό έθνος καί τούς συμπατριώτες τους. Χαίρονται κάθε έκδήλωση του πολιτισμού τους πού, έλεύθερα, συγκινεί κι έπηρεάζει τούς Ξένους τόσο, ώστε νά τόν μιμούνται χωρίς νά τούς τό έπιβάλλουν οί ίδιοι. Γιά πρώτη φορά καθιερώνεται ή όνομασία *Έλληνες,* καί ξεχωρίζουν έτσι άπό τούς «βαρβάρους» (όσους δέ μιλούν έλληνικά).

Ή Ίταλία πρόσφερε πλούσια γή κι άνοιξε σπουδαίους όρίζοντες στό έμπόριο. Ή γνωριμία όμως μέ τήν Άνατολή καί μέ τήν Αίγυπτο στάθηκε άποκαλυπτική. Όλα τά έπιτεύγματα τών παλαιών μεγάλων πολιτισμών γίνονται κτήμα τών Έλλήνων, πού γνωρίζουν νέες παραστάσεις, κι άποκτούν νέες γνώσεις καί ιδέες. Τό θαυμαστό είναι πώς τίς άφομοίωσαν καί τίς χρησιμοποίησαν μέ τελείως δική τους έκφραση, άπό δώ καί πέρα, καί οί άποικίες καί οί μητροπόλεις.

Όταν άρχισε ό δεύτερος άποικισμός, κανείς δέ θά μπορούσε νά υποφιαστεί τήν έκταση πού θά έπαιρνε, τί νέους κόσμους θά άνοιγε καί τί πνοή θά πρόσφερε στόν Έλληνισμό.

Άν στήν περίοδο τής Γεωμετρικής τέχνης σταθεροποιούνται τά έλληνικά χαρακτηριστικά, στά άρχαϊκά χρόνια άρχίζει νά θεμελιώνεται τό κατοπινό μεγαλειό του έλληνικού πολιτισμού.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Μέσα σέ δύο αιώνες τά όρια του Έλληνισμού άπλώνονται σ' όλη τήν παραλία τής Μεσογείου καί του Εύξεινου.

2. Πλήθος νέες μεγάλες πόλεις δημιουργούνται, πού παίρνουν άπό τούς νέους χώρους ύλικά άγαθά καί διαδίδουν σ' αυτούς τόν πολιτισμό τους.

3. Ὁ δεύτερος ἀποικισμός εἶχε τεράστιες συνέπειες: οἰκονομικές, κοινωνικές καί πνευματικές.

4. Οἱ Ἕλληνες συνειδητοποιοῦν τήν ἐνότητα τῆς φυλῆς τους καί ξεχωρίζουν τόν ἑαυτό τους ἀπό τούς βαρβάρους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Κυρήνη, ἀποικία τῆς Θήρας, στήν Ἀφρική:

«Στίς μέρες λοιπόν τοῦ Βάπτου, τοῦ οἰκιστή, πού βασιλεψε σαράντα χρόνια, καί στίς ἡμέρες τοῦ γιοῦ του τοῦ Ἀρκεσίλαου, πού βασιλεψε δεκάξι χρόνια, ὁ ἀριθμός τῶν κατοίκων τῆς Κυρήνης ἦταν ὁ ἴδιος μέ τόν ἀριθμό τῶν ἀποίκων πού στάλθηκαν ἐκεῖ ἀπ' τήν ἀρχή. Μά ἐπί τοῦ τρίτου βασιλείᾳ... ἡ Πυθία παρακίνησε μέ χρησμό ὅλους τούς Ἕλληνες ν' ἀνεβοῦν στά πλοῖα καί νά πάνε νά κατοικήσουν μαζί μέ τούς Κυρηναίους στή Λιβύη, γιατί οἱ Κυρηναῖοι τούς προσκαλοῦσαν ἐκεῖ μέ τήν υπόσχεση νά ξαναμοιράσουν τή γῆ· ὁ χρησμός πού τούς ἔδωσε ἦταν αὐτός: «Ὅποιος ἔρθει στήν πολυπόθητη Λιβύη μετά τή μοιρασιά τῆς γῆς, τοῦ λέω πώς πικρά θά μετανιώσει ἀργότερα».

Ἡροδότου, Ἱστορία Δ, 159 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Ὁ Θουκυδίδης γιά τόν ἀποικισμό:

«Ἀπό τούς Ἕλληνες πρῶτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἐπλευσαν ἀπό τήν Εὐβοία μέ τό Θουκλέα ὡς οἰκιστή καί ἔκτισαν τή Νάξο καί ἴδρυσαν βωμό τοῦ Ἀρχηγέτη Ἀπόλλωνα, πού βρίσκεται καί σήμερα ἔξω ἀπό τήν πόλη καί σ' αὐτόν προσφέρουν πρῶτα θυσία οἱ θεωροί, ὅταν ἔρχονται ἀπό τή Σικελία. Τίς Συρακοῦσες ἔκτισε τήν ἐπόμενη χρονιά ὁ Ἀρχίας ἀπό τήν Κόρινθο, ἕνας ἀπό τούς Ἡρακλείδες, ἀφού ἔδωξε τούς Σικελούς ἀπό τό νησάκι, ὅπου βρίσκεται ἡ ἑσωτερική πόλη, πού τά τεῖχη της δέ βρέχονται τώρα πιά ἀπό τή θάλασσα· μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ τευχίστηκε ἡ πόλη καί ἔγινε πολυάνθρωπη. Πέντε χρόνια μετά τή θεμελίωση τῶν Συρακοῦσῶν ξεκίνησαν ἀπό τή Νάξο ὁ Θουκλῆς καί οἱ Χαλκιδεῖς καί ἀφού ἔδωξαν ὕστερ' ἀπό πόλεμο τούς Σικελούς, ἔκτισαν τούς Λεοντίνους κι ὕστερα τήν Κατάνη...»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» ΣΤ, 3 (Μετ. Π. Ξιφαρά)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

1. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Από την αρχαιότητα ως σήμερα δέν υπάρχει πολίτευμα, πού, στις γενικές του γραμμές, νά μήν έμφανίστηκε στήν αρχαία Έλλάδα.

Οί απόλυτες μοναρχίες στά τεράστια κράτη τής Ανατολής ή οι όλιγαρχίες τών πλουσίων εμπόρων στή Φοινίκη έσβησαν μαζί μέ τά ίδια τά κράτη. Οί πολλοί ποτέ δέν απέκτησαν συνείδηση άτομων πού θά ζητούσαν δικαιώματα. Άγνοώντας όλότελα τήν έννοια τής ατομικής ελευθερίας έμειναν μάζες σιωπηλές κι εργατικές. Στήν Έλλάδα, όχι μόνο ελευθερώνεται τό άτομο – για πρώτη φορά στήν ιστορία του κόσμου – αλλά αποκτά και συνείδηση τής ελευθερίας του. Γι' αυτό κι ήρθε στιγμή πού πρόβαλε τήν απαίτηση νά άκουσεί ή γνώμη του, νά πάρει μέρος στή διοίκηση.

2. ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Μοναρχία

Τόν παλιό καιρό, τίς τύχες τών ανθρώπων όριζε ό βασιλιάς. Τό πολίτευμα αυτό τ' όνομάζουμε *μοναρχία*. Στήν Έλλάδα, κοντά σό βασιλιά ύπήρχαν ισχυροί, οι «άριστοι», πού κυβερνούσαν μαζί του. Βασιλιάς και άριστοι είχαν μεγάλη κτηματική περιουσία και κανείς δέ συλλογιζόταν, τά πρώτα χρόνια, νά τούς παραμερίσει ζητώντας νά πάρει μέρος στή διοίκηση. Η ανάπτυξη τών πόλεων όμως κλό-νισε σιγά-σιγά αυτή τήν ισορροπία.

Όλιγαρχικό πολίτευμα

Η συγκέντρωση τών ανθρώπων στις πόλεις όδήγησε στα περισσότερα μέρη στή μείωση τής βασιλικής δύναμης, και σιγά-σιγά πή-ραν τήν έξουσία στα χέρια τους οι πλούσιοι γαιοκτήμονες, οι «άρι-στοι». Τό πολίτευμα από μοναρχικό έγινε *όλιγαρχικό*, πέρασε δη-

Η άρχαιότερη σω-ζόμενη σε πλάκες χαραγμένη, νομο-θεσία τής πόλης τής Κρήτης Γόρτυνας. Σήμερα όλο τό λίθινο αυτό όλικό βρίσκεται έντοιχισμένο στο θέ-ατρο τής μεταγενέ-στερης πόλης.

λαδή ή δύναμη από τόν ένα στους περισσότερους, πού πάλι όμως ήταν οι λίγοι.

Ή από τή στιγμή πού μέ τόν άποικισμό καί τήν εφεύρεση του νομίματος σημειώνουν ανάπτυξη τό εμπόριο κι ή ναυτιλία, καί ή βιοτεχνία γίνεται σχεδόν βιομηχανία, πολλές ζυμώσεις άρχισαν. Ή καλλιέργεια τής γής δέν άπόδινε τόσο, όσο, οι νέοι τομείς τής δραστηριότητας πού αναπτύχθηκαν. Δημιουργήθηκε, δηλαδή, νέα τάξη, «ή αστική», από τούς πλούσιους εμπόρους καί βιομηχάνους πού, έχοντας περιουσία σέ χρήμα καί νιώθοντας τή δύναμή τους, άρχισαν νά ζητούν νά πάρουν μέρος στή διοίκηση. Έτσι, άρχισε περίοδος έσωτερικών αναστατώσεων στίς έλληνικές πόλεις.

Ή διαμάχη ανάμεσα στους νέους πλουσίους καί τούς παλαιούς άριστοκράτες γινόταν όλοένα έντονότερη, γι' αυτό καί στίς περισσότερες πόλεις, όταν έφτασαν στό άπροχώρητο, οι παλαιοί εύγενείς ύποχώρησαν καί τό πολίτευμα από άριστοκρατικό (όπου διοικούν οι εύγενείς), γίνεται *τιμοκρατικό* (όπου τήν έξουσία έχουν οι οικονομικά ίσχυροί).

Ταυτόχρονα, οι άνθρωποι στίς πόλεις (ό *δημος*) πού δούλευαν στίς βιοτεχνίες, στό εμπόριο καί στά καράβια, καθώς καί οι γεωργοί πού σέ δύσκολες περιστάσεις χρεώθηκαν καί έχασαν τά μικρά κτήματά τους, κινήθηκαν ζητώντας γραπτούς νόμους, κι ή φωνή τους όλοένα δυνάμωνε.

Ή αναστάτωση πού επικρατούσε ήταν μεγάλη, γιατί καμιά τάξη δέν ήθελε νά ύποχωρήσει. Χρειαζόταν, όμως, κάποια λύση. Άνάθεσαν, έτσι, σέ ανθρώπους σοφούς μέ πείρα καί γνώση, στους *νομοθέτες*, νά συντάξουν νόμους, γιά νά συμβιβάσουν τίς μεγάλες διαφορές.

Οι νομοθέτες όρισαν τόν τρόπο τής διακυβέρνησης, τής άπονομής τής δικαιοσύνης, καί ρύθμισαν τίς ύποχρεώσεις των πολιτών. Μεγάλοι νομοθέτες στήν Άθήνα ήταν ο Σόλων καί ο Δράκων.

Οι άπαιτήσεις όμως ήταν πολλές καί καμιά τάξη δέν ίκανοποιήθηκε από τή νομοθεσία. Ο λαός εξακολουθούσε νά είναι δυσαρεστημένος. Οι έσωτερικοί άγώνες συνεχίστηκαν. Σέ όρισμένες πόλεις, μερικοί φιλόδοξοι άριστοκράτες κατόρθωσαν παίρνοντας τό λαό μέ τό μέρος τους νά άνέβουν στήν έξουσία, παραμερίζοντας καί τούς άριστοκράτες καί τούς πλουσίους. Τούς όνόμασαν *τυράννους* οι άρχαιοι. Παρ' όλο πού έκαμαν πολλά έργα, βοήθησαν τό εμπόριο καί τή γεωργία καί προστάτευσαν τίς τέχνες καί τά γράμματα, γρήγορα έγιναν άντιπαθητικοί στους πολίτες. Έτσι τό καθεστώς αυτό σέ καμιά ελληνική πόλη δέ συνεχίστηκε πέρα από τρεις γενιές.

Τιμοκρατία

Νομοθέτες

Τυράννοι

Ύστερα από τήν κατάλυση τής τυραννίας, σέ μερικές πόλεις σταθεροποιήθηκε τό άριστοκρατικό πολίτευμα, ενώ σ' άλλες πήρε ό δημός (οί πολλοί) στά χέρια του τή διοίκηση, κι ιδρύθηκε ή δημοκρατία.

3. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Άπό τή στιγμή πού οί άρχαιοί Έλληνες άπόκτησαν τά μέσα νά ζήσουν καλά, άκολούθησαν όλότελα διαφορετικό δρόμο άπ' ό,τι οί μεγάλες παλαιές αυτοκρατορίες τής Άνατολής. Έκει, ή προσπάθεια γιά επέκταση σέ νέες χώρες δέν είχε ξεκινήσει άπό άνάγκη, όπως στήν Ελλάδα. Ύπαγορευόταν άπό τήν επιθυμία ν' αύξηθει ή δύναμη κι ό πλοῦτος τών άρχόντων. Αύτός ήταν ό σκοπός τών κατακτήσεων κι αυτό ζητούσαν ύποτάσσοντας τίς ξένες χώρες.

Η δραστηριότητα τών Έλλήνων έκδηλώθηκε διαφορετικά. Άναζήτησαν νέους χώρους γιά έγκατάσταση. Οί περισσότεροι άποικοί έφυγαν δυσαρεστημένοι γιά πολιτικούς λόγους άπό τή γενέθλια γή. Πάλεψαν σκληρά γιά ν' άποκτήσουν νέες έστιές. Άπό τή στιγμή όμως πού ριζωσαν καί βρήκαν ό,τι ζητούσαν, δέν έστρεψαν τά μάτια τους άχόρταγα σέ νέες κατακτήσεις. Φρόντισαν νά καλυτερέψουν τήν ίδια τους τή ζωή, καί, βελτιώνοντας τό πολίτευμά τους, νά ρυθμίσουν τή θέση του άτόμου στήν πόλη πού ήταν όλόκληρος ό κόσμος του. Οί Έλληνες άποικοί, όπως είδαμε, ήρθαν σ' έπαφή μέ άλλους λαούς γειτονικούς. Άγόραζαν τά προϊόντα τους, ποτέ όμως δέν επίζητησαν νά κυριαρχήσουν μέ τή βία σ' αυτούς. Άντίθετα, όταν σταθεροποιήθηκαν στίς νέες πατρίδες τους, πλούσια ή άκτινοβολία του πολιτισμού καί του τρόπου τής ζωής τους άντικαθρεφτίστηκε στους «βαρβάρους».

Όταν γνώρισαν τήν ευμάρεια, αντί γιά κατακτητική διάθεση, μέσ στήν ψυχή τους ζύπνησε ένας κόσμος όλόκληρος άπό πνευματικές άνησυχίες. *Γιά πρώτη φορά, στήν ιστορία του κόσμου, άναρωτήθηκαν οί άνθρωποι γιά τήν άρχή τής ζωής, προσπαθώντας νά βρουν μιάν άπόκριση λογική, παραμερίζοντας τά παλιά παραμύθια πού είχαν θρέψει αιώνες άτέλειωτους τήν άνθρωπότητα. Έτσι, γεννήθηκαν οί πρώτες έπιστημονικές άνησυχίες, ή φιλοσοφία κι άκόμη, έκτός άπό τό έπος, ή λυρική ποίηση κι ή ιστορία.*

Θά ήταν, ίσως, όλότελα διαφορετική ή μοίρα του Έλληνισμού, άν είχαν νιώσει σταθερά οί Έλληνες τήν άνάγκη νά ένωθούν μεταξύ τους. Δέν επίζητησαν κατακτήσεις σέ ξένες χώρες. Σ' όλο όμως τό διάστημα τής ιστορικής τους πορείας στήν άρχαιότητα, δέ σταμάτησε ή μιά ελληνική πόλη νά μάχεται τήν άλλη – ιδίως οί γειτονικές – καί νά φτάνουν σέ πολέμους μεταξύ τους. Μόνο σέ πολύ δύσκολες

ώρες, και τότε προσωρινά, ενώθηκαν οι ελληνικές πόλεις. Οι λίγες φωνές μεγάλων ανθρώπων που μίλησαν, στην αρχαιότητα, για συνένωση του Έλληνισμού, δέ βρήκαν απήχηση.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η αρχαία Ελλάδα πρόσφερε όλες τις μορφές των πολιτευμάτων που υπάρχουν ως σήμερα.
 2. Στην Ελλάδα ανακαλύφθηκε η αξία του ατόμου κι ιδρύθηκε η δημοκρατία.
 3. Μέσ στην αρχαϊκή περίοδο, ύστερα από πολλές εσωτερικές ζυμώσεις, τό πολίτευμα εξελίσσεται από τή μοναρχία σή δημοκρατία.
 4. Σταθμός σύντομος ή ύπαρξη τών τυράννων, που δέν αγαπήθηκαν όμως και δέν είχε συνέχεια τό καθεστώς που προσπάθησαν νά επιβάλουν.
 5. Η έλλειψη ενότητας στάθηκε τό μεγάλο μειονέκτημα του Έλληνισμού.
-

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

1. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Έκτός από τή Σπάρτη, πού θά παρακολουθήσουμε παρακάτω λεπτομερειακά τήν Ιστορία της, στήν ἀρχαϊκή περίοδο είναι μεγάλη ἡ ἀνάπτυξη πού σημειώνουν τρεῖς πόλεις: τό ἼΑργος, ἡ Σικυών καί ἡ Κόρινθος.

Ἄρκαδία, Μεσσηνία καί Ἀχαΐα, γιά τελείως διαφορετικούς λόγους ἡ καθεμιά ἀπό αὐτές τίς τρεῖς περιοχές, δέ γνώρισε ιδιαίτερη ἀνάπτυξη. Ἡ Ἄρκαδία, ὄρεινή χώρα, κλεισμένη μέ βουνά ψηλά ἀπό τόν ἄλλο χώρο, ἔμεινε καθυστερημένη, ὅπως καί ἡ Ἀχαΐα. Μικρές πόλεις (Μαντίνεια, Τεγέα) ἢ καί συνοικισμοί ἀσήμαντοι (κῶμες) ἀναπτύχθηκαν στό χώρο τῆς καθεμιάς, χωρίς καμιά ἀκτινοβολία. Ἡ Μεσσηνία, πάλι, νωρίς τράβηξε ἀρπακτικές τίς διαθέσεις τῶν Σπαρτιατῶν μέ τό πλούσιο ἔδαφός της, γι' αὐτό καί δέν μπόρε-

Ἐπίσημο κείμενο
 Ὁ ἀρχαϊκός ναός τοῦ Ἀπόλλωνα στήν ἀρχαία Κόρινθο. Διατηροῦνται ἑπτὰ μόνον ἀπό τίς μονόλιθες κολόνες του. Πρὶν ἀπό τό ναό, πού βλέπει ὁ ἐπισκέπτης σήμερα, εἶχε κτισθεῖ ἄλλος παλαιότερος, ὅπως δείξαν οἱ ἀνασκαφές. Λατρευόταν ὁ Πύθιος Ἀπόλλων ἐκεῖ. Ὁ ναός πού διατηρεῖται στή θέση αὐτή σήμερα εἶναι ἕνα ἀπό τά ἐλάχιστα μνημεῖα πού διασώθηκαν, ὅταν οἱ Ρωμαῖοι τό 146 π.Χ. κατέστρεψαν τήν Κόρινθο. Ἐγινε τόν 60 αἰ. π.Χ. Χαρακτηριστικό ἔργο τῆς δωρικής ἀρχιτεκτονικῆς.

σε, υποδουλωμένη, ν' αναπτυχθεί αυτόνομα. Ἀκολούθησε ἀναγκαστικά τὸ δρόμο τῶν Σπαρτιατῶν.

Τὸ Ἄργος σημεῖώνει ἐξαιρετικὴ ἀνάπτυξη μετὰ τὴ δωρικὴ κατὰκτηση κι οἱ βασιλιάδες του κυριαρχοῦν σ' ὁλόκληρὴ τὴν Ἀργολίδα. Πρὶν ἢ Σπάρτη ἀπλώσει τὴν ἐπιρροή της, εἶναι τὸ πρῶτο κράτος στὴν Πελοπόννησο. Ὀνομαστός ἔμεινε ὁ Φεῖδων (7ος αἰ. π.Χ.), ὁ βασιλιάς πού πρώτος ὄρισε τὰ μέτρα καί τὰ σταθμὰ στὴ χώρα (τὰ φειδιάνεια). Ἀπὸ κεί τὰ πῆραν κι οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡ φήμη του γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἔμεινε ζωντανή στὴ μνήμη τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ Σικυὼν σημεῖώνει ἐξαιρετικὴ ἀνθηση στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ὅταν παίρνουν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία τύραννοι ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Ὀρθαγοριδῶν. Ὁ τύραννος Κλεισθένης τὴ διοικεῖ στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Τεράστια εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης στὴ

Σπουδαῖο ἔργο τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, φιλοτεχνημένο ἀπὸ τὸν Ἀργεῖτῃ γλύπτῃ Πολυμήδῃ. Εἶναι χαρακτηριστικὰ ἀγάλματα τῆς Δωρικῆς τεχντροπίας, πού ἀποδίδει σπερὸ καὶ καλοστημένο τὸ σῶμα, βαρῖα τὰ μέλη, κοντὸ σχετικὰ τὸ κορμὶ, τονισμένους τοὺς μυῶνες καὶ πλατὺ τὸ κρανίον, μέ χαμηλὸ μέτωπο. Παριστάνονται τὰ δύο ἀδελφία, Κλέοβις καὶ Βίτων, γιοὶ μιᾶς ἱέρειας τῆς Ἑρας, πού κάποτε, καθὼς ἀργοῦσαν νὰ φτάσουν τὰ βόδια πού ἔφεραν τὸ ἄρμα τῆς στοῦ Ἱεροῦ, ὅπου δὴ γινόταν ἡ γιορτὴ τῆς θεᾶς, βλέποντάς την οἱ γιοὶ τῆς στενοχωρημένη καὶ γεμάτῃ ἀγωνία, ζήτησαν οἱ ἴδιοι στοῦ ἄρμα καὶ τὸ ἔσυραν ὡς τὸ Ἱερό. Ἡ πράξη αὐτὴ, γιὰ τοὺς ἀρχαίους, ἦταν πολὺ μεγάλη θυσία, γιατί τὸ ζέψιμο ἐθεωρεῖτο συμβολικὰ στέρση τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν ἔφτασαν, ἔτσι, στοῦ Ἱεραίου, τὰ ἀγῶρια ὀδηγώντας τὸ ἄρμα τῆς μητέρας τους, ὁ κόσμος πού βρισκόταν ἐκεῖ γιὰ τὴ γιορτὴ τοὺς ἐπευφήμησαν. Κουρασμένα τὰ δύο ἀγῶρια ἔπεσαν νὰ κοιμηθοῦν στοῦ ἄλλος τῆς θεᾶς. Τότε ἡ μητέρα τους, βλέποντας πόσο πολὺ εἶχαν γίνει δακτυλοδεικτούμενα τὰ παιδιά της, παρακάλεσε τὴ θεὰ νὰ τοὺς δώσει τὴ μεγαλύτερη εὐτυχία. Καὶ τὰ δύο παιδιά βυθίστηκαν, ἴσως οἱ Ἡρόδοτος, σὲ ἕναν ὑπνο βαθύτατο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν ζύπνησαν ποτέ. Ἐφυγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴν ὥρα πού ὄλοι μιλοῦσαν γι' αὐτὰ, νέοι, χωρίς νὰ γνωρίσουν ἀρρώστια, ἐνῶ στ' αὐτὰ τοὺς ἀνηγχόσαν ἀκόμη οἱ ἐπευφημίες τοῦ πληθους. Τὸ ἔργο τὸ ἀφιέρωσαν οἱ Ἀργεῖτες στοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφοὺς. Γύρω στὰ 600 π.Χ. Μουσεῖο Δελφῶν.

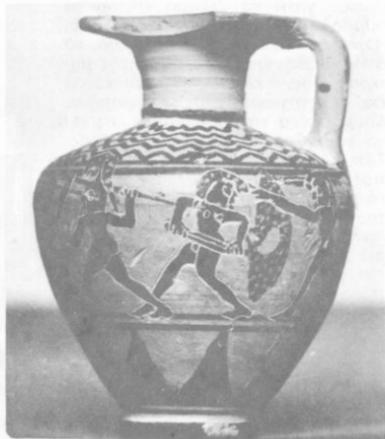
Σικυώνα όπου η κεραμική και η χαλκοπλαστική άνθισαν αξιοσημείωτα.

Ἡ Κόρινθος. Ἡ σπουδαία γεωγραφική θέση τῆς Κορίνθου ὄρισε καί τή μοίρα τῆς στήν ἀρχαϊκή περίοδο. Πῆρε μεγάλο μέρος στό δεύτερο ἀποικισμό, κι ἀπό τήν ἐποχή πού ἀνοίξαν ἀγορές στή Μεγάλη Ἑλλάδα, καθῶς ἦταν ἀνάγκη νά μεταφέρονται προϊόντα ἀπό τίς μικρασιατικές πόλεις στήν Ἰταλία κι ἀντίθετα, κι ἐπειδή τό πέρασμα τοῦ Μαλέα μέ τίς ἀτέλειωτες τρικυμίες ἦταν δύσκολο γιά τά μικρά καράβια τῆς ἐποχῆς, ἡ Κόρινθος μέ τά δυό τῆς λιμάνια πρόσφερε σπουδαία λύση.

Τά καράβια μποροῦσαν νά πλευρίζουν στό ἀνατολικό τῆς λιμάνι, τίς Κεγχρεές, νά ξεφορτώνουν ἐκεῖ τά ἐμπορεύματα κι ὕστερα, πλοῖα καί ἀγαθά, νά μεταφέρονται στό Λέχαιο, τό ἄλλο λιμάνι, στόν Κορινθιακό, γιά νά τραβήξουν ἀπό κει γιά τό Ἴονιο πέλαγος καί τήν Ἰταλία. Ἡ Κόρινθος ἀναπτύχθηκε πολύ τόν καιρό πού τήν κυβέρνησαν οἱ τύραννοι.

Περίανδρος. Ὁ τύραννος αὐτός, γιός τοῦ Κύψελου, πού εἶχε τήν ἐξουσία στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰ., ἔδωσε τεράστια ἀνάπτυξη στήν πόλη, πού τή γέμισε κυριολεκτικά μέ πλῆθος ναοῦς, μεγάλα κτίρια κι ἐργαστήρια. Ἐκάμε τήν Κόρινθο τό μεγαλύτερο κέντρο τῆς ἐποχῆς, καί γιά νά διευκολύνει τίς μεταφορές, κατασκεύασε ἕνα δρόμο

Δύο κορινθιακά ἀγγεῖα: οἰνοχόη καί ἀρύβαλλος. Τό α' τοῦ 600 π.Χ., τό β' τοῦ 680 π.Χ. Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Κορίνθου. Ἡ κορινθιακή ἀγγειογραφία καί ζωγραφική ὑμνήθηκαν ξεχωριστά ἀπό τοὺς ἀρχαίους. Ἡ Κόρινθος στοὺς ἀρχαίους χρόνους γνῶρισε τόσο μεγάλη ἀκμή καί ἀπόκτησε τέτοιο πλοῦτο, ὥστε ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης – σέ ὅλους τοὺς κλάδους – νά θεωρεῖται φυσική.

Άριστερά: Τμήμα του Διόλκου της Κορίνθου. Ξεχωρίζουν καθαρά οι αυλακώσεις που έχουν αφήσει πάνω του τὰ ἀρχαία ἀμάξια, πού τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ μεταφορά τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὸ ἕνα λιμάνι τῆς Κορίνθου στοῦ ἄλλο. Πιστεύεται σήμερα πὺς ὁ Διόλκος ἔγινε τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ τυράννου Περιάνδρου.

Μικρὸς πῆλινος βωμός με ζωγραφικὴ παράσταση τοῦ μύθου τῶν Πυγμαίων με τοὺς γερανοὺς. Διατηρεῖται μόνο τὸ μικρὸ αὐτὸ κομμάτι, ἐνδιαφέρον ἔργο τῆς κορινθιακῆς ζωγραφικῆς. 6ος αἰ. π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Κορίνθου.

μεγάλο, τὸ Διόλκο, ἀπὸ τὸ Σαρωνικὸ στὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Ὁ δρόμος αὐτός, στρωμένος με μεγάλες πελεκητὲς πέτρες, εἶχε εἰδικὰ αὐλάκια γιὰ νὰ σέρνονται πάνω του τὰ ἀμάξια πού μετέφεραν τὰ καράβια (ἕνα μεγάλο του μέρος ἔχει ἀποκαλυφθεῖ σὲ ἀνασκαφές).

Ὁ Περιάνδρος διοίκησε τὴν πόλη γιὰ 44 χρόνια κι ἔμεινε ὀνομαστός στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴ λαμπρότητα τῆς αὐλῆς του, γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα πού κατασκεύασε καί γιὰ τὰ πολύτιμα δῶρα πού ἔστειλε στὰ μεγάλα ἑλληνικὰ ἱερά. Στὴν ἐποχὴ του τὰ Ἴσθμια, οἱ

μεγάλοι αγώνες που γίνονταν στο ιερό της Ίσθμίας προς τιμή του Ποσειδώνα, πήραν τεράστια αίγλη. Θεωρήθηκε ένας από τους έφτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας κι η φήμη του διατηρήθηκε για αιώνες.

2. Η ΧΑΛΚΙΔΑ ΚΑΙ Η ΕΡΕΤΡΙΑ

Καί οι δύο πόλεις αναπτύχθηκαν γρήγορα και με τις αποικίες τους σταθεροποίησαν τη δύναμή τους. Μεγάλα βιοτεχνικά κέντρα και οι δύο έστειλαν άφθονα τά προϊόντα τους στον έξω κόσμο. Στόν 7ο αί. π.Χ., έξοντώθηκαν κυριολεκτικά, νικητές και νικημένοι, στό φοβερό πόλεμο που ξέσπασε ανάμεσά τους για τό Ληλάντιο πεδίο (τή μεγάλη πεδιάδα ανάμεσά τους), τότε που, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ό ιστορικός Θουκυδίδης, ή Ελλάδα μοιράστηκε σε δύο στρατόπεδα.

Τά όπλα (ένα είδος σπαθιά) της Χαλκίδας και τά άγγεϊα της Έρέτριας σκορπίζονταν σ' όλες τις άγορές του κόσμου. Η άκμή που σημείωσαν στην πρώτη φάση της αρχαϊκής περιόδου, κάμφθηκε ύστερα από τον πόλεμο μεταξύ τους.

Άριστερά: Η μιά όψη από νόμισμα της Έρέτριας. Δεξιά: Οι δύο όψεις νομίσματος της αρχαίας Χαλκίδας. Βρίσκονται όλα στη Νομισματική Συλλογή Άθηνών.

3. Η ΑΙΓΙΝΑ

Ξερό κι άγονο νησί ή Αίγινα, προικίστηκε με έξαιρετικά καθαρή άτμόσφαιρα και σπουδαία θέση στό Σαρωνικό. Η έλλειψη φυσικών προϊόντων έσπρωξε νωρίς τούς Αιγινητες στή θάλασσα κι έγιναν άτρόμητοι ναυτικοί, που ταξίδευαν σ' όλες τις έλληνικές θάλασσες μεταφέροντας πληθος προϊόντα. Κέρδιζαν έτσι πολλά πλούτη.

Όνομαστοί καλλιτέχνες εργάστηκαν στά εργαστήριά της, όπου χρησιμοποιήθηκαν εκατοντάδες δούλοι. Τό νόμισμά της, οι περίφημες «χελώνες», κυκλοφορούσε από τή Μ. Άσία και τόν Εύξεινο ως τήν Αίγυπτο, τήν Κρήτη και τις Κυκλάδες.

Ὁ ναός τῆς Ἀφραίας στήν Αἴγινα. Ἀποψη ἀπό τά ἀνατολικά. Ἔργο τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Αἴγινας στίς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

4. Τά Μέγαρα

Ἡ πόλη πλούτισε μέ τόν ἀποικισμό καί μέσ στόν 7ο αἰ. ἀναπτύσσεται πολύ, τήν ἐποχή πού τύραννός της ἦταν ὁ Θεαγένης. Ἐχοντας στενοῦς δεσμούς μέ τό δωρικό κόσμο, ιδιαίτερα μέ τήν Κόρινθο, ποτέ δέ στάθηκε φιλική ἀπέναντι στήν Ἴωνική Ἀθήνα. Τελικά ἔφτασαν σέ σύγκρουση οἱ δύο πόλεις γιά τήν κυριαρχία στή Σαλαμίνα καί νίκησε ἡ Ἀθήνα, ὅπως θά δοῦμε.

5. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

Μίλητος. Ὑπήρξε ἡ σπουδαιότερη καί ἡ πιό ἀξιόλογη ἀπό τίς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας. Σ' αὐτήν ὀδηγοῦσαν οἱ μεγάλοι χερσαῖοι δρόμοι τοῦ ἐμπορίου, ἀπό τήν Ἀνατολή κι ἀπό τά λιμάνια τῆς ξεκινοῦσαν πλήθος καράβια γιά τίς πολλές τῆς ἀποικίες στόν Εὐξεινο (γύρω στίς 80), γιά τήν Αἴγυπτο καί τή Δ. Μεσόγειο. Σημείωσε μεγάλη ἀκμή στά γράμματα καί τίς τέχνες. Στή γῆ της ἀναπτύχθηκε γιά πρώτη φορά ἡ φιλοσοφία, κι ἡ πόλη στολίστηκε μέ ὄμορφα κτίρια καί ναούς. Δέν εὐτύχησε, ὡστόσο, ὅπως κι οἱ ἄλλες ἰωνικές ἀποικίες, νά μείνει ἐλεύθερη, γιατί τόσο αὐτή, ὅσο κι οἱ ἄλλες ἀποικίες δέ θέλησαν νά ἐνωθοῦν, ὅταν παρουσιάστηκε, φοβερός, ὁ περσικός κίνδυνος. Παρ' ὄλες τίς προσπάθειες τοῦ τυράννου τῆς Σάμου

Κεφαλή πολεμιστή από τό άνατολικό άέτωμα του άρχαίου ναού τής Άφαιάς. Τό άέτωμα καταστράφηκε από κεραυνό ίσως, και τά άγάλματα του άντικαταστάθηκαν μέ νέα - αυτά τά τελευταία βρίσκονται σήμερα στο Μουσείο του Μονάχου (Γλυπτοθήκη) -, ενώ τά παλαιά, ό,τι διατηρήθηκε δηλαδή από αυτά, άνοιξαν λάκκους σί Αίγινητες, όπως συνηθίζοταν γιά άφιερώνματα ιερών πού καταστρέφονταν, και τά έθαψαν εύλαβικά μέσ στην περιοχή του Ίερού. Αυτά τά γλυπτά του ναού τής Άφαιάς βρέθηκαν σέ άνασκαφές στις άρχές του αιώνα μας. Τό κεφάλι τής εικόνας μας, έργο γύρω στά 510 π.Χ., ύπάρχει στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τό κεφάλι από τό άγαλμα τής θεάς Άθηνάς, κεντρικής μορφής και στά δύο άέτώματα του ναού τής Άφαιάς στην Αίγινα. Πρόκειται γιά τό δεύτερο άέτωμα, πού κατασκευάστηκε μετά την καταστροφή του πρώτου. Γλυπτοθήκη του Μονάχου. Γύρω στά 490 π.Χ.

Πολυκράτη, πού κατάλαβε πρώτος τόν κίνδυνο, οί ελληνικές πόλεις τής Μ. Ἀσίας δέ μόνοιασαν καί, μιά-μιά, ἔπεσαν στά χέρια τῶν Περσῶν.

6. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ἡ ἄνθηση πού σημείωσαν οί ελληνικές πόλεις τής Κάτω Ἰταλίας καί Σικελίας ἦταν ἐκπληκτική. Καθεμιά τους ὑπῆρξε ὀλόκληρος κόσμος καί ἐστία πνευματικῆς, ἐμπορικῆς καί καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς. Τόποι πλούσιοι σέ γεωργικά προϊόντα, χωρίς ἀνταγωνισμό μέ τούς ξένους λαούς, σ' ὅλη τήν ἀρχαίκή περίοδο, ἔδωσαν τήν εὐκαιρία στους κατοίκους τους, ἤρεμα καί κανονικά, νά ἀναπτυχθοῦν καί κάθε πόλη νά γίνει ἕνα σπουδαῖο κέντρο πολυάνθρωπο ὅπου, ἐκτός ἀπό τούς ἐμπόρους, πλῆθος οί καλλιτέχνες, οί ποιητές κι οί σοφοί ἔφταναν γιά νά ἐγκατασταθοῦν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἀμέσως ὕστερα ἀπό τήν ἀποικιακή ἐξάπλωση οί πόλεις τῆς Ἑλλάδας ἀνθίζουν ἐκπληκτικά.

2. Ξεχωριστή θέση πῆρε ἡ Κόρινθος. Μεγάλο πλοῦτο ἀπόκτησε ἡ Αἴγινα μέ τό ναυτικό της.

Χάλκινη ὑδρία καλοδιατηρημένη. Στήν πάνω ὄψη τοῦ στομίου τῆς ἔχει ἀφιερωτική ἐπιγραφή πού δείχνει πῶς ἦταν ἀνάθημα στό Δία Ἑλλάνιο, πού λατρευόταν στήν κορυφή τοῦ Ὄρους στήν Αἴγινα. Ἡ ὑδρία ἔχει δύο λαβές ὀριζόντιες καί μία κάθετη ἐπάνω, πού δέ φαίνεται στή φωτογραφία. Ἔργο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Αἴγινας.

3. Οι πόλεις τῆς Εὐβοίας, Χαλκίδα κι Ἐρέτρια, σημειώνουν μεγάλη ἀκμή στὴν τέχνη καί στο ἔμπόριο. Μεγάλο χτύπημα γι' αὐτές στάθηκε ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο.

4. Τεράστια ἡ πνευματικὴ κι ἡ καλλιτεχνικὴ κίνηση στὶς ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Μ. Ἑλλάδας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Κόρινθος:

«Λένε μάλιστα πὺς πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι καταπιάστηκαν μὲ τὰ προβλήματα τῶν καραβιῶν ἀπάνω-κάτω ὅπως τὸ κάνουν σήμερα ὅλοι, καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ μέρη στὴν Κόρινθο σκαρώθηκαν τριήρεις. Φαίνεται μάλιστα πὺς γιὰ τοὺς Σαμίους ἕνας Κορίνθιος ναυπηγός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, κατασκεύασε τέσσερα πολεμικὰ πλοῖα. Πᾶνε τριακόσια χρόνια... πού ὁ Ἀμεινοκλῆς πῆγε στὴ Σάμο... Γιατί ἐπειδὴ οἱ Κορίνθιοι εἶχανε χτίσει τὴν πόλη τους ἀπάνω στὸν Ἴσθμό, ἀνέκαθεν κρατοῦσαν τὸ ἔμπόριο, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες τὰ παλιὰ χρόνια, καί οἱ μέσα καί οἱ ἔξω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἐπικοινωνοῦσαν ἀναμεταξύ τους ἀπὸ τὴ στεριά μᾶλλον παρά ἀπὸ τὴ θάλασσα, καί περνοῦσαν κατ' ἀνάγκη ἀπὸ τὸ μέρος τους, κι ἔτσι ἐγίναν οἱ Κορίνθιοι πολὺ πλούσιοι καί ἰσχυροὶ μὲ τὸν πλοῦτο τους... Ἀφότου οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νὰ ταξιδεύουν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀπόχτησαν οἱ Κορίνθιοι καράβια καί ξεκαθάρισαν τοὺς πειρατὲς δίνοντας ἔτσι εὐκαιρία γιὰ ἐμπορικὲς συναλλαγές. Ἐκαναὶ ἔτσι διπλὰ ἰσχυρὴ τὴν πολιτεία τους εἰσπράττοντας χρήματα κι ἀπὸ τὰ δύο».

Θουκυδίδης, «Ἱστορία» Α, 13 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδης)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Ἀπό τό πλήθος τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δύο ξεχώρισαν τελείως κι ἔμειναν σύμβολο αἰῶνιο ἑνός ιδιαίτερου τρόπου ζωῆς πού καθεμίᾳ καλλιέργησε μέ πίστη, καί μέ συνέπεια ἀκολούθησε σ' ὅλη τήν ιστορική της πορεία: ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα.

Στάθηκαν δύο μεγάλα πρότυπα οἱ δύο τόσο διαφορετικές αὐτές πόλεις, κι ὅσο κι ἂν θαυμάσει κανεῖς τῆς Ἀθήνας τήν ἐκπληκτική προσφορά, δέν μπορεῖ νά μή σταθεῖ γεμάτος σεβασμό μπροστά στήν ψυχική δύναμη, στήν εὐγένεια καί στό αὐστηρό μεγαλεῖο τῶν Σπαρτιατῶν.

Α΄. Η ΣΠΑΡΤΗ

Ἀπό τούς Δωριεῖς* πού κατάκλυσαν τήν Πελοπόννησο, μιᾶ ομάδα προχωρώντας στό νότο, στή Λακωνική, ἴδρυσε στή βαθιά κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα τή Σπάρτη.

Πανύψηλα βουνά ἐκλείναν τή χώρα, ἀνατολικά καί δυτικά, κι ἡ θάλασσα, γιά τή μακρινή ἐκείνη ἐποχή, δέν ἦταν πολύ κοντά. Ὡστόσο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἡ πόλη γρήγορα

Χάλκινο ἀγαλματάκι πολεμιστή, ἐξαίρετο σέ καλλιτεχνική ποιότητα καί μέ ὅλα τά χαρακτηριστικά τῆς πλαστικῆς, ὅπως ἐξελίχθηκε στή Λακωνική. 6ος π.Χ. αἰ. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

ἀναπτύχθηκε, κι ἄνθισε στό χώρο της τό ἐμπόριο κι ἡ βιοτεχνία. Ἀπό τόν ἔξω σόσμο ἄφθονες ἔφταναν οἱ πρῶτες ὕλες (ἐλεφαντόδοντο, ἤλεκτρο*, χαλκός, σίδηρο, μολύβι, χρυσάφι κι ἀσήμι) γιά νά γίνουν στά ἐπίδέξια χέρια τῶν τεχνιτῶν της πλήθος κομφοτεχνήματα καί ὄπλα πού, μαζί μέ τά ὄμορφα ἀγγεῖα της, πλημμύριζαν τίς ξένες ἀγορές ἀπό τή Μ. Ἀσία (τή Λυδία) ὡς τήν Ἴταλία (στήν Ἑτρουρία). Τούς πρῶτους αἰῶνες ἡ Σπάρτη φαίνεται νά ἦταν γεμάτη κίνηση καί δραστηριότητα, ἀνοιχτή σέ πλούσιες ἐπιδράσεις.

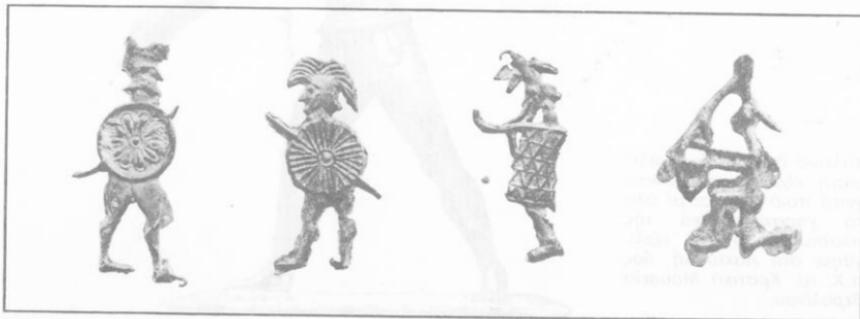
Ἦστερα ἀπό δύο ἐπίμονους καί σκληρούς πολέμους μέ τούς Μεσσηνίους, ἀλλάζει μέ τόν καιρό τελείως ὁ ρυθμός τῆς ζωῆς. Ἡ ἐμπορική κίνηση μέ τό ἐξωτερικό σταματάει, ἡ βιοτεχνία περιορίζεται κι ἡ Σπάρτη διαμορφώνεται σέ κλειστό στρατόπεδο, ὅπου οἱ πολῖτες της καταγίνονται μόνο μέ τίς στρατιωτικές ἀσκήσεις καί τόν πόλεμο.

Σιδερένια πειθαρχία κυριαρχεῖ καί ἡ καθημερινή ζωή, ὡς τίς παραμικρές της λεπτομέρειες, ὀρίζεται ἀπό τήν αὐστηρή νομοθεσία. Χαρακτηριστικό τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀτόμου μέσ στή στρατιωτική μονάδα. Κάθε Σπαρτιάτης ἔπρεπε νά εἶναι σέ κάθε στιγμή ἔτοιμος νά ὑπερασπίσει τήν πατρίδα του ἀπό ἐσωτερική ἢ ἐξωτερική ἐπίθεση.

1. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Εἰλωτες. Οἱ Δωριεῖς* πού κατέβηκαν στή Λακωνία ὑποδούλων τούς παλαιούς κατοίκους, μοιράστηκαν μεταξύ τους τά κτήματα σέ ἴσα μερίδια (κλήρους) καί τούς ὑποχρέωσαν νά τά καλλιεργοῦν. Ἡ τάξη αὐτή, οἱ Εἰλωτες, ἦταν πάντα πολύ μεγαλύτερη ἀπό

Μικροσκοπικά φτωχικά χαρίσματα στοὺς θεοὺς, ἀπό μολύβι. Ἦταν τό μόνο ἀφιέρωμα πού εἶχαν τῇ δυνατότητα νά προσφέρουν οἱ δυστυχισμένοι Εἰλωτες. Εἶναι πολύ σημαντικά γιά τούς ἀρχαιολόγους, γιατί ἔχουν μεγάλη ποικιλία στίς παραστάσεις τους καί ἄφθονα διακοσμητικά θέματα, ἀναμνήσεις ἀπό τήν τέχνη τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων στήν περιοχή.

τούς Σπαρτιάτες, γι' αυτό και ζούσε κάτω από τή σκληρή τους επίβλεψη, χωρίς κανένα δικαίωμα, κοντά στά κτήματα πού καλλιεργούσαν. *Ἡ ζωή τῶν Εἰλώτων ἦταν στή διάθεση τῶν Σπαρτιατῶν.*

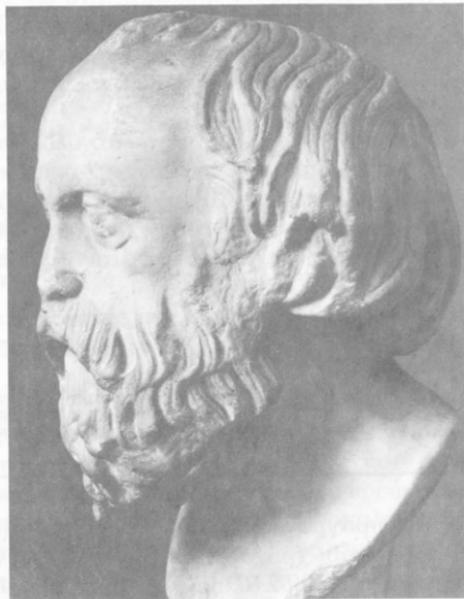
Πολίτες Σπαρτιάτες. Οἱ Δωριεῖς κάτοικοι, οἱ πολίτες Σπαρτιάτες δηλ., ἦταν οἱ μόνοι πού εἶχαν πολιτικά δικαιώματα. *Μοναδική τους ἀπασχόληση στάθηκε ὁ πόλεμος καί μόνιμη ἀπειλή ἡ ἐξέγερση τῶν Εἰλώτων.*

Γι' αυτό δέν ἔκαναν καμιά δουλειά, ἀλλά καταγίνονταν μόνο μέ τίς στρατιωτικές ἀσκήσεις.

Περίοικοι. Ἐνα μέρος τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἀποτελοῦσε τήν τάξη τῶν *Περιοίκων*. Αὐτοί ἦταν ἐλεύθεροι πολίτες, ζούσαν γύρω ἀπό τή Σπάρτη σέ συνοικισμούς καί καταγίνονταν μέ τό ἐμπόριο καί τή βιοτεχνία. Πολιτικά δικαιώματα δέν εἶχαν. Ὑποχρεώνονταν μόνο νά στρατεύονται.

2. Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ἡ Ζωή στή Σπάρτη πῆρε μορφή πού δέν τή συναντοῦμε σέ καμιά ἄλλη πόλη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Κύριο χαρακτηριστικό τῆς στάθηκε ἡ μόνιμη ἐπιθυμία τῶν κατακτητῶν Δωριέων νά μείνουν φυλετικά καθαρῶν καί νά διατηρήσουν τήν κυριαρχία, λίγοι αὐτοί

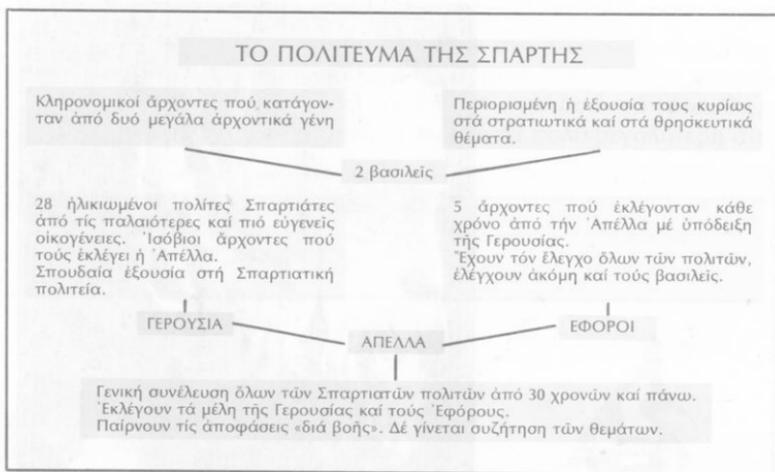
Προτομή τοῦ μυθικοῦ νομοθέτη τῆς Σπάρτης Λυκούργου. Ρωμαϊκό ἀντίγραφο ἔργου τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Νύ-Κάρλμππεργκ Κοπεγχάγης.

ἀπέναντι στό πλῆθος τῶν δυσαρεστημένων Εἰλώτων. Ὑστερα, μά-
 λιστα, ἀπό τό δεύτερο Μεσσηνιακό πόλεμο (7ος αἰ.), ὅταν ὁ ἀριθμός
 τῶν κατακτημένων αὐξήθηκε ὑπερβολικά κι ὁ κίνδυνος ἐξέγερσής
 τους δυνάμωσε, θέλοντας οἱ Σπαρτιάτες νά κρατήσουν γερά τό ζυ-
 γό, ἔπεσαν οἱ ἴδιοι θύματα τῆς ἰδιότυπης νοοτροπίας τους καί ὑπο-
 δουλώθηκαν σ' αὐτή τήν ἀνάγκη. Ὁ φόβος τῶν Εἰλώτων τοὺς
 ἀνάγκασε νά κλείσουν τήν πόλη τους καί νά διαμορφώσουν πάνω σέ
 αὐστηρότατους κανόνες τή ζωή τους.

Ἡ παράδοση ἀποδίδει τή νομοθεσία τους στό Λυκοῦργο, ἕνα
 πρόσωπο σχεδόν μυθικό. Σήμερα, ὅμως, πιστεύεται πῶς ἡ Σπάρτη
 σταδιακά διαμορφώθηκε σέ στρατιωτικό κράτος κι ἡ νομοθεσία της
 ὀλοκληρώθηκε τόν 6ο αἰ. π.Χ., τήν ἐποχή πού ἐξῆσε ὁ Χίλων ὁ Λακε-
 δαιμόνιος, ἕνας ἀπό τοὺς ἐφτά Σοφούς.

3. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Ἡ Σπάρτη εἶχε δύο βασιλεῖς ὡς τό τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἦταν
 ἀνώτατοι θρησκευτικοί καί στρατιωτικοί ἄρχοντες καί τό ἀξίωμά
 τους ἦταν κληρονομικό. Εἶχαν κλῆρο μεγαλύτερο καί διπλή μερίδα
 στό συσσίτιο καί στά πολεμικά λάφυρα. Ὁ ἕνας βασιλιάς ὀδηγοῦσε
 τό στρατό*στόν πόλεμο.

Τήν πραγματική ὄμως ἐξουσία τήν εἶχαν οἱ πέντε Ἐφοροί, πού
 ἄλλαζαν κάθε χρόνο. Εἶχαν τήν ἐπίβλεψη τοῦ κράτους καί τό δικαί-
 ωμα νά τιμωροῦν ἀκόμη καί τοὺς βασιλεῖς. Αὐτοῖ ἀποφάσιζαν γιά

ὄλα τὰ σπουδαῖα ζητήματα. Ἐφορος μποροῦσε νά ἐκλεγεί κάθε πολίτης Σπαρτιάτης.

Γερουσία. 28 γερонτες (πάνω ἀπό 60 χρονῶν) ἀπό τίς παλαιότερες οἰκογένειες ἀποτελοῦσαν μαζί μέ τούς 2 βασιλεῖς τή Γερουσία. Ἦταν ἰσόβιοι ἄρχοντες, δικάζαν τίς ὑποθέσεις φόνου καί προετοίμαζαν τά θέματα πού θά ἀνακοινώνονταν στή συνέλευση τοῦ λαοῦ, πού λεγόταν Ἀπέλλα.

Στή συνέλευση τοῦ λαοῦ (Ἀπέλλα) ἔπαιρναν μέρος ὅλοι οἱ πολίτες Σπαρτιάτες πού ἦταν πάνω ἀπό 30 χρονῶν. Ἀποφάσιζαν «διά βοῆς», χωρίς νά συζητοῦν τά διάφορα προβλήματα πού ἀπασχολοῦσαν τό κράτος. Ἡ Ἀπέλλα ἀνακήρυσσε τά μέλη τῆς Γερουσίας καί τούς Ἐφόρους.

Τό πολίτευμα τῆς Σπάρτης, ἰδιότυπο στήν οὐσία του, διατηρήθηκε ἀπαράλλαχτο ὡς τό τέλος τῆς ἱστορίας της. Συντηρητικοί στή φύση τους οἱ Σπαρτιάτες, ἀντιπαθοῦσαν κάθε ἀλλαγῆ καί, ἐπιζητῶντας νά ἐξουσιάζουν τό μέλλον, ἀπόφευγαν κάθε νεωτερισμό. Συμπαθοῦσαν ἀκόμη καί ὑποστήριζαν τά ὀλιγαρχικά πολιτεύματα καί στίς ἄλλες χῶρες.

4. Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Τά παιδιά ἔπρεπε νά συνηθίζουν στήν ἀπλή ζωῆ, στήν ἀδιάκοπη ἄσκηση, στή σκληραγωγία καί στήν ὑπακοή. Ἦταν ἀκόμη ἀνάγκη νά βιώθουν ἀκατάλυτη ἀφοσίωση στήν πατρίδα τους καί ἀγάπη γιά τούς συνομηθικούς, τούς αὐριανούς συμπολεμιστές.

Γι' αὐτό ζοῦσαν ὅλοι μαζί σέ ὁμάδες (ἀγέλες) καί τήν ἐπίβλεψή τους εἶχαν οἱ παιδονόμοι.

Ἡ μόρφωσή τους ἦταν πολύ ἀπλή. Διάβαζαν τά ὁμηρικά ποιήματα καί μάθαιναν πολεμικά τραγούδια καί χορούς. Βασικῆ γραμμῆ στήν ἀνατροφή ἦταν νά τούς ἐμπνεύσουν τυφλῆ ὑπακοή στούς νόμους καί στίς διαταγές τοῦ κράτους, θαυμασμό γιά τήν ἀνδρεία, περιφρόνηση γιά τό θάνατο καί σεβασμό γιά τούς γεροντότερους.

Μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες ἀρετές πού προσπαθοῦσαν νά τούς καλλιεργήσουν ἦταν ἡ ἀγάπη γιά τή συντομία στήν ἐκφραση (λακωμισμός).

Γιά νά γίνουν καλοί στρατιῶτες, ἔπρεπε νά ἀποκτήσουν ἀντοχή στούς φυσικούς πόνους, καί, γιά ν' ἀντιμετωπίζουν τίς δυσκολίες ἐπισοπισμοῦ στίς ἐκστρατείες, τούς ἔδιναν λίγη τροφή, πού ἦταν ἀνάγκη νά τή συμπληρώνουν μόνοι τους, ἀρπάζοντας κρυφά ὅ,τι τούς ἔλειπε. Ἦταν, ὡστόσο, φριχτή ντροπή νά τούς ἀνακαλύψουν.

Τά παιδιά κοιμόνταν πάνω σέ καλάμια, πού μόνα τους ἔκοβαν στίς ὄχθες τοῦ Εὐρώτα, καί φοροῦσαν ἐλάχιστα φορέματα, τά ἴδια

Στήν ἀρχαία περὶ τῶν Σπαρτιατικῶν ἐπιπέδων ἀπό τούς ἀρχαίους

χειμώνα και καλοκαίρι. Καλλιεργοῦσαν στενή ἀλληλεγγύη κι ἀγάπη μεταξύ τους.

5. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Εἴκοσι χρονῶν γίνονταν στρατιῶτες, κι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἡλικία ὡς ἐξήντα χρονῶν κοιμόνταν – δεκαπέντε μαζί – σέ σκηνές κι ἔτρωγαν σέ κοινά *συσσίτια*. Τό φαγητό τους ἦταν ἀπλό. Τό πιό συνηθισμένο ἦταν ὁ «μέλας ζωμός», ζουμί ἀπὸ χοιρινό κρέας μέ ξίδι. Γυμνάζονταν ὀλοένα καί πήγαιναν στό κυνήγι. Τριάντα χρονῶν μπορούσαν νά παντρευτοῦν, πήγαιναν ὅμως σπάνια σπίτι τους. Ἀπαγορευόταν νά καταγίνονται μέ ὅποιαδήποτε ἐργασία. Οἱ Εἰλωτες καλλιεργοῦσαν τὴ γῆ κι αὐτοὶ ἔδιναν ὑποχρεωτικά τὰ μέσα γιὰ νά ζοῦν οἱ οἰκογένειες τῶν Σπαρτιατῶν, καθὼς καί τό μερίδιο τῶν πολιτῶν στά *συσσίτια*.

Ἡ πολυτέλεια, ἡ σπατάλη, ἡ φιλοχρηματία θεωροῦνταν ἀτιμωτικά ἑλαττώματα. Τό νόμισμά τους ἦταν σιδερένιο, βαρὺ, μέ λίγη ἀξία. Χρυσά καί ἀσημένια νομίσματα δέν ὑπῆρχαν στή Σπάρτη.

Ἡ δύσκολη αὐτὴ ζωὴ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τοὺς νόμους. Χρειαζόταν μεγάλη ψυχικὴ δύναμη νά τὴν ἀκολουθήσει κανεὶς, γι' αὐτό καί δέν ἐπιτρεπόταν στοὺς ξένους νά μείνουν καιρὸ στή Σπάρτη (ξενηλασία), οὔτε στοὺς πολίτες νά πηγαίνουν σ' ἄλλα μέρη, γιὰ νά μὴ συγκρίνουν τὴ δική τους ζωὴ μέ τὴ ζωὴ τῶν ὑπόλοιπων Ἑλλήνων.

Ὁ ἀδιάκοπος φόβος ἐξέγερσης τῶν Εἰλωτῶν ἔκαμε τοὺς Σπαρτιάτες νά μὴ θέλουν τίς μακρινές ἐκστρατείες.

Πῆλινο ὁμοίωμα δαίμονα, μέ μορφή γεροντικὴ, γεμάτη ρυτίδες. Βρέθηκε στό Ἱερό τῆς Ὁρθίας Ἀρτεμῆς στή Σπάρτη. 6ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Σπάρτης.

6. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Κράτος στρατιωτικό ή Σπάρτη ήταν ανάγκη νά διαμορφώσει ανάλογα και τό χαρακτήρα τών γυναικῶν, πού ἔπαιρναν τήν ἴδια ἀνατροφή μέ τούς ἄντρες κι εἶχαν μεγάλη θέση στήν κοινωνία. Τίς σέβονταν κι ἄκουγαν τή γνώμη τους. Γεννώντας καί μεγαλώνοντας ἀνθρώπους γιά τόν πόλεμο, ἔπρεπε νά γίνουν σκληρές κι αὐτές καί νά πιστεύουν πάνω ἀπό ὅλα στήν πατρίδα. Πνίγοντας τό μητρικό τους φίλτρο, παράγγελναν στούς γιούς, ἀλλά καί στούς ἄντρες τους, ξεπροβοδίζοντάς τους γιά τόν πόλεμο, τό περίφημο «ἦ τάν ἦ ἐπί τᾶς», δηλαδή ἦ νά γυρίσουν νικητές μέ τά ὄπλα στό χέρι ἦ νά τούς φέρουν νεκρούς. Ἐμειναν περίφημες στήν ἱστορία γιά τήν περηφάνια καί τή γενναιότητά τους.

7. Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Οἱ Σπαρτιάτες, πρῶτοι στήν Ἑλλάδα, ὀργάνωσαν τό πεζικό σέ σπουδαία μαχητική δύναμη. Χρησιμοποιοῦσαν ὅπλα ἀμυντικά κι ὄπλα ἐπιθετικά. Αὐτοί πρῶτοι δημιούργησαν τή φάλαγγα, ἕνα γερό σῶμα, μέ τούς ὀπλίτες τακτικά παραταγμένους, τόν ἕνα πλάι στόν ἄλλο, σέ ἀρκετό βάθος καί πλάτος, ἔτσι πού ὁ ἐχθρός νά μήν μπορεῖ νά τό διασπάσει. Στή μάχη προχωροῦσαν στούς ἤχους τών αὐλῶν. Πολεμικό τους ἐμβληματικό ἦταν ὁ *παιάνας*.

8. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Ἀπό τότε πού οἱ Σπαρτιάτες ἔκλεισαν τήν πόλη τους στόν ἐξω κόσμο κι ἀφοσιώθηκαν στά στρατιωτικά, δέν ἀνάπτυξαν οὔτε τίς τέχνες οὔτε τά γράμματα.

Ἄφησαν πίσω τους αἰώνιο παράδειγμα, τίς ἀρετές πού ἀγωνίστηκαν νά καλλιεργήσουν: *φλογερή φιλοπατρία, ἀνδρεία, σεβασμό στούς νόμους καί στούς ἄρχοντες, λιτότητα στή ζωὴ καί στήν ὀμιλία, αὐταπάρνηση καί περηφάνια*. Ἔδωσαν ἀνθρώπινους τύπους ἀξι-οθαύμαστους.

Πρόσφεραν πολύ ὠραίες ιδέες καί πρόβαλε ἡ ἱστορία τους ἀξι-οθαύμαστες ἀνθρώπινες μορφές. Ἡ συμβολή τους, ὅμως, στόν πολιτισμό τῆς ἀνθρωπότητας ὑστέρησε, γιατί οἱ ἴδιοι περιφρόνησαν τή ζωὴ. Πάσχισαν νά εἶναι ἡ πρώτη πόλη στήν Ἑλλάδα, ἡ πιό δυνατή. Δέν τό κατάφεραν ὡς τό τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τό παράδειγμά τους, ὅμως, ἔμεινε μοναδικό καί αἰώνιο.

9. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Στήν ἀρχαϊκή περίοδο οἱ Σπαρτιάτες, ἐκτός ἀπό τούς δύο *Μεσο-*

σνιακούς πολέμους (8ο και 7ο αί. π.Χ.) έκαμαν κι άλλη σειρά από αγώνες μέσ στην Πελοπόννησο. Χτύπησαν τό "Άργος και τήν "Αρκαδία, κι έτσι πρόσθεσαν κι άλλους χώρους στην κυριαρχία τους (Κυθουρία, Κύθηρα, Θυρέα). Τέλος, ύποχρέωσαν τίς περισσότερες περιοχές και τίς μεγάλες πόλεις νά συμμαχήσουν μαζί τους, διατηρώντας τήν έλευθερία τους. "Η συμμαχία αυτή ονομάστηκε Πελοποννησιακή κι ανάδειξε τή Σπάρτη στή μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στην "Ελλάδα. Είναι ή πρώτη σοβαρή προσπάθεια γιά συνένωση τών έλληνικών πόλεων και στάθηκε πολύτιμη στην αντιμετώπιση του φοβερού κινδύνου που απείλησε τον "Ελληνισμό στίς αρχές του 5ου αί. π.Χ.: τής εισβολής τών Περσών. Στη συμμαχία ανήκαν ή "Ηλεία κι ή "Αρκαδία, ή Κόρινθος, τά Μέγαρα και ή Αίγινα. Τό "Άργος και ή "Αχαΐα δέν προσχώρησαν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. "Η πόλη-κράτος τής Σπάρτης ύπήρξε δημιουργήμα τών Δωριέων.

2. Βασικό τους χαρακτηριστικό ή επιθυμία νά επιβληθοῦν στους Είλωτες που ύποδούλωσαν.

3. Τό πολίτευμά τους στάθηκε ιδιότυπο. "Ηταν διπλή βασιλεία κληρονομική. Τήν έξουσία όμως είχαν στά χέρια τους οί πέντε "Εφοροι, που εκλέγονταν μέσα από τούς πολίτες.

4. "Η άνατροφή άγοριών και κοριτσιών ήταν άυστηρή κι επιζητούσε νά χαλυβώσει τήν ψυχή και νά δώσει γερούς και γενναίους στρατιώτες.

5. Οί σπαρτιατικές άρετές στάθηκαν ύποδειγματικές. "Εδωσε ή πόλη τους ώραία ανθρώπινα παραδείγματα. "Η βασική τους όμως επίδιωξη κι ή άφοσίωση τους στον πόλεμο τούς στέρησε τή χαρά τής ζωής. "Αγωνίστηκαν γιά πρόσκαιρα άποτελέσματα.

6. Τόν 6ο αί. π.Χ. ή Σπάρτη όργανώνει τήν Πελοποννησιακή συμμαχία και γίνεται ή μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στην "Ελλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Έξετάζοντας (ό Κροϊσος) έβρισκε όπι τήν πρώτη θέση (στην "Ελλάδα) τήν είχαν οί Λακεδαιμόνιοι κι οί "Αθηναίοι. Οί πρώτοι από τή δωρική φυλή κι οί άλλοι από τήν ιωνική. Πραγματικά αυτοί οί λαοί ήταν οί πιο ξακουσμένοι».

"Ηροδότου, "Ιστορία Α, 56 (Μετ. Α Θεοφίλου)

2. Παράξενες όψεις τής σπαρτιατικής άγωγής:

«Τά παιδιά κλέβουν μέ τόση προφύλαξη, ώστε λένε κάποτε κάποιος έκλεψε μιá μικρή άλεπού και τήν έκρυβε στό φόρεμά του, και τό ζώο του κατασπάραζε τήν κοιλιά μέ τά νύχια και τά δόντια του· τό παιδί όμως, γιά νά μήν τό νιώσουν (οί άλλοι), υπόμεινε τούς πόνους και πέθανε».

Πλουτάρχου, «Βίος Λυκούργου», κεφ. 18 (Μετ. Α. Κ)

3. Ό λακωνισμός:

«Μάθαιναν τά παιδιά νά μεταχειρίζονται λόγο, όπου ή χάρη νά είναι συνυφασμένη μέ πικρία και νά εκφράζουν πολύ νόημα μέ λίγες λέξεις... έτσι μέ λίγες και άπλές λέξεις, πολλή και εξαιρετική σκέψη νά εκφράζουν, αναδεικνύοντας μέ τή σιωπή τά παιδιά άποφθεγματικά και μαθημένα νά άπαντούν...»

Πλουτάρχου, «Βίος Λουκούργου», κεφ. 19 (Μετ. Α.Κ.)

Β΄. Η ΑΘΗΝΑ

1. Η ΓΗ

Ή χώρα είναι λεπτόγεως*, όπως τήν έλεγαν οί άρχαίοι. Λιγιστή ή συγκομιδή, όσο έντατικά κι αν καλλιεργηθεί ή γή, και τά ποτάμια της, ό Ίλιός, ό Κηφισός κι ό Ήριδανός, τό καλοκαίρι ξεραινονταν σχεδόν. Έβγαζε λίγο σιτάρι, κρασί, μέλι, σύκα και τό πολυτίμο λάδι πού πρόσφερε τό αγαπημένο δέντρο των Άθηναίων, ή έλιά.

Οί λίγες δυνατότητες τής χώρας έσπρωξαν νωρίς τούς κατοίκους πρós τή θάλασσα. Τό ναυτικό τούς άνοιξε τούς έμπορικούς δρόμους κι έτσι πήρε ζωή ή βιοτεχνία τους.

Άπό τή στιγμή εκείνη, είδαμε, άρχισαν κι οί διαμάχες στό έσωτερικό, ανάμεσα στίς διάφορες τάξεις. Όλοι οί άγώνες κι οί συγκρούσεις στήν Άθήνα στάθηκαν σ' ένα επίπεδο. Δέ χύθηκε αίμα. Κι όλες οί μεταβολές πού σημειώθηκαν, όδήγησαν στό τελειότερο πολίτευμα πού γνώρισε ό κόσμος, στή δημοκρατία, πού στόν 5ο αιώνα πήρε τήν ιδανικότερή της έκφραση.

Οί Σπαρτιάτες, περήφανοι γιά τήν καταγωγή τους, ύποδουλώσαν τούς παλαιούς κατοίκους, γιά νά ύποδουλωθούν οί ίδιοι, μέ τή σειρά τους, στό μάταιο άγώνα πού σ' όλη τους τήν ιστορία μόχθησαν να πραγματοποιήσουν.

Οί Άθηναίοι, τό ίδιο περήφανοι γιά τή δική τους ίωνική καταγωγή, πήραν άλλο δρόμο. Ζώντας ελεύθερα, χωρίς φόβο κι άγνία, μπωρώντας νά χαρούν τή φύση και τήν όμορφιά της, έχοντας καιρό νά παρατηρήσουν τόν κόσμο γύρω τους και νά στοχαστούν, κέντρο τής προσοχής τους έκαμαν τόν άνθρωπο. Καί τή δική του

Διαφορά
Σπαρτιατών και
Άθηναίων

“Όλοι αυτοί οι παμπάλαιοι μύθοι, απήχηση ιστορικών γεγονότων με άγνωστες λεπτομέρειες για μας, σχηματίζουν την αρχή της ιστορίας των Αθηνών στην αρχαιότητα.

Ἡ Ἀθήνα
πόλη-κράτος

Ἀθήνα λέγοντας ἐννοοῦμε ὁλόκληρη τὴν Ἀττικὴ. Ἐξω ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, ἐξακολούθησαν νὰ ζοῦν οἱ ἀγρότες, οἱ ναυτικοί, οἱ ξυλοκόποι κι οἱ ψαράδες στὶς περιοχὲς ὅπου προσφερόταν ἡ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν. Ἡ ἀξία, ὅμως, τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Θησέα συνοψίζεται στὸ γεγονός, πῶς ἀπὸ τότε κάθε κάτοικος τῆς Ἀττικῆς ὅπου κι ἂν κατοικοῦσε, στὸ κέντρο ἢ στὰ χωριά, ἦταν πολίτης Ἀθηναῖος, ὅπως κι ὄλοι οἱ ἄλλοι πού ἔμεναν μὲς στὴν πόλη.

Ἔτσι, ἐξαρχῆς, εἶναι διαφορετικὸ τὸ ξεκίνημα τῆς Ἀθήνας. Ἡ πόλη εἶναι ἀπλῶς τὸ κέντρο, δὲν εἶναι, ὅπως στὴ Σπάρτη, ὁ κυρίαρχος ὅλη τὴν ἄλλη χώρα.

3. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Τὴ βασιλεία ὁμαλά τὴ διαδέχτηκε στὴν Ἀθήνα ἡ ὀλιγαρχία. Ὁ βασιλιάς, πού ἦταν ἰσόβιος στὴν ἀρχή, ἔμενε στὴν ἐξουσία ὕστερα γιὰ δέκα χρόνια. Στὸ τέλος, ἄλλαζε κάθε χρόνο.

Οἱ ἀριστοκράτες πῆραν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους καὶ ἀπὸ τὴν τάξη τους βγαίνανε οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, ἡ κυβέρνηση: οἱ ἐννέα ἄρχοντες δηλαδή. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ὀνομαζόταν ἄρχων-βασιλεὺς,

Ἐρυθρόμορφο ἀττικὸ ἀγγεῖο μὲ παράσταση δύο ἀνδρικών μορφῶν, ἑνὸς ὠριμοῦ καὶ ἑνὸς νέου πού κάθονται σὲ δίφρο (ἀναδιπλούμενο κάθισμα). Πίσω ἀπὸ τὸν ὠριμὸ ἄνδρα, ἓνα παιδί γυμνὸ ἀπλώνει τὸ χέρι του, ὅπως καὶ οἱ δύο ἄλλοι, πρὸς ἓνα χελιδόνι. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πού ὑπάρχει πάνω στὸ ἀγγεῖο φαίνεται πῶς χαιρετίζουν τὸ πρῶτο χελιδόνι, καλωσορίζουν τὴν ἀνοιξή πού ἔρχεται. Καλοδιατηρημένη ἐρυθρόμορφη πελίκη (εἶδος ἀμφορέα γιὰ ταφικὴ χρῆση). 510-500 π.Χ. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λένινγκραντ.

κι ήταν ο ανώτερος θρησκευτικός άρχων. Ήταν ή θύμηση του παλαιού πρώτου άρχοντα. Οί άλλοι ήταν: ο πολέμαρχος, ο έπάνυμος και οί έξι θεσμοθέτες.

Ο έπάνυμος έδινε τ' όνομά του στό έτος, κι είχε καθήκοντα διοικητικά. Ο πολέμαρχος φρόντιζε τό στρατό και τήν άμυνα του κράτους. Οί έξι θεσμοθέτες παρακολουθούσαν τήν τήρηση τών νόμων, πού όσο ήταν άγραφοι, αυτοί τούς διατύπωναν στα δικαστήρια.

Πλάι στους έννέα άρχοντες υπήρχε επίσης ένα συμβούλιο από εύγενείς, ο "Αρειος Πάγος. Ύστερα από τό 682 π.Χ., τόν αποτελούσαν όσοι είχαν γίνει πριν άρχοντες. Τά μέλη του ήταν ισόβια. Έργο τους είχαν τόν έλεγχο τών άρχόντων και τή φροντίδα για τή διατήρηση τών παραδόσεων. Πρότειναν τούς νέους άρχοντες κάθε χρόνο και δίκαζαν τίς υποθέσεις φόνου, έμπρησμού και «φαρμακείας» (δηλητηρίασης). Συνεδρίαζαν στόν "Αρειο Πάγο, στό μικρό λόφο στα δυτικά τής Ακρόπολης, πού τούς έδωσε και τό όνομά τους.

4. ΟΙ ΤΑΡΑΧΕΣ – ΚΥΛΩΝΕΙΟ ΑΓΟΣ

Τήν έξουσία είχαν, έτσι, στα χέρια τους οί άριστοκράτες. Μέ τή διαμόρφωση τών νέων τάξεων: εμπόρων, ναυτικών και βιοτεχνών πού πλούτισαν, δημιουργήθηκαν απαιτήσεις. Η νέα τάξη τών πλουσίων (οί άστοί) ήθελε να παίρνουν κι αυτοί μέρος στό διοίκηση.

Ταυτόχρονα, ο πολύς λαός δυσφορούσε μέ τούς άριστοκράτες, ιδίως στό θέμα τής άπονομής τής δικαιοσύνης. Σοβαρά παράπονα είχαν πολλοί άγρότες πού χρεώθηκαν σε δύσκολες χρονιές κι είχαν γίνει δούλοι. Όσοι δέν είχαν άλλη περιουσία δανείζονταν ως τότε μέ έγγυηση τήν άτομική τους έλευθερία. Αν δέν κατάφερναν να ξεχρεωθούν, ο δανειστής τούς έπαιρνε δούλους. Οί δυσσαρεστημένοι όλοένα διαμαρτύρονταν περισσότερο κι ή κατάσταση γινόταν πολύ στενόχωρη.

Ο Κύλων ήταν ένας εύγενής, αγαπητός στό λαό, γιατί υπήρξε όλυμπιονίκης. Κοίταξε να έκμεταλλευτεί τήν εύκαιρία και να γίνει τυράννος (ήταν γαμπρός του τυράννου τών Μεγάρων Έσαγένη). Κατέλαβε μέ μερικούς όπαδούς του τήν Ακρόπολη (636 π.Χ.) κι έτοιμάστηκε να πάρει τήν έξουσία. Άμέσως οί άριστοκράτες οργανώθηκαν εναντίον του. Αυτός δραπέτευσε στα Μέγαρα. Έγινε, τότε, μιά φοβερά ανόσια πράξη. Τούς όπαδούς του, παρ' όλο πού πρόσφυγαν ίκέτες στό βωμό τών Εύμενίδων, τούς σκότώσαν. Η πράξη αυτή όνομάστηκε Κυλώνειο άγος. Οί πρωταίτιοι (ή οικογένεια τών Άλκμεωνιδών) έξορίστηκαν, κι από τήν Κρήτη έφεραν τό μάντη "Επιμενίδα να έξαγνίσει τήν πόλη. Τότε οί κάτοικοι τών Μεγά-

ρων βρήκαν ευκαιρία και πήραν τη Σαλαμίνα, για να έκδικηθούν
δήθεν τη σφαγή των οπαδών του Κύλωνα.

5. Ο ΔΡΑΚΩΝ

Έπειδή οι ταραχές σημείωσαν μεγάλη ένταση τό 624 π.Χ., οι ευγενείς πρότειναν θεσμοθέτη τό Δράκοντα, έναν ευγενή, για να γράψει τούς νόμους. Έτσι ρυθμίστηκαν διάφορα θέματα στην άπονομή της δικαιοσύνης, όρίστηκαν όμως ποινές τόσο σκληρές πού, από τότε ως σήμερα, λέγοντας *δρακόντεια μέτρα*, έννοούμε τά πολύ αυστηρά. Οι πλούσιοι δέν ίκανοποιήθηκαν διόλου, ούτε κι ό λαός.

Έτσι, τό 594 π.Χ., αναθέτουν οι Άθηναίοι σ' έναν κοσμογυρισμένο έμπορο, παλαιόν άριστοκράτη, ποιητή και έναν από τούς έφτά σοφούς, τό Σόλωνα, να ρυθμίσει τή νομοθεσία.

6. ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

Ό Σόλων δυό χρόνια πρίν, είχε κατορθώσει να ένθουσιάσει τόσο μέ τούς στίχους του τούς Άθηναίους, ώστε να πάρουν πίσω από τούς Μεγαρείς τή Σαλαμίνα, άπαραίτητη για τήν έμπορική τους κίνηση. Είχε γίνει γι' αυτό κοσμαγάπητος. Πήρε μιά σειρά από σωτήρια μέτρα και ή νομοθεσία του ήταν προσπάθεια συμβιβασμού τών αντιμαχόμενων μερίδων. Όπως γράφει ό ίδιος, κοίταξε να «συναρμόσει τή βία και τή δίκη».

Σεισάχθεια. Ήταν τό πρώτο του μέτρο· ή άπαλλαγή δηλαδή τών πολιτών από τά χρέη τους. Έλευθέρωσε μέ χρήματα τής πόλης όσους είχαν γίνει δούλοι για χρέη, κι άπαγόρευσε να δανείζονται από κει και πέρα μέ αντίβαρο τήν προσωπική τους έλευθερία. Βοήθησε μέ ειδικούς νόμους τίς μεσαίες τάξεις.

Τέλος, για να παύσει ή κυριαρχία τών ευγενών, άλλαξε τήν παλαιά διάκριση σε τάξεις ανάλογα μέ τήν καταγωγή. *Όρισε τά καθήκοντα και τά δικαιώματα τών πολιτών, μέ βάση τό εισόδημά τους.* Δημιούργησε, έτσι, τέσσερις τάξεις: τούς πεντακοσιομέδιμνους*, τούς τριακοσιομέδιμνους (ίππεις), τούς διακοσιομέδιμνους (ζευγίτες) και τούς θήτες* (αυτούς πού είχαν ελάχιστα εισοδήματα).

*Άρχοντες γίνονταν όσοι άνηκαν στίς δυό πρώτες τάξεις. Οι διακοσιομέδιμνοι μπορούσαν να πάρουν μόνο κατώτερα αξιώματα, κι οι θήτες άπαλλάχτηκαν από τούς φόρους. Οι δυό πρώτες τάξεις είχαν και ύποχρεώσεις οικονομικές. Έπρεπε να προσφέρουν χρήματα για διάφορα κρατικά έργα και πλήρωναν φόρους. Όλοι στρατεύονταν.

Στή διοίκηση διατήρησε τούς 9 άρχοντες και περιόρισε τή δύ-

Δικαιώματα και
ύποχρεώσεις

Βουλή-Έκκλησία
του Δήμου

ναμη του 'Αρείου Πάγου. Δημιούργησε όμως και νέες εξουσίες:

α. Τή *Βουλή των τετρακοσίων* (έπαιρναν μέρος 100 πολίτες από κάθε φυλή). Έργο της ήταν να σκέπτεται και να προτείνει στη γενική συνέλευση *όλων των 'Αθηναίων πολιτών* (στην 'Εκκλησία του Δήμου) τα διάφορα θέματα που απασχολούσαν τό κράτος.

β. Στην *Εκκλησία του Δήμου* (έπαιρναν μέρος όσοι ήταν πάνω από είκοσι χρονών).

Τέλος, για την καλύτερη άπονομή της δικαιοσύνης, όρισε νέο δικαστήριο, την *'Ηλιαία*, με 6.000 μέλη (τά 1.000 ήταν αναπληρωματικά).

'Ηλιαία

Δίνοντας λαμπρό παράδειγμα, αφού τέλειωσε τη νομοθεσία, έγινε και πάλι απλός πολίτης, προβάλλοντας για πρώτη φορά την αξία του απλού πολίτη. Για να μην του ζητούν, μάλιστα, αλλαγές, έφυγε για δέκα χρόνια από την 'Αθήνα.

7. Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Παρά τά μέτρα του Σόλωνα καμιά τάξη δέν ίκανοποιήθηκε απόλυτως. Οί εύγενεις δυσανεστήθηκαν, γιατί έχασαν τά προνόμιά τους. Οί πλούσιοι έπειδή απλώς εξισώθηκαν μέ τούς εύγενεις. 'Ο λαός άνακουφίστηκε βέβαια μέ τή σεισάχθεια, ζητούσε όμως να μοιραστεί ξανά ή γή (*άναδασμός*), για ν' άποκτήσουν κτήματα οί φτωχοί γεωργοί.

Στό μεταξύ, έπειδή και πάλι οί παραχές συνεχίζονταν, ένας εύγενής, ό Πεισίστρατος, έξυπνος και δραστήριος, κατόρθωσε κι άναγνωρίστηκε άρχηγός των λαϊκών τάξεων, και μέ τή βοήθειά τους πήρε την έξουσία στά 561-560 π.Χ. Παρ' όλο πού άκολούθησε έξυπνη και συμβιβαστική πολιτική, δυό φορές τόν άπομάκρυναν από την 'Αθήνα. Κατόρθωσε όμως και πήρε ξανά την έξουσία ως τά 528-527 πού πέθανε.

Ίκανοποίησε τούς άγρότες διατηρώντας όρισμένους από τούς νόμους του Σόλωνα. Δήμευσε τά κτήματα των εύγενών πού έφυγαν κρυφά ή έξορίστηκαν, και τά μοίρασε στους φτωχούς γεωργούς. Τούς έδωσε και δάνεια για να τά καλλιεργήσουν. Έκαμε δρόμους και διευκόλυε την άπονομή της δικαιοσύνης μέ τά περιοδεύοντα δικαστήρια πού ίδρυσε.

Όργάνωσε τό στρατό κι έκαμε πλήθος από κοινωφελή έργα (ύδραγωγείο). Τέλος, ίδρυσε ναό της 'Αθηνάς στην 'Ακρόπολη, τό θέατρο του Διονύσου, άρχισε την κατασκευή του ναού του 'Ολυμπίου Διός στην 'Αθήνα, και προστάτευσε τά γράμματα και τίς τέχνες. Ρύθμισε τόν έορτασμό των Παναθηναίων και φρόντισε να καταγραφούν τά έπη του 'Ομήρου. Στό έξωτερικό, φρόντισε να

ανάπτυχθουν αγορές για την απορρόφηση των προϊόντων της αθηναϊκής βιοτεχνίας και να καταληφθεί τό Σίγειο στά στενά του Έλλησπόντου. Άνοιξε πλήθος εμπορικές σχέσεις με τις πόλεις της Μ. Άσίας, της Ίταλίας και της Αιγύπτου.

Ίππίας

Στήν εποχή του σημειώθηκε μεγάλη άνθηση. Πεθαίνοντας άφησε τό γιό του Ίππία διάδοχό του. Ή κατάσταση όμως άλλαξε. Οί Άθηναίοι είχαν κουραστεί από τή διοίκηση ενός μόνον ανθρώπου, κι ό Ίππίας δέν είχε τήν ίδια συμπεριφορά μέ τόν πατέρα του. Άπό τό 514 π.Χ. μάλιστα πού δολοφονήθηκε από δύο ευγενείς Άθηναίους (τόν Άρμόδιο και τόν Άριστογείτονα), ό αδελφός του Ίππαρχος, ό Ίππίας έγινε καχύποπτος και κατάντησε σωστός τυραννος, μέ τή σημερινή έννοια της λέξης.

Γι' αυτό τό 510 π.Χ. επαναστάτησαν οι Άθηναίοι και μέ τή βοήθεια των Σπαρτιατών έδιωξαν τόν Ίππία, πού κατέφυγε στην αύλή του βασιλιά των Περσών.

8. Ο ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ

Θεμελιώνεται ή δημοκρατία

Ό Κλεισθένης, πού ύστερα από τούς τυράννους έγινε προστάτης του δήμου, είναι ό θεμελιωτής της αθηναϊκής δημοκρατίας.

100 δήμοι. 10 φυλές

Χώρισε, λοιπόν, τήν Άττική σε 100 δήμους, και μέ δέκα δήμους ανάμεικτους από τό άστυ*, τήν παραλία και τή μεσόγαια δημιούργησε καθεμιά από τις νέες 10 φυλές. Τό Μαντείο των Δελφών όρισε τούς γενάρχες τους. Έτσι, κάθε Άθηναίος άνηκε στο δήμο πού κατοικούσε και στην αντίστοιχη φυλή. *Τά μέλη των παλαιών γενών σκόρπισαν έτσι σε διάφορους δήμους και ή συνοχή τους διαλύθηκε.*

Ή Βουλή των 500. Έκκλησία του Δήμου

Όρισε Βουλή από 500 μέλη (50 από κάθε φυλή.). Ή Έκκλησία του Δήμου έγινε σωμα πανίσχυρο. Ή δύναμη, έτσι, πέρασε στα χέρια του λαού.

Οί βουλευτές έβγαιναν μέ κληρο κι έπρεπε να έχουν περάσει τά 30. Διοικούσαν αυτοί τό κράτος, από 36 μέρες οι βουλευτές κάθε φυλής (*πρυτανεύουσα φυλή*). Μέ κληρο πάλι όριζόταν καθημερινά ό Πρόεδρος (λεγόταν *Έπιστάτης των Πρυτάνεων*).

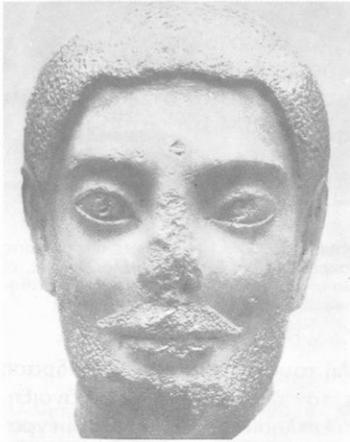
Γιά να μπορούν μάλιστα οι φτωχοί να εκλέγονται, όρίστηκε να σιτίζονται οι βουλευτές, όσο διοικούσαν, στο Πρυτανείο*.

Ή Βουλή έτοιμάζε τά σχέδια των Νόμων πού συζητούσε ή Έκκλησία του Δήμου.

Οί 10 στρατηγοί

Έλος, ό Κλεισθένης δημιούργησε νέο αξίωμα, τούς 10 στρατηγούς, πού εκλέγονταν νιά ένα χρόνο.

Γιά να λείπει ό φόβος των τυράννων, πού είχαν επιβληθεί στη-

Άριστερά: Πιστή απόδοση των χαρακτηριστικών ενός ανθρώπου δέν υπάρχει στήν αρχαιότητα, ως τό τέλος του 4ου π.Χ. αϊ. Τόσο ή αρχαϊκή, όσο και ή κλασική τέχνη δέ γνώνισαν τό πραγματικό πορτραίτο. Σέ μερικά σπουδαϊα έργα αυτών των δύο περιόδων, άφιερωμένα σέ μεγάλα ιερά, αναγνωρίζουν οι αρχαιολόγοι μερικές προσωπικότητες τής εποχής. Τό κεφάλι αυτό, από τά ύραιότερα του τέλους τής αρχαϊκής περιόδου, πιστεύουν ότι εικονίζει τόν Πεισίστρατο. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

Δεξιά: Τό άγαλμα παριστάνει έφιππο νέο καί λέγεται «Ίππέας Ραμπέν», από τό όνομα του πρώτου συλλέκτη πού τό άπόκτησε. Μαζί μέ ένα δεύτερο όμοιο – σώζονται μερικά κομμάτια του στό Μουσείο τής Άκροπόλεως στήν Άθήνα – άποτελοΰσε ένα σύμπλεγμα πού είχε άφιερωθεί στήν Άθήνα, στό ιερό της πάνω στήν Άκρόπολη, λίγα χρόνια πρίν από τήν κατάλυση τής τυραννίας. Νομίζουν όρισμένοι αρχαιολόγοι πώς τό σύμπλεγμα των δύο ίππέων θά εϊκόνιζε δύο από τούς γιούς του Πεισίστράτου, νικητές σέ ίππικούς αγώνες – στό κεφάλι φορεί στεφάνι ό ίππέας, δείγμα πώς έχει νικήσει. Έτσι, τό έργο άφιερώθηκε στήν Άκρόπολη.

Μετόπη από τό «θησαυρό» των Άθηναίων στους Δελφούς. Ό Ήρακλής καί ή Κερυνίτις έλαφος. Έργο του τέλους του 6ου π.Χ. αϊ., δημιούργημα άπικού καλλιτέχνη. Μουσείο Δελφών.

Σειρά από όστρακα εξοστρακισμού, που έχουν βρεθεί στις ανασκαφές της αρχαίας 'Αγοράς στην 'Αθήνα. Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς όλοι οι μεγάλοι άνδρες, οι γνωστοί για τήν πολιτική τους δράση στον 5ο αι. π.Χ., εξοστρακίστηκαν ή προτάθηκαν για εξοστρακισμό. Μουσείο αρχαίας 'Αγοράς στη Στοά 'Αττάλου.

ρίζοντας τή δύναμή τους στή μεγάλη τους φήμη καί στήν επίδραση που είχαν στους πολίτες, θέσπισε τόν *όστρακισμό*. Κάθε άνοιξη, συγκεντρώνονταν οι πολίτες στήν 'Εκκλησία του Δήμου καί έγγραφαν πάνω σ' ένα όστρακο (κομμάτι από άγγειο) τό όνομα εκείνου που θεωρούσαν επικίνδυνο για τό καθεστώς, γιατί είχε αποκτήσει μεγάλη έπιρροή στους πολίτες καί ήταν δυνατόν να τους παρασύρει. Όποιου τό όνομα ήταν γραμμένο υπό πολλές φορές, τόν εξόριζαν για δέκα χρόνια από τήν πόλη.

'Η δημοκρατία που καθιέρωσε ό Κλεισθένης έδινε δύναμη στους πολίτες καί πρόσφερε τή δυνατότητα ανάδειξης των καλύτερων στα άνώτατα αξιώματα, χωρίς προκατάληψη καταγωγής καί πλούτου.

'Αντίθετα από τους Σπαρτιάτες, οι 'Αθηναίοι δέχονταν ελεύθερα ξένους στή χώρα τους (τους *μετοίκους*). Τους έδιναν τό δικαίωμα να έγκατασταθούν καί να άπασχολούνται με τό εμπόριο, χωρίς όμως να μπορούν να αποκτήσουν ιδιοκτησία ή να έχουν πολιτικά δικαιώματα. Τό εμπόριο τους έτοι άναπτυσσόταν όλο καί περισσότερο με τά νέα μέτρα.

Στά τέλη του 6ου αι. π.Χ. ή 'Αθήνα δέν έχει τή φήμη τής Σπάρτης. 'Απόκτησε, όμως, κάτι πολύ σπουδαίο. Βρήκε τήν πολιτική της ίσορροπία. Σταμάτησαν πιά οι ταραχές κι ή άναστάτωση καί ήρέμησαν οι πολίτες. 'Η νέα κατάσταση έδωσε στήν πόλη πολλή δύναμη καί σταθερότητα, όπως φάνηκε καθαρά στους Μηδικούς πολέμους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οι άρχές τής 'Αθήνας βυθίζονται στό σκοτάδι τής προϊστορίας.

Μετοίκοι

Πολιτική
ίσορροπία

2. Ἡ Ἀθήνα ἀκολούθησε τελείως διαφορετικό δρόμο ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴν ἱστορική της πορεία.

3. Στὴν Ἀθήνα μιά σειρά ἀπὸ κοινωνικές ἀλλαγές ὀδήγησαν ἀναίμακτα ἀπὸ τὴ μοναρχία στὴ δημοκρατία.

4. Ἰδρυτὴς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἦταν ὁ Κλεισθένης (508 π.Χ.).

Η ΠΟΛΗ – ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

«Λεπτόγωες». Λιγοστό νερό καὶ μικρές πεδιάδες. Γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ ζωὴ του ὁ πληθυσμός, ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἄρχισε νὰ καταγίνεται μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία, πού μπορούσε νὰ ἀναπτύχθῃ, ἀφοῦ ἡ χώρα ἔχει καλὰ φυσικά λιμάνια καὶ θέση εὐνοϊκὴ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, γιατί βλέπει πρὸς τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τίς μικρασιατικές ἀκτές.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

– Ἀρχικά ἡ Ἀττικὴ ἦταν χωρισμένη σὲ διάφορες μικρές κώμες.

– Ὁ Ἐθνεὺς πραγματοποιοῖ τὸ «Συνοικισμό».

– Καταργεῖται ἀργότερα ἡ βασιλεία καὶ παίρνουν τὴν ἐξουσία οἱ «ἀριστοὶ» (ἀριστοκρατία).

624 π.Χ. Νομοθεσία Δράκοντα.

594 π.Χ. Νομοθεσία Σόλωνα.

560-527 π.Χ. Πεισίστρατος τύραννος.

527-514 π.Χ. Ἰππίας καὶ Ἰππάρχος τύραννοι.

514 π.Χ. Δολοφονία Ἰππάρχου.

510 π.Χ. Κατάργηση τῆς τυραννίας στὴν Ἀθήνα. Διώνων τὸν Ἰππία.

508 π.Χ. Μεταρρύθμιση Κλεισθένη.

ΝΟΜΟΙ ΣΟΛΩΝΑ

– Κανείς δὲ γίνεται πιά δούλος γιὰ χρέη. «Σεισάχθεια»

– Χωρίζονται οἱ πολίτες σὲ 4 τάξεις, ἀνάλογα μὲ τὸ ἐτήσιο εἰσόδημά τους.

– Ὄριζονται ἀνάλογα καὶ τὰ δικαιώματα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν.

– Διατηροῦνται οἱ 9 ἄρχοντες.

– Περιορίζεται ἡ δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου.

– Ἰδρύονται:

α. Βουλὴ τῶν 400 (100 ἀπὸ κάθε φυλῆ).

β. Ἐκκλησία τοῦ Δήμου (ὅλοι οἱ πολίτες ἡλικίας πάνω ἀπὸ 20 χρονῶν).

γ. Ἠλιεία, 6.000 μέλη (5.000 + 1.000). Προέρχονται ἀπὸ τὸ δῆμο. Σκοπὸς τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ ἡ καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΛΕΙΣΘΕΝΗ

– Χωρίζεται ἡ Ἀττικὴ σὲ 100 δήμους καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες σὲ 10 φυλές.

– Ὅλες οἱ φυλές παίρνουν μέρος σὸ πῶ οὐνοδαῖο πολιτικό σάμα, τὴ Βουλὴ τῶν 500 (50 ἀπὸ κάθε φυλῆ, κάθε χρόνο).

– Κάθε φυλὴ ἐκλέγει ἓναν ἀπὸ τοὺς δέκα στρατηγούς, ἀπὸ τὰ μέλη τῆς.

– Ὀστρακισμός.

– Ἠλιεία (μεγάλο δικαστήριο ἀπὸ 6.000 μέλη – 5.000 κανονικά καὶ 1.000 ἀναπληρωματικά, πού συνεδρίαζαν σὲ τμήματα, ἀπὸ 500 μέλη).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τὰ σημάδια τῶν θεῶν στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας:

«Στὴν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἐρεχθέα τοῦ λεγόμενου «γηγενοῦς». Μέσα σ' αὐτὸν βρίσκονται μιά ἐλιά καὶ πηγὴ γλυφοῦ νεροῦ, πού ὅπως λένε

οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ ἔβαλαν ἐκεῖ ὁ Ποσειδῶν καί ἡ Ἀθηνᾶ, σά μαρτυρία τῆς φιλονικίας τους γιά τήν κατοχή τῆς χώρας. Αὐτή ἡ ἐλιά μαζί μέ τό ἄλλο ἱερό κάηκε ἀπό τούς βαρβάρους (τούς Πέρσες)...».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Η, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

2. Τό Κυλώνειο ἄγος:

«Ὁ Κύλων ἦταν τὰ παλιά χρόνια Ἀθηναῖος Ὀλυμπιονίκης ἀπό εὐγενική γενιά καί μέ μεγάλη ἐπιρροή· εἶχε πάρει γυναίκα του τήν κόρη τοῦ Θεαγένη ἀπό τά Μέγαρα, πού τόν καιρό ἐκεῖνο ἦταν τύραννος τῶν Μεγάρων. Ὅταν ζήτησε χρησμό στούς Δελφούς, τόν πρόσταξε ὁ θεός νά καταλάβει τήν ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας τήν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς τοῦ Δία. Αὐτός λοιπόν παίρνοντας στρατό ἀπό τό Θεαγένη, καί ἀφού ἔπεισε καί τούς φίλους του νά τόν ὑποστηρίξουν, ὅταν ἦρθαν τά Ὀλύμπια, ἡ γιορτή τῆς Πελοποννήσου, ἔπιασε τήν ἀκρόπολη μέ τό σκοπό νά γίνει τύραννος... Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως, μόλις τό κατάλαβαν ὄρμησαν ἀπό τά χωράφια ὄλοι μαζί ἐναντίά τους καί στρατοπέδευαν γύρω ἀπό τήν ἀκρόπολη καί τήν πολιορκοῦσαν... Οἱ πολιορκημένοι μαζί μέ τόν Κύλωνα ἦταν σέ πολύ κακή κατάσταση, γιατί τούς ἔλειπαν ἡ τροφή καί τό νερό. Ὁ Κύλων, λοιπόν, καί ὁ ἀδελφός του κατόρθωσαν νά δραπετεύσουν, σι ἄλλοι ὅμως ζορισμένοι ἀπό τήν πείνα, μερικοί μάλιστα εἶχαν πεθάνει, κάθισαν στό βωμό πού εἶναι μέσα στήν ἀκρόπολη σάν ἰκέτες. Οἱ Ἀθηναῖοι βλέποντάς τους νά πεθαίνουν μέσα στό ἱερό, τούς ξησῆκωσαν μέ τήν ὑπόσχεση πώς δέ θά τούς κάμουν κακό, καί σάν τούς πῆραν μακριά, τούς σκότωσαν... καί ἀπ' αὐτό ὀνομαζόνταν καταραμένοι κι ἀπορεσμένοι τῆς θεᾶς κι ἐκεῖνοι πού τόκαμαν κι ὄλη τους ἡ γενιά».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία», Α, 126 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε τήν πιό παράξενη διαμόρφωση. Ἄν καί ἦταν πολυθεϊστική, ξεχωρίζει ὀλότελα ἀπό τίς θρησκείες ὄλων τῶν ἄλλων λαῶν πού γνωρίσαμε ὡς τώρα.

Οἱ Ἕλληνες δέν εἶχαν ἱερό βιβλίο, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, πού νά ὀρίζει τούς κανόνες τῆς πίστεως τους. Οἱ θεοί ζοῦσαν στήν ψυχή τῶν ἀνθρώπων· κεντρίζοντας τή φαντασία τῶν ποιητῶν, πῆραν ἐλεύθερη ὑπόσταση μέ τή βοήθεια τῆς ποίησης, καί μορφή μέ τή *σμίλη* καί τό *χρωστήρα* τῶν καλλιτεχνῶν.

Ἄν ὁ Ὀμηρος ἔδωσε τήν περιγραφή τῶν θεῶν στά ἔπη του, ἓνας ἄλλος ποιητής, ὁ Ἡσίοδος, ἓναν αἰῶνα ἀργότερα, ἔγραψε τή γενεαλογία τους, στή «Θεογονία» του.

Πρόσχαρη καί φωτεινὴ ἡ ἑλληνικὴ φύση δέ γεννοῦσε φόβο στὸν ἄνθρωπο. Τά πάντα ὀλόγυρα ἦταν ὁμορφα. Γι' αὐτό κι οἱ θεοὶ ἦταν κι αὐτοὶ ὁμορφοί. Καί καθὼς στήν Ἑλλάδα ὁ πολιτισμὸς πού ἀναπτύχθηκε εἶχε τὸν ἄνθρωπο κέντρο του (ἀνθρωποκεντρικός), κι οἱ θεοὶ πῆραν ἀνθρώπινη μορφή.

Ὡραῖοι, καλοφτιαγμένοι, δυνατότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καί ἀθάνατοι ἦταν οἱ θεοὶ τῶν ἀρχαίων. Οἱ θεοὶ κατοικοῦσαν στὸν Ὀλυμπο· ἔτρωγαν ἀμβροσία κι ἔπιναν νέκταρ. Δέν ἦταν τέλειοι· τοὺς βάραιναν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα: θύμωσαν, ζήλευσαν, ἐνωθῆσαν ἐχθρα ἢ συμπάθεια γιὰ μερικοὺς ἀνθρώπους. Τό παράξενο ὅμως εἶναι πῶς ποτέ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δέν ἐνόχλησε τήν εὐσέβεια τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα, χαίρονταν τίς ἱστορίες τῶν θεῶν καί μέ πολλὴ ἀγάπη τίς ἀπεικόνιζαν στή γλυπτὴ διακόσμηση τῶν ναῶν τους.

1. ΟΙ ΘΕΟΙ

Τρεῖς γενιές θεῶν, ἔλεγε ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία*, πῆραν διαδοχικά, μέ μεγάλους ἀγῶνες μεταξύ τους, τήν κυριαρχία στὸν κόσμο: ὁ Οὐρανὸς καί ἡ Γῆ, ὁ Κρόνος καί ἡ Ρέα, ὁ Ζεὺς καί ἡ Ἥρα. Τοῦ Δία ἡ προσπάθεια νά πάρει τὸν Ὀλυμπο στάθηκε ἡ πιό δύσκολη καί πολὺχρονη, γιατί ἀντιπάλους του εἶχε τοὺς τρομεροὺς Γίγαντες, τοὺς ἄγριους γιούς τοῦ Οὐρανοῦ. Ἡ *Γιγαντομαχία* ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀγαπητὰ θέματα τῆς ἀρχαίας τέχνης καί κάποιες σκηνές τῆς δέν ἔλειπαν, σχεδὸν ποτέ, ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀρχαίων ναῶν.

Ὁ Ζεύς ἐγκαταστάθηκε στὸν Ὀλυμπο, τὸ ψηλότερο ἑλληνικὸ βουνό, πού ἡ κορυφή του χάνεται συχνά στὰ σύννεφα. Ἐκεῖ καλοῦσε τοὺς ἄλλους θεοὺς σέ συμβουλία, κι ἀπὸ κεῖ, κυρίαρχος τοῦ κόσμου, παρακολουθοῦσε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν θύμανε, ἔριχνε τὴν ἀστραπή καὶ τὸν κεραυνό μέ τὸ δυνατό του χέρι, χτυπώντας τοὺς ἐπιόρκους ἀνθρώπους. Ἦταν προστάτης τῶν ξένων (ἢ φιλοξενία στάθηκε πανάρχαιη ἑλληνικὴ ἀρετὴ). Ἡ Ἥρα, ἡ γυναίκα του, προστάτευε τὸ γάμο.

Ἡ κόρη του, ἡ Ἀφροδίτη, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἀφρό τῶν κυμάτων. Ἦταν θεὰ τῆς ὀμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἄντρας της ἦταν ὁ ἐργατικὸς θεὸς τῆς μεταλλουργίας, ὁ Ἥφαιστος, πού κάποτε θυμωμένος ὁ Ζεύς τὸν πέταξε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, κι ἔμεινε κουτσός. Ἡ Ἔστια, ἀδελφὴ τοῦ Δία, προστάτευε τὸ σπίτι. Ὁ Ἄρης ἦταν ἄγριος πολεμικὸς θεός, ἐνῶ ὁ Ἀπόλλων, ὁ φωτερός θεός τῆς μουσικῆς καὶ τῆς μαντικῆς, ὀδήγησε τοὺς ἀνθρώπους στὸν πολιτισμό. Ἡ ἀδελφὴ του, ἡ Ἄρτεμις, παρθενικὴ κι αὐστηρὴ θεότητα τῆς ἀγνότητας, λάτρευε τὸ κυνήγι στὰ δάση. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ θεὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, βγῆκε πάνοπλη ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα της. Ὁ πανέξυπνος Ἑρμῆς, ὁ ἀγγελιαφόρος τῶν θεῶν, προστάτευε τὸ ἐμπόριο καὶ τοὺς ὀδοιπόρους. Αὐτός παράδινε τίς ψυχές τῶν νεκρῶν στὸ Χάροντα (ψυχοπομπός).

Στὴ γῆ κυριαρχοῦσε ἡ Δήμητρα, θεὰ τῆς γεωργίας. Ἡ κόρη της ἡ Περσεφόνη, γυναίκα τοῦ θεοῦ τοῦ Κάτω Κόσμου, ἔμενε ἕνα διάστημα τοῦ χρόνου μαζί της, στὸν Πάνω Κόσμο.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τοῦ Δία ἀπὸ τίς ἀνασκαφές στὴ Δωδώνη. Ὁ θεός εἰκονίζεται κρατώντας τὸν κεραυνό μέ τὸ δεξιὸ χέρι. Ἐτοιμάζεται μάλιστα νά τὸν ἐκσφενδονίσει. Τὰ γερά πόδια στηρίζουν τὸ μυῶδες σώμα τοῦ θεοῦ. Προσέξτε πόσο τὸ ἀπλωμένο ἀριστερό χέρι ἰσορροπεῖ τὴ μεγαλόπρεπη στάση τοῦ Δία. Συγκρίνετε τὴ στάση τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ μέ τοῦ Ποσειδώνα στὴ σελ. 204. Γύρω στὰ 460 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

Ἐξαιρετῆς ποιότητας ἀνάγλυφο (ἀπὸ τὸ λεγόμενον θρόνον Λυδονισί), ποῦ παριστάνει τὴ γέννηση τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τὰ κύματα. Καθὼς ἡ θεὰ ἀναδύεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, δύο γυναικεῖες μορφές, οἱ Ὠρες, τὴ βοηθοῦν. Γύρω στὰ 470 π.Χ. Μουσεῖο Θερμῶν στὴ Ρώμη.

Ὁ Διόνυσος ἦταν ὁ θεὸς τοῦ ἀμπελιοῦ, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς χαρᾶς. Μὲ χορούς ἀπὸ Σατύρους, Σιληνοὺς καὶ Μαινάδες, πίστευαν ὅτι τριγύριζε τὴ γῆ σκορπίζοντας τὴν εὐθυμία στοὺς ἀνθρώπους.

Ὅλοκληρὴ ἡ γῆ, τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ δέντρα, τὰ ποτάμια κι οἱ Οἱ Νύμφες.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ θεὰ φορεῖ τὸ μεγαλόπρεπο κρᾶνος τῆς καὶ τὴν αἰγίδα στὸ σῆθος τῆς. Στὸ ἀριστερὸ χέρι θά κρατοῦσε τὴν ἀσπίδα, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸ τὸ δόρυ. Στὴ βάση τῆς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ἡ Μελισσῶ μ' ἀφίερωσε στήν Ἀθηνᾶ, ὡς δεκάτη». Τὸ ἔργο, γεμάτο δύναμη καὶ ἐκφραση, ἔχει γίνῃ στήν Ἀττικὴ, γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἐγίνε καὶ ἡ κούκουβάγια αὐτὴ – σύμβολο τῆς Ἀθηνᾶς –, ποῦ στάθηκε σὲ ψηλὴ βάση κοντὰ στὸ Ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτεμης, πάνω στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Μελανόμορφος ἀμφορέας με ζωγραφισμένο προσωπίο του Διονύσου. Βρέθηκε στην Ταρκουίνια της Έτρουρίας κι εκτίθεται στο εκεί Μουσείο. Γύρω στα 525 π.Χ.

Ο Έρμης με τό κηρύκειο στο χέρι. Λεπτομέρεια από μελανόμορφο κρατήρα, που ζωγράφησε ο Αθηναίος ζωγράφος Έξηκίας. Βρέθηκε στην αρχαία Αγορά. Έργο του 525 π.Χ. Μουσείο αρχαίας Αγοράς στη Στοά Αττάλου.

Μεγάλο ανάγλυφο που προέρχεται από τό 'ιερό της Έλευσίνας. Παριστάνεται άριστέρα, σέ ιερατική στάση, ή Δήμητρα που με τό άριστερό της χέρι κρατεί τό ψηλό της οκηπτρο. Με τό δεξί της έδινε στον Τριπόλεμο, τό γιό του βασιλιά της Έλευσίνας, μιά δέσμη στάχυα που έκείνος τά παραλάμβανε με τό δεξί του χέρι. Η δέσμη παριστάνοταν χρυσή. Πίσω από τό γεαρό πρίγκιπα εικονίζεται χαριτωμένη, κρατώντας τό θύρο, ή Περεσφόνη. Έργο γύρω στα 440 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Περιγράψτε τά φορέματα των δύο θεών.

πηγές ήταν γεμάτα *Νύμφες*, και κάθε ήχος στή φύση ήταν έκδή-
λωση τής δικής τους παρουσίας.

Τή θάλασσα ὄριζε ὁ *Ποσειδών*, και πλήθος κόρες του, οἱ *Νηρη-
ίδες*, ἀπό τὰ βάθη τής θαλασσινῆς τους κατοικίας ἡμέρωναν τὰ
ἄγρια κύματα.

Ποσειδών-Νηρηίδες

Στόν Κάτω Κόσμο, ἀραχνιασμένο και σκοτεινό τόπο, εἶχε τήν
κυριαρχία ὁ *Πλούτων*, πού ἦταν ἀδελφός κι αὐτός τοῦ *Δία*. Ἕνας
γέρος σκληρός, ὁ *Χάρων*, ἔφερνε τίς ψυχές μέ τή βάρκα του, ἀπό
ἕνα ποτάμι (τόν Ἄχεροντα) στήν εἴσοδο τοῦ Ἄδη, πού τή φύλαγε
ἕνας φοβερός σκύλος, ὁ *Κέρβερος*.

Πλούτων

Πολλές ἄλλες θεότητες πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι πώς ὑπῆρχαν. Αὐτές
πού ἀναφέραμε εἶναι οἱ κυριότερες.

Μελανόμορφη λακωνική κύλικα. Παριστάνεται δεξιά ὁ Προμηθεύς πού τοῦ τρώει τό συκώτι ὁ αἰετός – προσέξτε πώς τρέχει τό αἷμα ἀπό τήν πληγή του. Ἀριστερά, ὁ Ἄτλας στηρίζει τόν οὐρανό, τιμωρημένος κι αὐτός ἀπό τό Δία. Γύρω στά 560 π.Χ. Μουσείο Βατικανού.

2. ΟΙ ΗΡΩΕΣ

Κατώτεροι ἀπό τούς θεούς και πάνω ἀπό τούς ἀνθρώπους ἦταν οἱ ἡμίθεοι ἢ ἥρωες. Τούς ἀπόδιναν ἐκπληκτικά κατορθώματα και πολλές βασιλικές οικογένειες στήν Ἑλλάδα τούς θεωροῦσαν προγόνους τους.

Πολύ σπουδαῖος ἦταν ὁ *Ἡρακλῆς*, ἥρωας Πανελλήνιος, πού ἀφοῦ τέλειωσε τούς δώδεκα «ἄθλους» του, ὕστερα ἀπό τό θάνατό του, τόν δέχτηκαν οἱ Οὐράνιοι θεοί στόν Ὀλυμπο.

Ὁ μεγάλος ἥρωας τής Ἀττικής, ὁ *Θησεύς*, ἦταν πρόσωπο σεβασμιο ἀλλά και πολύ ἀγαπητό. Ὁ *Βελλεροφόντης* πού σκότωσε τή Χίμαιρα ἀνεβασμένος στό φτερωτό του ἄλογο, τόν Πήγασο, ὁ *Περσεύς*, ὁ γιός τοῦ *Δία* και τής θνητῆς *Δανάης*, ὁ *Ίάσων* κ.ἄ. εἶχαν κάμει ἐξαιρετικά κατορθώματα.

Ἡ *Μοίρα* βάρυνε παράξενα στή ζωή μερικῶν ἡρώων. Ἔτσι,

Ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου. Θαυμάσιο σέ τέχνη χάλκινο ἀγάλμα πού ἀνασῶρθηκε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ἀπὸ τὰ νερά τοῦ Ἀρτεμισίου. Ὁ θεός τῆς θάλασσης μέ μεγάλη γενειάδα, μέ μάτια πού ἦταν ἐνθετα ἀπὸ ἄλλο ὕλικό, καί θά πρόβαλλαν γι' αὐτό πρὸ ζωστανῆ τῆν ἐπιβλητικὴ μορφή του, μέ τὰ πόδια του καλοζυγισμένα, εἰομαζόταν νά ρίξει τὴν τρίαινά του. Τό ἀριστούργημα αὐτό τῆς ἀρχαίας χαλκοπλαστικῆς πιστεύεται ὅτι ἐγίνε ἀπὸ τὸν περίφημο γλύπτη τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ Κάλαμη. Γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

ὑπόφεραν ἢ ἀφανίστηκαν ὀλόκληρες οἰκογένειες πανάρχαιες: ὁ Οἰδίπους, βασιλιάς τῆς Θήβας κι ἡ οἰκογένειά του· ὁ βασιλιάς τῶν Μυκηνῶν Ἀγαμέμνων καί τό σπιτικό του.

3. ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΘΡΥΛΟΙ

Γιά κάθε θεό, ἡμίθεο ἢ ἥρωα ὑπῆρχε μιὰ σειρά ἀπὸ ποιητικὲς ἱστορίες, οἱ μῦθοι, πού διατηρήθηκαν ἀπὸ στόμα σέ στόμα μέσ

Ἵστεροκορινθιακὸς κρατήρας. Εἰκονίζεται ἡ ἀκολουθία τῆς νύφης πού εἰοιμάζεται νά ἀνέβει στὸ ἄρμα. Τοῦ ζωγράφου τῶν «τριῶν κοριτσιῶν». Γύρω στὰ 560 π.Χ. Μουσεῖο Βατικανοῦ.

Ξύλινος ζωγραφιστός πίνακας, σπάνιο εύρημα για τον ελληνικό χώρο όπου τό Εύλο δέ διατηρείται, εξαιτίας τής υγρασίας του εδάφους. Παριστάνεται σκηνη θυσίας: δεξιά, ὁ βωμός, πρὸς τόν ὅποιο προχωρεῖ μιά γυναίκα μέ καλάθι προσφορῶν στό κεφάλι. Πίσω της, ἀκολουθεῖ ἕνας μικρός πού ὀδηγεῖ τό ζῶο γιά τή θυσία. Πίσω δύο μορφές ἀκόμη, πού κρατοῦν ἡ μία λύρα καί ἡ ἄλλη παίζει τόν αὐλό. Παραπίσω δύο γυναικείες μορφές, μέλη τής ὁμάδας τῶν λατρευτῶν πού πρόκειται νά κάμουν τή θυσία. Βρέθηκε στό σπήλαιο τοῦ Πιτοῦ στή βόρειο Κορινθία. Ἔργο τοῦ βου π.Χ. αἰ. Ἐκτίθεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

στούς αἰῶνες. Οἱ μύθοι αὐτοί παράλλαζαν ἀπό πόλη σέ πόλη. Στάθηκαν ἡ κύρια πηγή ἔμπνευσης καί τῶν ποιητῶν καί τῶν καλλιτεχνῶν, ὡς τά τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

4. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οἱ Ἕλληνες στήν ἀρχαιότητα δέν κατάλαβαν ποτέ πόσο ὑπέροχη ἀνάγκη ἦταν νά ἐνωθοῦν. Τονίστηκε παραπάνω (σελ. 158) ὅτι μέ τό δεύτερο ἀποικισμό αἰσθάνθηκαν πώς ἀνήκαν στήν ἴδια οἰκογένεια καί μέ περηφάνια δέχτηκαν αὐτό τό αἶσθημα. Σκορπισμένοι στά κράσπεδα τής Μεσογείου, λίγοι, ἐλάχιστοι, «σ' ἕνα χώρο πού τά μέσα τής ἐπικοινωνίας, τά δύσκολα κι ἀργά, τόν ἔκαναν νά μοιάζει ἀπέραντος, εἶχαν ἀνάγκη νά διατηροῦν τή συνοχή τους καί νά καλλιεργοῦν τό αἶσθημα τής κοινῆς τους καταγωγῆς. Μόνον ἔτσι μπορούσαν ν' ἀντέχουν στήν ἀπόσταση, στήν ξενιτιά, στό ἐχθρικό ἢ ξένο περιβάλλον καί ν' ἀντιμετωπίζουν τούς κινδύνους».

Δέν ὑπῆρχε ὠραιότερη εὐκαιρία ἀπό τούς Πανελληνίους ἀγῶνες γιά τή συνάντηση τῶν σκόρπιων Ἑλλήνων.

Οἱ μεγαλύτεροι ἦταν οἱ Ὀλυμπιακοί, πού γιορτάζονταν κάθε πέμπτο χρόνο στό σεβαστό ἱερό τοῦ Δία, στήν Ὀλυμπία. (Ἡ πρώτη Ὀλυμπιάδα γίνηκε τό 776 π.Χ.). Μέσ στό Στάδιο τής συναντιόταν τό γενναιότερο καί εὐγενέστερο ἄνθος τής ἑλληνικῆς νεολαίας, γιά ν' ἀγωνιστεῖ ἕναν ἀγῶνα εὐγενικό πρὸς τιμή τοῦ πρώτου τῶν θεῶν.

Ὀλυμπιακοί ἀγῶνες

Τό απέρριπτο στάδιο – χωρίς λίθινα καθίσματα – τής Όλυμπίας, όπως διαμορφώθηκε στον 4ο π.Χ. αί. Στο βάθος, άριστερά, διακρίνεται ο ποταμός Άλφειός.

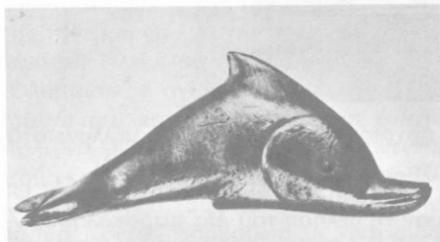
(Οί άρχαίοι ποτέ δέν άγωνίστηκαν για ρεκόρ, όπως συμβαίνει στους άθλητικούς άγώνες τής εποχής μας). Έκει μαζεύονταν να χαρούν τό θέαμα άνθρωποι από τίς μακρινότερες άκριες του Έλληνισμού καί οί επίσημοι αντιπρόσωποι τών διαφόρων πόλεων.

Στά πλαίσια τών άγώνων γίνονταν κι άλλες πνευματικές εκδηλώσεις. Έτσι, στην Όλυμπία, μετά τούς Περσικούς πολέμους, διάβασε για πρώτη φορά μέρη από τίς «Ίστορίες» του ο Ήρόδοτος.

Χάλκινο άγαλμάτιο δρομέα από τό Ίερό τής άρχαίας Όλυμπίας. Στο πόδι του είναι χαραγμένη ή επιγραφή: Διός ειμί, δηλ. είμαι του Δία. Φαίνεται πως είναι άφιέρωμα άθλητή στο Δία. Έργο του 6ου π.Χ. αί. Μουσείο άρχαίας Όλυμπίας.

Σκηνή πάλης με θαυμάσια κυριολεκτικά σύνθεση. Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, που αποκαλύφθηκε σε ανασκαφές στην Έρετρια. Έργο του 4ου π.Χ. αϊ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Χάλκινο δελφίνι από τις ανασκαφές στο Ίερό του Ποσειδώνα στην Ίσθμια. Έργο του 6ου π.Χ. αϊ. Μουσείο Αρχαίας Κορίνθου.

Γιά να συγκεντρωθούν στην ήμερη ολυμπιακή κοιλάδα οι Έλληνες, σταματούσε κάθε διαμάχη, κάθε πόλεμος: γινόταν *εκεχειρία*. Δινόταν ή ευκαιρία να σμίξουν έχθροί και φίλοι, συχνά μάλιστα να κλειστούν και διάφορες συμφωνίες ανάμεσα στις πόλεις.

Στή Νεμέα, στους Δελφούς και στην Ίσθμια, οργανώθηκαν αντίστοιχοι μεγάλοι αγώνες (*Νέμεα*, *Πύθια*, *Ίσθμια*), τόποι κι αυτοί συνάντησης των Έλλήνων και νέα ευκαιρία να νιώσουν έθνικη περηφάνια τόσο οι ξενιτεμένοι, όσο και οι κάτοικοι των πόλεων της Ελλάδας.

5. ΤΑ ΜΑΝΤΕΙΑ

Ή ζωή ποτέ δέν περνάει χωρίς αγώνες κι ανησυχίες. Τό άγνωστο αναστατώνει τόν άνθρωπο, γι' αυτό και παλεύει να βρεί τρόπο να τό ξεπεράσει. Άδύνατη ή ανθρώπινη φύση πάντοτε ζήτησε, σ' όλους τούς πολιτισμούς, κάποιες παρηγορίες. Ύπηρξαν θεοί που

Ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα
στοὺς Δελφοὺς, ὅπως δια-
τηρεῖται σήμερα, ἔργο τοῦ
4ου αἰ. π.Χ.

στά ιερά τους πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι θά μάθουν τό μέλλον: στά μαντεῖα.

Δωδώνης

Τό παλαιότερο ἑλληνικό μαντεῖο ἦταν τοῦ Δία στή Δωδώνη. Οἱ ἱερεῖς (οἱ Σελλοί) ἐκεῖ μάντευαν τή θέληση τοῦ Δία παρακολουθώντας τό πέταγμα τῶν πουλιῶν καί τό θρόισμα τῶν φύλλων τῆς ἱερῆς φηγοῦ*.

Δελφῶν

Τό μαντεῖο ὁμως μέ τή μεγαλύτερη ἀκτινοβολία ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφοὺς. Ὁχι μόνον Ἕλληνες, ἀλλά καί ξένοι βασιλεῖς (π.χ. ὁ Κροῖσος τῆς Λυδίας) ζητοῦσαν τοὺς χρησμούς του. Ἐκεῖ, ἡ

Ὁμφαλός λίθινος, στολισμένος μέ ἀνάγλυφες ταινίες («ἀγρηνός»). Παρόμοιοι ὀμφαλοί, πολλοί ἀπ' αὐτοὺς ἀκόσμητοι, ἄλλοι μέ ἕναν ἀέτο δεξιά κι ἀριστερά, ὑπῆρχαν πολλοί στό τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφοὺς. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐκτίθεται στό Μουσεῖο τῶν Δελφῶν.

Πυθία, καθισμένη σέ χάλκινο τρίποδα καί μασώντας φύλλα δάφνης πρόφερε τά συγκλονιστικά της λόγια, πού οί ιερείς τά κατάγραφαν κι έδιναν ύστερα στους πιστούς τούς χρησμούς.

Ύπήρχαν κι άλλα μαντεία: ένα από τά σημαντικότερα ήταν του 'Απόλλωνα στην Κλάρο, κοντά στην Έφεσο τής Μ. 'Ασίας.

Σπουδαία θέση στή ζωή των αρχαίων είχαν καί τά ιερά των θεραπευτών θεών, πού χάριζαν τήν υγεία στους άρρωστους καί βασανισμένους ανθρώπους: τό περιφημότερο ήταν του 'Ασκληπιού στην Έπίδαυρο. Σπουδαίο θεραπευτικό κέντρο ύπήρξε, στην αρχαία 'Αττική, τό 'Αμφιάρειο: τό είχαν στην έπιστασία τους οί κάτοικοι του 'Ωρωπου. Τά ιερά αυτά γνώρισαν μεγάλη άνθηση από τόν 4ο π.Χ. αί. καί ύστερα.

Ίερά θεραπευτών θεών

6. ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΕΣ

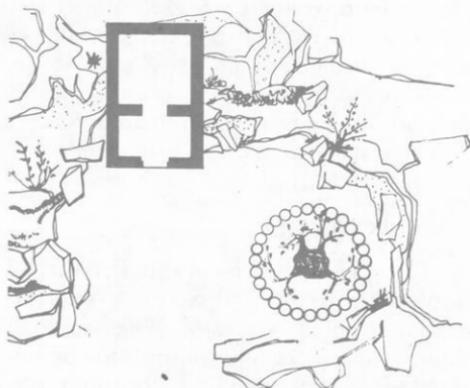
Τά μεγάλα θρησκευτικά κέντρα τά φρόντιζαν οί γύρω πόλεις. Οί σχέσεις μεταξύ τους όμως δέν ήταν πάντα ιδιαίτερα φιλικές, γιατί ζηλοτυπούσαν ή μιά τήν άλλη καί ήθελε καθεμιά γιά λογαριασμό της τήν τιμή νά έχει τήν έπιστασία του ιερού (έτσι έφτασαν σέ πόλεμο οί 'Ηλείοι μέ τούς γείτονες Πισάτες γιά τήν έπιστασία των 'Ολυμπιακών αγώνων). Άλλου οί κοινές συναντήσεις στάθηκαν ήμερότερες καί είχαν σπουδαία αποτελέσματα, γιατί βοήθησαν πολύ νά γίνει ένα είδος φιλικής συνεννόησης ανάμεσα στίς πόλεις, πού εκτός από τά θρησκευτικά προβλήματα, μπορούσαν έτσι νά λύνουν μεταξύ τους καί άλλα ζητήματα: πολιτικά, έμπορικά κ.ά. Σχηματίζονταν συμβούλια μέ αντιπροσώπους των πόλεων, πού συνεδρίαζαν στά ιερά μιά ή δυό φορές τό χρόνο. Οί συνελεύσεις

Ή Θόλος των Δελφών. Άξιόλογο κτίριο μέ μυστηριακό χαρακτήρα, όπως όλα τά κυκλικά κτίρια τής αρχαίας Ελλάδας. Έργο του 4ου αί. π.Χ. Βρίσκεται στο Ίερό τής Προναίας Αθηνάς στους Δελφούς.

Τό Μαντεῖο τοῦ Δία στή Δωδώνη, στήν πρώιμη φάση του. Δεξιά διακρίνεται ἡ ἱερή φηγός, μέ τή σειρά τῶν χαλκινων τριπόδων ὀλόγουρά της. Ἀριστερά, ἡ Ἱερά Οἰκία. Κάτω, ἡ κάτοψη τοῦ χώρου.

αὐτές ὀνομάστηκαν Ἄμφικτυονίες. Σπουδαιότερες ἦταν τῶν Δελφῶν (τήν ἀποτελοῦσαν 12 ἔθνη) καί τῆς Δήλου (μέ μεγάλη ἀκτινοβολία στόν κόσμο τῶν Ἰώνων).

Τό Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας. Ἔτσι διατηρεῖται σήμερα τό μεγάλο κτίριο, ὅπου γίνονταν οἱ νυκτερινές τελετές τῶν μυστῶν κατά τή διάρκεια τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

Ἡ πομπικὴ ὁδὸς μὲ τὰ ἀρχαῖκά λιοντάρια, στό Ἱερό τῆς Δήλου. Τὰ κολοσσιαῖα ζῶα, φύλακες τοῦ χώρου, εἶναι χαρακτηριστικά δείγματα τῆς ναξιακῆς πλαστικῆς πού στούς ἀρχαίους χρόνους σημείωσε μεγάλη ἀνάπτυξη.

7. ΟΙ ΚΟΙΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἄσυνεχῶς ὁ Ἕλληνισμός ποτέ δέ γνώρισε τὴ χαρὰ τῆς ἑνώσεως. Ἡ συνείδηση ὅμως τῆς κοινῆς καταγωγῆς (ὄμαιμον), ἡ κοινὴ γλῶσσα (ὀμόγλωσσον) κι οἱ συνήθειες, ἡ κοινὴ θρησκεία (ὀμόθρησκον), οἱ μεγάλοι ἀγῶνες πού ὅλοι μαζί γιόρταζαν, οἱ συγκεντρώσεις στὰ ἱερά κι οἱ τελετές τῶν Μυστηρίων σιγά-σιγά ὀδήγησαν στὴ συναίσθηση μιᾶς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς στενῆς σχέσης ἀνάμεσα στούς Ἕλληνες, πού οἱ ἴδιοι περηφανεύονταν νὰ τὴν τονίζουν, καλώντας «βάρβαρο» ὅποιον δέ μιλοῦσε τὴ γλῶσσα τους.

Στὴν ἀρχαῖκή περίοδο ἐπικράτησε τὸ ὄνομα Ἕλληνες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διαμορφώνεται μὲς στὴν ἀρχαῖκή περίοδο παίρνοντας ἔκφραση πνευματικότερη.
2. Οἱ θεοί, προσωποποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι

άνθρωπόμορφοι, ώραίοι καί άθάνατοι. Έχουν ώστόσο πολλά άνθρωπινα ελαττώματα. Δέν έμπνέουν φόβο.

3. Θεοί, ήμίθεοι καί ήρωες κλείνουν τόν κύκλο τής θρησκείας στήν Έλλάδα.

4. Η θρησκεία μαζί μέ τήν κοινή γλώσσα καί τά κοινά έθιμα έδωσαν τήν εύκαιρία στους Έλληνες νά συνειδητοποιήσουν τήν ένότητα τής φυλής τους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Πώς ιδρύθηκε τό μαντείο τής Δωδώνης:

«Οί μάντισσες τής Δωδώνης... λένε...: Δυό μαύρα περιστέρια πέταξαν από τή Θήβα τής Αιγύπτου, καί τό ένα από αυτά πήγε στή Λιβύη, καί τό άλλο στή Δωδώνη. Τό τελευταίο τούτο κάθισε πάνω σέ μιά βαλανιδιά (άπ' τόν ψίθυρο τών φυλλωμάτων τής ιερής βαλανιδιάς έβγαζαν τούς χρησμούς στό μαντείο τής Δωδώνης) κι είπε μέ ανθρώπινη λαλιά πώς πρέπει νά γίνει εκεί μαντείο τού Δία· τά λόγια αυτά τά θεώρησαν γιά θεία προσταγή καί τά έξετέλεσαν».

Έροδότου, Έστορίαί Β, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Δέν μπορούσαν οί γυναίκες νά παρακολουθούν τούς Όλυμπιακούς αγώνες:

«Λένε ότι κάποτε μιά ηλικιωμένη γυναίκα έφτασε στό Στάδιο τής Όλυμπίας καί μαζί μέ τούς άντρες στάθηκε καί κοίταξε εκείνους πού αγωνίζονταν· κι όταν τήν ένιωσαν οί Έλλανοδίκες, πώς έτόλμησε νά ρθει στό Στάδιο, (λένε πώς) άποκρίθηκε: μά σέ ποιάν άλλη γυναίκα έχει δώσει τέτοια εύκαιρία ό θεός, γιά νά καυχίεται, πώς έχει πατέρα, τρείς άδελφούς Όλυμπιονίκες καί τώρα αγωνίζεται ό γιός της;».

Αισχίνη, Έπιστ. IV, 5 (Μετ. Α. Κ.)

Η ΑΡΧΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

Μεγάλη ήταν η άνθηση τῆς τέχνης τόν 7ο καί 6ο αἰ. π.Χ. στήν Ἑλλάδα. Πλήθος ἐργαστήρια σ' ὅλες τίς πόλεις, σέ μητροπόλεις καί ἀποικίες, ἐντατικά δουλεύουν, παράγοντας ἀριστουργήματα. Δέν ὑπάρχει κλάδος τῆς τέχνης πού νά μήν παρουσίασε ἐκπληκτική ἐξέλιξη στήν ἀρχαϊκή περίοδο, πού εἶναι τό προανάκρουσμα κι ἡ προετοιμασία τῆς μεγάλης ἐποχῆς: τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., τοῦ χρυσοῦ αἵωνα στήν ἀρχαία Ἑλλάδα.

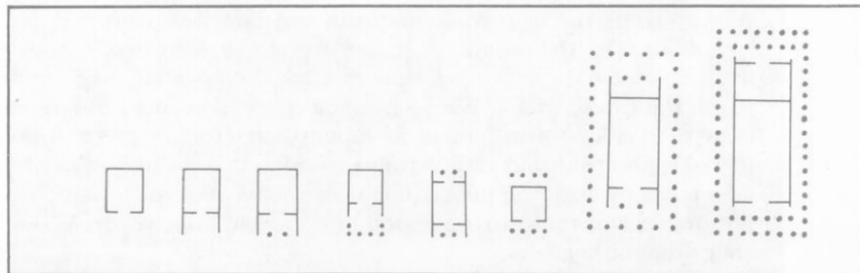
1. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

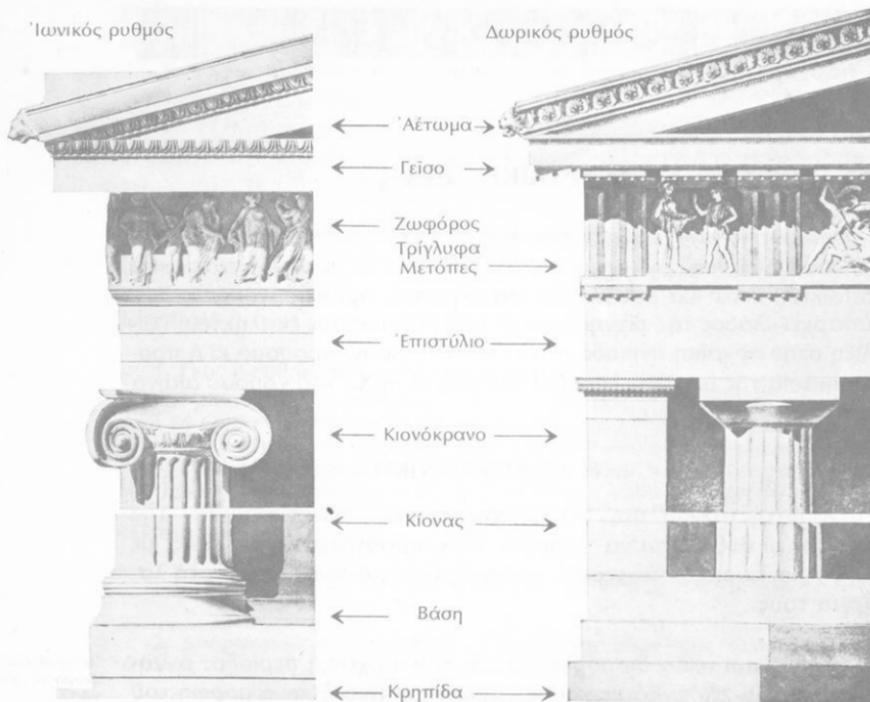
Ἀπό τή στιγμή πού ἰδρύθηκαν οἱ νέες πόλεις, ἔνωσαν τήν ἀνάγκη οἱ ἄνθρωποι νά τιμήσουν τούς προστάτες θεούς τους, μέ ιδιαίτερα κτίρια, τούς ναούς, ἀφιερωμένους ἀποκλειστικά στή λατρεία τους.

Δύο τύποι ναῶν διαμορφώθηκαν στήν ἀρχαϊκή περίοδο: ὁ δωρικός κι ὁ ἰωνικός. Βασικό τους χαρακτηριστικό ἦταν ἡ μορφή τοῦ κίονα καί ἡ ἐξωτερική διαμόρφωση τοῦ κτιρίου. Πολύ σύντομα οἱ

Ἰωνικός καί
Δωρικός τύπος
ναοῦ

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ἀρχικά, ἔνα ἀπλό τετράπλευρο δωμάτιο χρησιμεύει γιά τή φύλαξη τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων καί γιά τήν τοποθέτηση τοῦ ξόανου τοῦ θεοῦ. Κατόπιν ἐπεκτείνονται οἱ πλάγιοι τοῖχοι (παραστάδες). Στό τρίτο σχέδιο εἰκονίζεται ὁ ναός, ἀπλός ἐν παραστάσι, δηλ. μέ δύο κίονες στήν πρόσοψη μεταξύ τῶν παραστάδων. Στό τέταρτο σχέδιο φαίνεται ὁ πρόστυλος ναός. Στό πέμπτο, ὁ διπλός ναός ἐν παραστάσι, δηλ. μέ δύο κίονες ἐμπρός καί δύο στήν πίσω πλευρά τοῦ κτιρίου. Τό ἕκτο σχέδιο δείχνει ναό ἀμφιπρόστυλο, μέ πρόσταση δηλ. ἐμπρός καί πίσω. Τό ἕβδομο σχέδιο εἰκονίζει ναό περίπτερο, μέ γύρω-γύρω κίονες δηλαδή. Τέλος, τό ὄγδοο σχέδιο δείχνει ναό δίπτερο, μέ δύο σειρές κίονες.

Οἱ δύο ἑλληνικοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοὶ καὶ τὰ διάφορα μέρη τους.

ναοὶ στολίστηκαν μὲ ἀνάγλυφες διακοσμῆσεις, ὅπου δόθηκε ἡ εὐκαιρία στὴ φαντασία τῶν καλλιτεχνῶν νὰ παραστήσουν μὲ θαυμαστό τρόπο τοὺς μύθους τῶν θεῶν.

Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χαρίσματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στάθηκε ἡ αἴσθηση τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς ἀναλογίας στὶς κατασκευές τους. Ἦξεραν νὰ διαλέγουν γιὰ τὰ ἱερά τους τίς ὠραιότερες καὶ τίς πιο χαρακτηριστικὲς θέσεις· καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι πῶς συνταίριαζαν τὸ μέγεθος τοῦ κτιρίου μὲ τὸ γύρω χώρο, ἔτσι πού τὸ τοπίο νὰ μὴν ἀλλοιώνεται, ἀλλὰ νὰ δένεται μὲ τὸ κτίσμα. Ζώντας ὁλοένα στὴ φύση, ἀκούγοντας τίς μυστικὲς φωνές της, νιώθοντάς την ὡς τίς βαθύτερες ἴνες τους, κατόρθωσαν μὲ τὰ κτίριά τους νὰ στολίζουν τοὺς χώρους της.

Οι άρχαιοί ναοί, όπως και ή πλαστική (ανάγλυφα και αγάλματα), αλλά και τά αρχιτεκτονικά γλυπτά ήταν χρωματισμένα. Έτσι, τό δυνατό φώς του ήλιου δέ χτυπούσε κατευθείαν πάνω στο άσπρο χρώμα του μαρμάρου, ώστε νά τυφλώνεται ό θεατής από τήν έντονη λευκότητα του ύλικού. Στήν εικόνα μας, γωνία τής άνωδομής ναού δωρικού ρυθμού, όπου φαίνεται ό χρωματισμός των διαφόρων μελών του κτιρίου. Η άναπαράσταση ήγεινέ με βάση χρώματα ή ίχνη τους, πού διατηρήθηκαν σέ διάφορα κτίρια τής άρχαιότητας. Στο επιστύλιο διακρίνεται μία άσπίδα. Υπήρχε συνήθεια, όταν κέρδιζαν οι άρχαιοί μία σπουδαία νίκη, νά αφιερώνουν τίσ άσπίδες από τά λάφυρα σέ ένα ιερό. Έτσι, ό Μ. Άλέξανδρος, μετά τή νίκη του στο Γρανικό, έστειλε 300 άσπίδες στο Ίερό τής Άθηνάς στήν Άκρόπολη των Άθηνών. Ορισμένες από αυτές τοποθετήθηκαν πάνω στο επιστύλιο του Παρθενώνα.

Ό ναός τής Ήρας στήν άρχαία Όλυμπία, ένας από τούς παλαιότερους δωρικούς ναούς τής Πελοποννήσου, δωρικός περίπτερος. Οι κίονές του ξύλινοι στήν άρχή, κάθε φορά πού καταστρέφονταν τούς άλλαζαν με άλλους πύρινους, γι' αυτό και τά κιονόκρανά τους, δέν έχουν όλα τήν ίδια μορφή. Τό τοπίο τής Όλυμπίας με τήν ήρεμη κοιλάδα τής ήταν τό καταλληλότερο γιά τήν εγκαθίδρυση τής λατρείας του πρώτου των θεών, του Δία, πού έφερνε τήν ειρήνη στους ανθρώπους και ρύθμιζε τίσ μεταξύ τους σχέσεις, με τρόπο δίκαιο και ψύχραιμο. 6ος π.Χ., αι.

2. Η ΠΛΑΣΤΙΚΗ

Όρθια και καθιστά αγάλματα

Ἡ τέχνη τῆς Αἰγύπτου ἔδωσε στοὺς Ἕλληνας τὸ πρῶτο θάμπωμα. Τὰ πελώρια ἀγάλματα πού ἀντίκρισαν στὰ μεγάλα τῆς ἱερά, ἀκίνητα, μεγαλόπρεπα κι ἐπιβλητικά, τοὺς ἔκαμαν μεγάλη ἐντύπωση. Χρησιμοποίησαν τὰ πρότυπα πού εἶδαν: τὸ ὄρθιο ἀνδρικό ἀγαλμα πού ἔχει τὸ ἀριστερό πόδι ἐμπρός, θέλοντας νά δείξει πὼς κινεῖται, ὅτι περπατάει, καί τὸν καθιστό σοβαρό κι ἱερατικό τύπο.

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια, σχεδόν, μὲ ἀπαράλλαχτο τρόπο οἱ Αἰγύπτιοι σκάλιζαν τὰ ἔργα τους, πού ὅμως ἔμειναν δεμένα μὲ τὸ βαρὺ τους ὕλικό, τὴν πέτρα, ἀκίνητα, μὲ τὰ μάτια τους ἀπλανή, βυθισμένα σὲ μιά ἐσωτερικὴ συλλογή.

Μὲς στὸν ἔβδομο αἰῶνα, δοκιμάζουν οἱ γλύπτες στὴν Ἑλλάδα τὴ δύναμή τους στὴν πέτρα, γιὰ νά πλάσουν τῶν θεῶν τους τὰ ἀγάλματα, δίνοντάς τους ἀνθρώπινη ὄψη. Χρησιμοποιοῦν στὴν ἀρχὴ μαλακὲς πέτρες (τὸν πωρόλιθο) πού λαξεύονταν εὐκολότερα, κι ὕστερα τὸ μάρμαρο. Ξεκινοῦν μετρημένα, χωρὶς νά ἐπιζητοῦν τὴν ποικιλία. Δουλεύουν ἀδιάκοπα τοὺς ἴδιους τύπους, τὴν ἴδια στάση, μὲ μοναδικὴ φιλοδοξία νά τελειοποιήσουν ὅ,τι βρῆκαν οἱ προγενέστεροί τους καλλιτέχνες.

Κοῦροι-Κόρες

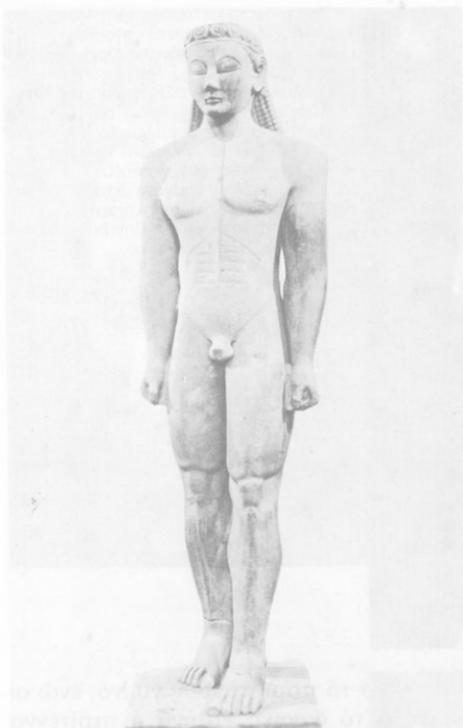
Δίνουν σὲ δυὸ στάσεις τίς μορφές: καθιστὲς ἢ ὄρθιες, γεμάτες ὅμως δύναμη καί ζωή. Φτιάχνουν σ' ὅλη τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο τοὺς κούρους καί τίς κόρες. Ὑπῆρχε τέτοιος ἐσωτερικὸς παλμός στὰ ἔργα, ὥστε οἱ ἄνθρωποι βλέποντάς τα ἔμεναν θαμπωμένοι, καί πλῆθος ἱστορίες ἔπλασαν γύρω ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες πού τὰ δημιούργησαν.

Ὁ Δαίδαλος

Πρῶτος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ὁ ἐξοχος αὐτὸς τεχνίτης «ἄνοιξε τὰ μάτια στοὺς ἀνδριάντες καί κίνησε τὰ σκέλη». Τὰ ἔργα αὐτὰ δημιουργοῦσαν τόσο μεγάλη ἐντύπωση στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ὥστε εἶπαν πὼς χρειάστηκε νά δένουν τὰ ἀγάλματα γιὰ νά μὴ φύγουν. Τόση ἦταν ἡ ζωὴ κι ἡ κίνηση, πού πλούσιες ἀναδίνονταν ἀπὸ τὰ ἔργα.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς μορφῆς τῶν ἀγαλμάτων

Τὸ κορμί εἶναι, στὴν ἀρχή, δοσμένο χωρὶς σωστὲς ἀναλογίες, χωρὶς τέλεια τὴ γνώση τῆς ἀνατομίας. Γρήγορα ὅμως ξεπερνοῦν κι αὐτὴ τὴ δυσκολία, γιατί, παρατηρώντας μὲ μεγάλη προσοχὴ γύρω τους οἱ καλλιτέχνες σίς παλαιότερες τοὺς ἀθλητές, μαθαίνουν τὰ μουσικά τῆς ἀνατομίας τοῦ ἀνθρώπινου κορμιοῦ. Ἔτσι, τὰ ἑλληνικά ἱερά σὲ ὅλες τῆς πόλεις γεμίζουν, κυριολεκτικά, ἀπὸ ἀγάλματα μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, γεμάτα παλμό καί ζωή, ἀφιερῶματα τῶν πιστῶν.

‘Ο κολοσσιαίος κούρος του Σουνίου, ένα από τὰ πρῶτα πύρινα ἀγάλματα πού κατασκευάστηκαν σέ μεγάλο μέγεθος στήν Ἀττική. Τό ἀριστερό του πόδι ἀπλώνεται ἐμπρός, σάν νά ἐτοιμάζεται τό ἀγαλμα νά περπατήσει. Τά χέρια τού είναι, μέ τίς παλάμες κλειστές, κολλημένα στούς μηρούς. Οἱ ὦμοι είναι ὑπερβολικά πλατιοί, ἐνῶ τὰ πλευρά καί οἱ γλουτοί είναι πολύ στενοί. Ἀξίζει νά προσέξει κανεῖς πόσο γερά καί δυνατά είναι τὰ πόδια τῶν ἀρχαϊκῶν κούρων, πού θυμίζουν μέ τήν πρώτη ματιά σχετικές ἐκφράσεις τῶν Ὀμηρῶν, πού καί στά δύο ἐπη του φαίνεται νά ἐκτιμᾶ ἰδιαιτέρα στούς νέους ἄνδρες, τὰ γεροδεμένα πόδια, τό στήριγμα τῶν σώματος. Τά μάτια στό πρόσωπο είναι πελώρια, ἐνῶ τὰ μαλλιά πέφτουν πίσω καλοχτενισμένα. Ἐμπρός, πάνω ἀπό τό μέτωπο, ὑπάρχει μιά σειρά ἀπό τελειῶς σχηματικούς βοστρύχους. Ἀττικό ἔργο μεταξύ 620-610 π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

Δεξιά: ὁ τελευταῖος γνωστός κούρος τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, ἀπό αὐτούς πού ἐγίναν στήν Ἀττική. Ἀξίζει νά τόν συγκρίνετε μέ τόν κούρο τοῦ Σουνίου, γιά νά δεῖτε μέσα σέ 130 περίπου χρόνια πόσο προόδευσε ἡ πλαστική στήν Ἑλλάδα, δίνοντας ὄγκο καί σωστές ἀναλογίες στό σῶμα καί στά ἄκρα, ὑψώνοντας τό λαίμο, προσέχοντας τήν ἐκφραση τοῦ κεφαλοῦ καί ἐλευθερώνοντας τὰ χέρια ἀπό τοῦς μηρούς. Στή βάση, ὅπου τό ἀγαλμα εἶχε προσαρμοσθεῖ μέ μολύβι χυτό, διακρίνονται τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς πού δίνει τό ὄνομα τοῦ εἰκονιζόμενου νέου: ΑΡΙΣΤΟΔΙΚΟ(Υ). Πρόκειται γιά τό ἐπιτύμβιο ἀγαλμα τοῦ Ἀριστοδίκου, πού βρέθηκε στήν Ἀνάβυσσο τῆς Ἀττικῆς. Τά ἀγάλματα τῶν κορῶν παριστάνουν, χωρίς νά ὑπάρχει ἓνα ἰδιαίτερο γυνώρισμα, θεοῦς, θνητοῦς ἢ καί νεκροῦς. Είναι δηλαδή, ἐπιτύμβια, λατρευτικά ἢ ἀφιερωτικά. Γύρω στά 490 π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

Θαυμάσια άπτική κόρη, από τά ώραιότερα δείγματα τής πλαστικής τών άρχαϊκών χρόνων. Φορεϊ χιτώνα καί ιμάτιο πού τά έχει διευθετήσει ό καλλιτέχνης μέ αξιοσημείωτες πτυχώσεις. Άξίζει νά προσέξει κανείς τό γεμάτο στοχασμό βλέμμα τής κοπέλας. Λείπει τό λεγόμενο άρχαϊκό χαμόγελο, πού χαρακτηρίζει τά έργα τών άρχαϊκών χρόνων μεταξύ 560 καί 500 π.Χ. Βρέθηκε στίς άνασκαφές τής Άκροπόλεως τών Άθηνών καί έκτίθεται στό έκει Μουσείο.

Τό άνδρικό σώμα προτιμούν νά τό παριστάνουν γυμνό, ένώ οί γυναικείες μορφές φορούν άπλά τό δωρικό χιτώνα ή περίτεχνα πτυχωμένο τόν ιωνικό. Χρησιμοποιούν καί χρώματα πάνω στό μάρμαρο, για νά σημειώνουν τίς κόρες τών ματιών, τά μαλλιά καί διάφορες λεπτομέρειες στά φορέματα.

Είναι θαυμαστό πόσο κάθε μεγάλη πόλη στήν κυρίως Έλλάδα, κάθε νησί, κάθε μητρόπολη στόν έξω Έλληνισμό άφοσιώθηκε καί σημείωσε σημαντική άπόδοση στήν καλλιτεχνική δημιουργία.

Παράλληλα μέ τά αγάλματα, αναπτύσσουν καί του άνάγλυφου* τή δύσκολη τεχνική. Στήν άρχή είναι πολύ έλαφρό· μέ τόν καιρό όμως, ιδίως στό άετώματα τών ναών, βαθαίνοντας, θά σημειώσει τέτοια εξέλιξη, ώστε όλόγλυφα στό τέλος έργα θά συνθέτουν τίς μυθολογικές σκηνές πού άπεικονίζονται.

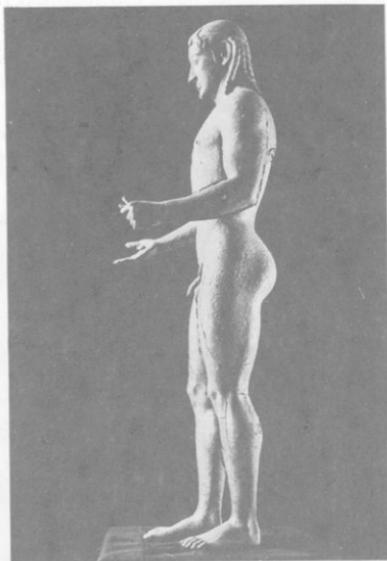
Η Κρήτη, ή Πελοπόννησος, ή Άττική, τά νησιά του Αιγαίου, οί πόλεις τής Μ. Ασίας καί τής Μεγάλης Έλλάδας γεμίζουν αγάλματα, γλυπτά καί ναούς.

Δυό μεγάλοι τεχνίτες στή Σάμο, τόν 6ο αϊ. π.Χ. (ό Ροϊκος καί ό Θεόδωρος) θά βρουν τόν τρόπο νά φτιάχνουν χυτά χάλκινα αγάλματα, γεγονός πού θά δώσει φτερά στή χαλκοπλαστική.

*Ανάγλυφο

Τό ἀρχαιότερο γνωστό σύμπλεγμα τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Βρέθηκε στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Παριστάνεται ντυμένος ἄνδρας, πού σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή τῆς βάσης του λεγόταν Ρόμβος ἢ Κόμβος. Τό πρόσωπό του ἔχει μοναδική ζωντάνια καί δυνατό βλέμμα πού γεμάτο ἐνέργεια καρφώνεται στό θεατή. Στούς ὤμους του κρατεῖ ἕνα μοσχάρι (σχηματίζοντας μέ τά χέρια του καί τά δύο πόδια τοῦ ζώου ἕνα θαυμάσιο χιασμό), πού πρόκειται νά τό προσφέρει στή θεά. Μέ τρόπο πού προκαλεῖ τό θαυμασμό ἀντιπαραθέτει ὁ καλλιτέχνης τό ἀνέκφραστο κεφάλι τοῦ ζώου, πλῆϊ στό ἐκφραστικό, γεμάτο πνευματικότητα κεφάλι τοῦ ἀνθρώπου. Τό σῶμα ἔχει τά χαρακτηριστικά τοῦ κούρου τῆς ἐποχῆς: πλατιούς ὤμους, στενή μέση, ἄσαρκο στέρνο, γερά χέρια. Ἔργο τοῦ 560 π.Χ. Μουσεῖο Ἀκρόπολεως.

Ὁ χάλκινος κούρος, πού βρέθηκε στόν Πειραιά καί παριστάνει, ὅπως πιστεύεται, τόν Ἀπόλλωνα πού στό ἀριστερό χέρι του θά κρατοῦσε τό τόξο καί μέ τό δεξιῖ ἕνα τόξο γιά σπονδή. Ἀντίθετα ἀπό τούς ἄλλους κούρους, τοῦτος βγάζει ἐμπρός τό δεξιῖ πόδι, γιατί φαίνεται ὅτι δέ θά ἦταν ἰδρυμένος μόνος του, ἀλλά θά ἀποτελοῦσε μέρος ἐνός συμπλέγματος ἀγαλμάτων, ὁπότε γιά λόγους ἁρμονίας, καί γιά νά ἀποφευχθεῖ ἡ μονοτονία, παραστάθηκε μέ τό δεξιῖ του πόδι ἐμπρός. Γύρω στά 490 π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

Άριστερά: ο Κεραύνιος Ζεύς, Έργο κυπριακό, γύρω στα τέλη του βου αι. π.Χ. ή στις αρχές του 5ου. Ο θεός, ντυμένος με μακρύ χιτώνα, θά κρατούσε τον κεραυνό με το δεξί του χέρι, έτοιμος να τον πετάξει. Έχει επίδραση ιωνική που ξεχωρίζει καθαρά στο βλέμμα του, κυρίως όμως στο χαμόγέλο του. Βρέθηκε στο Κίτιο, και εκτίθεται στο Κυπριακό Μουσείο της Λευκωσίας.

Δεξιά: χάλκινο άγαλμάτιο ίππεία από τή Δωδώνη. Έργο κορινθιακής τέχνης γύρω στα 550 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Κάτω: μιά πλευρά βάσης κούρου με ανάγλυφες παραστάσεις. Εικονίζεται ένα παιγνίδι, που θυμίζει πολύ τό χόκεϋ τών Βρετανών. Έργο τών αρχών του 5ου αι. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Λεπτομέρεια από αέτωμα κηρίου που υπήρχε στην 'Ακρόπολη των αρχαϊκών χρόνων. Παριστάνεται ο λεγόμενος «τρισώματος δαίμων», ένα παράξενο φανταστικό όν, με τρία κεφάλια και σώματα ως τη μέση, που από κει και κάτω καταλήγουν σε ουρές τριών συμπλεκόμενων ψαριών. Το σύμπλεγμα είναι από πυρόλιθο και έχει έντονα χρώματα, πράσινο και κόκκινο. Από τις τρεις μορφές που κρατούν στα χέρια τα σύμβολά τους (δείχνοντας τη δυνατότητα του τρισώματος δαίμονα, του Νηρέα δηλαδή, να μεταμορφώνεται διαρκώς), η μία κρατεί μία δέσμη με κυματιστό χάραγμα, που υποδηλώνει το νερό· η άλλη ένα πουλι που σημαίνει τον αέρα, και η τρίτη μιάν άλλη δέσμη που δηλώνει τη φωτιά. Είναι χαρακτηριστική η εξαιρετή ζωντάνια στα πρόσωπα των μορφών, από τις οποίες η δεξιότερη στρέφεται φιλικότατα προς τό θεατή. Το αέτωμα στόλιζε άγνωστο ναό στην 'Ακρόπολη. Έργο του 570 π.Χ. Μουσείο 'Ακροπόλεως.

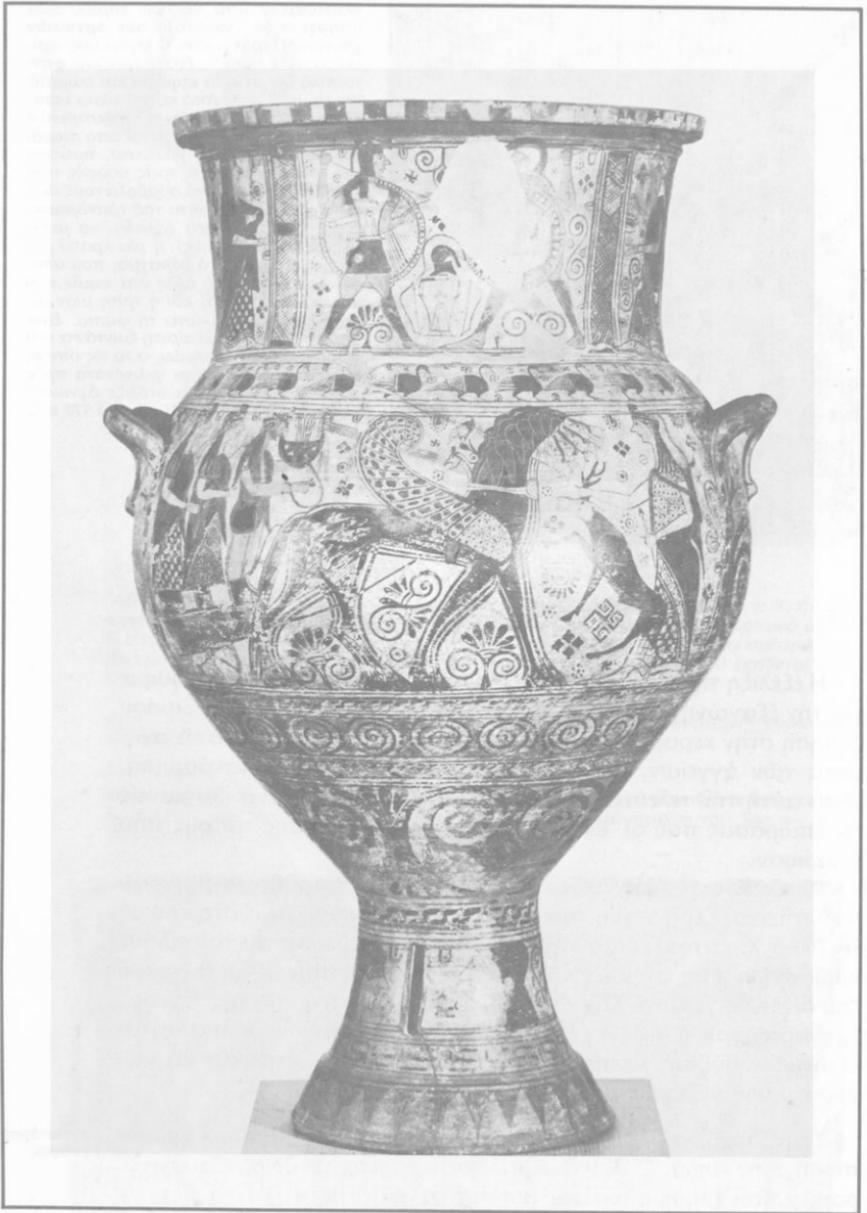
3. Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Η εξέλιξη της βιοτεχνίας κι ο συναγωνισμός που δημιουργήθηκε για την εξαγωγή των προϊόντων της στις έλληνικές πόλεις, έδωσαν άνθηση στην κεραμική. Οι καλλιτέχνες πλούτιζαν όχι μόνο τά σχήματα των αγγείων, αλλά και τή ζωγραφιστή τους διακόσμηση. Από αυτή τήν τελευταία μάλιστα είναι πολύ εύκολο νά ιδεί κανείς τις επιδράσεις που οι Έλληνες είχαν από τούς ξένους τόπους που γνώρισαν.

Τό πλήθος των φανταστικών ζώων και των παράξενων μορφών που απεικονίζει ή τέχνη των ανατολικών πολιτισμών, ύστερα από τό 700 π.Χ. κατακλύζουν τήν Ελλάδα. Τά μοτίβα αυτού του είδους κυριαρχούν έτσι στην αγγειογραφία* των πρώτων δεκαετιών του 7ου αι. π.Χ. (γι' αυτό λένε ανατολίζουσα αυτή τή φάση τής τέχνης). Γρήγορα όμως ή σκέψη των καλλιτεχνών γύρισε στην όμορφιά των ελληνικών μύθων, κι αυτών τά επεισόδια καταπιάστηκαν νά ζωγραφίσουν οι αγγειογράφοι.

Στήν αρχή, οι παραστάσεις ζωγραφίζονται μέ μαύρο χρώμα πάνω στον πηλό. Οι λεπτομέρειες στις μορφές αποδίδονται μέ χάραγμα και χρησιμοποιείται βοηθητικά τό άσπρο και τό βυσσινί χρώμα (μελανόμορφος ρυθμός) στην Άττική.

Μελανόμορφος
ρυθμός

Μεγάλος κυκλαδικός κρατήρας από τη Μήλο. Ξεχωρίζει για τό ψηλό διάτρητο πόδι του. Στο λαιμό του εικονίζεται μονομαχία δύο ηρώων – οι μητέρες τους στέκονται πίσω τους, γεμάτες αγωνία για την τύχη των παιδιών τους στον αγώνα. Στην κεντρική ζώνη, στη γάστρα του αγγείου, βλέπει κανείς την Άρτεμη που κρατεί από τὰ κέρατα ένα ελάφι. Έχει έρθει για νά προϋπαντήσει τον αδελφό της τον Απόλλωνα που φτάνει στη Δήλο την άνοιξη από τη χώρα των Υπερβορείων, όπου έμενε στην περίοδο του χειμώνα. Μαζί του, πάνω στο άρμα, δύο Μούσες. Γύρω στα 640 π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Πολύ σύντομα, όμως, ολοκληρη ή επιφάνεια των αγγείων θα σκεπαστεί με μαύρο στιλπνό βερνίκι και μόνο οι μορφές στις παραστάσεις θα προβάλουν ρόδινες, αφημένες στο χρώμα του πηλού και πλουτισμένες με μαύρες γραμμές, για νά δοθούν οι λεπτομέρειες (έρυθρόμορφος ρυθμός).

Η κεραμική της Άττικής έφτασε σέ θαυμαστή τελειότητα, και μές στον έκτο αιώνα τὰ αγγεία της έγιναν περιζήτητα σ' όλο τον τότε γνωστό κόσμο, όπως δείχνουν, σήμερα, οι ανασκαφές. Μ' αυτό τον τρόπο, έριξε στη σκιά την αγγειοπλαστική παραγωγή της Κορίνθου.

Έρυθρόμορφος
ρυθμός

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στην αρχαϊκή περίοδο όλοι οι κλάδοι της τέχνης σημειώνουν αδιάκοπη εξέλιξη κι ανθίζουν εξαιρετικά.

2. Στην Αρχιτεκτονική διαμορφώνονται δύο ρυθμοί: ο δωρικός κι ο ιωνικός.

3. Στην Πλαστική γίνονται, για πρώτη φορά, μεγάλα πέτρινα αγάλματα, αρχικά από μαλακό πουρί κι ύστερα από μάρμαρο. Παλαιότερα έφτιαχναν ξύλινα αγάλματα, τὰ ξόανα, που τό φθαρτό ύλικό τους δέ βοήθησε νά διατηρηθούν. Δύο τύποι αγαλμάτων δημιουργούνται: ο κοῦρος και ή κόρη. Οι καλλιτέχνες δέν επιζητούν την πρωτοτυπία αλλά την τελειοποίηση της μορφής.

4. Η Κεραμική, επηρεασμένη πολύ, στην αρχή, από την Ανατολή στη διακόσμηση των αγγείων, δίνει έργα με παραστάσεις φτερωτών ζώων, φανταστικών πουλιών κτλ. (ανατολίτσοσα). Δύο ρυθμοί αναπτύσσονται στην αρχαία περίοδο: ο μελανόμορφος πρώτα, κι ύστερα ο έρυθρόμορφος. Έκπληκτική είναι ή άνθηση της κεραμικής στην Άττική.

Μελανόμορφο αγγείο που διατηρήθηκε σ' αυτό τον τύπο σ' όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας. Γνωστό ως παναθηναϊκός αμφορέας, δινόταν ως βραβείο στους νικητές των αγώνων στα Παναθήναια. Είχε μέσα λάδι από τις ιερές ελιές της Αθηνάς. Στην μία όψη, όπως εδώ, παριστάνονταν η Αθηνά πάνοπλη, ενώ εμπρός της μία επιγραφή με φορά από πάνω προς τα κάτω, γράφει: βραβείο για τους αγώνες προς τιμή της Αθηνάς, δηλ. τὰ Παναθήναια (ΤΩΝ ΑΘΗΝΕΘΕΝ ΑΘΛΩΝ). Στην πίσω πλευρά υπήρχε συνήθως παράσταση του ιδιαίτερου αγωνίσματος στο οποίο είχε νικήσει ο άθλητής (βλ. σελ. 207). Έργο του 570-560 π.Χ. Βρετανικό Μουσείο.

Χαρακτηριστικό αρχαϊκό αγγείο, του λεγόμενου «ελεύθερου ζωγραφικού ρυθμού». Έχει σχήμα οινοχόης και εικονίζει πουλί που ταιμπάει με τό ράμφος του ένα ψάρι. Τὰ αγγεία αυτά έχουν διακόσμηση με χρώμα καστανό, μαύρο και κόκκινο, πάνω στην επιφάνεια που έχει κτρινωπό επίχρισμα. Έργο του 6ου αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Ύδρια πρωτοαιχική, που βρέθηκε στη θέση Ανάλατος της Αθήνας (κοντά στο Π. Φάληρο). Πρόκειται για νεκρικό αγγείο, όπως φαίνεται από τὰ φίδια που περιβάλλουν τό λαιμό, τὰ χείλη και τὶς λαβές. Στό λαιμό παράσταση χοροῦ: ἑφτά νέοι και τέσσερις κόρες χορεύουν πιασμένοι χέρι-χέρι, όπως στους σημερινούς λαϊκούς χορούς. Ὁ πρώτος από τούς νέους παίζει τὴν πεντάχορδη λύρα. Στὰ χέρια τους κρατοῦνε κλαδιά. Ὁ χορός ἴσως ἦταν συνυφασμένος με θρησκευτική γιορτή. Στὴ γάστρα τοῦ αγγείου κυριαρχοῦν τὰ νέα στοιχεία τὰ φερμένα από τὴν Ἀνατολή (γι' αὐτό ὁ ρυθμός λέγεται γενικότερα «ἀνατολίων»): Δύο λιοντάρια τοποθετημένα ἀντιθετικά ἔχουν ἕνα ἀνθέμιο στὴ μέση. Ὀλόγυρα πουλιά και φυτὰ ὑποβάλλουν τὴν ἰδέα ἐνός κατάφυτου χώρου. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ, ξεφεύγοντας από τὴν αὐστηρὴ πειθαρχία τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, ἀποζητεῖ τὸν νατουραλισμό. Ἔργο στὰ 700 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. Η ΠΟΙΗΣΗ

Ήσιόδος-«Θεογονία». Ένας μεγάλος ποιητής, ο Ήσιόδος, στον 7ο αϊ. π.Χ. θά δώσει συστηματικά, με τρόπο αληθινά συγκλονιστικό, τή γενεαλογία καί τούς μύθους τών θεῶν σ' ἓνα ἔξοχο μεγάλο ποίημα: τή *Θεογονία*.

Διδακτικό ἔπος. Ὁ ἴδιος ποιητής, ξεπερνώντας τό ἥρωικό ἔπος, θά στρέψει *πρῶτος* τήν προσοχή τών ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του στήν ἀπλή καθημερινή ζωή, στίς ἀγωνίες, στούς κόπους καί στίς μικροχαρές της. Λαχταρώντας τή δικαιοσύνη καί τήν εὐπρέπεια, στήν ἐπιθυμία του νά συμβουλευθεῖ τόν ἀδελφό του γιά τό σωστό τρόπο ζωῆς, θά δημιουργήσῃ τό *διδακτικό ἔπος*, μέ τό θαυμάσιο ἔργο του: *Ἔργα καί Ἡμέραι*.

Λυρική ποίηση. Οἱ ἀνθρωποί στίς ἰωνικές πόλεις, στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, στή Σπάρτη καί ἄλλοῦ θά νιώσουν τήν ἀνάγκη νά μιλήσουν ποιητικά γιά τίς χαρές τῆς ζωῆς καί τίς λύπες της, γιά τίς λαχτάρες, τίς ἀγωνίες καί τίς ἀγάπες τους (*ὠδή*). Θά τούς γεννηθεῖ ἡ ἰδέα νά ἀστείευθοῦν, νά σατιρίσουν μέ τό στίχο τους (*Ἰαμβος*), νά συνοδεύσουν μ' αὐτόν τοῦ κρασιοῦ τή χαρά ἢ τό χορό (*χορικό ἄσμα*).

Μελανόμορφη κύλικα μέ παράσταση τοῦ θεοῦ Διονύσου πού πλεῖ στό πέλαγος, ἐνώ στό καράβι του μέ τά πανιά τό κατάρτι βλάστησε κλήμα καί γέμισε σταφύλια ὁ χῶρος. Ὀλόγυρα κολυμποῦν δελφίνα. Θαυμάσιο ἀπτικό ἔργο γύρω στά 535 π.Χ. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Ἐξηκία. Μουσείο Μονάχου.

Γυναικείο αγαλμάτιο επίπεδικό, με εξαιρετικά μακρύ σώμα. Έχει γίνει από άσβεστόλιθο. Με το δεξί χέρι η μορφή, που φορεί στο κεφάλι της κυλινδρικό χαμηλό κάλυμμα, κρατεί ένα άνθος. Φοράει περιδέραιο και σκουλαρίκια. Έργο κυπριακής τέχνης μεταξύ 600-500 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Πλάκα από τη ζωφόρο του «θησαυρού» των Σιφνίων στους Δελφούς. Τα ανάγλυφα αυτά του κηρίου είναι από τα σπουδαιότερα των αρχαϊκών χρόνων. Έδώ εικονίζεται σκηνή Γιγαντομαχίας: Ο θεός Άρης πολεμάει με δύο Γίγαντες. Ο «θησαυρός» χρονολογείται γύρω στα 525 π.Χ. Μουσείο Δελφών.

2. Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στήν ιστορία του πνεύματος πάντοτε παρουσιάζεται πρώτη η ποίηση. Ύστερα, σημειώνεται η ανάπτυξη της πεζογραφίας.

Στίς μεγάλες πόλεις της Ίωνίας, καί πάλι, εμφανίσθηκε ο πεζός λόγος. Μές στον 6ο αι. π.Χ., όταν πιά έχουν οργανωθεί οι πόλεις-κράτη, δημιουργήθηκε άμεση ή ανάγκη νά γυρίσουν πίσω στα περασμένα οι άνθρωποι, νά θυμηθούν τίς παλαιότερες γενιές, τούς προγόνους τους, νά σημειώσουν οι άρχοντες τήν καταγωγή τους.

Άρχισαν νά κρατιούνται κατάλογοι μέ τά όνόματα τών άρχόντων, τών ιερέων, τών ιερειών καί τών νικητών στους άγώνες. Γράφτηκαν οι νόμοι στίς διάφορες πόλεις. Έμποροι καί ναυτικοί κρατούσαν σημειώσεις για τίς ποικίλες παρατηρήσεις πού έκαναν στα ταξίδια τους, για τίς σκέψεις τους, για τίς νέες τους γνώσεις.

Ίστοριογραφία. Λογογράφοι. Έτσι έκαμε τήν εμφάνισή της ή *ιστοριογραφία*, κι εκείνοι πού έγραψαν τίς πρώτες ιστορίες όνομάστηκαν *λογογράφοι*. Ο σημαντικότερος είναι ο Έκαταίος ο Μιλήσιος.

Ήταν άνθρωποι πολυταξιδεμένοι καί μέ πολλές γνώσεις. Έπειδή αυτοί έγραψαν για πρώτη φορά ιστορία, άνάμεσα στα διάφορα γεγονότα άνακάτεψαν κι άρκετούς μύθους. Η σημασία τους ωστόσο είναι τεράστια, γιατί αυτοί χάραξαν τό πρώτο βήμα στήν προσπάθεια της άνθρωπότητας νά διατηρήσει μέ κείμενα τή μνήμη της.

Γεωγραφία. Οι πρώτοι λογογράφοι κατάγιναν καί μέ τή γεωγραφία. Ξεκίνησαν γράφοντας τήν ιστορία της πόλης τους, τή γενεαλογία τών άρχόντων της κ.ά. Τά δύο έργα του Έκαταίου είναι ή «Περιήγηση της γής» (ένα είδος Γεωγραφίας) καί οι «Γενεαλογίες».

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στήν άρχαϊκή περίοδο παίρνει τεράστια ανάπτυξη ο ελληνικός πολιτισμός.

2. Στίς πόλεις της Ίωνίας, στα νησιά καί στήν κυρίως Έλλάδα θά γεννηθούν νέα είδη ποίησης, πού θά τραγουδήσουν τά ανθρώπινα συναισθήματα: τίς άτομικές χαρές καί τίς λύπες, τίς άγωνίες καί τούς ένθουσιασμούς ή τούς φόβους τών ανθρώπων. Θά δημιουργηθεί έτσι ή *λυρική ποίηση* καί θ' αναπτυχθούν οι διάφορες κατηγορίες της.

3. Η ανάπτυξη του διθυράμβου θά οδηγήσει στή διαμόρφωση του δράματος.

4. Στίς ιωνικές πόλεις της Μ. Άσίας θά παρουσιαστεί, για πρώτη φορά, ή *ιστορία*.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ποιητής Θεόγνις ὑμνεῖ τὸ θεὸ Ἄπόλλωνα:

«Ὡ βασιλιά, γιέ τῆς Λητώς, τέκνο τοῦ Δία, ποτέ δέ θά σέ λησμονήσω ἀρχίζοντας ἢ τελειώνοντας, ἀλλά πάντοτε σένα πρῶτο καί τελευταῖο καί στή μέση θά σέ τραγουδήσω· καί σύ εἰσάκουσέ με καί δίνε μου ἀγαθά».

(Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. Οἱ γενεές τῶν θεῶν:

«Τραγουδιστή, ἀπ' τίς Μοῦσες ἄς ἀρχίσουμε, πού ὑμνολογώντας τόν πατέρα Δία, εὐφραίνουνη τῆ μεγάλη του ψυχῆ στά δώματα τοῦ Ὀλύμπου, λαλώντας καί τά τωρινά καί τά μελλούμενα καί περασμένα, μέ τῆ φωνῆ ἐναρμόνια ζυγιασμένη· καί τό τραγοῦδι τους ἀκούραστο ρεῖ ἀπ' τά στόματα γλυκό· ἀναγαλλιάζουνη τά δώματα τοῦ Δία πατέρα τοῦ μεγαλοβρόντη στῶν θεαινῶν τῆν ἀνθινη φωνῆ καθώς σκορπάει· κι ἀντιλαοῦν οἱ χιονοσκεπαστες κορφές τοῦ Ὀλύμπου καί τά δώματα τῶν ἀθανάτων. Κι αὐτές ἀθάνατη τοξεύοντας φωνῆ, πρῶτα τό γένος τό σεβάσμιο τῶν θεῶν μέ τό τραγοῦδι τους δοξάζουνη ἀπό Ἰξάρχης, αὐτούς πού ἡ Γῆ κι ὁ Οὐρανός, ὁ μέγας γέννησαν κι ἐκείνους πού ἀπ' αὐτούς γεννήθηκαν θεοί, τῶν ἀγαθῶν δοτήρες. Κατόπιν τους, τόν Δία, τόν πατέρα τῶν θεῶν καί τῶν ἀνθρώπων, κι ὅταν ἀρχίζουνη τό τραγοῦδι τους οἱ θεαινες κι ὅταν τό τελειῶνουνη τόν ὑμνοῦνε, πόσον ἀνώτερος ἀπ' τούς θεούς εἶναι καί μέγιστος στή δύναμη του. Ὑστερα πάλι τῶν ἀνθρώπων τῆ γενιά καί τῆ γενιά τῶν φοβερῶν Γιγάντων ψάλλουνη, τοῦ Δία εὐφραίνουνη τῆν ψυχῆ στά δώματα τοῦ Ὀλύμπου, οἱ Μοῦσες οἱ Ὀλύμπιες, τοῦ Δία πού κρατάει τῆν καταγίδα οἱ θυγατέρες...»

Ἡσιόδου, «Θεογονία» 36-47 (Μετ. Π. Λεκατοῦ)

3. Ὁ Ἡσιόδος δίνει συμβουλές στόν ἀδελφό του τόν Πέρση:

«Μά ἐσύ, Πέρση, νά ὑπακούεις στό δίκιο καί νά μὴν ἀγαπᾶς τῆν αὐθαιρεσία· γιατί ἡ αὐθαιρεσία εἶναι βλαβερῆ στόν κοινὸ ἀνθρώπο· μά κι ὁ μέγας δέν πορεῖ εὐκολα νά τῆ βαστάει καί λυγáει κάτω ἀπὸ τό βῆρος τῆς, ὅταν πέσει σέ ἀπερισκεψίες· προτιμότερος εἶναι ὁ δρόμος πού περνáει ἀπὸ τό ἄλλο μέρος πρὸς τῆ δικαιοσύνη. Ἡ δικαιοσύνη ἔχει μεγαλύτερη δύναμη ἀπὸ τῆν αὐθαιρεσία νά βγεῖ στό τέλος νικῆτρια· κι ὁ ἄμματος τὸ μαθαίνει αὐτό, ὅταν πάθει. Γιατί ἀμέσως ὁ Ὅρκος τρέχει ξεπίσω στίς ἀδίκες κρίσεις.»

Ἡσιόδου, «Ἔργα καί Ἡμέραι» στ. 213-222 (Μετ. Σπ. Φίλιππα)

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

(5ος - 4ος αι. π.Χ.)

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων στή Μ. Ἀσία τοὺς ἔφερε σ' ἐπαφή μέ δύο σημαντικούς λαούς, πού διαδοχικά πήραν στήν κυριαρχία τους τίς μικρασιατικές ἑλληνικές πόλεις: τοὺς Λυδούς, ἓνα πλουσιότατο ἀλλά λιγόζωο κράτος, καί τοὺς Πέρσες, πού τόν 6ο αἰώνα ἔστρεψαν τά βλέμματά τους πρὸς τή Μ. Ἀσία καί θέλησαν, τελικά, νά κατακτήσουν ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα.

Στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἐνωμένες οἱ ἑλληνικές πόλεις ἀντιμετωπίζουν λαμπρά τόν φοβερό Περσικό κίνδυνο. Ἡ νίκη αὐτή πρόβαλε ιδιαίτερα τήν ἀξία τῆς Ἀθήνας, πού ὀργανώνει μετά τήν λήξη τῶν Περσικῶν πολέμων μεγάλη συμμαχία μέ πολλές ἑλληνικές πόλεις.

Ὡστόσο, ἡ ἐνότητα στόν Ἑλληνισμό δέν πραγματοποιήθηκε, μέ ἀποτέλεσμα, παρ' ὅλη τήν ἀφάνταστη ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τόν 5ο αἰ. π.Χ. (ξεχώρισε ιδιαίτερα ἡ προσφορά τῆς Ἀθήνας) νά ξεσπάσει ὁ Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.).

Ἡ σύγκρουση αὐτή στάθηκε καταστροφική γιά τόν Ἑλληνισμό, πού χτυπήθηκε βαρύτερα καί, οὐσιαστικά, δέν ξανάφτασε ποτέ στήν παλαιά του ἀκμή.

Οἱ συνέπειες φάνηκαν μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν ὕστερα ἀπό τήν πρόσκαιρη ἀνάδειξη τῆς Θήβας, καί πάλι ἡ ἀσυνενοησία ἀνάμεσα στίς ἑλληνικές πόλεις ὀδήγησε στήν παρακμή τους. Ὡστόσο, τά γράμματα καί οἱ τέχνες ἐξακολούθησαν νά ἀνθίζουν.

Λεπτομέρεια ἐρυθρόμορφου ἀγγείου (κύλικας) μέ παράσταση σχολείου. Δεξιά ὁ δάσκαλος διδάσκει γράμματα τό μικρό μαθητή πού στέκει ὀρθιος ἐμπρός του. Στήν ἄκρη, καθιστός σέ ἀναδιπλούμενο κάθισμα, ὁ παιδαγωγός τοῦ παιδιοῦ, πού τό πηγαينοφέρει ἀπό τό σπίτι στό σχολεῖο. Ἀριστερά, μᾶθημα μουσικῆς. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Δούρη. Γύρω στά 480 π.Χ. Μουσεῖο Βερολίνου.

ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Α'. ΟΙ ΛΥΔΟΙ

«Είναι σωστός Πακτωλός», λένε ακόμα σήμερα πολλοί όταν θέλουν να τονίσουν πόσο άποδοτική είναι μία επιχείρηση. Γιατί όμως, και ποιός ήταν ο Πακτωλός; Ένα μικρό αλλά θαυμαστό ποτάμι, πού στήν άμμο του υπήρχαν «ψήγματα» από χρυσάφι στήν αρχαιότητα. Τά νερά του περνούσαν από χώματα μέ κοιτάσματα χρυσαφιού πού τό παρέσυραν στήν άμμο. Σήμερα, τά κοιτάσματα ξεπλύθηκαν πιά.

Ο Πακτωλός βρισκόταν στή Λυδία, μία περιοχή, πού άπλωνόταν στά ανατολικά περίπου τών ιωνικών άποικιών τής Μ. Άσίας. Οί κάτοικοί της ήταν Ίνδοευρωπαϊοί και μόνο τόν 7ο αϊ. π.Χ. κατόρθωσαν νά σκληματίσουν ένα μεγάλο αλλά εφήμερο κράτος, πού άπλώθηκε σ' όλόκληρη τή Μ. Άσία, εκτός από τά παράλια, όπου είχαν ίδρυθει οί ελληνικές πόλεις. Ήταν τότε βασιλιάς ο Γύγης, πού τά πλούτη του τά άναθυμάται ο Παριανός ποιητής Άρχιλοχος στά τραγούδια του.

Ή Λυδία ήταν χώρα εύφορη και πλούσια σέ μέταλλα: έκμεταλλευόταν ακόμη τούς εμπορικούς δρόμους, πού από τήν καρδιά τής Άσίας οδηγούσαν στή μικρασιατική παράλια.

Έτσι, ήταν φυσικό νά έρθει σέ έπαφή μέ τούς λαούς τής Μεσοποταμίας και μέ τούς Έλληνες. Από τή γνωριμία αυτή ώφελήθηκε ιδιαίτερα κι ο λαός της, συγκεντρώνοντας πολύ χρυσάφι, φιλοπρόδοος κι εργατικός καθώς ήταν, κατάγινε και μέ τίς τέχνες. Τά ώραία προϊόντα τής βιότεχνίας του (πολύχρωμα ύφάσματα και χαλιά) ήταν περιζήτητα στίς ξένες χώρες.

Πρωτεύουσα τής Λυδίας ήταν οί Σάρδεις, όμορφη και όχυρή πόλη κοντά στή Σμύρνη, πού έμειναν θρυλικά τά πλούσια ανάκτορά της.

Ο Κροίσος

Τή μεγαλύτερη της άκμή γνώρισε ή χώρα τήν έποχή πού τήν κυβερνούσε ο βασιλιάς Κροίσος (560-546). Έκείνος μεγάλωσε πολύ τό κράτος του κι άπόκτησε δύναμη, πλούτο και φήμη παραμυθένια. Ένδιαφέρθηκε πολύ για τό έμπόριο, πού συντελούσε στήν ανάπτυξη τής χώρας του, για νά ανταποκριθεί μάλιστα στίς ανάγκες του, έκοψε νομίσματα. Ο ίδιος ήταν μεγάλος θαυμαστής του ελληνικού πολιτισμού, μιλούσε ελληνικά και στήν αλή του, πού τή

χαρακτήριζε ανατολίτικη μεγαλοπρέπεια, συνήθιζε νά προσκαλεῖ σοφούς ἀπό τήν Ἑλλάδα.

Τήν ἐποχή τῆς βασιλείας του, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι τόσο μεγάλη στή Λυδία, ὥστε πολλοί τῆς κάτοικοι ξέρουν τήν ἑλληνική γλῶσσα, σέβονται τούς ἑλληνικούς θεούς καί συμβουλεύονται τά μαντεῖα τους.

Στό λαμπρό του παλάτι ὁ Κροῖσος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ἀξιώθηκε νά φιλοξενήσει τόν Ἀθηναῖο Σόλωνα, καί ἡ συνάντησή τους ἔμεινε θρυλική. Ὁ Κροῖσος, ὅσο κι ἂν θαύμαζε τόν ἑλληνικό πολιτισμό, δέν μπόρεσε νά νοιώσει τή βαθύτερή του οὐσία, τήν ἀπλότητα καί τήν ἀνθρωπιά του. Μέ τούς θησαυρούς του δοκίμασε νά θαμπώσει τόν Ἑλληνα σοφό, πού στήν ψυχή του ἀναδεύονταν εὐγενικές ιδέες μονάχα καί δέν ἔδινε σημασία στά ὑλικά ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, ἐπειδή τὰ θεωροῦσε ὑπόβαθρο καί ὄχι σκοπό τῆς.

Ὁ ἴδιος αὐτός βασιλιάς ἔστειλε πλούσια δῶρα στά ἑλληνικά ἱερά (στό ναό τῆς Ἀρτέμης στήν Ἐφεσο) καί ζητοῦσε χρησμούς ἀπό τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Μ' ὅλο τό θαυμασμό πού ὁ Κροῖσος εἶχε γιά τόν Ἑλληνισμό, δέ δίστασε νά ἐρθεῖ σέ σύγκρουση μέ τίς μικρασιατικές ἑλληνικές πόλεις γιά νά ἐπεκτείνει τή χώρα του. Τίς ὑποχρέωσε, ἔτσι, νά τοῦ πληρώνουν φόρο καί νά ἀναγνωρίσουν τήν κυριαρχία του. Λογάριαζε μάλιστα νά προχωρήσει καί στά ἑλληνικά νησιά, γιά νά κάμει τή χώρα του μεγάλη ναυτική δύναμη.

Τά σχέδιά του ὁμως ματαιώθηκαν, μέ τήν ἐμφάνιση ἑνός μεγάλου βασιλιά στή γειτονική Περσία, τοῦ Κύρου, πού τήν ἴδια ἐποχή, ἀφοῦ κυριάρχησε στή χώρα τῶν Μήδων, θέλησε νά ἀπλώσει τήν ἐξουσία του καί στή Μ. Ἀσία. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσά τους στάθηκε μοιραία. Ὁχι μόνο νικήθηκε ὁ Κροῖσος, ἀλλά κι ὁλόκληρο τό βασιλείο του διαλύθηκε κι ἐγίνε περσική ἐπαρχία.

Κροῖσος καί Σόλων

Ὁ Κροῖσος κυριεύει τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας

Κατάλυση τῆς Λυδίας ἀπό τοῦς Πέρσες τό 546 π.Χ.

Κιονόκρανο μέ δύο ταύρους γοναπιστούς, ἀπό τό ἀνάκτορο τῶν Περσῶν βασιλέων στή Σούσα. Σήμερα βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

Β . ΟΙ ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Όταν οι ινδοευρωπαϊκές φυλές, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., μετανάστευσαν προς τό νότο, ένα μεγάλο κύμα τους εγκαταστάθηκε στο δυτικό μέρος του μεγάλου οροπεδίου του Ίράν, πού από την Κασπία θάλασσα φθάνει ως τόν Περσικό κόλπο. Ή χώρα βρίσκεται στ' ανατολικά της Μεσοποταμίας. Τά άφθονα λιβάδια της πρόσφεραν κάθε εύκολία στους νεοφερμένους, πού άχώριστη συντροφιά τους είχαν τό άλογο.

Στά βορινά κατοίκησαν οι *Μηδοί*: στά νότια, οι *Πέρσες*. Καί οι δύο περιοχές είναι εύφορες, γι' αυτό καί γρήγορα οι κάτοικοι συνήθισαν στην άγροτική ζωή.

1. ΟΙ ΜΗΔΟΙ

Ή παλαιότερη ιστορία της χώρας χάνεται στην όμιχλη της προϊστορίας.

Τόν 8ο μόλις π.Χ. αιώνα, βρίσκουμε τούς Μήδους χωρισμένους σε μικρές ήγεμονίες, νά πληρώνουν φόρο ύποτελείας στους Άσσυρίους. Στά τέλη του ίδιου αιώνα ξεσηκώνονται καί άποκτούν την ανεξαρτησία τους.

Πρωτεύουσα έγιναν τά *Έκβάτανα*, όπου χτίστηκε τό παλάτι του βασιλιά, κι ή πόλη οχυρώθηκε μέ έφτά σειρές τείχη. Σε λίγο οι Μήδοι κυρίευσαν την Περσία καί, την εποχή του βασιλιά Κυαξάρη, συνεννοημένοι μέ τούς Βαβυλωνίους, εισβάλλουν μαζί στην Άσσυρία καί καταστρέφουν την πρωτεύουσά της, τή Νινευί (612 π.Χ.).

2. ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Γιά λίγα χρόνια τό κράτος των Μήδων μεγάλωνε, γιά νά συνορέψει τελικά, στον ποταμό Άλυ, μέ τή Λυδία. Στη ζωή κρατήθηκε ως τά 550 π.Χ., όταν οι Πέρσες επαναστάτησαν καί μέ άρχηγό τόν έξυπνότατο καί δραστήριο Κύρο κατόρθωσαν ν' άποκτήσουν την ανεξαρτησία τους, καί ύποτάσσοντας τούς Μήδους ίδρυσαν τό Περσικό κράτος.

Ό βασιλιάς Κύρος έδωσε μεγάλη πνοή στο Περσικό κράτος, κι ή κατακτητική του manía τόν έσπρωξε νά κινηθεί έναντίον των Βαβυλωνίων, αφού πριν νίκησε τόν Κροίσο καί κατέλαβε τή Λυδία (μαζί καί τίς έλληνικές πόλεις της Μ. Άσίας). Κυρίευσε χωρίς δυσκολία τή χώρα τους καί έδωσε άδεια στους Έβραίους νά γυρίσουν πίσω στην Παλαιστίνη, πού έγινε κι αυτή περσική έπαρχία μετά την κατάλυση

Κύρος (550-528 π.Χ.)

Ὁ τάφος τοῦ Κόρου
στοὺς Πασαργάδες, 6ος
αἰ. π.Χ. Προσέξτε πῶς ὁ
τάφος εἶναι ὀλόκληρο
οἰκοδόμημα, ἰδρυμένο
σὲ ψηλὴ βαθμιδωτὴ
βάση.

τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους. Τὰ σύνορά του ἔτσι ἔφθασαν ὡς τὴν Αἴγυπτο. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἔκαμε τούς Πασαργάδες.

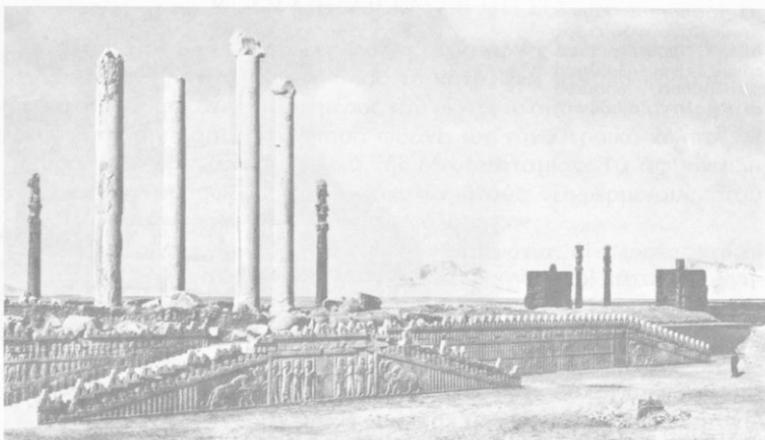
Οἱ διάδοχοί του, ποτισμένοι μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη γιὰ κυριαρχία, θέλησαν νὰ μεγαλώσουν ἀκόμη περισσότερο τὸ τεράστιο κράτος τους. Ἀκολούθησαν, δηλαδή, ἰμπεριαλιστικὴ* πολιτικὴ. Κυριέυσαν, ἔτσι, τὴν Αἴγυπτο, τὴ Λιβύη καὶ τὴν Κυρηναϊκὴ.

Τὸν καιρὸ πού ἐγινε βασιλιάς ὁ Δαρεῖος ὁ Α΄ (521-485), οἱ Πέρσες ἔχοντας κυριαρχήσει σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας, θέλησαν νὰ προχωρήσουν καὶ στὴν Εὐρώπη. (Τὸ κράτος τους εἶχε τόση δύναμη, πλοῦτο καὶ φήμη, ὥστε θὰ πίστευε κανεὶς πῶς θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ σκεφτεῖ ὅποιοσδήποτε λαὸς νὰ τοὺς φέρει ἀντίσταση).

Πρῶτο ἐμπόδιο καὶ ὀριστικό, σ' αὐτὴ τὴν ἐξάπλωση πρὸς τὴ Δύση, στάθηκε ἡ Ἑλλάδα. Στὸν τελείως ἄνισο ἀγῶνα πού ἐπιχείρησαν οἱ Πέρσες, ὁ Ἑλληνισμὸς ὄχι μόνον δὲ λύγισε, ἀλλὰ σταμάτησε ὀριστικὰ τὴν πορεία τους πρὸς τὴν Εὐρώπη. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία συνέχιζε τὴ ζωὴ της ὡς τὴν ἐποχὴ πού ἕνας περίφημος Ἕλληνας κατακτητὴς, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, τὴν κυριέυσε.

3. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ βασιλιάς. Ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία ἦταν ἀπόλυτη μοναρχία, ὅπως τὰ ἄλλα μεγάλα κράτη τῆς Ἀνατολῆς πού γνωρίσαμε. Ἡ ζωὴ κι ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων ἦταν στὴ διάθεση τοῦ βασιλιά. Ζώντας σὲ πολυτελέστατα ἀνάκτορα, πλουσιότατος, χάρη στοὺς ἀμέτρητους φόρους ποὺ συγκέντρωνε ἀπὸ τοὺς κατακτημένους λαοὺς καὶ τοὺς ὑπηκόους του, περιστοιχιζόταν ἀπὸ πολυάριθμὴ αὐλὴ, κι ἦταν γιὰ τὸν πολὺ κόσμον ἀπρόσιτος. Ὅποιος τὸν ἀντίκριζε, γονάτιζε, κι ἔσκυβε ἐμπρὸς του.

Τὰ ερείπια τοῦ ἀνακτόρου τῶν Περσῶν βασιλέων στήν Περσέπολη. Κατασκευάστηκε ἀπό τό Δαρεῖο καί τόν Ξέρξη καί διατηρήθηκε ὡς τήν ἐποχή τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐμπρός διακρίνεται ἡ διπλή κλίμακα πού ἡ πρόσοψή της διακοσμείται μέ ἀνάγλυφα πού παριστάνουν τούς φρουρούς, καί ζῶα πού ἐπίσης θεωροῦνται φύλακες τοῦ παλατιοῦ. Στό δεύτερο πλάνο ὑψώνονται ἐλάχιστοι κίονες, ἀπό τούς 72 πού στήριζαν τή μεγάλη αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἀνακτόρων. Στό βάθος, οἱ θύρες τῶν διαμερισμάτων τοῦ Δαρείου.

Λεπτομέρεια ἀπό τή μνημειακή κλίμακα τῶν ἀνακτόρων στήν Περσέπολη. Σέ κάθε σκαλί ἀντιστοιχεῖ ἓνας ἄνδρας πού φέρνει δῶρα στό Μεγάλο Βασιλέα. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ποικιλία σῆς κινήσεις, θεληματική, γιά νά ἀποφύγουν τή μονοτονία στήν ἐπίσημη αὐτή σάση πού παριστάνονται οἱ δωροφόροι. Στήν καλλιτεχνική σύλληψη τῆς σκηνῆς ὑπάρχει ἔντονη ἡ επίδραση τῆς τέχνης τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων κι ὄχι πιά τῶν Ἀσσυρίων.

Σατραπείες. Ὁ Κύρος, ὁ ἰδρυτής τῆς ἀπέραντης αὐτῆς αυτοκρατορίας, πού σύντομα ἀπλώθηκε ἀπό τίς Ἰνδίες ὡς τήν Κασπία, τήν Αἴγυπτο καί τήν Κυρηναική, στάθηκε ὁ *μεγάλος κατακτητής*. Ὁ Δαρείος ὁ Α΄ ὑπῆρξε ὁ *ὀργανωτής* τοῦ κράτους, γιατί κατάλαβε πώς διαφορετικά θά ἦταν ἀδύνατο νά διατηρήσει στήν ἐξουσία του τούς ποικίλους ὑπηκόους του. Ἐνδιαφέρθηκε, ἔτσι, γιά τή διοίκηση καί χώρισε τήν αυτοκρατορία σέ περιφέρειες, τίς *σατραπείες*. Τή διοίκησή τους ἀνάθεσε σέ ἕναν εὐγενή Πέρση, τόν *σατράπη*, πού μαζί μέ τόν βασιλικό γραμματέα καί τόν στρατιωτικό διοικητή ἀντιπροσώπευαν τήν ἐξουσία του.

Ἐπιθεωρητές. Ἐπειδή, ὅμως, ἡ ἀπόσταση ἀπό τήν πρωτεύουσα του, τά Σούσα, ἦταν πολύ μεγάλη κι εὐκόλα καλλιεργοῦσε ὁ κάθε σατράπης τόν ἐγωισμό καί τή διάθεση νά γίνει ἀνεξάρτητος, ὑπῆρχαν *ἐπιθεωρητές*, «τά μάτια καί τ' αὐτιά τοῦ βασιλιᾶ», πού τοῦ ἐξασφάλιζαν τήν κυριαρχία περιοδεύοντας σ' ὅλες τίς σατραπείες.

Στάθηκε ἀνάγκη γιά τόν Περσικό κράτος ἡ κατασκευή *δρόμων*, γιά νά διευκολύνεται ἡ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ καί ἡ μεταφορά τῶν ἐμπορευμάτων, καθώς καί ἡ κίνηση τῶν βασιλικῶν ταχυδρόμων, πού μέ τά γρήγορα ἄλογά τους μποροῦσαν νά βρίσκονται, σέ συντομότατο διάστημα, ὅπου ἦταν ἀνάγκη. Ἡ «βασιλική ὁδός», πού ἀπό τά Σούσα ἔφερε στίς Σάρδεις, εἶχε μήκος 2.400 χιλιόμετρα.

Κάθε σατράπης ἔπρεπε, τόν καιρό τῆς εἰρήνης, νά στέλνει ταχτικά τούς καθορισμένους φόρους σέ χρήματα ἢ σέ εἶδη στό βασιλιά. Σέ περίπτωση πολέμου, εἶχαν ὀριστεῖ οἱ ὑποχρεώσεις σέ στρατό ἢ καράβια, πού κάθε περιοχή ἔπρεπε νά προμηθεύσει.

Τό νόμισμα. «Ὁ Μέγας Βασιλεύς», ὅπως τόν ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες, δέν ἐνδιαφερόταν ἰδιαίτερα γιά τόν ἐμπόριο. Περισσότερο ἀπό καθετί τόν ἐνοίαζε ἡ ταχτική εἰσπραξη τῶν φόρων κι ἡ πειθαρχία τῶν ὑπηκόων του. Ὁ Δαρείος ἔκοψε χρυσό νόμισμα, τούς περίφημους «*δαρειακοίς*», ὄχι ὅμως σέ πολύ μεγάλο ἀριθμό. Χωρίς ἐξαίρεση, ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας προτιμοῦσαν νά συγκεντρώνουν τόν χρυσάφι σ' ἀνάκτορά τους (γι' αὐτό, ὅταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κυρίευσε τήν περσική πρωτεύουσα, βρῆκε ἀμέτρητους θησαυρούς στά βασιλικά παλάτια).

4. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Παρ' ὅλη τήν καλή του ὀργάνωση τόν Περσικό κράτος εἶχε ἀρκετές *ἀδυναμίες*:

Ἡ ἀπολυταρχική διοίκηση κι ἡ δεσποτική νοοτροπία τῶν βασιλέων δημιουργοῦσε εὐνοίες μεταξύ τῶν εὐγενῶν, καί συχνά ἐπιβαλ-

λόταν ή γνώμη εκείνων πού κολάκευαν πιά επιτήδεια τό μονάρχη. Οί σατράπες υπέβλεπαν ό ένας τόν άλλον.

Ή έκταση του Περσικού κράτους ήταν τεράστια, γι' αυτό κι οι σατράπες τών μακρινών περιοχών συχνά επαναστατούσαν ή συγκρούονταν μεταξύ τους.

Οί λαοί πού ανήκαν στό άπέραντο κράτος ήταν τελείως διαφορετικοί (μέ άλλη γλώσσα, ξεχωριστή θρησκεία και διαφορετικές συνήθειες), χωρίς τήν παραμικρότερη αίσθηση ενότητας μεταξύ τους. Έχοντας χάσει τήν εθνική τους έλευθερία, δέν ένιωθαν κανένα δεσμό μέ τήν υπόσταση της αυτοκρατορίας, γι' αυτό κι ή άγωνιστική τους διάθεση στους πολέμους ήταν πολύ περιορισμένη.

Στίς πολεμικές επιχειρήσεις, ό βασιλιάς ήταν υποχρεωμένος νά χρησιμοποιεί στρατιωτικά σώματα από διάφορες εθνικότητες και μέ διαφορετική άγωγή, στολή και συνήθειες.

Οί Πέρσες, σάν ήπειρωτικός λαός, δέν είχαν πείρα στό ναυτικό, γι' αυτό κι ήταν αναγκασμένοι νά στηρίζονται στους υπηκόους τους: στους Φοίνικες, στους Αιγυπτίους και στους Έλληνες της Μ. Ασίας.

Ό ιδιότυπος αυτός χαρακτήρας του Περσικού κράτους όδήγησε αναγκαστικά τούς άρχοντες σέ μερικές υποχωρήσεις, γιά νά διατηρηθεί ή συνοχή τών λαών πού τό άποτελούσαν.

Δέν υπήρχε στήν Περσία ή σκληρότητα πού χαρακτηρίζει τούς Άσσυρίους. Όταν οι υπήκοοι πλήρωναν ταχτικά τούς φόρους ή τά δώρα πού ζητούσε ό βασιλιάς, κι έμεναν ήσυχoi, τό κράτος δέν τούς ένοχλούσε. Κάθε υπήκοος της Περσίας μπορούσε νά λατρεύει όποιο θεό ήθελε, και κανείς δέν τόν έμπόδιζε νά ζει σύμφωνα μέ τίς ιδιαίτερες του συνήθειες. Αύτή ή άνοχή, γιά πρώτη φορά, παρουσιάζεται σέ αυτοκρατορία της άρχαιότητας. Έτσι, ή υποδούλωση δέν ήταν φοβερή αίσθητή και δέν υπήρχε στήν Περσία τό μίσος πού άλλα μεγάλα κράτη έκαμαν τούς κατακτημένους λαούς νά αισθάνονται.

5. Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ή περσική τέχνη δέν έχει καμιά πρωτοτυπία. Έξυπνα δανείστηκε πολλά στοιχεία από τούς παλαιότερους πολιτισμούς, πού τά προσάρμοσε στό χαρακτήρα της ζωής και τών άναγκών του κράτους.

Ή θρησκεία. Τό πρωτότυπο στοιχείο στον περσικό πολιτισμό είναι ή *θρησκεία*. Ένα βιβλίο ειδικό, ή *Ζέντ Άβέστα*, δίνει τήν εικόνα της. Τό περιεχόμενό της διαμορφώθηκε από ένα ιστορικό πρόσωπο, τό σοφό *Ζαρατούστρα*, πού έζησε τόν 7ο ή τόν 6ο αι. π.Χ.

Πίστευαν, ότι στον κόσμο υπάρχουν δυό μεγάλες δυνάμεις, τό

Καλό καί τό Κακό, πού παλεύουν ἀδιάκοπα ποιό νά κυριαρχήσει. Θεός τοῦ Καλοῦ εἶναι ὁ θεός τοῦ φωτός καί τῆς ζωῆς, ὁ Ὀρμούσδ· τοῦ Κακοῦ ὁ σκοτεινός Ἀριμάν. Πότε ὁ ἕνας καί πότε ὁ ἄλλος ὑπερισχύει, καθὼς ἡ ζωὴ συνεχίζεται. Ὑψιστὴ ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νά βοηθήσει στὴν τελικὴ νίκη τοῦ Καλοῦ, καλλιεργώντας μέσα του ὁ,τι καλὸ καί χρήσιμο. Πρέπει νά εἶναι τίμιος κι ἀγνός, νά λέει πάντα τὴν ἀλήθεια καί νά ἀγαπάει τὴ δικαιοσύνη.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κρίνεται ἀπὸ τὴ συμβολὴ του σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα. Ἄν μείνει ἐνάρετος, ἢ ψυχὴ του, ὕστερα ἀπὸ τὴν κρίση τοῦ Ὀρμούσδ, πετάει στὸ χῶρο ὅπου κυριαρχεῖ αἰώνια εὐτυχία. Τοῦς ἀδικούς ἀνθρώπους, πού ἐγιναν ὄργανα τοῦ Ἀριμάν, οἱ Πέρσες τοὺς ἄφηναν, ὅταν πέθαιναν, νά τοὺς κατασπαράξουν τὰ ἀγρία πουλιά. Δέν ἤθελαν οὔτε νά τοὺς θάψουν, οὔτε νά παραδώσουν τὰ κορμιά τους στὴ φωτιά, γιὰ νά μὴ λερωθοῦν τὰ δυὸ αὐτὰ ἀγνά στοιχεῖα (ἡ φωτιά καί ἡ γῆ).

Οἱ Πέρσες πῆραν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους τὴ γραφὴ (τὴ σφηνοειδῆ), ὅπως καί πολλὰ ἄλλα πολιτιστικά στοιχεῖα. Οἱ γραφεῖς τους ὁμως ἀπλοποίησαν πολὺ τὸ σύστημα καί κατόρθωσαν μὲ τριάντα περίπου σύμβολα νά ἐξυπηρετοῦνται. Στὴν ἀπλοποιημένη αὐτὴ γραφὴ συντάσσονταν τὰ διατάγματα, πού ἐξαιτίας τῆς φύσης τοῦ κράτους (τό ἀποτελοῦσαν ποκίλοι λαοί) ἦταν ἀνάγκη νά μεταφραστοῦν στὶς διάφορες ἐθνικὲς γλώσσες τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ γραφὴ

Ἡ λατρεία τῶν Περσῶν δὲ γινόταν σὲ ναοὺς, ἀλλὰ στὸ ὑπαιθρο, ὅπου πάνω στοὺς βωμοὺς οἱ ἱερεῖς τους, οἱ «Μάγοι», ἄναβαν φωτιά (Πυρολατρεία). Ἡ περσικὴ θρησκεία ξεχωρίζει ἀπὸ τίς δοξασίες ὄλων τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν γιὰ τὴν ἀνώτερὴ τῆς ἠθικῆς, κι ἐπηρέασε μεταγενέστερες θρησκείες.

Πυρολατρεία.
«Μάγοι»

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Λυδοί, Μῆδοι καί Πέρσες ὑπῆρξαν Ἰνδοευρωπαϊκοὶ λαοί.*
2. *Τῶν Λυδῶν ἡ ἐμφάνιση σημειώνεται τὸν 7ο αἰ. π.Χ. Πλούσιο κράτος, ἀλλὰ ἐφήμερο, ἦρθε σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, κυριάρχησε στὶς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις καί ἄφησε πίσω του τὴ φήμη τῶν ἀμύθητων θησαυρῶν τῶν βασιλέων του. Περιφημότερος στάθηκε ὁ Κροῖσος, ὁ τελευταῖος βασιλιάς. Στὴν ἐποχὴ του ἡ Λυδία ὑποτάχθηκε στοὺς Πέρσες.*

3. Μῆδοι καί Πέρσες κατοικοῦν στό εὐφορο Ἴράν. Λαός νομαδικός ἄλλοτε, ὑπῆρξαν περίφημοι γιά τό ἵππικό τους.

4. Ἀρχικά οἱ Μῆδοι σχηματίζουν κράτος. Ὁ Πέρσης βασιλιάς Κύρος (555-528), μέγας κατακτητής ἐνώνει ὁλόκληρη τή χώρα, ὑποτάσσει τή Λυδία καί τή Μεσοποταμία. Ὁ Δαρείος ὁ Α΄ ὀργανώνει τήν Περσία σέ σατραπείες, φτιάχνει δρόμους καί κόβει νόμισμα.

5. Ἡ Περσική αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κράτος ἰμπεριαλιστικό*. Ἡ διοίκηση, ὅμως, ἦταν ἀνεκτική. Ἡ κυριαρχία τῶν Περσῶν στούς κατακτημένους λαούς δέν ἦταν τυραννική.

6. Τό κράτος τό ἀποτελοῦσαν λαοί μέ διαφορετική θρησκεία, γλώσσα καί συνήθειες. Τοῦ ἔλειπε ἡ ἐθνική συνοχή.

7. Ὁ πολιτισμός τῶν Περσῶν δανείστηκε πολλά στοιχεῖα ἀπό τούς παλαιότερους λαούς. Ἀνώτερου ἠθικοῦ ἐπιπέδου ἦταν ἡ θρησκεία του.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οἱ συνήθειες τῶν Περσῶν:

«Οἱ Πέρσες, καθώς ξέρω, ἔχουν τά ἐξῆς ἔθιμα: Δέ συνηθίζουν νά κάνουν ἀγάλματα, ναούς καί βωμούς, καί θεωροῦν μωρούς ἐκείνους πού τά κάνουν, γιατί, κατά τή γνώμη μου, δέν πιστεύουν, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοί εἶναι ἀνθρωπόμορφοι (μέ μορφή δηλ. ἰδιότητες ἴδιες κι ἀνάγκες μέ τούς ἀνθρώπους). Ἐχουν τή συνήθεια ν' ἀνεβαίνουν στά ψηλότερα βουνά καί νά προσφέρουν θυσίες στό Δία (ταυτίζει ἐδώ τό Δία μέ τόν Ὀρμούσδ) καί ὀνομάζουν Δία τό θόλο ὅλου τοῦ οὐρανοῦ. Κάνουν θυσίες καί στόν ἥλιο καί στή σελήνη, στή γῆ, στή φωτιά, στό νερό καί στούς ἀνέμους. Στήν ἀρχή μόνο σ' αὐτούς τούς θεούς θυσίαζαν, ἀργότερα ὅμως ἔμαθαν ἀπό τούς Ἀσσυρίους καί τούς Ἀραβες νά θυσιάζουν καί στήν Ἀφροδίτη Οὐρανία...».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 131 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ἀνάγλυφο σέ σμαλτωμένα τοῦβλα. Ἡ λεγόμενη «ζωφόρος τῶν τοξοτῶν» προέρχεται ἀπό τά Σοῦσα. Σήμερα στό Μουσείο τοῦ Λούβρου. 5ος π.Χ. αἰ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Στις αρχές του 5ου αιώνα ολόκληρος ο ελληνικός κόσμος αντιμετώπιζε ένα θανάσιμο κίνδυνο: τήν απειλή των Περσών, πού, θέλοντας ν' άπλωθούν στό Αιγαίο καί νά βάλουν πόδι στήν Εϋρώπη, γύρευαν νά υποδουλώσουν τήν Έλλάδα.

Άν οί Έλληνες κατόρθωσαν νά φέρουν ένα νέο μήνυμα στόν κόσμο καί νά δώσουν πρωτόφαντα πρότυπα ζωής, είναι γιατί έμειναν ελεύθεροι καί νίκησαν, τότε, τούς Πέρσες. Ποιά θά ήταν ή μοίρα τής ανθρωπότητας κι ή εξέλιξη του πολιτισμού της, αν δέν είχαν κερδίσει αυτή τή μεγάλη νίκη; Τί θά ήταν σήμερα ο κόσμος, αν είχε λείψει ή προσφορά πού ή Έλλάδα πραγμάτωσε μέσ στόν 5ο αιώνα;

Στό δραματικά άνισο άγώνα τών μικρών ελληνικών κρατών μέ τήν άπέραντη καί πάμπλουτη αυτοκρατορία διακρίθηκαν δύο πόλεις: ή Σπάρτη κι ή Άθήνα. Τόν «μέχρι θανάτου» άγώνα τής Σπάρτης ήταν φυσικό νά τόν περιμένει κανείς μέ τά ιδανικά πού είχαν αναπτύξει οί πολίτες της. Τής Άθήνας όμως ή παρουσία σ' αυτούς τούς πολέμους έκάλυψε τά πάντα, άκόμα καί τή Σπάρτη. Οί ήρωικοί πολίτες της, ύστερα άπό φριχτά δεινά, κέρδισαν μέ τό θάρρος, μέ τήν αυτοθυσία καί μέ τήν άγάπη τους γιά τήν ελευθερία τήν πρώτη θέση στόν ελληνικό κόσμο.

1. ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Όταν ένα κράτος βάλει πρόγραμμά του τήν αδιάκοπη επέκταση

Μικρός χάλκινος κούρος από τήν Ακρόπολη τών Άθηνών. Παριστάει άθλητή μάλλον, πού κρατεί στά χέρια του άπό ένα δόρυ. Πρόκειται γιά ένα πολύ σπουδαίο καί καλοδιατηρημένο άπτικό έργο, πού θά φιλοτεχνήθηκε στά τέλη του 6ου ή στις αρχές του 5ου π.Χ. αϊ. Προσέξτε καί περιγράψτε λεπτομερειακά τήν άπόδοση του κορμού, συγκρίνοντας τό άγαλμάτιο αυτό μέ τόν Κούρο του Σουίνιου.

Μαρμάρινο άγαλμα σφίγγας. Βρέθηκε στην Αίγινα, στή θέση Κολώνα. Στην άρχαία Έλλάδα χρησιμοποιήσαν πολύ τή σφίγγα ως επίστεψη σέ επίτιμβιες στήλες, ή τήν έστηναν μόνη της πάνω σέ μιά βάση. Πρόκειται γιά ένα φανταστικό όν, μέ κεφάλι γυναίκας καί σώμα λιονταριού. Τή θεωρούσαν φύλακα τής εισόδου του Άδη, ή φρουρό του τάφου. Ή σφίγγα πού εικονίζεται στή φωτογραφία είναι ένα από τά ώραιότερα έργα του είδους, ή τέχνη της είναι εξαιρετή – προσέξτε λεπτομερειακά τό εκφραστικό προσωπό της. Έχει φιλοτεχνηθεί γύρω στά 450 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο τής Αίγινας.

Πήλινος πίνακας μέ ανάγλυφη παράσταση γυναικωνίτη. Μιά γυναίκα βγάδει ένα ύφασμα από μιά κασέλα, πού οι πλευρές της έχουν ανάγλυφες παραστάσεις. Πίσω της, υπάρχει ένας μεγαλόπρεπος θρόνος. Στόν τοίχο, κρέμονται, από τά άριστερά πρós τά δεξιά, ένας κάλαθος, ένας καθρέφτης, μιά λήκυθος καί ένας κάλυκας. Έργο γύρω στά 470 π.Χ. Έθνικό Μουσείο του Τάραντα (στήν Ίταλία).

τῶν συνόρων του, γίνεϊ δηλαδή ἰμπεριαλιστικό*, σπάνια συνειδητοποιεῖ πού καί πότε πρέπει νά σταματήσει τίς κατακτήσεις. Οἱ Πέρσες ἔχοντας κυριαρχήσει σ' ένα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας καί τῆς Ἀφρικής στά τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ., ἔστρεψαν τά μάτια τους στή Δύση καί θέλησαν νά γίνουν κύριοι στούς θαλάσσιους ἔμπορικούς δρόμους τοῦ Αἰγαίου, καί νά περάσουν στήν Εὐρώπη [γιά νά ἀποκτήσουν τά μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου καί τῆς Δακίας].

Ήταν δυνατοί καί πλούσιοι. Ή μικρή Ἑλλάδα ἦταν ἐμπόδιο στό δρόμο τους. Καί ξεκίνησαν νά τήν κατακτήσουν.

Ἐφορμή τῶν πολέμων ἦταν ἡ ξαφνική ἐπανάσταση στίς ἰωνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας.

Ὅταν νικήθηκε ὁ Κροῖσος καί καταλύθηκε τό κράτος τῶν Λυδῶν,

οι μικρασιατικές ελληνικές πόλεις, ή μία ύστερα από την άλλη, με δραματικές συνθήκες, έπεσαν στα χέρια των Περσών, χωρίς να κατορθώσουν να ενώθουν σε κοινό αγώνα έναντίον τους.

Τήν εποχή του Δαρείου του Α', όταν γενικεύτηκε τό σύστημα τών σατραπειών, καθώς τό Περσικό κράτος σεβόταν τίς ιδιαίτερες συνήθειες τών κατακτημένων λαών, φέρθηκε μέ ειδικό τρόπο στίς ελληνικές πόλεις. Έδωσε τή διοίκηση τής καθεμιάς σε Έλληνες, τής έμπιστοσύνης όμως του Πέρση βασιλιά, στούς τυράννους. Αυτόι κυβερνούσαν γιά λογαριασμό του, συγκέντρωναν καί του έστελναν τούς φόρους καί φρόντιζαν γιά τή διατήρηση τής περσικής κυριαρχίας. Οι Ίωνες τής Μ. Ασίας δέν ένωσαν βέβαια τόν περσικό ζυγό να βαραίνει άνυπόφορα επάνω τους. Ωστόσο, οι πόλεις άφορμη ζητούσαν να άποκτήσουν τήν έλευθερία τους.

Ό περσικός ζυγός στίς ελληνικές πόλεις τής Μ. Ασίας

Τό 514 π.Χ. ο Δαρείος όργάνωσε έκστρατεία γιά να κατακτήσει τή χώρα τών Σκυθών, πού κατοικούσαν πέρα από τό Δούναβη, στή Νότιο Ρωσία, κι όριζαν τούς έμπορικούς δρόμους από τόν Εύξεινο καί τό στόμιο του ποταμού, προς τό έσωτερικό τής Ευρώπης. Στή Δακία ύπήρχαν, έξάλλου, μεταλλεία χρυσαφιού, πού ο βασιλιάς τών Περσών έπιθυμούσε ν' άποκτήσει τήν κυριότητά τους. Ό Μιλτιάδης, ο τύραννος τής Θρακικής Χερσονήσου, κι οι τύραννοι τών ίωνικών πόλεων ύποχρεώθηκαν να τόν συνοδεύσουν σ' αυτή τήν έκστρατεία πού σημείωσε μεγάλη άποτυχία. Έκινδύνευσε άκόμη κι ο Δαρείος, πού μόνο χάρη στή βοήθεια του Ίσθιαίου, του τυράννου τής Μιλήτου, σώθηκε.

Ό Δαρείος έναντίον τών Σκυθών

Ό βασιλιάς τών Περσών κίνησε να γυρίσει πίσω στή χώρα του: ο στρατηγός του όμως Μεγάβαζος, μ' έντολή του, έκαμε φόρου ύποτειλεις* τίς ελληνικές άποικίες του Έλλησπόντου, τή Θράκη καί τή Μακεδονία ως τό Στρυμόνα.

Πήλινα ειδώλια (άγαλματάκια) γυναικών, από τή Βοιωτία. Εικονίζονται τή στιγμή πού καταγίνονται μέ σπιτικές δουλειές: ζύμωμα ή άλεσμα σταριού. Γύρω σά μέσα του 5ου π.Χ. αι. Προέρχονται από τή Βοιωτία καί βρίσκονται στό Μουσείο του Λούβρου (στό Παρίσι).

2. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΙΩΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (499 π.Χ.)

Ὁ Δαρεῖος χρωστοῦσε στὸν Ἴστιαῖο, τὸν τύρανο τῆς Μιλήτου, τὴ ζωὴ του. Δὲν τὸν ἐμπόδισε, ὥστόσο, ἡ εὐγνωμοσύνη του αὐτὴ νὰ τὸν ὑποφιαστῆ, ὅταν τοῦ τὸν κατηγορήσαν. Γι' αὐτὸ τὸν πῆρε μαζί του στὰ Σοῦσα δῆθεν γιὰ σύμβουλό του, κι ἐκεῖ τὸν κρατοῦσε αἰχμάλωτο.

Ἀντικαταστάτης τοῦ Ἴστιαίου στὴ Μίλητο ἔμεινε ὁ γαμπρὸς του Ἀρισταγόρας. Αὐτὸς ὅμως βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση ἀπέναντι στὸ βασιλεῖα, ὅταν ἀπέτυχε ἡ περσικὴ ἐκστρατεία στὴ Νάξο, ποὺ τὴν εἶχε ὁ ἴδιος συμβουλέψει.

Σκεφτόταν μάλιστα νὰ ἀποστατήσῃ, ὅταν ταχυδρόμος ἀπὸ τὰ Σοῦσα, σταλμένος ἀπὸ τὸν Ἴστιαῖο, τοῦ παράγγειλε νὰ τὸ κάμῃ. Κήρυξε τότε ἐπανάσταση στὴ Μίλητο ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ, «κατάλυσε τίς τυραννίδες στὴν ἄλλη Ἰωνία», ὅπως γράφει ὁ ἱστορικός Ἡρόδοτος ποὺ περιγράφει τοὺς Περσικοὺς πολέμους, καὶ κίνησε γιὰ τὴ Σπάρτη νὰ ζητήσει βοήθεια, «γιατὶ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ συμμαχία δυνατὴ».

Ἡ βοήθεια
Ἀθῆνας καὶ
Ἐρέτριας στοὺς
Ἴωνες τῆς Μ.
Ἀσίας

Οἱ Σπαρτιάτες δὲν ἀγαποῦσαν τίς μακρινές ἐκστρατείες. Ὑπῆρχε πάντοτε ὁ φόβος ν' ἀποστατήσουν οἱ Εἰλωτες. Μαθαίνοντας πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Περσίας (τρὲς μῆνες δρόμο) ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια. Ἔτσι, ὁ Ἀρισταγόρας πῆγε στὴν Ἀθήνα, ὅπου τόνισε τὴν ὑποχρέωσή της νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἴωνες, ποὺ εἶχαν ἰδιαίτερους δεσμούς μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νὰ στείλῃ ἡ Ἀθήνα εἰκοσι πλοῖα. Μαζί μὲ αὐτὰ ἔφτασαν στὴν Ἰωνία καὶ πέντε ἀκόμη ποὺ ἔστειλε ἡ Ἐρέτρια.

Οἱ Ἴωνες χτύπησαν τὴν πρωτεύουσα τῆς σατραπείας, τίς Σάρδεις, καὶ τὴ κυρίευσαν· ἐνῶ ὅμως πολιορκοῦσαν τοὺς κλεισμένους στὴν ἀκρόπολη Πέρσες, πυρκαγιά ποὺ ἀπλώθηκε ξαφνικὰ στὴν κάτω πόλη δημιούργησε σύγχυση καὶ ἀποσύρθηκαν. Σπίτια καὶ ναοὶ κάηκαν στίς Σάρδεις. Οἱ Πέρσες ὅμως κινήγησαν τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς νίκησαν κοντὰ στὴν Ἔφεσο.

Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ τό ἐπεισόδιο, οἱ Ἀθηναῖοι κι οἱ Ἐρετριεῖς ἀπογοητευμένοι μῆθκαν στὰ πλοῖα τους καὶ γύρισαν στὴν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας στὴν τύχη τους τοὺς ξεσηκωμένους Ἴωνες. Ἡ ἐπανάσταση συνεχιζόταν καὶ ἀπλώθηκε καὶ στίς ἑλληνικές πόλεις στὸν Ἑλλησπόντο.

Ἡ εἶδηση τῆς ἀποστασίας ἐξόργισε ἀπερίγραπτα τὸ Δαρεῖο, ποὺ ὀρκίστηκε νὰ «ἐκδικηθεῖ τὴν Ἀθήνα. Παράγγειλε γι' αὐτὸ σ' ἓνα του δοῦλο νὰ τοῦ λέει, κάθε φορὰ ποὺ κάθιζε γιὰ φαγητό, νὰ θυμᾶται τοὺς Ἀθηναίους».

Στό νησάκι έξω από τή Μίλητο, τή Λάδη, ό περσικός στόλος νίκησε τούς έπαναστατημένους Ίωνες (494 π.Χ.) και κατέστρεψε τό στόλο τους. Σέ λίγο κυριεύτηκε ή άνηρη Μίλητος, και οι κάτοικοί της πουλήθηκαν δούλοι. Μιά σπουδαία πόλη άφανίστηκε.

Ναυμαχία τής
Λάδης (494 π.Χ.)

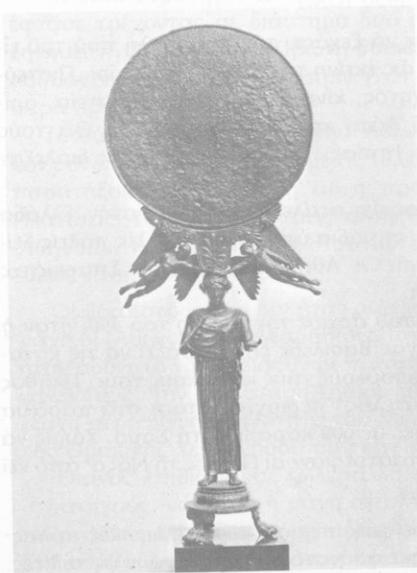
Οί Άθηναίοι πόνεσαν πολύ γιά τή συμφορά. Όταν, σέ λίγο, παίχτηκε στό θέατρο τό δράμα «Μιλήτου άλωσις» του ποιητή Φρυνίχου, οι πολίτες ξέσπασαν σέ κλάματα βλέποντας στή σκηνή τίς συμφορές τών Μιλησίων. «Και ή πόλη καταδίκασε τόν ποιητή σέ χίλιες δραχμές πρόστιμο, γιατί τούς θύμισε τίς δικές τους συμφορές, και του άπαγόρευσαν άλλη φορά τήν παράσταση του έργου», σημειώνει ό Ήρόδοτος, μ' αυτή τήν ευκαιρία.

Οί υπόλοιπες έλληνικές πόλεις κυριεύτηκαν μέ τή σειρά από τούς Πέρσες, κι οι κάτοικοί τους τιμωρήθηκαν παραδειγματικά. Ή άναστάτωση αυτή έφερε τήν οικονομική καταστροφή στον Έλληνισμό τής Μ. Άσίας και στάθηκε ή άφορμή γιά τήν επίθεση τών Περσών εναντίον τής Έλλάδας.

Άποτυχία τής
Ίωνικής
έπανάστασης

3. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ (492 π.Χ.)

Τόν πληγωμένο έγωισμό του Δαρείου και τό θυμό του εναντίον

Χάλκινος καλοδιατηρημένος καθρέφτης, που στηρίζεται πάνω σέ άγαλμάτιο κομψής γυναικείας μορφής, πατώντας σ' ένα άνθέμιο, που έχει δεξιά κι άριστερά από έναν Έρωπίδα. Ή γυναίκα πατεί σέ στρογγυλή βάση μέ τρεις βαθμίδες. Πρώτη είκοσιπενταετία του 5ου π.Χ. αι. Τέχνη τής Πελοποννήσου - μάλλον κορινθιακού εργαστηρίου. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

τῶν Ἀθηναίων, πού τόλμησαν νά βοηθήσουν τήν ἰωνική ἐπανάσταση, τά ὑποδαύλιζε ὁ Ἴππίας πού εἶχε καταφύγει στήν περσική αὐλή. Πίστευε πῶς θά γινόταν ξανά τύραννος στήν Ἀθήνα, ἂν ἡ πατρίδα του ἔπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν.

Τό 492 ἄρχισε ὁ φοβερά ἀνίσος ἀγώνας, πού κατάληξή του ἦταν ἡ λαμπρή, ἀλλά ἀνέλπιστη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ γαμπρός τοῦ Δαρείου, ὁ Μαρδόνιος, μέ πολύ στρατό καί στόλο πέρασε στόν Ἑλλήσποντο καί προχώρησε ἀπό τή Θράκη στή Μακεδονία. Τά περσικά καράβια παρακολουθοῦσαν τό στρατό. Οἱ τρικυμίες ὅμως στόν Ἄθω ἔγιναν αἰτία νά καταστραφοῦν πολλά καράβια καί νά πνιγοῦν τά πληρώματά τους. Μή μπορώντας νά προχωρήσει ὁ Μαρδόνιος, γύρισε πίσω ντροπισμένος στήν Περσία.

Ἡ κρίσιμη καμπή στήν ἑλληνική ἱστορία εἶχε φτάσει. Μαζί εἶχε σημάνει καί ἡ μεγάλη ὥρα τῆς Ἀθήνας. Μιά σειρά ἀπό διαλεχτούς ἄνδρες, πού πῆραν τήν τύχη τους στά χέρια τους, τήν ἀνάδειξαν ὡς πρώτη πόλη τῆς Ἑλλάδας, χαρίζοντάς της μιάν ἀφάνταστα λαμπρή νίκη.

4. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΑΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΤΑΦΕΡΝΗ (490 π.Χ.)

Ὁ Δαρεῖος δέν μποροῦσε νά ξεχάσει τήν προσβολή πού τοῦ εἶχαν κάμει οἱ ἄγνωστοί του, ὡς ἐκείνη τή στιγμή, Ἀθηναῖοι. Πιστεύοντας πῶς εἶναι ἀκαταμάχητος, κίνησε δεύτερη ἐκστρατεία, ὀρίζοντας τώρα ἀρχηγούς τό Δάτη καί τόν Ἀρταφέρνη. Θά τοῦς συνόδευε ὁ γερασμένος πιά Ἴππίας. Τή φορά αὐτή ὅμως διάλεξαν ἄλλο δρόμο.

Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ Δαρεῖος εἶχε στείλει κήρυκές του στήν Ἑλλάδα νά ζητήσουν «γῆ καί ὕδωρ», σημάδια ὑποταγῆς. Πολλές πόλεις δέλιασαν καί δήλωσαν ὑποταγή. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κι οἱ Σπαρτιατές ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά.

Στόχος τῆς ἐκστρατείας, πού ἄρχισε τήν ἀνοιξη τοῦ 490, ἦταν ἡ Ἐρέτρια κι ἡ Ἀθήνα. Ὁ Μέγας Βασιλεὺς εἶχε διατάξει νά τίς καταστρέψουν καί νά τοῦ φέρουν δούλους τούς κατοίκους τους. Πλήθος στρατός ἀπό τίς φόρου ὑποτελεῖς* περιοχῆς ἔφτασε στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας κι ἐπιβιβάστηκε σέ 600 καράβια στή Σάμο. Χωρὶς νά πειράξουν τήν ἱερή Δῆλο, καταστρέψανε οἱ Πέρσες τή Νάξο· ἀπὸ κεῖ ἔπλευσαν πρὸς τήν Ἐρέτρια.

Ὁ φόβος εἶχε κυριαρχήσει στίς περισσότερες ἑλληνικές πόλεις· στήν ἴδια τήν Ἐρέτρια στάθηκε ἀδύνατο νά μονοιάσουν οἱ πολῖτες.

*Ἐρέτρια

Τρέμοντας, πολλοί ήταν έτοιμοι νά ανοίξουν τίς πύλες τῆς πόλης χωρίς αντίσταση. Ἔτσι, οἱ Ἀθηναῖοι πού εἶχαν ἔρθει γιά βοήθεια, ἀναγκάστηκαν νά φύγουν.

Ἡ πόλη ἔπεσε στά χέρια τῶν Περσῶν ὕστερα ἀπό ἕξι μέρες πολιορκία. Κατασκάφτηκαν τά ἱερά της, ἡ φωτιά ἀφάνισε τά σπίτια καί οἱ κάτοικοί της ἐξανδραποδίστηκαν*.

5. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ (490 π.Χ.)

Ὁ περσικός στόλος, ὕστερα ἀπό τό χαλασμό τῆς Ἐρέτριας, τράβηξε ἀπέναντι, γιά τήν παραλία τοῦ Μαραθώνα, ἀκολουθώντας τή συμβουλή τοῦ Ἴππία. Ὁ γιός τοῦ Πεισιστράτου εἶχε τή μάταιη πεποίθηση πῶς οἱ παλαιοί φίλοι τοῦ πατέρα του, οἱ *Διάκριοι**, πού κατοικοῦσαν στίς παρυφές τῆς Πεντέλης, θά τόν βοηθοῦσαν, ὅταν μάθαιναν πῶς ἔφτασε μαζί μέ τούς Πέρσες.

Σ' αὐτή τήν περίσταση οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες ἐδειξαν τήν ἀξία τους κι ἐτοιμάστηκαν ν' ἀντικρύσουν κατά πρόσωπο τό φοβερό κίνδυνο. Τό δημοκρατικό τους πολίτευμα τούς εἶχε κάμει νά νιώσουν, πάνω ἀπό καθετί ἄλλο, τήν ἀναντικατάστατη ἀξία τῆς ἐλευθερίας, γι' αὐτό καί ἀποφασισμένοι ὄρμησαν νά τήν προστατέψουν μέ κάθε θυσία.

Οἱ δέκα στρατηγοί ἔστειλαν τόν *ἡμεροδρόμο** Φειδιππίδη, πού ἔφτασε τρέχοντας σέ διάστημα δυό ἡμερῶν στή Σπάρτη, γιά νά ζητήσῃ τή βοήθειά της. Πρώτη δυσκολία: οἱ Σπαρτιάτες δέν μποροῦσαν νά ἐκστρατεύσουν πρῖν γίνει πανσέληνος, γιά λόγους καθαρᾶ θρησκευτικούς.

Τό θάρρος τῶν πολιτῶν τῆς Ἀθήνας δέ λύγισε. Ἐ' ἀντιμετώπιζαν *μόνοι τους* τόν κίνδυνο, μέ τίς 10.000 στρατό πούμποροῦσαν νά παρατάξουν. Στή δύναμη αὐτή προστέθηκαν αὐθόρμητα 1.000 Πλαταιεῖς. *Τή συμπαράσταση αὐτή δέ θά τήν ξεχνοῦσαν ποτέ οἱ Ἀθηναῖοι.* Αὐτές οἱ 11.000 στρατιῶτες ἔπρεπε νά πολεμήσουν μέ 50.000 περίπου ἐχθρούς.

Οἱ δέκα στρατηγοί δέν ἦταν σύμφωνοι ἄν ἔπρεπε νά δώσουν τή μάχη οἱ Ἀθηναῖοι στό Μαραθώνα, ὅταν ἡ ψυχρή λογική ἔλεγε πῶς ἦταν ἀδύνατο νά κερδίσουν μέ πενταπλάσιους σχεδόν ἐχθρούς ἀπέναντί τους. Τήν περίσταση ἔσωσε τό ἀκαταδάμαστο θάρρος κι ἡ ἔξοχη στρατηγική ικανότητα τοῦ Μιλτιάδη, τοῦ παλαιοῦ τυράννου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου πού εἶχε καταφύγει στήν Ἀθήνα.

Ἐκεῖνος ἐπίδωξε, σέ ἀλλεπάλληλα συμβούλια μέ τούς ἄλλους στρατηγούς, νά δοθεῖ ἡ μάχη στό Μαραθώνα, καί τό κατόρθωσε παίρνοντας στό τέλος μέ τό μέρος του τόν πολέμαρχο Καλλιμάχο. Στά συμβούλια αὐτά φάνηκε ἡ τεράστια ικανότητα τοῦ Μιλτιάδη, κι

Μιλτιάδης

είναι συγκινητικό πόσο αναγνώρισαν τήν άνωτερότητά του οί άλλοι στρατηγοί – ένας άπ' αυτους ήταν και ο δίκαιος Άριστείδης. Πρόθυμα ο καθένας του παραχωρούσε τήν ημέρα τής στρατηγίας του (σύμφωνα με τό νόμο έπρεπε νά αλλάζουν κάθε ημέρα). Έτσι, ο Μιλτιάδης έμεινε ο μόνος πού κατεύθυνε τόν άγώνα. Ξέροντας καλά τήν τακτική τών Περσών στόν πόλεμο, ρύθμισε τόν τρόπο τής παράταξης τών Άθηναίων, άπλώνοντας τους στρατιώτες του στό πλάτος τής περσικής παράταξης. Μόνον έτσι θά μπορούσαν νά τά βγάλουν πέρα με τήν πενταπλάσια περσική δύναμη.

Ο τρόπος τής παράταξης

Οί Άθηναίοι ήταν ελάχιστοι, γι' αυτό ο Μιλτιάδης άναγκαστικά άραιώσε και άδυνάτισε σέ βάθος τό κέντρο τής παράταξης, ένω ενίσχυσε τά δύο άκρα. Μόλις δόθηκε τό σύνθημα γιά επίθεση, οί Άθηναίοι με τους Πλαταιείς όρμησαν άκράτητοι εναντίον τών Περσών και αυτοί «πρώτοι από τους Έλληνες άντίκρισαν άτάραχοι τήν περσική ένδυμασία κι εκείνους πού τή φορούσαν. Μέχρι τότε, και τ' όνομα μόνο τών Μήδων προκαλούσε τρόμο στους Έλληνες», σημειώνει ο Έρόδοτος σ' αυτό τό σημείο τών Ιστοριών του.

Τό κέντρο τής έλληνικής παράταξης, αδύνατο καθώς ήταν, υποχώρησε, τά δύο άκρα όμως, άφου χτύπησαν με φοβερή όρμή τους έχθρους, πού άρχισαν νά υποχωρούν έξαλλοι, ένώθηκαν και κυνήγησαν ως τήν παραλία τους αντιπάλους. Έξι χιλιάδες Πέρσες έπασαν στό πεδίο τής μάχης και 192 Άθηναίοι. Έφτά περσικά πλοία κυριεύτηκαν. Στό σκληρό άγώνα σκοτώθηκε κι ο γενναίος πολέμαρχος Καλλίμαχος.

Οί Πέρσες τραβούν γιά τό Φάληρο

Μέ άφάνταστη βία επιβιβάστηκαν οί Πέρσες στό καράβια τους και τράβηξαν άμέσως γιά τό Φάληρο, πιστεύοντας πώς θά έβρισκαν τήν Άθήνα άνυπεράσπιστη. Τό μήνυμα τής υπέροχης νίκης τό έφερε στήν πόλη ένας όπλίτης. Έφτασε τρέχοντας στήν άγορά κι ύψώνοντας τό χέρι του φώναξε τό «Νενικήκαμεν» και σωριάστηκε νεκρός.

Όταν οί Πέρσες έφτασαν με τά καράβια τους στό Φάληρο, ο στρατός τών Άθηναίων, με διαταγή του Μιλτιάδη πού ύποπτεύθηκε τό περσικό σχέδιο, είχε φτάσει έγκαιρα στό Κυνόσαργες*, παρ' όλη τήν τρομαχτική κόπωση του μετά τή μάχη. Άναγκάστηκαν, έτσι, νά φύγουν οί έχθροί.

Όταν οί Σπαρτιάτες έφτασαν στήν Άθήνα, άφου έτρεξαν τρεις όλόκληρες ημέρες, ήταν πολύ άργά. Τήν έλευθερία της ή Ελλάδα τή χρωστούσε στους Άθηναίους. Οί Σπαρτιάτες είχαν χάσει μιά λαμπρή ευκαιρία. «Ζήτησαν νά άντικρίσουν τό πεδίο τής μάχης, γι' αυτό πήγαν στό Μαραθώνα. Έγτερα άπ' αυτό, συγχάρηκαν τους Άθηναίους γιά τό έργο τους και γύρισαν στήν πατρίδα τους», γράφει ο Έρόδοτος.

Ἐπειτα οἱ Ἀθηναῖοι φρόντισαν γιά τούς νεκρούς. Τούς τίμησαν ιδιαίτερα θάβοντάς τους στό πεδίο τῆς μάχης κι ὄχι στό «*Δημόσιο Σῆμα*» στόν Κεραμεικό, τό επίσημο νεκροταφεῖο τῆς πόλης, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια. Χωριστά θάφτηκαν σ' ἕναν τύμβο οἱ Ἀθηναῖοι, σέ ἄλλο οἱ Πλαταιεῖς καί σέ τρίτο οἱ δοῦλοι.

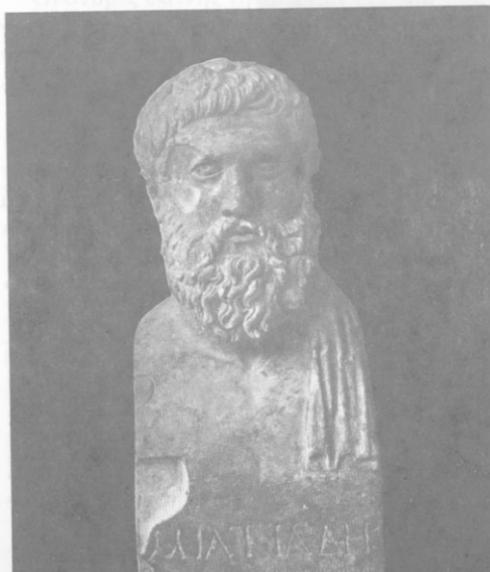
Ἐνα μέρος ἀπό τά λάφυρα ἀφιερώθηκε στή θεά Ἀθηνᾶ. Ὁ Μιλτιάδης, ὁ ἥρωας τῆς ἡμέρας, τιμήθηκε μέ δύο ἀνδριάντες. Ὁ ἕνας στήθηκε στήν Ἀθήνα· ὁ ἄλλος περιλαμβανόταν στό σύμπλεγμα ἀπό δεκατρία ἀγάλματα πού οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἀργότερα στό ἱερό τῶν Δελφῶν, ἀναμνηστικό τῆς λαμπρῆς τους νίκης. Δίκαια θεωρήθηκε σωτήρας τῆς Ἑλλάδας, γιατί αὐτός πρῶτος διέλυσε τό θρόλο τῶν Περσῶν, καί, σώζοντας τήν Ἀθήνα, ἔσωσε μαζί της τό σπουδαῖο πολιτισμό, πού ἡ πόλη αὐτή ἀνάπτυξε μέσ στόν αἰῶνα ἐκεῖνον.

6. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Ἡ δόξα του δέν κράτησε πολύ. Ἡ ἀποτυχία μιᾶς ἐκστρατείας πού συμβούλεψε νά κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι στήν Πάρο (489), στάθηκε μοιραία. Τοῦ ἔβαλαν, γι' αὐτό, τεράστιο πρόστιμο, κι ἐπειδή δέν ἦταν σέ θέση νά τό πληρώσει, τόν ἔκλεισαν στή φυλακή, ὅπου πέθανε πολύ γρήγορα ἀπό μία πληγή πού εἶχε πάρει στήν Πάρο.

Στό μεταξύ, στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε μεγάλη διαμάχη μεταξύ τῶν παλαιῶν ἀριστοκρατικῶν πού νοσταλγοῦσαν τήν ἐξουσία, καί τῶν δημοκρατικῶν πού ἤθελαν νά ξεκαθαρίσουν τά ἀπομεινάρια τῶν φίλων τῶν τυράννων καί νά δυναμώσουν τήν πόλη.

Τό ἄτυχο τέλος τοῦ Μιλτιάδη

Μαρμάρινο πορταῖο τοῦ Μιλτιάδη. Μουσεῖο Ραβέννας.

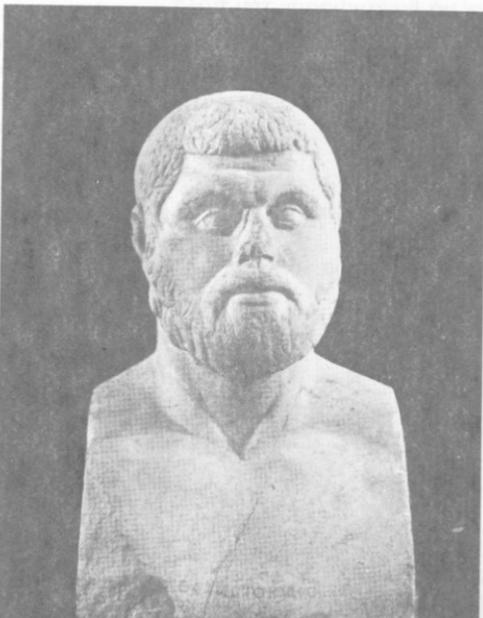
Δύο σημαντικοί πολιτικοί παρουσιάζονται σ' αυτή τήν περίοδο, από καλή γενιά και οι δύο: ο 'Αριστέιδης κι ο Θεμιστοκλής.

'Αριστέιδης,
Θεμιστοκλής

"Όσο συντηρητικός κι έχθρός τής αλλαγής ήταν ο πρώτος, τόσο φιλοπρόοδος, ανήσυχος κι άποφασιστικός ήταν ο δεύτερος. Μέ τήν έκπληκτική διορατικότητά του ο Θεμιστοκλής είχε καταλάβει πώς οί Πέρσες δέ θά έγκατέλειπαν τήν ιδέα νά κατακτήσουν τήν 'Ελλάδα, γι' αυτό προσπάθησε νά πείσει μέ κάθε τρόπο τούς 'Αθηναίους νά ναυπηγήσουν τό γρηγορότερο άξιόλογο στόλο. Τά περσικά καράβια εξάλλου άρμένιζαν στό Αιγαίο, και στά χέρια τους είχαν τήν Αίγυπτο και τό στόλο της. "Όνειρό του ήταν νά δοξαστεί και βαθιά του έπιθυμία νά κάμει τήν 'Αθήνα μεγάλη ναυτική δύναμη, πρώτη στήν 'Ελλάδα. Αυτός ύπήρξε όχι μόνον ο είσηγητής του ναυτικού προγράμματος τής 'Αθήνας, αλλά κι έκείνος πού φρόντισε τήν πραγματοποίησή του. Σάν έξυπνος πολιτικός, ήξερε πότε πρέπει νά ύποχωρεί, πού νά έπιμένει και πότε, άκόμη και τεχνάσματα νά μεταχειρίζεται, για νά κατορθώνει αυτό πού πίστευε σωστό. 'Η δική του παρουσία έσωσε τήν 'Ελλάδα ολόκληρη από τήν τρίτη περσική εισβολή, κι ανάδειξε τήν 'Αθήνα σέ μεγάλη ναυτική δύναμη προετοιμάζοντας τό κατοπινό της μεγαλειό.

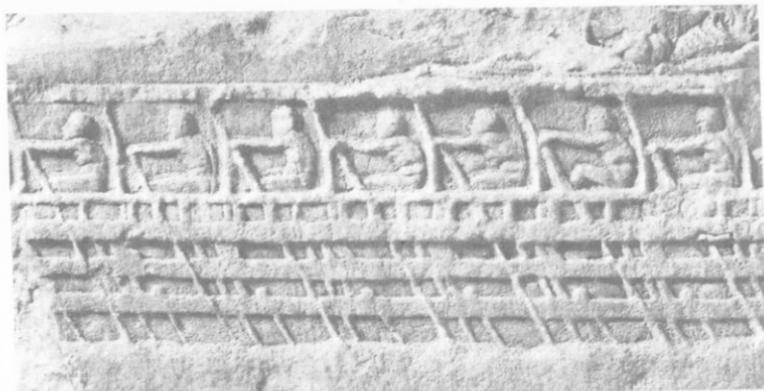
Τό ναυτικό πρόγραμμα του Θεμιστοκλέους εφαρμόζεται (483 π.Χ.)

'Η πόλη είχε πλουτίσει από τήν πρόσφατη έκμετάλλευση των μεταλλείων του Λαυρίου. 'Έτσι, είχε τά οικονομικά μέσα νά ναυπηγήσει στόλο. Οί άριστοκρατικοί όμως κι ο άρχηγός τους, ο 'Αριστέι-

'Ενέπιγραφο μαρμάρινο πορταίτο του Θεμιστοκλή. Βρέθηκε στην Όστια, έπίγειο της αρχαίας Ρώμης (και της σημερινής), και εκτίθεται στο εκεί Μουσείο. 'Ο Θεμιστοκλής έχει πολύ ρεαλιστικά χαρακτηριστικά, και είναι πρόβλημα άν τό έργο αυτό πραγματικά άποδίδει τή φυσιογνωμία του σπουδαίου 'Αθηναίου πολιτικού, γιατί στην εποχή του δέν ενδιαφέρονταν οί καλλιτέχνες για τήν προσωπογραφία.

'Όπωσδήποτε, σέ αυτό τό έργο, έχουν επιδράσει οί άρχές πού επικράτησαν σέ μεταγενέστερες περιόδους τέχνης στην αρχαία Έλλάδα.

Ἀθηναϊκή τριήρης. Κομμάτι ἀναγλύφου, ὅπου ξεχωρίζουν οἱ τρεῖς σειρές τὰ κουπιά. Ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Σῶζονται δύο ἀκόμη κομμάτια τοῦ ἴδιου ἀναγλύφου, πού τελευταία διατυπώθηκε ἡ ἀποψη πῶς παρίστανε τήν τριήρη μέ 25 κωπηλάτες, τόν καπετάνιο καί δύο ἄλλες μορφές στό κατάστρωμα, καί δεξιά, σέ μεγάλο μέγεθος, τόν ἥρωα τῆς Ἀττικῆς Πάραλο – τό ὄνομά του εἶχε τό ἕνα ἀπό τά δύο ἱερά πλοία τῆς Ἀθήνας. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

δης, δέ συμφωνοῦσαν. Ἐβρισκαν πῶς ὁ κίνδυνος εἶχε περάσει κι ἔτρεμαν τόν ἐξοπλισμό, πού θά ἔδινε δύναμη στό δήμο καί θά αὔξαινε τίς ἀπαιτήσεις του. Μόνο ἀπό τό 483 π.Χ. ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε ἐλεύθερος νά ἐφαρμόσει τό πρόγραμμά του, ὅταν ἐξοστρακίστηκε ὁ Ἀριστείδης καί σταμάτησε, ἔτσι, ἡ ἀντίδραση.

Οἱ ἄνδρες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχαν βαθύτατη ἀξιοπρέπεια. Φεύγοντας ὁ Ἀριστείδης, ἐξόριστος, γιά τήν Αἴγινα, δέν ἀκούστηκε νά παραπονθεῖ. Ὑψωσε μόνο τά χέρια του στόν οὐρανό κι εὐχήθηκε «νά μήν ἔχει ποτέ πιά ἡ πατρίδα τήν ἀνάγκη του».

Ἐπεισε τότε ὁ Θεμιστοκλῆς τούς Ἀθηναίους ν' ἀρχίσουν τή ναυπήγηση μεγάλων караβιῶν, μέ τρεῖς σειρές κουπιά (τριήρεις), καί μέ τή θαυμαστή του ὀξυδέρεια διάλεξε τόν Πειραιά γιά ναύσταθμο κι ἄρχισε τήν ὀχύρωσή του. Ἔτσι, μέσα σέ τρία χρόνια, ἡ Ἀθήνα ἀπόκτησε διακόσια καινούρια καί δυνατά πολεμικά καράβια.

7. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ (480 π.Χ.)

Ὁ Δαρεῖος πέθανε τό 486, ἐνῶ ἔκανε νέες προετοιμασίες γιά ἐπίθεση στήν Ἑλλάδα. Ὁ γιός του ὁ Ξέρξης συνέχισε τήν προσπάθεια καί, τό 480, ὀδηγώντας ὁ ἴδιος ἀτελείωτο πλῆθος ἀπό στρατό, πέρασε τόν Ἑλλησπόντο, μέ σχέδιο νά τραβήξει ἀπό τή στεριά στήν Κάτω Ἑλλάδα, ἐνῶ 1.200 τριήρεις τόν ἀκολουθοῦσαν ἀπό τή θάλασσα. *Ὅλοι οἱ λαοί οὐ ὑποταγμένοι στούς Πέρσες ὑποχρεώθηκαν νά στείλουν στρατό ἢ καράβια.*

*Ἀνωτερότητα
τοῦ Ἀριστείδη*

Όταν μαθεύτηκε ο αριθμός του περσικού στρατού, οι καρδιές των Ελλήνων, σε αρκετές πόλεις, πάγωσαν κυριολεκτικά. Τόσο μεγάλη στρατιά δεν είχε καν άκουσται ως τότε. Πώς θα τα έβγαζαν πέρα οι μικρές τους πόλεις; Έτσι πέρασαν οι Πέρσες τή Θράκη, τή Μακεδονία και τή Θεσσαλία, χωρίς να συναντήσουν αντίσταση. Πολλές πόλεις «έμηδισαν», δήλωσαν δηλαδή ύποταγή στους Πέρσες.

Τό συνέδριο στήν
Ίσθμία

Γιά πρώτη φορά οι Έλληνες κατάλαβαν πώς μόνο ή ένωση κι ή κοινή άμυνα θά τούς έσωζαν. Έτσι, μέ πρωτοβουλία τής Σπάρτης, αντιπρόσωποι από 31 πόλεις τής Ελλάδας *συνεδρίασαν στήν Ίσθμία*, στο ιερό του Ποσειδώνα. Πήραν αποφάσεις γιά τό πώς θά ενεργήσουν κι όρισαν άρχηγούς στον κοινό άγώνα τούς Σπαρτιάτες, σε στεριά και σε θάλασσα. Έστειλαν άκόμη νά ζητήσουν τή βοήθεια τής Κέρκυρας και των πόλεων τής Σικελίας.

Σέ λίγο έμαθαν οι Έλληνες πώς ό Ξέρξης είχε φτάσει άνενόχλητος στή Θεσσαλία. Γι' αυτό σκέφτηκαν νά αντισταθούν στα στενά των Θερμοπυλών μέ τό πεζικό τους, και τά ελληνικά καράβια νά περιμένουν στο άκρωτήριο τής Εύβοιας, τό Άρτεμίσιο, ώστε νά μήν αφήσουν τόν περσικό στόλο νά μπει στο Μαλιακό κόλπο άνενόχλητος, άκολουθώντας τό τεράστιο στράτευμα.

Ό Ξέρξης και πάλι έστειλε στίς ελληνικές πόλεις άπεσταλμένους, ζητώντας «γή και νερό». Οι Θεσσαλοί και οι Βοιωτοί, εκτός από τούς Πλαταιείς και τούς Θεσπιείς, δήλωσαν ύποταγή. «Κι οι Έλληνες πού ανάλαβαν τόν πόλεμο εναντίον των βαρβάρων έκαμαν τόν έξής όρκο», προσθέτει ό Ήρόδοτος. «Όλοι εκείνοι πού ενώ ήταν Έλληνες παραδόθηκαν στον Πέρση, χωρίς νά έξαναγκαστούν, άμα ήσυχάσουν τά πράγματα, θά πληρώσουν τό δέκατο των λαφύρων στο θεό των Δελφών».

8. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (480 π.Χ.)

Άν τίποτα άλλο δέ θύμιζε σήμερα τήν ιστορία τής αρχαίας Ελλάδας, κι έμενε μόνο στή μνήμη των ανθρώπων ή εκπληκτική θυσία των Σπαρτιατών στίς Θερμοπύλες, θά ήταν άρκετό σημείο τής μεγαλοσύνης του έθνους.

Σ' αυτή τήν περίσταση καταξιώθηκε* ή σπαρτιατική άγωγή. Ένώ τό πλήθος των Περσών προχωρούσε από τή Θεσσαλία προς τό νότο, έφτά χιλιάδες Έλληνες συγκεντρώθηκαν στίς Θερμοπύλες. Άρχηγός τους ήταν ό βασιλιάς τής Σπάρτης *Λεωνίδα*. Σκοπός τους νά φυλάξουν τά στενά και νά έμποδίσουν τούς έχθρους νά τά περάσουν.

*Μολών λαβέ»

Φτάνοντας κοντά ό Ξέρξης, παράγγειλε στο Λεωνίδα νά παρα-

δοθεῖ. Κατάπληκτος ἄκουσε τὴν ἀπάντηση πού τοῦ ἔφεραν οἱ κήρυκές του: «Μολὼν λαβέ*».

Τέσσερις μέρες περίμενε μέ τὴν ἐλπίδα πῶς οἱ Ἕλληνες θὰ ἄλλαζαν γνώμη· τὴν πέμπτη πρόσταξε νὰ ἀρχίσει ἡ ἐπίθεση. Γρήγορα, ὁμως, διαπίστωσε, πῶς ὁ στρατός του θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διαβεῖ τὴ στενότατη θέση κι ὅτι οἱ γενναϊότεροί του στρατιῶτες θὰ θερίζονταν, λίγοι-λίγοι.

Ἡ προδοσία τοῦ ἔδωσε τὴ λύση στὴ φοβερὴ θέση πού βρέθηκε. Κάποιος Ἕλληνας ἀπὸ τὴν περιοχή, ὁ Ἐφιάλτης, «ἐλπίζοντας νὰ λάβει μεγάλη ἀμοιβή ἀπὸ τὸ βασιλιά», γράφει ὁ Ἡρόδοτος, μαρτύρησε ἄλλο πέρασμα ἀπὸ ἓνα μονοπάτι πού θὰ ὀδηγοῦσε τὸν περσικό στρατό στὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πληροφορία ἦταν σωστὴ. Κι ὅταν ὁ Λεωνίδας ἔμαθε τί εἶχε συμβεῖ, ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες νὰ μὴ μείνουν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ὑπερασπιστοῦν σ' ἄλλη περίσταση τὸ ἔθνος. Ἐκεῖνος κι οἱ τριακόσιοι Σπαρτιάτες του, πιστοὶ στοὺς νόμους τῆς πατρίδας τους, θὰ ἔμειναν νὰ πέσουν ἐκεῖ ὅπου τάχθηκαν. Οἱ ἄλλοι ἔφυγαν.

Τὸ ἐκπληκτικὸ ὁμως εἶναι πῶς οἱ 700 πολῖτες ἀπὸ τίς Θεσπιές τῆς Βοιωτίας δὲν ἄκουσαν τὴ συμβουλή τοῦ Λεωνίδα. Στάθηκαν στὸ πλευρὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀποφασισμένοι νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν στὴν τραγικὴ θυσία, πού κανεὶς νόμος τῆς πόλης τους δὲν τοὺς ἐπέβαλλε.

Ὁ ἀγώνας, σῶμα μέ σῶμα, στάθηκε φοβερὸς. Ἀποφασισμένοι νὰ πληρώσουν ἀκριβὰ τὴ ζωὴ τους οἱ Ἕλληνες, κοίταξαν νὰ φθεῖρουν ὅσο περισσότερο μπορούσαν τοὺς ἐχθρούς. Πολέμησαν ἥρω-

Ἐξαιρετος κορμός ἀπὸ ἀγαλμα σέ φυσικό μέγεθος, πού παρίστανε πολεμιστὴ μέ κράνος, γυμνὸ στὸ σῶμα. Εἶναι γνωστό ὡς «Λεωνίδα». Βρέθηκε στὴ Σπάρτη καί ἐκτίθεται στὸ ἐκεῖ Μουσεῖο. Ἔργο μαρμάρينو, ἐξαιρετικὴς πλαστικότητος, φιλοτεχνημένο στὴν πρώτη πενήνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

ικά κι έπεσαν ένας-ένας, ώς τόν τελευταίο, αφήνοντας αιώνιο παράδειγμα τήν αὐτοθυσία πού έδειξαν καί τήν άφοσίωση στους νόμους τής πατρίδας.

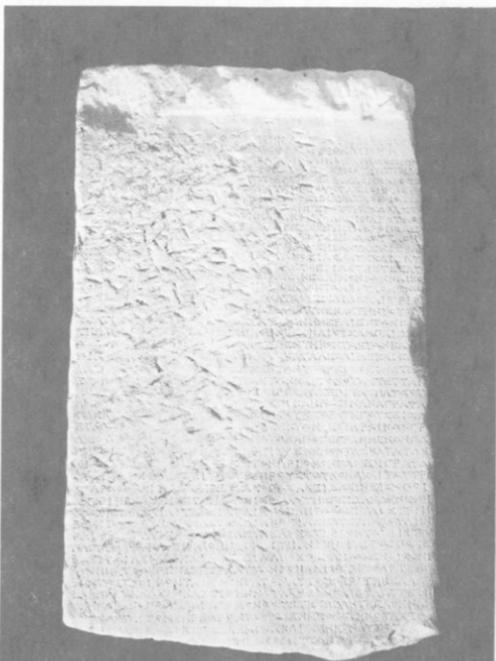
Ἐπιγραφή: Ὁ ποιητής Σιμωνίδης ἔγραψε τό συγκλονιστικό ἐπίγραμμα πού χαράχτηκε στό μνημείο, πού ἔστησαν στόν τόπο τῆς θυσίας οἱ ἄλλοι Ἕλληνες: «Ἐσύ, διαβάτη, πού περνᾶς, πές εἰς τή Σπάρτη κάτω, πῶς εἴμαστε θαμμένοι ἐδῶ, πιστοί στό θέλημά της».

Τό ἥρωικό παράδειγμα τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα ἄφησε ἄσβηστη μέσ στους αἰῶνες τή μνήμη τῆς Σπάρτης.

9. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (480 π.Χ.)

Ἐπιγραφή: Ὁ περσικός στόλος μέ πολύ κόπο καί μέ μεγάλες φθορές ἀπό τίς τρικυμίες πού βρῆκε στήν περιοχή, κάτω ἀπό τό Θερμαϊκό, παρακολουθοῦσε τήν κάθοδο τοῦ στρατοῦ. Τά 300 ἑλληνικά καράβια, πού ὀδηγοῦσαν ὁ Σπαρτιάτης Εὐρυβιάδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς, τοῦ ἔκοβαν τό δρόμο κι ἦταν ἐμπόδιο στή συνέχιση τῆς πορείας του.

Ἐπιγραφή: Ἐτσι ἔγινε ἡ ναυμαχία στό Ἄρτεμισιο ταυτόχρονα, σχεδόν, μέ τή μάχη στίς Θερμοπύλες. Νέες ἀπώλειες ἔφερε στή δύναμη τῶν Περσῶν καί νέα κόπωση στά πληρώματα τῶν καραβιῶν τους.

Ἐπιγραφή: Ἡ ἀπόφαση πού, μέ τήν ὑπόδειξη τοῦ Θεμιστοκλή, πήραν οἱ Ἀθηναῖοι στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου («ψήφισμα»), νά ἐκκενωθεῖ ἡ πόλη (καθώς οἱ Πέρσες, μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, κατέβαιναν πρὸς τήν Ἀττική), γιά νά γλιτώσουν ἀπό τό κίνδυνο οἱ πολῖτες, χαράχτηκε σέ μαρμαρινή πλάκα. Ἀπό αὐτήν σώθηκε ἓνα ἀντίγραφό της, χαραγμένο ἀργότερα – τόν 4ο αἰ. π.Χ. – καί ἰδρυμένο στήν Τροιζήνα, πού ὅπως εἶναι γνωστό, μέ μεγάλη προθυμία καί μέ συγκινητικά μέτρα βοήθησε τότε τοῦς Ἀθηναίους στή δύσκολη περίσταση πού ἀντιμετώπιζαν. Στήν Τροιζήνα φιλοξενήθηκαν τά γυναϊκόπαιδα τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἀδεύασαν τήν πόλη τους. Βρέθηκε στήν Τροιζήνα. Σήμερα, στήν Ἐπιγραφική Συλλογή Ἀθηνῶν.

Ἄφου χτυπήθηκαν μέ τούς Πέρσες οἱ Ἕλληνες, κανονικά καί πειθαρχημένα ὑποχώρησαν πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ Σαρωνικοῦ κι ἀγκυροβόλησαν στὴ Σαλαμίνα.

«Πολλὰ πλοῖα ἑλληνικά χαθῆκανε καί πολλοὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα πλοῖα βαρβαρικά καί βάρβαροι. Ὑστερα ἀπὸ τέτοιον ἰσόπαλο ἀγῶνα χωρίστηκαν τὰ δύο μέρη», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος.

10. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ὁ ἀμέτρητος στρατός τοῦ Ξέρξη προχωροῦσε σκορπίζοντας τὴ συμφορά. Περνώντας ἀπὸ τὶς Θεσπιές καί τὶς Πλαταιῆς τὶς παράδωσε στὴ φωτιά.

Ὅταν ρώτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Πυθία τί ἔπρεπε νὰ κάμουν στὴν περίπτωση αὐτῇ, ὁ χρησμός ἦταν φοβερός. «Ἡ καρδιά τους γέμισε θλίψη», γιατί μεγάλες καταστροφές προμηνόυσε, κι ἔλεγε πῶς μόνο τὰ «ξύλινα τείχη θὰ ἔσωζαν τὴν πόλη». Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδωσε τὴν ἐρμηνεία: τὰ καράβια ἦταν τὰ ξύλινα τείχη. Οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλη. Ἄρχισε, ἔτσι, μιὰ θλιβερὴ ἔξοδος: γυναῖκες, παιδιὰ καί γέροι ἀνέβηκαν στὰ καράβια καί πήγαν πρόσφυγες στὰ γειτονικά νησιά (Σαλαμίνα καί Αἴγινα) καί στὴν Τροιζῆνα.

Ἡ ἔξοχη στάση πού κράτησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὸ πολεμικὸ συμβούλιο καί στὴν ἐκκένωση τῆς πόλης τους εἶχε ἐξαιρετικὸ μεγαλεῖο: μ' ὄλο πού εἶχαν τὴ μεγαλύτερη ναυτικὴ δύναμη, δέχτηκαν, γιὰ νὰ μὴ χαλάσει ἡ ὁμόνοια στὸν κοινὸ ἀγῶνα, νὰ ὀριστεῖ ἀρχηγός τοῦ στόλου Σπαρτιάτης. Ἡ πόλη ἐπίσης ἀδείασε ἀδιαμαρτύρητα καί γρήγορα, γιατί ὄλοι οἱ πολῖτες αἰσθάνονταν σιγουριά, ξέροντας πῶς ἡ τύχη τους βρισκόταν στὰ χέρια τοῦ μεγάλου Θεμιστοκλῆ, πού ἀναδείχτηκε ἀξιοθαύμαστος στρατηγός. Ἐνῶ οἱ περισσότεροι Ἀθηναῖοι ἔφυγαν, ἐλάχιστοι, παρερμηνεύοντας τὸ χρησμὸ τῆς Πυθίας, ὑψωσαν πρὸχειρο ξύλινο τείχος γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, κλείστηκαν ἐκεῖ μέσα καί περίμεναν. Μαζὶ ἦταν κι οἱ ταμίες τοῦ ναοῦ.

Ἡ πόλη παραδόθηκε στὶς φλόγες ἀπὸ τούς Πέρσες. Σέ λίγο ἀκολούθησε τὴν ἴδια τύχη κι ἡ Ἀκρόπολη, ὅπου γενναϊότατα ἀγωνίστηκαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν κλειστεῖ μέσα. «Οἱ ἐχθροὶ ριχτήκανε στὶς πύλες τοῦ ναοῦ, κι ἀφού τὶς ἀνοίξανε, σκοτώσανε τούς ἰκέτες· κι ὅταν τούς στρώσανε ὄλους καταγῆς νεκρούς, διαρπάξανε τὸ ναὸ καί πυρπολήσανε τὴν Ἀκρόπολη», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

11. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ (480 π.Χ)

Οἱ δύο στόλοι βρισκόταν πιά στὰ νερά τῆς Σαλαμίνας. Ἡ κατάσταση, ὁμως, στὴν ἑλληνικὴ πᾶράταξη παρουσίαζε τεράστιες δυσ-

κολίες. Οί άρχηγοί τών πελοποννησιακών δυνάμεων δέν ήθελαν νά πολεμήσουν στή Σαλαμίνα. Λαχταρούσαν νά βρεθούν κοντά στίς πόλεις τους, γιά νά τίς ύπερασπίσουν άν κινδύνευαν, γιατί ό περσικός στρατός προχωρούσε πρós τόν 'Ισθμό. Φοβόνταν μήν άποκλειστούν άπό τόν τεράστιο έχθρικό στόλο στά στενά, άκίνητοποιηθούν εκεί, καί μείνουν άβοήθητοι οί δικοί τους.

Ό Θεμιστοκλής είχε διπλή καί βασανιστική έγνοια μέσ στήν καρδιά του. Τά δυστυχημένα γυναικόπαιδα τών 'Αθηναίων βρίσκονταν τά περισσότερα στή Σαλαμίνα καί στήν Αίγινα. Είχαν άφήσει μέ πόνο μά καί μέ περηφάνια τήν 'Αθήνα, χωρίς νά άκουσεί διαμαρτυρία, καί, πρόσφυγες στά δυό νησιά, δέν ήξεραν άν θά ξανάβλεπαν πιά τήν αγαπημένη πόλη. "Αν ό έλληνικός στόλος έφευγε άπό τή Σαλαμίνα γιά τόν 'Ισθμό, θά έπεφταν άνυπεράσπιστοι στά χέρια τών όργισμένων Περσών, πού είχαν έρειπώσει κιόλας τήν 'Αθήνα. 'Ακόμη μεγαλύτερη άγωνία έδινε στόν έξοχο στρατηγό καί πολιτικό, πού τή στιγμή εκείνη σκεφτόταν πανελλήνια, ή βεβαιότητα πώς οί έλληνικές δυνάμεις, λίγες άπέναντι στόν περσικό στόλο, άν άγωνίζονταν στήν άνοιχτή θάλασσα μέ άντιπάλους τά γρήγορα φοινικικά πλοία, πού είχαν έξαίρετα γυμνασμένα πληρώματα, δέν είχαν έλπίδα νά νικήσουν. Τό ναυτικό τής 'Αθήνας, πού άποτελούσε τή μεγαλύτερη δύναμη στόν έλληνικό στόλο, είχε βαριά πλοία, καί ναύτες πού δέν είχάν προλάβει ν' άσκηθούν καλά, γιατί τό ναυτικό πρόγραμμα ήταν τελείως πρόσφατο.

"Αν όμως νικούσαν οί Πέρσες στή ναυμαχία, σέ λίγο δέ θά ύπήρχε έλεύθερη έλληνική πόλη. Τά πελοποννησιακά κράτη δέ θά ήταν δυνατά νά συγκρατήσουν τόν άμέτρητο στρατό του έχθρου, καί τό τείχος πού ύψωσαν βιαστικά στόν 'Ισθμό πολλοί Πελοποννήσιοι μέ τό Σπαρτιάτη στρατηγό Κλεόμβροτο, άδελφό του ήρωικού Λεωνίδα, ήταν μάταιη έπιχείρηση.

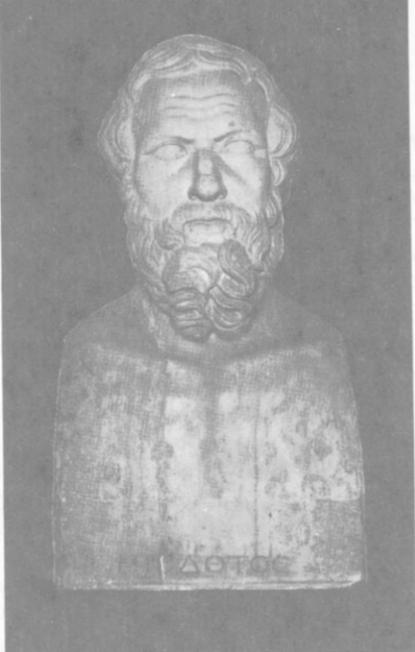
Στά πολεμικά συμβούλια, ό Θεμιστοκλής κατόρθωσε νά πείσει τέλος τό Σπαρτιάτη ναύαρχο Εύρυβιάδη, μόνον άφού άπειλήσε, πώς άν δέν άκουγόταν ή γνώμη του, οί 'Αθηναίοι θά άποτραβιόνταν άπό τόν άγώνα καί μέ τά καράβια τους θά πήγαιναν νά ζητήσουν άλλο ύπατριδα.

Είχε φτάσει ή μεγάλη στιγμή. 'Η παρουσία τών Περσών, πού βρίσκονταν πλιά στόν έλληνικό στόλο γέμιζε τρόπο τήν ψυχή τών ναυάρχων τών άλλων έλληνικών πόλεων.

Τό άκαταδάμαστο θάρρος, ή διορατικότητα, ή γενναιότητα κι ή έπιμονή του Θεμιστοκλή έσωσαν τήν 'Ελλάδα, τότε, καί μαζί της τόν έλληνικό πολιτισμό.

'Η ναυμαχία θά δινόταν τήν άλλη μέρα. Ό δαιμόνιος Θεμιστοκλής φοβήθηκε μήπως τήν τελευταία στιγμή, άν κι είχάν πάρει όλο

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ἱστορικός τῶν Περσικῶν πολέμων. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

οἱ Ἕλληνες μαζί τήν ἀπόφαση, φύγουν πολλά ἑλληνικά πλοῖα γιά τήν Πελοπόννησο πρῖν ἀπό τά χαράματα.

Ἀναγκάστηκε γι' αὐτό νά χρησιμοποιήσει δύσκολο τέχνασμα. Ἔστειλε κρυφά τόν ἔμπιστο δοῦλο του Σίκινο στόν Ξέρη νά τοῦ παραγγεῖλει «φιλικά», πῶς ἔπρεπε νά ἀποκλείσει μέ τά καράβια του τό στενό τῆς Σαλαμίνας, γιατί οἱ Ἕλληνες ἐτοιμάζονταν νά φύγουν καί θά ἔχανε τήν εὐκαιρία νά τοὺς νικήσει πέρα γιά πέρα. Οἱ Πέρσες πίστεψαν τό μήνυμα καί ἐνώ ἀκόμη ἦταν σκοτάδι ἔφτασαν στό ἄνοιγμα τοῦ στενοῦ. Τήν ἴδια ὥρα ἓνα μέρος τοῦ στρατοῦ τοὺς, ἀποβιβαζόταν στήν Ψυττάλεια.

Ἐκεῖνη τήν κρίσιμη νύχτα παρουσιάστηκε στό Θεμιστοκλή κι ὁ Ἀριστείδης, πού κατόρθωσε νά φύγει ἀπό τήν Αἴγινα μ' ἓνα μικρό καράβι, νά ξεγλιστρήσει ἀνάμεσα ἀπό τά ἐχθρικά πλοῖα καί νά βρεῖ τό Θεμιστοκλή. Τοῦ εἶχε δοθεῖ ἔξαφνα, ὅπως καί σέ ἄλλους ἐξορίστους, ἀμνηστία κι ἀφοῦ ἀνάγγειλε πῶς οἱ Πέρσες πλησίαζαν, δήλωσε ὅτι ἦταν πρόθυμος νά ἀγωνιστεῖ, αὐτή τή στιγμή τοῦ ὑπέρτατου κινδύνου, ὅπου τοῦ ὄριζαν, ξεχνώντας τίς παλαιές διαμάχες.

Μόλις ξημέρωσε, ἄρχισε ἡ σύγκρουση. Ἀπό τό Αἰγάλεω ψηλά ὁ Ξέρης, καθισμένος σέ θρόνο πού εἶχε διατάξει νά τοῦ στήσουν εἰδικά γιά τήν περίσταση, περίμενε νά ἴδῃ τήν ἐξέλιξη τῆς ναυμαχίας.

Χίλια πλοῖα περίπου καί γύρω στοὺς 300.000 ἄντρες εἶχαν οἱ Πέρσες. Οἱ Ἕλληνες 378 καράβια (180 ἦταν τῆς Ἀθήνας).

Τό τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλέους.
Σίκινος

Ὁ Ἀριστείδης

Μόλις δόθηκε τό σύνθημα, στούς ἤχους τῶν παιάνων, ὄρμησαν τά ἑλληνικά καράβια πάνω στά περσικά, πού λίγα-λίγα χιμοῦσαν νά μποῦν μέσ στά στενά. Ἡ γενναιότητα κι ἡ τέχνη πού ἔδειξαν οἱ Αἰγινήτες κι οἱ Ἀθηναῖοι ναῦτες, ἐμφύχωσαν ὄλους τούς Ἕλληνες. Ὑστερα ἀπό μερικές ὥρες, πλῆθος ἀπό σπασμένα ξύλα καραβιῶν καί πτώματα τῶν ἐχθρῶν γέμιζαν τήν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Πολλά ἀπό τά περσικά πλοῖα, στήν προσπάθειά τους νά φύγουν βιαστικά, συγκρούονταν μέ ἄλλα δικά τους, πού ἔρχονταν πίσω καί διαλύονταν. Ἡ καταστροφή ἦταν φοβερή. Ὁ ἑλληνικός στόλος εἶχε κερδίσει νίκη ἀφάνταστα λαμπρή.

Ὁ δαιμόνιος Ἀθηναῖος πρότεινε νά καταδιώξουν τά περσικά καράβια καί νά καταστρέψουν τά γεφύρια στόν Ἑλλήσποντο, ἀπ' ὅπου θά περνοῦσε τό περσικό πεζικό. Δέν εἰσακούστηκε. Γιά νά εἶναι ὁμως σίγουρος, πῶς ὁ στρατός τῶν Περσῶν θά ἐφευγε τό γρηγορότερο, ἔστειλε ξανά τό Σίκινο στόν Ξέρξη νά τοῦ παραγγίλει, «φιλικά δῆθεν καί πάλι», πῶς ἦταν ἀνάγκη νά περάσουν τό ταχύτερο οἱ Πέρσες τόν Ἑλλήσποντο, γιατί οἱ Ἕλληνες θά χαλάσουν τά γεφύρια*.

Ἀπογοητευμένος ὁ Ξέρξης ἀπό τή συμφορά, πίστεψε καί πάλι τό μήνυμα τοῦ Θεμιστοκλή. Βιαστικά γύρισε πίσω μέ τό στρατό του ἀποδεκατισμένο ἀπό τίς κακουχίες, τίς ἀρρώστιες καί τίς στερήσεις. Πίσω του ἄφησε τό Μαρδόνιο μέ 300.000 στρατό νά ξεχειμωνιάσει στή Θεσσαλία, ἐτοιμάζοντας τήν ἐπίθεση γιά τόν ἐρχόμενο χρόνο.

Ὁ ἴδιος ὁ Μέγας Βασιλεὺς, ταλαιπωρημένος ἀφάνταστα, ὅταν ἔφτασε στόν Ἑλλήσποντο, βρῆκε τίς γέφυρες χαλασμένες ἀπό τίς ἄγριες τρικυμίες. Πέρασε στήν ἀπέναντι ἀκτὴ πάνω σ' ἓνα θλιβερό καραβάκι. Τά ὄνειρά του γιά νά κυριαρχήσει στήν Ἑλλάδα τὰ ἐβλεπε νά σβήνουν. Ὁ στόλος του μετέφερε στήν Ἀσία τὰ λείψανα τῆς μεγάλης στρατιᾶς, πού ὅταν λίγους μῆνες πρὶν ἐμφανίστηκε στήν Ἑλλάδα, εἶχε σπείρει τόν τρόμο καί τόν πανικό. Ἡ μικρή κι ἀσήμαντη Ἑλλάδα, πού πίστευε ὅτι θά ἔπεφτε στά χέρια του καί μόνο στό ἄκουσμα τῆς ἀριθμητικῆς δύναμης τοῦ στρατοῦ του, τοῦ εἶχε ξεφύγει, ὅπως καί πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια στόν πατέρα του.

12. ΤΙΜΕΣ ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Ἐνωμένοι γιά πρώτη φορά οἱ Ἕλληνες ἀγωνίστηκαν καί νίκησαν στή Σαλαμίνα. Πολέμησαν μέ ἄφραστη γενναιότητα τήν ὥρα τῆς σύγκρουσης. Ἡ ἐκπληκτικὴ ὁμως αὐτὴ ἐπιτυχία ἦταν κυρίως ἔργο ἑνός μονάχα ἀνδρα, τοῦ Θεμιστοκλή. Ἐκεῖνος μέ τίς συμβουλές καί τίς ἐπιτυχημένες ἐνέργειές του εἶχε ὀδηγήσει στή νίκη.

Αὐτός ὀραματίστηκε τήν κατασκευή τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καί

πρόβλεψε τήν επανάληψη τῆς περσικῆς ἐπίθεσης. Αὐτός ὀργάνωσε τό σχέδιο τῆς ναυμαχίας, αὐτός ἐπίσης σκέφτηκε καί πραγματοποίησε τά τεχνάσματα πού ἔσπρωξαν τόν Ξέρξη νά ἐνεργήσει, ὅπως ἦταν βολικό στά σχέδιά του. Στή σύνεση, στήν ἐπιμονή, στήν ὑπομονή καί στήν εὐφυΐα του χρωστοῦσε ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα τή σωτηρία τῆς.

Ἐπιπλέον ἀπό τήν φυγή τῶν Περσῶν, ὅλοι οἱ Ἕλληνες μιλοῦσαν γιά κείνον. Οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες τόν κάλεσαν στήν πόλη τους, ὅπου τόν ἐτίμησαν ἐξαιρετικά. Τό βραβεῖο πού τοῦ πρόσφεραν γιά τή *σύνεσή του* ἦταν ἓνα στεφάνι ἐλιάς καί, μαζί, τοῦ χάρισαν ἓνα ἄραϊο ἄρμα. Ὄταν ἔφυγε, τριακόσια παλικάρια τόν συνόδεψαν ὡς τά σύνορα τῆς Λακωνικῆς.

Ἡ ὠραιότερη μέρα τῆς ζωῆς του, ὅπως ἔλεγε ἀργότερα ὁ ἴδιος, ἦταν ἡ μέρα πού μπαίνουντας στό στάδιο τῆς Ὀλυμπίας, γιά νά παρακολουθήσει τούς ἀγῶνες, ἀντίκρισε τόν ἐξαλλο ἐνθουσιασμό τοῦ πλήθους. Οἱ θεατές σταμάτησαν ξαφνικά νά προσέχουν τ' ἀγωνίσματα κι ὅλοι σηκώθηκαν καί τόν καταχειροκρότησαν, χαρακτηρίζοντάς τον σωτήρα τοῦ ἔθνους.

Τήν ἴδια ἐποχή πού κερδήθηκε ἡ ναυμαχία στή Σαλαμίνα, ἓνα ἄλλο μεγάλο γεγονός ἐγινε στή Δύση. Οἱ Καρχηδόνιοι, μεγάλοι ἀνταγωνιστές τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, θέλησαν νά χτυπήσουν τίς ἐλληνικές πόλεις τοῦ νησιοῦ. Ὁ Γέλων, ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, μέ τόν πεθερό του Θήρωνα, τύρανο τοῦ Ἀκράγαντα, ἀνάλαβαν τόν ἀγῶνα. Ἔτσι, ὅταν πολιορκήθηκε ἀπό τούς Καρχηδονίους ἡ πόλη *Ἰμέρα*, μέ τή βοήθεια πού ἔστειλαν ὁ Γέλων καί ὁ Θήρων, οἱ κάτοικοί τῆς κέρδισαν λαμπρή νίκη. Ὁ ἀρχηγός τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκας σκοτώθηκε, κι ὁ στόλος του πυρπολήθηκε. Μέ τήν ἐπιτυχία αὐτή σώθηκαν οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης.

Ἡ νίκη τῶν
Ἑλλήνων στήν
Ἰμέρα

13. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ

Παρ' ὅλη τή δόξα πού κέρδισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπό τή δεύτερη ἐλληνική νίκη, οἱ Σπαρτιάτες δέν πικράθηκαν. Στήν Ἑλλάδα ἔπαισαν νά ἔχουν ἐκείνοι μόνο τή φήμη τῆς πρῆτης πόλης. Κάθε Ἕλληνας, μετά τίς νίκες στό Μαραθῶνα καί στή Σαλαμίνα, πλάι στό ὄνομα τῆς Σπάρτης σκεφτόταν καί τό ὄνομα τῆς Ἀθήνας.

Στό μεταξύ, ἡ περσική ἀπειλή δέν εἶχε παύσει νά ὑπάρχει. Πολυάριθμος ἐχθρικός στρατός βρισκόταν στή Θεσσαλία κι εἶχε γιά συμμάχους τούς ἴδιους τούς Θεσσαλούς καί τούς Θηβαίους.

Ὁ Μαρδόνιος, κατάπληκτος ἀπό τήν ἀγωνιστική διάθεση τῶν Ἀθηναίων, προσπάθησε νά τοῦς πάρει μέ κάθε τρόπο μέ τό μέρος του. Τούς ὑποσχέθηκε τήν ἡγεμονία ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδας καί

μεγάλη αποζημίωση για την καταστροφή που είχαν προξενήσει στην πόλη τους οι Πέρσες, αν συμμαχοῦσαν μαζί του.

Οί περσικές προτάσεις ἐγίναν ἀπό τόν Ἀλέξανδρο, βασιλιά τῆς Μακεδονίας. Μαθαίνοντας οἱ Σπαρτιάτες τήν ἀποστολή του, βιάστηκαν νά στείλουν κι αὐτοί δικούς τους ἀπεσταλμένους στήν Ἀθήνα, μήπως λυγίσουν οἱ δυστυχημένοι πολίτες τῆς. Ἐπειδή δέν κατόρθωσαν νά καλλιεργήσουν τή γῆ τους οἱ Ἀθηναῖοι, μέ τή φοβερή περιπέτεια πού πέρασε ὁ πληθυσμός, καί τήν ἐρείπωση τῆς πόλης, προσφέρθηκαν οἱ Σπαρτιάτες ν' ἀναλάβουν μαζί μέ τούς συμμάχους τους τή διατροφή τῶν ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, ὅσο θά κρατοῦσε ὁ πόλεμος. Ἐμπρός στούς Σπαρτιάτες πρέσβεις, ὕστερα ἀπό πρόταση τοῦ Ἀριστείδη, οἱ περήφανοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἀποκρίθηκαν στόν ἀπεσταλμένο τοῦ Μαρδονίου πῶς «ὄσο ὁ ἥλιος πηγαίνει καί ξανάρχεται τόν ἴδιο δρόμο του, ποτέ δέ θά συμμαχήσουμε μέ τόν Ξέρξη· ἀλλά θά τοῦ ἀντιστεκόμαστε ὑπερασπίζοντας κι ἔχοντας βοηθούς μας τούς θεούς καί τούς ἥρωες, πού ἐκεῖνος χωρίς φόβο τούς ἔκαψε τούς ναούς καί τ' ἀγάλματα».

Ἡ περηφάνια
τῶν Ἀθηναίων

Ἀμέσως ὕστερα ἀπάντησαν καί στούς Λακεδαιμονίους πῶς «δέν ὑπάρχει τόσο πολύ χρυσάφι στή γῆ πουθενά, οὔτε χώρα τόσο ὑπέροχη στόν πλοῦτο καί στήν ὁμορφιά, πού ἐμεῖς γι' αὐτά τά καλά θά δεχτοῦμε νά πάμε μέ τό Μῆδο καί νά ὑποδουλώσουμε τήν Ἑλλάδα». Μέ περηφάνια ἀρνήθηκαν, ὕστερα, τήν πρόταση νά ἀναλάβουν τή διατροφή τους οἱ Λακεδαιμόνιοι κι οἱ σύμμαχοί τους. Τό μόνο πού ζήτησαν ἦταν «νά ξεκινήσει γρήγορα στρατός, γιατί τούς φαινόταν ὅτι δέ θά ἦταν μακριά ὁ καιρός, πού ὁ βάρβαρος θά παρουσιαζόταν καί πάλι, εἰσβάλλοντας στήν Ἀττική, μόλις ἔπαιρνε τήν εἶδηση πῶς δέν εἶχαν σκοπό νά κάμουν τίποτα ἀπό ὅσα τούς ζητοῦσε».

14. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π.Χ.)

Ἡ ἄρνηση τῶν Ἀθηναίων δέν ἀπέλπιζε τό Μαρδόνιο πού ἄρχισε στό μεταξύ νά κατεβαίνει ἀπό τή Θεσσαλία πρὸς τά κάτω.

Γιά δεύτερη φορά οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείψανε τήν πόλη τους μέ τήν ἀπόφαση ν' ἀντισταθοῦν καί πάλι στούς βαρβάρους, ἂν χρειαζόταν καί χωρίς τή σπαρτιατική βοήθεια, πού ἀκόμη δέν εἶχε φανεί.

Οἱ νέες προτάσεις τοῦ Πέρση στρατηγοῦ στούς Ἀθηναίους συνάντησαν νέα ἄρνηση. Ἔτσι, βιάδισε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας καί τήν «κυρίευσε ἐρημη», ὅπως γράφει ὁ Ἡρόδοτος. Παράδωσε στή φωτιά καί στήν καταστροφή ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ὄρθιο: «τείχη ἢ κατοικία ἢ ναό, ὅλα τά ἔριξε καί τά σῶριασε καταγῆς».

Οί Σπαρτιάτες έφτασαν, τέλος, με άρχηγό τό βασιλιά *Παυσανία*. Μαζί τους ήρθε βοήθεια κι από άλλες πόλεις τής Πελοποννήσου. Σ' αυτή τή δύναμη ενώθηκαν και 8.000 'Αθηναίοι όπλίτες. 'Ο στρατός του Μαρδονίου, άφου άφησε τήν 'Αθήνα, στρατοπέδευσε στήν πεδιάδα τών Θηβών, κοντά στόν ποταμό 'Ασωπό, γιά νά μπορεί ν' άναπτυχθεί τό ίππικό του. 'Απέναντί τους παρατάχθηκαν οι έλληνικές δυνάμεις (70.000 περίπου).

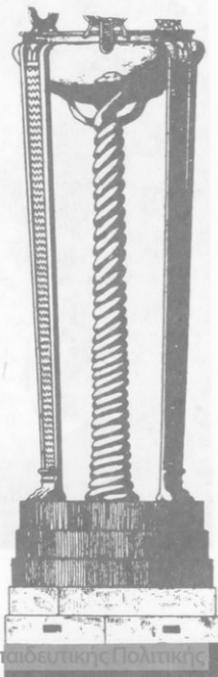
Στή μάχη πού άρχισε, ύστερα από άναμονή δέκα ήμερών, τή νίκη και πάλι τήν κέρδισαν οι έλληνικές δυνάμεις. Οι Πέρσες άγωνίστηκαν μέ γενναιότητα, οι 'Ελληνες όμως στάθηκαν άκαταμάχητοι, γιάτί πολεμούσαν γιά τή σωτηρία τής ίδιας τής χώρας τους.

Τά λάφυρα στό πεδίο τής μάχης ήταν πολλά και πλούσια. 'Ενα μέρος τους προσφέρθηκε στους θεούς: στό Δία τής 'Ολυμπίας και στόν Ποσειδώνα τής 'Ισθμίας. Στους Δελφούς έστησαν χρυσό τρίποδα πάνω σέ χάλκινη βάση, πού τή σχημάτιζαν οι κορμοί τριών φιδιών. Πάνω τους σκάλισαν τά όνόματα τών έλληνικών πόλεων πού πήραν μέρος στόν άγώνα ενάντιον τών βαρβάρων.

'Ο Παυσανίας πρότεινε νά κηρυχθεί ιερός τόπος τό πεδίο τής μάχης, και ό ποιητής Σιμωνίδης έγραψε ξανά ένα θαυμάσιο έπίγραμμα: «'Αν ή μεγαλύτερη άρετή είναι νά πεθαίνει κανείς παλικαρία, αυτό ξεχωρα τό χάρισε σέ μάς ή τύχη. Γιατί στήν προσπάθειά μας νά δώσουμε τήν έλευθερία στήν 'Ελλάδα, πέσαμε και πήραμε τήν άγέραστη δόξα».

Η έλληνική νίκη

Σχεδιαστική άναπαράσταση του μεγάλου χάλκινου τρίποδα, πού είχε χρυσό λέβητα και λίθινο στήριγμα, τους κορμούς τριών περιστρεφόμενων φιδιών πού τά κεφάλια τους στήριζαν τό λέβητα. Πάνω στό λίθινο αυτό στήριγμα χαράχτηκαν τά όνόματα όλων τών έλληνικών πόλεων πού πήραν μέρος στους άπελευθερωτικούς πολέμους ενάντιον τών Περσών. Τό έργο μεταφέρθηκε μετά τό τέλος τών αρχαίων χρόνων στήν Κωνσταντινούπολη, όπως και πολλά άλλα έργα, γιά διακόσμηση τής νέας πόλης, και σήμερα σώζονται έλάχιστα κομμάτια από τό λίθινο στήριγμα.

“Υστερα από τη μάχη των Πλαταιών, δέν πάτησε πιά περσικό πόδι στην Έλλάδα.

15. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ (479 π.Χ.)

Τήν ίδια μέρα πού οι έλληνικές πεζικές δυνάμεις μάχονταν στίς Πλαταιές, στή Μυκάλη, άπέναντι στή Σάμο, ό ένωμένος έλληνικός στόλος, μέ άρχηγούς τόν Άθηνάιο Ξάνθιππο καί τό Σπαρτιάτη Λεωτυχίδη, νίκησε μεγάλη περσική δύναμη στή στεριά κι έκαψε τόν έχθρικό στόλο.

16. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οί Περσικοί πόλεμοι στάθηκαν γιά τόν Έλληνισμό ένα γεγονός μέ τεράστια σημασία, πού τ' άποτελέσματά του παρουσιάστηκαν κα-

Λίθινο αντίγραφο τού περίφημου χάλκινου πρωτοτύπου τού γλύπτη Μύρωνα, τού Διακοβόλου. Ό άθλητής παριστάνεται τή στιγμή ακριβώς πού ετοιμάζεται νά ρίξει τό δίσκο, κι έτσι ό καλλιτέχνης έχει όλη τήν εύκαιρία νά τονίσει τήν ένταση τών μελών του. Τό αντίγραφο τού χαμένου πρωτοτύπου βρίσκεται σήμερα στό Μουσείο τού Βατικανού στή Ρώμη. Έργο τού λεγόμενου «αύστηρου ρυθμού», πού ό Μύρων ύπήρξε ένας από τούς σπουδαιότερους έκπροσώπους του.

θαρὰ στή διάρκεια τοῦ 5ου αἰ., τήν ἐποχὴ δηλαδή πού σημειώνεται ἡ πρὸ δημιουργικὴ περίοδος καὶ σταθεροποιεῖται ἕνας πρωτόφαντος πολιτισμός.

Μιά χούφτα ἄνθρωποι ἀντιστάθηκαν στή μεγαλύτερη καὶ πλουσιότερη αὐτοκρατορία τῆς ἐποχῆς καὶ νίκησαν. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ ἔδειξαν πόσο μικρὴ σημασία ἔχει ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ στό στρατό, ἂν δέ θερμαίνει τίς ψυχές τῶν ἀγωνιστῶν ἢ φιλοπατρία καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τήν ἐλευθερία. Ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία ἔστειλε σέ ἄλλη ἥπειρο ἕνα στρατό μωσαϊκό, πού τόν ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες ἀπὸ κάθε κατακτημένο κράτος. Δέν ὑπῆρχε συνοχὴ μεταξύ τους, κι οὔτε πολεμοῦσαν γιὰ ἰδανικά. Μοιραῖα διαλύθηκε ἡ τεράστια ἐκείνη δύναμη στήν ἀπόφαση τῶν λιγοστῶν Ἑλλήνων νά ἀγωνιστοῦν γιὰ

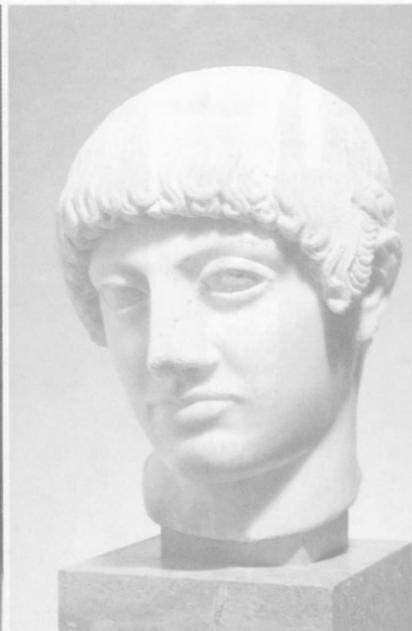
Τὸ «παιδί τοῦ Κριτίου». Ἐγαλμα νεαροῦ ἐφήβου, ἔργο πρωτότυπο, σέ μάρμαρο, τοῦ περίφημου γλύπτη Κριτίου – ἦταν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο πού φιλοτέχνησαν μετὰ τὴ φυγὴ τῶν Περσῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὸ σύμπλεγμα τῶν Τυραννοκτόνων, πού στήθηκε στήν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ ἀγαλμα αὐτὸ φαίνεται ἡ ἐλαφρῖα μελαγχολία πού καθρεφτίζεται στὰ πρόσωπα μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Κυρίως, ὅμως, ἀξίζει νά προσέξει κανεὶς τὴν ἀλλαγὴ στὴ στάση τοῦ σώματος, συγκρίνοντας αὐτὸ τὸ ἔργο μὲ τὸν Κοῦρο Ἀριστόδικο, ἕνα ἔργο τοῦ 490 π.Χ. Τώρα, βγαίνει ἐμπρὸς τὸ δεξιό, κι ὄχι τὸ ἀριστερὸ πόδι, καὶ τὸ κορμὶ ζυγίζεται κανονικά ὡς τὸ τελευταῖο μέλος του, ὕστερα ἀπὸ τὴν στάση αὐτὴ τῆς ἀνάπαυσης. Κάθε λεπτομέρεια τοῦ σώματος ἀποπνέει δύναμη κι ὀλόκληρο τὸ ἔργο ξεχωρίζει γιὰ τὴν τέλεια πραγματικὰ ἐργασία του. Ἔργο τοῦ 480 π.Χ. περίπου. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

νά διατηρήσουν τά μικρά κράτη τους, καί γιά νά μή χάσουν τήν ἐλευθερία τους, ἕνα μεγάλο ἀγαθό ἐξαφανισμένο στήν ψυχή τῶν στρατιωτῶν τοῦ Δαρείου, τοῦ Ξέρξη καί τοῦ Μαρδονίου.

Οἱ λίγοι, ἔτσι, νίκησαν τούς πολλούς. Τό πιό σπουδαῖο εἶναι ἡ περηφάνια κι ἡ αὐτοπεποίθηση πού οἱ Ἕλληνες ἀπόκτησαν, ὕστερα ἀπό αὐτή τήν ἀνέλπιστη ἐπιτυχία. Ἐνίωσαν τήν ἀνωτερότητα τοῦ πολιτισμοῦ τους, καί μ' αὐτό τόν ψυχικό πλοῦτο προχώρησαν καί δημιούργησαν τό μεγάλο αἰῶνα στήν πολιτική, στήν τέχνη καί στά γράμματα.

Ἄν ἡ Ἑλλάδα χανόταν τότε, δέ θά ἔβλεπε ποτέ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου τό θαῦμα τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα, πού ἀκόμη καί σήμερα, πλάι

Ἡ «κόρη τοῦ Εὐθύδικου» (ἀριστερά) καί ὁ «Ξανθός ἔφηβος» (δεξιά), δύο ἀριστουργηματικά ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, μέ τό χαρακτηριστικό, κάπως συνοφρυωμένο, ὄφος τῆς ἐποχῆς. Πρόκειται γιά ἔργα ἐξαιρετικῆς ποιότητας: ἡ κόρη ὀνομάζεται συμβατικά ἔτσι, γιατί ἐκεῖνος πού τήν ἀφιέρωσε στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν στή θεά Ἀθηνᾶ, λεγόταν Εὐθύδικος, ὅπως φαίνεται ἀπό τό κάτω μέρος τοῦ ἔργου, πού διατηρεῖται, μέ τήν ἐνπιγραφή βάση του. Ὁ ἔφηβος, εἶναι τό κεφάλι ἑνός κούρου τῆς ἐποχῆς, σέ φυσικό μέγεθος. Ὀνομάστηκε Ξανθός, γιατί ὅταν βρέθηκε χρυσαίαν τά μαλλιά του, ἀπό τά ἴχνη τοῦ χρώματος πού εἶχαν βάλει στήν ἀρχαιότητα στό κεφάλι του, γιά νά δείξουν πῶς τά μαλλιά του ἦταν ξανθά. Ἔργα τοῦ τέλους τῆς δευτέρης δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

στis ύψηλές ιδέες τής χριστιανικής θρησκείας, θρέφει τόν πολιτισμό τής εποχής μας (τόν έλληνοχριστιανικό). Στους γεμάτους αυτοθυσία άγώνες τών Έλλήνων στους Περσικούς πολέμους χρωστάει ό εύρωπαϊκός πολιτισμός τεράστια όφειλή.

Ή Άθήνα πρόσφερε πάνω άπ' όλες τίς πόλεις τότε. Σά νά ένηλικιώθηκε ξαφνικά κι ένωσε ποιά ήταν ή άποστολή της στόν κόσμο, μέ μεγάλη σοβαρότητα κι αίσθημα ευθύνης πήρε ήγετική θέση και κατόρθωσε νά άνταποκριθεί θαυμαστά στήν τόσο κρίσιμη περίσταση.

Ο ρόλος τής
Άθήνας

Καλύτερα άπό καθetí άλλο ή τέχνη τών τριάντα χρόνων μετά τούς Περσικούς πολέμους άντικατοπτρίζει αυτή τήν έντονη άλλαγή στή νοοτροπία τών Άθηναίων κι όλων τών Έλλήνων. Τά τριάντα χρόνια μεταξύ 479-450 π.Χ. τά λένε στήν ιστορία τής Τέχνης *άυστηρό ρυθμό*. Ή άλλαγή είναι φανερή: Τό κορμί στά αγάλματα στερεώνεται πιά μέ άλλο τρόπο σέ μία στάση φυσική και ζυγισμένη. Τό χαμόγελο χάνεται άπό τά πρόσωπα, αντίθετα μέ τήν προηγούμενη περίοδο, τότε πού άκόμη κι όταν ήταν πληγωμένος ή έτοιμοθάνατος ό άνθρωπος, χάραζε στή μορφή του τό «άρχαικό» μειδίαμα. Άυστηρή συλλογή και συγκέντρωση χαρακτηρίζει τήν έκφραση στά πρόσωπα τών αγαλμάτων και τών άλλων γλυπτών τής εποχής, πού είναι γεμάτα χυμό, φλόγα και δύναμη.

Ο άυστηρός
ρυθμός (479-450)

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Μιά σειρά άπό λαμπρές νίκες στό Μαραθώνα (490), στή Σαλαμίνα (480) και στis Πλαταιές (479) γλίτωσαν τούς Έλληνες άπό τό φοβερό Περσικό κίνδυνο.

2. Στίς συγκρούσεις μέ τούς Πέρσες φάνηκε ή άξία τών Άθηναίων, πού αρχικά μέ τό Μιλτιάδη κι ύστερα μέ τό Θεμιστοκλή κατόρθωσαν και τούς Έλληνες νά βοηθήσουν νά κερδίσουν τίς λαμπρές νίκες, και τό γόητρο τής πόλης τους νά ύψώσουν.

3. Άξέχαστη έμεινε μέσ στους αιώνες ή θυσία του Λεωνίδα μέ τούς 300 Σπαρτιάτες του στή μάχη τών Θερμοπυλών.

4. Οί άγώνες εναντίον τών Περσών δυνάμωσαν τό φρόνημα τών Έλλήνων. Ένωμένοι προσωρινά ξέφυγαν τόν κίνδυνο. Μιά χούφτα ανθρώπων κατόρθωσε και νίκησε άπέραντη αυτοκρατορία, μόνο γιατί ήθελε νά ζήσει ελεύθερη κι είχε τό αίσθημα πώς μάχεται για νά σώσει τήν πατρίδα πού υπεργαπούσε.

5. Ἡ αὐτοπεποίθηση κι ἡ περηφάνια πού δημιούργησε ἡ νίκη, ὁδήγησαν στό θαῦμα τοῦ πέμπτου αἰώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ χαρακτήρας τοῦ Θεμιστοκλή:

«Φαίνεται πώς τὰ πολιτικά τράβηξαν τό Θεμιστοκλή γρήγορα καί ζωηρά, καί έντονη ὀρμή τόν κυρίεψε γιά τή δόξα... κι ἦταν τόσο παράφορος γιά τή δόξα... ὥστε νέος ἀκόμα, ὅταν ἔγινε ἡ μάχη ἐναντίον τῶν βαρβάρων στό Μαραθώνα καί διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτός φαίνονταν οκεφτικός πολλές φορές, καί τίς νύχτες ἔμενε ἀγρυπνος, δέν πήγαινε στά συνηθισμένα συμπόσια κι ἔλεγε σέ κείνους πού τόν ρωτοῦσαν κι ἀποροῦσαν γιά τήν ἀλλαγή τῆς ζωῆς του, πώς δέν τόν ἀφηνε νά κοιμηθεῖ τό τρόποιο τοῦ Μιλτιάδη. Γιατί οἱ μὲν ἀξιοι νόμιζαν πώς ἡ ἦττα τῶν βαρβάρων στό Μαραθώνα ἦταν τό τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς πώς ἦταν ἡ ἀρχή μεγαλύτερων ἀγώνων καί γι' αὐτούς ἐτοίμαζε πάντοτε τόν ἑαυτό του γιά τό συμφέρον ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδας...».

Πλουτάρχου, «Βίος Θεμιστοκλέους», κεφ. 3 (Μετ. Α.Κ.)

2. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται βιαστικά:

«Τείχισαν οἱ Ἀθηναῖοι τήν πολιτεία τους, μέσα σέ λίγο διάστημα καί εἶναι φανερό ἀκόμα καί τώρα πώς τό χτίσιμο ἔγινε βιαστικά. Γιατί ἡ πρώτη σειρά ἀπό κάτω εἶναι ἀπό λογιῆς-λογιῆς πέτρες, πού ἐδῶ κι ἐκεῖ δέν εἶναι ταιριασμένες κολλητά, ἀλλά βαλμένες ὅπως τίς ἔδιναν οἱ βοηθοί, καί μῆταν στό τεῖχος πολλές στήλες ἀπό τάφους κι ἄλλες δουλεμένες πέτρες. Γιατί ὁ περιγυρος τοῦ τεῖχους ἔγινε μεγαλύτερος καί βγήκε ἔξω ἀπό τήν πολιτεία καί γι' αὐτό βιαστικά τὰ μετακίνησαν ὅλα ἀλογάριαστα. Ὑστερα πρόσταξε ὁ Θεμιστοκλῆς νά χτίσουν καί τὰ ὑπόλοιπα μέρη σά τεῖχη τοῦ Πειραιᾶ (πού εἶχε γίνει ἀρχή πρωτύτερα ὅταν ἦταν γιά ἕνα χρόνο ἀρχοντας τῆς Ἀθήνας πρώτος), γιατί πίστευε πώς ἡ τοποθεσία ἦταν κατάλληλη ἀφοῦ εἶχε τρία φυσικά λιμάνια καί πώς τώρα πού εἶχανε γίνει ναυτικοί θά συντελοῦσε πολύ νά δυναμώσει ἡ Ἀθήνα (γιατί πρώτος αὐτός τόλμησε νά πει πώς πρέπει νά πιαστοῦν ἀπό τή θάλασσα) καί ἀπό μιᾶς ἀρχῆς ἀνάπτυξε παράλληλα τόν Πειραιᾶ μέ τήν Ἀθήνα».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 93 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

Ὁ μεγάλος ἀγώνας ἐναντίον τῶν βαρβάρων εἶχε τὴν τελευταία στιγμή ἐνώσει τοὺς Ἕλληνες. Ὅταν ὁμως ἦρθε ὁ καιρὸς τῆς εἰρήνης, κάθε σπουδαία ἑλληνική πόλη-κράτος θυμῆθηκε τὰ παλιὰ κι εἶδε τίς ἄλλες πόλεις ὄχι σὰ μονάδες τοῦ ἴδιου ἔθνους, ἀλλὰ σὰν ἀντιπάλους. Κι ἐνῶ ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων στοὺς Περσικοὺς πολέμους στάθηκε μιὰ στιγμή ἐκπληκτικὴ στὴν ἱστορία τους, μὲ συνέπειες ἀνυπολόγιστα μεγάλες, ἡ ἔλλειψη ἐνότητας, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ ἐξοχο φεγγοβόλημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ὀδήγησε σὲ ἀτελείωτη σειρά ἐμφυλίων πολέμων, πού τελικὰ πλήγωσαν ἀνεπανόρθωτα τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια σύντριψαν ὅ,τι εἶχαν μὲ τόση πνοή καί μὲ τόση προσπάθεια δημιουργήσει.

Στὰ πρῶτα πενήντα χρόνια – τῆ λαμπρῆ Πεντηκονταετία – ἡ Ἀθήνα πῆρε τὴν ἡγετική θέση καί πρόβαλε τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα», δημιουργώντας μὲ τὸ μεσουράνημά της τὸν «χρυσὸν αἰῶνα».

1. Η ΠΡΩΤΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ – ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

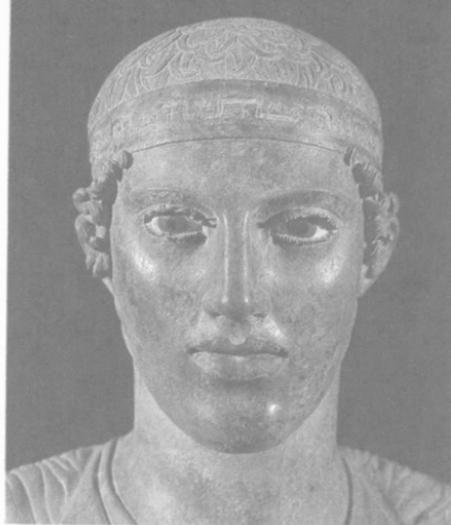
Οἱ Ἀθηναῖοι, θαμπωμένοι κι οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὴν ἐπιρροή πού ἀπόχτησαν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, πίστεψαν χρέος τους νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῶν ἀλύτρωτων Ἑλλήνων στὰ νησιά καί στὴ Μ. Ἀσία, πού βρισκόταν ἀκόμα στὴν κατοχὴ τῶν Περσῶν.

Στὸ πρόγραμμα αὐτό, γιὰ ἐλάχιστο διάστημα, ἠγήθηκαν οἱ Σπαρτιάτες. Μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πausanία τὰ ἑλληνικὰ καράβια ἐλευθέρωσαν τὰ νησιά στὸ Αἰγαῖο καί τράβηξαν γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῶν Στενῶν στὸν Ἑλλήσποντο, παίρνοντας τὴ Σησότ κι ὕστερα τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Ὑστερα ἀπὸ τίς ἐπιχειρήσεις αὐτές οἱ Σπαρτιάτες ἀποσύρθηκαν. Τὰ προβλήματα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τους, φλογερά πάντα καί κρίσιμα, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πανελλήνια πολιτικὴ καί νὰ περιοριστοῦν στὴ χώρα τους. Δέν ἀγαποῦσαν ἐξάλλου ποτέ τίς μακρινές ἐπιχειρήσεις.

Οἱ Πέρσες εἶχαν προσωρινὰ ἀποσυρθεῖ, κανεὶς ὁμως δέν ἤξερε πότε θὰ γύριζαν πίσω κι ἂν θ' ἄφηναν τὴν Ἑλλάδα ἡσυχὴ γιὰ καιρὸ. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἔπρεπε ν' ἀγρυπνοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρξει κι ἓνας ἀρχηγὸς πού νὰ ὀργανώσει ὅλην αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ Σπαρτιάτες ἄφησαν ἐλεύθερο τὸ δρόμο καί περιορίστηκαν στὰ θέματα τῆς Πε-

Ἀπόφαση νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνου τὴν ἡγεσία

Τό κεφάλι τοῦ χάλκινου ἡνίοχου πού ἐκτίθεται στό Μουσείο τῶν Δελφῶν. Πρόκειται γιά ἕνα ἀπό τά σπουδαιότερα ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, πού δείχνει τή θαυμασία ἐπεξεργασία καί τήν ἐξαιρετική δομή τοῦ σώματος σ' αὐτή τήν ἐποχή, ἐνῶ παράλληλα ἀξιοσημείωτο εἶναι τό θαυμασιό πρόσωπο. Ὁ ἡνίοχος διατηρεῖται ὀλόκληρος – τοῦ λείπει μονάχα τό ἀριστερό χέρι. Στό δεξιό κρατοῦσε τά χρώματα τῶν ἀλόγων τοῦ ἄρματος, πού ἔχει χαθεῖ – διατηροῦνται μονάχα τρία πόδια καί οὐρά ἀλόγου. Στό γεμάτο δύναμη θελκτικό πρόσωπό του ἐμφανίζουν τά θαυμασία μάτια, πού φιλοτεχνήμενα ἀπό διάφορα ὑλικά, ἀποδίδουν τά χρώματα τά πραγματικά τοῦ ματιοῦ, σέ ὅλες τίς ἀποχρώσεις του, καί ταυτόχρονα δίνουν μοναδική ζωντάνια στό ἔργο. Πρόκειται γιά τό ἀφιέρωμα τοῦ τύραννου τῆς Γέλας Πολυζάλου, πού νίκησε σέ ἄρματοδρομία στούς Δελφοῦς, τό 475 π.Χ. Ἔργο τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη Πυθαγόρα τοῦ Ρηγίνου, Ἰώως.

λοποννησιακῆς Συμμαχίας, οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἔχασαν τήν εὐκαιρία καί ἀποφάσισαν νά ἀναλάβουν αὐτοί τήν προστασία τῶν νησιῶν καί τῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Τούς τό εἶχαν ἐξάλλου ζητήσει οἱ τελευταῖες. *Ἔτσι οἱ ἐλληνικές πόλεις θά ἦταν ἡσυχες γιά τήν ἐξωτερική τους ἀσφάλεια καί θά μπορούσαν ν' ἀφοσιωθοῦν στά καθημερινά τους ἔργα.*

Α' Ἀθηναϊκή
συμμαχία

Τό 478/7 συγκροτήθηκε ἡ πρώτη Ἀθηναϊκή συμμαχία μέ τήν Εὐβοία, τίς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τίς περισσότερες Κυκλάδες, τή Σάμο, Χίο, Μυτιλήνη, καί πολλές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Προποντίδας. Ἔδρα τῆς ὀρίστηκε ἡ ἐρηθ Δῆλος καί ἀρχηγός ἡ Ἀθήνα.

Στόν Ἀριστείδη, πού τόν εἶχαν ξεχωρίσει οἱ ἄλλοι Ἕλληνες γιά τή λαμπρή του συμπεριφορά στίς ἐπιχειρήσεις τῆς Προποντίδας, ἀνάθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι νά ρυθμίσει τίς ὑποχρεώσεις κάθε πόλης. Στή δύσκολη αὐτή ὑπόθεση, ὁ «δίκαιος» Ἀθηναῖος τόσο σωστά τακτοποίησε τά πάντα, ὥστε δέν ἀκούστηκε τό παραμικρό παράπνο.

Ὅλες οἱ πόλεις θεωροῦνταν ἴσες μεταξύ τούς στή συμμαχία, τίς ἐπιχειρήσεις μόνο θά τίς κατεύθυνε ἡ Ἀθήνα. Ἄλλες θά ἔδιναν κάραβια (οἱ μεγαλύτερες) καί ἄλλες χρήματα, πού θά φυλάγονταν στό ναό τοῦ Ἀπόλλωνα στή Δῆλο. Ἡ εἰσφορά αὐτή σέ πλοῖα ἢ χρήματα ἦταν ἐτήσια.

2. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ

Οὐσιαστικό πρόβλημα στήν ἐξωτερική πολιτική τῆς Ἀθήνας ἦταν τό ἐμπόριό της πού ὀλοένα ἀνέβαινε. Γι' αὐτό, μέ τό δυνατό της στόλο θέλησε νά ἐλέγχει τούς ἐμπορικούς δρόμους στό Αἰγαῖο

καί στήν Ἀνατολική Μεσόγειο, ἀπό τόν Ἑλλησποντο ὡς τήν Κύπρο, ὅπου ἀκόμη ἀρμένιζαν ἐλεύθερα τά περσικά καράβια.

Τόν σπουδαῖο αὐτόν ἀγῶνα τόν ἀνάθεσαν σέ ἕνα μεγάλο στρατηγό, τόν Κίμωνα, γιό τοῦ Μιλτιάδη. Εὐγενικός, γενναῖος καί συνετός ὁ Κίμων θεμέλιωσε τή ναυτική ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντίθετος στό χαρακτήρα καί στίς πεποιθήσεις ἀπό τό μεγάλο Θεμιστοκλή, ἀκολούθησε ὡστόσο τήν πολιτική πού χάραξε ἐκεῖνος, μέ πρόγραμμα τήν ἀνάδειξη τῆς Ἀθήνας σέ πρώτη ναυτική δύναμη στήν Ἑλλάδα.

Δική του γραμμή ἦταν ὄχι ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλά ἡ συνενόηση καί ἡ εἰρηνική συνύπαρξη ἀνάμεσα στίς ἑλληνικές πόλεις. [Ὁ Πλούταρχος, ἕνας μεταγενέστερος συγγραφέας, τόν ὀνομάζει «ἑλληνικό ἡγεμόνα»]. Κι ἐπειδή πίστευε πῶς ἔπρεπε νά διατηρήσουν φιλικούς δεσμούς οἱ Ἀθηναῖοι μέ τήν Σπάρτη, ἐργάστηκε πολύ γι' αὐτή τήν ιδέα.

Ξεκαθάρισε τούς φοβερούς πειρατές τῆς Σκύρου καί μέ μιὰ σειρά νίκες του ἐξασφάλισε στούς Ἀθηναίους τή συμμαχία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στά παράλια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, καθώς καί ἀρκετῶν πόλεων στά παράλια τῆς Κιλικίας, τῆς Καρίας καί τῆς Παμφυλίας (ὑστερα ἀπό τή θαυμαστή νίκη ἐναντίον τοῦ Περσικοῦ στόλου, στόν ποταμό Εὐρυμέδοντα, τό 467 π.Χ.). Ἡ τεράστια αὐτή νίκη τοῦ Κίμωνα ἐλευθέρωσε τό Αἰγαῖο ἀπό τούς Πέρσες κι ἔδωσε τήν εὐκαιρία ν' ἀναπτυχθεῖ πολύ τό ἀθηναϊκό ἐμπόριο.

Στήν πολιτική σκηνή τῆς Ἀθήνας, ἐνῶ ὑπῆρχε ἀκόμη ὁ Θεμιστοκλής, κυριάρχησε ἡ γραμμή τοῦ Κίμωνα, πού συνεργαζόταν στενά μέ τόν Ἀριστείδη (ἀνῆκε κι αὐτός στό ἀριστοκρατικό κόμμα).

3. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

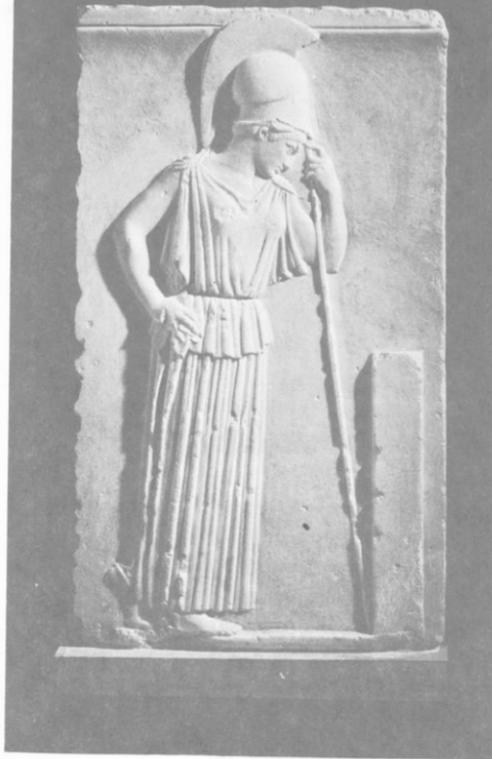
Σκληρή τύχη περίμενε τόν ἐμπνευστή τῆς νίκης τῆς Σαλαμίνας. Μέ τήν ἀφάνταστη διορατικότητά του κατᾶλαβε πῶς κάποτε θά ἔφτανε ἡ ὥρα νά συγκρουστεῖ ἡ Ἀθήνα μέ τή Σπάρτη. Ἦταν δύο κόσμοι ὀλότελα ἀντίθετοι κι ἡ συνενόηση μεταξύ τους, ὅσο κι ἂν τήν πίστευε δυνατή ὁ Κίμων, ἦταν γιά τό Θεμιστοκλή ἀπραγματοποίητη. Τό ἄγρυπνο μάτι του, ἐξάλλου, καί τό ἐξοχο αἰσθητήριό του τόν προειδοποιούσαν πῶς, γρήγορα, ὄχι μόνο ἡ Σπάρτη, ἀλλά κι ἄλλες ἑλληνικές πόλεις, ἰδιαιτέρα τά Μέγαρα κι ἡ Κόρινθος, πού ἡ ἄνθηση τῆς Ἀθήνας τίς ἔριχνε στή σκιά, δέ θά τῆς συγχωροῦσαν τά πρῶτα πού τόσο ἀπροσδόκητα εἶχε ἀποκτήσει.

Ἐνῶ ἀνοικοδομοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι τήν κούρσεμένη τους πόλη, ὁ

Τό πρόγραμμα
τοῦ Κίμωνα

Ἡ νίκη στόν
Εὐρυμέδοντα

Ἡ ὀχύρωση τῆς
Ἀθήνας

Μαρμάρινο ανάγλυφο με παράσταση Ἀθηνᾶς πού φορεῖ τήν περικεφαλαία της καί στηρίζεται στό δόρυ της. Τό βλέμμα της φαίνεται συγκεντρωμένο σέ μιά στήλη χαμηλή πού βρίσκεται πλάι της. Ἐχει δημιουργηθεῖ ἀπορία στούς ἐιδικούς τί νόημα ἔχει ἡ συλλογισμένη μορφή τῆς θεᾶς ἀπέναντι σ' αὐτή τή στήλη. Ὑποθέτουν πώς ἴσως εἶναι στήλη μέ νόματα πεσόντων στούς μακροχρόνιους πολέμους πού ἀκολούθησαν τούς ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες, ὥσπου νά ἐλευθερωθοῦν οἱ θάλασσοι ἀπό τόν Περσικό στόλο. Σ' αὐτούς τούς ἀγῶνες, στούς ὁποίους πρωτοστάτησε ὁ Κίμων, χάθηκαν πολλοί νεαροί Ἀθηναῖοι, γι' αὐτό ὑποτίθεται πώς ἡ ἔκφραση τῆς θεᾶς εἶναι τόσο θλιμμένη. Σύμφωνα μέ ἄλλην ἀποψη, ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι ἀπλῶς χαρακτηριστική τῆς ἐποχῆς πού κατασκευάστηκε τό ἔργο, καί ἡ θεά ἀπλῶς κοιτάζει τόν «ὄρο» (δηλ. τό λίθο πού προσδιορίζει τά σύνορα τοῦ ἱεροῦ της) ἡ ἔχει βυθιστεῖ στήν ἀνάγνωση τῶν λογαριασμῶν τοῦ ἱεροῦ της. Ὅρισμένοι ἀρχαιολόγοι πιστεύουν πώς ἡ στήλη εἶναι ἀφιέρωμα τῶν τεχνιτῶν πού χτίσανε τό Κιμῶνιο τείχος, γύρω στά 460 π.Χ. Κοιτάξτε πόσο ὠραία εἶναι ζυγισμένη ἡ παράσταση πάνω στήν ὀρθογώνια πλάκα. Ἡ ἐλαφρά πρός τά ἐμπρός γερετή στάση τῆς θεᾶς καί τό δόρυ ὅπου αὐτή στηρίζεται, σχηματίζουν ἕνα τρίγωνο πού κλείνει μέ τό θαυμασιό κεφάλι τῆς Ἀθηνᾶς. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Θεμιστοκλῆς πρότεινε νά τήν περιζώσουν μέ τείχος ἰσχυρό, κι ἐκεῖνη καί τόν Πειραιά. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφεραν μεγάλη ἀντίδραση σ' αὐτό τό σχέδιο. Βάζοντας, λοιπόν, τούς Ἀθηναίους νά ὑψώσουν ὅσο γινόταν γρηγορότερα, καί μ' ὅποιο ὕλικό ἔβρισκαν ἐμπρός τους, τά τείχη, ξεκίνησε ὁ Θεμιστοκλῆς νά πάει γιά συνεννοήσεις στή Σπάρτη. Εἶδαμε, πώς ὁ ἔξοχος πολιτικός, ὅπου δέν μπορούσε νά ἐπιβάλλει τήν ἀπόφασή του, ἔβρισκε τρόπο νά τήν πραγματοποιεῖ μέ πλάγια μέσα.

Φτάνοντας στή Σπάρτη, ἀργοποροῦσε νά συναντηθεῖ μέ τούς Ἐφόρους, ἔχοντας συνεννοηθεῖ μέ τούς συμπολίτες του νά τόν εἰδοποιήσουν, μόλις τό χτίσιμο τῶν τειχῶν θά εἶχε ἀρκετά προχωρήσει. Ἔτσι, ὅταν ἔφτασε τό μήνυμα, κι ἐπισκέφτηκε τίς ἀρχές τῆς Σπάρτης, στή νέα τους ἀρνηση ἡ ἀπάντηση ἦταν ἔτοιμη: τά τείχη πού θ' ἀσφάλιζαν τήν Ἀθήνα εἶχαν πιά ὑψωθεῖ ἀρκετά.

Τό περιστατικό αὐτό στάθηκε μοιραῖο γιά τό Θεμιστοκλή. Οἱ Σπαρτιάτες δέν τόν συγχώρησαν ποτέ γιά τήν ἀνελικρινεῖά του καί, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία, τόν ἐκδίκησαν.

Τό ἄστρο τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου εἶχε ἀρχίσει νά γέρνει πρὸς τή δύση του. Δέν τόν ἐβγαλαν ποτέ πιά στρατηγὸ οἱ συμπατριῶτες του, καί στή διαμάχη μέ τούς ἀριστοκρατικούς ἔχανε ὀλοένα. Στό τέλος, κατόρθωσαν οἱ ἀντίπαλοί του νά τόν ἐξοστρακίσουν (471). Μέ πληγωμένη τήν περηφάνια ζήτησε ἄσυλο στό Ἄργος, ὅπου προσπάθησε, ξεσηκώνοντας τούς δημοκρατικούς ἐκεῖ καί σ' ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου (Ἀρκάδες καί Ἡλείους), νά ἐνοχλήσει τούς Σπαρτιάτες.

Ἡ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίζεται (471 π.Χ.)

Στό μεταξύ, καί τόν Πausanias, τό νικητὴ τῶν Πλαταιῶν, τόν περιμένε ἀκόμη φοβερότερη τύχη. Κατηγορήθηκε πὼς πρόδωσε τίς ἀρχές τῆς Σπάρτης, ὅταν ἦταν στό Βυζάντιο, κι ὅτι ἔκαμε προσπάθεια νά συνεννοηθεῖ μέ τούς Πέρσες, γιὰ νά τούς παραδώσει τήν Ἑλλάδα καί νά τόν ἀναγνωρίσουν σατράπη της. Ἀφορμὴ στάθηκε τό θάμπωμα πού ἔπαθε ὁ λιτοδίαιτος Σπαρτιάτης, ὅταν ἀντικρίζοντας τόν ἀφάνταστο πλοῦτο τῶν Περσῶν στό Βυζάντιο ἔδωσε ὅτ' ἐαυτὸ του τὴν ἄδεια νά ντύνεται πλοῦσια καί νά ζεῖ μέ πολυτέλεια. Καταδικασμένος σὲ θάνατο, πρόσφυγε στό ἱερὸ τῆς Χαλκιοῦ Ἀθηνᾶς, ὅπου οἱ συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔχτισαν τὴν πόρτα τοῦ κτιρίου (πῆρε μέρος στή φριχτὴ τιμωρία ἢ μάνα κι ἡ γυναίκα του), ἀνοιξαν τὴ στέγη καί τόν ἄφησαν νά πεθάνει ἀπὸ τὴν πείνα καί τὸ κρῦο.

Ἡ Πausanias κατηγορεῖται

Οἱ Σπαρτιάτες στήν ὑπόθεση τοῦ Πausanias βρῆκαν εὐκαιρία νά ἀναμείξουν καί τό Θεμιστοκλή. Τόν κατηγορήσαν πὼς κάποια γράμματα τοῦ προδότη βασιλιᾶ τους ἦταν ἐνοχοποιητικά καί γι' αὐτόν.

Ἄσυλλόγιστα οἱ Ἀθηναῖοι τόν καταδίκασαν, τὴ φορά αὐτή, σὲ θάνατο. Δέν εἶχε πιά, ὅστερ' ἀπ' αὐτό, πού νά καταφύγει ὁ Θεμι-

Καταδικὴ τοῦ Θεμιστοκλή σὲ θάνατο

Ἐξαιρετὸ ἔργο τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ. Παριστάνεται ἡ δεξιὰ γωνιακὴ μορφή ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Δία στήν Ὀλυμπία, πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν παραπλάσιο τοῦ Ἀλφειοῦ – αὐτὸς εἰκονίζοταν στήν ἀριστερὴ γωνία – τὸν Κλαδέο. Τὰ δύο ποτάμια ὑποδήλωναν τὸ τοπίο ὅπου διεξαγόταν ἡ σκηνὴ πού παριστάνοταν στό ἀέτωμα, δηλ. ἡ προετοιμασία τοῦ μυθικοῦ ἀγῶνα Πέλοπα καί Οἰνομάου. Τὸ σῶμα τῆς μορφῆς ἔχει μιὰ ἀξιοθαύμαστη ρευστότητα, ἀξία γιὰ νά ἀποδώσει μέ ἀνθρώπινο σῶμα ἓνα ποτάμι. Ἔργο γύρω στὰ 460 π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

στοκλής στήν Έλλάδα, όπου σέ κάθε στιγμή κινδύνευε ή ζωή του, ξέφυγε έτσι κι έφτασε στήν αύλή του βασιλιά των Περωών Άρταξέρξη. Πέθανε λησμονημένος τό 461 π.Χ στή Μαγνησία τής Μ. Ασίας, πού τού είχε παραχωρηθεί από τό Μεγάλο Βασιλέα γιά νά ζει από τά εισοδήματά της.

Ή κατηγορία έναντίον του δέν άποδείχτηκε ποτέ, ή πόλη του όμως στερήθηκε άδικα τίς ύπηρεσίες του. Είναι παράξενο πώς ή δημοκρατική Άθήνα σκληρότερα άπ' άλλους μεταχειριζόταν εκείνους, πού μόνο αισθήματα εύγνωμοσύνης έπρεπε νά έμπνέουν στους πολίτες της. Κάθε πολιτικός πού άποκτούσε έπιρροή και φήμη, από τό φόβο πού αισθανόταν ό δήμος, μήπως θελήσει νά εκμεταλλευτεί τήν αίγλη του και γίνει τύραννος, παραμεριζόταν. Αυτό είναι ένα από τά παράξενα χαρακτηριστικά τής άθηναϊκής δημο-

Σύμπλεγμα μαρμάρινο από τό δυτικό άέτωμα του ναού του Δία τής Όλυμπίας. Καί τά δυό του άέτώματα άποτελούν άριστουργηματική έργασία του άσσηρου ρυθμού, πού διατηρήθηκε σέ αρκετά καλή κατάσταση και άποτελεί θαυμάσιο δείγμα των ιδανικών αυτού του ρυθμού. Ή έργασία έχει γίνει από Πελοποννήσιο γλύπτη. Στην εικόνα μας παριστάνεται ή Δηιδάμεια, ή νύφη πού παντρευόταν ό βασιλιάς των Λατιθών του Πηλίου, ό Περίθους. Στούς γάμους του είχε καλέσει και τούς Κενταύρους του Πηλίου. Καθώς όμως αυτοί μέθυσαν από τό κρασί του γαμήλιου συμποσίου, χωρίς νά μπορούν νά κυριαρχήσουν στόν έαυτό τους, όρμησαν νά άρπάξουν τίς καλεσμένες γυναίκες των Λατιθών, καθώς και τήν Ίδια τή νύφη πού παριστάνεται εδώ, καθώς ένας Κένταυρος έχει όρμησει νά τήν άρπάξει, γιά νά τήν άνεβάσει στο άλογίσιο σώμα του και νά τήν πάρει μαζί του. Ή Κενταυρομαχία, παλαιότερα, γιά τούς Έλληνες συμβόλιζε τόν άγώνα των ανθρώπων μέ τήν άγρια φύση και τήν προσπάθειά τους νά βελτιώσουν τόν πολιισμό. Οι Λατίθες συμβολίζουν τούς εύγενικούς ανθρώπους, ενώ οι Κένταυροι τήν άγρια φύση. Μετά τούς Περσικούς πολέμους, τό νόημα τής Κενταυρομαχίας διαφοροποιείται. Οι Λατίθες συμβολίζουν πλέον τούς Έλληνες πού άγωνίστηκαν έναντίον των πανίσχυρων βαρβάρων (αυτοί προσωποιοούνται από τούς Κενταύρους) και τούς νίκησαν. Έργο γύρω στά 460 π.Χ. Μουσείο άρχαίας Όλυμπίας.

Τό 464 ξεσηκώθηκαν στή Σπάρτη οί Είλωτες, ύστερα από ένα φοβερά καταστρεπτικό σεισμό. Άκολούθησε ή επανάσταση τών Ειλώτων τής Μεσσηνίας (Γ΄ Μεσσηνιακός πόλεμος, 464-455 π.Χ.), πού έφερε τήν πόλη σέ πολύ δύσκολη θέση. Ζήτησαν, τότε, οί Σπαρτιάτες τή βοήθεια τών Άθηναίων. Μέ συμβουλή του Κίμωνα δέχτηκαν εκείνοι, όρίζοντας μάλιστα τόν ίδιο ως άρχηγό του εκστρατευτικού σώματος. Ή εξέλιξη πού πήρε ή υπόθεση ήταν άπροσδόκητη. Οί επιχειρήσεις δέν πήγαιναν καλά καί, κάποια στιγμή, οί Σπαρτιάτες φάνηκαν δύσπιστοι στους Άθηναίους κι έδωσαν έντολή στόν Κίμωνα νά επιστρέψει μέ τό στρατό του στήν Άθήνα.

Ή Κίμων, ως εισηγητής τής άποστολής βοηθείας στή Σπάρτη, άντιμετώπισε μεγάλη έχθρότητα μόλις γύρισε στήν Άθήνα. Οί συμπολίτες του ένιωσαν βαθιά αγανάκτηση γιά τήν προσβολή πού τούς είχαν κάμει οί Λακεδαιμόνιοι.

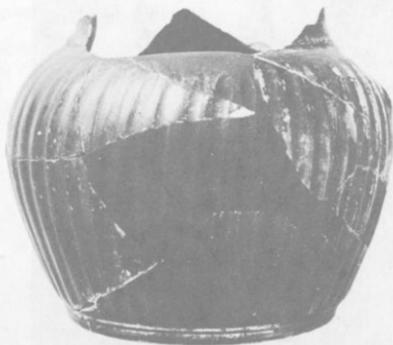
Έτσι, ό Κίμων θεωρήθηκε υπεύθυνος γιά τήν ήθική μείωση πού υπέστη ή Άθήνα.

Όσοι νά κατορθώσουν οί Σπαρτιάτες νά νικήσουν στόν πόλεμο τούς Μεσσηνίους, οί έχθροί του Κίμωνα πέτυχαν νά τόν έξοστρακίσουν (461).

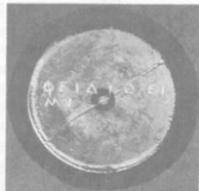
Στήν Ελλάδα ξεσπασαν σέ λίγο σοβαρές εμφύλιες συγκρούσεις καί σ' αυτές άναμείχθηκαν Άθηναίοι, Βοιωτοί, Μεγαρείς, Αιγινητες κ.ά.

Στό μεταξύ, ή άλλοτινή συμμαχική εισφορά κατάντησε μέ τόν καιρό νά γίνει φόρος, πού οί σύμμαχοι πόλεις πλήρωναν στήν Άθή-

Μεταφορά του
συμμαχικού
ταμείου στήν
Άθήνα (454 π.Χ.)

Τό κύπελλο (έχει κοπεί στό χείλος) καί ό πυθμένας του ίδιου αγγείου, μέ τήν έπιγραφή ΦΕΙΔΙΟ ΕΙΜΙ (είμαι του Φειδία). Πιστεύεται πώς σέ ώρα άπραξίας, ό μεγάλος γλύπτης, πού μετά τό 432 φιλοτέχνησε στήν Όλυμπία τό χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία, χάραξε τό όνομά του μέ γράμματα μάλιστα, πού τό σχήμα τους συνηθιζόταν τήν εποχή πού μικρό παιδί πήγαινε στό σχολείο. Μουσείο άρχαίας Όλυμπίας.

να· τό 454 μάλιστα φρόντισαν οί Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπό μίαν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τους στήν Αἴγυπτο ἐναντίον τῶν Περσῶν, νά μεταφέρουν γιά ἀσφάλεια τό συμμαχικό ταμεῖο ἀπό τή Δῆλο στήν Ἀθήνα (ἀργότερα, φυλαγόταν στόν Παρθενῶνα).

Στήν ἐπιχείρηση τῆς Αἴγύπτου οί Ἀθηναῖοι ἔχασαν πολλά πλοῖα, δικά τους καί τῶν συμμάχων, γι' αὐτό καί ἀνησύχησαν ζωηρά γιά τό μέλλον τῆς συμμαχίας τους, ἐξαιτίας τῆς ἀνασύστασης τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν Περσῶν. Ὑποχρεώθηκαν ὕστερ' ἀπ' αὐτό, νά περιορίσουν τήν ἐξωτερική πολιτική τους στήν καταπολέμηση τῶν περσικῶν δυνάμεων, γι' αὐτό κι ἐπιδίωξαν νά συμφιλιωθοῦν μέ τή Σπάρτη. Γιά τήν ἐπίτευξη τῶν δύο αὐτῶν σκοπῶν τό καταλληλότερο πρόσωπο ἦταν ὁ Κίμων.

Μέ εἰσήγηση τοῦ Περικλῆ, ἀρχηγοῦ τῶν δημοκρατικῶν, οί Ἀθηναῖοι τόν ἀνακάλεσαν ἀπό τήν ἐξορία κι ἀφοῦ μέ δική του μεσολάβηση ἔκλεισαν γιά πέντε χρόνια ἀνακωχή μέ τή Σπάρτη, τόν ἔστειλαν στήν Κύπρο. Στήν πολιορκία τοῦ Κιτίου πέθανε ὁ Κίμων, οἱ συμπολίτες του ὁμως συνέχισαν τίς ἐπιχειρήσεις καί τό 449 νίκησαν τούς Πέρσες στή Σαλαμίνα (τῆς Κύπρου).

Τό 448, πάλι μέ τή φροντίδα τοῦ Περικλῆ, πού κυριαρχεῖ πιά ὡς στρατηγός στήν πολιτική ζωή τῆς Ἀθήνας, κλείνουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰρήνη μέ τούς Πέρσες, πού ὑπογράφεται στά Σοῦσα. Ἀρχηγός τῆς πρεσβείας ἦταν ὁ Καλλίας, ἀντρας τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνα (Καλλίειος εἰρήνη). Ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν ἀναγνώρισε μέ τή συνθήκη τήν ἀνεξαρτησία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας.

Καλλίειος εἰρήνη
(448 π.Χ.)

Τό ἔτος 445 π.Χ. Ἀθηναῖοι καί Σπαρτιάτες κλείνουν εἰρήνη γιά τριάντα χρόνια (Τριακοντούτεις Σπονδαί) μέ τή φροντίδα τοῦ Περικλῆ.

Τριακοντούτεις
Σπονδαί

Τήν ἐποχή αὐτή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι στό ἐξωτερικό προσπαθοῦν νά ἀπλώσουν τήν ἡγεμονία τους, στό ἐσωτερικό φροντίζουν νά ὁλοκληρώσουν τό δημοκρατικό τους πολίτευμα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στό διάστημα τῆς Πεντηκονταετίας οἱ Ἀθηναῖοι ἰδρύουν τή μεγάλη συμμαχία, ὅπου ἐνώθηκαν 300 πόλεις. Ἀρχικά, ὅλα τά μέλη τῆς συμμαχίας εἶναι ἴσα, σιγά-σιγά ὁμως ἡ ἐγωιστική τακτική τῶν Ἀθηναίων μεταβάλλει τούς συμμάχους σέ φορολογουμένους.

2. Ἡ Ἀθήνα συνέχισε τόν ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν μικρασιατικῶν πόλεων ἀπό τούς Πέρσες.

3. Μέ τήν ἀποφασιστικότητα τοῦ Θεμιστοκλή τειχίζεται ἡ Ἀθήνα.

4. Ἀντίπαλοι τοῦ Θεμιστοκλή εἶναι οἱ ἀρχηγοί τῶν ἀριστοκρατικῶν: ὁ Κίμων καί ὁ Ἀριστείδης.

5. Κύρια πολιτική τοῦ Κίμωνα ἦταν ἡ συνύπαρξη τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καί ἡ διατήρηση καλῶν σχέσεων Ἀθήνας καί Σπάρτης.

6. Οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοί τῶν Περσικῶν πολέμων (Θεμιστοκλῆς καί Πausανίας) εἶχαν φοβερό τέλος.

7. Τό 448 κλείνεται ἡ Καλλίειος εἰρήνη καί τό 445 οἱ Τριακοντούτεις Σπονδές.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Στήν Πεντηκονταετία, οἱ ἐλληνικές πόλεις πηγαίνουν μέ τό μέρος τῆς Ἀθήνας ἢ τῆς Σπάρτης:

«Κι ἀφοῦ ἀπόδιωξαν (οἱ Ἕλληνες) τό βάρβαρο μέ τόν κοινό ἀγῶνα, δέν πέρασαν πολλά χρόνια καί χωρίστηκαν, ἄλλοι μέ τό μέρος τῶν Ἀθηναίων καί ἄλλοι μέ τῶν Λακεδαιμονίων, τόσο οἱ Ἕλληνες πού ἐπαναστάτησαν κι ἐλευθερώθηκαν ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν, ὅσο καί κείνοι πού εἶχαν πολεμήσει μαζί. Γιατί αὐτές οἱ δύο πολιτείες πρόβαλαν φανερά σάν οἱ δυνατότερες. Καί ὑπερεῖχε ἡ μία στή στεριά καί ἡ ἄλλη στή θάλασσα μέ τά καράβια τῆς».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 18 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

Α΄. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΣΤΕΡΕΩΝΕΤΑΙ

Στήν Ἀθήνα, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κίμωνα κι ἀφοῦ εἶχε πιά λείψει ὁ Ἀριστείδης, ἡ παρουσία ἑνὸς μέγιστου πολιτικοῦ, τοῦ Περικλῆ, πού εἴκοσι πέντε χρόνια συνέχεια τὸν ἔβγαζε ὁ λαὸς στρατηγὸ, στερέωσε τὴ δημοκρατία.

Κυρίαρχο σῶμα στήν Ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἦταν ἡ *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου*, πού συνεδρίαζε κανονικά, ἐκτός ἀπὸ τίς ἔκτακτες περιστάσεις, δυὸ φορές τὸ μῆνα στήν Πνύκα ἢ στοῦ Θεάτρο τοῦ Διονύσου. Τὴν ἀποτελοῦσαν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι πολῖτες τῆς Ἀττικῆς κι ὁ καθένας μπορούσε νὰ σηκωθεῖ καί νὰ πει τὴ γνώμη του. Ἐκεῖ ἀποφασίζονταν ὅλα τὰ σπουδαῖα ζητήματα κι ἀναδείχνονταν, μέ τὴ δύναμη τοῦ λόγου τους καί τὴν καθαρότητα τῆς σκέψης τους, οἱ ἄνδρες πού διοικούσαν τὸ κράτος. Ἡ Ἐκκλησία ἀποφάσιζε ἀκόμη τὸν πόλεμο ἢ τὴν εἰρήνη καί τὴν ὑπογραφή συμμαχιῶν.

Ἐκκλησία τοῦ Δήμου

Τὴ μεγαλύτερη δύναμη τὴν εἶχαν οἱ δέκα *στρατηγοί*. Αὐτοὶ ἦταν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου, φρόντιζαν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας καί κατεύθυναν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Ὁ καθένας τους ἀντιπροσώπευε μιὰν ἀπὸ τίς δέκα φυλές πού εἶχε ἰδρύσει ὁ Κλεισθένης.

Ἡ δικαιοσύνη πέρασε ὀριστικά στήν ἐξουσία τοῦ δήμου ἀπὸ τὸ 462, πού ὁ Ἄρειος Πάγος, τὸ παλαιὸ δικαστήριο τῶν εὐγενῶν, περιορίστηκε νὰ δικάζει μονάχα ἀδικήματα θρησκευτικὰ καί τούς φόνους «ἐκ προμελέτης».

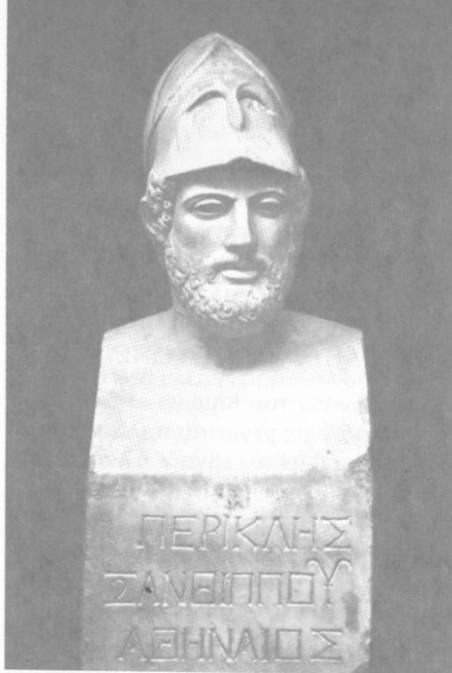
Οἱ νόμοι ἐτοιμάζονταν ἀπὸ τὴ *Βουλὴ τῶν 500* (ὅπου καί πάλι ἀντιπροσωπευόταν ἀπόλυτα ὁ λαός) καί ψηφίζονταν, ἀφοῦ γινόταν σχετικὴ συζήτηση στήν *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου*.

Βουλὴ καὶ ἔκκλησία

Ὁ Περικλῆς ὀλοκλήρωσε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στήν Ἀθήνα.

2. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Ἦταν τόσο σπουδαῖα ἡ παρουσία του, ὥστε τ' ὄνομά του δόθηκε στὴ λαμπρότερη ἐποχὴ τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας. Ἐξοχος ρήτορας, ἤρεμος (τὸν ἔλεγαν γι' αὐτὸ Ὀλύμπιο), ἦταν ἄνθρωπος σο-

Πορτραίτο του Περικλή. Έρμαϊκή στήλη στο Μουσείο του Βατικανού.

βαρός, στοχαστικός και ήξερε, πάνω απ' όλα, και σταθερή πολιτική γραμμή να χαράζει, και από τό πλήθος τών άξιων Άθηναίων πολιτών να διαλέγει τούς καλύτερους για συνεργάτες του. Είχε τή θαυμαστή δύναμη να πείθει τούς πολίτες μέ τό λόγο του, χωρίς ποτέ τούς κολακεύει.

Καταγόταν από μεγάλη γενιά (γιός του Ξανθίππου, του νικητή της Μυκάλης, και τής Άγαρίστης, άνιψιάς του Κλεισθένη). Η μόρφωση του ήταν έξαιρετική κι αγαπώντας τις πνευματικές συζητήσεις είχε στο στενό του περιβάλλον τό φιλόσοφο Άναξαγόρα, πού ύπήρξε και δάσκαλός του. Άφάνταστα εργατικός, παρουσιαζόταν μόνο όταν λογάριαζε να μιλήσει στην Έκκλησία, και σκοπό τής ζωής του έταξε να στερεώσει τή δημοκρατία, παρά τήν άριστοκρατική του καταγωγή. Ο Περικλής ύπήρξε, όπως είπώθηκε σωστά, «ή ψυχή τής πόλης του σέ μία εποχή πού ή πόλη του στάθηκε ή ψυχή τής Ελλάδας».

Άπό τις πρώτες του προσπάθειες ήταν να επιτρέπεται να εκλέγονται άρχοντες όλοι οί Άθηναίοι πολίτες. Έτσι πέτυχε τήν εξίσωση τών πολιτών, πού χρόνια όλόκληρα τή ζητούσαν οί κατώτερες τάξεις.

Γιά να βοηθήσει μάλιστα όχι μόνο τή συμμετοχή στην πολιτική αλλά και τήν πνευματική καλλιέργεια τών φτωχότερων πολιτών, μέ πρότασή του στην Έκκλησία του Δήμου άποφασίστηκε να δίνεται μισθός από τό κρατικό ταμείο σ' όσους έπαιρναν δημόσια άξι-

ώματα και, καθιερώνοντας τά θεωρικά (εισιτήρια δωρεάν), έδωσε τήν εύκαιρία στό λαό νά μπορεί νά πηγαίνει στό θέατρο.

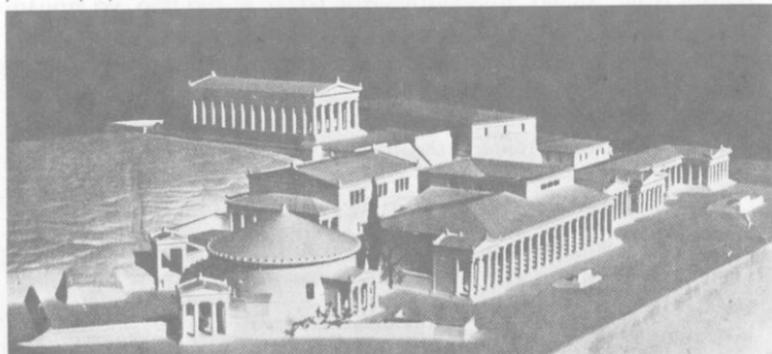
Λειτουργίες. "Όλοι οι πολίτες είχαν ίσα δικαιώματα. "Όρισαν όμως, ανάλογα μέ τόν πλοῦτο τοῦ καθενός και τίς υποχρεώσεις του, έτσι πού νά εξυπηρετείται τό κράτος, όταν χρειαζόταν νά γίνουν μεγάλα έργα (κατασκευή караβιών, ανέβασμα θεατρικών παραστάσεων, οργάνωση γυμναστικών αγώνων κτλ.). Γι' αυτό, οι πλουσιότεροι υποχρεώθηκαν νά παίρνουν μέρος στις λειτουργίες (πληρωμή χρημάτων, γιά τούς παραπάνω σκοπούς) και νά δίνουν, όταν υπήρχε ανάγκη, έκτακτες εισφορές.

3. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Ἄθηναίοι πολίτες. Τήν εποχή τοῦ Περικλή υπάρχουν οι Ἄθηναίοι πολίτες (πού είχαν γεννηθεῖ από πατέρα και μητέρα Ἄθηναίους). Μόνον αυτοί είχαν δικαίωμα νά ψηφίζουν, κι από αυτούς βγαίνουν οι ἄρχοντες και ὅλοι ὅσοι ἔπαιρναν μέρος στή διοίκηση τῆς πολιτείας. "Όλοι στά δικαιώματα είναι ἴσοι μεταξύ τους.

Μέτοικοι. Οι μέτοικοι ήταν Ἕλληνες από άλλες πόλεις, ἔγκαταστημένοι στήν Ἄθινα. Πλήρωναν ειδικό φόρο – τό μετοίκιο – γιά τήν προστασία και τήν ασφάλεια πού τούς πρόσφερε ἡ Ἄθινα. Δέν

Ἡ δυτική πλευρά τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, πού περιλάμβανε τά σπουδαιότερα διοικητικά κτίρια τοῦ χώρου. Ψηλά στό βάθος, εικονίζεται τό λεγόμενο Θηραεῖο – ναός τοῦ Ἡφαιστου, ὅπως ἀπέδειξαν οι σχετικές μελέτες. Κάτω, ἀπό ἀριστερά πρὸς τά δεξιά: τό στρογγυλό κτίριο είναι ἡ Θόλος ἢ Πρυτανεῖο, ὅπου γίνονταν διάφορες τελετές θρησκευτικοῦ χαρακτήρα κ.ά.π. Κατόπιν ὑπάρχει ἡ εἴσοδος πού ὀδηγεῖ στό Βουλευτήριο, πού τό κτίριό του είναι πίσω ἀκριβῶς ἀπό τό πλατυμέτωπο κτίριο μέ τό βωμό ἔμπρός, πού δέν είναι ἄλλο ἀπό τό Μητρώο, ἕνα εἶδος ληξιαρχείου τῆς ἀρχαιότητας. Κατόπιν ὑπάρχουν δύο ναοί – τοῦ Ἀπόλλωνα και τῆς Ἀθηνᾶς – και ὕστερα μία μεγάλη στοά σέ σχῆμα Π μέ βωμό ἔμπρός της, ἡ λεγόμενη Στοά τοῦ Δία. Τά τελευταία χρόνια ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἄλλη μία στοά, πού χρησίμευε ὡς δικαστήριο, ἡ Βασιλεῖος λεγόμενη Στοά. Σ' αὐτήν ἔγινε ἕνα μέρος ἀπό τῆ δίκη τοῦ Σωκράτη. Ἀναπαράσταση. Βρίσκεται στό Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

Τό βήμα στό λόφο τής Πνύκας στήν Ἀθήνα. Ἐκεῖ ἀνέβαιναν, ὅταν συνεδρίαζε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, οἱ διάφοροι ὀμιλητές γιά νά ποῦν τίς ἀπόψεις τους στό πλῆθος πού παρακολουθοῦσε τίς συνεδριάσεις.

ἐπιτρεπτόταν, ὅμως, νά ἔχουν κτηματική περιουσία ἢ σπίτια. Στόν πόλεμο τούς ἔπαιρναν στρατιῶτες.

Δούλοι. Ἡ πολυαριθμότερη τάξη ἦταν οἱ δούλοι, αἰχμάλωτοι πολέμου, παιδιά δούλων ἢ ἀγορασμένοι ἀπό δουλεμπόρους.

Δούλους χρησιμοποιοῦσε ἐκτός ἀπό τούς πολίτες καί τό κράτος: σέ ἀστυνομικά καθήκοντα, γιά δεσμοφύλακες, γιά λογιστές, γιά ἐργάτες σέ διάφορες δουλειές (ιδίως στά μεταλλεία καί στά λατομεία). Ἡ ζωή τους δέν ἦταν ιδιαίτερα σκληρή στήν Ἀθήνα, ὅπου συχνά τούς ἔπαιρναν καί γιά παιδαγωγούς (τίς γυναίκες γιά παραμάς), κι ἦταν σάν μέλη τῆς οἰκογένειας ἀγαπητά. Στά ἔξοχα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καθρεφτίζεται πολύ ἀντιπροσωπευτικά ἡ στενή σχέση τοῦ δούλου ἢ τῆς δούλης μέ τήν οἰκογένεια. Σπάνια λείπει ἡ μορφή τους πλάι ἀπό τό νεκρό ἢ τή νεκρή, πού παραστέκονταν καί ἐξυπηρετοῦσαν σ' ὅλη τους τή ζωή. Ἀκόμη κάθε ἔφηβος Ἀθηναῖος, ὅπου κι ἂν πήγαινε, εἶχε συνοδεία του ἕνα μικρό δούλο. Οἱ ἔμποροι κι οἱ ἐργοστασιάρχες χρησιμοποιοῦσαν πολλούς δούλους.

Ἄν τούς κακομεταχειρίζονταν ὁ κύριός τους, εἶχαν τό δικαίωμα οἱ δούλοι στήν Ἀθήνα, προσφεύγοντας ἰκέτες σ' ἕνα ναό, νά πωληθοῦν σ' ἄλλον ἀφέντη. Ὅρισμένους τούς νοίκιαζαν οἱ κύριοί τους στό κράτος, εἰσπράττοντας ἕνα μέρος ἀπό τό μισθό τους. Ὁ ἀριθμός τῶν δούλων στήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὑπολογίζουν ὅτι ἔφτανε τίς 200.000 ψυχές. Σ' ἐξαιρετικές περιστάσεις οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθέρωναν τούς δούλους τους (ἀπελεύθεροι).

4. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 5ου αἰ. π.Χ.

Τό χαρακτηριστικό στόν πολιτισμό τῆς κλασικῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι κάθε ἐκδήλωση εἶχε κέντρο της τόν ἄνθρωπο.

Ὅσα ὑλικά ἀγαθά κι ἂν ἀποκτήσει κανείς στή ζωή, πάντα θέλει κάτι περισσότερο, μέ ἀποτέλεσμα νά μὴν εἶναι ποτέ εὐχαριστημένος

Δικαστικές χάλκινες ψήφοι. (Προσέξτε τήν ἐπιγραφή: ΨΗΦΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ). Οἱ ψήφοι ἦταν δύο εἰδών: οἱ ἀθωωτικές, πού ὅπως ἐδῶ ἔχουν τόν ἐξέχοντα ἄξονά τους γεμάτο, καί οἱ καταδικαστικές, πού εἶχαν τόν ἄξονα ἀνοικτό. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.

Βάρη μολύβδινα ἢ χάλκινα. Τά ἀνάγλυφα σύμβολα καί οἱ ἐπιγραφές προσδιορίζουν τό βάρος πού ἀντιπροσωπεύει τό καθένα. Βρέθηκαν στίς ἀνασκαφές τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

Κελύδρα πῆλινη τῆς Ἀντιοχίδας φυλῆς. Βρέθηκε στίς ἀνασκαφές τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς καί ἐκτίθεται στό ἐκεῖ Μουσεῖο, στή Στοά Ἀττάλου. Βλέπετε κάτω τήν ἐκροή, ἀπ' ὅπου χυνόταν τό νερό, καθῶς μιλοῦσε ὁ ῥήτορας.

Μέτρα βάρους για ύγρὰ εἶδη. Ἀπό τίς ἀνασκαφές τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

καί νά μήν εἶναι δυνατό νά κερδίσει τήν ἡρεμία καί τή γαλήνη. Ἐχοντας συλλάβει οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι τό ἀληθινό νόημα τῆς ζωῆς, προτιμοῦσαν νά χαίρονται τήν κάθε τους ἡμέρα ἀπλά καί εἰρηνικά στό ὑπαιθρο, ἐνώ τό σπίτι τους ἦταν πολύ ἀπλό μέ λίγα δωμάτια καί ἕναν ὄροφο συνήθως. Τά ἐπιπλα ἦταν λιτά κι αὐτά, ὅπως κι ἡ τροφή τῶν ἀρχαίων: λαχανικά, ἐλιές, παστά ψάρια καί, σπάνια, στίς γιορτές κυρίως καί στίς θυσίες, κρέας ψητό. Στή διασκέδασή τους ἀγαποῦσαν νά πίνουν κρασί, φρόντιζαν ὁμως νά τό ἀνακατεύουν μέ νερό, γιατί ἤθελαν νά κάνουν κέφι χωρίς νά μεθοῦν, γιά νά μήν κινδυνεύουν νά χάσουν τήν ἀνθρώπινη ἐξιοπρέπειά τους.

Τό ντύσιμό τους ἦταν κι αὐτό ἀπλούστατο: ἕνα μακρὺ ἔνδυμα, ὁ χιτῶνας, πού τόν φοροῦσαν μέ μιὰ ζώνη στή μέση. Στήν ἀρχαιότητα ἡ κομψότητα στό ντύσιμο ἦταν δείγμα τῆς καλαισθησίας τοῦ καθενός. Μποροῦσαν, ἀνάλογα μέ τό γούστο τους, νά πτυχώνουν μέ πολλούς τρόπους τό χιτῶνα, κυρίως οἱ Ἴωνες πού μέ τά λινά τους φορέματα ἔφτιαχναν πλήθος δίπλες. Ἐπάνω φοροῦσαν τό ἱμάτιο, ἕνα μεγάλο, πλατὺ καί μακρὺ κομμάτι ὑφασμα μάλλινο, πού τό τύλιγαν στό σῶμα τους πάλι μέ πολλούς τρόπους. Χρησίμευε σάν

Σχάρα πήλινη πού βρέθηκε στήν περιοχή τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ ἕνα πλῆθος ἀπό σκευὴ μαγειρέου, πού στό σχῆμα καί στό μέγεθος δέ διαφέρουν διόλου ἀπό τά σημερινά. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

τό δικό μας πανωφόρι. Στά πόδια φορούσαν σαντάλια, κι οι γυναίκες άγαπούσαν νά βάζουν διάφορα κοσμήματα. Ή μόδα στό χτένισμα άλλαζε συχνά, όπως και σήμερα.

Οί Έλληνες ήταν λαός του υπαίθρου. Πολλές ώρες τής ημέρας τής περνούσαν στήν Άγορά, τό χώρο όπου συγκεντρώνονταν καθημερινά οι πολίτες εκεί, περιδιαβάζοντας στίς Στοές, συζητούσαν γιά τά θέματα τής ημέρας και γιά τήν πολιτική. Γυμνάζονταν καθημερινά στά *γυμναστήρια*. Συχνά περνούσαν από διάφορα καταστήματα, κουρεία, μυροπωλεία, παπουτσαδικά και σιδεράδικα, όπου συναντιόνταν μέ άλλους γνωστούς.

Μεγάλες συζητήσεις, μέ ειδικό θέμα, γίνονταν στά *συμπόσια*, βραδινά δείπνα, όπου μαζεύονταν οι άντρες και ξαπλωμένοι σέ κλίνες έτρωγαν κι έπιναν κουβεντιάζοντας.

Οί γυναίκες δέν έπαιρναν μέρος στή δημόσια ζωή, ούτε παρουσιάζονταν στίς συναναστροφές των άνδρων. Καταγίνονταν μέ τίς σπιτικές δουλειές, και δέν ήταν ώραίο νά κυκλοφορούν στους δρόμους. Μόνο στίς θρησκευτικές τελετές εμφανίζονταν δημόσια. Οί οικοδέσποινες είχαν πολλές υπηρέτριες· αυτές φρόντιζαν και τόν καλλωπισμό τους, όπως βλέπουμε στίς άγγειογραφίες. Ο πατέρας ή οι συγγενείς τους διάλεγαν τόν άντρα πού θά τούς έδιναν, χωρίς νά τίς ρωτήσουν.

Ο Έλληνας πολίτης, κυρίως ο Αθηναίος, ξεχώριζε στόν άρχαίο κόσμο γιά τήν άγάπη πού είχε στή συζήτηση και τήν ευθύνη πού

Ή ζωή των
γυναϊκών

Οί Αθηναίοι
ύπεύθυνοι
πολίτες

Σκηνή γυναικωνίτη από έρυθρόμορφο ακεύος. Ή νύφη παρουσιάζεται δεξιά στεφαναμένη έμπρός από τήν κλίνη της. Είναι ή Άλκησις. Πρός τά άριστερά της κάθεται μιά γυναίκα πού παίζει μέ ένα περιστέρι, ενώ μιά άλλη τήν παρακολουθεί, άκουμπώντας στήν πλάτη της. Άριστερότερα, μιά άλλη γυναίκα στολισμένη - όλες φορούν επίσημα φορέματα -, στολίζει μέ λουλούδια μιά λουτροφόρο - ειδικό άγγείο, μέ τό όποιο μετέφεραν τήν παραμονή του γάμου νερό από τήν πηγή Καλλιρρόη, γιά νά γίνει μ' αυτό τό τελευταίο παρθενικό λουτρό τής μελλοννυμφης. Σέ περίπτωση πού ό νέος ή ή νέα πέθαιναν πρίν παντρευτούν, συνήθιζαν νά βάζουν ως «σήμα» στόν τάφο τους, μιά λουτροφόρο. Τό ακεύος πού είχε τήν παράσταση αυτή βρέθηκε στήν Έρέτρια. Γύρω στά 425 μ.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Ή φιλοσοφία από τόν νομοτόμο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αίσθανόταν σάν μέλος τῆς πόλης του, γι' αυτό καί θεωροῦσε χρέος του νά πηγαίνει στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου καί νά παρακολουθεῖ τήν πολιτική κατάσταση, ἐκφράζοντας ἐλεύθερα τή γνώμη του.

5. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ἡ ἐκπαίδευση στήν Ἀθήνα ἦταν ἀπλή κι ὄχι κουραστική. Σκόπος της ἦταν νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά σκέφτεται σωστά καί νά εἶναι εὐγενής, μέ καλό γοῦστο, ἀξιοπρεπής. Ἐξίσου σκόπευε νά ἀναπτύξει ἄρμονικά τό κορμί τῶν παιδιῶν· γι' αὐτό ἔδιναν στή γυμναστική μεγάλη σημασία, ἔχοντας εἰδικούς δασκάλους, τούς παιδοτρίβες.

Τά παιδιά ἔμεναν ὡς ἐφτά χρονῶν σπíti τους. Συνηθισμένα παιγνίδια τους ἦταν τά κότσια, τό στεφάνι κ.ἄ. Ὑστερα τά ἔστελναν στά σχολεῖα, πού ἦταν ἰδιωτικά, στούς γραμματιστές. Ἐκεῖ μάθαιναν ἀνάγνωση, γραφή, ἀριθμητική καί διάβάζαν τά ποιήματα τοῦ Ὀμήρου καί ἄλλων ποιητῶν. Τεράστια σημασία ἔδιναν καί στή μουσική μόρφωση τῶν παιδιῶν.

Ὡστόσο τό μεγαλύτερο καί καλύτερο σχολεῖο ἦταν ἡ ἴδια ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας. Ὅπου κι ἂν κυκλοφοροῦσε ὁ νέος, στούς δρόμους, στά καταστήματα ἢ στήν Ἀγορά, εἶχε τήν εὐκαιρία ν' ἀκούσει τίς σκέψεις καί τίς ἰδέες τῶν μεγαλυτέρων καί μέ τή συναναστροφή τους νά καλλιεργήσει τό πνεῦμα του.

Σοφιστές

Στίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 5ου αἰῶνα, πού ἡ Ἀθήνα ἔγινε τό

Μικρή ἐρυθρόμορφη οἰνοχόη (χοῦς), ἀπό αὐτές πού κρατοῦσαν τά παιδιά στή γιορτή τῶν Ἀνθεστηρίων στή Ἀθήνα. Στήν εἰκόνα μας ἓνα παιδάκι παίζει μέ μιὰ γάτα. Δεύτερη πενηνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Δεκάδραχμο ἀσημένιο ἀθηναϊκό μέ κεφάλι τῆς Ἀθηνᾶς, πού φορεῖ στεφάνι ἐλιάς. Τά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου εἶναι γινωμένα μέ βάση παλαιότερη τεχνοτροπία, πού σ' αὐτά τά χρόνια δέ συνηθίζταν πιά. Διατηρήθηκε ὁμως αὐτός ὁ τύπος σ' ἀνομιματά ὡς τόν 4ον αἰ. π.Χ. Χρονολογεῖται μεταξύ 480-470 π.Χ.

πνευματικό καί καλλιτεχνικό κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πλήθος μορφωμένων ἀνθρώπων ἔφτανε στήν πόλη. Ἐπειδή θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νά μάθει ὁ νέος νά ἐκφράζει σωστά καί μέ ἀκρίβεια τή σκέψη του καί νά μπορεῖ νά μιλάει στό πλήθος, ἔγινε συνήθεια, τότε, νά πηγαίνουν οἱ νέοι σ' αὐτούς τούς μορφωμένους πού ἔρχονταν ἀπό ἄλλες πόλεις (σοφιστές) καί νά διδάσκονται ἀπό αὐτούς τή ρητορική. Οἱ σοφιστές ἔπαιρναν μεγάλη πληρωμή.

Δεκαοχτῶ χρονῶν οἱ ἔφηβοι τῆς Ἀθηνᾶς γράφονταν στούς ἐπίσημους καταλόγους τῶν πολιτῶν καί πήγαιναν στρατιῶτες, ἀφοῦ ἔδιναν τόν περίφημο ὄρκο. Ὑπηρετοῦσαν γιά δύο χρόνια. Ὡς ἐξήντα χρονῶν εἶχε τό δικαίωμα ἡ πολιτεία νά τούς καλέσει σ' ἀπλά, ἂν κινδύνευε ἡ πόλη. Ἀπό 50 χρονῶν καί πέρα δέν ἔπαιρναν μέρος σ' ἐκστρατείες ἔξω ἀπό τήν Ἀττική.

Ἄορκος

6. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Μέ τήν αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ χρειάστηκε νά ἔρχονται τρόφιμα ἀπό τόν ἔξω κόσμο: παστά, σιτάρι κ.ἄ.

Ἡ ἀνθηση ὁμως τῆς βιοτεχνίας ἀπαιτοῦσε κι ἄλλων πολλῶν εἰδῶν τήν εἰσαγωγή. Ἔτσι ἔφερναν ἀπό τίς πόλεις τοῦ Εὐξείνιου Πόντου παστά, δέρματα ἀκατέργαστα, ξυλεῖα, σιτάρι καί δούλους. Ἐπίσης ξυλεῖα γιά τή ναυπήγηση караβιῶν καί μέταλλα ἔρχονταν ἀπό τήν παραλία τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης. Ἀρκετή ποσότητα ἀπό σιτηρά ἔφτανε ἀπό τήν Αἴγυπτο, ἀπ' ὅπου ἔρχονταν κι ἄλλα εἶδη χρήσιμα στή βιοτεχνία.

Μέ τίς πρῶτες ὕλες τά πολυάνθρωπα ἀθηναϊκά ἐργαστήρια τοῦ 5ου αἰῶνα κατασκεύαζαν ὑφάσματα, ὄπλα, δέρματα καί ἐπιπλα, ὄνομαστά στήν ἀρχαιότητα. Ἐκτός ἀπό τήν ἐσωτερική κατανάλωσή τους γινόταν καί σημαντική ἐξαγωγή. Ἐνα εἶδος πού ἔφτανε παντοῦ σ' τόν ἔξω κόσμο ἦταν τά ἔξοχα ἀγγεῖα τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμικοῦ.

Ἡ ἀθηναϊκή βιοτεχνία

Ἡ ἀνθηση τῆς πόλης καί τό πλοῦσιο ἐμπόριό της τήν ἔκαμαν νά

πλημμυρίσει από ξένους εμπόρους, και να δημιουργηθεῖ τεράστια κίνηση στην Ἀθήνα καί στον Πειραιά. Καί στίς δύο πόλεις κυκλοφοροῦσαν πληθος νομίσματα ἀπό τόν κόσμο, πού οἱ *τραπεζῖτες* τά ἀντάλλαζαν μέ τά ὠραία ἀθηναϊκά. Ταυτόχρονα τό νόμισμα τῆς Ἀθήνας ἔφτανε σ' ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ στερεώνεται τό δημοκρατικό πνεῦμα στήν Ἀθήνα.
 2. Ὁ Ἄρειος Πάγος χάνει τελείως τή δύναμή του.
 3. Ὁ Περικλῆς στάθηκε ὁ ἀντιπροσωπευτικός τύπος τοῦ τέλειου Ἀθηναίου πολίτη.
 4. Οἱ κοινωνικές τάξεις στήν Ἀθήνα ἦταν τρεῖς: οἱ πολῖτες Ἀθηναῖοι, οἱ μέτοικοι καί οἱ δοῦλοι.
 5. Ἡ κατοικία, τό ντύσιμο, ἡ τροφή κι οἱ ἄλλες λεπτομέρειες στή ζωή τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἀπλές, χωρίς πολυτέλεια.
 6. Ἡ ἐκπαίδευση δέν ἦταν κρατική. Μεγάλη φροντίδα ἔδιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι νά ἀσκηθοῦν στή ρητορική.
 7. Ἡ Ἀθήνα, ὀλόκληρη τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ, στάθηκε «σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας».
 8. Τό ἀθηναϊκό ἐμπόριο κυριαρχεῖ σ' ὀλόκληρο τόν τότε γνωστό κόσμο.
-

Β'. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Τό 449 π.Χ. ο Περικλής πήρε μιάν αξιέπαινη πρωτοβουλία: νά καλέσει Πανελλήνιο Συνέδριο μέ θέμα συζήτησης τήν ανοικοδόμηση τών Ιερών, πού ακόμη κείτονταν σέ έρείπια ύστερα από τούς Περσικούς πολέμους. 'Ακόμη μέ πολύ σωστό πνεύμα ήθελε νά άποφασιστεί ή κατάργηση τών φόρων πού πλήρωναν τά έλληνικά καράβια στά διάφορα λιμάνια, καί όλες οί πόλεις νά φροντίσουν γιά τήν έξασφάλιση τών θαλασσινών δρόμων.

'Η τόσο σπουδαία αύτή σκέψη έπεσε στού κενό. Οί σύμμαχοι τής 'Αθήνας, καθώς καί οί Σπαρτιάτες καί οί πόλεις τής Πελοποννήσου, ήξεραν πώς, ενώ ή 'Αθήνα μιλούσε γιά πανελλήνια σχέδια, στή ούσία ό έγωισμός της δέν τήν άφηνε νά ίδει ίσες τίς άλλες πόλεις. 'Ετσι, δέν άνταποκρίθηκαν στήν πρόταση τών 'Αθηναίων.

'Ο Περικλής δέν πρέπει νά παραξενεύτηκε γιά τήν άρνησή τους. 'Ηταν φυσικό καί οί Σπαρτιάτες καί οί άλλοι 'Ελληνες, βλέποντας τήν 'Αθήνα νά έχει φτάσει σέ τόση άκμή, νά ένοχλούνται καί νά τήν έχθρεύονται. Ποτέ, στού διάστημα τής αρχαιότητας, δέν μπόρεσε καμιά έλληνική πόλη νά άνεχθει εύκολα τήν άνθηση τής άλλης καί νά μήν τή βλέπει σάν αντίπαλο.

Τά άθηναϊκά ιερά είχαν καταστραφεί στούς Περσικούς πολέμους.

Οί άλλες έλληνικές πόλεις ύποβλέπουν τήν 'Αθήνα

'Ο Παρθενών - δυτική πλευρά - από τά Προπύλαια. 'Επιδιωξη τών αρχιτεκτόνων στούς κλασικούς χρόνους ήταν νά φαίνεται ή όψη τού ναού σέ τρία τέταρτα από τήν είσοδο, έτσι ώστε νά μή χάνεται ή τρίτη του διάσταση.

Ὁ Περικλῆς πρέπει νά σκέφτηκε πῶς, ἀφοῦ ἡ Ἀθήνα ἐξασφάλιζε τήν εἰρήνην στίς πόλεις κι ἀπομάκρυνε τόν περσικό κίνδυνον, δέ θά ἦταν ἄπρεπο νά χρησιμοποιηθεῖ ἕνα μέρος ἀπό τά χρήματα τῆς συμμαχίας, γιά νά ὑψωθοῦν καί πάλι οἱ ναοί τῶν θεῶν καί νά γίνει ἡ πόλη τό καλλιτεχνικό καί πνευματικό κέντρο πού εἶχε ὄνειρευτεῖ, ἀντάξιο γιά τήν «Ἑλλάδα τῆς Ἑλλάδος», ὅπως χαρακτηρίζει τήν Ἀθήνα σ' ἕνα του στίχο ὁ Θουκυδίδης.

2. ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Ἦταν ἀνάγκη νά φροντίσουν ἀμέσως οἱ πολῖτες τήν Ἀκρόπολη, τό σπουδαιότερο θρησκευτικό χῶρο στήν Ἀθήνα.

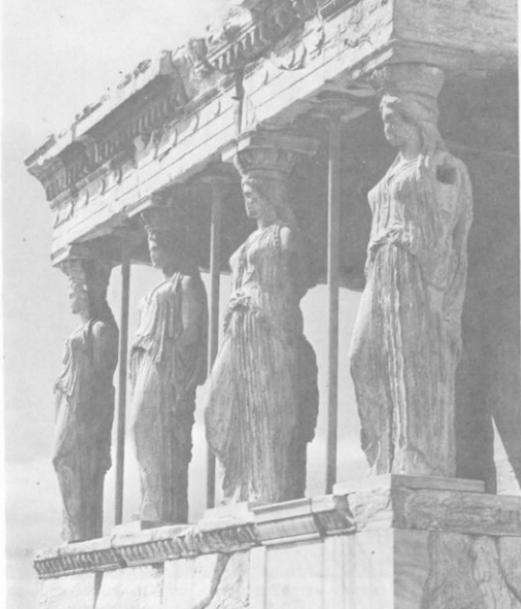
Ἔτσι ἄρχισε μιά περίοδος ἐκπληκτικῶν ἔργων πάνω στόν Ἱερό Βράχο. Δημιουργήθηκαν τότε τά ωραιότερα κτίρια καί τά πιό θαυμάσια γλυπτά πού ἀντίκρισε ποτέ ἡ ἀνθρωπότητα.

Ὁ Περικλῆς ἀνάθεσε τήν παρακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν, μέ τό ἀλάθητο αἰσθητήριό του, στό φίλο του, τόν ἐξοχο καλλιτέχνη Φειδία, πού γιά χάριν του ἀνάλαβε τήν προσπάθεια, πού θά ἀφηνε ἀθάνατη τήν Ἀθήνα.

Μεγάλος ὀλομάρμαρος ναός θά στηνόταν στήν Παλλάδα, στολισμένος μέ πλοῦσια γλυπτά, ὁ Παρθενών. Θά γινόταν λαμπρή μνημειακή* εἴσοδος στόν Ἱερό Βράχο, τά Προπύλαια. Δεξιά, ἀνεβαίνοντας, θά ὑψωνόταν ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς *Νίκης*, καί στή θεῶν ὅπου

Τό Ἐρέχθειο μέ τήν πρόστασιν τῶν Κορῶν (Καρυάτιδων). Στόν ἰδιότυπο αὐτό ναό, πού ἰδρύθηκε πάνω σέ ἀνισοῦψή χῶρον συνδυάστηκαν ὅλες οἱ πανάρχαιες λατρεῖες τῆς Ἀθῆνας: τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, τοῦ Ποσειδῶνα – Ἐρεχθεῖα, τοῦ ἥρωα Βούτου, ἡ Ἐρεχθίς θάλασσα (τό νερό πού ξεπήδησε καθῶς χτύπησε τήν τρίαῖνά του ὁ Ποσειδῶν στόν ἀγῶνα του μέ τήν Ἀθηνᾶ, γιά τήν ὀνοματοθεσίαν τῆς πόλης), ὁ τάφος τοῦ μυθικοῦ βασιλέα Κέκροπα (κάτω ἀπό τήν πρόστασιν τῶν Κορῶν) κ. ἄ. π. Πρόκειται γιά ἕνα ἰωνικό κτίριον μοναδικό στό εἶδος του καί ἐξαιρετικῆς ὁμορφιάς. Καθῶς τό Ἐρέχθειο ἀντικρίζει τό δωρικό μεγαλόπρεπο Παρθενῶνα προτίμησαν νά τό κατασκευάσουν σέ ἰωνικό ρυθμό.

Η πρόσταξη τῶν Κορυῶν (Καρυάτιδων). Σεμνές, λυγρές, τυλιγμένες στούς λεπτοῦφαντους ἰωνικούς χιτῶνες τους, οἱ Κόρες κρατοῦν μέ τό κεφάλι τους τή στέγη τῆς προστάσεως. Προσέξτε τή μελωδική κίνηση τοῦ κομποῦ τους ποδιοῦ, πού τό ἀπλώνουν πρὸς τά ἔμπρός.

Ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἰδρυμένος πάνω στόν πανάρχαιο πύργο τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης. Πρόκειται γιά ἕνα κομφοτέχνημα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (ἀμφιπρόστυλος ναός). Στά ἀετώματά του δέν εἶναι ἀκόμη γνωστό τί γλυπτά ὑπῆρχαν.

Πλάκα από την ανατολική πλευρά της ζωφόρου. Παριστάνονται ο Ποσειδών και ο Ἀπόλλων. Οἱ θεοὶ ἄνετα καθισμένοι πάνω σέ «δίφρους» συνομιλοῦν. Τό πάνω μέρος ἀπό τό σώμα τους εἶναι σχεδόν γυμνό (τοῦ Ἀπόλλωνα, τοῦ νεώτερου), ἐνῶ τό κάτω τυλίγεται μέσ στό θαυμασία πτυχωμένο ἱμάτιο. Τά πρόσωπα τῶν θεῶν, ἀντίθετα ἀπό τῶν θνητῶν πού ἀποτελοῦν τήν πομπή, εἶναι ξένοιαστα καί ἀγέραστα, ἐνῶ στῶν θνητῶν τήν ὄψη κυριαρχεῖ μιά βαθιά συλλογή. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ μορφή τῆς Ἑστίας ἀπό τό ἀνατολικό ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνα, ὅπου παριστάνεται ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἀπό τό κεφάλι τοῦ Δία, ἐμπρός σέ ὅλους τοὺς θεούς, πού ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπό τό θαῦμα αὐτό. Βρετανικό Μουσεῖο (Λονδίνο).

εἶχαν ἀγωνιστεῖ οἱ θεοὶ – ἡ Ἀθηνᾶ κι ὁ Ποσειδῶν – γιά νά δώσουν τ' ὄνομά τους στήν πόλη, ἐκεῖ ὅπου πανάρχαιες μνημες ἔδεναν τοὺς Ἀθηναίους μέ τοὺς μυθικούς τους προγόνους, θά ἰδρῦόταν τό Ἐρέχθειο.

ἽΟ Φειδίας

Ἀπό τά λαμπρά αὐτά κτίρια, πού ὁ Φειδίας παρακολούθησε τήν κατασκευή τῶν σχεδίων τους, ὁ Περικλῆς ἀξιῶθηκε νά δεῖ καί νά χαρεῖ τά ἐγκαίνια μόνο τῶν Προπυλαίων καί τοῦ Παρθενῶνα. Τό Ἐρέχθειο κι ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τέλειωσαν ὕστερα ἀπό τό θάνατό του, τήν ἐποχή τοῦ φριχτοῦ πολέμου πού θά ράγιζε ὀριστικά τή δόξα τῆς πόλης.

ἽΟ Παρθενῶν.
ἽΚτίνος,
Καλλικράτης

Δυό ἀρχιτέκτονες, ὁ Ἴκτίνος κι ὁ Καλλικράτης (ὁ Μνησικλῆς ἔφτιασε τά Προπύλαια), ἐργάστηκαν γιά τόν Παρθενῶνα, ὅπου θαυμαστά συνυφάνθηκαν στοιχεῖα τῶν δύο ἑλληνικῶν ρυθμῶν: τοῦ δωρικοῦ καί τοῦ ἰωνικοῦ. Ὁ Παρθενῶν δίκαια θεωρεῖται τό ἀριστούργημα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπου οἱ ἀναλογίες τῶν διαφόρων μελῶν ἔφτασαν σέ μιά πρωτόφαντη ἄρμονία. Ἐξωτερικά, τό κτίριο περιβαλλόταν ἀπό δωρικούς κίονες: ὀχτώ στίς στενές πλευρές καί δεκαεπτά στίς μακρῆς.

Πλάκα από τη ζωφόρο τών Παναθηναίων πού παριστάνοταν στον τοίχο ψηλά του Παρθενώνα, στο εσωτερικό της περίστασης. Ἡ πομπή ξεκινούσε από τή δυτική πλευρά, προχωρούσαν κατόπιν τά μέλη πού τήν ἀποτελοῦσαν, ἀποτυπωμένα στίς διάφορες πλάκες, στίς δύο μακριές πλευρές, γιά νά καταλήξουν στήν ἀνατολική, ὅπου παριστάνονταν οἱ θεοί, πού ἀθέατοι στούς ἀνθρώπους χαίρονταν τή γιορτή τῆς ἀδελφῆς τους. Στήν εἰκόνα μας παριστάνονται οἱ «ὕδριαφόροι», νέοι δηλ. πού μεταφέρουν ὕδρες στόν ὦμο τους. Ἀξίζει νά προσέξει κανείς τήν ποικιλία πού μέ διακριτικότητα ἀξιοσημείωτη διαφοροποιεῖ τή μία μορφή ἀπό τήν ἄλλη, ἐνῶ ἡ τέταρτη, ἡ τελευταία, ὅπως συμβαίνει καί στήν καθημερινή ζωή, ἔχει κουραστεί, καί γιά μία στιγμή ἀκοῦμπησε τήν ὕδρια κάτω στή γῆ, γιά νά τήν ξαναπάρει ἀμέσως. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Μαρμαρίνη μετόπη ἀπό τή νότια πλευρά τοῦ Παρθενώνα. Παριστάνεται Κένταυρος πού παλεύει μέ νέο Λαπίθη. Προσέξτε τή ζωώδη ἔκφραση τοῦ Κενταύρου, οἰ ἀντίθεση μέ τήν εὐγενική τοῦ Λαπίθη, καθώς καί τή θαυμάσια σχεδίαση τῶν χειρῶν τῶν δύο μορφῶν στό μέσον τῆς πλάκας, καθώς καί τῶν ποδιῶν (τῶν ἐμπρός) τοῦ ζώου πού ἔχουν ἀρπάξει τό δεξιό πόδι τοῦ Λαπίθη. Βρετανικό Μουσεῖο (Λονδίνο).

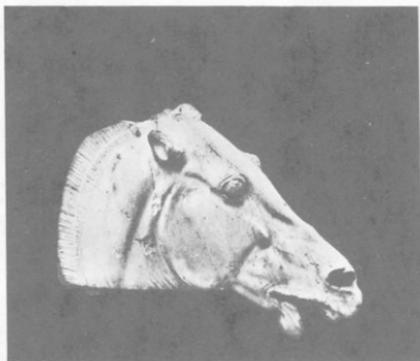
Στό νάο μέσα τοποθετήθηκε τό λαμπρό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ὀλόκληρο δουλεμένο ἀπό τό Φειδία.

Ἡ Ἀκρόπολη γέμισε διάφορα ἀφιερώματα. Ἄλλο ἄγαλμα χάλκινο, τῆς Ἀθηνᾶς Προμάχου, πάλι ἔργο τοῦ Φειδία, ἦταν στημένο στό ὑπαίθρο, καθώς καί ἡ Λημνία Ἀθηνᾶ.

Ἡ τέχνη εἶχε φτάσει σ' ἓνα τέτοιο σημεῖο τελειότητας κι εἶχε τόση λεπτότητα, εὐγένεια καί στοχασμό, πού ποτέ δέν ξεπεράστηκε ἀπό τότε. Ὁ Φειδίας δίκαια χαρακτηρίστηκε σάν ὁ «πλάστης τῶν θεῶν».

Πρὶν καί μετά τό Φειδία ἄλλοι μεγάλοι πλάστες ἔζησαν: Πυθαγόρας, Κάλαμις, Μύρων, Πολύκλειτος – φημισμένος γιά τήν τέλεια ἀπόδοση τῶν ἀναλογιῶν στό ἀνθρώπινο σῶμα (τό ἔργο του Δορυφόρος ὀνομάστηκε γι' αὐτό Κανών) –, Κρησίλας, Ἀλκαμένης, Ἀγοράκριτος (οἱ δύο τελευταῖοι εἶναι μαθητές τοῦ Φειδία, περίφημοι γλύπτες καί οἱ ἴδιοι), κανείς ὅμως δέν κατόρθωσε νά τόν φτάσει. (Ὁ

Ἄλλοι γλύπτες

Κεφάλι άλόγου από τό άρμα τής Σελήνης, πού ό Φειδίας τό είχε παραστήσει, στό άνατολικό άέτωμα του Παρθενώνα, νά βυθίζεται πρós τά δεξιά, ενώ άριστέρα, γεμάτα σφρίγος καί δύναμη πρόβαλλαν τά άλογα από τό άρμα του 'Ηλιου. Μ' αυτό τον τρόπο προσδιόριζε τήν ώρα πού έγινε ή γέννηση τής 'Αθηνάς, τήν αύγή νωρίς. Τό άλογο αυτό, έκφραστικό, μιλάει κυριολεκτικά στό θεατή. Θεωρείται δίκαια τό ωραιότερο άλογο πού έχει πλαστεί από καλλιτέχνη. Βρετανικό Μουσείο (Λονδίνο).

Φειδίας φιλοτέχνησε καί τό χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία γιά τό ναό του θεού στην 'Ολυμπία).

Ζωγράφοι

Τών μεγάλων ζωγράφων του 5ου αιώνα [Πολυγνώτου, Μίκωνα, Παναίνου, 'Απολλοδώρου] χάθηκαν τελείως τά έργα, πού προκαλούσαν τό θαυμασμό τών άρχαίων. 'Από τά περιφημότερα έργα

Λευκή λύκηθος μέ παράσταση γυναίκας (Μούσας) πού παίζει λύρα. Έμπρός της ένα πουλί. Έργο του ζωγράφου του 'Αχιλλέα. 'Ιδιωτική συλλογή στό Lugano. Γύρω στό 445 π.Χ.

στάθηκαν οι ζωγραφίες στην Ποικίλη Στοά – ήταν στη βόρεια πλευρά της Ἀγορᾶς – ὅπου ὁ ἐξοχος ζωγράφος Πολύγνωτος εἶχε ἱστορήσει τή μάχη τοῦ Μαραθῶνα.

Πολλές ἀπό τίς σκηνές πού οἱ καλλιτέχνες αὐτοί εἶχαν ζωγραφίσει στά διάφορα κτίρια, φημισμένες στόν ἀρχαῖο κόσμο καί πασίγνωστες, οἱ ἀγγειογράφοι τίς ἀπεικόνισαν στά ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα. Ἔτσι μόνο ἀπό αὐτά, σήμερα, ἰδίως ἀπό τίς ἐξοχες λευκές ληκύθους*, πού κυρίως στήν Ἀθήνα καί στήν Ἐρέτρια κατασκευάζονταν, παίρνουμε μιά ἰδέα τῆς ζωγραφικῆς δημιουργίας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς.

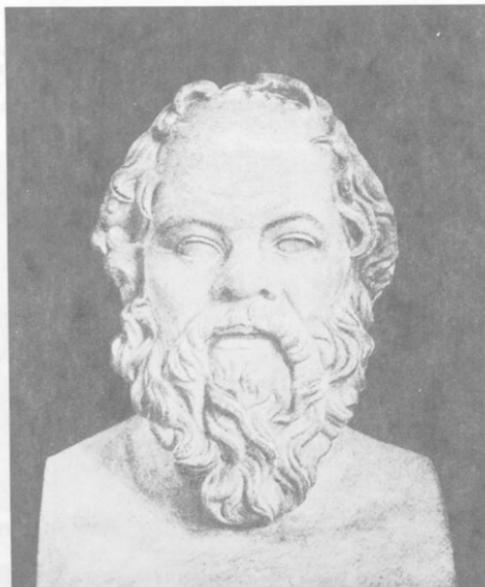
Ἐξάλλου, ἦταν τέτοιο τό καλλιτεχνικό ἐπίπεδο αὐτά τά χρόνια, ὥστε καί τό πῖό ἀπλό, ἀκόμη καί τό πῖό χειρωνακτικό ἔργο, ν' ἀναδίνει πνοή καί νά προσφέρει ἀμέτρητη συγκίνηση μέ τήν τέλεια ὁμορφιά του.

*Ἀγγειογραφία

3. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ὁ πολιτισμός τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλῆ εἶναι ὀλοκληρωμένος ἀπό κάθε πλευρά. Πέρα ἀπό τήν τέχνη, ἡ Ἀθήνα θαυματούργησε καί στήν ποίηση, καί στό χῶρο τῆς ἐζησαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι ἱστορικοί. Ἡ πόλη αὐτή ἐπίσης, σάν πρώτη στόν ἑλληνικό κόσμο κι ἀνοιχτή σ' ὄλους τούς ἄλλους Ἕλληνες, εἶχε τή δύναμη νά προσελκύει τούς πῖό ἀξιους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς νά τήν ἐπισκεφθοῦν ἢ νά ἐγκατασταθοῦν στό χῶρο τῆς. Ἔτσι, γέμισε ἀπό πλῆθος σοφούς καί, τέ-

Προτομή τοῦ Σωκράτη.
Ἀντίγραφο τῶν ρωμαϊκῶν
αὐτοκρατορικῶν χρόνων.
Μουσεῖο Λούβρου (Παρίσι).

λος, αξιώθηκε νά γεννηθῆ κάτω ἀπό τόν οὐρανό της, νά τήν ἀγαπήσει μ' ὄλη του τήν ψυχή καί νά περιδιαβάξει καθημερινά στούς δρόμους καί στίς στοές της, διδάσκοντας τούς πολίτες μέ τίς συζητήσεις του, ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ Σωκράτης.

Σωκράτης

Οἱ ἀνησυχίες τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας, πού γεμάτοι πνευματική περιέργεια πάσχισαν νά δώσουν ἀπόκριση στίς ἀπορίες τους γύρω ἀπό τήν ἀρχή τῆς ζωῆς, ὑποχωροῦν στόν 5ο αἰώνα. Στά χρόνια αὐτά, ἡ σκέψη τῶν φιλοσόφων, ἐγκαταλείποντας τίς παλιές ἄλυτες ἀπορίες γιά τήν ἀρχή τῆς ζωῆς, θά κάμει κέντρο τῆς ἀποκλειστικό τόν Ἄνθρωπο. Ὡς βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς θά κηρύξει ὁ Σωκράτης τήν προσπάθεια νά γνωρίσει κανεῖς τόν ἑαυτό του καί νά ζεῖ μέ δικαιοσύνη καί ἀρετή. Μέ τήν ἴδια του τή ζωή θ' ἀποδείξει, ὅταν τό φέρεי ἡ ὥρα, τήν πίστη στίς ιδέες του.

Δημόκριτος

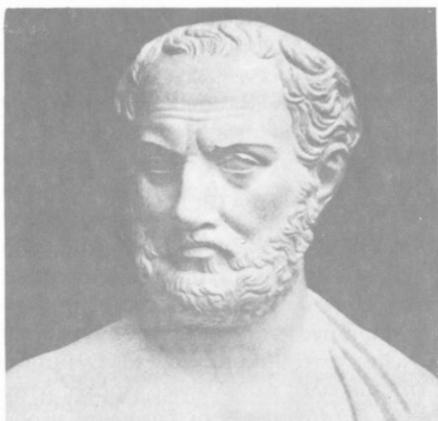
Ὁ Δημόκριτος ἀπό τά Ἄβδηρα θά διατυπώσει πρώτος τή θεωρία, γιά τή σύσταση τῆς ὕλης ἀπό άτομα (ἀτομική θεωρία), μιά γνώση πού τόσες διαστάσεις ἔχει πάρει στήν ἐποχή μας μέ τά συγκλονιστικά ἐπιτεύγματα τῆς φυσικῆς.

Ἡρόδοτος

Στήν Ἀθήνα ἔζησε χρόνια, ἀγαπώντας την σάν πραγματική του πατρίδα, ὁ «πατέρας τῆς Ἱστορίας», ὁ Ἡρόδοτος ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό, ὁ ἱστορικός τῶν Περσικῶν πολέμων. Ἐχοντας ταξιδέψει σέ πολλούς τόπους, βρίσκει τήν εὐκαιρία νά περιγράψει στό ἔργο του, ἐκτός ἀπό τίς ἀμέτρητες λεπτομέρειες τῶν πολέμων, τήν ἱστορία ὄχι μόνο πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλά καί ἄλλων ξένων λαῶν πού γνώρισε τή χώρα καί τή ζωή τους στά ταξίδια του.

Ὁ δωρικός ναός τοῦ Ἐπικούριου Ἀπόλλωνα στή Φιγαλία. Τό κτίριο σώζεται περίπου ἀκέραιο στήν ἐρημία τῶν ἀρκαδικῶν βουνῶν. Ἐσωτερικά τό στόλιζε μιά ἀξιόλογη ζωφόρος, μέ παράσταση Ἀμαζονομαχίας, πού βρίσκεται ὁμως σήμερα στό Βρετανικό Μουσεῖο στό Λονδίνο.

Πορτραίτο μαρμάρινο του Θουκυδίδη. Είναι χαρακτηρισικό πόσο είναι τυραννισμένο από τη σκέψη το πρόσωπο του μεγάλου ιστορικού. Βρίσκεται στο Χόλκαμ Χάλλ, στην Άγγλία.

Στήν Ἀθήνα, εἶδε τό φῶς τῆς ἡμέρας ὁ Θουκυδίδης, ὁ μεγαλύτερος ἱστορικός τῆς ἀρχαιότητος κι ἐξοχος πεζογράφος. Δέ στάθηκε τυχερός σάν τόν Ἡρόδοτο νά μιλήσει γιά νίκες ἑλληνικές. Κληρὸς δικός του ἔλαχε νά γράψει τὰ γεγονότα τοῦ φοβεροῦ ἐμφύλιου πολέμου, τοῦ Πελοποννησιακοῦ, πού σφράγισε τό τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. καί κατασπάραξε τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κόσμο. Ἔζησε ὅλες τίς πικρές φάσεις τῆς πανελληνίας αὐτῆς σύγκρουσης, ὅπου ὁ ἴδιος ἀτύχησε σάν στρατηγός. Ἐξόριστος, μακριά ἀπὸ τὴν πόλη του πού στάθηκε ἡ ἀγάπη καί ἡ περηφάνια του, μέ ἀξιοπρέπεια κι ἀκριβοδικαίη κρίση, προσπαθεῖ νά φανερώσει τίς αἰτίες πού ὀδήγησαν σ' αὐτό τό χαλασμό, καί μέ θαυμαστή ἀκρίβεια κι ἀπρόσωπα νά περιγράψει τὰ γεγονότα. Ὁ Θουκυδίδης ἐρευνοῦσε πολὺ γιά τὴν ἀνεύρεση τῆς ἀλήθειας, χωρὶς νά ἀφήνει τόν ἑαυτό του νά παρασύρεται

Θουκυδίδης

Λευκή ἀπτική λήκυθος. Νέα γυναίκα κάθεται, γεμάτη μελαγχολία, σὲς βαθμίδες τῆς στήλης τοῦ τάφου τῆς. Τό πρόσωπο ἔχει σπάνια λεπτότητα, τὰ μαλλιά εἶναι ξέπλεκα, ὁ χιτώνας διάφανος. Ἀπὸ τό ἔργο ὀλόκληρο βγαίνει ἕνας κόσμος ἀπέραντης θλίψης καί «ἀπόκοσμης περισυλλογῆς». Ἔργο τοῦ λεγόμενου «ζωγράφου τῶν Τριγύφων». 410-400 π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

ἀπό τὰ συναισθήματά του. Ἔδωσε ἔτσι τὸ πρότυπο τῆς ἀντικειμενικότητας, βασικοῦ χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἱστορικοῦ.

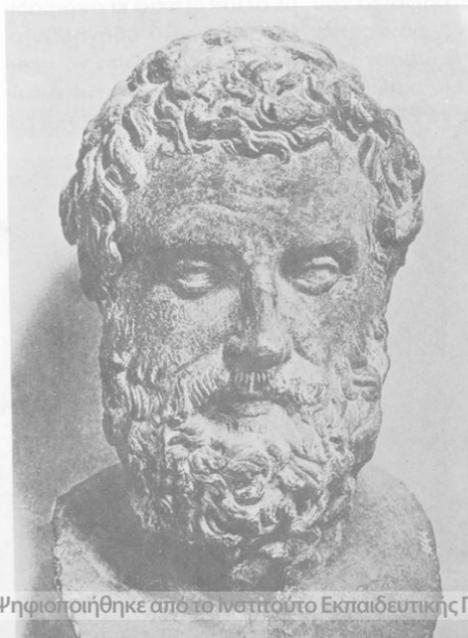
Ὁ θάνατος τὸν βρῆκε πρὶν τελειώσει τὸ ἔξοχο ἔργο του, ποὺ σταμάτησε στὰ περιστατικά τοῦ ἔτους 411 π.Χ. Τὴν ἱστορία του συνέχισε ἄλλος ἱστοριογράφος, ὁ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος.

4. Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Πίνδαρος

Ἕνας ποιητὴς μοναδικὸς στό εἶδος του ἔζησε τὸν 5ο αἰώνα: ὁ Πίνδαρος (518-448). Καθρεφτίζει μὲ τὰ θαυμαστά του ποιήματα μιά πλευρά πολὺ ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ζωῆς στὴν ἀρχαιότητα: τὸ πνεῦμα τῶν ἀθλητικῶν ἀγῶνων, ὑμνώντας ὀρισμένους σπουδαίους νικητὲς στὰ Πύθια, στὰ Νέμεα, στὰ Ἴσθμια καὶ στὰ Ὀλύμπια. Στὴν ἐποχὴ του οἱ ἀγῶνες στίς μεγάλες πανελλήνιες γιορτὲς ἦταν ἀκόμη ἐκδήλωση θρησκευτικὴ. Οἱ εὐγενεῖς νέοι ἔπαιρναν μέρος στὸν «καλὸν ἀγῶνα» γιὰ νὰ τιμῆσουν τοὺς θεοὺς, προβάλλοντας τὴ λεβεντιά καὶ τὴν ἀσκησὴ τους. Αὐτῶν τῶν γεμάτων ἀνωτερότητα κι εὐγενεὴ ἀμιλλα ἐκδηλώσεων ἔγινε φλογερός ὑμνητὴς ὁ μέγας ποιητὴς.

Γεννημένος στὴ Θήβα, ταξίδευε στίς ἑλληνικὲς πόλεις καί, μὲ τοὺς ἐξαίρετους «Ἐπινίκους» του, ἔδωσε ἀσύγκριτη τὴν εἰκόνα τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν εὐγενικῶν του ἰδανικῶν, στό μεσορράνημά του, πρὶν βαρύνει πάνω του ἡ σκιά τῶν μεγάλων συμφορῶν τοῦ ἔφεραν οἱ ἀδιδάκτοι ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Χάλκινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ Λισχύλου. Βρέθηκε κοντὰ στό Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκτίθεται στό Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Φλωρεντίας.

Ἐπίσης, ἀπό τὰ πρῶτα ἀξιοσημειώτα, ἐξάλλου, ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Θεάτρου. Ξεκινώντας, ὅπως εἶδαμε (σελ.), ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ὑμνηθεῖ ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τῆς χαρᾶς, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς βλάστησης, ὁ διθύραμβος ἐξελίχθηκε, σιγά-σιγά παίρνοντας σάν θέματά του τὴν ὑπόθεση κι ἄλλων μύθων ἑλληνικῶν, στὸ δράμα (ἀπὸ τὴ λέξη δράση), μιά παράσταση δηλαδὴ ὅπου δρῶν τρεῖς ἢ περισσότεροι ἠθοποιοὶ κι ὁ χορός, πού τραγουδοῦν χορεύοντας, μέ τὴν ὀδηγία τοῦ κορυφαίου κι ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του ἀνοίγοντας διάλογο μέ τοὺς ἠθοποιούς. Τὸ δράμα εἶναι εἶδος ποιητικό, ὅπου συνδυάστηκε ἡ ἐπική μέ τὴν λυρική ποίηση. Ὅταν ἡ ὑπόθεση εἶναι θλιβερή, τότε τὸ δράμα λέγεται τραγωδία· κωμωδία, ὅταν εἶναι εὐθυμη.

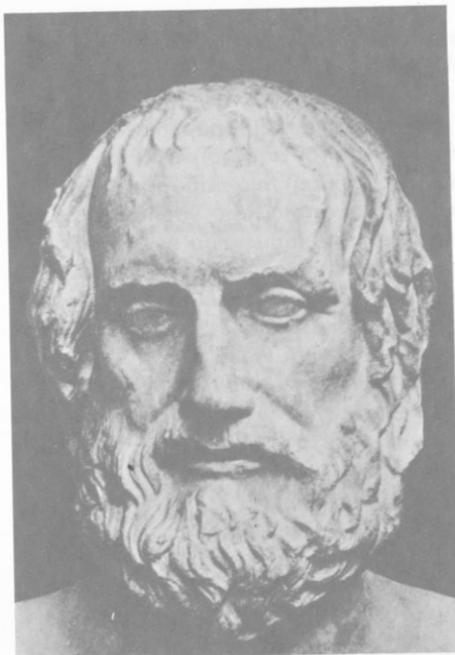
Θέατρο:
Τραγωδία.
Κωμωδία

Τρεῖς μεγάλοι τραγικοί ποιητὲς ἔζησαν τὸν 5ο αἰώνα: ὁ Μαραθωνομάχος Αἰσχύλος, ὁ σύγχρονος τοῦ Περικλῆ Σοφοκλῆς, τὸ

Αἰσχύλος,
Σοφοκλῆς,
Εὐριπίδης

Ἄγαλμα τοῦ Σοφοκλῆ. Κάτω, στὸ δεξιὸ τοῦ πόδι πλάι, ἡ κίστη (τὸ κουτί) μέ τοὺς παπύρους πού ἔχουν γραμμένα τὰ ἔργα του. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στὴ Ρώμη.

Μαρμάρινη προτομή του ποιητή
Ευριπίδη. Μουσείο Νάπολης

«ἀηδόνι τῆς Ἀθήνας», κι ὁ *Ευριπίδης*, ὁ «ἀπό σκηνῆς φιλόσοφος», ὅπως τὸν εἶπαν οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι.

Ὁ *Αἰσχύλος* ὑμνεῖ τὴ δόξα τῆς Ἀθήνας καὶ τὴ μεγαλοσύνη τῶν θεῶν. Στὴν τραγωδία του *Πέρσες* προβάλλει τὴν ἀνόητη περηφάνια τοῦ Ξέρξη, πού ἐπομενο ἦταν νά τιμωρηθεῖ ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Στούς *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* εἰκονίζεται ἡ δύστυχη μοίρα τῶν γιῶν τοῦ Οἰδίποδα. Στὴ μόνη τριλογία πού ἔχει διατηρηθεῖ ἀκέραιη, τὴν *Ὀρέστεια*, βλέπει ὁ θεατὴς τὰ φοβερὰ βάσανα τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀγαμέμνονα.

Ὁ *Σοφοκλῆς* ἐμφανίζει ὡς ἥρωες ἀνθρώπους πού ἐκτελοῦν τὸ χρέος τους, ὅ,τι κι ἂν ἀντιμετωπίζουν ἀντίξοο. Ἡ *Ἀντιγόνη* – πού παρακούοντας τὴ διαταγὴ τοῦ θεοῦ της Κρέοντα, ἄρχοντα τῆς Θήβας, θάβει τὸ νεκρὸ ἀδελφὸ της, ὑπακούοντας στό θεῖο νόμο πού προστάζει νά θάβονται οἱ νεκροὶ – εἶναι μιά θαυμάσια τραγωδία, ὅπως καὶ οἱ δύο Οἰδίποδες: ὁ *Οἰδίπους τύραννος* καὶ ὁ ἀσύγκριτος *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν*.

Ὁ *Ευριπίδης*, ἀπαισιόδοξος ποιητὴς μέ ἔντονα κριτικὸ πνεῦμα, παρουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους σκύβοντας στὰ πάθη τους, ἀλλὰ καὶ στό μεγαλεῖο ἢ στὶς δυστυχίες τους. Προβάλλοντας τὸ ἀδιέξοδο,

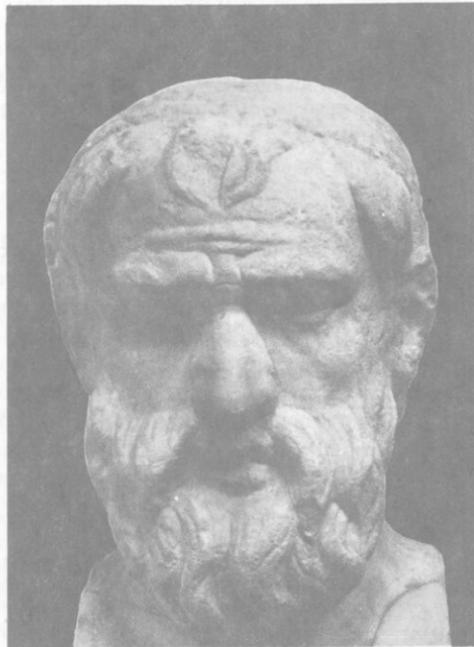
όπου συνήθως οδηγούνται τά ανθρώπινα πράγματα, δίνει λύση στα δράματά του, μέ τήν επέμβαση του «άπό μηχανής θεοῦ». Τά ἔργα του *Μήδεια*, *Ίππόλυτος*, *Ίφιγένεια ἐν Αὐλίδι*, *Ίφιγένεια ἐν Ταύροις*, *Ἡλέκτρα* κ.ἄ. ἀγαπήθηκαν πολύ άπό τήν αρχαιότητα ώς σήμερα.

Τήν κωμωδία, πού σατιρίζει τήν πολιτική κατάσταση καί τούς μεγάλους άνδρες τῆς εποχῆς, αντιπροσωπεύει ὁ *Άριστοφάνης* (σήμερα τά ἔργα του, ἔκτός άπό τήν ἄλλη τους ἄξια, εἶναι ἔξαιρετικά πολύτιμα, γιατί δίνουν πλῆθος λεπτομέρειες άπό τήν καθημερινή ζωή τῆς Ἀθήνας κι άποτελοῦν μιά άπό τίς καλύτερες πηγές γιά τήν ἔρμηνεία πολλών ἀγγειογραφιών).

Άριστοφάνης

Πιστεύοντας βαθιά ὁ Περικλῆς στήν τεράστια μορφωτική ἄξια του θεάτρου, πρόσφερε μέ τά *θεωρικά** τά μέσα σ' ὅλους τούς Ἀθηναίους πολίτες νά πηγαίνουν στίς παραστάσεις, ὅπου παρακολουθώντας ἔργα ὑψηλῆς ποιότητας εἶχαν τήν εὐκαιρία νά μορφώνονται καί νά καλλιεργοῦνται.

Τά θεωρικά*

Μαρμάρινη προτομή τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Ἀριστοφάνη. Βρίσκεται στή Βόννη

Οί παραστάσεις γίνονταν σέ υπαίθρια θέατρα, φτιαγμένα στήν πλαγιά ενός λόφου. Έκεί διαμόρφωναν τά καθίσματα σέ σειρές, ήμικυκλικά, κι οί θεατές αντίκριζαν έναν επίπεδο χῶρο ἀπέναντί τους, τήν *ὄρχήστρα*, ὅπου κινούνταν οί χορευτές. Στό βάθος υπήρχε ἡ σκηνή, ξύλινη στήν ἀρχή, ὅπως καί τά καθίσματα, ἀργότερα πέτρινη, διακοσμημένη ἐμπρός, ὥστε νά ἀποτελεῖ τό σκηνικό γιά τήν παράσταση (πρόσοψη ἀνακτόρου, ναό ἢ ἄλλο χῶρο, ὅπου ἐτευλιγόταν ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου).

5. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Διονύσια. Τά μεγάλα Διονύσια, ἡ σπουδαία γιορτή πρὸς τιμή τοῦ θεοῦ Διονύσου, πρόσφερε στούς Ἀθηναίους τή λαμπρή εὐκαιρία νά παρακολουθήσουν θεατρικές παραστάσεις πού δίνονταν στό θέατρο τοῦ Διονύσου. Γινόταν, τότε, διαγωνισμός θεατρικός γιά νά διαλεχτεῖ τό καλύτερο ἔργο. Οἱ ἠθοποιοί φοροῦσαν μάσκες κι ἦταν ἀντρες μονάχα· αὐτοί ὑποδύονταν καί τούς γυναικείους ρόλους.

Παναθήναια. Στήν Ἀθήνα, ἐκτός ἀπό τά Διονύσια, γίνονταν καί ἄλλες σπουδαίες θρησκευτικές γιορτές. Λαμπρότερη ἀπ' ὅλες, σάν γιορτή τῆς ἴδιας τῆς πόλης, ἦταν τά *Παναθήναια*, πού διαρκοῦσαν ἔξι μέρες καί, στό πλαίσió τους, γίνονταν ἀγῶνες μουσικοί, ἀθλητικοί, ἵπποδρομίες, λαμπαδηδρομία καί ἄλλες ἐκδηλώσεις.

Τήν ἕκτη μέρα, μέ τή μεγαλύτερη ἐπισημότητα καί μέ συμμετοχή ἀντιπροσώπων ἀπό ἄλλες πόλεις, ἐκλείνει ὁ ἑορτασμός μέ τή *μεγάλη πομπή* πού ξεκινοῦσε ἀπό τό *Πομπεῖον*, ἕνα μεγάλο κτίριο στήν ἐπίσημη εἴσοδο τῆς πόλης, στό Δίτυλο. Ἀκολουθώντας τήν ὁδὸ τῶν Παναθηναίων, ἔφταναν πάνω στήν Ἀκρόπολ ἄρχοντες, ἱερεῖς, ξένοι ἀντιπρόσωποι, γέροντες, μέτοικοι, καθώς καί τά ζῶα τῆς θυσίας. Σκοπὸς τῆς πομπῆς ἦταν νά προσφερθεῖ στή θεά ὁ πέπλος πού εἶχαν ὑφάνει τά κορίτσια τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς πόλης γιά χάρη τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ πέπλος ἦταν κρεμασμένος σάν πανί στό κατάρτι ενός караβιου πού τό κινοῦσαν μέ ρόδες. Τελική ἐκδήλωση ἦταν ἡ θυσία τῶν ἑκατὸ βοδιῶν (*ἐκατόμβη*).

Ἐλευσίνα. Μεγάλη γιορτή ἦταν καί τά Ἐλευσίνα, πού ὁ ἑορτασμός τους ἀρχίζε στήν Ἀθήνα, γιά νά τελειώσει στό Ἱερό τῆς Δήμητρας καί τῆς κόρης της Περσεφόνης, στήν Ἐλευσίνα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Κάθε ἐκδήλωση πολιτισμοῦ στόν 5ο αἰῶνα ἔφτασε σ' ἕνα ὕψος ἐκπληκτικό. Ἡ τελειότερή του ἔκφραση ἐκδηλώθηκε στήν Ἀθήνα.

2. 'Ανοιχτή ή πόλη για όλους τούς Έλληνες, μέ τήν ἐξαιρετική ἀνθησή της προσέλκυσε όλους τούς ἀξιους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς: καλλιτέχνες, σοφούς, ιστορικούς κ.ἄ.

3. Ἄξιος ὁ Περικλῆς σέ ὅλα, εἶχε τό ἐξαιρετικό χάρισμα νά διαλέγει τόν κατάλληλο γιά κάθε ἀξίωμα ἀνθρώπο. Θέλοντας νά κάμει τήν πόλη του τό στολίδι ὅλης τῆς Ἑλλάδας καί ἀπό καλλιτεχνική ἀποψη, ἀνάθεσε στό μεγαλύτερο καλλιτέχνη τῆς ἐποχῆς, τό Φειδία, τήν ἐπίβλεψη τῶν μεγάλων ἔργων στήν Ἀκρόπολη καί τή φιλοτέχνηση τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῆς προστάτισσάς της θεᾶς, τῆς Ἀθηνᾶς.

4. Τέχνη, φιλοσοφία, ἱστορία καί ἄλλοι κλάδοι τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἀποτελοῦν τό «θαῦμα» τοῦ 5ου αἰώνα, πού στήν Ἀθήνα γνώρισε τή μεγαλύτερή του ἀνάπτυξη.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τά ἔργα στήν Ἀκρόπολη:

«Καθώς ὑψώνονταν τά ἔργα περήφανα στό μέγεθος κι ἀμίμητα στήν ὁμορφιά καί τή χάρη, γιατί οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν μεταξύ τους νά ξεπεράσουν μέ τήν καλλιτεχνική ἐκτέλεση τή δημιουργική ἐμπνευση, κατά κύριο λόγο προκαλοῦσε τό θαυμασμό ή ταχύτητα στήν ἐκτέλεση. Γιατί ἐνῶ πίστευαν οἱ Ἀθηναῖοι πῶς τό καθένα ἀπό τά ἔργα αὐτά μόλις καί μετά βίας θά τελειῖνε ἔπειτα ἀπό πολλούς διαδοχικούς ἀρχοντες καί μετά παρέλευση πολλοῦ χρόνου, ὅλα μαζί τελειωσαν στήν ἀκμή τῆς διοικήσεως ἐνός μόνο ἀνθρώπου... Γι' αὐτό καί πῖο πολύ θαυμάζονται τά ἔργα τοῦ Περικλῆ, γιατί ἂν καί ἔγιναν μέσα σέ λίγο χρόνο διατηροῦνται γιά πολύ. Γιατί, ἐνῶ τό καθένα στήν ὁμορφιά ἦταν ἀμέσως τότε ἀρχαιοπρεπές, ὡστόσο μέχρι σήμερα ἐξακολουθεῖ νά δίνει τήν ἐντύπωση τοῦ πρόσφατου καί καινούριου. Τόσο ἐπανθίζει σ' αὐτά ἡ νεότητα πού διατηρεῖ τήν ὄψη τους ἀνέπαφη ἀπό τό χρόνο, σά νά ἔχουν τά ἔργα αὐτά ἀειθαλές πνεῦμα, ἀνάμεικτο μέ ἀγέραστη ψυχή».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 13 (Μετ. Ἄν. Λαζάρου)

2. Ἐγκώμιο γιά τίς ἀρετές τοῦ Περικλῆ:

«Ἐνῶ αὐτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καί ὅσοι ἀπό τούς φίλους του εἶχαν ἐπιζησει, μιλοῦσαν γιά τήν ἀρετή καί τή δύναμη πού εἶχε καί ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καί τά πολλά του τρόπαια: καί ἦταν ἐννιά τά τρόπαια πού εἶχε στήσι ἀπό μέρος τῆς Ἀθήνας σά στρατηγός καί νικητής. Τά ἔλεγαν αὐτά μεταξύ τους, μέ τήν ἰδέα πῶς αὐτός εἶχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καί δέν καταλάβαινε πιά. Καί ὁμως ἐκείνος πρόσεχε σέ ὅλα ὅσα ἔλεγαν, τούς ἔκοψε τήν ὁμιλία τους καί τούς εἶπε πῶς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καί μνημονεύουν τά ἔργα του ἐκεῖνα πού καί ἡ τύχη βοήθησε νά γίνουν καί πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοί στρατηγοί, δέν ἀναφέρουν ὁμως τό καλύτερο καί τό σπουδαιότερο, ὅτι «Κανείς Ἀθηναῖος δέ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας του».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 38 (Μετ. Μιχ. Οἰκονόμου)

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ ἀγεφύρωτη διαφορά ἀνάμεσα στήν ἀριστοκρατορική καί κλειστή στόν κόσμο Σπάρτη καί στή δημοκρατική Ἀθήνα, πού ὀλοένα αὐξαινε ἡ δύναμή της, εἶναι ἡ βασική αἰτία τοῦ Πελοποννησικοῦ πολέμου. Κι οἱ δύο πόλεις περίμεναν ἀπό χρόνια τή σύγκρουση, νιώθοντας πώς οἱ *Τριακοντούτειες Σπονδές* ἦταν μονάχα μιὰ ἀναβολή γιά τόν πόλεμο, πού μέ γοργά βήματα πλησίαζε.

Ἡ σφαλερῆ τακτική τῆς Ἀθήνας ἀπέναντι στοὺς συμμάχους της, βοήθησε τή Σπάρτη νά βρεῖ πιστευτὴ δικαιολογία γιά τόν πόλεμο. Ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία εἶχε καταντήσει ἡγεμονία, καί τὰ ἀριστοκρατικά κόμματα στίς διάφορες πόλεις μέ δυσφορία ὑπόμεναν τόν Ἀθηναϊκό ζυγό (μόνο τὰ δημοκρατικά κόμματα – σ' αὐτὰ ἀνήκαν οἱ ἔμποροι καί οἱ βιοτέχνες, πού εὐκόλυνονταν στίς οἰκονομικές τους ἐπιχειρήσεις μέ τή φιλία τῶν Ἀθηνῶν –, δέ ζητοῦσαν ἀλλαγὴ). Ἔτσι κατόρθωσε ἡ Σπάρτη νά πάρει εὐκόλα τὸ ρόλο τοῦ ἐλευθερωτῆ τῶν καταπιεσμένων συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, μέ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀριστοκρατικῶν κομμάτων σέ κάθε πόλη.

Τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου. Τὸ ἔργο εἶχε στηθεῖ ἀπὸ τοὺς Μεσσηνίους τῆς Ναυπάκτου. Ἀντίτυπό του ὑπῆρχε καί στοὺς Δελφοὺς. Ὁ Παιώνιος, σ' αὐτὸ τὸ γεμάτο τόλμη ἔργο, κοίταξε νά ξεπεράσει, μέ μιὰ τολμηρὴ παράσταση, πού θά ἀπέδιδε τὸ πέταγμα, τὸ σκληρὸ καί βαρὺ ὕλικό, τὸ μάρμαρο. Γιά νά δώσει τὴν ἐντύπωση πὼς ἡ Νίκη πετοῦσε, τὴν ἔστησε σ' ἓνα πολὺ ψηλὸ τριγωνικῆς τομῆς κίονα ὅπου ἐφθανε, ὑποτίθεται, πετώντας ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἡ Νίκη, μέ ἀνοιγμένες τίς φτεροῦγες. Τελευταία 25ετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸ ἐμπόριό τους στὸν Εὐξείνιο, στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Αἴγυπτο, στράφηκαν γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν στὸ Ἴόνιο καὶ τὴν Ἰταλία, πράγμα πού ζημίωσε ὑπερβολικὰ τοὺς Μεγαρεῖς καὶ τοὺς Κορινθίους. Γι' αὐτὸ, ἀγωνίστηκαν οἱ Κορινθιοὶ μὲ κάθε τρόπο νὰ πείσουν τὴ Σπάρτη νὰ κηρύξει τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ὁ ἀδιάκοπος ἀνταγωνισμὸς τῶν πόλεων-κρατῶν στὴν Ἑλλάδα κι ἡ ἔλλειψη τῆς παραμικρότερης ἐνότητας μεταξὺ τους, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ βλέπουν μὲ πολλὴ ζήλια καὶ φθόνο τὴν ἀκμὴ τῆς Ἀθήνας. Ἔτσι, κανένα ἠθικὸ ἐμπόδιο δὲν ὑπῆρχε γιὰ ν' ἀρχίσει ὁ πόλεμος. Μπορεῖ, μάλιστα, νὰ πει κανεὶς πῶς οἱ περισσότερες πόλεις βιάζονταν νὰ φτάσουν στὴ σύγκρουση, στηρίζοντας τίς ἐλπίδες τους στὴ Σπάρτη καὶ προτιμώντας τὴ δική της κυριαρχία, πού δὲν τὴν εἶχαν ὁμως ἀκόμη δοκιμάσει.

2. ΟΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Κερκυραῖοι ζητοῦν τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Καθὼς εἶχαν στρέψει οἱ Ἀθηναῖοι τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴ Δύση, γιὰ νὰ ἀπλώσουν ὡς ἐκεῖ τὸ ἐμπόριό τους, βρῆκαν ἀνέλπιστη εὐκαιρία τὴν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων τὸ 433 π.Χ., πού μπλεγμένοι σὲ πόλεμο μὲ τὴν Ἐπίδαμνο χρειάστηκε ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν Κόρινθο, γι' αὐτὸ καὶ ζήτησαν τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο. Ἡ πρόταση ἦταν σκανδαλιστικὴ. Δὲν ἤθελε ἐξάλλου ἡ Ἀθήνα μὲ ἐνδεχόμενη ἀντίρρηση τῆς, νὰ ἀπογοητεύσει τὴν Κέρκυρα, πού ἦταν κλειδί γιὰ τὸ ἐμπόριο μὲ τὴ Δύση: γι' αὐτὸ, δέχτηκε νὰ κλείσει μαζί της ἀμυντικὴ συμμαχία, κι ἔτσι νικῆθηκαν οἱ Κορινθιοὶ ἀπὸ τοὺς Κερκυραῖους σὲ ναυμαχία, ὅπου πῆραν μέρος καὶ τριάντα ἀθηναϊκὰ καράβια.

Οἱ Κορινθιοὶ ξεσηκώνουν τὴν Ποτίδαia. Γεμάτοι θυμὸ οἱ Κορινθιοὶ, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν Ἀθήνα, ὑποκίνησαν τὴν παλιὰ τους ἀποικία Ποτίδαia στὴ Χαλκιδική, πού ἀνῆκε τῶρα στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, νὰ ἀποστατήσει. Οἱ Ἀθηναῖοι κινήθηκαν ἀμέσως γιὰ νὰ ματαιώσουν τὸ σχέδιο (432).

Ὁ Περικλῆς τιμωρεῖ τοὺς Μεγαρεῖς. Βλέποντας πιά τὸν πόλεμο πολὺ κοντὰ, ὁ Περικλῆς θέλησε νὰ τιμωρήσει τοὺς Μεγαρεῖς γιὰ πολλὰς ἐχθρικές πράξεις τους ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Μὲ πρότασή του ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νὰ ἀπαγορευθεῖ στὰ μεγαρικὰ καράβια νὰ πλησιάζουν στὸν Πειραιά καὶ στ' ἄλλα συμμαχικὰ λιμάνια τῆς Ἀθήνας. Αὐτὸ ἦταν οἰκονομικὴ συμφορὰ γιὰ τοὺς Μεγαρεῖς (432).

3. ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ – ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Οι σύμμαχοι των Σπαρτιατών ζητούν κήρυξη πολέμου έναντίον 'Αθηναίων. 'Ανυποψίαστοι γιά τίς τραγικές συνέπειες πού θά είχε γιά τόν 'Ελληνισμό ή φοβερή εκείνη έμφύλια σύρραξη, οί Κορίνθιοι, οί Μεγαρείς κι οί Αίγινητες (τούς τελευταίους πρίν από λίγο τούς είχαν ύποχρεώσει οί 'Αθηναίοι, όταν τούς νίκησαν τό 457 π.Χ. σέ ναυμαχία, νά έγκαταλείψουν τό νησί τους· οί Αίγινητες ώς πρόσφυγες, έγκαταστάθηκαν τότε από τή Σπάρτη στή Θυρεάτιδα, στή βόρεια Λακωνική) πρότειναν στό συμβούλιο πού έγινε στή Σπάρτη νά κηρυχτεί ό πόλεμος έναντίον τών 'Αθηναίων.

'Ετσι άρχισε ή περιπέτεια πού «θά γίνονταν ή άρχή μεγάλων συμφορών, γιά τούς 'Ελληνες», όπως έπιγραμματικά προφήτεψε ό Μελλήσιππος, ό τελευταίος άπεσταλμένος του συνετού Σπαρτιάτη βασιλιά 'Αρχιδάμου, όταν οί 'Αθηναίοι τόν έστειλαν πίσω, χωρίς νά δεχτούν νά συζητούν τίς τελευταίες προτάσεις τών Πελοποννησίων.

Οί φάσεις του Πελοποννησιακού πολέμου. Τρείς ήταν οί φάσεις του πολέμου πού κράτησε 27 όλόκληρα χρόνια (431-404 π.Χ.):

1. 'Ο 'Αρχιδάμειος πόλεμος (431-421).
2. 'Η Σικελική έκστρατεία (415-413).
3. 'Ο Δεκελεικός πόλεμος (413-404).

Τό μεγαλύτερο ναυτικό κράτος, ή 'Αθήνα, είχε ν' άγωνιστεί μέ τή σπουδαιότερη στό πεζικό ελληνική δύναμη, τούς Σπαρτιάτες.

Οί σύμμαχοι τών
'Αθηναίων

Συμπολεμιστές μέ τούς 'Αθηναίους ήταν οί Πλαταιείς, οί πόλεις τής Θεσσαλίας, ή Κέρκυρα, ή Κεφαλληνία κι ή Ζάκυνθος, λίγες πόλεις στή Σικελία καί στήν Κάτω 'Ιταλία, τά νησιά πού άνήκαν στή συμμαχία έκτός από τή Μήλο, οί κάτοικοι τής 'Ακαρνανίας καί οί διωγμένοι από τή χώρα τους Μεσσήνιοι, πού οί 'Αθηναίοι τούς είχαν έγκαταστήσει στή Ναύπακτο.

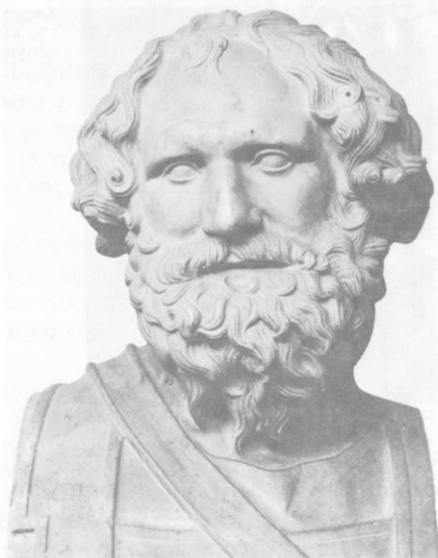
Οί σύμμαχοι τών
Σπαρτιατών

Τούς Σπαρτιάτες άκολουθούσαν οί πελοποννησιακές πόλεις (έκτός από τό 'Αργος καί τήν 'Αχαΐα), τά Μέγαρα, οί κάτοικοι τής Βοιωτίας (έκτός από τούς Πλαταιείς), οί Φωκείς, ό Τάρας (ή μεγάλη άποικία τών Σπαρτιατών), οί Συρακούσες κι άλλες δωρικές άποικίες στή Μεγάλη 'Ελλάδα.

Καί τά δυό μέρη ήταν ισχυρά. Οί 'Αθηναίοι είχαν άφθονα τά μέσα· τά παλαιά τους λάθη όμως άπέναντι στους συμμάχους τους είχαν δημιουργήσει άσχημο κλίμα στήν ίδια τους τήν παράταξη καί πολλές δικές τους πόλεις πίστεψαν στή Σπάρτη, πού βγήκε στόν πόλεμο κηρύσσοντας πώς θ' άγωνιστεί γιά τήν έλευθερία καί τήν ανεξαρτησία τους.

'Ιδιοτυπίες του Πελοποννησιακού πολέμου: α. Οί επιχειρήσεις γίνονται μονάχα τήν άνοιξη καί τό καλοκαίρι. Σταματούν ύστερα,

Μαρμάρινη προτομή του βασιλιά της Σπάρτης Αρχιδάμου, αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων. Μουσείο στο Έρκολάνο της Ιταλίας.

καί οι αντίπαλες δυνάμεις προετοιμάζονται για τήν ἐπόμενη χρονιά.

β. Οἱ Σπαρτιάτες κι ἡ παράταξή τους ἐπιδιώκουν συγκρούσεις μέ πεζικές δυνάμεις, ἐνώ οἱ Ἀθηναῖοι στηρίζονται στό ναυτικό τους.

γ. Τήν πολιτική τῆς Ἀθήνας τήν ὀρίζει ἕνας μεγάλος ἀρχηγός, ὁ Περικλῆς (τά πρῶτα χρόνια τουλάχιστον). Στήν Πελοποννησιακή συμμαχία δέ συμβαίνει τό ἴδιο. Ἐπικρατεῖ, βασικά, τό μῖσος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, θρεμμένο ἀπό τήν ἀντιζηλία τῶν μεγάλων πόλεων, πού τά συμφέροντά τους ἀντιμάχονταν τή δύναμη τῆς Ἀθήνας.

4. Ο ΑΡΧΙΔΑΜΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τόν πρῶτο καί δεύτερο χρόνο τοῦ πολέμου οἱ Πελοποννήσιοι μέ ἀρχηγό τό βασιλιά τῆς Σπάρτης, τόν Ἀρχίδαμο, κάνουν εἰσβολή στήν Ἀττική, λεηλατοῦν καί καταστρέφουν τήν ὑπαιθρο ὄσπου νά ἔρθει ὁ χειμώνας, μά δέν πολιορκοῦν τήν πόλη. Οἱ ἀγρότες τῆς Ἀττικῆς ἀπό τήν πρώτη στιγμή ζήτησαν προστασία στά Μακρά Τείχη, παράτησαν ἔρημα τά κτήματά τους καί ζοῦσαν πρόχειρα, σέ ἀθλιές συνθήκες, ὁ ἕνας σχεδόν πάνω στόν ἄλλο.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντίστοιχα, λεηλατοῦσαν μέ τό στόλο τους τά παράλια τῆς Πελοποννήσου, γιά νά προκαλέσουν δυσκολίες κι ἀντιπερισπασμό στή Σπάρτη.

Ὁ λοιμός. Ὄταν τό δεύτερο χρόνο ἔπεσε ξαφνικά στήν Ἀθήνα

Χρυσά στεφάνια μυρσίνης από τάφος
της κλασικής περιόδου. Έθνικό Αρχαι-
ολογικό Μουσείο

λοιμός (έπιδημική αρρώστια, τύφος ΐσως), πού τόν έφερε κάποιος
καράβι από τήν Αίγυπτο, οί άπώλειες σέ ανθρώπινο ύλικό έξαιτίας
του συνωτισμοϋ τών άγροτών στά τείχη ήταν τεράστιες. Ή φρι-
χτή αρρώστια καταπόνησε τόσο πολύ τούς Άθηναίους, ώστε στή
δυσκολία πού βρέθηκαν, κατηγορήσαν τόν Περικλή πώς τούς ξεσή-
κωσε γιά πόλεμο, καί του άφαίρεσαν τό άξίωμα του στρατηγού.

Όταν, σέ λίγο, τόν ξανακάλεσαν στήν έξουσία, πολύ λίγος και-
ρός τούς έμενε νά χαροϋν τήν άρχηγία του. Άρρώστησε κι ό ίδιος
καί πέθανε, άφου χάθηκαν στήν έπιδημία δύο γιοί του. Ή μοίρα
των Άθηναίων σκοτείνιαζε. Ό δυνατός πολιτικός, πού μέ ψυχραι-
μία καί λογική άντιμετώπιζε τήν κατάσταση, έλειψε.

Ή Κλέων

Άρχισαν ξανά οί διαμάχες ανάμεσα στους άριστοκρατικούς (μέ
έκπρόσωπο τό Νικία) καί στους δημοκρατικούς, μέ άρχηγό τό φι-
λοπόλεμο δημαγωγό Κλέωνα, πού ήταν άνθρωπος τών άκρων.
Άπό τήν Έκκλησία του Δήμου έλειψε ό «Όλύμπιος» Περικλής, καί
τήν ήρεμη γλυκύτητά του τή διαδέχτηκαν οί πύρινοι λόγοι πολλών,
πού κοίταζαν μέ ρητορείες νά πείσουν τό λαό, άνάλογα μέ τά πάθη
τους, χωρίς νά συλλογίζονται πρώτα καί πάνω άπ' όλα τό συμφέ-
ρον τής πόλης.

Μιά έποχή μεγάλη χάθηκε μέ τόν Περικλή. Τό τελευταίο έξοχο
δείγμα τής προσωπικότητάς του στάθηκε ό περίφημος Ήπιτάφιος,
ό λόγος δηλαδή πού ή πόλη του άνάθεσε νά έκφωνήσει γιά τούς
νεκρούς του πρώτου έτους του πολέμου, όταν τούς έθαψαν, στήν
άρχή του χειμώνα του 430, στό Δημόσιο Σήμα*, στόν Κεραμεικό.
Βρήκε εκεί τήν εύκαιρία ό μεγάλος πολιτικός νά δώσει άνάγλυφη τήν
εικόνα τής δημοκρατικής Άθήνας καί θαυμαστά νά προβάλλει τό

πνεῦμα καί τήν ἀκτινοβολία της (ὁ λόγος διασώθηκε στήν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη).

Ἀπό τό φόβο τοῦ λοιμοῦ οἱ Πελοποννήσιοι στράφηκαν σ' ἄλλα σημεῖα, μακριά ἀπό τήν Ἀθήνα: ἔκαμαν ἐπίθεση στίς Πλαταιές, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν μέ στρατηγό τό Δημοσθένη νά ὀχυρώσουν τήν Πύλο, καί τέλος, μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ Κλέωνα, νά αἰχμαλωτίσουν τά 292 παλικάρια τῆς Σπάρτης πού υπεράσπιζαν τή Σφακτηρία.

Τό 428 σημειώθηκε ἡ πρώτη ἀνταρσία στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἀποστάτησε ἡ Λέσβος, χωρίς ὅμως ἐπιτυχία. Γιά παραδειγματισμό οἱ Ἀθηναῖοι – ἐπικρατοῦσε πιά στήν πολιτική ἡ ὀξύτητα τοῦ Κλέωνα – σκότωσαν χίλιους ἀριστοκρατικούς στό νησί, μόλις ἐπικράτησαν ξανά.

Ἡ πράξη αὐτή τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἕνα πολύ κακό προηγούμενο. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες, ὕστερα ἀπό δύο χρονῶν πολιορκία, πῆραν τίς Πλαταιές, ἔσφαξαν χωρίς λόγο τούς λίγους γενναίους υπερασπιστές τῆς πόλης. *Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνική εὐγένεια κι ἀνεκτικότητα ἐξαφανίζονταν.*

Ὁ πόλεμος μεταφέρεται στή Μακεδονία. Ἦταν εὐκαιρία νά σταματήσει ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός. Πρώτοι τό ζήτησαν οἱ Σπαρτιάτες: ματαίωσε ὅμως τήν πρότασή τους ὁ Κλέων, κι ὁ πόλεμος μεταφέρθηκε στή Μακεδονία. Ἀρχηγός τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν ὁ φιλοπόλεμος στρατηγός Βρασιδάς, πού ἄρχισε νά ξεσηκώνει τίς συμμαχικές πόλεις τῶν Ἀθηναίων στή Χαλκιδική. Τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀρχηγός ἦταν ὁ Κλέων.

Στή μάχη τῆς Ἀμφιπόλεως ἔπεσαν καί οἱ δύο ἀρχηγοί. Ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στή Μακεδονία εἶχε ἕνα ἀπροσδόκητο θῦμα:

Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός Θουκυδίδης δέν κατόρθωσε νά φτάσει ἐγκαιρα, γιά νά ὑποστηρίξει μέ τά ἀθηναϊκά κλοῖα τήν Ἀμφίπολη. Τόν καταδίκασαν γι' αὐτό ἐρήμην οἱ συμπολίτες του σέ θάνατο καί δέν μπόρεσε πιά νά γυρίσει στήν Ἀθήνα. Ἐτσι, ἀποχώρησε στά κτήματά του στή Θράκη κι ἀφοσιώθηκε στή συγγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.*

Νικίειος εἰρήνη (421 π.Χ.). Ὅταν ἔλειψαν κι οἱ δύο φιλοπόλεμοι ἄνδρες, ἡ ἔγνοια τῶν Σπαρτιατῶν γιά τούς αἰχμαλώτους τους, πού ἀκόμη βρίσκονταν στήν Ἀθήνα, καί ἡ σαφροσύνη τοῦ στρατηγοῦ Νικία ὀδήγησαν τούς δύο ἀντιπάλους νά κλείσουν εἰρήνη γιά 50 χρόνια, μέ τή συμφωνία πῶς ἀμοιβαῖα θά παράδιναν τούς αἰχμαλώτους καί τίς πόλεις πού ὁ καθένας εἶχε κυριέψει στό διάστημα τῶν δέκα χρόνων. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε *Νικίειος*.

Μάχη
Ἀμφιπόλεως

5. ΝΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

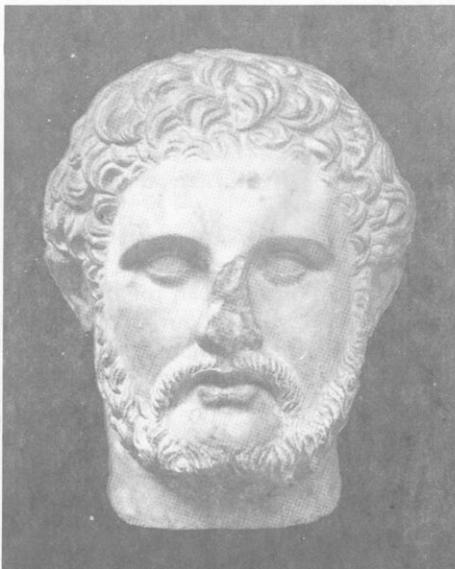
Θά πίστευε κανείς πώς κι οί δυό αντίπαλες παρατάξεις θά έβριζαν γνώση, ύστερα από τήν πικρή πείρα πού είχαν άποχτήσει στή δεκάχρονη σύγκρουση, καί ότι μέ κανένα τρόπο δέ θά έπιζητούσαν νά άρχίσουν ξανά τίς έχθροπραξίες. Βλέπουμε, όμως, νά σημειώνει χαρακτηριστικά ό Θουκυδίδης στό έργο του: «εϋθύς μετά τίς σπονδές, 'υπώπτευν' οί 'Αθηναίοι τούς Λακεδαιμονίους, γιατί δέν είχαν, όπως συμφώνησαν, έπιστρέψει ό ένας στόν άλλον τίς πόλεις πού κυρίεψαν».

Οί 'Ελληνες δέν είχαν νιώσει άκόμα πώς ήταν άνάγκη νά ένωθοϋν μεταξύ τους καί νά πάψουν νά χύνουν τό πολύτιμο άδελφικό αίμα, άν ήθελαν νά διατηρήσουν τήν έλευθερία πού τόσο αγαπούσαν.

Στήν 'Αθήνα, δυό άνθρωποι παλεύουν αυτά τά χρόνια (415-413) στήν πολιτική σκηνή, έκφράζοντας αντίθετες άπόψεις: ό άριστοκρατικός Νικίας, πού έβλεπε καταστροφική τή συνέχιση του πολέμου, κι ό φιλόδοξος νέος πολιτικός 'Αλκιβιάδης, μαθητής του Σωκράτη, έξαίρετα μορφωμένος καί λαμπρός ρήτορας, συνεχιστής όμως τής ιδέας νά έπιβληθεί ή 'Αθήνα σ' όλο τόν έλληνικό κόσμο καί νά σταθεροποιησει τήν ήγεμονία της.

Ο άθηναϊκός
έγωισμός

Τά εϋγλωττα μηνύματα τής άποστασίας τών συμμαχικών πόλεων δέν είχαν συνείσει τούς 'Αθηναίους, ώστε νά πάψουν νά βλέπουν τή θέση τής πόλης τους ήγεμονική άπέναντι στους συμμάχους καί νά τούς συμπεριφέρονται όπως μιά άυτοκρατορία πολιτεύεται άπέναντι στους ύπηκόους της.

Μαρμάρινο κεφάλι του 'Αλκιβιάδη. 'Ο 'Αθηναίος στρατηγός καί πολιτικός εικονίζεται ώραίος, όπως φημιζόταν πώς ήταν, καί στοχαστικός ταυτόχρονα. Μουσείο Ny Karlsberg Κοπεγχάγης.

Στήν ψυχή πάλι τῶν Σπαρτιατῶν καί τῶν ἄλλων Πελοποννησίων εἶχε σταλάξει τό μίσος γιά τήν Ἀθήνα. Μιά μικρή ἀφορμή ἦταν ἀρκετή, κι ἡ ἐπιφανειακή ἡρεμία θά χανόταν, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε ὁ Νίκιας στήν Ἀθήνα νά βάλει γνώση καί νά συγκρατήσῃ τούς συμπολίτες του. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπηρεάζοντας μέ τά θερμά του λόγια τό δῆμο, κατόρθωνε, ὀλοένα, ν' ἀποφασίζονται διάφορες ἐνέργειες, στόν καιρό ἀκόμη τῆς εἰρήνης, ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, ἂν καί ἴσχυε ἡ συνθήκη.

6. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ

Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου – στάθηκε ἐξάλλου μιά ἀπό τίς αἰτίες του – οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν στό μυαλό τους τό

Δύο ἀντίγραφα περίφημων ἀγαλμάτων:

Ἀριστερά: Ὁ «δορυφόρος», ἀγαλμα μαρμάρινο, ἀντίγραφο ἀπό χάλκινο πρῶτοτυπο ἔργο τοῦ περίφημου γλύπτη Πολυκλείτου. Θαυμάστηκαν τόσο στήν ἐποχή του οἱ ἀναλογίες του, ὥστε ὀνομάστηκε Κανών (λέγεται ἐξάλλου πῶς εἶχε γράψῃ σχετικό βιβλίο ὁ Πολύκλειτος μ' αὐτό τόν τίτλο). Δεύτερη πενηνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσείο Νάπολης στήν Ἰταλία.

Δεξιά: Ἀντίγραφο τοῦ χρυσελεφάντινου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, τοῦ Φειδία. Εἶναι γνωστό ὡς Ἀθηνά τοῦ Βαρβακείου. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

άνθρωπό εμπόριο τής Μεγάλης 'Ελλάδας. 'Η σπουδαία άποικία τους, οί *Θούριοι*, πού μέ τή συμβουλή του Περικλή είχαν ιδρύσει, ήταν σταγόνα στον ώκεανό για τά σχέδιά τους. 'Ονειροπολούσαν νά έξασφαλίσουν τήν έπιρροή τους κι άλλου, στήν πλούσια αυτή χώρα. Κι ό 'Αλκιβιάδης ποθούσε, όπως γράφει ό Πλάτων, νά ιδεί τον έαυτό του νά άποκτήσει όνομα και νά γίνει «μέγιστος».

Μεταξύ του 417-416 π.Χ. επικρατεί ή πολιτική γραμμή του 'Αλκιβιάδη, πού θέλοντας νά επιβάλει τήν άθηναϊκή ήγεμονία πείθει τό δήμο νά έγκρίνει τή μάταιη έκστρατεία στήν 'Αμφίπολη, για τήν ανάκτησή της, και τήν επίθεση στή Μήλο. 'Η πρώτη επιχείρηση δέν πέτυχε, στή Μήλο, όμως, σημειώθηκε νέο δείγμα άπανθρωπίας από τήν πλευρά των 'Αθηναίων: Οί κάτοικοι της σκοτώθηκαν ή πουλήθηκαν δουλοί, μόλις κυριεύτηκε τό νησί. 'Η φοβερή αυτή στάση γέμισε φρίκη πολλές ελληνικές καρδιές, χωρίς νά όδηγήσει στήν άποφυγή του πολέμου.

Τό 415 π.Χ. ξαφνικό γεγονός έξέσπασε. 'Η πόλη 'Εγεστα στή Σικελία ζήτησε τή βοήθεια των 'Αθηναίων, γιατί τήν πίεζαν οί κάτοικοι του Σελινούντα και των Συρακουσών. 'Ο Νικίας μάταια προσπάθησε ν' άκουστεί ή φωνή του. 'Η Σικελία ήταν μακρινή χώρα, ό τόπος άγνωστος στους 'Αθηναίους ναύτες και στρατιώτες. Ποιό θά ήταν τό τέλος αυτής της επιχείρησης; Μέσ στήν 'Ελλάδα, έξάλλου, οί έχθροί παραμόνευαν.

Γεμάτος ένθουσιασμό ό 'Αλκιβιάδης, πιστεύοντας πώς είχε φτάσει ή ώρα του νά όδηγήσει τήν πόλη σε μία λαμπρή νίκη, μέ τούς φλογερούς λόγους του κάλυψε τή φρόνιμη φωνή του Νικία κι ή έκστρατεία άποφασίστηκε. «Τότε, για πρώτη φορά, ξεκίνησε από μία μόνο πόλη, στόλος και στρατός ελληνικός, έξοπλισμένος μέ τόσην άφθονία και τόση λαμπρότητα», γράφει ό Θουκυδίδης. Τρεις όρίστηκαν στρατηγοί: ό Νικίας, παρά τίς αντίθετες άπόψεις του, ό 'Αλκιβιάδης, πού ήταν ό έμπνευστής της επιχείρησης, κι ό Λάμαχος πού άκολουθούσε τή γνώμη του 'Αλκιβιάδη.

'Η έκστρατεία πού κίνησε μέ τίς θερμότερες εύχές των πολιτών και μέ τό άνθος του άθηναϊκού στρατού, μπορούσε νά καταλήξει σε έκπληκτική νίκη των 'Αθηναίων. Στόν πόλεμο, όμως, χρειάζεται τουλάχιστον σύμπνοια και άρμονική συνεργασία. 'Όταν οί τρεις στρατηγοί έφτασαν στή Σικελία, δέ συμφωνούσαν για τό πότε έπρεπε νά άρχίσει ή επιχείρηση. Μά τό χειρότερο ήταν πώς έξέσπασε στήν 'Αθήνα φοβερή πολιτική κρίση, πού κατάληξε στήν ξαφνική άνάκληση του 'Αλκιβιάδη, πριν άρχίσουν οί πολεμικές συγκρούσεις στή Σικελία.

'Ενώ άκόμη οί τρεις στρατηγοί συζητούσαν, έφτασε στή Σικελία

'Ανάκληση του
'Αλκιβιάδη στήν
'Αθήνα

τό ιερό πλοίο τῶν Ἀθηναίων, ἡ «Σαλαμινία», νά πάρει πίσω τόν Ἀλκιβιάδη στήν Ἀθήνα, γιά ν' ἀπολογηθεῖ. Εἶχε κατηγορηθεῖ ἀπό τούς ἐχθρούς του πῶς τήν παραμονή τοῦ ξεκινήματος, αὐτός κι οἱ φίλοι του, μεθυσμένοι, εἶχαν κόψει τά κεφάλια τῶν ὁδοδεικτῶν (ὀρθογώνιων στηλῶν μέ τό κεφάλι τοῦ θεοῦ Ἑρμῆ στήν κορυφή). Ἡ φοβερή ἱεροσυλία, ἔργο ἀγνώστων, ἀποδόθηκε στόν Ἀλκιβιάδη, κι οἱ ἀντίπαλοί του ἔπεισαν τήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου νά τόν ἀνακαλέσει. Αὐτό ἦταν ἡ ἀρχή τοῦ φοβεροῦ τέλους πού πῆρε αὐτή ἡ ἐκστρατεία.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἡ ψυχή τῆς ἐκστρατείας, χρειαζόταν νά βρισκεται συνεχῶς κοντά στίς ἐπιχειρήσεις. Ἀντίθετα, πρὶν ἀκόμη χαράξει, μέ τή διορατικότητα καί τήν πολιτικότητά του, τή γραμμή πού θά ἀκολουθοῦσαν, τόν ἀπόσυραν ἀπό τή Σικελία. Καταλαβαίνοντας ὁ ἴδιος τί νόημα εἶχε ἡ ἀνάκληση καί μὴν ἔχοντας διόλου τή διάθεση νά καταδικασθεῖ σέ θάνατο ὡς ἱερόσυλος, προσποιήθηκε πῶς ἀκολουθεῖ μέ τή δική του τριήρη τή «Σαλαμινία», ὅταν ὁμως ἔφτασαν στούς Θουρίους, ἐξαφανίστηκε.

Στήν Ἀθήνα δικάστηκε ἐρήμην* καί καταδικάστηκε σέ θάνατο. Ἡ περιουσία του δημεύτηκε. Καί νά τό ἤθελε, δέν μπορούσε πιά νά γυρίσει πίσω. Στό φιλόδοξο μυαλό του κυριάρχησε σκέψη ἀνόσια:

Ἑρμαϊκή στήλη μέ τό κεφάλι τοῦ θεοῦ, ἀντίγραφο τοῦ Ἑρμῆ Προτυλαίου, ἔργο τοῦ περίφημου γλύπτη Ἀλκαμένη. Μουσεῖο Κωνσταντινούπολεως.

Νά πάει στη Σπάρτη. Φτάνοντας μάλιστα εκεί, συμβούλεψε άμέσως τούς έχθρούς τής πόλης του ό,τι φοβερότερο για τήν 'Αθήνα: νά στείλουν έκοτρατευτικό σώμα στη Σικελία, για νά βοηθήσει τούς Συρακούσιους, καί, τό χειρότερο, νά όχυρώσουν οί Σπαρτιάτες στην 'Αττική τή Δεκέλεια, κι έχοντας πιά μόνιμο στρατόπεδο εκεί νά σφίξουν τήν πολιορκία τής 'Αθήνας.

Οί συγκρούσεις στη Σικελία. Όταν άρχισαν οί συγκρούσεις στη Σικελία, πολύ γρήγορα σκοτώθηκε ό Λάμαχος, αφήνοντας μόνο του τό Νικία. Παρά τίς άρχικές έπιτυχίες τους οί 'Αθηναίοι δέ σταθεροποίησαν τή θέση τους. 'Ο άγώνας έμεινε άμφίβολος. Καί όταν έφτασε ό πονηρός Σπαρτιάτης *Γύλιππος*, ή κατάσταση έγινε ακόμη δυσκολότερη. Μ' όλη τή γενναιότητα του Νικία καί τήν υπέρανθρωπη προσπάθειά του, τό μέλλον δέ φαινόταν εύχάριστο. Μπορούσε εξάλλου ποτέ νά κερδίσει έναν τόσο δύσκολο πόλεμο (όσο τίμιος κι εύσυνείδητος άν ήταν), εκείνος πού ποτέ δέν είχε πιστέψει σ' αυτόν; 'Ο έμπνευστής τής έκοτρατείας έλειπε από τραγικό λάθος τών 'Αθηναίων, καί τό χειρότερο ήταν πώς τό έξυπνο μυαλό του, αυτή τήν κρίσιμη στιγμή, εργαζόταν για λογαριασμό τών έχθρών εναντίον τών 'Αθηναίων.

'Ο κατακουρασμένος Νικίας έστειλε δραματικό γράμμα στους 'Αθηναίους παρακαλώντας τους νά έγκαταλείψουν τόν άγώνα, ή νά στείλουν «στρατό καί ναυτικό καί χρήματα». 'Ικέτευε ακόμα νά τόν άντικαταστήσουν, γιατί ήταν γέρος πιά κι άρρωστος από τά νεφρά του. Πεισμωμένοι οί 'Αθηναίοι έστειλαν νέες δυνάμεις μέ άρχηγό τό στρατηγό Δημοσθένη, χωρίς νά άνακαλέσουν τό Νικία.

'Η κατάσταση καί πάλι δέν άλλαξε, παρ' όλη τή γενναιότητα πού έδειξαν οί 'Αθηναίοι. Δέν ήταν εύκολο νά καταλάβουν τίς Συρακούσες, κι οί λιγοστές έπιτυχίες τους δέν έφερναν κανένα άποτέλεσμα. 'Αντίθετα, στίς ναυμαχίες χάθηκε σημαντικό μέρος του στόλου τών 'Αθηναίων καί, τέλος, οί δύο άτυχοι στρατηγοί, ό Νικίας κι ό Δημοσθένης, έχασαν τό στόλο τους σέ ναυμαχία καί ύποχώρησαν στό έσωτερικό του νησιού, όπου ύστερα από αφάνταστες ταλαιπωρίες άναγκάστηκαν νά παραδοθούν μέ τά άπομεινάρια του στρατού τους (413).

Οί Συρακούσιοι είχαν άποφασίσει νά έκδικηθούν τόσο παραδειγματικά τούς έχθρούς τους, ώστε στη μανία τους ούτε οί δύο στρατηγοί δέ γλίτψωσαν τά μαρτύρια καί τό θάνατο. Πολλούς από τούς στρατιώτες τούς σκότωσαν: άλλους ταλαιπωρημένους κι άρρωστους από τίς κακουχίες τούς έριξαν στά λατομεία νά δουλεύουν, κι εκεί σέ λίγο βρήκαν οίκτρο θάνατο. Στην έκοτρατεία αυτή χάθηκαν καράβια καί έφόδια, καί, τό σπουδαιότερο, τό άνθος τής άθηναϊκής νεολαίας. Οί άπώλειες ήταν φοβερές για τήν πόλη.

«Οἱ Ἀθηναῖοι νικῆθηκαν καί στή στεριά καί στή θάλασσα, καί μέ κάθε τρόπο· τά δυστυχήματά τους στάθηκαν, ἀπό κάθε ἄποψη, μεγάλα· χάσανε στρατό καί στόλο κι ὄ,τι ἄλλο εἶχαν, καί ἀπό τούς πολλούς πού ἐκστρατεύσανε, λίγοι γύρισαν στήν πατρίδα», σημειώνει ὁ Θουκυδίδης κλείνοντας στήν Ἱστορία του τό κεφάλαιο γιά τή Σικελική ἐκστρατεία.

7. Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἔνας πραγματικά μέγας Εὐρωπαϊός ἱστορικός, ὁ Γερμανός Χέλμουτ Μπέρβε, γράφει πώς «ἦταν μοιραία γιά τήν Ἀθήνα ἡ ὥρα πού ὁ μεγαλοφυής γιός της, ὁ Ἀλκιβιάδης, πέρασε στό στρατόπεδο τοῦ ἀντιπάλου».

Ἄνταν πέφτει ὁ ἰσχυρός, τότε ὅλοι ξεσηκώνονται ἐναντίον του καί τά πάντα γυρίζουν ἀντίθετα. Στήν Ἀθήνα, μετά τήν πανωλεθρία, επικράτησε μεγάλη σύγχυση, γιατί ἔλειπε ὁ ἀρχηγός πού θά ἔβγαζε τήν πόλη ἀπό τή δύσκολη θέση. Ὡστόσο, ὁ γενναῖος λαός της μέ θάρρος προσπάθησε νά ἀντιμετωπίσει τήν κατάσταση κι ἀποφάσισε νά ναυπηγήσει νέα καράβια.

Οἱ σύμμαχοι βρῆκαν πώς ἦταν κατάλληλη ἡ ὥρα νά ἀποστατήσουν καί νά γλιτώσουν ἀπό τήν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων. Τέλος, οἱ Πέρσες, πού μέ τήν Καλλίειο εἰρήνη εἶχαν ἀποτραβηχτεῖ ἀπό τόν ἑλληνικό κόσμο, παρουσιάζονται ξανά, τώρα πού νικῆθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, καί προσφέροντας σάν ὄπλα ἀκαταμάχητα τά χρήματά τους ζητοῦν καί πάλι νά ἀνακατευτοῦν στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις.

Ἔτσι συμβαίνουν, ξαφνικά, ἀνήκουστα πράγματα. Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφέρνει μέ τήν εὐγλωττία του νά πείσει τούς Σπαρτιάτες νά ἐγκαταλείψουν τήν πατροπαράδοτη κλειστή πολιτική τους καί νά πάρουν ὁπωσδήποτε τήν ἡγεμονία ἀπό τούς Ἀθηναίους. Στήν προσπάθειά τους αὐτή δέ δίστασαν οἱ Σπαρτιάτες, χάνοντας κάθε ἔθνική ἀξιοπρέπεια, νά ἀναγνωρίσουν τήν περσική κυριαρχία στίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, παίρνοντας γιά ἀντάλλαγμα τά χρήματα πού τούς πρόσφερε ὁ σατράπης Τισσαφέρνης, γιά νά ἐτοιμάσουν στόλο καί νά χτυπήσουν τούς Ἀθηναίους.

Στήν περίπτωση αὐτή, καί στά δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ἔλειψε ἔνας ἠθικός ἀρχηγός. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔξυπνος καί διορατικός, ἀπύθμενα ὁμως φιλόδοξος, ἀφοῦ ξεσήκωσε τούς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων σέ ἀποστασία, δέ δίστασε, ὅταν κατάλαβε πώς τόν ὑποπεύονταν οἱ Σπαρτιάτες, νά προσφέρει, προσωρινά, τίς ὑπηρεσίες του στό σατράπη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τόν Τισσαφέρνη. Ἔτσι, νέα καταστρεπτική συμβουλή, καί γιά τίς δύο ἑλληνικές πόλεις,

Νέα ἐμφάνιση
τῶν Περσῶν

Ἄλκιβιάδης
πληγαίνει μέ τούς
Πέρσες

Λεπτομέρεια από πη-
 ρητικό ψήφισμα τών
 Ἀθηναίων πρὸς τὴν
 τών Σαμίων πού τοὺς
 ἔμειναν πιστοὶ φίλοι καὶ
 σύμμαχοι σὲ μιὰν ἐποχὴ
 πού ἡ καταδρομὴ τῆς
 τύχης ἦταν φοβερὴ γιὰ
 τὴν Ἀθήνα. Στὸ ἀνά-
 γλυφο παριστάνεται
 ἀριστερὰ ἡ Ἥρα, πολι-
 ούχος θεὰ τῆς Σάμου,
 νὰ κρατεῖ τὸ σκήτρο
 τῆς, ἐνῶ δίνει τὸ δεξιὸν
 χεῖρ (δεξιωση) στὴν
 Ἀθηνά, πού πάνοπλη –
 ἡ ἀσπίδα τῆς εἶναι
 ἀκουμπισμένη πλάι
 στὸν κορμὸ ἑνὸς δέν-
 τρου – συμβολίζει τὴν
 πόλιν τῆς Ἀθήνας. Τέλη
 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο
 Ἀκροπόλεως.

ἔδωσε αὐτὴ τὴ φορά, τονίζοντας πῶς τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν ἦταν νὰ ὑπάρχει ἀδιάκοπη διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δύο δυνατὲς ἐλ-
 ληνικὲς παρατάξεις, ὥστε νὰ χτυποῦνται μεταξύ τους καὶ νὰ ἀδου-
 νατίσουν.

Στὸ μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν κάμει στόλο μὲ τὰ περσικὰ χρή-
 ματα καὶ βρίσκονταν στὸ Ἀνατολικὸ Αἰγαῖο. Ὁ Ἀλκιβιάδης, πού
 δὲν ἔνιωθε ἀσφάλεια κοντὰ στὸν ὕπουλο Τισσαφέρνη, σκέφτηκε νὰ
 ζητήσῃ δικαίωση ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴν μπερδεμένη λοιπὸν
 αὐτὴ περίοδο συνεννοήθηκε μὲ τοὺς στρατηγούς τους πού βρί-
 σκονταν στὴ Σάμο, καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν ἀνακαλέσουν στὴν Ἀθή-
 να, ὅπου οἱ πολιτικὲς διαμάχες ἦταν φοβερές. Ὑποσχέθηκε νὰ χα-
 λάσει τὴ συμμαχία τῶν Περσῶν μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους.

Πρὶν γυρίσει, μὲ τὴ συνεργασία τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν καὶ μὲ
 λίγα καράβια πού κι αὐτὸς ἔφτιασε μὲ περσικὰ χρήματα, κατόρ-
 θωσε νὰ νικήσῃ τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ καταλάβῃ πόλεις
 στὸν Ἑλλήσποντο γιὰ λογαριασμό τῶν Ἀθηναίων. Ὑστερα ἀπὸ αὐ-
 τὸ, ὁ ταλαιπωρημένος λαὸς τῆς Ἀθήνας, κουρασμένος ἀπὸ τὸν

Ὁ Ἀλκιβιάδης
 γυρίζει στὴν
 Ἀθήνα

αγάνα στο έσωτερικό και στο έξωτερικό, τόν δέχτηκε θριαμβευτικά, βρίσκοντας σωτήρια τήν έπιστροφή του. Είχαν τόση ανάγκη νά νιώσουν και πάλι οι 'Αθηναίοι νά κατευθύνει τίς τύχες τους ένας στιβαρός πολιτικός, ώστε ξεχνώντας τήν προηγούμενη συμπεριφορά του τόν διόρισαν στρατηγό μέ άπεριόριστη έξουσία (στρατηγόν αυτοκράτορα) και του ανάθεσαν νά συνεχίσει τόν πόλεμο.

Ήν αυτή τή δεύτερη φορά τόν άφηναν οι 'Αθηναίοι στήν έξουσία και άν τόν άκουγαν, έστω και τήν τελευταία στιγμή, δέ θά έχαναν τόν πόλεμο. Είναι όμως τόσο δύσκολο, νά κερδίσει κανείς τήν έμπιστοσύνη, πού έξαιτίας του έχει κλονισθεί στίς ψυχές τών άλλων. Έτσι, μιά νέα άποτυχία του στόλου στό άκρωτήριο Νότιο, κοντά στήν Έφεσο, πού δέν ήταν διόλου φταιξιμο του 'Αλκιβιάδη, θύμισε στους 'Αθηναίους τά παλιά του λάθη, μέ άποτέλεσμα και τή στρατηγία νά του πάρουν και νά τόν άχρηστεύσουν τή στιγμή πού τόν είχαν μεγαλύτερη ανάγκη. Ναύαρχος του σπαρτιατικού στόλου είχε φτάσει ένας άνθρωπος μέ άφάνταστη ικανότητα και πονηρία, ο Λύσανδρος.

Ο 'Αλκιβιάδης άποσύρθηκε σέ μιά ιδιοκτησία πού είχε στή χερσόνησο τής Καλλιπόλεως, και από κει παρακολουθούσε, σάν θε-

Ήταν τών Σπαρτιατών στίς Άργινούσες

Ήπιτόμβιο άπτικό ανάγλυφο μέ παράσταση τής νεκρής Άμφαρέτης πού κρατεί στά χέρια της τό νεκρό της έγγονάκι, όπως σημειώνεται στό έπίγραμμα πού είναι χαραγμένο πάνω στό έπιστόλιο του ανάγλυφου. Τό έργο είναι έξαιρετικά έκφραστικό, μέ πύχωση έξισσημείωτη στό φόρεμα. Γύρω στά τέλη του 5ου π.Χ. αϊ. Μουσείο Κεραμεικού. Οι παραστάδες άριστερά και δεξιά από τίς μορφές, όπως και τό έπιστόλιο άποδίδουν τό σχήμα μικρού ναού, γι' αυτό τά λέμε ναίσκόμορφα αυτά τά έπιτόμβια.

Ο αθηναϊκός
στόλος
αίχμαλωτίζεται
από τον
Λύσανδρο

ατής πιά, τήν κατάσταση. Τό 406, οί Ἀθηναῖοι στρατηγοί κατόρθωσαν νά νικήσουν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινοῦσες, μεταξύ Μυτιλήνης καί Μ. Ἀσίας. Ὁ στόλος τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντα ὁ ἰσχυρότερος καί, θέλοντας νά δώσουν οἱ στρατηγοί τῆς τό τελικό χτύπημα στό Σπαρτιατικό, πού πάλι τόν κατεύθυνε ὁ Λύσανδρος, τόν παρακολούθησαν ὡς τόν Ἑλλησποντο. Ἡ τακτική πού ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν σφαλερή· ὁ Ἀλκιβιάδης παρακολουθώντας τίς κινήσεις τους τούς παράγγειλε νά τήν ἀλλάξουν.

Κανείς, ὅμως, δέν τόν ἄκουσε, κι ἔτσι κατόρθωσε ὁ Λύσανδρος μέ τέχνασμα στούς *Αἰγός Ποταμούς*, τήν ὥρα πού τά ἀθηναϊκά πληρώματα βρίσκονταν στή στεριά, νά αἰχμαλωτίσει τό στόλο καί νά τόν ἔχει πιά στήν κατοχή του (405 π.Χ.).

Ἡ καταστροφή εἶχε γίνε μέσα σέ λίγες στιγμές, κι ἡ ζημία ἦταν ἀνυπολόγιστη. Ἡ Ἀθήνα εἶχε μείνει χωρίς στόλο. Τί θά μπορούσε πιά νά τή σώσει; Τό τέλος τῆς ἦταν ἀναπόφευκτο. Τό ἱερό πλοῖο, ἡ Πάραλος, ἔφερε στήν Ἀθήνα τήν εἶδηση τῆς συμφορᾶς.

Ἀπομονωμένη ἡ πόλη ἀπό τήν πλευρά τῆς στεριάς, ἐξαιτίας τοῦ μόνιμου στρατοπέδου τῶν Σπαρτιατῶν στή Δεκέλεια, ἀποκλείστηκε σέ λίγο ἀπό τό Λύσανδρο κι ἀπό τή θάλασσα. Μέ ἀξιοπρέπεια καί πικρία οἱ Ἀθηναῖοι περίμεναν τό τέλος. Κι ὅταν πιά τέλειωσαν ὀλότελα οἱ τροφές κι ἡ πολιορκία ἐγίνε ἀβάσταχτη, ζήτησαν εἰρήνη.

Ἡ εἰρήνη καί οἱ ὄροι τῆς. Στό Συνέδριο πού ἐγίνε στή Σπάρτη, οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, ἰδίως οἱ Κορίνθιοι, προσπάθησαν νά τούς πείσουν νά ἰσοπεδωθεῖ τελείως ἡ Ἀθήνα. Στήν περίπτωση αὐτή, παρ' ὅλη τήν ἀγριότητα πού εἶχε ἐπικρατήσει στόν πόλεμο, οἱ Σπαρτιάτες ἔδειξαν εὐγένεια καί μεγαλοψυχία στούς νικημένους, λέγοντας πώς δέν ἐπιτρεπόταν νά καταστρέψουν πόλη πού ἔσωσε ἄλλοτε τήν Ἑλλάδα. Ἔτσι, δέν ἄκουσαν τή γνώμη τῶν συμμάχων, ἀποφάσισαν ὅμως τήν εἰρήνη μέ πολύ βαριοῦς ὄρους:

α. Νά παραδοθοῦν ὅλα τά καράβια τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτός ἀπό δώδεκα.

β. Νά δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι ὅλους τούς πολιτικούς ἐξορίστους πίσω.

γ. Νά γκρεμίσουν τά τείχη τῆς Ἀθήνας καί τοῦ Πειραιᾶ, καθώς καί τά Μακρά Τείχη, καί

δ. Νά ἀκολουθοῦν τούς Σπαρτιάτες, ἔχοντας ἀπό δῶ καί πέρα τούς ἴδιους μέ αὐτούς ἐχθρούς καί φίλους.

Ἀφοῦ ἀποβιβάστηκε ὁ Λύσανδρος στήν πόλη καί ἔβαλε νά γκρεμίσουν τά τείχη τῆς, πῆγε καί κατέλαβε τήν τελευταία πιστή σύμμαχο τῶν Ἀθηναίων, τή Σάμο, ὅπου ἀνέβασε στήν ἐξουσία τούς ὀλιγαρχικούς, καί γύρισε νικητής στή Σπάρτη.

Ἡ Ἀθήνα εἶχε νικηθεῖ κι ἦταν τώρα χωρίς τείχη καί χωρίς στόλο.

8. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ σύγκρουση τῆς Ἀθήνας μέ τή Σπάρτη σημείωσε τήν ἀρχή τοῦ τέλους τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καί χάραξε ἀνεπανόρθωτα τή ζωή τοῦ ἔθνους. Ἡ δημιουργική πνοή πού φύσηξε ὕστερα ἀπό τοὺς Περσικούς πολέμους χάθηκε, ἀφήνοντας στή θέση τῆς τήν πίκρα τοῦ χειρότερου ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Καί τά δύο στρατόπεδα βγήκαν κατεστραμμένα: πλῆθος ἀνθρωποι εἶχαν σκοτωθεῖ, ἡ χώρα εἶχε μείνει ἀκαλλιέργητη, τό ἐμπόριο μαράζωσε καί, γενικά, ἄλλαξε ἡ ἑλληνική νοοτροπία.

Λίγες δεκαετίες πρίν, ἔνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀπομάκρυναν ἀπό τή χώρα τους τοὺς Πέρσες. Γιά νά ἐξουδετερώσουν, τώρα, ὁ ἕνας ἀντίπαλος τόν ἄλλον, ἔδωσαν στόν ἑαυτό τους τή θλιβερή ἀδεια, χάνοντας κάθε ἀξιοπρέπεια, νά ἐπιζητήσουν μέ περσικό χρυσάφι νά ἀλληλοχτυπηθοῦν.

Ἀκόμη χειρότερο φαινόμενο στάθηκε ἡ φοβερή σκληρότητα, πού καί οἱ δύο ἀντίπαλες μερίδες ἐκδήλωσαν στίς διάφορες νίκες τους: μεταχειρίστηκαν συμπατριῶτες τους, πού μιλοῦσαν τήν ἴδια γλώσσα, πίστευαν στοὺς ἴδιους θεοὺς κι εἶχαν τήν ἴδια καταγωγή, σάν νά ἦταν οἱ χειρότεροι ἐχθροί, ἐξολοθρεύοντας τοὺς κατοίκους ἑλληνικῶν πόλεων ἢ πουλώντας τους δούλους.

Μετά τοὺς Περσικούς πολέμους, χαρά, ἰκανοποίηση καί περη-

Ἄο Φάων, αἰώνια νέος, παίζει τή λύρα του. Λεπτομέρεια ἀπό τή διακόσμηση ἐρυθρόμορφης ὕδρας, τοῦ ζωγράφου Μειδία. 410 π.Χ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Ἑλλησι
ἀξιοπρέπειαι

φάνια οδήγησαν στο θάμα του 5ου αιώνα. Ύστερα από τον Πελοποννησιακό πόλεμο, ολόκληρη η Ελλάδα θρήνησε τις απώλειες και την άσκοπη διαμάχη.

Από τα χειρότερα φαινόμενα που σημειώθηκαν στον Πελοποννησιακό πόλεμο, στάθηκε η φθορά της δημοκρατίας στην Αθήνα, όπου ο λαός της, πέφτοντας στα χέρια των δημαγωγών, μεταβλήθηκε σε όχλο.

Καταδίκη του
Σωκράτη

Στις θλιβερές πολιτικές διαμάχες που θα ξεσπάσουν αμέσως ύστερα, πρώτο θύμα και τραγικότερο από όλα θα πέσει ο μεγαλύτερος φιλόσοφος των αιώνων, ο Σωκράτης (399 π.Χ.). Οί ίδιοι οί συμπολίτες του θα τον κατηγορήσουν, θα τον δικάσουν και θα τον καταδικάσουν σε θάνατο. Πιστός εκείνος στη διδασκαλία του, αν και του δόθηκε η ευκαιρία να δραπετεύσει και να σωθεί, προτίμησε να πιει τό κώνειο*, δείχνοντας μέ την υπέροχη στάση του πώς ο,τι είχε κηρύξει – πειθαρχία στους νόμους της πατρίδας και αρετή – διθά τά πρόδινε για να κρατηθεί στη ζωή.

Η κακή τύχη των μεγάλων ανδρών της αρχαιότητας. Μιά σειρά μεγάλων ανδρών κυβέρνησε την Αθήνα στον 5ο αιώνα η όρισε τίς τύχες της στις δύσκολες στιγμές. Παράξενο είναι πώς κανείς δέν τελείωσε ήρεμα τή ζωή του. Ο νικητής του Μαραθώνα έσβησε, καταδικασμένος, στη φυλακή, ο μέγάλος Θεμιστοκλής έξόριστος και κατατρεγμένος. Ο δίκαιος Άριστέιδης έγνώρισε του έξοστρακιμου τήν πικρία. Τό ίδιο κι ο νικητής του Εύρυμέδοντα, ο Κίμων, που πρόλαβε να τόν βρει ο θάνατας ένδοξο, πριν πάθει άλλα δεινά. Ο έξοχος Περικλής τίς ώρες τής δυσκολίας καμιά συμπάρσταση ή κατανόηση δέ βρήκε από τούς συμπολίτες του. Ξεχνώντας ο,τι τούς είχε προσφέρει, όχι μόνον εκείνον κατάτρεξαν, αλλά και τούς ανθρώπους που άνήκαν στο στενό του περιβάλλον (τόν Άναξαγόρα, τό Φειδία, τήν Άσπασία κ.ά.) τούς δυσφήμησαν και τούς κακομεταχειρίστηκαν.

Είχαν τή θαυμαστή ικανότητα να ξεχωρίζουν και να ανάδειχνουν τούς άξιους οί αρχαίοι Άθηναίοι. Γρήγορα, όμως, τούς κούραζε ή μεγαλοσύνη και ζητούσαν να απαλλαγούν, από άσυναίσθητο, αλλά έντονο φόβο μήν τούς ιδούν ξαφνικά να παίρνουν αυθαίρετα τήν έξουσία και να γίνονται τύραννοι. Τών άλλων μεγάλων ανδρών ή στέρηση δέν άφησε φανερά τά χνάρια της, γιατί νεώτεροι και τό ίδιο άξιοι μπήκαν στη θέση τους άμέσως, χωρίς να σημειωθεί χάσμα. Του Άλκιβιάδη όμως τήν άσυλλόγιστη ανάκληση τήν ώρα του πολέμου τήν πλήρωσαν θανάσιμα οί Άθηναίοι. Από τότε σβήνει, για πάντα, ή θεϊκή ήρεμία και ή γαλήνη που καθρεφτίζεται στα έξοχα πρόσωπά τους, όπως τά σμίλεψε μέ τήν άθάνατη τέχνη του ο Φειδίας στη ζωφόρο του Παρθενώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Ο Θουκυδίδης ύμνει στόν επίταφίό του τό δημοκρατικό πολίτευμα τῆς Ἀθήνας:

«Κυβερνίομαστε δηλαδή μέ πολίτευμα, πού δέ ζηλεύει τούς θεσμούς τῶν ἄλλων, ἀλλά εἴμαστε μᾶλλον ἐμεῖς παράδειγμα γιά πολλούς, παρά πού ξεσηκώνομε τίς συνήθειές τους. Καί λέγεται μέ τ' ὄνομα δημοκρατία, γιατί δέν κυβερνιέται γιά τό συμφέρον τῶν λίγων, ἀλλά γιά τούς πολλούς, κι ἔχουν ὅλοι τά ἴδια δικαιώματα σύμφωνα μέ τούς νόμους γιά τίς ἰδιωτικές διαφορές μεταξύ τους· γιά τά δημόσια ἀξιώματα, ὅμως, γιά ὅποιαν ἰκανότητα ἐκτιμᾶται ὁ καθένας, δέ φτάνει σέ θέση πολιτική ἐξ αἰτίας τῆς τάξης ὅπου ἀνήκει παρά ἀπό τήν ἀξιοσύνη του· κι οὔτε ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας του, ὅταν μπορεῖ νά προσφέρει κάτι καλό στήν πολιτεία, ἀποκλείεται ἀπό τό ἀξίωμα, ἐπειδή εἶναι ταπεινῆς καταγωγῆς».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία», Β 37 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

2. Τό τέλος τοῦ πολέμου· ἡ εἶδηση τῆς συμφορᾶς στήν Ἀθήνα:

«Στήν Ἀθήνα ἐγινε γνωστή ἡ συμφορά νύχτα, ὅταν ἔφτασε ἡ Πάραλος, καί ὁ θρῆνος, καθῶς ὁ ἕνας τήν ἀνάγγελνε στόν ἄλλο, ἔφτανε, μέσ' ἀπό τά Μακρά τείχη, ἀπό τόν Πειραιά στήν πόλη· ὥστε ὁλόκληρη ἐκείνη τή νύχτα κανεῖς δέν ἔκλεισε μάτι, γιατί θρηνοῦσαν ὄχι μονάχα ἐκείνους πού εἶχαν σκοτωθεῖ, ἀλλά πολύ περισσότερο τούς ἑαυτούς τους, γιατί νόμιζαν πῶς θά πάθουν ὅ,τι αὐτοῖ ἔκαμαν στούς Μηλίους, πού ἦταν ἀποικοὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ὅταν τούς ὑπόταξαν ὕστερα ἀπό πολιορκία καί στούς κατοίκους, τῆς Ἰσπιάας... καί σέ πολλούς ἄλλους ἀπό τούς Ἑλληνες. Τήν ἄλλη μέρα ἔκαμαν συνέλευση κι ἀποφάσισαν νά φράξουν μέ χῶμα τά λιμάνια, ἐκτός ἀπό ἕνα, νά ἐπιδιορθώσουν τά τείχη, νά τοποθετήσουν φρουρές καί νά πάρουν γενικά ὅλα τά ἀπαιτούμενα μέτρα γιά τήν πόλη πού ἐπρόκειτο νά πολιορκηθεῖ».

Ξενοφῶντα, «Ἑλληνικά» Β, 3-4 (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

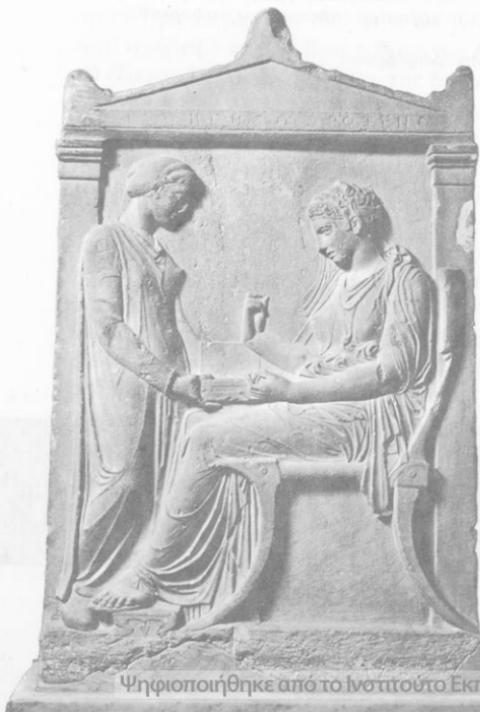

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

1. ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ Σπάρτη φέρθηκε μέ γενναιοφροσύνη τή στιγμή τῆς ἥττας τῶν Ἀθηναίων. Δέ θέλησε νά σπιλώσει τό ὄνομά της στούς αἰῶνες κι ἀπόρριψε τίς φοβερές προτάσεις τῶν Κορινθίων καί ἄλλων Ἑλλήνων, πού πρόησαν νά ἰδοῦν ἰσοπεδωμένη τήν Ἀθήνα νά σβῆνει ἀπό τό χάρτη.

Στούς ὄρους ὁμως τῆς εἰρήνης, πού ἔκλεισαν μέ τούς νικημένους Ἀθηναίους, στήθηκαν σκληροί οἱ Σπαρτιάτες. Στήν κοιτίδα τῆς δημοκρατίας ὁ Λύσανδρος παράδωσε τήν ἀρχή σέ τριάντα ὀλιγαρχικούς, μέ ἀρχηγό τό Θηραμένη, πού κυβέρνησαν μέ τόση ἀγριότητα, ὥστε ὀνομάστηκαν *Τύραννοι*. Στούς ὀχτώ μῆνες πού ἔμειναν στήν ἐξουσία (τούς ὑποστήριξε ἡ σπαρτιατική φρουρά), ἔκαμαν φριχτές καταδιώξεις τῶν πολιτῶν καί σκότωσαν γύρω στούς 1.500 ἀνθρώπους. Ἡ ληστεία κι ἡ ἀρπαγή ἦταν στήν ἡμερήσια διάταξη. Στό τέλος συγκρούστηκαν ἀγρία καί μεταξύ τους.

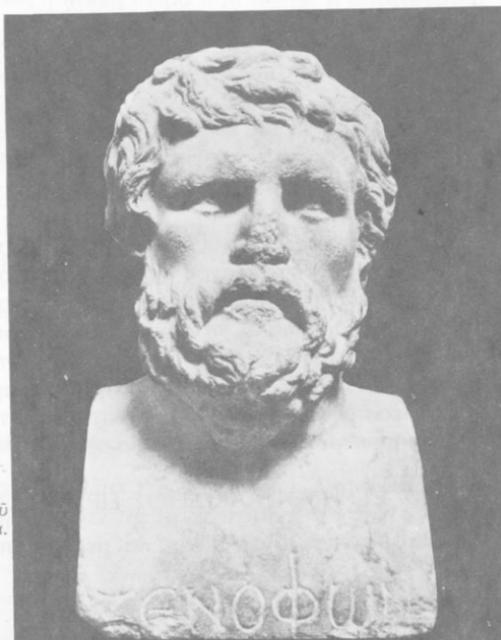
Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τῆς Ἡγησῶς, κόρης τοῦ Προξένου. Ἡ νεκρή Ἡγησῶ, καθισμένη σ' ἓνα θαυμάσιο θρόνο, πατώντας σέ ὑποπόδιο, φορεῖ κατάσαρκα τό χιτῶνα καί ἀπό πάνω τό ἱμάτιό της. Ἀπέναντί της ἡ δούλη της, γεμάτη θλίψη, τῆς ἀκουμπάει στά πόδια τό κουτί μέ τά κοσμηματά της, ἀπό ὅπου ἡ Ἡγησῶ ἔχει πάρει ἓνα κόσμημα, πού παριστανόταν ἄλλοτε ζωγραφιστό καί πού τό κοιτάζει. Ἡ κομψή γυναίκα, συγκρατημένη ἀπολύτως, ἀποπνέει τή θλίψη τοῦ θανάτου πού τή στέρησε τόσο νέα ἀπό τίς ἀπλές χαρές τῆς ζωῆς, πού τίς συμβολίζει τό κόσμημα. Θαυμάσιο ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Ἦταν τόσο φοβερό τό καθεστῶς τους, ὥστε ὅταν οἱ δημοκρατικοὶ Ἀθηναῖοι, πού μέ ἀρχηγό τό Θρασύβουλο εἶχαν καταφύγει στή Θήβα, προχώρησαν ἀπό τό φρούριο τῆς Φυλῆς (στήν Πάρνηθα) πρὸς τόν Πειραιά καί, ἀφοῦ τόν κατέλαβαν, κατάλυσαν τήν τυραννία, οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες δέ θέλησαν νά ὑποστηρίξουν τοὺς Τριακοντα. Ὁ Θρασύβουλος ἔδωσε γενική ἀμνηστία* καί ξανάφερε τή δημοκρατία στήν Ἀθήνα.

2. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΣΙΑ

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καθιερῶνεται ἓνα παράξενο φαινόμενο, πού ὀφείλεται στήν οἰκονομικὴ κακοδαιμονία πού μάστιζε τότε τὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ Ἕλληνες φεύγουν ἀπὸ τίς πόλεις τους καί προσφέρουν, ὡς μισθοφόροι, τίς στρατιωτικὲς τους ὑπηρεσίες στοὺς Πέρσες. Ἀρχίζει, μέ αὐτὸ τὸν τρόπο, μιά σοβαρὴ ἀφαιμάξη ζωτικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Λύσανδρος εἶχε γοητεύσει τό βασιλιά τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξη μέ τὴ γενναιότητά του. Ἔτσι, συμπάθησε χάρη σ' αὐτόν καί τὴ Σπάρτη. Ὄταν, ὅμως, ὁ ἀδελφός του ὁ Κύρος, μέ σπαρτιατικὴ βοήθεια, τὸν χτύπησε θέλοντας νά τοῦ πάρει τὴ βασιλεία, ὁ θαυμασμός γιὰ τὴ Σπάρτη χλώμιασε. Στὴ μάχη τῶν δύο ἀδελφῶν στὰ Κούναξα νικήθηκε ὁ Ἀρταξέρξης, ὁ Κύρος ὅμως σκοτώθηκε (401 π.Χ.).

Μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ
ἱστορικοῦ Ξενοφῶντα.
Μουσεῖο Ἀλεξανδρείας.

Κάθοδος τῶν
Μυρίων

Τότε, σημειώθηκε ἓνα πρωτόφαντο γεγονός ἀπό τούς Ἕλληνες μισθοφόρους, πού ἔμεινε θαυμαστό κατόρθωμα στήν ἱστορία: ἡ Κάθοδος τῶν Μυρίων. Δέκα χιλιάδες Ἕλληνες πού ἦταν στό στρατόπεδο τοῦ Κύρου, μέ ἀρχηγό τόν Ἀθηναῖο Ξενοφῶντα κατόρθωσαν, παρ' ὄλες τίς ἀντίξοες περιστάσεις, νά διαβοῦν τήν ἐχθρική χώρα καί νά φτάσουν στόν Εὐξεινο.

Οἱ Σπαρτιάτες
ἐνδιαφέρονται γιά
τίς πόλεις τῆς Μ.
Ἀσίας

Τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τό πιό τυραννισμένο μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶχαν καί πάλι προβλήματα μέ τούς Πέρσες. Οἱ Σπαρτιάτες πίστεψαν πῶς εἶχαν, τώρα πιά, χρέος νά τίς βοηθήσουν. Ἔστειλαν, ἔτσι, δύο στρατηγούς – τό Θίβρωνα ἀρχικά, καί ὕστερα τό Δερκυλίδα – πού δέν κατόρθωσαν ὁμως σπουδαῖα πράγματα.

Στό μεταξύ, τό 396, ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαος – ἓνας ἀνθρωπος πού ὁ ἱστορικός Ξενοφῶν τόν χαρακτηρίζει τέλειο –, εὐγενικός καί φιλόανθρωπος, μέ σκέψεις πανελλήνιες, ἔβαλε στό μυαλό του νά καταλύσει τό περσικό κράτος. Τό ὄπλο ὁμως, πού ἡ ἴδια ἡ πόλη του δέχτηκε ἄλλοτε νά χρησιμοποιήσει ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων (τά περσικά χρήματα), δόθηκε τώρα στούς ἐχθρούς τῆς Σπάρτης. Καί τοῦ εὐγενικοῦ ἀνθρώπου ἡ προσπάθεια ἔπεσε στό κενό.

Μάχη στήν
Κορώνεια

Ἀναγκάστηκε, ἀφήνοντας τή Μ. Ἀσία, ὅπου εἶχε κερδίσει ἀρκετές νίκες ἐναντίον τῶν Περσῶν, νά γυρίσει γρήγορα στήν Ἑλλάδα, γιά ν' ἀντιμετωπίσει τούς συνασπισμένους μέ περσικά χρήματα Θηβαίους, Κορινθίους καί Ἀργεῖους, μαζί καί τούς Ἀθηναίους, πού τούς νίκησε τό 394 στήν Κορώνεια τῆς Βοιωτίας.

Ἐξί χρόνια κράτησε ὁ πόλεμος (ἄς τό 392) καί στό διάστημα αὐτό, στήν περιοχή τῆς Κορινθίας ὅπου μεταφέρθηκαν οἱ ἐπιχειρήσεις (λέγεται γι' αὐτό ὁ πόλεμος Βοιωτικός ἢ Κορινθιακός), φάνηκε καθαρά πῶς οἱ Σπαρτιάτες δέν κατόρθωσαν νά ἐπιβληθοῦν στούς ἄλλους Ἕλληνες.

Στήν περίσταση αὐτή δύο σημαντικά γεγονότα ἀνέβασαν πάλι τήν Ἀθήνα: 1. Ὁ στρατηγός Ἰφικράτης ὀργάνωσε μ' ἐλαφρά σώματα (πελταστῶν) τόν ἀθηναϊκό στρατό (νίκησε ἔτσι καί τούς Σπαρτιάτες στόν Κορινθιακό πόλεμο). 2. Ὁ στρατηγός Κόνων κατέστρεψε τό ναυτικό πού εἶχαν οἱ Σπαρτιάτες στήν Κνῖδο (394). Ὑστερα, μέ τά ἴδια περσικά πλοῖα λεηλάτησε τά παράλια τῆς Λακωνικῆς καί τῆς Μεσσηνίας, ἔδωσε χρήματα στούς ἀντιπάλους τῆς Σπάρτης καί, πάλι μέ περσικό χρυσάφι, ὕψωσε ξανά τά τεῖχη τῆς Ἀθήνας.

3. Η ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (386 π.Χ.)

Ἡ νέα ἐμφάνιση τῆς Ἀθήνας καί μερικές ἐπιτυχίες τοῦ ναυτικοῦ

της στόν Ἑλλάσποντο ἀνησούχησαν τούς Πέρσες. Εἶχε φτάσει ἡ στιγμή νά ἐκμεταλλευτεῖ ἡ Σπάρτη τή δυσφορία τοῦ Ἄρταξέρξη, ἔτσι ὥστε νά πάψουν οἱ Ἀθηναῖοι καί χρήματα νά παίρνουν ἀπό τούς Πέρσες καί νά ὀργανώνουν τή συμμαχία τους.

Μέ τίς προστάθειες τοῦ πονηροῦ Σπαρτιάτη ναυάρχου Ἄνταλκίδα, πού γι' αὐτό τό σκοπό τόν ἔστειλαν στήν Ἀσία, ὁ Ἄρταξέρξης ἐπιβάλλει τό 386 π.Χ. πρωτάκουστη συμφωνία. Τίμημα καί πάλι στάθηκαν οἱ ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, πού οἱ Σπαρτιάτες πρόθυμα τίς παραχώρησαν στό Μεγάλο Βασιλέα. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε Ἄνταλκίδειος.

Οἱ ὄροι τῆς εἰρήνης. Ἡ Κύπρος καί οἱ Μικρασιατικές πόλεις περνοῦσαν στήν περσική κυριαρχία. Οἱ πόλεις στήν Ἑλλάδα θά ἔμεναν ἐλεύθερες κι ἀνεξάρτητες. Στήν Ἀθήνα θά ἀνήκαν, ἀπό δῶ καί πέρα, μόνον ἡ Λήμνος, ἡ Ἰμβρος καί ἡ Σκύρος. Ἡ Σπάρτη θά φρόντιζε γιά τήν ἐφαρμογή τῆς συνθήκης.

Ἔτσι, ἑκατό χρόνια μετά τούς λαμπρούς κοινούς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν, τό μίσος τῆς Σπάρτης γιά τήν Ἀθήνα ὀδήγησε στήν ἄθλια αὐτή εἰρήνη, πού εὐτυχῶς δέ διατηρήθηκε πολύν καιρό.

4. ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ (378/7 π.Χ.)

Ἄσφοδός τῶν Περσῶν, ἡ πικρή πείρα πού ἄφησε ἡ σπαρτιατική ἡγεμονία κι ἡ θύμηση τῆς παλαιᾶς αἰγλης τῆς Ἀθήνας, μετά τήν καταστροφή τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, ἔκαμαν πολλές ἑλληνικές πόλεις νά ἰδοῦν καί πάλι μέ καλό μάτι τούς Ἀθηναίους καί νά ἀναζητήσουν τήν προστασία τους. Ὑστερα ἀπό αὐτό, ὀργανώθηκε ξανά ἡ ναυτική τους συμμαχία ἀπό τό 378/7 π.Χ. (*δεύτερη Ἀθηναϊκή συμμαχία*). *Τή φορά αὐτή, βάση τῆς συμμαχίας ὀρίστηκε ἡ ἰσονομία κι ἡ ἐλευθερία τῶν συμμάχων. Δέ θά πλήρωναν φόρους ἀλλά συνεισφορά γιά τά ἐξοδα τοῦ στόλου.* Ὅλοι οἱ σύμμαχοι, μιά φορά τό χρόνο, θά ἔπαιρναν μέρος μέ μία ψήφο στό Συνέδριο πού θά γινόταν στήν Ἀθήνα. Στή συμμαχία προσχώρησαν ἡ Εὐβοία, τό Βυζάντιο, ἡ Λέσβος καί ἡ Τένεδος, ἡ Χίος καί ἡ Ρόδος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου, τελείως πρόσκαιρα, δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις γιά πανελλήνια ὁράματα.

2. Ἡ ἔχθρα κι ἡ ἀπογοήτευση ἐνώνουν τό Ἄργος, τήν Κόρινθο, τή Θήβα καί τήν Ἀθήνα ἐναντίον τῆς Σπάρτης καί ὁδηγοῦν στό Βοιωτικό ἢ Κορινθιακό πόλεμο.

3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται ξανά.

4. Καθιερώνεται ἡ συνθήεια τῆς χρησιμοποίησης περσιῶν χρημάτων στούς ἀγῶνες τῶν ἐλληνικῶν πόλεων μεταξύ τούς.

5. Τό θλιβερότερο γεγονός στάθηκε ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, πού μέ εἰσήγηση τῆς Σπάρτης ἐπιβάλλει στούς Ἕλληνες ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας.

6. Ἡ Ἀθήνα ἀνανεώνει, σέ περιορισμένη κλίμακα, τή συμμαχία τῆς, αὐτή τή φορά μέ ἰσονομία ἀνάμεσα στίς πόλεις (378/7 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι ἀντικρίζουν τή θάλασσα:

«Κι ἐπειδὴ ἡ βοή ὀλοένα καί μεγάλωνε κι ἀκούγοταν ὅλο καί πιό κοντά καί κάθε τόσο οἱ νεοφερμένοι ὀρμοῦσαν τρέχοντας πρὸς τό μέρος ἐκείνων πού φώναζαν κι ὅσο περισσότεροι στρατιῶτες μαζεύονταν τόσο ἡ βοή γινόταν πιό δυνατή, ὁ Ξενοφῶν ὑποψιάστηκε πῶς κάτι σοβαρό συμβαίνει κι ἀνεβαίνει σ' ἄλογο καί παίρνοντας μαζί του τό Λύκιο καί τούς καβαλάρηδες ἔτρεχε νά δώσει βοήθεια· καί νά πού σέ λίγο ἀκούνε τούς στρατιῶτες νά κραυγάζουν, θάλασσα, θάλασσα, κι ἡ λέξη περνοῦσε ἀπό στόμα σέ στόμα. Πρὸς τά ἐκεῖ λοιπόν ἔτρεχαν ὅλοι, καί οἱ ὀπισθοφύλακες σέρνοντας μαζί τους γρήγορα τά ὑποζύγια καί τ' ἄλογα.

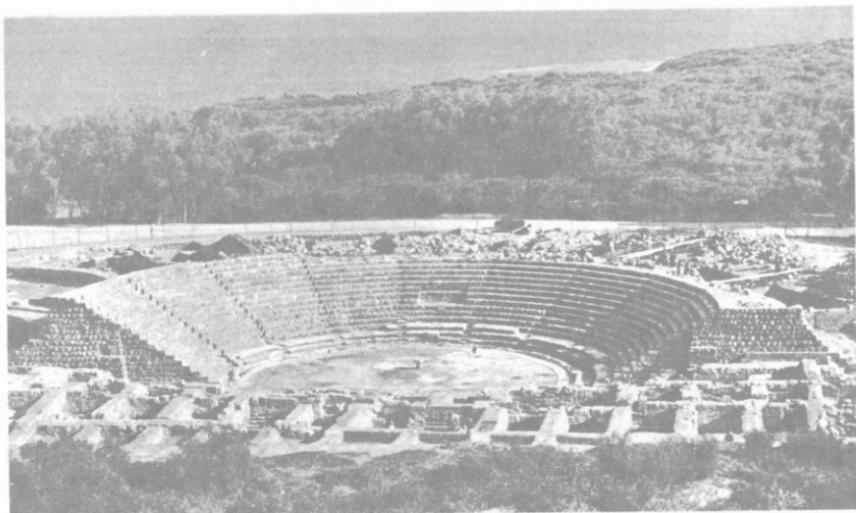
Κι ὅταν ἔφτασαν ὅλοι στήν κορφή τότε μέ δάκρυα στά μάτια ἀγκάλιαζαν ὁ ἕνας τόν ἄλλον, ἀκόμα καί τούς στρατηγούς καί τούς λοχαγούς. Καί ξαφνικά μόλις δόθηκε ἀπό κάποιον τό σύνθημα οἱ στρατιῶτες βάλθηκαν νά κουβαλοῦν πέτρες κι ἔκαναν ἕνα μεγάλο σωρό. Ἐκεῖ ἀπόθεσαν γι' ἀνάθημα πλῆθος δέρματα βοδιῶν καί ραβδιά καί τίς ἀσπίδες ἀπό τά λάφυρα κι ὁ ὁδηγός κατακομμάτιαζε κι ὁ ἴδιος τίς ἀσπίδες καί τούς ἄλλους προέτρεπε νά κάνουν τό ἴδιο».

Ξενοφῶντα, Κύρου Ἀνάβασις Δ, 7, 23 (Μετ. Κ.Φ.)

2. Οἱ ὄροι τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης:

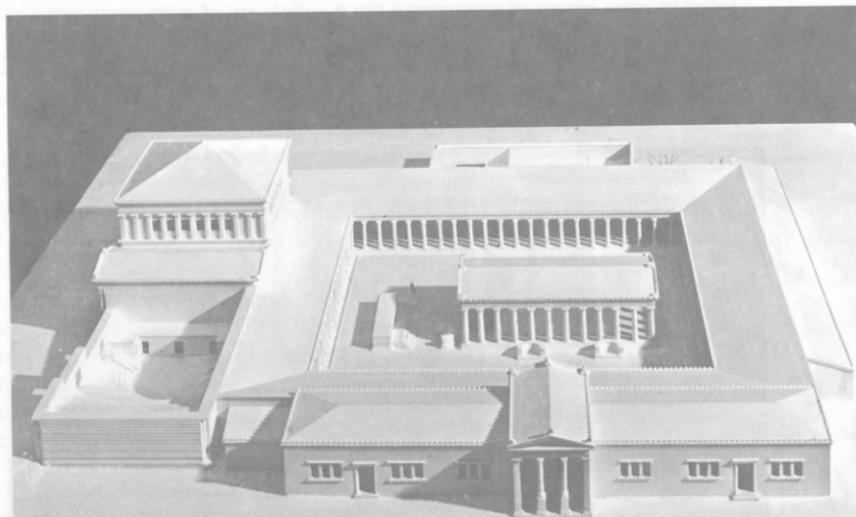
«Ὁ βασιλιάς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαιο οἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀσίας, καθώς καί οἱ Κλαζομενές καί ἡ Κύπρος ἀπό τά νησιά, νά ἀνήκουν σ' αὐτόν, οἱ δέ ἄλλες ἐλληνικές πόλεις, μικρές καί μεγάλες, ν' ἀφεθοῦν ἐλεύθερες ἐκτός ἀπό τή Λήμνο, τήν Ἴμβρο καί τή Σκύρο, πού ὅπως καί παλαιότερα θά ἀνήκουν στούς Ἀθηναίους. Ὅσους δέ δέν δεχτοῦν αὐτή τήν εἰρήνην θά τοῦς πολεμῶ ἐγώ (ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν) μαζί μέ ἐκείνους πού θά τήν ἀποδεχτοῦν, καί κατὰ Ἐφράν καί κατὰ θάλασσαν καί μέ τά πλοῖα καί μέ τό χρῆμα μου».

Ξενοφῶντα, «Ἑλληνικά» Ε, κεφ. Α, 31 (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

Τό αρχαίο θέατρο τής Σαλαμίνας στήν Κύπρο. Στο κέντρο τής ορχήστρας υπήρχε ὁ βωμός τοῦ Διονύσου, ὅπως ἦτο καθιερωμένο στά ἀρχαία ἑλληνικά θέατρα.

Γύφιση μακέττα τοῦ Ἀσκληπείου τής Μεσσήνης. Ἡ εἴσοδος γίνεται ἀπό ἀριστερά, μεταξύ τοῦ ἀνοικτοῦ θεάτρου καί τοῦ ὑπερυψωμένου κτιρίου – γνωστοῦ ὡς «συνεδρίου» (αἴθουσας συνελεύσεων). Στο κέντρο εἶναι ὁ ναός τοῦ Ἀσκληπιοῦ μέ τό βωμό ἐμπρός του καί ἐξέδρες στή πλευρά. Περιβάλλεται ἀπό στοά μέ κιονοστοιχία ὀλόγυρα. Μέσ ἀπό τούς κίονες υπάρχουν διάφοροι χώροι. Τό συγκρότημα ὀλόκληρο εἶχε ἀνασκαφεί καί μελετηθεῖ ἀπό τόν Καθηγητή Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο.

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ

Γιά λίγα χρόνια, μιά νέα δύναμη ελληνική, ή Θήβα, προβάλλει στον όριζοντα τελείως ξαφνικά, μέ τήν έπιθυμία νά πάρει τό ρόλο πού άλλοτε είχε ή 'Αθήνα κι ή Σπάρτη. Δύο σπουδαίοι Θηβαίοι άνδρες θά δώσουν μεγάλη αίγλη στήν πόλη τους. Μέ τό χαμό τους θά σβήσει καί τής Θήβας τό όραμα.

1. Η ΘΗΒΑ

Ή Θήβα, πόλη πανάρχαιη, αίσθάνθηκε πολύ άσχημα, ύστερα άπό τούς Περσικούς πολέμους, γιά τή στάση πού είχε κρατήσει. Πόλη μεγάλη καί δυνατή στήν περιοχή της, ήταν γεμάτη κυριαρχικά όνειρα, όπως όλες οι ελληνικές πόλεις-κράτη σέ άνάλογες περιπτώσεις, καί πολύ ύπολόγιζε νά έχει στά χέρια της τό Κοινόν τών Βοιωτών. Δέν είδε ποτέ μέ καλό μάτι τή γειτονική 'Αθήνα, πηγαίνοντας όμως μέ τό μέρος τής Σπάρτης στόν Πελοποννησιακό πόλεμο, καμιά ίκανοποίηση δέν πήρε γι' αυτό. Έτσι, μόλις σχηματίστηκε τό αντίθετο στρατόπεδο, στίς άρχές τού 4ου αι., μέ προθυμία στράφηκε έναντίον της στό Βοιωτικό ή Κορινθιακό πόλεμο.

Ή ναός τού Ποσειδώνα στό Σούνιο. Ή άγνωστος αρχιτέκτονας πού τόν έφτιασε, θέλησε νά κάμει ψηλότερες άπό τό κανονικό τίς δωρικές κολόνες τού ναού, μέ άποτέλεσμα νά χάσει κάπως τή σπιβαρότητά του ό ρυθμός καί τό κτίριο άπό μακριά νά γελεί τό μάτι, γιατί δέν καταλαβαίνει ό θεατής πώς είναι δωρικό. Ή δοκιμή αύτή πάντως, πού στό δικό μας αισθητήριο σήμερα δέ συγκρούεται μέ τίποτα καί μάς άρέσει, φαίνεται πώς στήν αρχαιότητα δέν ίκανοποίησε τούς 'Αθηναίους, γιατί τό πείραμα αυτό δέν επαναλήφθηκε. Οι κίονες τού δωρικού ρυθμού θεωρήθηκαν άπολύτως κανονικοί στό ύψος τών πεντέμισι διαμέτρων. Έργο τής δεύτερης πενηταετίας τού 5ου π.Χ. αι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οι πολιτικές διαμάχες στο χώρο της ήταν έντονες. Και οι δυο παρατάξεις, δημοκρατικοί και άριστοκρατικοί, ήταν ισχυρές. Στην περιπέτεια των Αθηναίων με τους Τριάκοντα, βοήθησαν τους δημοκρατικούς. Μεγάλη ελπίδα των δημοκρατικών Θηβαίων και αιτία της πρόσκαιρης ανόδου της Θήβας στο πολιτικό στερέωμα της Ελλάδας υπήρξαν δυο σπουδαίοι άνδρες πού, για λίγα χρόνια, πήραν στα σπιβαρά τους χέρια την τύχη της πόλης τους: ο Έπαμεινώνδας και ο Πελοπίδας.

2. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ

Τό 382, η Θήβα γνώρισε μία περιπέτεια άπροσδόκητη. Σπαρτιατικός στρατός, πού κατευθυνόταν προς τή Χαλκιδική, περνώντας από τό χώρο της κατέλαβε τήν ιστορική της άκρόπολη, τήν Καδμεία, ύστερα από πρόσκληση των άριστοκρατικών, τούς παράδωσε τήν έξουσία και έγκατάστησε εκεί σπαρτιατική φρουρά.

Οι δημοκρατικοί αναγκάστηκαν νά φύγουν και γύρεψαν καταφύγιο στήν Αθήνα. Από κει φρόντισαν νά έλευθερώσουν τήν πόλη τους. Συνεννόηθηκαν γι' αυτό με όμοιόδεάτες φίλους τους στή Θήβα και στήν κατάλληλη στιγμή μπήκαν κρυφά μέσ στήν πόλη, όπου πήραν τήν έξουσία στα χέρια τους κι έδιωξαν τή σπαρτιατική φρουρά.

Στήν επιχείρηση αυτή πήρε μέρος κι ο Θηβαίος Πελοπίδας. Σπουδαίος στρατιωτικός όργανωτής, έμεινε περίφημος για τή φιλοπατρία του. Εκείνος είχε φροντίσει νά όργανώσει τόν Έερό Λόχο στή Θήβα (300 διαλεχτά παλικάρια άποφασισμένα νά πολεμήσουν ως τήν τελευταία τους πνοή, χωρίς νά έγκαταλείψουν τούς συμπολεμιστές τους ποτέ).

Έερός Λόχος

Ιστορική έμεινε ή φιλία του Πελοπίδα με τόν Έπαμεινώνδα, άνδρα συνेतό, σπουδαίο στρατιωτικό και διπλωμάτη, τίμιο και με έξαιρετική μόρφωση, όχι όμως πολιτικό περιωπή.

Τήν εποχή αυτή, με τή φροντίδα των δυό ανδρών, ή Θήβα άποχτησε γερό στρατό κι άπλωσε τήν ήγεμονία της στίς άλλες βοιωτικές πόλεις. Τό πράγμα άνησύχησε τούς Αθηναίους, πού δέν τούς άρεσε ή ύπαρξη τόσο δυνατού κράτους πλάι στή χώρα τους. Γι' αυτό ζήτησαν νά γίνει Συνέδριο στή Σπάρτη, για ν' άποφασιστεί γενική ειρήνευση στήν Ελλάδα και κατάπαυση των έχθροπραξιών.

Ο Έπαμεινώνδας, άπεσταλμένος της πόλης του, άρνήθηκε νά ύπογράψει τή συνθήκη. Δέ δεχόταν νά γίνουν αυτόνομες όλες οι πόλεις, όπως άποφασίστηκε, γιατί τότε θα διαλυόταν ή θηβαϊκή ήγεμονία στή Βοιωτία. Οι άλλες όμως πόλεις συμφώνησαν. Έτσι, σπαρτιατικός στρατός ξεκίνησε προς τή Θήβα, για νά τήν αναγκάσει νά άφήσει τίς άντιρρήσεις.

3. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΘΗΒΑΙΩΝ

Μάχη στή
Λεύκτρα

Ἡ σύγκρουση τῶν Θηβαίων μέ πολυαριθμότερο σπαρτιατικό στρατό κι ἀρχηγό τό βασιλιά τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτο ἔγινε στή Λεύκτρα (371). Ἡ ἔξοχη ἀσκήση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ, ἡ νέα παράταξη (λοξή φάλαγγα) πού ἐφάρμοσε ὁ Ἐπαμειώνδας, κι ἡ ἀφραστή γενναϊότητα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου πού τόν ὀδήγησε ὁ Πελοπίδας στάθηκαν ἀποφασιστικά. *Οἱ Σπαρτιάτες νικήθηκαν πέρα γιά πέρα, ὁ βασιλιάς τους σκοτώθηκε καί ἄφησαν 1.000 νεκρούς στό πεδίο τῆς μάχης.*

Ξαφνικά, ὁ θρύλος γιά τόν ἀήτητο σπαρτιατικό στρατό ἄρχισε νά φαίνεται ξεπερασμένος, καί πολλές σύμμαχες πόλεις τῆς Σπάρτης ἔδειξαν διάθεση νά ἀποστατήσουν. *Τό μεγάλο αὐτό χτύπημα ἦταν ἡ ἀρχή.*

Τόν ἄλλο χρόνο (370), ὁ Ἐπαμειώνδας ἔφτασε μέ στρατό ὡς τήν ἴδια τή Σπάρτη, λεηλατώντας τή Λακωνική. Ὑστερα, προχωρώντας πρὸς τήν Ἀρκαδία, ἴδρυσε κι ὀχύρωσε στή σύνορά τῆς τή Μεγαλόπολη, πού τήν ὄρισε κέντρο τῆς Ἀρκαδικῆς συμμαχίας.

Κατόπιν πῆγε στή Μεσσηνία, τήν ἀπελευθέρωσε κι ἔφερε τούς Μεσσηνίους νά κατοικήσουν στή νέα πόλη πού ἴδρυσε, τή *Μεσσηνη*.

Ἡ δράση του γιά λογαριασμό τῶν δημοκρατικῶν κι ἀντισπαρτιατικῶν δυνάμεων δέ συγκίνησε τούς Ἀθηναίους, πού ἀντίθετα, ὅταν ἐξακρίβωσαν πῶς οἱ Θηβαῖοι σκέφτονταν νά ἐτοιμάσουν στόλο, ἔκλεισαν συμμαχία μέ τούς Σπαρτιάτες.

Ὁ Πελοπίδας, στό μεταξύ, στερέωσε τήν ἐπιρροή τῆς Θήβας στή Θεσσαλία καί ἔκλεισε συμμαχία μέ τή Μακεδονία. Μαζί του πῆρε 30 Μακεδόνες ὀμήρους γιά ἐξασφάλιση. Ἐνας ἀπ' αὐτούς ἦταν ὁ κατοπινός βασιλιάς τους *Φίλιππος ὁ Β΄*.

Τό παλιό πιά μάθημα τῶν Σπαρτιατῶν τό ἐφάρμοσαν κι οἱ Θηβαῖοι. Ἔστειλαν τόν Πελοπίδα στή Σοῦσα, ζητώντας νά ἀναγνωριστοῦν ἐκπρόσωποι τῶν Περσῶν στήν Ἑλλάδα, ἀντί γιά τούς Σπαρτιάτες.

Σέ σύγκρουση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ μέ τόν τύραννο Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν, πού οἱ Ἀθηναῖοι ξεσήκωσαν ἐναντίον τῆς Θήβας, ὅταν καράβια τῆς παρουσιάστηκαν στό Αἰγαῖο, νίκησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλά ἔχασε τή ζωή του ὁ Πελοπίδας (364).

Μάχη στή
Μαντίνεια

Τό 362 π.Χ. γίνεται εἰσβολή τοῦ Ἐπαμειώνδα στήν Πελοπόννησο. Ἀφοῦ δοκίμασε, μέ ἀφάνταστο θάρρος, νά ἐπιτεθεῖ αἰφνιδιστικά στή Σπάρτη, συναντήθηκε μέ τόν ἐνωμένο στρατό ἀπό Σπαρτιάτες, Ἀθηναίους, Ἡλείους, Ἀρκάδες καί Ἀχαιοῦς στή Μαντίνεια. Τό στρατηγικό του σχέδιο καί πάλι θά τόν ἔβγαζε νικητή,

άλλά στην όρμή της μάχης σκοτώθηκε. Μέ το θάνατό του έσβησε κι η θηβαϊκή ήγεμονία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Δύο μεγάλοι άνδρες τόν 4ο αι. π.Χ. δίνουν φτερά στη Θήβα νά διεκδικήσει τήν ήγεμονία της Έλλάδας: ο Πελοπίδας κι ο Έπαμεινώνδας, σπουδαίοι στρατηγοί.

2. Σ' ελάχιστο διάστημα, πολλές πόλεις της Πελοποννήσου, ή Βοιωτία, ή Θεσσαλία κι ή Μακεδονία γίνονται σύμμαχοι της Θήβας.

3. Πρώτος ο Έπαμεινώνδας νίκησε τούς Σπαρτιάτες στά Λεύκτρα (371).

4. Η μεγάλη αύξηση της έπιρροής της Θήβας, τό δυνάμωμά της κι ή δημιουργία στόλου οδήγησαν σέ συνασπισμό Άθήνας - Σπάρτης κ.ά. πόλεων πού πολέμησαν στή Μαντινεία τό 362 έναντίον τών Θηβαίων. Στή μάχη αυτή σκοτώθηκε ο Έπαμεινώνδας.

5. Χαρακτηριστικά της πολιτικής της Θήβας στόν 4ο αι. π.Χ. είναι: α. Η αναδιοργάνωση του στρατού της κι ή νέα τακτική (λοξή φάλαγγα). β. Η διάλυση του θρύλου της ανίκητης Σπάρτης. γ. Η προσπάθεια νά εξυπηρετηθούν οί αντισπαρτιατικές δημοκρατικές δυνάμεις στήν Πελοπόννησο. δ. Η τεράστια εξάπλωση της θηβαϊκής ήγεμονίας σέ όλη σχεδόν τήν Έλλάδα. ε. Η δημιουργία ναυτικού. στ. Λάθος της ή ανάμειξη τών Περσών στίς έλληνικές ύποθέσεις.

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

1. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ Β' ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Ἡ ἄλλοτινὴ πρώτη ἑλληνικὴ πόλη, ἐνῶ στὸν πνευματικὸ τομέα συνεχίζει νὰ εἶναι τὸ κέντρο στὴν Ἑλλάδα, ξεπέφτει σὲ ὄργανωση καὶ πολιτικὴ ἀκτινοβολία. Τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου δὲν τὴν κατευθύνουν πιά οἱ παλαιοὶ ἔξοχοι ἄνδρες. Παρουσιάζεται, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἄλλεπάλληλες δυστυχίες, μιὰ πτώση, καὶ ἀνεβαίνουν στὴν πολιτικὴ σκηνὴ δημαγωγοί, πού μέ τὸν καιρὸ, ἀκόμη κι αὐτοὶ ἀπογοητεύουν τὸ λαό, πού παύει σιγά-σιγά νὰ ἐνδιαφέρεται, ὅπως ἄλλοτε, γιὰ τὰ «κοινὰ»*. Οἱ πλούσιοι τοῦ χρήματος (ἐμποροὶ, τραπεζίτες, ἐφοπλιστές) κοιτάζουν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὰ συμφέροντά τους μόνο, κι ἡ διαμάχη τῶν κομμάτων ἔχει πέσει πολὺ χαμηλά. Καταργεῖται ἡ ὑποχρεωτικὴ στρατιωτικὴ θητεία καὶ ὁ στρατὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ μισθοφόρους.

Καὶ στὴ δευτέρη συμμαχία παρατηρήθηκαν τὰ ἴδια λάθη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀμετανόητων Ἀθηναίων. Τὰ διάφορα μέτρα τους ἐναντίον τῶν συμμάχων (φορολογία, κληρουχίες*, στρατολογία) προκαλοῦσαν τὴ δυσφορία τους, κι οἱ Πέρσες περίμεναν τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς ξεσηκώσουν σὲ ἀποστασία. Γιὰ νὰ ἀντιδράσουν στὴ διάλυση οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπιχείρησαν τὸ Συμμαχικὸ Πόλεμο (357-355), γιὰ νὰ πάρουν πίσω τὸ Βυζάντιο, τὴ Χίο, τὴ Ρόδο καὶ τὴν Κῶ. Εἶχε περάσει ὁμως πιά ὁ καιρὸς πού πετύχαιναν. Ἀναγκάστηκαν νὰ δεχτοῦν νὰ ὑπογράψουν συνθήκη (355), πού ἔδινε τὴν εὐχέρεια στοὺς συμμάχους νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴ συμμαχία ἐλεύθερα, χωρὶς συνέπειες.

2. Η ΣΠΑΡΤΗ ΚΑΙ Η ΘΗΒΑ

Ἀκόμη χειρότερη ἦταν ἡ κατάσταση τῆς Σπάρτης. Ἡ παρουσία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στάθηκε τὸ μεγάλο της χτύπημα. Δὲν μπόρεσε νὰ συνέλθει ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόσπαση τῆς Μεσσηνίας, κι οἱ πόλεις τῆς Ἀρκαδίας ἀποτελοῦσαν ἰσχυρὴ ἔνωση ἐναντίον της. Ἡ ἄλλοτινὴ ἡγεμονία της εἶχε διαλυθεῖ, κι ἡ πόλη ἀργόσβηνε στὴ σκιά. Οἱ πολλοὶ πόλεμοι ἔφεραν λειψανδρία κι οἱ κληροὶ περνοῦσαν στὰ χέρια τῶν γυναικῶν.

Ἡ ἐμφάνιση τῆς Θήβας ὑπῆρξε ἓνα φεγγοβόλημα μονάχα στὴν ἱστορία κι ὁ χαμὸς τῶν δύο μεγάλων στρατηγῶν, πού τῆς εἶχαν

Συμμαχικός
πόλεμος (357-355
π.Χ.)

δώσει φτερά, ήταν μοιραίος. Κανείς δέν μπόρεσε νά πάρει τή θέση τους, όταν εκείνοι έλειψαν. Έτσι, τά κυριαρχικά όνειρα τών Θηβαίων διαλύθηκαν.

Έχει κανείς τήν αίσθηση πώς στήν Κεντρική Έλλάδα καί στήν Πελοπόννησο οί άνθρωποι είχαν κουραστεί άνεπανόρθωτα από τους έμφύλιους πολέμους καί τήν πολιτική κατάπτωση.

Άποζητούσαν τήν ήσυχία τους καί προτιμούσαν, μέ τό πέρασμα του καιρού, ν' αφήνουν τήν ύπαιθρο καί νά μαζεύονται στίς πόλεις.

Δημιουργήθηκε σιγά-σιγά τεράστια οίκονομική διαφορά ανάμεσα στους πλούσιους καί στήν κατώτερη τάξη.

3. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Η νίκη τής Ίμέρας έναντίον τών Καρχηδονίων δέν είχε όριστικά αποτελέσματα. Καθώς είχαν βάσεις στό νησί, οί σπουδαίοι αυτοί ναυτικοί καί έμποροι, όταν βρήκαν τήν εύκαιρία, δοκίμασαν καί πάλι νά άπλωθούν στή Σικελία χτυπώντας τίς έλληνικές πόλεις.

Οι Καρχηδόνιοι
έξοπλώνονται
στή Σικελία

Άριστερά: Μαρμάρινο κεφάλι τής Άφροδίτης. Βρέθηκε στό Γυμνάσιο τής Σαλαμίνας στήν Κύπρο. Άρχες του 4ου π.Χ. αι. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Δεξιά: Πήλινο άνδρικό κεφάλι. Βρέθηκε στή Σαλαμίνα τής Κύπρου, στό «κενοτάφειο του βασιλιά Νικοκρέοντος», του τελευταίου τραγικού βασιλιά τής Σαλαμίνας, πρίν ή πόλη πέσει στά χέρια τών Πτολεμαίων. Τέλος του 4ου π.Χ. αι. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Τούς βοήθησε ὁ φοβερὸς ἀλληλοσπαραγμὸς ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις-κράτη, πού δέ σταματοῦσαν νά πολεμοῦν. Ἐξασθένησαν ἔτσι, καί οἱ Καρχηδόνιοι πού ἀγρυπνοῦσαν, κατόρθωσαν μέ τόν καιρό νά πάρουν τόν Ἀκράγαντα, τή Γέλα, τήν Ἴμερα καί τό Σελιούντα. Ἡ τάση τους ἦταν νά κυριαρχήσουν στό πλούσιο νησί, πού θά τούς ἀνοιγε τό δρόμο πρὸς τίς πόλεις τῆς Ἰταλίας.

Διονύσιος ὁ Α΄

Προσωρινά τούς σταμάτησε ὁ τύραννος Διονύσιος ὁ Α΄ τῶν Συρακουσῶν (405-367 π.Χ.), πού ὄχι μόνον ἔκαμε μεγάλον ἀγώνα ἐναντίον τους, ἀλλά ἀπλώσε τήν κυριαρχία του καί ἀπέναντι, στήν Κάτω Ἰταλία, καί ἴδρυσε ἀποικίες στήν Ἀδριατική καί στά παράλια τῆς Ἰλλυρίας. Τό σχετικὰ ἐφήμερο κράτος του, πού στήν ἐποχὴ του ἀπόχτησε τεράστια ἀκτινοβολία, ὑπόφερε ἀπὸ νέες ἐπιθέσεις τῶν Καρχηδονίων, τήν ἐποχὴ πού κυβερνοῦσε ὁ διάδοχός του, ὁ Διονύσιος ὁ Β΄.

Τιμολέων

Ἡ πόλις σώθηκε τότε μέ τήν ἐπέμβαση τῆς μητρόπολης Κορίνθου, πού ἔστειλε τό στρατηγὸ Τιμολέοντα νά χτυπήσει τούς ἐχθροὺς (344 π.Χ.).

Κι αὐτὴ τῆ φορά τ' ἀποτελέσματα δέν εἶχαν διάρκεια. Οἱ Ἕλληνες παντοῦ, μέ τίς αἰώνιες ἐχθρες καί ἀντιζηλίεις, μόνοι τους προετοιμάζαν τήν καταστροφὴ τους.

4. Η ΚΥΠΡΟΣ

Ὁ χαλκὸς τῆς Κύπρου ὑπῆρξε αἰτία τῶν συνεχῶν κατακτήσεων τοῦ νησιοῦ. Ὅπως στά προϊστορικά χρόνια, τό ἴδιο καί στά ἱστορικά, ἡ Κύπρος ὀλοένα τραβάει κατακτητικὰ τὰ βλέμματα τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, γιατί ἡ καθεμίᾳ ἐπιθυμοῦσε νά ἔχει στή διάθεσή της τό πλούσιο μετάλλευμα πού ἐβγαζε τό νησί. Ἔτσι, γιά αἰῶνες ἀλλάζει κυρίους τό νησί, χωρὶς νά ὑποφέρει ιδιαίτερα πάντα, γιατί μόνη ὑποχρέωση τῶν κατοίκων του στοὺς ξένους ἦταν νά πληρώνουν φόρο ὑποτελείας.

Ἔγστερ' ἀπὸ τούς Φοίνικες, οἱ Ἀσσύριοι ἐξουσιάζουν τήν Κύπρον ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, ὑπάρχει μεγάλη οἰκονομικὴ ἀνθηση, πού ὀφείλεται πάντα στήν ἐμπορία τοῦ χαλκοῦ.

Μές στὸν 5ο αἰ. π.Χ., εἶδαμε πῶς ὁ Κίμων ἔχασε τὴ ζωὴ του πολεμώντας τούς Πέρσες στά νερά της (449 π.Χ). Ἔγστερ' ἀπὸ τό θάνατό του, ἡ Κύπρος πάλι ἔπεσε στήν περσικὴ κυριαρχία, ἐκτός ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα πού τήν πῆραν οἱ Φοίνικες.

Εὐαγόρας

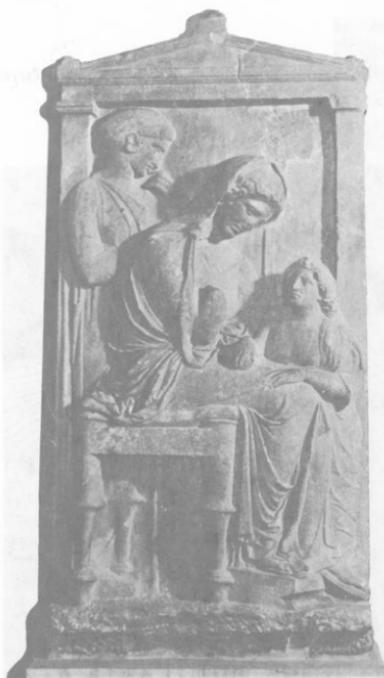
Αὐτὴ τῆ φορά, ἡ Κύπρος ὑπέφερε μέ τήν περσικὴ κατάκτηση, καί πολλοὶ κάτοικοι πῆραν τήν ἀπόφαση νά φύγουν ἀπὸ τὴ γῆ της.

Τό μεγάλο αυτό πρόβλημα σταμάτησε, όταν ο μεγαλύτερος πολιτικός του νησιού, ο Ευαγόρας, αφού κατόρθωσε να πάρει την εξουσία στη Σαλαμίνα, από τους Φοίνικες, έγινε βασιλιάς σ' αυτή την πόλη. Εκείνος προστάτευσε και τον Κώνωνα, ύστερ' από την άτυχία του στους Αιγός Ποταμούς (405 π.Χ.), και στη βοήθεια του Κύπριου πολιτικού όφειλεται ή νίκη του Κώνωνα στην Κνίδο, τό 394 π.Χ.

Μετά την ύπογραφή της 'Ανταλκιδείου ειρήνης και πάλι τό νησί έπεσε στην Περσική κυριαρχία, παρ' όλους τους υπεράνθρωπους αγώνες του Ευαγόρα, που τον νίκησαν οι Πέρσες τό 385 π.Χ. Συνθηκολόγησε μαζί τους, τότε, και συμφωνήθηκε και πάλι να πληρώνει φόρο ή Κύπρος στο Περσικό κράτος. 'Η μοίρα αυτή συνεχίστηκε ώς την εποχή του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου, που έλευθέρωσε τό νησί από τους Πέρσες.

'Επιτύμβια στήλη της Πολυξένης. 'Η νεκρή βαθύτατα θλιμμένη κάθεται σέ δίφρο, ενώ τό κορπάκι της άκουμπάει άμέριμνο σά πόδια της. Πίσω της άλλη γυναίκα μορφή, συγκρατεί τό κεφάλι μέ τό άριστερό της χέρι στή γνωστή «στάση περιουλλογής», που δηλώνει τή θλίψη γιά τό πένθος. Γύρω σά 60 π.Χ. 'Εθνικό μουσείο.

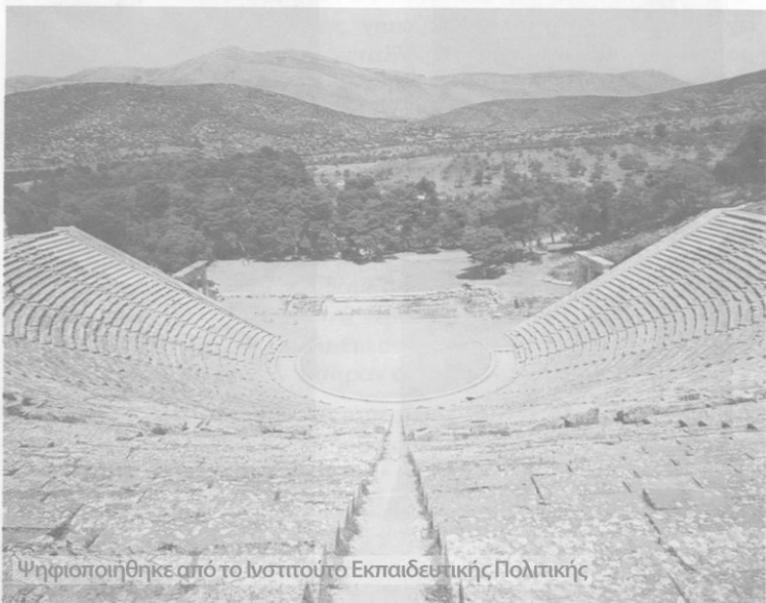
Μαρμάρινο αντίγραφο του περίφημου αγάλματος του Πραξιτέλη, που παρίστανε τό Σαυροκτόνο 'Απόλλωνα. 'Ο θεός άκουμπάει μέ τό άριστερό του χέρι σ' ένα δέντρο, και παρακολουθεί μία σάυρα που σκαρφαλώνει πάνω στόν κορμό, κι έτοιμάζεται να τή χτυπήσει μέ τό δεξί του χέρι. 350-330 π.Χ. Μουσείο Λούβρου στο Παρίσι.

Τό «παιδί του Μαραθώνα». Θαυμάσιο πρωτότυπο έργο, σέ χαλκό, πού βρέθηκε στό βυθό τής θάλασσας του Μαραθώνα. Άγνωστο πού ήταν σπημένο. Άποδίδει τό σώμα σέ σχήμα λατινικού S, όπως συνηθίζεται στήν πλαστική του 4ου π.Χ. αϊ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Τό θέατρο τής αρχαίας Έπιδαύρου. Τό καλύτερο διατηρημένο αρχαίο θέατρο, έργο του 4ου π.Χ. αϊ.

Τήν εποχή του Ευαγόρα γίνεται ή εισαγωγή του ελληνικού αλφάβητου στην Κύπρο και αναπτύσσεται στο νησί σπουδαία καλλιτεχνική κίνηση. Παρ' όλες τις ξενικές κατοχές, ή Κύπρος μένει σταθερά προσκολλημένη στα καλλιτεχνικά και πνευματικά ρεύματα που αναπτύσσονται στην κυρίως Ελλάδα.

Τό ελληνικό
αλφάβητο στην
Κύπρο

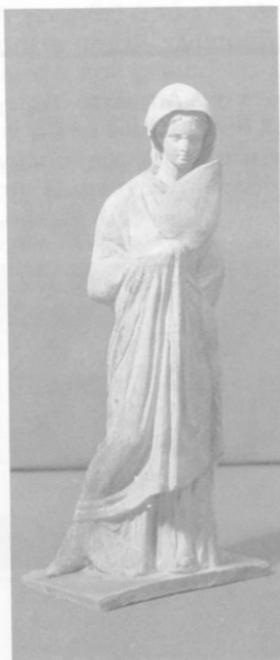
5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΝ 4ο αϊ. π.Χ.

Ο Αθηναίος Ξενοφών, μαθητής του Σωκράτη, ανήσυχος άνθρωπος ο ίδιος, προσπάθησε εύσυνείδητα νά συνεχίσει την Ιστορία του Θουκυδίδη, εξακολουθώντας την περιγραφή των γεγονότων κι ύστερα από τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Δέν έφτασε τό ύψος του μεγάλου προκατόχου του, όμως, μερικές σελίδες του είναι αξιοσημείωτες κι όλόκληρη ή ιστορία του (τά «Ελληνικά») έξαιρετικά πολύτιμη.

Ιδιαίτερα τράβηξε την προσοχή του κι ανάδειξε τίς πολύμορφες ικανότητές του, ή Κάθοδος των Μυρίων, που σάν αρχηγός της τήν έζησε έντατικά. Η «Κύρου Ανάβασις» δίνει την περιγραφή της. Τήν ίδια εποχή αναπτύχτηκαν ιδιαίτερα ή Ρητορική μέ τον Δημοσθένη και τον Ίσοκράτη και ή Φιλοσοφία μέ τον Πλάτωνα και τον Άριστοτέλη.

Ιστορία -
Ξενοφών.

Πήλινα χρωματιστά άγαλματακι
γυναικών, από τή Βοιωτία (Τανα-
γραίεις). Προσέξτε πόσο είναι
κομψές και δείτε τό σχήμα του ρι-
πιδιού τους που μοιάζει μέ φύλ-
λο. Μουσείο Λούβρου στό Παρίσι.

1. Οί μεγάλες έλληνικές πόλεις ξεπέφτουν οικονομικά και πολιτικά μέσ στον 4ο π.Χ., ύστερα από τούς εμφύλιους πολέμους.
2. 'Η 'Αθήνα έχει, ώστόσο, αξιοθαύμαστη καλλιτεχνική και πνευματική κίνηση.
3. Τής Σπάρτης θανάσιμα πλήγματα στάθηκαν: ή λειψανδρία και οί έναντίον της έχθρικές ενέργειες του 'Επαμεινώνδα.
4. Χάνοντας ή Θήβα τούς δύο μεγάλους στρατηγούς της πέφτει στή σκιά.
5. Οί έλληνικές πόλεις τής Δύσης, εξασθενημένες από τούς ακατάπαυστους πολέμους μεταξύ τους, φθίνουν άνεπανόρθωτα.
6. 'Η Κύπρος στά ιστορικά χρόνια ύποφέρει από άλλεπάλληλες κατακτήσεις, γιατί οί μεγάλες δυνάμεις τής εποχής ήθελαν νά έχουν τό χαλκό της. Σπουδαία ύπήρξε ή μορφή του πολιτικού Ευαγόρα, βασιλιά τής Σαλαμίνας στό νησί. Τότε, άνθίζει πολιτιστικά τό νησί, εισάγεται τό έλληνικό άλφάβητο και σημειώνεται ανάπτυξη στίς τέχνες.
7. Τα Γράμματα κι οί Τέχνες αναπτύσσονται αξιοθαύμαστα μέσ στον 4ο αιώνα.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ (356-217 π.Χ.)

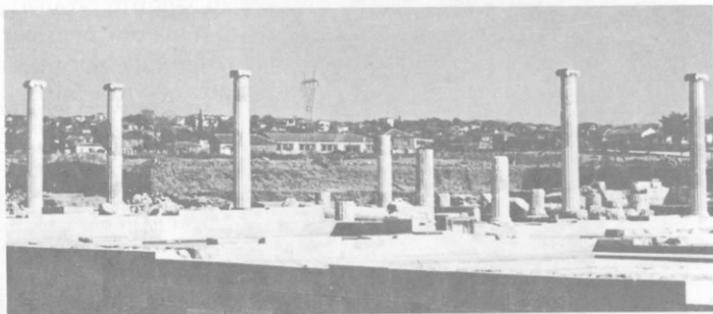
Οί ελληνικές πόλεις στήν Κεντρική καί στή Νότια Έλλάδα είχαν κουραστεί, υπήρχε όμως ακόμη αφθαρτη, όπως φάνηκε, μιά τεράστια δύναμη στήν Έλλάδα: ή Μακεδονία.

Στή δική της πρωτοβουλία χρωσάει ό κόσμος, σήμερα ακόμη, τό δεύτερο θαύμα πού σημειώθηκε στήν αρχαιότητα.

Ή παράτολμη επιχείρηση τής δυνατής ψυχής του Μεγάλου Άλεξάνδρου έφερε τόν Έλληνισμό ως τά σύνορα τής Ινδίας καί στήν Αίγυπτο, μέ τήν κατάλυση τής τεράστιας περσικής Αυτοκρατορίας. «Μέ τό βήμα του συγκλόνιζε τή γή ό Άλέξανδρος», γράφει ένας Έλληνας φιλόσοφος καί ιστορικός τής εποχής μας. Τά πνευματικά δώρα τής Έλλάδας, έτσι όπως προετοιμάστηκαν στους περασμένους αιώνες, γεμάτα ευγένεια, ανθρωπιά καί πνοή, θά προσφέρουν τό φώς τους στήν Άνατολή.

Τά σύνορα του Έλληνισμού απλώνονται αφάνταστα. Ό νέος κόσμος πού θά γεννηθεί από τής Άνατολής καί του Έλληνισμού τήν προσέγγιση, μέ γλώσσα κοινή (τά ελληνικά), μέ τέχνη, γράμματα καί φιλοσοφία ελληνικά, θά μεσουρανήσει καί θά γείρει, όταν πιά έχει έτοιμάσει τό δρόμο κι έχει δώσει τό μέσον γιά τή διάδοση του Χριστιανισμού. Ή έκστρατεία του Μεγάλου Άλεξάνδρου πρόσφερε τή βάση γιά τή θεμελίωση του Έλληνοχριστιανικού πολιτισμού.

Άρχαιο στίτι μέ ιωνική κιονοστοιχία γύρω από τήν ανοικτή κεντρική του αύλη. Από τίς άνασκαφές τής αρχαίας Πέλλας.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β΄

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Οί κάτοικοι της Μακεδονίας, συγγενείς τῶν Δωριέων, ἔζησαν γιά πολλούς αἰῶνες χωρίς ἐπικοινωνία μέ τήν ἄλλη Ἑλλάδα. Πλούσια ἡ χώρα τους, μέ μεγάλες πεδιάδες, πανύψηλα βουνά καί πυκνά δάση, παρουσίαζε δικά της προβλήματα. Οἱ κάτοικοί της δέ γνώρισαν τήν πενία τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, στά νῦτα τους ὁμως ὑπῆρχε ἀδιάκοπα ἕνας ἄλλος κίνδυνος: οἱ ξένοι ἀπολίτιστοι γειτονικοί λαοί πού παραμόνευαν.

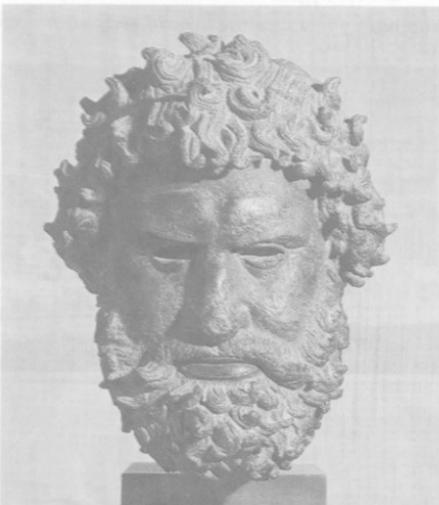
Κλείστηκαν ἔτσι στό χῶρο τους, χωρισμένοι σέ μικρά βασίλεια, κι ἀντιμετώπισαν τίς δικές τους ἔγνοιες, πού εἶναι ἄγνωστες οἱ περισσότερες σέ μᾶς.

Ἡ Μακεδονία στάθηκε γεωργική χώρα καί τήν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς μέ τούς εὐγενεῖς (ἐταίρους). Στίς εὐρύχωρες πεδιάδες τῆς χώρας τρέφονταν ἄλογα, γι' αὐτό καί οἱ κάτοικοι ἦταν σπουδαῖοι ἵππεις.

Ἡ βασιλική οἰκογένεια τῶν Αἰγῶν (στή σημερινή Ἑδεσσα) ἔνωσε ὁλόκληρη τή χώρα καί τήν κυβέρνησε ὡς τή στιγμή πού ἡ ἐπαφή μέ τίς ἑλληνικές ἀποικίες τῆς Χαλκιδικῆς ἔφερε νέα μηνύματα.

Ἀναζητήθηκε τότε πρωτεύουσα κοντά στή θάλασσα. Κι ἔτσι χτίστηκε ἡ Πέλλα.

Ἡ χώρα εὐκολα μπορεῖ νά πατηθεῖ ἀπό ἐπιδρομεῖς. Ἄπ' ὅλες τίς

Κεφάλι χάλκινο πυγμαῖου, πού νίκησε σέ ἀγῶνα στήν Ὀλυμπία, ὅπως δείχνουν ὑπολείμματα ἀπό στέφANI ἐλάς πού διατηροῦνται. Τά παραμορφωμένα μῆλα στό πρόσωπο καί ἡ μύτη δείχνουν τό ἐπάγγελμα τοῦ ἀγωνιστή. Ὑποθέτουν πῶς εἰκονίζει τόν πυγμαῖο Σάτυρο, γνωστό ἔργο τοῦ χαλκοπλάστη Σιλανίωνα. Γύρω στά 350 π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

μεριές υπάρχουν περάσματα, κι οι μεγάλες της πεδιάδες δέν ευνόουν τήν ἄμυνα. Γι' αὐτό, τήν ἐποχή τῶν Περσικῶν πολέμων, ὁ βασιλιάς της Ἀλέξανδρος ἀναγκάζεται νά προσφέρει «γῆ καί νερό» στό Μεγάλο Βασιλέα, μὴ μπορώντας νά τόν σταματήσει.

Σπουδαία φυσιογνωμία στήν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος (413-399), εἶχε, ὅπως καί οἱ μεταγενέστεροί του βασιλεῖς, νά παλέψει μέ τίς ἀντιδράσεις τῶν παλαιῶν βασιλικῶν οἰκογενειῶν, πού νοσταλγώντας τήν ἄλλοτινὴ τους ἀνεξαρτησία μέ δυσκολία ἀνέχονταν νά τόν ὑπακούουν.

Ἦταν φιλοπρόοδος καί ἐξαιρετικά φιλότεχνος ἡγεμόνας. Φρόντισε νά ὀργανώσει ἀπὸ κάθε ἄποψη τὴ χώρα του. Ἐκαμε δρόμους γιὰ νά διευκολύνει τήν ἐπικοινωνία, καί θέλοντας νά ὁμορφῆνει τήν πρωτεύουσά του, τὴν Πέλλα, ἴδρυσε ἐκεῖ ἑραία ἀνάκτορα κι ἄλλα κτίρια, πού μερικά τὰ στόλισε ἡ ἐξοχη τέχνη τοῦ ζωγράφου Ζεῦξη μέ τοιχογραφίες. Θαμπωμένος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καί τόν πολιτισμὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, θέλησε νά δημιουργήσει πνευματικὴ κίνηση στήν πρωτεύουσά του. Καλοῦσε γι' αὐτό στό παλάτι του φιλοσόφους καί ποιητές ἀπὸ ἄλλες πόλεις. Στῆς Πέλλας τὸ θέατρο δίδαξε δράματά του ὁ ἐξοχος Εὐριπίδης, πού ἄφησε τὴν τελευταία του πνοή στὴ Μακεδονία.

Ἀρχέλαος

2. ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο Β΄

Γύρω στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὅταν ἡ ἄλλη Ἑλλάδα παλεῖει μέσ στήν ἀσυναρτησία καί στήν ἀναρχία, στὴ Μακεδονία παρουσιάζεται μιὰ φυσιογνωμία συγκλονιστικὴ, πού χάραξε νέους δρόμους στήν ἑλληνικὴ ἱστορία: ὁ Φίλιππος ὁ Β΄.

Πῶς ξεπήδησε ξαφνικά καί πού καλλιέργησε τὰ πλούσια φυσικά του χαρίσματα; Παιδί ἀκόμα (δεκαπέντε χρονῶν) βρέθηκε μέ ἄλλους πατριῶτες του ὁμηρος στὴ Θήβα. Ἡ ζωὴ του κοντὰ στὸν Ἐπαμεινώνδα στάθηκε σχολεῖο γιὰ τὸ Φίλιππο. Ἡ ἄγρυπνη παρατηρητικότητα του καί ἡ ἀπέραντη ἐξυπνάδα του τόν βοήθησαν νά προσέξει καί νά ἐμβαθύνει στῶν ἑλληνικῶν πόλεων τὰ ἐλαττώματα. Ὁ μέγανος αὐτός ἄνθρωπος στάθηκε σπουδαῖος στρατιώτης,

Οἱ δύο ὄψεις νομίσματος τοῦ Φιλίππου τοῦ Β΄. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

άλλα κυρίως ασύγκριτος διπλωμάτης, «από τούς μεγαλύτερους τών αίωνων». Είχε πολλά όνειρα για τό κράτος του, πού τά έβαλε σέ μιά σειρά κι άρχισε τήν πραγμάτωσή τους μέ έξυπνάδα, μέ ύπομονή και μέ άπέραντη διαίσθηση.

Πήρε τό θρόνο τό 356 π.Χ. παραμερίζοντας τόν άνιψιό του 'Αμόντα.

'Η πολιτική τού Φιλίππου.

Σκοπό τού έταξε, άφου άναδιοργανώσει στρατιωτικά τό κράτος του, νά έπικρατήσει στήν Έλλάδα κι ένώνοντας τίς πόλεις της, μέ τή συνεργασία τους, νά χτυπήσει τούς Πέρσες.

'Εκπληκτική είναι ή σωστή αντίληψη πού απέκτησε για τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε έλληνικής πόλης. Γι' αυτό μπόρεσε άργότερα νά τίς μεταχειριστεί άνάλογα, ιδίως τίς μεγάλες ιστορικές πόλεις.

'Ο Φίλιππος δημιούργησε πρώτος τή «μακεδονική φάλαγγα», όπως γράφει ό άρχαίος ιστορικός Διόδωρος ό Σικελιώτης. Πρώτο του μέτρο στάθηκε ή όργάνωση τού στρατού και τού όπλισμού του. Έκαμε τούς πελταστές, πού ώς τότε άποτελούσαν τό μακεδονικό στρατό, βοηθητικό σώμα και κύριο τή φάλαγγα. Οί στρατιώτες της (οί πεζέταιροι) όπλίστηκαν μέ τή σάρισα (ένα δόρυ έξι μέτρα μήκος), όπλο άκαταμάχητο. Πυκνή ή παράταξή της (πρότυπο τού Φιλίππου στάθηκε τού Έπαμεινώνδα ή στρατιωτική επινόηση), σχημάτισε μέ τό άνθρώπινό της ύλικό έναν όγκο άδιαπέραστο (16 πυκνές γραμμές), ενώ οί σάρισες, άπλωμένες έμπρός, όταν προχωρούσε στή μάχη ό στρατός, έξέχοντας ένα μέτρο έμπρός άπό τό στρατιώτη τής πρώτης γραμμής, παρουσίαζαν άληθινό τείχος άπό λόγχες στόν έχθρό.

'Ακοντιστές, τοξότες και πελταστές συμπλήρωναν τή μαχητική δύναμη τής Μακεδονίας μαζί μέ τό ίππικό, πού φρόντισε ό Φίλιππος νά κάμει βαρύτερο τόν όπλισμό του.

'Οργάνωση τού στρατού και στρατιωτική τακτική.

Καθιέρωσε τήν ύποχρεωτική στρατολογία κι όρισε σιδερένια πειθαρχία και σκληρή άσκηση στό στρατό, πού τόν έφοδίασε και μέ πολιορκητικές μηχανές. 'Ο Φίλιππος χρησιμοποίησε πρώτος τόν κεραυνοβόλο πόλεμο.

Κατόρθωσε έτσι ν' άποκτήσει πραγματικά άκαταμάχητη δύναμη και μ' αυτήν προχώρησε στήν έφαρμογή τών σχεδίων του.

3. ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

'Ο Φίλιππος είχε διαπιστώσει τήν έλλειψη ένότητας άνάμεσα στίς έλληνικές πόλεις. Οί άτέλειωτες διαμάχες μεταξύ τους θά ήταν ή μεγαλύτερη βοήθεια για τήν πραγματοποίηση τών σχεδίων του.

Δέν ήθελε νά έπιβληθεί στούς άλλους Έλληνες μέ τόν πόλεμο, γι'

Ὁ ἀναθηματικός κίονας τῶν «Χορευτριῶν» στοῦς Δελφούς. Ἀττικό ἐργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Δελφῶν.

αὐτό ἐξαγόραζε μέ χρήματα καί διάφορα δῶρα φίλους τῆς πολιτικῆς του, πού σέ κάθε ἑλληνική πόλη ἦταν ὄργανα τῆς προπαγάνδας του.

Πρὶν προχωρήσει στήν ἐξάπλωση τοῦ κράτους του, ἐξουδετέρωσε τοὺς γειτονικοὺς του λαοὺς (Ἰλλυριοὺς – Παίονες), γιὰ νά ἑλιπῶσει ἀπὸ τίς ἐπιδρομές τους. Ὕστερα, θέλοντας νά ἀποκτήσει ἔξοδο στή θάλασσα, ἔριξε τὰ μάτια του στή Χαλκιδική· συστηματικά

Ἡ Παλαίστρα τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Σήμερα οἱ κίονες τῆς ἔχουν ἀναστηλωθεῖ καί τὸ κτίριο προβάλλει χαρακτηριστικό μέσ στό χώρο.

καί υπομονετικά ἀφαίρεσε πολλές ἀποικίες ἀπό τούς Ἀθηναίους. Κατόπιν, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, γιατί σκοπός του στάθηκε, ἀφοῦ πάρει στήν ἐξουσία του τά μεταλλεία τοῦ Παγγαίου, νά φτάσει ὡς τόν Ἑλλησποντο καί νά ἐξουσιάσει τά στενά.

Μέ τά εἰσοδήματα τοῦ Παγγαίου ἐφτίασε στόλο κι ἔκαμε δυνατή πόλη τίς παλαιές *Κρηνίδες*, δίνοντάς τους τό ὄνομά του (*Φίλιπποι*). Σπουδαία ἐνέργειά του στάθηκε ἡ *κοπή χρυσῶν νομισμάτων*, μέ τήν προτομή του, πού σέ λίγο κυκλοφοροῦσαν παντοῦ παραμερίζοντας τούς περσικούς δαρεικούς. *Χτύπησε, ἔτσι, οὐσιαστικά τήν περσική οἰκονομία.*

Ἄλωση Ὀλύνθου
(348 π.χ.)

Ἄρχισε τό 357 τήν ἐπέκτασή του· ὡς τό 348 πῆρε τήν Ὀλυνθο, τήν ἀνθηρότατη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, παρ' ὅλη τή φοβερή ἀντίδραση τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα Δημοσθένη, πού μάταια ἀγωνίστηκε νά πείσει τούς συμπολίτες του νά τή βοηθήσουν, ὅσο ἦταν καιρός. Ἡ Ὀλυνθος ἰσοπεδώθηκε καί οἱ κάτοικοί της πούληθηκαν δοῦλοι.

Ἡ ἐπέμβαση τοῦ
Φιλίππου στήν
Κεντρική Ἑλλάδα.

Εἶχε πιά δική του, ἐκτός ἀπό τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία, τή Χαλκιδική καί τή Θρακική χερσόνησο. Ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιχτός γιά τήν Κεντρική Ἑλλάδα. Δέ βιάστηκε ὁμως νά τήν πάρει στήν κυριαρχία του.

Ὅπως ὡσπιά εἶχε καταλάβει, μόνοι τους οἱ Ἕλληνες θά ζητοῦσαν τήν ἐπέμβασή του, μέ τίς ἀδιάκοπες συγκρούσεις τους. Ἡ καταπάτηση γῆς πού ἀνήκε στό ἱερό τῶν Δελφῶν, πρῶτα ἀπό τούς Φωκεῖς κι ὕστερα ἀπό τήν Ἀμφισσα, μετὰ ἀπό δυό *Ἱεροῦς πολέμους*, τοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη στήν Ἀμφικτυονία τῶν Δελφῶν. Ἐγινε ἔτσι εἰρηνικά ρυθμιστής τῆς κατάστασης στήν Κεντρική Ἑλλάδα.

Χωρίς νά σταματήσει τήν ἐπέκτασή του στόν Εὐξεινο, συστηματικά κέρδιζε ἔδαφος στήν κάτω Ἑλλάδα. Ὁ Φίλιππος δέν ἐνδιαφερόταν νά κατακτήσει τίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας· ἤθελε μόνο νά μὴν τίς ἔχει ἀντίμαχες στά σχέδιά του (τήν πανελλήνια πολιτική του). Ἄν δέν τοῦ ἔφερναν ἀντίσταση μέ στρατό, ποτέ δέ θά χτυποῦσε ἑλληνική δύναμη. Τό 338 φριχτή εἶδηση ἄφησε τούς Ἀθηναίους ἀγρυπνοῦς μιά ὀλόκληρη νύχτα: ὁ μακεδονικός στρατός εἶχε προχωρήσει πρὸς τά νότια καί, ξαφνικά, εἶχε φτάσει στήν Ἐλάτεια τῆς Φωκίδας. Πρῶτη ἢ Θήβα κι ὕστερα ἡ Ἀθήνα βρισκόνταν στό δρόμο του. Ὁ κίνδυνος ἦταν μέγανος καί γιά τίς δυό ἀντίπαλες στούς Μακεδόνες πόλεις.

Τά πολιτικά κόμματα στήν Ἀθήνα. Στήν Ἀθήνα πάλευαν ἀπό καιρό δυό παρατάξεις: α) Οἱ *φιλιππίζοντες*, οἱ φίλοι ἢ ὑποστηρικτές τῶν Μακεδόνων [οἱ ρήτορες *Αἰσχίνης* καί *Ἰσοκράτης*, ὁ γενναῖος καί τίμιος στρατηγός *Φωκίων*], πού πίστευαν στό ἄστρο τοῦ Φιλίππου,

βλέποντάς τον ως τό μόνο ήγέτη πού θά έφερνε τήν ένωση στήν Έλλάδα καί θά χτυπούσε τόν προαιώνιο έχθρό, τούς Πέρσες. β) Οι άντιφιλιππίζοντες. 'Ο Δημοσθένης. 'Ο πιά φλογερός τους άντίπαλος στάθηκε ό άρχηγός του δημοκρατικού κόμματος στήν 'Αθήνα, ό *Δημοσθένης*. Έκείνος αγωνίστηκε μάταια νά γυρίσει τό δρόμο τής ιστορίας, νομίζοντας πώς τής 'Αθήνας ή παλαιά δόξα κι ή άκμή μπορούσαν νά ξαναζήσουν. 'Επειδή πίστευε ότι μόνον ή πόλη του ήταν ό φυσικός άρχηγός τής Έλλάδας, έφτασε νά θεωρεί πώς θά μπορούσε άκόμα καί βοήθεια από τούς Πέρσες νά μεταχειριστῆ έναντίον του Φιλίππου. (Οί πύρινοι λόγοι του προς τό λαό, 'Ολυθιακοί καί Φιλιππικοί, έπесαν στό κενό. Ποιός άνθρωπος μπορεί νά γυρίσει τής ιστορίας τήν πορεία;).

Στήν πεδιάδα τής *Χαιρώνειας*, πιά πάνω από τή Λειβαδιά, τόν Αύγουστο του 338, 'Αθηναίοι καί Θηβαίοι έχασαν τόν πόλεμο. Νικήθηκαν πέρα γιά πέρα από τό Φίλιππο. Τό μακεδονικό ίππικό όδηγούσε ό νεαρός γιός του Φιλίππου, ό 'Αλέξανδρος, πού αγωνίστηκε μέ άφθαστη γενναιότητα. Μαθαίνοντας τήν ήττα τής πατρίδας του ό γέρος πιά 'Ισοκράτης, άρνήθηκε γιά τέσσερις μέρες νά άγγίσει φαγητό καί πέθανε από τή θλίψη του.

Οί Θηβαίοι τιμωρήθηκαν σκληρά. Πολλούς πρόσταξε ό Φίλιππος νά τούς σκοτώσουν. Έφερε πίσω τούς έξορίστους άριστοκρατικούς καί στήν ιστορική Καδμεία, τήν άκρόπολη τής Θήβας, έγκατάστησε μακεδονική φρουρά.

Στούς 'Αθηναίους ό νικητής φέρθηκε μέ συμπάθεια. 'Η παλαιά της αίγλη έωσσε τήν πόλη. Δέ θέλησε νά τήν προσβάλει. Ζήτησε μόνο νά γίνουν σύμμαχοί του καί τούς άφησε ελεύθερους, χωρίς νά θίξει τό πολίτευμά τους. 'Αναγνώρισε τήν κυριαρχία τους σέ διάφορα νησιά, έδωσε πίσω τούς αίχμαλώτους κι έστειλε στήν 'Αθήνα τόν 'Αλέξανδρο νά συνοδεύσει τή στάχτη των γενναίων 'Αθηναίων, πού είχαν πέσει στή μάχη. Στήν 'Αθήνα συνέχιζε ό Δημοσθένης τήν άντιμακεδονική τακτική του.

Χαιρώνεια (338 π.Χ.).

'Ο λέων τής Χαιρωνείας, δημόσιο μνημείο πεσόντων 'Αθηναίων καί Θηβαίων. Στήθηκε γιά νά τιμήσει τούς νεκρούς τής όμώνυμης μάχης. 4ος αί. π.Χ.

Από κεί, ο Φίλιππος προχώρησε παρακάτω και, αφού έκλεισε συνθήκες με πολλές πόλεις στην Πελοπόννησο, συγκάλεσε συνέδριο των Ελλήνων στην Κόρινθο. Η Σπάρτη άρνήθηκε να πάρει μέρος. Δεν την έθιξε. Στην Κόρινθο ανακοίνωσε ότι οι ελληνικές πόλεις θα έμειναν από δω και πέρα αυτόνομες. Δέ θα υπήρχαν πιά ήγεμονίες.

Πρόταση του Φιλίππου για πανελλήνια συμμαχία. Πρότεινε, τέλος, Πανελλήνια συμμαχία, με την άρχηγία του, για να ετοιμάσει τον πόλεμο των Ελλήνων έναντι των βαρβάρων Περσών (337).

Μέσα σε 20 χρόνια και τη Μακεδονία οργάνωσε και την άλλη Ελλάδα ένωσε, χωρίς να διαλύσει τίς πόλεις της. Φαινόταν να χαράζει μιά νέα εποχή. Οι εμφύλιοι πόλεμοι θα σταματούσαν και θα έπαυε να χύνεται άδικα τό αδελφικό αίμα. Νέες δόξες οραματιζόταν ο Φίλιππος, κι ήταν μόνο 47 ετών. Έστειλε μάλιστα στρατηγούς του στη Μ. Ασία, για να φροντίσουν τίς λεπτομέρειες της έκστρατείας που σχεδίαζε.

Ξαφνικά ο θάνατος τον βρήκε από τό ξίφος ενός αξιωματικού του, του Παισανία (336 π.Χ.). Τό παράτολμο σχέδιό του θα τό πραγμάτωνε ή έκπληκτική φυσιογνωμία του γιού του Άλεξάνδρου, που ήταν πιά έτοιμος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η Μακεδονία όψιμα έμφανίζεται στην αρχαία ιστορία.
2. Οι κάτοικοί της ήταν συγγενείς των Δωριέων, και στό χώρο της διατηρήθηκε ή βασιλεία. Ήταν κράτος γεωργικό. Οι Μακεδόνες είχαν γερό ίππικό.
3. Σπουδαίος οργανωτής στάθηκε ο βασιλιάς Άρχέλαος στά τέλη του 5ου αι. π.Χ.
4. Ο Φίλιππος ο Β΄, σπουδαίος στρατιωτικός και πολιτικός, ήταν προορισμένος να πάρει στά χέρια του τή μοίρα της Ελλάδας. Σε 20 χρόνια, αφού οργάνωσε από κάθε άποψη τό κράτος του και πλάτυνε τά όρια τής χώρας του με διάφορα μέσα, κυριαρχεί στην Ελλάδα και, τό 337, κηρύσσει στό Πανελλήνιο Συνέδριο του Ίσθμου τήν ίδρυση Πανελλήνιας συμμαχίας για τήν οργάνωση πολέμου έναντι των Περσών με τήν άρχηγία του.
5. Δολοφονήθηκε από αξιωματικό του τό 336 π.Χ., πριν προλάβει να εφαρμόσει τό σχέδιό του έναντι των Περσών.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ο Ἀθηναῖος ρήτορας Ἰσοκράτης ἀπευθύνεται στό Φίλιππο:

«Υποστηρίζω πώς ἔχεις ὑποχρέωση, χωρίς νά παραμελήσεις κανένα ἀπό τά δικά σου συμφέροντα, νά προσπαθήσεις νά συνδιαλλάξεις τά κράτη τῶν Ἀργείων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Θηβαίων καί τό δικό μας. Γιατί ἂν κατορθώσεις νά τά συνδιαλλάξεις αὐτά, καί τῶν ἄλλων τή συμφιλίωση χωρίς δυσκολία ἔπεται θά πετύχεις. Ὅλα τά ἄλλα κράτη ἀπό τά τέσσερα αὐτά ἐξαρτῶνται, σ' ὅποιο τύχει ἀπ' αὐτά καταφεύγουν στίς δύσκολες στιγμές τους, κι ἀπό κεί παίρνουν τίς ἐνισχύσεις πού χρειάζονται. Ἔτσι, ἂν τά τέσσερα μόνο κράτη πείσεις νά σκέπτονται σωστά, καί τά ἄλλα ὅλα ἀπό πολλά δεινά θά τά ἀπαλλάξεις».

Ἰσοκράτη «Φίλιππος», 1α' (Μετ. Β. Λαούρδα)

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

1. Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάστηκε Μέγας, δέ χρωστáει τήν ὀνομασία αὐτή στίς ἐκπληκτικές του κατακτήσεις μονάχα. Πέρα ἀπό τή στρατιωτική του μεγαλοφυΐα, τό θάρρος, τή γενναιότητα καί τό ριψοκίνδυνο χαρακτήρα του, στάθηκε μέγας ἐκπολιτιστής*.

Σέ δέκα χρόνια μέσα, ξεκινώντας μ' ἐλάχιστα ἐφόδια καί μέ ὀλιγάριθμο σχετικά στρατό, δημιούργησε τή μεγαλύτερη αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητας κι ἄπλωσε τόν Ἑλληνισμό σέ τρεῖς ἡπείρους. Ἡ ἀξία τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται κυρίως στό πρόγραμμα πού ἐφάρμοσε στό καινούργιο κράτος πού δημιούργησε, στήν πολιτική πού κράτησε ἀπέναντι στούς κατακτημένους καί, βασικά, στά μέσα πού συνειδητά ἔδωσε σέ διάφορους ἐπιστήμονες, γιά νά μπορέσουν νά κάμουν τόσο πολλές παρατηρήσεις καί ν' ἀποκτήσει ὁ κόσμος πλῆθος ἀπό νέες γνώσεις. Γι' αὐτό, ἡ ἐκστρατεία του χαρακτηρίστηκε ὡς «ἐνοπλι ἐξερεύνηση».

Ἐξυπνος, γενναῖος κι ἐφευρετικός, εὐκολοσυγκίνητος καί μέ ἀχαλίνωτη φαντασία, εἶχε τήν τύχη ὁ Ἀλέξανδρος νά βρεθεῖ κοντά

Κεφάλι τοῦ Ἀλεξάνδρου σέ νεανική ἡλικία, ἐνῶ βρισκόταν στή Μ. Ἀσία. Βρέθηκε στήν Πέργαμο. Σήμερα στό Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

σέ σπουδαίους ανθρώπους και να θελήσει να ωφεληθεί από την παρουσία τους. Την πρώτη πνοή την πήρε από τό μεγάλο πατέρα του. Τή διάπλαση όμως της σκέψης του την όφειλε στον έξοχο 'Αριστοτέλη. Όταν ό 'Αλέξανδρος ήταν δεκατριών χρονών, φρόντισε ό Φίλιππος να καλέσει τό μεγάλο φιλόσοφο στη Μακεδονία, για τόν πάρεαι μαθητή. Έκείνος του καλλιέργησε τήν ψυχή, καθώς και ή μουσική, πού τήν ύπεραγαπούσε. (Διδάχθηκε, εκτός από τήν ποίηση, ρητορική, φιλοσοφία και πολιτική).

Τό αγαπημένο του βιβλίο ήταν ή 'Ιλιάδα, πού δέν τήν άποχωρίζοταν ποτέ, έχοντάς την και τή νύχτα κάτω από τό προσκέφαλό του. Οί ήρωές της, ιδίως ό 'Αχιλλεύς, μεθούσαν κι ένθουσίαζαν τήν ψυχή του. Άπέραντα φιλόδοξος από παιδί, λαχταρούσε να έρθει ή ώρα πού θα σημαιωνόταν έντονα ή δική του παρουσία στον κόσμο, γι' αυτό και παραιπονιόταν, όταν άκουγε του πατέρα του τίς έπιτυχίες, «πώς δέ θα άφηνε τίποτα μεγάλο για κείνον».

Δεκάξι χρονών ήταν σε θέση να δέχεται πρεσβείες από τήν πόλη τής σοφίας, τήν 'Αθήνα, και δεκαοχτώ χρονών πολέμησε ήρωικά στη μάχη τής Χαιρώνειας, οδηγώντας τό ίππικό τών *εταίρων*.

Μόλις χάθηκε ό πατέρας του, βιάστηκαν οί άλλοι Έλληνες να πιστέψουν πώς ή Μακεδονία θα έσβηνε. Έκείνος, όμως, άφου έξόντωσε τούς άπαιτητές του θρόνου του, σαν κεραυνός κατέβηκε στη Νότια Ελλάδα να συγκαλέσει νέο Συνέδριο στην Κόρινθο, αναεώνοντας τήν Πανελλήνια συμμαχία πού είχε ιδρύσει ό πατέρας του.

Πρίν ξεκινήσει για τήν 'Ασία, χρειαζόταν να τρομοκρατήσει τούς ξένους γείτονες. Έτσι, χτύπησε τούς Τριβαλλούς, πέρα από τόν Αίμο, τούς Γέτες στο Δούναβη και τούς 'Ιλλυριούς ύστερα.

Έντονες διαδόσεις κυκλοφόρησαν πώς είχε σκοτωθεί σ' εκείνη τήν προσπάθεια. Θηβαίοι, 'Αθηναίοι κι άλλοι Έλληνες ξεσηκώθηκαν. Ξαφνικά όμως τόν είδαν να παραισιάζεται και πάλι εμπρός τους. 'Η Θήβα δέ θέλησε να δεχτεί τούς όρους του. Τή χτύπησε και τήν ίσπεδωσε, αφήνοντας όρθια μόνο τά ιερά και τό σπίτι του μεγάλου ποιητή Πινδάρου. Δέν πείραξε ούτε τήν ιστορική Καδμεία. 'Ηξερε πώς ή 'Αθήνα δέν είχε δείξει καλή στάση. Τή συγχώρησε όμως, γιατί είχε μάθει από τό δάσκαλό του 'Αριστοτέλη να σεβεται τήν πνευματική της προσφορά. Στο νέο Συνέδριο πού έγινε στην Κόρινθο, ζήτησε να του αναθέσουν οί πόλεις τήν άρχηγία του πολέμου εναντίον τών Περσών και να στείλει ή καθεμία τίς δυνάμεις πού ήθελε να πάρουν μέρος στον κοινό άγώνα κοντά του.

Ό 'Αλέξανδρος συγκαλεί Συνέδριο στην Κόρινθο.

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Σκοπό του έταξε τήν απελευθέρωση τών ελληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας καί τήν ἐκδίκηση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, γιά τά ἀμέτρητα δεινά πού εἶχαν προκαλέσει στήν Ἑλλάδα. Ἀκόμη, ὡς βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἐνδιαφερόταν, βασικά, γιά τήν ἐξασφάλιση τοῦ Ἑλλησπόντου, πού ἀνοίγε τό δρόμο στόν Εὐξεινο γιά τό μακεδονικό ἐμπόριο.

Χρήματα δέν εἶχε. Μόνο 30.000 πεζοῦς, 5.000 ἵππικό καί λίγα πλοῖα. Στή θέση του κάθε συνετός στρατηγός δέ θά ξεκινούσε. Ἐκεῖνος ὁμως τόλμησε, προχώρησε καί νίκησε.

Εἶδαμε παραπάνω (σελ. 235) πῶς τό σύστημα τῶν σατραπειῶν, μέ τό πλῆθος τῶν λαῶν πού σχημάτιζαν τό Περσικό κράτος, εἶχε τά μειονεκτήματά του. Χωρίς αἴσθημα ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας οἱ σατράπες σέ κάθε στιγμή μποροῦσαν, γιά νά ἐκδικηθοῦν ἢ νά χτυπήσουν ὁ ἕνας τόν ἄλλο, νά φτάσουν στήν προδοσία. Ἐξάλλου, μ' ὅλη τήν περσική ἀνεκτικότητα, κάθε κατακτημένος λαός ποθοῦσε τήν ἀνεξαρτησία του. Κι εἶχαν πολύ κουραστεῖ οἱ ὑπήκοοι ἀπό τή μακροχρόνια ὑποδούλωση.

Πρόσμεναν τήν εὐκαιρία νά ἐλευθερωθοῦν. Ἡ Κάθοδος τῶν Μυρίων καί ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησιλάου εἶχαν δεῖξει πόσο ἀδύνατο ἦταν πιά τό Περσικό κράτος. Βασιλιάς τῆς Περσίας ἦταν τότε ὁ Δαρεῖος ὁ Γ' ὁ Κοδομανός (336-330 π.Χ.).

3. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ – ΣΥΡΙΑΣ – ΠΑΛΛΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ὁ μακεδονικός στρατός ξεκίνησε τήν ἀνοίξη τοῦ 334 π.Χ. Κοντά του εἶχε ὁ Ἀλέξανδρος ἐφτά εὐγενεῖς Μακεδόνες (Παρμενίωνα, Κλεῖ-

Ψηφιδωτό δάπεδο ἀπό ἀρχαίον σπήλι τῆς Πέλλας πού παριστάνει τόν ἡνίοχο Φόρβαντα, ὅπως δηλώνει ἡ σχετική ἐπιγραφή. Ἔργο τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Πέλλας.

Θαυμάσιο κεφάλι νέου, λεπτομέρεια από ψηφιδωτό που παριστάνει κυνήγι ελαφιού. Στρωμένο σε δάπεδο σπιτιού της αρχαίας Πέλλας, είναι έργο του παλαιότερου γνωστού ψηφοθέτη, του Γνώση. Γύρω στα 280 π.Χ. Μουσείο Πέλλας.

το, Φιλάτα, Κρατερό, τό στενό του φίλο 'Ηφαιστίωνα κ.ά.). Φτάνοντας στον 'Ελλήσποντο, πέρασε στο 'Ιλιο, όπου θυσίασε συμβολικά στον τάφο του αγαπημένου του ήρωα, του 'Αχιλλέα.

Οί Πέρσες αποφάσισαν να τον αντιμετωπίσουν κοντά στο Γρανικό, και δέν άκουσαν την πρόταση του Ρόδιου μισθοφόρου Μέμνονα να καίνε τά σπαρτά, για να μην έχει τρόφιμα ο μακεδονικός στρατός, και να στείλουν όρισμένες από τις περσικές δυνάμεις με πλοία να ξεσηκώσουν τις πόλεις στην 'Ελλάδα. Ο 'Αλέξανδρος θά ύποχρεωνόταν έτσι να γυρίσει πίσω.

'Η μάχη στο Γρανικό ήταν σκληρή, και ή νίκη που κέρδισε ο 'Αλέξανδρος, πολεμώντας στην πρώτη γραμμή, στάθηκε δύσκολη. Κινδύνευσε μάλιστα να σκοτωθεί, αν δέ βρισκόταν στο πλευρό του ο Κλειτός που τον έσωσε. Τή φοβερή σύγκρουση περιγράφει ο ιστορικός 'Αρριανός (έζησε τό 2ο αί. μ.Χ.) στο έργο του «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», όπου ιστορεί ολόκληρη την έκστρατεία.

'Η μάχη στο
Γρανικό (334 π.Χ.).

Ἡ νίκη ἄνοιξε τὸ δρόμο σ' ὀλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία. Οἱ σατραπείες τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἴδιο κι οἱ παράλιες ἑλληνικὲς πόλεις, ὅπου οἱ Μακεδόνες ἐγκαταστήσανε δημοκρατικὰ πολιτεύματα. Ὑστερα, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας.

Ἄ «Γόρδιος δεσμός».

Στὸ Γόρδιο, – κοντὰ στὸ Σαγγάριο –, κόβοντας μὲ τὸ σπαθὶ τοῦ τὸν περίφημο «Γόρδιο δεσμός», κάλυψε τὴν παράδοση πού ἔλεγε πὺς κύριος τῆς Ἀσίας θὰ γίνεи ἐκεῖνος πού θὰ τὸν λύσει.

Ἡ μάχη στὴν Ἴσσο (333 π.Χ.).

Ἀπὸ κεῖ ἀκράτητος προχώρησε ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἴσσο, ὅπου τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 333 συναντήθηκε μὲ τὸν τεράστιο στρατὸ τοῦ Δαρείου. Καὶ στὰ στενά περάσματα τοῦ τόπου, μὲ τὸ στρατηγικὸ του δαιμόνιο, ὄχι μόνον ἀνάγκασε τὸν ἐχθρικό στρατὸ νὰ ὑποχωρήσει κατατρομαγμένος – μαζὶ κι ὁ Μέγας Βασιλεὺς –, ἀλλὰ στὰ χέρια του ἔπεσε, ἐκτός ἀπὸ ἀμέτρητα λάφυρα, κι ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου μαζὶ καὶ ἡ μητέρα του, πού ὁ Ἀλέξανδρος τὴ μεταχειρίστηκε βασιλικά. Ἐκατὸ χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Οἱ πόλεις τῆς Φοινίκης (ἐκτός ἀπὸ τὴν Τύρο πού τὴν πολιορκήσε ἑφτά μῆνες) παραδόθηκαν ἀμέσως ὕστερα στὸ μακεδονικὸ στρατὸ. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Παλαιστίνη (μόνο ἡ Γάζα ἔπεσε ὕστερα ἀπὸ δύο μῆνυν πολιορκία).

Βλέποντας νὰ διαλύεται τὸ κράτος του, ὁ Δαρείος κατατρόμαξε. Πρότεινε στὸν Ἀλέξανδρο εἰρήνη – νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ χώρα δυτικὰ τοῦ Εὐφράτη, νὰ τοῦ δώσει τὴν κόρη του γυναῖκα καὶ νὰ πληρώσει πλοῦσια λύτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ ἀπάντησή ἦταν ἀρνητικὴ.

Ἄ Ἀλέξανδρος στὴν Αἴγυπτο.

Νικητὴς ὁ Ἀλέξανδρος προχώρησε στὴν Αἴγυπτο, πού θέλοντας νὰ γλιτώσει ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ, τὸν δέχθηκε σάν ἐλευθερωτὴ. Ἐδῶ φάνηκε καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς τοῦ μεγάλου στρατηλάτη. Σεβάστηκε ἀπόλυτα τίς συνήθειες καὶ τὴ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων καὶ ρύθμισε τὴ διοίκηση τῆς χώρας μὲ πολλὴ ἐξυπνάδα. Μὲ τὸ αἰτίσιο μάτι του ξεχώρισε μιὰ ἐξαιρετικὴ θέση στὸ Δέλτα καὶ ἴδρυσε τὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ σχέδια τοῦ μηχανικοῦ Δεινοκράτη. Στὴ Μέμφιδα ἐνθρονίστηκε ὡς νόμιμος διάδοχος τῶν φαραῶ. Ἔτσι, ὅταν ἀπὸ κεῖ τράβηξε μὲς στὴ Λιβυκὴ ἔρημο, στὸ μεγάλο Μαντεῖο τοῦ Ἀμμωνα Δία, οἱ ἱερεῖς τὸν χαίρετσαν σάν θεό, γιὸ τοῦ Ἀμμωνα.

Σχεδὸν τέσσερις χιλιάδες χρόνια οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχαν ἀναρωτηθεῖ ἀπὸ πού πῆγαζε ὁ Νεῖλος. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη ὀργάνωσε ἀμέσως ἀποστολὴ γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν του, θέλοντας νὰ τὸ μάθει. Κι οἱ πηγές δὲ στάθηκε τότε δυνατό νὰ βρεθοῦν· ἐρμηνεύθηκε ὁμως ἡ αἰτία γιὰ τίς ἐτήσιες πλημμύρες τοῦ ποταμοῦ.

4. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Είχε σημαίνει ή ώρα για την κατάκτηση της 'Ασίας. 'Ο Δαρείος, καταλαβαίνοντας πώς θά κρινόταν σέ λίγο ή τύχη ή δική του και του κράτους του, συγκέντρωσε άμέτρητο στρατό από πεζούς, 40.000 ίππεις, έλέφαντες και 200 *δρεπανηφόρα** άρματα, για την άντιμετώπιση 40.000 πεζών και 7.000 Μακεδόνων ίππέων.

Οί δύο στρατοί συναντήθηκαν τελικά στά *Γαυγάμηλα* κοντά στην άρχαία Νινευί. 'Ο Παρμενίων συμβούλεψε νά κάμουν οί Μακεδόνες την επίθεση μέσ στή νύχτα. 'Η άπάντηση του 'Αλεξάνδρου δείχνει τή μεγάλη του τιμότητα και περηφάνια: «Είναι άισχρό νά κλέψει κανείς τή νίκη». Και δέν την έκλεψε. Μέ ήρωική όρμή και μέ την άλάθητη τακτική του, πολεμώντας σέ λοξή φάλαγγα, έκμηδένισε τούς έχθρους ό στρατός του.

'Η καρδιά τής Περσίας ήταν άνοιχτή εμπρός του. 'Ο Δαρείος, βλέποντας τή μάχη νά χάνεται, ύποχώρησε και πάλι στό έσωτερικό τής χώρας. Στο μεταξύ, ό ένας μετά τόν άλλο, άρχισαν νά πέφτουν στά χέρια του 'Αλεξάνδρου οί περσικοί θησαυροί. 'Υστερα, μπήκε χωρίς άντίσταση στην περίφημη *Βαβυλώνα*, κατόπιν στά Σούσα, τήν πρωτεύουσα των 'Αχαιμενιδών, κι άφου μέ πολλή έξυπνάδα πέρασε τίς δύσκολες Περσίδες Πύλες, πήρε στά χέρια του την *Περσέπολη* και τίς *Πασαργάδες*.

Κάθε πόλη σήμαινε και νέους θησαυρούς (χιλιάδες τάλαντα). 'Αμέσως, μέ τό άμύθητο χρυσάφι πού βρήκε σέ ράβδους, *έκοψε χρυσό νόμισμα και τό έριξε στην κυκλοφορία.*

Στό μεταξύ, ό *Βήσσος*, ό σατράπης τής Βακτριανής, δολοφόνησε τό Δαρείο, πού τόν καταδίωκε ό μακεδονικός στρατός. 'Ο 'Αλέξανδρος πρόσταξε νά θάψουν τό Μεγάλο Βασιλέα μέ έξαιρετικές τιμές και άμέσως κήρυξε τόν έαυτό του διάδοχο των 'Αχαιμενιδών, συνεχιστή δηλαδή τής περσικής δυναστείας (330 π.Χ.).

'Αξιοθαύμαστη στάθηκε ή προσπάθεια πού άμέσως άνάλαβε για τή διατήρηση του Περσικού κράτους. 'Εγνοια του κύρια ήταν νά μήν τό αισθανθούν ξένο οί Πέρσες, αλλά άκοπα νά συνηθίσουν την έλληνική κυριαρχία, πού τόσο ξαφνικά τούς είχε έπιβληθεί. 'Από τή στιγμή εκείνη νέο σχέδιο χάραξε στό μυαλό του. *Συνέχισε τό διοικητικό σύστημα των σατραπειών, βάζοντας Πέρσες ή Έλληνες σατράπες και σεβάστηκε τή θρησκεία και τίς συνήθειες του τόπου.* Φορούσε κι ό ίδιος, συνηθιστά, περσικά φορέματα και στέμμα, κι άρχισε νά ζητάει νά τόν προσκυνούν.

Οί Πέρσες, πού ποτέ δέν είχαν ζήσει έλεύθεροι, τά έβρισκαν όλα

* Η μάχη στά Γαυγάμηλα (331 π.Χ.).

Τό σύστημα διαίκησης του 'Αλεξάνδρου.

αυτά φυσικά. Οί περήφανοι όμως Έλληνες στρατιώτες, πού για χάρη του μόνον είχαν διασχίσει πεζοί όλους εκείνους τούς άγνωστους μακρινούς τόπους, βρήκαν θλιβερή κατάληξη νά φτάσουν, ελεύθεροι αυτοί, νά προσκυνούν τό βασιλιά τους στήν ξένη χώρα. Μέ τή στάση τους έδειξαν τή δυσφορία τους. Κάποιοι από τούς στρατηγούς, όμως, πού έκδηλώθηκαν μέ άπόλυτη ειλικρίνεια στόν ίδιο τόν Άλέξανδρο, δοκίμασαν πρωτόφαντα σημάδια τής όργης του. Μέ τό ίδιο τό χέρι του άρχηγού σκοτώθηκε ό Κλείτος καί τήν τύχη του άργότερα τήν άκολούθησαν ό Φιλώτας, ό Παρμενίων κι ό φιλόσοφος Καλλισθένης, άνιψιός του Άριστοτέλη, πού παρακολουθούσε τήν έκστρατεία μ' έντολή νά γράψει τήν ιστορία της.

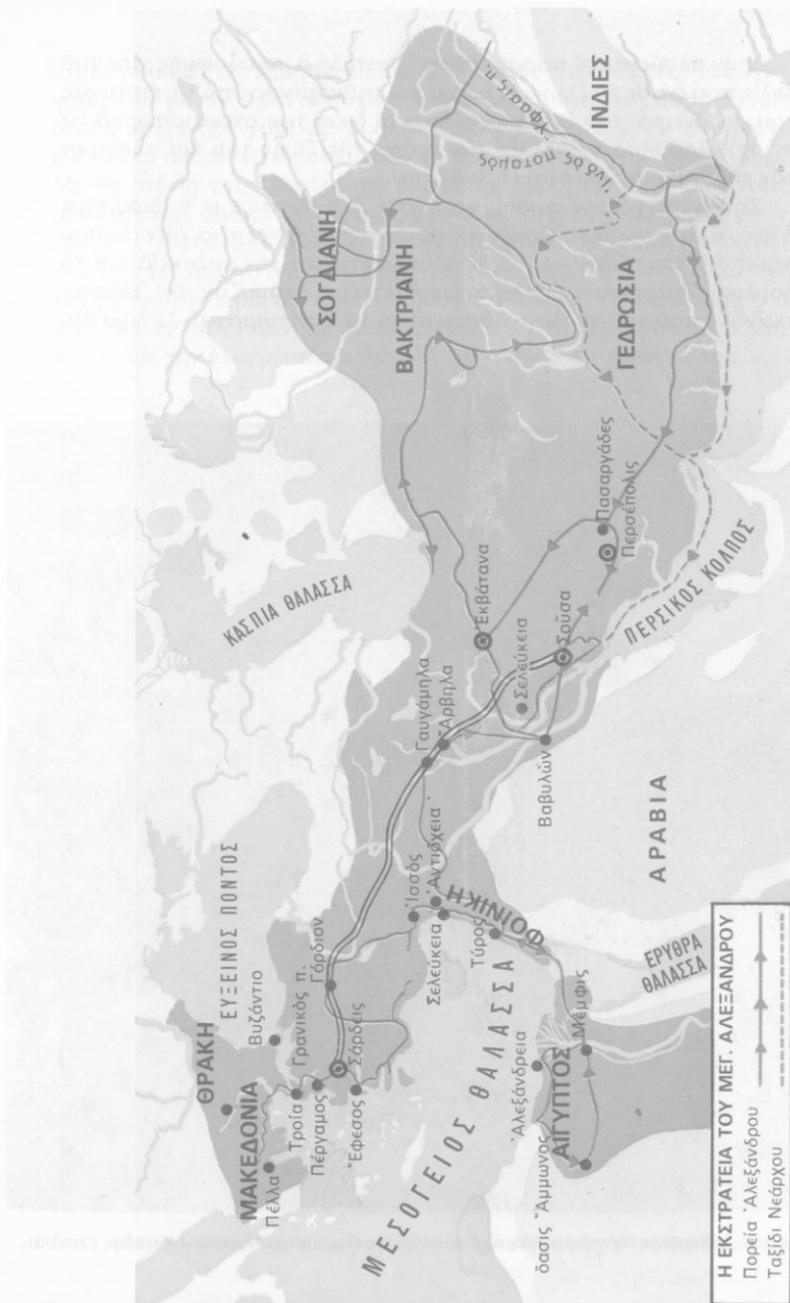
Ή μάχη στήν Ίσσο. Διακρίνεται ό Δαρείος καί άριστερά ό Άλέξανδρος πάνω στό

Στήν πλούσια καί παραμυθένια Ἀνατολή ὁ μεγαλοφυῆς γιός τοῦ Φιλίππου ἔχασε τὸ ἑλληνικὸ μέτρο καὶ μεθυσμένος ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες του, μὲ ὄνειρα πού δὲν μποροῦσαν οἱ δικοὶ του στρατιῶτες νὰ τὰ παρακολουθήσουν, ἄλλαξε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ πλήγωσε τὴν εὐαισθησία τῶν Μακεδόνων του.

Ζητώντας νὰ τὸν προσκυνοῦν σάν θεὸ πίστεψε κι ὁ ἴδιος πῶς ἦταν, κι ἄρχισε νὰ τοῦ γίνεται ἀφόρητη ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν συμπολεμιστῶν του. Συνήθισε νὰ δέχεται εὐχάριστα τὴν κολακεία καὶ τὸ δουλικὸ θαυμασμὸ («Ἀλεξανδροκόλακες» ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες ἐκείνους πού τοῦ καλλιεργοῦσαν αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα). Σέ λίγο ἄρ-

Βουκεφάλα. Ἐξάιρετης τέχνης ψηφιδωτὸ ἀπὸ σπῆτι τῆς Πομπηίας. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

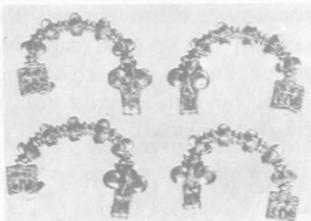

χισε νά βρῖσκει πίσω ἀπό τήν πύο φιλική συμβουλή συνωμοτικές προθέσεις.

Μεταξύ 329-328, ἀφοῦ διέσχισε τίς περιοχές τοῦ Ἰράν καί τοῦ Τουρκεστάν, συναντώντας χιόνια κι ἐρημες ἐκτάσεις, κι ἀντιμετωπίζοντας τό φοβερά ἐπικίνδυνο καί δύσκολο ἀνταρτοπόλεμο τῶν ἐνοπιῶν, κυριάρχησε στή Σογδιανή καί στή Βακτριανή, στήν Ἄνω Περσία. Γιά πρώτη φορά πατοῦσε Εὐρωπαῖος σ' αὐτές τίς περιοχές. Ὕστερα, τό 327, ἔστρεψε τό βλέμμα του στήν Ἄνατολή καί λαχτάρησε νά πορευθεῖ πρὸς τίς Ἰνδίες, πού πολύ τόν τραβοῦσε τό μυστήριό τους. Ἐπιθυμία του ἦταν νά φτάσει στά πέρατα τῆς γῆς πού τή φαντάζονταν ἀκόμη τότε οἱ Ἕλληνες σάν ἐπίπεδο δίσκο, πού τόν περιβάλλει ὁ ὠκεανός. Μέ πολλούς στρατιῶτες, Πέρσες καί Μακεδόνες, πέρασε τόν Ἰνδό ποταμό κι ἀφοῦ νίκησε τό γενναῖο βασιλιά Πῶρο, προχώρησε ἀκράτητος πρὸς τήν κοιλάδα τοῦ Γάγγη.

Ἐτοιμαζόταν νά φτάσει ὡς τόν Ὑφραση ποταμό. Στό σημεῖο αὐτό ὁμῶς τόν σταμάτησαν οἱ στρατιῶτες του. Δέν ἄντεχε πιά ἡ ψυχὴ τους αὐτὴ τήν ἀδιάκοπη πορεία χωρὶς ἀνάσα. Ἦταν ἄνθρωποι, κι ἡ ἀνθρώπινὴ τους ἀντοχὴ εἶχε στομῶσει. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀκούραστος, εἶχε δύναμη ὑπεράνθρωπη. Ἦθελε διαρκῶς κάτι νέο. Τό ξύπνιο μυαλό του καί ἡ ἔμφυτη περιέργειά του τόν τραβοῦσαν ὀλοένα σέ κάτι καινούριο. Ὅλα τὰ πλούτη πού εἶχαν ἐκεῖνοι ἀντικρίσει, καί οἱ ὁμορφες χῶρες πού διάβηκαν πεζοὶ δέκα χρόνια, τοὺς συγκινοῦσαν λιγότερο ἀπὸ τὴ θύμηση τῆς πατρίδας τους. Μοναδικὴ τους λαχτάρρα ἦταν πιά ἡ ἐπιστροφή καί πόθος τους νά φιλήσουν τό χῶμα τῆς μακρινῆς τους γῆς.

Πρὸς τίς Ἰνδίες.

Ἀριστερά: Ὁ παλαιότερος πάπυρος πού βρέθηκε σέ ἑλληνικό ἔδαφος. Ἀποκαλύφθηκε σέ τάφο, στό Δερβένι, κοντά στή Θεσσαλονίκη. Περιέχει ἀπόσπασμα ἀπὸ ὕμνο τῶν ὄρφικῶν. Στὴν Ἑλλάδα δέ βρίσκονται πάπυροι, γιὰ τὴ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους τοὺς καταστρέφει, ἐνῶ στὴν Αἴγυπτο τό ἀμμώδες ἔδαφος συντελεῖ στὴ διατήρησή τους. Δεξιά: Τέσσερις χρυσές πόρτες, ἀπὸ ἀνασκαφῆ στὴ Μακεδονία. Τοῦ 4ου π.Χ αἰ. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης.

Ἀποφασίζεται ἡ ἐπιστροφή.

Ὁ Ἀλέξανδρος πικράθηκε, δέν ἀντιστάθηκε ὁμως. Ἐχοντας ναυπηγήσει 2.000 καράβια στά δάση τοῦ Ὑδάσπη, χώρισε σέ δύο μέρη τό στρατό του, μέ σκοπό νά τραβήξουν διαφορετικό δρόμο στό γυρισμό καί νά συναντηθοῦν στή Βαβυλώνα.

Ἡ ἐξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ Κόλπου. Νέαρχος.

Ὁ ἴδιος, ὀδηγώντας τό πρώτο τμήμα, διάλεξε τό δυσκολότερο δρόμο, μέ τήν φλογερή ἀνησυχία καί τήν ἀκατανίκητη ἔλξη πού ἀσκοῦσε στήν ψυχή του τό μυστήριο: θά περνοῦσε ἀπό τήν ἔρημο *Γεδρωσία*· τό ἄλλο τμήμα, μέ ὄδηγό τό ναύαρχο *Νέαρχο*, θά ἐξερευνοῦσε τήν παραλία ἐπιστρέφοντας διά θαλάσσης μέ πλοῖα πού εἶχαν μόλις ναυπηγήσει.

Καί τά δύο τμήματα μαρτύρησαν κυριολεκτικά ὥσπου νά φτάσουν στό σκοπό τους. Ἡ *Γεδρωσία* ἦταν σχεδόν ἀδιάβατη· μόνο ἡ συμπαράσταση καί ἡ συμμετοχή τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀλεξάνδρου στίς ἀφάνταστες στερήσεις τοῦ γυρισμοῦ (πεινά, ἀτέλειωτη βασιανιστική δίψα, πλήθος ἄλλες περιπέτειες) βοήθησαν τούς στρατιῶτες του νά τά βγάλουν πέρα. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή τούς φάνηκε σάν νά τόν εἶχαν ξαναβρεῖ ὅπως τόν πρώτο καιρό, συμπολεμιστή τους ἀπλό καί γενναῖο, πρώτο στόν κίνδυνο καί στόν ἀγώνα.

Τό 323 π.Χ. συγκλονιστική στάθηκε ἡ ἐπίσκεψη ἀντιπροσώπων ἀπό ὅλα τά ἔθνη (Σκυθία, Αἰθιοπία, Γαλατία, Ἰσπανία, Καρχηδόνα), πού ἦρθαν νά χαιρετήσουν τόν Ἀλέξανδρο, πού ἡ φήμη του εἶχε φτάσει στά πέρατα τοῦ κόσμου, νά τόν συγχαροῦν καί νά τόν στεφανώσουν, ἐκφράζοντας τόν ἀπέραντο θαυμασμό τους γιά τό κατόρθωμά του.

Τό τέλος τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ ζωὴ του ὁμως βρισκόταν κοντά στό τέλος της. Σέ λίγο ἀρρώστησε ἀπό πυρετό καί σέ μερικές μέρες πέθανε. Ὁ χαμός του συντάραξε τούς συμπολεμιστές του. Στήν ψυχρή περιγραφή τοῦ Ἀρριανοῦ διακρίνει κανεῖς τήν ἀνείπωτη θλίψη πού ἔνιωσαν, καθῶς ἔμπαιναν στή σκηνή του νά τόν χαιρετήσουν γιά τελευταία φορά, ἐνῶ ψυχοραγοῦσε, ἐκεῖνοι πού εἶχαν πιστέψει σ' αὐτόν καί στήν ὑπεράνθρωπή του δύναμη κι εἶχαν μαζί του καί γιά χάρη του σμιλέψει τίς θαυμαστές του νίκες.

5. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στάθηκε φυσιογνωμία μοναδική στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ *ἰδιοφυΐα καί ἡ ἰκανότητά του σά στρατιωτικά* ἦταν μιά πλευρά μόνο τῆς *πολύμορφης προσωπικότητάς του*. Ξεκίνησε μέ 37.000 ἀνθρώπους, χωρίς οἰκονομικά μέσα, καί σέ 10 χρόνια κατάρκτησε σχεδόν ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Λένε, πῶς λογάριζε νά χτυπήσει τήν Ἀραβία καί τήν Καρχηδόνα καί νά ἀπλώσει τήν Ἑλλάδα ὡς τή Δυτική Μεσόγειο. Ὁ θάνατος, ὁμως,

Ἀποψη τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης ἀπὸ τὰ δυτικά. Στὸ βάθος, τὸ ψηλὸ βουνὸ Φεγγάρι. Τὸ Ἱερόν αὐτό (γίνονταν μυστηριακὲς λατρεῖες, κι οἱ ἱερεῖς ἀκολουθοῦσαν ἓνα ὀρισμένο τυπικὸ γιὰ τὴ μύηση τῶν πιστῶν, παράλληλο σὲ μερικὰ σημεῖα μὲ τὸ τυπικὸ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων) ἦταν γιὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἓνα σπουδαῖο κέντρο θρησκευτικὸ, στὸ ὁποῖο ἔδωσαν πολὺ μεγάλη σημασία, γιὰτὶ ἐξάλλου σ' αὐτὸ εἶχε συναντηθεῖ ὁ Φίλιππος ὁ Β' μὲ τὴν Ὀλυμπιάδα γιὰ πρώτη φορά. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλοντας θὰ τιμῆσουν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ Ἱερό, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀναπτύξουν ἓνα δικὸ τους μεγάλο Ἱερό στὴ βόρεια Ἑλλάδα, τὸ στόλισαν μὲ μεγάλα κτίρια. Οἱ Κάβειροι ποὺ λατρεύονταν ἐκεῖ, προστάτευαν τοὺς ναυτικούς ποὺ ταξίδευαν στὶς ἀγριεὲς θάλασσες τῆς περιοχῆς· ἀκόμη, τὸ Ἱερό ἐθεωρεῖτο ἀσυλο, τόπος δηλ. ὅπου, ὅταν κατέφευγαν οἱ καταδιωκόμενοι, ἦταν ἀνόσιο νὰ τοὺς περάξει ὅποιοσδήποτε.

κόβοντας τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του, σταμάτησε τὸ ἐκπληκτικὸ του ἔργο.

Ὡς στρατιωτικὸς ἡγέτης ξεχώρισε γιὰ τὴν εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα του, τὴν αὐτοθυσία, τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ παράτολμο θάρρος του. Ἀκούρατος προχωροῦσε ὁλοένα, πρῶτος ἀπ' ὅλους, συχνά, ἐνθουσιάζοντας τὸ στρατὸ του κι ἤξερε πάντοτε, μὲ τὴ θαυμαστή του τακτικὴ, νὰ κερδίζει τὴ νίκη.

Στὰ πιὸ νευραλγικὰ σημεῖα τῆς Περσίας κι ἄλλων χωρῶν ἴδρυσε πλῆθος νέες ἑλληνικὲς πόλεις κι ἔδωσε τὴν εὐχέρεια, μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἄνετα καὶ φυσιολογικά, νὰ ἐγκατασταθεῖ μόνιμα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ξένη χώρα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν παντοῦ ἐστῖες ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀνοίγοντας τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔφερε στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου τὸ μακεδονικὸ νόμισμα, καὶ τὸ ἐμπόριο γνώρισε γιὰ λίγα χρόνια μιὰν ἀνάπτυξη πρωτάκουστη.

Ἀπὸ τὰ ἀξιοθαύμαστα τῆς ἐκστρατείας του εἶναι τὸ ἐκπολιτιστικὸ μέρος. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐφτασε ὡς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, μιλήθηκε ἀπὸ τοὺς διάφορους λαοὺς κι ἔγινε διεθνὲς ὄρ-

Ἱδρυση νέων ἑλληνικῶν πόλεων.

Διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

γανο στην έκφραση, τή γραπτή και τήν προφορική. Είχε ριζώσει πιά, όταν χρησιμοποιήθηκε στη διάδοσή του Χριστιανισμού.

Ἡ ανάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐνδιαφερόταν γιά κάθε πλευρά τῆς ζωῆς. Τό ταξίδι τοῦ Νεάρχου κι ἡ ἐξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἀποτυπώθηκαν σ' ἕνα εἰδικό βιβλίο, «τόν Παράπλου», πού μόνο λίγα μέρη του ἔχουν διατηρηθεῖ σήμερα. Σέ κάθε νέα περιοχή μορφωμένοι ἄνθρωποι, μέ δική του ἐντολή, μελετοῦσαν τό ἔδαφος καί τό ὑπέδαφος, τά ζῶα, τῶ φυτά κλπ. Ὅλες οἱ σχετικές μ' αὐτά ἐπιστήμες, ἀκόμη κι ἡ Γεωγραφία κι ἡ Ἐθνογραφία, γνώρισαν ὕστερ' ἀπ' αὐτό τεράστια ἀνάπτυξη.

Τρεῖς ἐξερευνητικές ἀποστολές ἔστειλε ἀπό τή Βαβυλώνα, γιά νά βροῦν τό θαλάσσιο δρόμο ἀπό κεί πρὸς τήν Αἴγυπτο. Ἐνδιαφέρθηκε ἀκόμη καί γιά τήν καλύτερη ὀργάνωση τοῦ ἀρδευτικοῦ συστήματος στή Μεσοποταμία, ἔτσι ὥστε νά καλλιεργηθοῦν πολλές ἄγρονες ἐκτάσεις.

Πεθαίνοντας τριάντα τριῶν χρονῶν ἄφησε πίσω του ἕναν καινούριο κόσμο. Ἐξασθένησε φυσικά ἀρκετά τόν Ἑλληνισμό στήν κυρίως Ἑλλάδα, ἀποσύροντας μεγάλο ἀριθμό ἀνδρῶν γιά τό στρατό. Τοῦ ἔδωσε ὅμως νέα πνοή καί πλημμύρισε τόν κόσμο ὀλόκληρο μέ τά μηνύματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἔτσι, ὀνομάστηκε στήν ἱστορία Μέγας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε ἐξαίρετη ἀλλά ἰδιότυπη φυσιογνωμία. Ὁραῖος, εὐγενής, εὐκολοσυγκίνητος, γενναῖος καί ἀποφασιστικός, ἀλλά ὄνειροπόλος καί τρομερά ἀνήσυχος στό χαρακτήρα.

2. Σέ δέκα χρόνια κατόρθωσε, καταλύοντας τό Περσικό κράτος, νά φτάσει ὡς τίς Ἰνδίες.

3. Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ ἄνοιξε τίς πύλες τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰσοῦ τό δρόμο γιά τή Συρία – Παλαιστίνη – Αἴγυπτο. Ἡ νίκη στά Γαυγάμηλα στάθηκε ἡ καταλυτική μάχη γιά τήν Περσία.

4. Ἀμύθητοι θησαυροί ἔπεσαν στά χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου κι ἔκοψε ἀμέσως καί κυκλοφόρησε χρυσό νόμισμα.

5. Ἐχτισε πάνω ἀπό 70 πόλεις, κατασκεύασε λιμάνια, ὀργάνωσε ὀδικό δίκτυο. Σεβόταν τίς συνήθειες, τό πολιτικό σύστημα καί τή θρησκεία τῶν ξένων λαῶν.

6. Σκέφτηκε νά συνενώσει Ἑλλήνες καί Πέρσες. Ἦθελε τήν

έπικράτηση όμόνοιας, ειρήνης καί φιλίας μεταξύ τών λαών κι από τό συνδυασμό αυτό νά δώσει νέο πολιτιστικό σχήμα στόν κόσμο.

7. Τό έκπολιτιστικό του έργο είναι τεράστιο σέ σημασία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Η μεγαλοψυχία του 'Αλεξάνδρου απέναντι στη μητέρα του Δαρείου:

«Λένε ότι ό ίδιος ό 'Αλέξανδρος πήγε τήν άλλη μέρα (στή σκηνή τής βασιλισσας τών Περσών) μόνο μέ τόν 'Ηφαιστίωνα από τούς εταίρους: κι όπi ή μητέρα του Δαρείου βρέθηκε σέ δύσκολη θέση ν' άναγνωρίσει ποιός από τούς δυό ήταν ό βασιλιάς, γιατί φορούσαν κι οι δυό τόν ίδιο στολισμό: κι όπi εκείνη πήγε κοντά στόν 'Ηφαιστίωνα καί προσκύνησε, γιατί τής φάνηκε επισημότερος εκείνος. Κι όταν ό 'Ηφαιστίων υποχώρησε πίσω καί κάποιος απ' όσους ήταν κοντά της, τής έδειξε τόν 'Αλέξανδρο, λέγοντας πώς αυτός είναι ό 'Αλέξανδρος, εκείνη ντράπηκε γιά τό λάθος, ό 'Αλέξανδρος όμως τής είπε πώς δέν είχε λαθέψει, γιατί κι ό 'Ηφαιστίων ήταν σά νά ήταν ό ίδιος ό 'Αλέξανδρος...».

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Α, κεφ. 126 ('Απόδοση Α.Κ.)

2. 'Ο Δαρείος ζητάει ειρήνη από τόν 'Αλέξανδρο:

«'Ενώ άκόμη ήταν άπασχολημένος μέ τήν πολιορκία τής Τύρου ό 'Αλέξανδρος, έφτασαν πρέσβεις του Δαρείου γιά νά του άνακοινώσουν πώς ό

Κεφάλι από άβεστούλιθο. Βρέθηκε στό 'Αρσος τής Κύπρου μέσ στό έκει 'Ιερό τής 'Αφροδίτης. 'Αρχές 3ου αί. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Δαρείος πρόσφερε δέκα χιλιάδες τάλαντα για την απελευθέρωση της μητέρας, της γυναίκας και των παιδιών του και πώς δεχόταν ολόκληρη ή χώρα από την περιοχή του Εύφρατη ως τη θάλασσα να ανήκει στον 'Αλέξανδρο, να πάρει μάλιστα και την κόρη του Δαρείου ο 'Αλέξανδρος γυναίκα του και να είναι φίλος και σύμμαχος του.

Κι όταν αυτά αναγγέθηκαν στη συγκέντρωση των εταίρων, λένε πώς ο Παρμενίων είπε στον 'Αλέξανδρο, πώς αν ήταν εκείνος θά τελειωνε τον πόλεμο μ' αυτούς τους όρους και δέ θα κινδύνευε από κεί και πέρα. Λένε ακόμη πώς αποκρίθηκε ο 'Αλέξανδρος στον Παρμενίωνα πώς κι αυτός, αν ήταν Παρμενίων, θά ενεργούσε έτσι, επειδή όμως ήταν 'Αλέξανδρος αποκρίθηκε στο Δαρείο πώς ούτε χρήματα χρειαζόταν να πάρει από αυτόν ούτε ένα μέρος της χώρας αυτής, αντί να την καταλάβει ολόκληρη. Γιατί και τά χρήματα και η χώρα ολόκληρη ήταν δική του...».

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Β, κεφ. 25 ('Απόδοση Α.Κ.)

3. 'Ο τύπος του 'Αλεξάνδρου:

«Βασίλεψε δώδεκα χρόνια και όχτω μήνες· στο σώμα ήταν ωραιότατος κι αγαπούσε ιδιαίτερα τους κινδύνους· έπαιρνε αποφάσεις άμέσως κι ήταν εξαιρετικά άνδρειος, φιλότιμος, ριψοκίνδυνος και εύσεβής... κι άξιος να ένθουσιάζει την ψυχή των στραιωτών και να τους γεμίζει ελπίδες καλές και σίς επικίνδυνες να εξαφανίζει τό φόβο τους μέ την άφοβία του...»

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Ζ, κεφ. 28 ('Απόδοση Α.Κ.)

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, σέ δέκα χρόνια μέσα, εἶχε ἀπλώσει σέ τρεῖς ἡπείρους τόν Ἑλληνισμό. Ἄν ζοῦσε λίγο ἀκόμη, θά εἶχε δημιουργήσει τεράστια αὐτοκρατορία. Δεσπόζοντας σ' αὐτήν ὁ ἑλληνικός πολιτισμός θά εἶχε δώσει ὀλότελα διαφορετική μορφή στόν κόσμο. Ὅσο κι ἂν τό ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στάθηκε ὑπεράνθρωπο, ὁ ἴδιος ἦταν θνητός καί, μετά τό θάνατό του, τά πράγματα πήραν ἄλλο δρόμο ἀπό κείνον πού λογάριαζε ὁ ἴδιος νά χιράξει. Τά σχέδιά του δέν ὀλοκληρώθηκαν.

Τό τεράστιο κράτος του ἦταν δύσκολο νά κρατηθεῖ γιά πολύ καιρό, ἀκόμη κι ἂν ὁ ἴδιος εἶχε ζήσει. Πάντα, ἐξάλλου, εἶναι εὐκολότερο νά ἀποκτήσει κανεῖς κάτι παρά νά τό διατηρήσει.

Στήν οἰκονομία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δέν ὑπῆρχε ἄξιος διάδοχος του κι ὅταν οἱ στρατηγοί του μοίρασαν τό κράτος του μεταξύ τους, διάλυσαν τήν ἐνότητά του, ἰδρύοντας ἀνεξάρτητα βασιλεία ὁ καθένας. Στά κράτη αὐτά διατηρήθηκε κι ἄνθισε, γιά τρεῖς αἰῶνες ἀκόμη, ὁ ἑλληνικός πολιτισμός. Ὅμως, τό κέντρο τοῦ βάρους δέ βρισκόταν πιά στήν Ἑλλάδα. Μέ τά δικά της πνευματικά καί καλλιτεχνικά δῶρα δημιουργήθηκαν σ' ἄλλους τόπους νέες πολυάνθρωπες πόλεις, πού πρόκοψαν καί ἔγραψαν δική τους ἀξίολογη ἱστορία.

Ἡ περίοδος, ἀπό τό 323 πού πέθανε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ὡς τό 31 π.Χ. πού ἡ Ρώμη κυριάρχησε σ' ὀλόκληρο τόν κόσμο, ὀνομάζεται Ἑλληνιστική, γιατί χαρακτηριστικό της εἶναι ἡ διάδοση κί ἡ καλλιέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔξω ἀπό τήν Ἑλλάδα.

Ἑκατόν ἐξήντα νέες ἑλληνικές πόλεις ἰδρύθηκαν ἀπό τούς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου στήν Ἀσία καί πολλές ἄλλες στήν Αἴγυπτο.

Στούς ἑλληνιστικούς χρόνους ἐξακολουθεῖ στήν Ἑλλάδα ἡ διαμάχη μεταξύ τῶν πόλεων. Μιά τελευταία προσπάθεια μερικῶν νά ἐνωθοῦν σέ συνασπισμούς, δέν καρποφόρησε, γιατί ὑπῆρχε πάντα, τό ἴδιο ἔντονη, ἡ παλιά ἐγωιστική νοοτροπία. Ἄνετα ἔτσι, ὅταν ἔκαμε τήν ἐπίθεσή της ἡ Ρώμη, κατόρθωσε σέ λίγο διάστημα νά πάρει ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα στήν κυριαρχία της.

Στά κράτη τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, στήν Ἀσία καί στήν Αἴγυπτο, θριάμβευσε κι ἐκεῖ ἡ αἰώνια ἀδυναμία τῆς φυλῆς. Ἡ διαμάχη μεταξύ τους, ὁ ἐγωισμός κί ἡ ἐπιθυμία νά εἶναι πρῶτο τό καθένα ὀδήγησαν σέ αἱματηρούς πολέμους μεταξύ τους κί ἔφεραν σιγά-σιγά τήν κατάπτωσή τους. Ἐτσι, ἕνα-ἕνα ἡ ἀνθηρά ἑλληνι-

Συνέπειες τοῦ πρῶτου θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

στικά βασίλεια ξέπεσαν, κι εύκολη πιά λεία πέρασαν κι αυτά στη ρωμαϊκή κυριαρχία.

Ένώ στά γράμματα ή κίνηση δέν είναι ιδιαίτερα δημιουργική, ή ελληνική τέχνη, κυρίως στίς πόλεις του έξω Έλληνισμού και λιγότερο στήν Άθήνα, δίνει και πάλι νέα έξοχα δείγματα τής δημιουργικότητάς της σέ άλλο όμως πνεύμα πλέον.

Α΄. Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Στήν Ελλάδα, κατασπαράχθηκαν και πάλι οί πόλεις στήν προσπάθειά τους νά γλυτώσουν από τήν τυραννική γιά τή νοοτροπία τους μακεδονική κυριαρχία, όταν έλειψε ό φόβος του Μεγάλου Άλεξάνδρου.

Νοσταλγοί τής παλαιάς τους δόξας οί Άθηναίοι δέν ήταν δυνατό νά μείνουν ήσυχoi. Πιστεύοντας ότι θά μπορούσαν και πάλι νά κυριαρχήσουν στίς θάλασσες, πού τώρα τίς όριζαν τά μακεδονικά καράβια, θέλησαν νά ξαναπάρουν στόν Έλλησποντο θέσεις πού τίς είχαν χάσει μετά τή μάχη στή Χαιρώνεια. Άποτέλεσμα ήταν νά νικηθούν στήν Άβυδο και κατόπιν, στά νότια τής Άμοργού, νά συντριφτεί όριστικά ό στόλος τους. *Άπό κεί κι ύστερα ή ναυτική δύναμη τής Άθήνας χάθηκε γιά πάντα, μέ φοβερά άποτελέσματα γιά τό έμπόριο και τήν οίκονομία της.*

Μεγάλο κεφάλι Διονύσου, σφεινωμένου μέ ταινία πού διακρίνεται στό μέτωπό του. Πιστεύεται πώς άνήκε στό δυτικό άέτωμα του ναού του Άπόλλωνα στούς Δελφούς, όπου παριστανόταν ό Διόνυσος μέ τήν άκολουθία του. Μεγαλόπνοο έργο του 4ου π.Χ. αϊ. Μουσείο Δελφών.

Καί πάλι δέν κατάλαβαν οί 'Αθηναῖοι πώς δέν μπορούσαν πιά νά ὀρίζουν τήν ἱστορική μοῖρα τῆς Ἑλλάδας, γιατί οἱ καιροί εἶχαν ἀλλάξει. Μέ ὑποκινητή τό ρήτορα Ἵπερείδη, μόλις μαθεύτηκε ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πῆγαν μέ τό στρατό πού εἶχαν κρυφά προετοιμάσει καί κατέλαβαν τίς Θερμοπύλες, τό 322. Ὁ Ἀντίπατρος, ὁ διοικητής τῆς Μακεδονίας, κατέβηκε ἐναντίον τους, κι ἐπειδή οἱ δυνάμεις του δέν ἦταν ἀρκετές, κλείστηκε στῆς Λαμίας τά τεῖχη (γί' αὐτό ὁ πόλεμος ὀνομάστηκε Λαμιακός). Ἐκεῖ τόν πολιορκησαν οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Αἰτωλῶν κ.ἄ. Ταυτόχρονα, ἄλλοι Μακεδόνες στρατηγοί ἀπό τήν Ἀσία ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τόν Ἀντίπατρο καί σέ μάχη, στήν Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας, νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι πέρα γιά πέρα.

Τούς Αἰτωλοῦς, πού ἐφυγαν γρήγορα γιά τά μακρινά βουνά τους, δέν μπόρεσε νά τούς κυνηγήσει ὁ Ἀντίπατρος. Τήν Ἀθήνα ὁμως τήν τιμώρησε παραδειγματικά. Ἐλλάξε τό πολίτευμα, ζήτησε πολεμική ἀποζημίωση, τῆς ἀφαίρεσε τή Σάμο, καί ὑποχρέωσε, τέλος, τούς Ἀθηναίους νά δεχτοῦν μακεδονική φρουρά. Ὁ ρήτορας καί πολιτικός Ἵπερείδης, ὁ μέγανος ἐχθρός τῶν Μακεδόνων, βρῆκε οἰκτρό θάνατο κι ὁ Δημοσθένης ἤπια δηλητήριο, γιά νά μὴν πέσει σά χέρια τῶν ἐχθρῶν, πού τόν καταδίωξαν ὡς τόν Πόρο.

Ὁ Ἀντίπατρος, προχωρώντας στήν Πελοπόννησο, τοποθέτησε σέ πολλές πόλεις ὡς ἄρχοντες φίλους τῶν Μακεδόνων. Ὅταν ὅμως πέθανε, χωρίς νά ὀρίσει διάδοχό του τό γιό του Κάσσανδρο, νέα διαμάχη ξεσηκώθηκε στήν Ἑλλάδα ἀνάμεσα στόν Κάσσανδρο καί στόν Πολυσπέρχοντα, τόν ἀντίπαλό του (σ' αὐτήν καί οἱ δυό τους παρέσυραν καί τίς ἑλληνικές πόλεις – ὁ Κάσσανδρος διόρισε κυβερνήτη στήν Ἀθήνα τό Δημήτριο Φαληρέα, φιλόσοφο καί ρήτορα).

2. ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος χάθηκε τόσο ξαφνικά, ὥστε δέν πρόλαβε νά ὑποδείξει τό διάδοχό του. Καθένας ἀπό τούς μεγάλους του στρατηγούς πίστεψε πώς ἦταν ὁ πῖο κατάλληλος νά τόν διαδεχθεῖ. Ὅλοι, γεμάτοι ἀπό ἐγωισμό καί φιλαρχία, μοιραία, δέν ἐβλεπαν μέ καλό μάτι ὁ ἓνας τόν ἄλλο. Γι' αὐτό, ἤρθαν σέ σύγκρουση καί, τέλος, πολέμησαν σκληρά μεταξύ τους γιά πολλά χρόνια.

Ἡ κρισιμότερη μάχη πού ἔδωσαν μεταξύ τους, ἐγινε στήν Ἴψό τῆς Φρυγίας. Ὑστερ' ἀπό αὐτήν μοιράστηκαν, ὅσοι ἔμειναν στή ζωή, τήν ἀπέραντη αὐτοκρατορία κι ἱδρυσαν μιά σειρά ἀνεξάρτητα βασιλεία, πού τά κυβέρνησαν αὐτοί κι οἱ διάδοχοί τους πού ὀνομάστηκαν Ἐπίγονοι.

Στή γεμάτη περιπέτειες εποχή, άπορεί κανείς γιατί χθεσinoί αυτοπολεμιστές παλεύουν κι άλληλοεξοντώνονται σέ τέτοιο βαθμό. Σταθερές φιλίες δέν ύπάρχουν μεταξύ τους. Άπό τή μιά στιγμή στήν άλλη οί παρατάξεις άλλάζουν, οί περισσότεροι χτυπούν πάντα τόν πιο δυνατό κι ύστερα όσοι άπομένουν άλληλοσπαράζονται μεταξύ τους.

Τά έλληνιστικά βασίλεια. Ύστερα άπό τή μάχη στήν Ίψό, έλειψε ό πιο δυναμικός άπό τούς Διαδόχους, ό Άντίγονος, κι ή αυτοκρατορία του Μεγάλου Άλεξάνδρου διαμελίσθηκε στά παρακάτω κράτη:

1. Τό βασίλειο τής Αιγύπτου. Πρώτος του βασιλιάς ό Πτολεμαίος ό Α΄.

2. Τό βασίλειο τής Συρίας πού τό κυβέρνησε ή οίκογένεια των Σελευκιδών. Ίδρυτής του ύπήρξε ό Σέλευκος.

3. Τό βασίλειο τής Περγάμου.

4. Τό βασίλειο τής Μακεδονίας.

5. Τό βασίλειο τής Θράκης. Ίδρυτής του ήταν ό Λυσίμαχος.

Οί Διάδοχοι σεβάστηκαν τίς συνήθειες καί τή θρησκεία των ξένων λαών, κι όσον καιρό διατηρήθηκαν στή ζωή τά βασίλεια τους ό λιγοστός έλληνικός πληθυσμός πού τά κατοικούσε, κατεύθυνε τή ζωή του τόπου καί διαπότηζε μέ τό πνεύμα, τή θρησκεία, τίς συνήθειες καί τόν πολιτισμό του γενικότερα τούς κατοίκους.

Διάδοση του
έλληνικού
πολιτισμού.

Έτσι, γιά τρεις αιώνες τό μεγαλύτερο μέρος του κόσμου συνέχιζε τήν έλληνική παράδοση καί έγραφε έλληνική ιστορία. *Πρέπει, μόνο, νά σημειωθεί πώς ή γνωριμία των Έλλήνων μέ τήν Άνατολή έδωσε τήν εύκαιρία ν' άπλωθούν άφάνταστα τά σύνορα του Έλληνισμού κι ό πολιτισμός τους νά διαδοθεί στους ξένους λαούς, έγινε όμως άφορμή, σέ πολλές όψεις τής ζωής, νά επηρεαστούν κι οί Έλληνες άπό τούς ξένους, νά πάρουν άρκετές τους συνήθειες, κι ή άλλοτινή λιτή καί καθαρά πνευματική μορφή τής ζωής νά χαθεί.*

Νόμισμα μέ τό κεφάλι του Δημητρίου του Πολιορκητή. Νομισματική Συλλογή Άθηνών.

Άποψη της Στοάς Ἀττάλου, ἀναστηλωμένης σήμερα. Κλείνει τήν ἀνατολική πλευρά τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηναίων. Ἐμπρός της – δεξιᾶ στή φωτογραφία –, διακρίνεται ἡ ὁδός τῶν Παναθηναίων, ὁ δρόμος δηλαδή, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἡ πομπή τήν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς στήν Ἀθήνα, γιά νά καταλήξει στήν Ἀκρόπολη πού φαίνεται στό βάθος δεξιᾶ.

Τμήμα ἀπό τήν παράσταση τῆς Γιγαντομαχίας στό βωμό τοῦ Δία στήν Πέργαμο. Στό κέντρο, ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλη ἔχει ἀρπάξει ἀπό τό κεφάλι τό γίγαντα Ἀλκυονέα. Δεξιότερα, προβάλλει ἡ Γῆ σέ ἰκετευτική στάση, γιά τή φοβερή φθορά πού παθαίνουν τά παιδιά της (οἱ γίγαντες) ἀπό τοῦς θεοῦς τοῦ Ὀλύμπου. Γύρω στή 180-160 π.Χ. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔφερε τή διάλυση τοῦ ἀπέραντου κράτους πού εἶχε δημιουργήσει.

2. Ἡ κληρονομία του μοιράζεται σέ διάφορα κράτη μέ βασιλεῖς τούς στρατηγούς του.

3. Τό κέντρο τοῦ βάρους μετατοπίζεται ἀπό τήν κυρίως Ἑλλάδα πού φθίνει, ἐνῶ τά ἑλληνιστικά βασίλεια ἀναπτύσσονται καί ἀνθοῦν.

4. Ἀνάπτυξη σπουδαία τοῦ ἐμπορίου, μέ παράλληλη ἀν-
θηση τῆς ναυτιλίας καί τῆς βιομηχανίας.

5. Ἀνισότητα στόν πλοῦτο στίς μεγαλοπόλεις. Πλήθος τά κοινωνικά προβλήματα πού δημιουργοῦνται.

6. Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος, κυρίως ὁμως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξελίσσονται καί γίνονται οἱ μεγαλύτερες πόλεις.

7. Τά μεγαλύτερα κράτη (Αἴγυπτος, Συρία) θά ἐπιζήσουν ὡς τή ρωμαϊκή κατάκτηση, ἀκτινοβολώντας τόν ἑλληνικό πολιτισμό στήν Ἀνατολή.

8. Τόσο στήν Ἑλλάδα, ὅσο καί στά κράτη τῶν Διαδόχων στήν Ἀνατολή, οἱ πόλεμοι δέ σταμάτησαν, μέ ἀποτέλεσμα νά φθεῖρουν ἀκόμη περισσότερο τόν Ἑλληνισμό.

9. Ἀθήνα καί Σπάρτη μπαίνουν ὀριστικά σέ δεύτερη μοίρα στήν Ἑλλάδα, ὅπου ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις (Αἰτωλοί, Ἀχαιοί).

Β'. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΕΞΩ ΚΟΣΜΟ

1. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Τεράστιος κίνδυνος άπειλησε τό 280 π.Χ. τήν Έλλάδα. Μιά άγρια πολεμική φυλή, οί Γαλάτες, πλημμύρισαν τό βόρειο τμήμα της, άπειλητικοί, γεμάτοι άρπακτική διάθεση. Είχαν ξεκινήσει από τήν Κεντρική Ευρώπη πρίν από πολλές δεκαετίες, και μία φυλή τους πέρασε κι άπειλησε και τήν ίδια τή Ρώμη, χωρίς έπιτυχία. Έγκαταστάθηκαν, γιά ένα διάστημα, στή Βαλκανική, γύρω στό Δούναβη. Άπό κεί κατέβηκαν στήν Έλλάδα.

Ήταν ψηλοί, περήφανοι, μέ τρομερή ματιά και σέ όλες τίς ηλικίες, ακόμα και οί γέροι, ήταν ικανότατοι και θαρραλέοι στρατιώτες. Τό 280 έφτασαν στή Μακεδονία, πού στάθηκε αδύναμη νά τούς άποκρούσει. Στόν άγώνα εναντίον τους σκοτώθηκε, μάλιστα, ό βασιλιάς της *Πτολεμαίος ό Κεραυνός*.

Ύστερα, ένα τμήμα τους, σπέρνοντας τόν τρόμο, προχώρησε πρós τά στενά τών Θερμοπυλών.

Είμαι συγκινητική ή προσπάθεια πού ή λυγισμένη πιά Άθήνα και άλλες έλληνικές πόλεις έκαμαν, γιά νά χτυπήσουν τόν έχθρό, σέ μία στιγμή πού δέν υπήρχε καν άρχηγός νά ένώσει τους Έλληνες σέ κοινό άγώνα. Καί κατόρθωσαν, δοξάζοντας γιά μιάν ακόμη φορά τό έλληνικό όνομα, νά συγκρατήσουν τό φοβερό επιδρομέα (άρχηγός τών Γαλατών ήταν ό *Βρέννος*).

Άπό τίς Θερμοπύλες, σέ έφτά μέρες, κινήθηκε ένα τμήμα τους γιά νά λεηλατήσει τό Μαντείο τών Δελφών. Οί λιγοστοί κάτοικοι κατέφυγαν στό «*χρηστήριον*»*. Οί Φωκείς όμως, μαζί μέ Αιτωλούς κι άλλους Έλληνες, χτυπούσαν στά νώτα τόν έχθρό. Τή φθορά αυτή τή συμπλήρωσε ή φριχτή κακοκαιρία. Άκόμη και βράχια κύλησαν από τόν Παρνασσό κι έπεφταν άπάνω στους έχθρούς. Ή ιδέα πώς βρίσκονται πλάι στό ιερό ενός μεγάλου θεού, ή φριχτή τους ταλαιπωρία μέ τόν καιρό, οί άτέλειωτες άπώλειες σέ ανθρώπινο ύλικό δημιούργησαν ξαφνικά *τέτοιο πανικό στους Γαλάτες*, ώστε, όσοι είχαν άπομείνει, όρμησαν νά φύγουν πρós τό βορρά. Καταδιώκοντάς τους οί έλληνικές δυνάμεις τούς άποδεκάτιζαν.

Οί Ξένοι αυτοί, πού είχαν κάμει φοβερά κακουργήματα στήν Έλλάδα, «σκοτώθηκαν όλοι και κανείς δέν έμεινε, γιά νά γυρίσει πίσω», σημειώνει ό ιστορικός Διόδωρος. Έκείνοι πού είχαν μείνει στή Βόρεια Έλλάδα, λεηλατώντας τό καθετί, προχώρησαν πρós τ' άνατολικά, ώσπου άπαντήθηκαν τό 277 π.Χ. μέ τόν άνθρωπο πού τόν άλλο χρόνο έγινε βασιλιάς τής Μακεδονίας: τόν *Αντίγονο Γονατά* (γιο του Δημητρίου του Πολιορκητή). Έκείνος τούς νίκησε κοντά

*Ο Άντίγονος Γονατάς κι οί Περγαμηνοί νικούν τούς Γαλάτες.

στή Λυσιμάχεια τῆς Θράκης. Δέκα χιλιάδες ὄπλισμένοι, συνοδεύοντας ἄλλα τόσα γυναικόπαιδα καί ἡλικιωμένους, πέρασαν στήν Ἀσία, ὅπου τούς χτύπησαν οἱ Περγαμηνοί. Τά τελευταῖα τους ἴχνη ἐγκαταστάθηκαν στή Μ. Ἀσία, μέ τή βοήθεια τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βιθυνίας, στήν περιοχή πού ἀπ' αὐτούς ὀνομάστηκε *Γαλατία*.

Ἡ ἀπόκρουση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν ἦταν μιά ἀπόδειξη πῶς ὁ Ἑλληνισμός εἶχε ἀκόμη γερές δυνάμεις μέσα του.

Μεταξύ 266-263, γίνεται ὁ *Χρεμωνίδειος πόλεμος* πού εἶναι μιά νέα προσπάθεια τῶν παλαιῶν μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων νά γλιτώσουν ἀπό τή Μακεδονία. Σύμμαχό τους εἶχαν τόν Πτολεμαῖο τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς ὅμως ἀποδείχθηκε νικητής καί παίρνει τήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ *Χρεμωνίδης* ὁ Ἀθηναῖος κατέφυγε στήν Αἴγυπτο.

Χρεμωνίδειος
πόλεμος

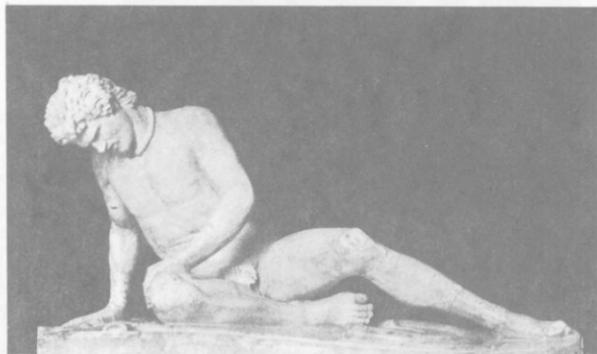
Ὁλόκληρο αὐτό τόν αἰῶνα καί τόν ἐπόμενο, οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας προσπαθοῦσαν, ὀλοένα καί περισσότερο, νά κυριαρχήσουν στίς ἄλλες ἑλληνικές πόλεις (ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς θέλησε νά ἐπιβληθεῖ παντοῦ). Ἔτσι, οἱ πόλεις τῆς Νότιας Ἑλλάδας, γιά νά ἀντισταθοῦν σ' αὐτή τους τή διάθεση, ἴδρυσαν δύο συνασπισμούς, τίς *συμπολιτεῖες*, μέ σκοπό νά γλιτώσουν ἀπό τό μακεδονικό κίνδυνο. Ἡ προσπάθεια αὐτή καρποφόρησε γιά λίγα χρόνια, ἔπεσε ὅμως ὕστερα στό κενό. Στό κατώφλι τῆς Ἑλλάδας ἐτοιμαζόνταν νά ἐμφανιστοῦν οἱ Ρωμαῖοι, κι οἱ ὤρες τῆς ἐλευθερίας τῆς χώρας λιγότευαν ὀλοένα.

Ἡ ἴδρυση τῶν
Συμπολιτειῶν

2. Ο ΠΥΡΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Ἡ φήμη του πολλούς αἰῶνες μετά τό θάνατό του συγκλόνιζε τίς καρδιές. Κάθε στρατηγός, ἀπό κει καί πέρα, λαχταροῦσε τή δόξα

Ἡ *Γαλάτης πού πεθαίνει*. Χαρακτηριστικό ἀγάλμα, ἐμπνευσμένο ἀπό τούς ἀγῶνες τῶν Περγαμηνῶν ἐναντίον τῶν Γαλατῶν. Ἀντίγραφο ἀπό πρωτότυπο ἔργο τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, γύρω στά 220 Π.Χ. Μουσεῖο Καπιτωλίου, στή Ρώμη.

του, και πολλοί νόμισαν πώς θα είχαν τή δύναμη νά τον μιμηθούν.

Ίσως από αυτή τήν επιθυμία, κινημένος, αναζητώντας ευκαιρία πολεμικών επιτυχιών, ο Πύρρος, ο βασιλιάς τής Ήπειρου, γενναίος και παράτολμος στρατηγός, αλλά και άπέραντα φιλόδοξος, εμπνεύστηκε μία παράλογη επιχείρηση. Πίστευε πώς θα τον όδηγούσε στήν κατάκτηση τής Δύσης, άφου ή Ή ανατολή ήταν πιά κλεισμένη κι όργανωμένη σέ δυνατά έλληνοστικά βασιλεια.

Μεταξύ του 280-275 π.Χ. δοκίμασε νά χτυπήσει τούς Ρωμαίους στήν Ίταλία. Ό πατέρας του Πύρρου ήταν άρχηγός του ήπειρωτικού έθνους των Μολοσσών, άπ' όπου καταγόταν κι ή Όλυμπιάς, ή μητέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ύστερα από πολλές περιπέτειες, κατόρθωσε νά πάρει πίσω τον πατρικό του θρόνο, το 296, στήν Ήπειρο, μία περιοχή πού πολύ άργά εμφανίζεται στήν έλληνική ιστορία. Γρήγορα κατόρθωσε ο Πύρρος νά μεγαλώσει τό κράτος του (όνομάστηκε γι' αυτό Άετός) και σκοπό του είχε νά βασιλεύσει στό θρόνο τής Μακεδονίας. Ό στρατός του δέν ξεπερνούσε τίς δέκα χιλιάδες· εκείνος όμως ήθελε, έχοντας στό νοϋ του τον Άλέξανδρο, νά κυριαρχήσει στον κόσμο.

Τήν εποχή εκείνη ο Έλληνοσμός στή Δύση πάλευε μέ δυό μεγάλες δυνάμεις. Οί Συρακούσες άγωνίζονταν νά εκμηδενίσουν τούς Καρχηδόνιους, ενώ οί πόλεις τής Κάτω Ίταλίας, επειδή τό Ρωμαϊκό κράτος άπλωνόταν προς τό Νότο, κινδύνευαν ολοένα και περισσότερο νά έξαφανιστούν.

Τό 280 π.Χ. οί κάτοικοι του Τάραντα άγωνίζονταν έναντίον των

Ό Γαλάτης πού άφου σκότωσε τή γυναίκα του σκοτώνεται και ό ίδιος, γιά νά μήν πέσει στά χέρια των έχθρών. Έμπνευσμένο, όπως και τό προηγούμενο, άπό τούς άγώνες Περγαμηνών - Γαλατών. Αντίγραφο άπό πρωτότυπο έργο τής περιφημής γιά τήν πλαστική τής δημιουργία Σχολής τής Περγάμου. Τύρω στά 220 π.Χ. Μουσείο Θερωών, στή Ρώμη.

Ρωμαίων, πού άπλωναν πιά τήν κυριαρχία τους στήν Κάτω Ίταλία. Στή δύσκολη αυτή στιγμή τους οί Ταραντίνοι κάλεσαν τόν Πύρρο γιά βοήθεια.

Ο Πύρρος κατόρθωσε νά νικήσει δυό φορές τίς ρωμαϊκές δυνάμεις, έχασε όμως τό μεγαλύτερο μέρος του στρατού του. Αντί νά σταματήσει τόν πόλεμο καί νά γυρίσει στήν πατρίδα του, όπως υποδείκνυε ή φρόνηση, οδηγήθηκε σέ νέα παράλογη έπιχείρηση, στή Σικελία αυτή τή φορά. Δέχτηκε πρόσκληση τών Συρακουσίων πού μάχονταν μέ τούς Καρχηδονίους. Ούτε εκεί, όμως, κατόρθωσε, μέ τήν επέμβασή του, νά έκμηδενίσει τούς αντιπάλους, καί γυρνώντας στήν Κάτω Ίταλία νικήθηκε, τή φορά αυτή, από τούς Ρωμαίους (275 π.Χ.).

Αποτυχία τής προσπάθειας του Πύρρου στήν Ίταλία.

Τότε αναγκάστηκε νά γυρίσει στήν Ήπειρο μέ εξοντωμένο τό στρατό του. Εκεί, νέα κατακτητικά σχέδια τόν έφεραν σέ σύγκρουση μέ τή Μακεδονία. Τελικά, αποφάσισε προχωρώντας πρós τήν Κάτω Έλλάδα νά τήν πάρει στήν κυριαρχία του. Έφτασε έτσι στήν Πελοπόννησο καί βρέθηκε ακόμη καί έξω από τή Σπάρτη, πού τότε σώθηκε χάρη στή γενναιότητα τών γυναικών της.

Τό τέλος του Πύρρου.

Φεύγοντας πρós τό Άργος, όπου ήρθε νά τόν χτυπήσει ό Άντίγονος Γονατάς, βρήκε άξιοθρήνητό τέλος σέ όδομαχία μέσ στήν πόλη, από ένα κεραμίδι πού του πέταξε στό κεφάλι κάποια γυναίκα.

3. ΟΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΣ

Στίς άρχές του τρίτου αιώνα, γύρω στά 280, παρουσιάζεται σέ δυό περιοχές (στήν Αιτωλία καί στήν Άχαΐα), πού δέν είχαν σημειώσει ξεχωριστή δραστηριότητα παλαιότερα, ή διάθεση νά συνενωθούν πολιτικά οί έλληνικές δυνάμεις γύρω από παλαιούς τοπικούς συνδέσμους, γιά νά αντιμετώπισουν τά κατακτητικά σχέδια τής Μακεδονίας.

Τό λεγόμενο «σπίτι του Έρμου» στήν άρχαία Δήλο. Τά περισσότερα σπίτια ήσαν δώροφα ή καί τριώροφα. Τό «σπίτι του Έρμου» είναι από τά πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα τών σπιτιών τής Δήλου στό 2ο καί τόν 1ο αϊ. π.Χ.

Λεπτομέρεια από ψηφιδωτό δάπεδο σπιτιού στη Δήλο, γνωστού ως «οίκιας τῶν Δελφίνων» (ἀπό αὐτό ἀκριβῶς τὸ ψηφιδωτὸ πήρε τὸ ὄνομά του). Τέλος 2ου - ἀρχές 1ου αἰ. π.Χ.

Οἱ πόλεις τῆς κάθε περιοχῆς ἀποφάσισαν, διατηρώντας τὴν αὐτονομία τους, νὰ σχηματίσουν μιά ἔνωση (τὴ *συμπολιτεία*), πού θὰ εἶχε κοινὸ στρατό, κοινὸ νόμισμα, κοινὰ μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ κοινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Οἱ ἀποφάσεις παίρνονταν γιὰ τὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία στὸ *Θέρμο* (*Παναϊῶν* λεγόταν τὸ ἐτήσιο Συνεδριὸ τῆς), καὶ γιὰ τὴν Ἀχαϊκὴ στὸ *Αἴγιο*. «Ὅλες οἱ πόλεις εἶχαν ἴσα δικαιώματα, καὶ τὴ διοίκηση τῆς Συμπολιτείας τὴν ἀναλάμβανε συμβούλιο ἀπὸ δέκα μέλη (στρατηγός, ἵππαρχος, ναύαρχος, δημόσιος γραμματέας, ταμίας κ.ἄ.), πού ἐκλεγόταν στὶς συνελεύσεις ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους κάθε πόλης.

Ἀξιολογότερη δράση ἀπὸ τίς δύο σημείωσε ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία, ἀπὸ τὴ στιγμή μάλιστα πού ἓνας σημαντικὸς ἄνθρωπος, ὁ Ἄρατος ἀπὸ τὴ Σικυώνα, πήρε στὰ χέρια του τὴν τύχη τῆς. Προσπάθησε νὰ ἀπλώσει τὴν ἐπιρροή τῆς Συμπολιτείας σ' ὀλόκληρη τὴν Πελοπόννησο, πρόσθεσε στὴ δύναμή τῆς τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθο, ἀκόμη καὶ τὰ Μέγαρα, κι ὁ τελικὸς του σκοπὸς ἦταν νὰ ἐνώσει πολιτικὰ τὴν Πελοπόννησο.

Ἦταν γενναία καὶ δυνατὴ ψυχὴ ὁ Ἄρατος, περισσότερο διπλωμάτης παρά στρατηγός. Δέν κατόρθωσε ὅμως νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸ παμπάλαιο ἐλάττωμα τῆς φυλῆς μας, τὸν ἐγωισμό, καὶ δέν κατάλαβε πῶς εἶχε στὰ χέρια του τὴν τελευταία εὐκαιρία γιὰ ἔνωση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.

Ἔτσι, ὅταν νέα πνοή, τελείως ἀπρόσμενα, φύσηξε στὴ Σπάρτη (σελ. 373) πού ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴ Συμπολιτεία, δέν ἐμποδίστηκε νὰ συγκρουσθεῖ μαζί τῆς. Νέο ἑλληνικὸ αἷμα χύθηκε ἔτσι, τὴ στιγμή πού οἱ Μακεδόνες ζητοῦσαν ἀφορμὴ νὰ ἐπέμβουν στὴν Πελοπόννησο, κι ἡ Ρώμη εἶχε ἀρχίσει, μὲ τὴν προπαγάνδα τῆς, νὰ μεγαλώνει τὸ χάσμα πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις.

Ἀχαϊκὴ
Συμπολιτεία.
Ἄρατος.

Ἐνῶ σκοπὸς τοῦ συνασπισμοῦ ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση τῶν Μακεδόνων, ὁ Ἄρατος ἔφτασε στὴ διαμάχη του μὲ τὴ Σπάρτη, νὰ καλέσει τὸ βασιλιά τῆς Μακεδονίας γιὰ νὰ τὴν χτυπήσει. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν διπλᾶ φοβερό: καὶ στὴ Σπάρτη δόθηκε ἡ χαριστική βολή κι αὐτός ὁ ἴδιος ἔπεσε δηλητηριασμένος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πού ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἔβαλε νὰ τὸν σκοτώσουν.

Φιλοποίμην. Λίγα χρόνια ἀργότερα, τὴν ἐποχὴ πού κατεύθυνε τὶς τύχες τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας ὁ *Φιλοποίμην* ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη, φρόνιμος καὶ γενναῖος ἄνθρωπος, μπῆκε καὶ ἡ Σπάρτη στὸ συνασπισμό. Καὶ πάλι, ὅμως, μὲ ἀνθρώπους τοὺς οἱ Ρωμαῖοι ξεσήκωσαν σὲ ἀποστασία τοὺς Μεσσηνίους, κι ὁ *Φιλοποίμην* προσπάθησε νὰ τοὺς μεταπεισεῖ· τὸν ἔπιασαν ὅμως αἰχμάλωτο καὶ τὸν σκότωσαν.

Ἄνθρωπος ἦταν γενναῖα ψυχὴ, γεμάτη ἐνθουσιασμό, εὐγένεια κι ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ θάνατό του τὸν θρήνησαν χιλιάδες ἄνθρωποι. Τὸν ὀνόμασαν «ἔσχατο τῶν Ἑλλήνων». Ἀνῆκε στὴ σειρά τῶν μεγάλων ἀνθρώπων πού εἶχαν ἐργαστεῖ γιὰ τὴν ἔνωση καὶ τὴ σωτηρία τοῦ ἔθνους, κι ἔπεσε πολεμώντας γιὰ τίς ιδέες του αὐτές.

Ὅχι μόνο τοὺς Μακεδόνες ἔφεραν στὴν Κάτω Ἑλλάδα ζητώντας τὴ βοήθειά τους οἱ Συμπολιτεῖες, ἀλλὰ καὶ συγκρούστηκαν τελικὰ μεταξύ τους, φθειρόντας τίς τελευταῖες δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Πελώριο κεφάλι τῆς Δήμητρας. Ἄλλοτε εἶχε διάδημα ψηλά, ὀλόγουρα στὸ κεφάλι της. Οἱ κόρες τῶν ματιῶν εἶναι πολὺ ἐργασμένες, τὰ μαλλιά στρωμένα ὄχι τακτικά καὶ τὸ στόμα ἀρκετὰ μικρό. Ἔχει μιά θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια ἀξιοσημείωτη γιὰ τὴν ἐποχὴ πού φιλοτεχνήθηκε (τὸ 2ο π. Χ. αἰ.). Σύμφωνα μὲ πληροφορία πού δίνει ὁ ἀρχαῖος περιηγητὴς (τοῦ 2ου μ. Χ. αἰ.) Πausανίας πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἔργο τοῦ Μεσσηνίου περιφήμου γλύπτη τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Δαμοφώντα, πού ἐπισκεύασε διάφορες ζημιές πού εἶχε πάθει καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἀγάλμα τοῦ Δία στὴν Ὀλυμπία. Τὸ κεφάλι ἀνῆκε σὲ ἀγάλμα, πού μὲ ἄλλα πλάι ἀποτελοῦσαν ἓνα σύμπλεγμα ἱδρυμένο στὸ Ἱερό τῆς Δέσποινας στὴν ἀρκαδικὴ πόλη Λυκόσουρα.

Μιά τελευταία ελληνική φωνή, γεμάτη διαίσθηση, άκούστηκε στη Συνέλευση τών Αιτωλών: «τά σύννεφα από τή Δύση πλησιάζουν» (έννοούσε τούς Ρωμαίους). Όμως, ή άκοή τών Έλλήνων είχε στομώσει, κι οί ίδιοι δέν ήταν πιά σέ θέση νά καταλάβουν τό φοβερό κίνδυνο πού τούς άπειλούσε. Έτσι, ή συγκλονιστική φωνή τού Άγγελάου, έκπροσώπου στό συνέδριο, πνίγηκε, ενώ οί ρωμαϊκές λεγεώνες πλησίαζαν.

4. ΣΠΑΡΤΗ – ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

Άπό τά ύφαιότερα φεγγοβολήματα πού παρουσίασε τούς τελευταίους αιώνες ό Έλληνισμός, στάθηκε μία έκπληκτική κίνηση πού σημειώθηκε στή Σπάρτη, τόν τρίτο αί. π.Χ.

Ό Έπαμεινώνδας είχε δώσει τό μεγάλο χτύπημα στή γενναία πόλη, άπογυμνώνοντάς την άπό τούς ζωτικούς της χώρους. Τή διάλυση τής έπιρροής της τήν όλοκλήρωσε, χωρίς νά φτάσει σέ πόλεμο μαζί της, ό Μ. Άλέξανδρος.

Όταν όλες οί ελληνικές πόλεις τρομοκρατήθηκαν στόν ήχο τών βημάτων τού Μεγάλου Άλεξάνδρου, πεισματικά ή Σπάρτη άρνήθηκε νά πάρει μέρος στό Συνέδριο τής Κορίνθου και νά άποθέσει στά ήρωικά του χέρια τή μοίρα τής Ελλάδας. «Πατροπαράδοτη συνήθειά μας είναι νά μήν άκολουθούμε άλλους, αλλά έμεις νά οδηγούμε», τού είχαν άπαντήσει.

Περήφανη ή Σπάρτη, μέ άξιοπρέπεια κλείστηκε στή μοναξιά της και συνέχισε μέ πολλή δυσκολία τή ζωή της τά χρόνια πού οί διάδοχοί τού Μ. Άλεξάνδρου συγκρούονταν μεταξύ τους.

Τώρα οί παλαιές καλές ήμέρες κι οί άύστηρές συνήθειες είχαν ύποχωρήσει. Τή σκληρή εκείνη ζωή, τήν τόσο κουραστική στήν κάθε της ώρα, έλάχιστοι τήν άναθυμόνταν κι άκόμη λιγότεροι τή νοσταλγούσαν. Οί περισσότεροι κληροί είχαν περάσει στά χέρια έλάχιστων πολιτών (100), πού ζούσαν πολυτελέστατα. Πλάι τους, άγωνίζονταν γιά τής κάθε ήμέρας τήν τροφή οί υπόλοιποι άκτήμονες πολίτες Σπαρτιάτες, βουτηγμένοι στά χρέη.

Η φτώχεια πού τυραννούσε δυναστικά τά πλατύτερα στρώματα σέ κάθε ελληνική πόλη, είχε γεννήσει κάποιες ιδέες γιά τή διόρθωση τού κακού. Έπρεπε νά μοιραστεί ξανά ή γή (άναδασμός) και νά χαριστούν τά χρέη στούς φτωχούς, γιά νά κατορθώσουν νά όρθοδοθήσουν οί μαραζωμένοι πληθυσμοί. Χρειαζόταν κι έδώ μία «σεισάχθεια».

Τό κήρυγμα, φτάνοντας στή Σπάρτη, θέρμαινε τίσ καρδιές τών φτωχών πολιτών της, κι ένας εύγενικός βασιλιάς, ό Άγισ, άνεβαί-

Άνάγκη
άναδασμού.

Άγισ.

νοντας είκοσι χρονών στο θρόνο (245 π.Χ.), έταξε σκοπό του να τό εφαρμόσει και να φέρει ξανά τήν πόλη του στον ίδιο δρόμο και στή γραμμή τής παλαιάς παράδοσης. Για να αυξηθεί ό πληθυσμός και να δυναμώσει ή τάξη τών Σπαρτιατών, πρότεινε να δεχτούν και περιοίκους. Οί δυνάμεις όμως του κακού δυνατότερες πάντα από τή φωνή του άνθρωπισμού, ενεδρεύουν. Κι ό δεύτερος βασιλιάς, ό Λεωνίδας, μαζί μέ τούς ισχυρούς του πλούτου, έβαλε να σκοτώσουν τόν Άγη, τή μητέρα και τή γιαγιά του.

Οί ιδέες του εύγενικού βασιλιά δέ χάθηκαν. Μ' αυτές πότισε βαθιά τόν Κλεομένη τόν Γ' ή γυναίκα του, ή χήρα του Άγη. Ένθουσιασμένος εκείνος σκέφτηκε να εφαρμόσει τό πρόγραμμα του μέ περισσότερη πολιτικότητα από τόν προκάτοχό του. Θέλησε να ύψώσει ξανά τήν αίγλη τής πόλης και μαζί να δοξαστεί κι ό ίδιος, ώστε να μήν είναι εύκολο να τόν βγάλουν από τή μέση οι Έφοροι. Άφου κυρίευσε όρισμένες πόλεις στήν Άρκαδία, χτύπησε τή Μεγαλόπολη μέ τό στρατό που έτοιμάσε. Τότε, όμως, ήρθε σέ σύγκρουση μέ τόν Άρατο, που τόν είχε ανησυχήσει ή ξαφνική άνοδος τής Σπάρτης κι είχε στραφεί εναντίον της.

Γυρίζοντας νικητής ό Κλεομένης, σκότωσε τούς Έφόρους, έξουδετέρωσε όσους αντίδρουσαν, κι εφαρμόσε τό πρόγραμμα που είχε χαράξει ό Άγης.

Μάχη τής Σελλασίας (222 π.Χ.). Η ματιά τών βασιανομένων πληθυσμών τής Ελλάδας μέ ανακούφιση γύριζε στή Σπάρτη αυτή τή στιγμή. Ο Άρατος δέ θέλησε να άνεχθεί τήν κατάσταση και, καλώντας τό βασιλιά τής Μακεδονίας, αντίθετα από τίς αρχές τής Άχαϊκής Συμπολιτείας, του πρόσφερε τήν ήγεμονία τής Ελλάδας και τόν έστρεψε εναντίον τής Σπάρτης. Στήν είσοδο τής Λακωνικής, στή Σελλασία, ό Κλεομένης νικήθηκε από τούς Μακεδόνες (222 π.Χ.). Ύστερα, έγκαταστάθηκε στήν πόλη μακεδονική φρουρά κι ή μεταρρύθμιση καταργήθηκε.

Παίζονταν πιά οι τελευταίες πράξεις στο δράμα τής Ελλάδας, κι εκείνοι που όδηγούσαν τίς τύχες της δέν κατόρθωσαν να ύψωθούν πάνω από τίς περιστάσεις και να μονοιάσουν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ένώ οι πόλεις στήν Ελλάδα άδυνατίζουν και ξεπέφτουν, οι πόλεμοι συνεχίζονται όδηγώντας τό έθνος στήν καταστροφή.

2. Η εμφάνιση του Πύρρου, του μεγάλου στρατηγού,

Κλεομένης Γ'.

Άποτυχία τών μεταρρυθμιστικών σχεδίων.

δέν είχε ἀπήχηση. Ἡ φιλοδοξία του τόν ὀδήγησε σέ μάταιες ἐκοτρατείες, ὅπου ἔφθειρε τό στρατό του.

3. Ἡ Μακεδονία προσπαθεῖ, χωρίς ἐπιτυχία, νά ἐπιβληθεῖ στήν ἄλλη Ἑλλάδα, τόν 3ο καί τό 2ο αἰ., μέ νέους πολέμους.

4. Δυό μεγάλοι συνασπισμοί πόλεων ἢ Ἀχαϊκή καί ἡ Αἰτωλική Συμπολιτεία, πού γίνονται γνωστοί τόν 3ο-2ο αἰ., δίνουν τήν ἐλπίδα πώς ὁ Ἑλληνισμός θά συγκρατηθεῖ καί θά ἐνωθεῖ. Αὐτοκαταστρέφονται ἀπό τίς διαμάχες.

5. Σημαντική προσπάθεια γιά τήν ἀνόρθωση τῆς Σπάρτης μέ δυό μεταρρυθμιστές βασιλεῖς (Ἄγις - Κλεομένης) ἀπέτυχε, ἐξαιτίας ἐσωτερικῶν καί ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Ἄρατος:

«Τό κοινόν τῶν Ἀχαιῶν (Ἀχαϊκή Συμπολιτεία) πρῶτος ὁ «Ἄρατος ἀνύψωσε σέ δύναμη καί ὑπόληψη, ἐνῶ πρῖν ἦταν ταπεινό καί χωρισμένο σέ πόλεις. Ὁ Ἄρατος τό συνένωσε καί ἔδωσε στή Συμπολιτεία πολίτευμα φιλόνηρωτο καί ταιριαστό στούς Ἕλληνας.

Ἐπειτα, καθώς ὅταν μέσ στό νερό ἀρχίσουν νά μένουν λίγα καί μικρά σώματα, κι ὕστερα, αὐτά πού ἔρχονται κατόπιν, ἐμποδίζονται ἀπό τά πρῶτα, κι ἀφοῦ προστεθοῦν σ' αὐτά ἀποτελοῦν ἰσχυρή καί στέρεη μάζα, ἔτσι καί στήν Ἑλλάδα, πού ἦταν ἄρρωστη κι ἦταν πιά μικρή καί εὐκολοδιάλυτη κατά πόλεις, τήν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀφοῦ πρῶτοι συνενώθηκαν οἱ Ἀχαιοί, καί ἀπό τίς γύρω πόλεις, ἄλλες προσέλκυαν, γιατί τίς βοηθοῦσαν καί τίς συμπαραστέκονταν στήν ἀπελευθέρωσή τους ἀπό τοὺς τυράννους, κι ἄλλες ἐνσωματώνοντας στή Συμπολιτεία τους, γιατί εἶχαν τίς ἴδιες μ' αὐτούς πεποιθήσεις στό πολίτευμα, λογαρίαζαν νά ὀργανώσουν τήν Πελοπόννησο σ' ἐνιαῖο σώμα καί μιὰ δύναμη].

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 7 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

2. Φιλοποίμην:

«Ἀντίθετα, ὁ Φιλοποίμην, καθώς ἦταν ἰκανός πολεμιστής καί δραστήριος στό ὄπλο, εὐτύχησε νά σημειώσῃ ἐπιτυχίες, ἀμέσως ἀπό τίς πρῶτες μάχες κι ἔτσι αὐξήσε μαζί μέ τή δύναμη καί τό φρόνημα τῶν Ἀχαιῶν, πού συνηθισαν νά νικοῦν, ὅταν ἐκείνος ἦταν στρατηγός καί νά πετυχαίνουν σέ πάρα πολλοὺς ἀγῶνες...».

«Ὅπως στίς μάχες καί τοὺς κινδύνους τά ἄλογα, ἀποζητώντας τοὺς συνηθισμένους ἀναβάτες τους, ἀναπηδοῦν καί τρομάζουν ὅταν ἔχουν ἄλλον πάνω στή ράχη τους, ἔτσι καί ἡ δύναμη τῶν Ἀχαιῶν, ὅταν ἦταν στρατηγός ἄλλος ἀπὸ τὸ Φιλοποίμενα, βρισκόταν ἀπρόθυμη καί ἐπιθυμοῦσε ἐκείνον. Καί μόλις αὐτὸς ἀναδεικνυόταν στρατηγός, ἀμέσως ὑψωνόταν καί γέμιζε θάρρος καί δραστηριότητα, γιατί οἱ Ἀχαιοί καταλάβαιναν, πῶς οἱ ἐχθροὶ σ' αὐτόν μονάχα τό στρατηγὸ δέν τολμοῦσαν νά ἀντιπαραταχθοῦν, ἀλλὰ φοβόνταν ὄχι μόνο τὴ δύναμή του ἀλλὰ καί τό ἴδιο του τό ὄνομα. Αὐτὸ διαπιστώθηκε πολλές φορές, κι ὁ Φίλιππος (ὁ Ε΄), ὁ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, φρονώντας ὅτι, ἂν λείπει ὁ Φιλοποίμην, θά ὑποκόψουν πάλι σ' αὐτόν οἱ Ἀχαιοί, ἔστειλε κρυφὰ στό Ἄργος ἀνθρώπους του, γιά νά τόν σκοτώσουν».

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 8 καί 12 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο παίρνει νέα μορφή. Μεταφέρθηκε – με ἐξαιρέση τὴν Ἀθήνα – στὶς πολυάνθρωπες πόλεις ποὺ δημιουργήθηκαν στὴν Ἀνατολή, ὅπου ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διαποτίστηκε μετὰ πολλές ἀνατολικὲς ιδέες.

Στὰ νέα βασίλεια οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, οἱ ἔμποροι κι οἱ στρατιῶτες ἦταν Ἕλληνες καὶ χάρη σ' αὐτοὺς διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὰ ἔθιμα κι ἡ θρησκεία στοὺς ντόπιους.

Περήφανοι καὶ φιλόδοξοι οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλησαν, δημιουργώντας τίς ὠραίες καὶ καλοχτισμένες πόλεις, νὰ τίς κάμουν κέντρα πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικά. Καλοῦσαν, ἔτσι, μορφωμένους, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες στὶς αὐλές τους, ὅπου τοὺς πρόσφεραν κάθε εὐκολία νὰ ἐργαστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Ἔτσι, σιγά-σιγά, ἐξελληνίσθηκε ἡ Ἀνατολή. Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Πέργαμος, οἱ τρεῖς σπουδαῖες ἑλληνιστικὲς πρωτεύουσες, προσπαθοῦσαν νὰ ξεπεράσουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη σὲ λαμπρότητα καὶ ἀκτινοβολία. Παράλληλα ἀνθοῦν καὶ στὴ *Ρόδο*, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.

Στοὺς ἀπέραντους χώρους τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων μιλήθηκε, πέρα γιὰ πέρα, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα *χωρὶς διαλέκτους* κι ἔγινε κοινὸ ὄργανο συνεννόησης τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα γίνεται κοινὸ ὄργανο συνεννόησης.

Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔδωσε πολλὰ στὴν Ἀνατολή, πῆρε κι ὁ ἴδιος ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ξένους λαοὺς, ποὺ μαζί τους πιά εἶχε συνδέσει τὴ ζωὴ του. Οἱ ἀσιατικὲς θρησκείες ἐπηρέασαν τίς ιδέες τῶν Ἑλλήνων, ποὺ λάτρευαν ἔτσι ὀρισμένους αἰγυπτιακοὺς ἢ ἀνατολικοὺς θεοὺς. Στὴ Δῆλο, ἓνα μέρος τοῦ ἱεροῦ ἦταν ἀφιερωμένο στοὺς Αἰγυπτίους θεοὺς.

Ποίηση δὲν ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα στὴν πολυτάραχη ἐκείνη ἐποχὴ. Λιγοστοὶ στάθηκαν οἱ ποιητὲς καὶ πολὺ λίγοι, ἀνάμεσά τους, ἀξίζαν πραγματικά. Οἱ βασιλεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶχαν τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία νὰ θέλουν νὰ βροῦν λογίους ποὺ νὰ ἐξυμνοῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τους. Ἔτσι, διάφοροι κόλακες ποὺ τοὺς περιστοιχίζαν, ἔγραφαν γι' αὐτοὺς ὕμνους (*ἐλεγεία*), χωρὶς ὅμως νὰ νιώθουν πραγματικὴ συγκίνηση. Ὁ ἀξιολογότερος σ' αὐτὸ τὸ εἶδος στάθηκε ὁ ποιητὴς *Καλλίμαχος*, ποὺ ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Ποίηση.
Θεόκριτος.

Ἐξόχως ἀπόλυτα γνήσια ποιητικὴ φωνὴ ὑπήρξε ὁ Θεόκριτος, ὁ δημιουργὸς τῆς βουκολικῆς ποίησης.

Νέα Κωμωδία.
Μένανδρος

Στόν τομέα τοῦ Θεάτρου ἀναπτύσσεται ἡ *Νέα Κωμωδία*, μέ ἐξοχὸ ἀντιπρόσωπό της τὸ *Μένανδρο* (ἀπὸ τὴν Κηφισιά τῆς Ἀττικῆς). Παρουσιάζει ἀνθρώπινους τύπους καὶ διακωμωδεῖ τὰ ἐλαττώματά τους.

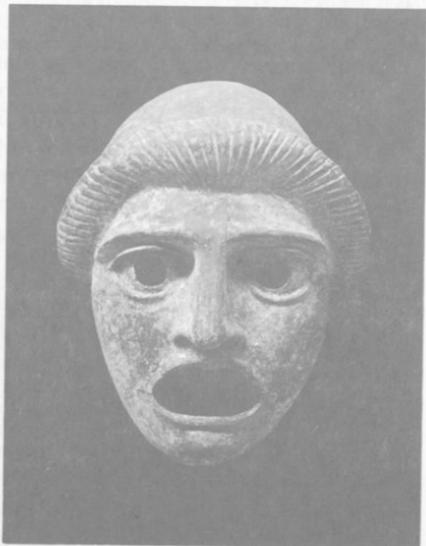
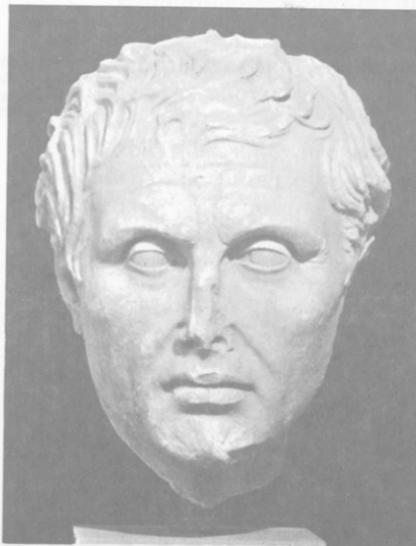
Ἡ *Νέα Κωμωδία* ξέφυγε ἀπὸ τὸν πολιτικὸ χαρακτήρα πού εἶχε τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνη. Παρὰ τὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν πολιτικά ἐνδιαφέροντα, στρέφονται οἱ κωμικοὶ ποιητὲς πρὸς τὸν καθημερινὸ κοινὸ ἄνθρωπο κι ἀπὸ αὐτὸ τὸν κύκλο ἀντλοῦν τὰ θέματά τους.

Ἱστορία. Πολύβιος.

Ἕνας σπουδαῖος ἱστορικός, ὁ *Πολύβιος* ἀπὸ τὴ *Μεγαλόπολη*, ζεῖ τὸ δεῦτερο αἰῶνα π.Χ. Τὸ 166 π.Χ. ἔφτασε ὁμηρος στὴ *Ρώμη* κι ἔμεινε ἐκεῖ δεκάξι ὀλόκληρα χρόνια. Γνωρίστηκε μέ τοὺς ἡγετικούς κύκλους τῆς πόλης καὶ γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς του (ἀπὸ τὸ 264 π.Χ. ὡς τίς ἡμέρες του) μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς *Ρώμης* καὶ περιγράφει ἀκόμη τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μέ τὴν κατάκτηση

Ἀριστερά: *Μαρμάρينو πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ τῆς Νέας Κωμωδίας Μένανδρου. Ἀντίγραφο τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., ἴσως τὸ καλύτερο πού ὑπάρχει. Μουσεῖο Κερκύρας.*

Δεξιά: *Πῆλινη μάσκα (προσωπεῖον) τῆς Νέας Κωμωδίας στό Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.*

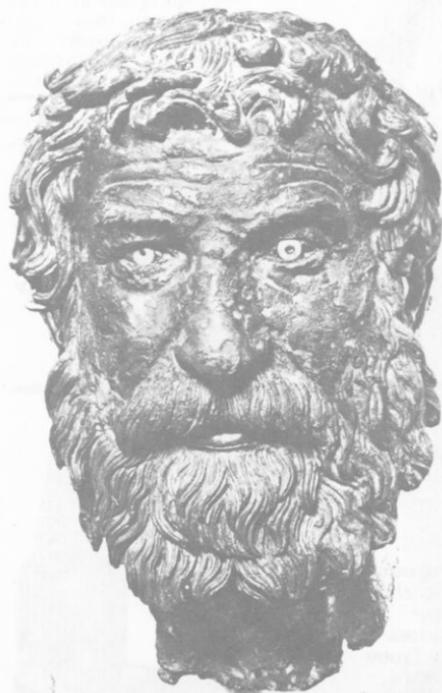
τῆς Ἑλλάδας ἀπό τούς Ρωμαίους. Γράφοντας τήν ἱστορία του εἶχε σκοπό νά διδάξει τούς ἀνθρώπους ν' ἀποφύγουν τά λάθη τῶν προγενεστέρων.

Ἡ ἐπιστήμη ἀνθεῖ ἀξιοθαύμαστα στήν Ἑλληνιστική περίοδο, πού εἶναι ἐποχή θετικῆς γνώσης. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἄνοιξε νέους δρόμους μέ τήν «ἐνοπλή ἐξερεύνησή του». Ἡ Γεωγραφία, ἡ Φυσική, τά Μαθηματικά, ἡ Ἱατρική, ἡ Ἀστρονομία σημειώνουν τεράστια ἀνάπτυξη. Περίφημο ἦταν τό «Μουσεῖο», τό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀλεξάνδρειας.

* Ἀνθηση
ἐπιστημῶν.

2. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Τήν παραγμένη, γεμάτη περιπέτειες κι ἐξαλλα πάθη ἐποχή, τήν ἐκφράζει ἐξοχα, μέ τήν ἀπαράμιλλη δύναμή της, ἡ ἑλληνιστική τέ-

Χάλκινο κεφάλι ἀνδρικό, πού ἀνήκει σέ χαμένο σήμερα ἀγάλμα. Ἀνασύρθηκε ἀπό τή θάλασσα τῶν Ἀντικυθήρων, γι' αὐτό καί εἶναι γνωστό ὡς ὁ «φιλόσοφος τῶν Ἀντικυθήρων». Τά ἐνθετα ἀπό ἄλλα ὀλικά μάτια του δίνουν μίαν ἐξαιρετή ζωηρότητα στό πρόσωπο. Προσέξτε πόσο τό κάτω χεῖλος εἶναι λεπτό, ἐλαφρά σαρκαστικό. Πιστεῦουν πώς παριστάνει ἕνας Κυνικός φιλόσοφος, ὁ Βίων ὁ Βορυσθενίτης, πού εἶχε μεγάλη φήμη στήν Ἀθήνα, στά τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τό ἔργο εἶναι σπουδαιότατο, γιατί δείχνει πόσο ὁ ἀγνωστος καλλιτέχνης πού τό φιλοτέχνησε, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι στήν ἐποχή του, προσπαθοῦσε νά ἐμβαθύνει – καί τό κατόρθωσε – στήν ψυχροσύνθεση τοῦ παριστανόμενου προσώπου. Ἴσως τό ἀγάλμα ἦταν στήμένο στήν Ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

χνη. Οί μορφές πού σμιλεύουν οί γλύπτες ανάδινουν τήν αγωνία, τή θλίψη, τόν πόνο ή καί τήν απόγνωση πού ένιωθαν οί περισσότεροι άνθρωποι μέσ στήν ψυχή τους, άπ' όπου ή ήρεμία κι ή γαλήνη είχαν έξοριστεί, μέ τίς νέες συνθήκες ζωής πού επικράτησαν.

Ο άρχαίος έλληνικός κόσμος πλησίαζε στό τέλος του, κι αυτό σφραγίστηκε μέ τή ρωμαϊκή κατάκτηση. Είναι, ώστόσο, παράξενο, πώς ακόμη κι ύστερα από τήν ύποδούλωση ή γραφίδα ενός μεγάλου Ρωμαίου ποιητή σημείωσε πώς «ή νικημένη Έλλάδα νίκησε τόν τραχύ της νικητή». Τόν νίκησε καλλιερώντας τον καί μεταδίδοντας του τόν πολιτισμό της. Τόν νίκησε μέ τό πνεύμα της, πού ακόμα σήμερα ζει έντονα καί θερμαίνει τίς ψυχές τών ανθρώπων όλου τού πολιτισμένου κόσμου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Στήν κυρίως Έλλάδα, ή 'Αθήνα έξακολουθει νά μένει μεγάλο φιλοσοφικό καί καλλιτεχνικό κέντρο. 'Η Ρόδος, ή 'Αλεξάνδρεια, ή 'Αντιόχεια καί ή Πέργαμος έχουν έντονότατη πνευματική άκτινοβολία. Μεγάλες Σχολές (σάν τά σημερινά πανεπιστήμια), Βιβλιοθήκες κτλ. δημιουργούνται στίς πρωτεύουσες τών έλληνιστικών κρατών μέ τήν ύποστήριξη τών βασιλέων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

'Η Νέα Κωμωδία:

«Στή φτώχεια σας άπάνω όποιος σάς έχει
πειράξει, όποιος καί νάναι αυτός, είν' ένας κακομοίρης·
σας πείραξε σέ πράμα
άπ' όπου κι ό ίδιος ίσως θά περάσει.
Γιατί κι άν είναι πάμπλουτος, δέν έχουν
θεμέλιο τά καμάτια του· τής τύχης
τό ρέμα στή στιγμή παίρνει άλλο δρόμο».

Μενάνδρου, Γεωργός, άπόσπασμα (Μετ. Θ. Σταύρου)

Μαρμάρινο άγαλμα φιλοσόφου ή ιερέα. Χρονολογείται στόν 3ο π.Χ. αί. Μουσείο Δελφών.

Παιδάκι μικρό, μέ κουκού-
λα, πού κρατεί μέ τά δύο
του χέρια ένα σκυλάκι.
Πρόκειται γιά αντίγραφο
ένός καλοῦ έργου τού 3ου
π.Χ. αί. Βρέθηκε στό Γερον-
τικό τής Νύσσης, στή Μ.
Άσία, κι όνομάζεται συ-
νήθως τό «μικρό προσφυ-
γάκι», γιαντί μεταφέρθηκε
στό Έθνικό Μουσείο τής
πρώτες ημέρες μετά τή Μι-
κρασιατική καταστροφή.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ-ΧΕΤΤΑΙΟΙ
4000 π.Χ.	Ἀρχές τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ	4000 π.Χ.	Ἀρχές τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μεσοποταμίας, Σουμέριοι
3000 π.Χ.	Ἑνωσις Αἰγύπτου: Μήνης		
2850 π.Χ.	Ἀρχαίον Βασίλειον	2350 π.Χ.	Ἀκκάδιοι. Σαργκόν Α΄
2000 π.Χ.	Μέσον Βασίλειον		
1800-1700 π.Χ.	Ἐπιδρομή τῶν Ὑκώων	1700 π.Χ.	Βαβυλωνιακόν βασίλειον. Χαμουραμπί
1580 π.Χ.	Νέον Βασίλειον	1530 π.Χ.	Κράτος Χετταίων
1500-1450 π.Χ.	Τούθμωσις Γ΄. Συμφωνίες μέ Κρητικούς		
		13ος αἰ. π.Χ.	Εἰσβολή Χετταίων ἐπὶ Μεσοποταμία. Σχέσεις Χετταίων – Μυκηναίων
1200 π.Χ.	«Λαοὶ τῆς Θαλάσσης»	1200 π.Χ.	Διάλυσις Χεττιτικοῦ κράτους
1100 π.Χ.	Ἀναστατώσεις διάφορες ἀρχίζουν ἐπὶ τῆν Αἴγυπτον	1150 π.Χ.	Ἀσσύριοι
7ος αἰ. π.Χ.	Οἱ Ἀσσύριοι ἐπὶ τῆν Αἴγυπτον	7ος αἰ. π.Χ.	Ἀσσοϋρμανιπάλ
658 π.Χ.	Ὁ Φαριμμήτιχος διώχνει τοὺς Ἀσσυρίους, Ἑνωσις Ἀνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου	612 π.Χ.	Ἄλωσις τῆς Νινευῖ
525 π.Χ.	Οἱ Πέρσες κυριεύουσι τῆν Αἴγυπτον	538 π.Χ.	Ἄλωσις τῆς Βαβυλώνας ἀπὸ τὸν Κύρον, βασιλιά τῆς Περσίας
332 π.Χ.	Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κυριεύει τῆν Αἴγυπτον		
30 π.Χ.	Οἱ Ῥωμαῖοι κυριεύουσι τῆν Αἴγυπτον		

ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΦΟΙΝΙΚΗ και ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

5000 π.Χ. 'Η πρώτη πόλη του κόσμου:
'Ιεριχώ

16ος-13ος
αί. π.Χ. Σιδών

1300 π.Χ. 'Αλφάβητο της Ούγκαρίτ.
Μυκην. συνοικία
στην Ούγκαρίτ

1200 π.Χ. Οι 'Εβραίοι αγνάζονται
έναντιόν των Φιλισταίων

1100 π.Χ. Οι Φιλισταίοι στη Σιδώνα

1000 π.Χ. Δαβίδ

930 π.Χ. Θάνατος Σολομώντα

814 π.Χ. Οι Φοίνικες ιδρύουν
τήν Καρχηδόνα

722 π.Χ. Οι 'Ασύριοι στην Παλαιστίνη

587 π.Χ. Πολιορκία 'Ιεροσολύμων.
Ναβουχοδονόσορ –
Βαβυλώνια αιχμαλωσία

538 π.Χ. 'Επιστροφή των 'Εβραίων
στην Παλαιστίνη
μέ Περσική Κατοχή

146 π.Χ. 'Αλωση της Καρχηδόνας
από τους Ρωμαίους

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

6500 π.Χ. 'Αρχή Νεολιθικού πολιτισμού

2600 π.Χ. Πρωτομινωικός πολιτισμός.
Πρωτοκυκλαδικός πολιτισμός.
Πράτοελλαδικός πολιτισμός

2000 π.Χ. Α' κάθοδος ελληνικών φυλών.
Μεσομινωικός πολιτισμός
Μεσοκυκλαδικός πολιτισμός
Μεσοελλαδικός πολιτισμός

1700 π.Χ. Α' καταστροφή μινωικών
ανάκτορων

1580 π.Χ. 'Υστερομινωικός πολιτισμός
'Υστεροκυκλαδικός πολιτισμός
'Υστεροελλαδικός (μυκηναϊκός)
πολιτισμός

1450 π.Χ. Β' καταστροφή μινωικών
ανάκτορων

1400 π.Χ. Οί 'Αχαιοί στην Κνωσό.
Γραμμική Β στην Κνωσό.
'Αχαιοί έμποροι στην
Κνωσό και τη Συρία

13ος αιώ. π.Χ. Τρωικός πόλεμος.
Μεγάλα σπήτια στην Κρήτη

1230 π.Χ. Οί Μυκηναίοι στην Κύπρο.
Οί Δωριείς περνούν στην
'Ελλάδα (Βόρεια)

1100 π.Χ. Οί Δωριείς κατεβαίνουν
στη Νότια 'Ελλάδα

9ος αιώ. π.Χ. Εισαγωγή φοινικικού
αλφάβητου στην 'Ελλάδα

7ος αιώ. π.Χ. Οί 'Ασύριοι στην Κύπρο

624 π.Χ. Νομοθεσία Δράκοντα ('Αθήνα)

594 π.Χ. Νομοθεσία Σόλωνα ('Αθήνα)

508 π.Χ. Νομοθεσία Κλεισθένη ('Αθήνα)

490-479 π.Χ. Οί Πέρσες επιχειρούν
κατάληψη της 'Ελλάδας

431-404 π.Χ. Πελοποννησιακός πόλεμος

334 π.Χ. 'Αρχίζει την έκστρατεία
έναντιόν των Περσών
ο Μέγας 'Αλέξανδρος

323 π.Χ. Θάνατος Μεγ. 'Αλεξάνδρου

146 π.Χ. Οί Ρωμαίοι κυριεύουν την
Κόρινθο και όλη την 'Ελλάδα

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου στήν ἱστορία δέν ἔχει τέλος. Κι ὅταν σβή-
σει τοῦ καθενός μας ἡ θνητή ὑπαρξη, ἄλλοι πολλοί, ὕστερ' ἀπό μας, θά
συνεχίσουν τόν ἀγώνα γιά τό καλύτερο, γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ.
Τίποτα ἀξιο καί φαινετό δέν πηγαινέι χαμένο στή ζωή. Ἄν εἶναι ωφέλιμο
στήν ἀνθρωπότητα, ἡ ἰδέα του διαδίδεται, κι ἐκεῖ πού νομίζει κανεῖς πώς
μπορεῖ νά χάθηκε, βλέπει ξαφνικά νά βλασταίνει καί νά δίνει νέους καρ-
πούς.

Παρακολογήσαμε τήν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀπό τό
πρῶτο του ξεκίνημα ὡς τά χρόνια σχεδόν πού γεννήθηκε ὁ Χριστός, φέρ-
νοντας τό θαυμασιότερο μήνυμα στόν κόσμο: τήν ἀγάπη.

Οἱ μεγάλοι πολιτισμοί τῆς Ἀνατολῆς δημιούργησαν πολλά καί θαυμα-
στά, ἀνέβασαν ἀφάνταστα τό επίπεδο τῆς ζωῆς καί, μέ ξεχωριστή ἐγνοια
γιά τήν πρακτική τῆς πλευρά, αὐτήν προσπάθησαν νά καλυτερέψουν μέ
ἐξοχα ἐπιτεύγματα (σελ. 76-77). Στίς τεράστιες ἐκείνες αὐτοκρατορίες, ὅπου
ἡ ἀτομική ὑπαρξη, ὁ ἀνθρώπος, χανόταν μέσ στήν ἀτέλειωτη μάζα καί
κανεῖς δέν ὑπολόγιζε τήν παρουσία του, δέν ἦταν δυνατό νά στραφεῖ ἡ
προσοχή στό δικό του ἐσωτερικό πρόβλημα, στίς ἐγνοίες καί στίς ἀνησυχίες
τῆς ψυχῆς του. Ἐκατομμύρια ἀνθρωποὶ ἤρθαν ἔτσι στή γῆ, γιά χιλιάδες
χρόνια, τήν πότισαν μέ τό μόχθο τους, πάλεψαν νά τήν καλλιεργήσουν, νά
θερίσουν, νά χτίσουν καί νά πολεμήσουν ἀκόμη γιά χάρη τοῦ βασιλιά τους,
κι ἔφυγαν μέ ὑποκρώσεις ἀτέλειωτες ὡς τήν τελευταία τους στιγμή. Κανεῖς
δέ συλλογίστηκε πῶς ἦταν δυνατό νά ὑπάρχουν καί *δικαιώματα* γι' αὐτούς.
*Ζώντας μέσ στήν ἀργοκίνητη κρατική μηχανή τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν, χά-
θηκαν μέσα τῆς ἀνύμνουι.*

Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀλλάξαν τελείως τή μοῖρα τοῦ ἀτόμου. Στόν ἐλληνικό
πολιτισμό χρωστάει ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα τήν προβολή τοῦ Ἄνθρώ-
που σάν ἀξίας στή ζωή.

Στήν ἀγωνα καί μικρή αὐτή γωνιά τῆς γῆς, μέ τή διάφανη ἀτμόσφαιρα
καί τή γαλανή θάλασσα γύρω, γιά πρώτη φορά, ὄχι μόνο μίλησαν γιά τόν
ἀνθρώπο, ἀλλά τόν ἔδωσαν τή θέση του στή ζωή, τόν ἔκαναν κέντρο τῆς
γῆς. Πῆρε τόσο πρωταρχική θέση στόν κόσμο, ὥστε μέ τή δική του μορφή
εἰκονίστηκαν ἀκόμη καί οἱ θεοί.

Ἡ ἐλληνικός κόσμος, στή γῆ τῆς Ἰωνίας, ἀνακάλυψε τό φιλοσοφικό
στοχασμό, ἀναρωτήθηκε γιά τήν ἀρχή τῆς ζωῆς καί ἐθέλησε νά βάλει τάξη
στή σκέψη. Σ' ἄλλες ἐλληνικές πόλεις, ἀργότερα, θά προβληματισθεῖ γιά τόν
ἴδιο τόν ἀνθρώπο καί τό σκοπό τῆς ζωῆς του, ἡ θά διατυπώσει τίς πρῶτες
ἀρχές τῆς ἐπιστήμης.

Ἀφοῦ ὁ ἐλληνικός κόσμος ἐβγαλε ἀπό τήν ἀνύμνουια χιλιετιῶν τό ἄτομο
καί τό ἐλευθέρωσε, ἦταν φυσικό στήν Ἑλλάδα νά πάρει ἐκφραση μιᾶ ἐννοια
πρωτόφαντη: ἡ *φιλοπατρία*. Ὁ ἐλεύθερος ἀνθρώπος, ἐδῶ, ἤθελε νά πα-
λεύει γιά τή διατήρηση τῆς γῆς του καί τῆς ἐλευθερίας του, καί νά τίς δια-
φεντεύει, ὅταν κινδύνευαν, γιατί εἶχε νιώσει βαθιά τήν ἀξία τους. Ἀπαι-
τοῦσε ἀκόμη νά παίρνει μέρος στά κοινά, ὥστε νά ἔχει τό μέρος τῆς εὐθύνης
του στήν ἐξέλιξη τῆς πολιτείας. Στή Σπάρτη ἡ ἐννοια τῆς ἐλευθερίας ταυτί-
στηκε μέ τήν ἐννοια τῆς φιλοπατρίας: τό τέλειο πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου μέ
τό πρότυπο τοῦ πολίτη καί τοῦ στρατιώτη.

Τό πολίτευμα καί οι διάφορες μορφές του στόν τόπο μας πήραν μορφή καί εξελίχθηκαν. Ἡ ἀνανέωση ἦταν διαρκής. Δέν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ στατικότητα τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ δημοκρατία, τέλος, στήν Ἀθήνα, στήν ἀθηναίη της, χάρισε τήν ἐλευθερία στόν πολίτη καί τόν ἑκαμερήτορα, πολιτικό ἢ δικαστή.

Στά μεγάλα ἱερά καί στά γυμναστικά τῶν πόλεων ἀναπτύχθηκε τό σωστό ἀθλητικό πνεῦμα καί θεωρήθηκε συνυφασμένη ἡ καλλιέργεια τῆς σκέψης μέ τήν ἀρμονική ἀνάπτυξη τοῦ κορμιοῦ.

Στούς ἀτέλειωτους πολέμους, ἐμφύλιους δυστυχῶς τούς περισσότερους, ἀναπτύχθηκε ἡ στρατιωτική τέχνη κι ὀργανώθηκε ἡ στρατηγική τακτική.

Στά ἀμέτρητα, τέλος, καλλιτεχνικά ἐργαστήρια τῆς Ἑλλάδας γεννήθηκε, ἀνθισε καί θαυματουργήσε ἡ ὠραιότερη τέχνη τῆς ἀρχαιότητος, καί στήν Ἀθήνα σημειώθηκε τό ἀποκορύφωμά της κι εἶδε τό φῶς τῆς ἡμέρας ἡ ἀρμονικότερη στόν κόσμο ἀρχιτεκτονική. Ἀπό τήν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα σχεδόν δέν ὑπῆρξε τέχνη στήν περιοχή τῆς Εὐρώπης, πού νά μὴ δανείστηκε μορφές ἀπό τήν ἑλληνική καλλιτεχνική δημιουργία.

Στόν ἑλληνικό χῶρο, τέλος, δημιουργήθηκε κάθε εἶδος ποίησης, γεννήθηκε τό θέατρο καί διαμορφώθηκε ἡ ἱστορική σκέψη, πού κληροδότησαν στήν ἀνθρωπότητα μεγαλόπνοα ἔργα.

Στά μεγάλα ἑλληνιστικά βασίλεια ὀργανώθηκε, μέ κάθε εὐχέρεια, στίς νέες πόλεις ἡ πολεοδομία καί στά Πανεπιστήμιά τους μελετήθηκε μέ καθαρά ἐπιστημονικό τρόπο ἡ ἀνατομία, ἡ φυσιολογία, ἡ ἀστρονομία, τὰ μαθηματικά, ἡ γεωγραφία, ἡ ζωολογία καί ἄλλες ἐπιστήμες.

Ἀπό τὰ μεγαλύτερα καί πιό σημαντικά δῶρα πού ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα κληροδότησε στήν ἀνθρωπότητα, στάθηκε ἡ πλούσια κι ὀργανωμένη τῆς γλώσσα. Χάρη στό Μ. Ἀλέξανδρο καί στά ἑλληνιστικά βασίλεια, τῆ μίλησαν ἑκατομμύρια ἀνθρώποι, καί μέ δική της βοήθεια διαδόθηκε σ' ὅλο τόν τότε κόσμο ἡ χριστιανική διδασκαλία. Σέ πολλούς κλάδους τῆς ἐπιστήμης, σήμερα ἀκόμη, οἱ βασικοί ὅροι στίς εὐρωπαϊκές γλώσσες εἶναι ἑλληνικοί.

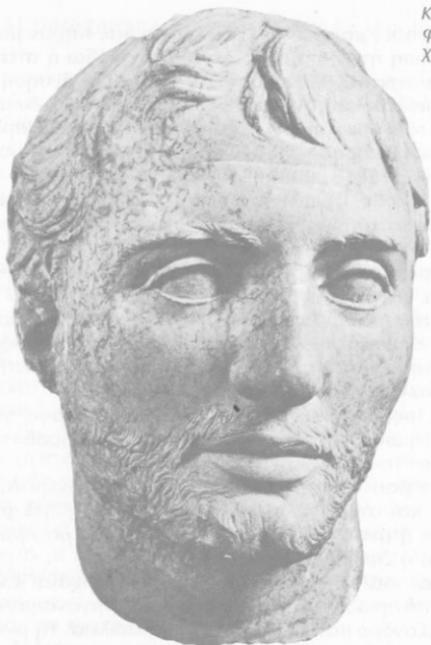
Σέ λίγους αἰῶνες μέσα, στό μικρό κομμάτι τῆς γῆς, ὅπου ἀπλώνεται ἡ πατρίδα μας, ὁ μικρός ἀριθμητικά λαός της παρουσίασε τό «ἑλληνικό θαῦμα», πού ἔμεινε κληρονομία αἰώνια τῆς ἀνθρωπότητας.

Κι αὐτός ὁ ὀλιγαριθμος λαός ἄφησε πίσω του τή μνήμη ἐξαιρετων ἀνθρώπων φυσιογνωμιῶν, πού στόλισαν μέ τήν παρουσία τους τή γῆ καί πλούτισαν σέ ἀνθρωπιά τόν κόσμο.

Αὐτός ὁ ἴδιος λαός, παρ' ὅλες του τίς ἀφάνταστες ταλαιπωρίες, τίς ὑποδουλώσεις πού πέρασε, καί τίς ποικίλομορφες καταστροφές, κατοικεῖ συνέχεια τήν ἴδια γῆ ὡς σήμερα, δίνοντας πάντα, στό μέτρο τῶν δυνάμεών του, τό σημάδι τῆς παρουσίας του στίς μεγάλες ἱστορικές στιγμές.

Κεφάλι άνδρικό σέ μάρμαρο. Έκ-
φραστικό έργο τών Έλληνιστικών
χρόνων. Μουσείο Δελφών.

Τό Στάδιο τών Δελφών.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Τήν εποχή πού ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός κόσμος, τόν 8ο αἰ. π.Χ., ἄρχιζε νά γράφει μίαν ἀπό τίς πιό ξακουσμένες σελίδες τῆς ἱστορίας του, δηλ. τὸ δεύτερο ἀποικισμό, στήν Κεντρική Ἰταλία ἰδρύθηκε ἡ *Ρώμη* (753 π.Χ.). Ἡ θαυμαστή αὐτή πόλη ἦταν ταγμένη νά κατορθώσει αὐτό πού ποτέ δέν ἔγινε στήν Ἑλλάδα πραγματικότητα: νά σχηματίσει, νά ὀργανώσει καί νά διατηρήσει μιά τεράστια καί ἰσχυρή αὐτοκρατορία, πού γιά πολλούς αἰῶνες κυριάρχησε στή μισή Εὐρώπη καί σέ σημαντικό μέρος τῆς Ἀσίας καί τῆς Ἀφρικής.

Στό ξεκίνημά της ἡ *Ρώμη* ἦταν ἓνα ἀσήμαντο σύμπλεγμα συνοικισμῶν, κοντά στόν Τίβερη· οἱ ἄνθρωποι ὅμως πού πῆραν τίς τύχες της στά χέρια τους, ὄρισαν σοφούς νόμους (*ρωμαϊκό δίκαιο*) καί βρῆκαν ἀκόμη τόν τρόπο νά *διοικήσουν σωστά* τὸ κράτος, πού σταδιακά ἀνάπτυξαν. Μέ τήν ἀξία νομοθεσία καί τὸ σπουδαῖο διοικητικό σύστημα πού ἐφάρμοσε τὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ἀναδείχθηκε σέ μεγάλη δύναμη, καί μέ τή δική του δραστηριότητα κλείνει ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀπό τίς σημαντικότερες προσφορές του στάθηκε τὸ ὅτι δέν ἄφησε νά χαθεῖ τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα». Ὅχι μόνο γεύτηκε κι ὠφελήθηκε ἀπὸ τὰ πλούσια δῶρα του, ἀλλὰ ἀπλόχερα τὰ σκόρπισε στοὺς χῶρους ὅπου κυριάρχησε, στήν ἄλλη Εὐρώπη.

Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου (ἔχουν προστεθεῖ σέ νεώτερη ἐποχὴ τὰ δύο μικρὰ πού θηλάζουν – ὁ Ρώμος καί ὁ Ρωμύλος). Ἑτροσκική τέχνη. 5ος π.Χ. αἰ. Παλάτιο τῶν Conservatori, στή Ρώμη.

Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΧΩΡΑ

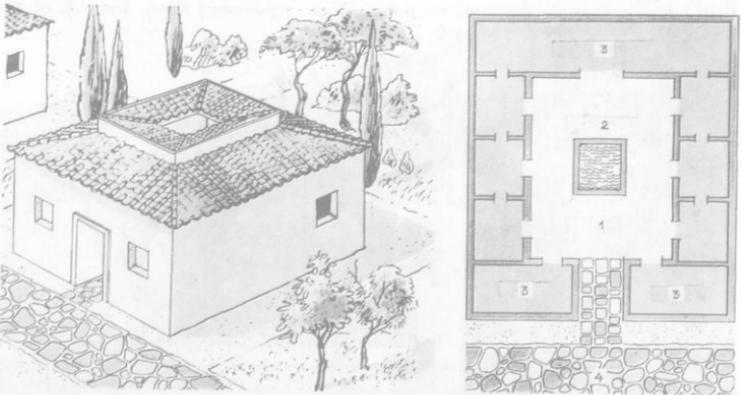
Ἡ γῆ καί ἡ φύση τῆς χώρας δέν ἔχουν μεγάλες διαφορές ἀπό τήν ἑλληνική. Τό βόρειο μέρος της, μέ ἀκραιοῦ σύνορο τίς Ἄλπεις, «ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία» τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, μέ τή μεγάλη πεδιάδα τοῦ Πάδου, εἶναι τό πλουσιότερο μέρος τῆς χώρας. Στήν περιοχή αὐτή κατοικοῦσαν οἱ Κέλτες (Γαλάτες), καί ὡς τό τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. δέν ἀνῆκε στό ρωμαϊκό κόσμο.

Τό κεντρικό τμήμα τῆς Ἰταλίας τό διασχίζει, ἀπό τό βορρά στό νότο, ἡ μεγάλη ὄροσειρά τῶν Ἀπεννίνων.

Ἡ ἀνατολική ἀκτή, πού ἀντικρίζει τήν Ἀδριατική, δέν ἔχει λιμάνια, ἀντίθετα μέ τή δυτική πού ἀνοίγεται στό Τυρρηνικό πέλαγος καί σχηματίζει σίγουρα καταφύγια γιά τά καράβια. Ἀνάμεσα στή δυτική καί στήν ἀνατολική ἀκτή ἡ ἐπικοινωνία ἦταν πολύ δύσκολη στήν ἀρχαιότητα.

Τρεῖς πεδιάδες ὑπάρχουν στό κεντρικό μέρος – τῆς Ἐτρουρίας (ἡ σημερινή Τοσκάνη), τοῦ Λατίου καί τῆς Καμπανίας. Δέν εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλες· ὅταν ὁμως ὁ ἄνθρωπος τίς ποτίσει μέ τό μόχθο του, μποροῦν ἀνετα νά τόν ζήσουν.

Ἀναπαράσταση (ἀριστερά) καί διάγραμμα (δεξιά) ρωμαϊκοῦ σπιτιοῦ: 1. αὐλή, 2. δεξαμενή, 3. δωμάτια, 4. δρόμος.

Τό νότιο τμήμα της χερσονήσου ήταν ή περιοχή τής Μεγάλης Ελλάδας. Τά παράλια της γέμισαν έλληνικές άποικίες. Έτσι, κι αυτό τό κομμάτι χρειάστηκε νά τό κατακτήσει ή Ρώμη ύστερα άπό άγώνες, καί μόνο στόν 3ο αϊ. π.Χ. τό πήρε στήν κατοχή της.

Άντίθετα άπό τήν Ελλάδα, ή Ίταλία δέν έχει τήν άτέλειωτη άλυσίδα τών νησιών, πού άπό νωρίς, εξαιτίας τής πενίας, έσπρωξε τούς Έλληνες νά ταξιδέψουν καί νά γίνουν ναυτικοί καί έμποροι. Έχοντας έξασφαλισμένη, μέ τήν καλλιέργεια τής γής, τή διατροφή τους, οί Ίταλιώτες δέν άναγκάστηκαν νά δοκιμάσουν τήν τύχη τους στή θάλασσα, κι ή ζωή τους γιά αιώνες έμεινε κλειστή, περιορισμένη καί χωρίς κίνηση.

Ή γεωγραφική θέση τής Ρώμης ήταν πραγματικά έξαιρετική. Άσφαλισμένη στίς πλαγιές έφτά λόφων πού κυριαρχούν στήν πεδιάδα, ενώ απέχει είκοσι σχεδόν χιλιόμετρα άπό τή θάλασσα, είχε τήν εύκολία τής άμεσης έπικοινωνίας μέ τό Τυρρηνικό πέλαγος (μέ τόν *Τίβερη* πού ήταν πλωτός).

Άπό τό χώρο της φυσικά περάσματα οδηγούν, μέσ άπό τά Άπέννινα, στήν *Άδριατική*, ενώ άλλος δρόμος τή συνδέει μέ τήν Καμπανία. Ή προνομιακή θέση τής έδινε τήν εύκαιρία νά έπικοινωνεί μέ όλους τούς άλλους ιταλικούς χώρους καί νά γίνει πρωτεύουσα τής Ίταλίας, πρίν γίνει πρωτεύουσα μιās τεράστιας αυτοκρατορίας.

2. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Πρίν άπό τό 2000 π.Χ. κατοικοῦσαν τήν Ίταλία οί *Λίγουρες*. Τήν έποχή πού κατεβαίνουν στήν Ελλάδα οί έλληνικές φυλές, φτάνουν

Ταφικός τύμβος άπό νεκρόπολη τής Έτρούριας. Οί τύμβοι αυτού του είδους είναι άφθονοί καί χρονολογούνται στόν 5ο αϊ. π.Χ. Κάτω άπό τόν καθένα υπάρχουν πολλοί ταφικοί θάλαμοι.

καί στήν ἰταλική χερσόνησο οἱ Ἰταλιῶτες, κλάδος τῆς ἰδοευρωπαϊκῆς φυλῆς. Ἀπ' αὐτούς ἄλλοι διάλεξαν τά πεδινά μέρη (Λατίνοι καί Καμπανοί) γιά νά κατοικήσουν, κι ἄλλοι (Σαμνίτες, Ὀμβριοι κ.ἄ.) ἐγκαταστάθηκαν στά ὄρεϊνά, ὅπου ἡ ζωὴ ἦταν δύσκολη, γι' αὐτό καί στίς κακές χρονιές ἔκαναν ἐπιδρομές στίς πεδιάδες.

Τίποτα τό ἀξιοσημεῖωτο δέν ξέρουμε νά ἐγινε στή χερσόνησο ὡς τόν 8ο αἰ. π.Χ. Οἱ Ἰταλιῶτες ζοῦσαν μιά ζωὴ μέτρια καί ταπεινὴ καί δέν ἔδιναν κανένα σημεῖο τῆς παρουσίας τους στόν ἄλλο κόσμο. Οἱ προστριβές ἀνάμεσα στίς διάφορες φυλές τοῦ τόπου στάθηκαν τελείως ἐσωτερικὴ ὑπόθεση καί χάθηκε ἀκόμη καί ἡ θύμησή τους.

Τόν 8ο ὁμως αἰῶνα ἐρχονται στήν Ἰταλία δύο ξένοι λαοί: οἱ Ἐτροῦσκοι καί οἱ Ἑλληνες, καί χάρη σ' αὐτούς ἀλλάζει ἡ ἱστορικὴ μοῖρα τῆς χερσονήσου.

Ἡ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων.

Φθάνοντας οἱ Ἑλληνες ὡς τὴ *Νάπολη* καί τὴν *Κύμη*, πρῶτα-πρῶτα χάρισαν μέ τό ἀλφάβητό τους τό μέσο νά ἐκφράζονται γραπτὰ οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου. Ὑστερα, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τους, ἡ ἐξοχὴ τέχνη τους, πού γέμισε μέ ναούς τό χῶρο ἀπὸ τὴν *Ποσειδωνία* ὡς τόν *Ἀκράγαντα* καί τό *Σελινούντα*, διαπότισε σιγά-σιγά τὴ ζωὴ τῶν Ἰταλιωτῶν, κι ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση πάνω τους. Ἡ ἴδια τους ἡ θρησκεία, μέ θεοὺς πού δέν εἶχαν πρόσωπο καί ἱστορία, πλουτίστηκε κι ἀναπτύχθηκε μέ τῶν ἐλληνικῶν θεῶν τίς μορφές καί τοὺς μύθους.

3. ΟΙ ΕΤΡΟΥΣΚΟΙ

Τόν 8ο αἰῶνα ἴσως, στή σημερινὴ περιοχή τῆς Τοσκάνης, φτάνει ἓνας λαός παράξενος, ἄγνωστος ἀκόμη καταγωγῆς, οἱ Ἐτροῦσκοι. Ἦρθαν ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Αἰγαίου καί οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες τοὺς ἔλεγον *Τυρρηνοὺς*. Ὑπῆρξαν πραγματικὴ εὐλογία γιά τόν τόπο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές. *Κι αὐτοὶ ἐκφράστηκαν γραπτὰ μέ τοὺς χαρακτήρες τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ γλώσσα τους ὁμως εἶναι ἀκόμη ἄγνωστη.*

Ἐξάπλωση καί ἔργα τῶν Ἐτρούσκων.

Οἱ Ἐτροῦσκοι ἔδειξαν διαθέσεις κατακτητικῆς τόν 7ο αἰ. π.Χ. Κυριάρχησαν στό βορρά ὡς τίς Ἄλπεις κι ἀπλώθηκαν στό νότο ὡς τὴν Καμπανία. Ἀνάπτυξαν σπουδαῖο ἐμπορικὸ ναυτικὸ κι ἐξουσιάζοντας τοὺς στεριανοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ἀπὸ ὅπου ἐρχόταν ἤλεκτρο* καί κασίτερος, πλούτισαν ἀφάνταστα. Τό ἀπλωμά τους στό νότο τοὺς ἔφερε σέ ἐπαφή μέ τοὺς Ἑλληνες. Γνώρισαν, ἔτσι, τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαϊκὴ τέχνη κι ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τίς μορφές τῆς.

Ἦξεραν νά φτιάχνουν κανάλια κι ἔτσι ρύθμισαν τό πότισμα τῶν χωραφῶν καί ἀποξήραναν τοὺς χῶρους πού εἶχαν ἔλη. Ἦταν ἐξοχοὶ χαλκοπλάστες, σπουδαῖοι ζωγράφοι καί μέ πηλὸ κατασκευ-

Τοιχογραφία από έτρουσκικό τάφο με τό εξοχο πρόσωπο τής Βέλια, πορτραίτο νεκρικό. Πρόκειται για ένα από τά ελάχιστα έτρουσκικά έργα που έχουν καθαρά κλασική γραμμή. Προσέξτε τή δύναμη του βλέμματος. Αρχές 4ου π.Χ. αι. Τάφος Francois στο Βούλτσι.

αζαν ώραία αγάλματα, σαρκοφάγους και τεφροδόχα άγγεία. Στήν αρχιτεκτονική τους χρησιμοποίησαν τό τόξο και τό θόλο.

Οί Έτρούσκοι ήταν λαός που ήξερε και λαχταρούσε νά χαρεί τή ζωή. Άγαπούσαν τό κινήγι, τό χορό, τά συμπόσια και τή μουσική.

Στήν εποχή του Περικλή αρχίζει νά πέφτει ή δύναμή τους και τόν 4ο αι. αρχίζει ή διάλυση του εφήμερου, αλλά ισχυρού κράτους τους.

Ο Έτρουσκικός πολιτισμός ρίζωσε βαθιά στά πρώτα βήματα του ρωμαϊκού κράτους. Έτσι ό,τι έδωσαν οι μακρινοί λίγυρες και ή πολύτιμη προσφορά των Έτρούσκων και των Έλλήνων τής Μεγάλης Ελλάδας στάθηκαν ή αρχή και τά στέρεα θεμέλια που πάνω τους έστησε τό λαμπρό της οικοδόμημα ή Ρώμη.

4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Η αρχή τής ρωμαϊκής ιστορίας χάνεται στήν περιοχή του μύθου

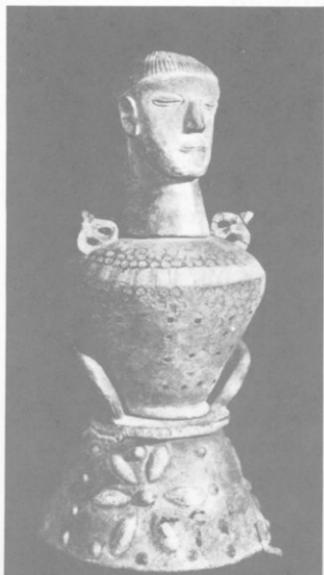
Ίδρυση τής Ρώμης.

(γιατί η πρώτη ρωμαϊκή ιστορία γράφτηκε όχτώ σχεδόν αιώνες αργότερα). Λένε, πώς η *Ρώμη ιδρύθηκε* τό 753 π.Χ. από τόν απόγονο τού Τρωικού ήρωα Αινεία, τό *Ρωμύλο* (αυτόν καί τόν αδελφό του τό *Ρώμο* τούς μεγάλωσε μιά λύκαινα). Έκείνος χάραξε τή γραμμή τών τειχών της καί φρόντισε νά έρθουν άνθρωποι νά τήν κατοικήσουν.

Ύστερα αναφέρεται πώς τήν κυβέρνησαν έξι βασιλιάδες Έτρούσκοι καί Ρωμαίοι. Ο τελευταίος, ό *Ταρκύνιος* ό *Υπερήφανος*, έχασε τό θρόνο τό 509 π.Χ., όταν ξεσηκώθηκαν ενάντιον του οί κάτοικοι, κατάργησαν τή βασιλεία καί καθιέρωσαν άριστοκρατικό πολίτευμα, πού οί Ρωμαίοι τό ονόμαζαν *δημοκρατία*.

Τήν πραγματική αλήθεια, πού κρύβεται πίσω από τούς μύθους, τήν αποκαλύπτουν οί άνασκαφές πού έφεραν στό φώς, πάνω στόν Παλατίνο καί στούς γειτονικούς του λόφους, στή *Ρώμη*, φτωχούς συνοικισμούς (μέ μικρές στρογγυλές καλύβες) από τό 10ο ώς τόν 8ο αί. π.Χ.

Φαίνεται πώς όταν κατάκτησαν οί Έτρούσκοι τό *Λάτιο*, τόν 7ο αί. π.Χ., έκαμαν ένα είδος συνοικισμού (όπως στήν *Άθήνα* ό *Θησεύς*) καί, *μαζεύοντας* τούς κατοίκους τών γύρω χωριών, τούς έφεραν νά κατοικήσουν στήν πόλη πού ίδρυσαν. *Οί Έτρούσκοι, πιστεύεται, πώς στάθηκαν οί πραγματικοί ιδρυτές τής Ρώμης*. Τήν εποχή αυτή πραγματώνονται σπουδαία έργα: άποξηραίνονται τά έλη στήν περιοχή όπου αργότερα έγινε η Ρωμαϊκή *Άγορά*, *χτίζεται*

Τεφροδόχο ανθρωπόμορφο άγγείο (άποδίδεται τό πορτραίτο τού νεκρού), πάνω σέ κάθισμα. Τέλος τού 7ου π.Χ. αί. Έργο έτρουσικό. Βρέθηκε στό Κιούζι. Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Πήλινη έτρουσική σαρκοφάγος μέ ολόσωμα στό κάλυμμά της τά αγάλματα τού νεκρού ζεύγους. 510 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

ναός του Δία στο Καπιτώλιο, κατασκευάζεται ή *cloaca maxima** και ο μεγάλος Ίππόδρομος για τους άγώνες.

Γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. οι κάτοικοι του Λατίου επαναστατούν και διώχνουν τους Έτρούσκους από τη χώρα τους. Από τη στιγμή εκείνη οι Ρωμαίοι αρχίζουν με αφάνταστη επιμονή να προσπαθούν, αρχικά, να αυξήσουν τον πληθυσμό της πόλης, κι ύστερα *συστηματικά* να κυριαρχήσουν σ' όλοκληρο τό Λάτιο και να εξουδετερώσουν τους άλλους γειτονικούς λαούς [Ούόλσκους, Αϊκουους, Σαβίνους, Σαμνίτες και τους Έτρούσκους], που συχνά έκαναν επιδρομές στη χώρα τους.

Οι Ρωμαίοι κυριαρχούν στο Λάτιο.

Τήν εποχή της βασιλείας διαμορφώθηκαν στη Ρώμη τρεις τάξεις: οι *πατρίκιοι* (οι παλαιές ρωμαϊκές οικογένειες), κλεισμένοι αυστηρά σέ γένη, οι *πελάτες* (φτωχοί ελεύθεροι πολίτες) που τους πρόσφεραν τήν προστασία τους οι πατρίκιοι (μέ τόν καιρό όμως ήρθαν σέ επιμειξία κι ένώθηκαν σέ μιά τάξη μαζί τους), και οι *πληβείοι* (όλοι όσοι έγιναν κάτοικοι της Ρώμης, σέ νεώτερες περιόδους. Δέν άνηκαν στά γένη και δέν είχαν πολιτικά δικαιώματα).

Οι τάξεις.

Τήν εποχή της βασιλείας κυβερνάει ο βασιλιάς μέ τή *Σύγκλητο*. (Τήν αποτελούσαν οι άρχηγοί των γενών). Έκείνοι καλούν τήν *Έκκλησία* (έπαιρναν μέρος μόνον οι πατρίκιοι) που, όπως ή *Άπέλλα* στη Σπάρτη, «διά βοής» συμφωνεί ή διαφωνεί μέ τίς προτάσεις του βασιλιά.

Σύγκλητος και Έκκλησία.

Ύστερα από τήν κατάργηση της βασιλείας, ή *έξουσία* περνάει *όλοκληρωτικά* στά χέρια των πατρικίων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Η Ρώμη* όργάνωσε μίαν *άπέραντη* αυτοκρατορία που *έζησε* για πολλούς αιώνες *χάρη* στη σοφή νομοθεσία και στο *λαμπρό διοικητικό σύστημα*.

2. Οι *άρχες* της ρωμαϊκής ιστορίας είναι *σκοτεινές*.

3. *Αρχικά*, ή *χερσονήσος* κατοικήθηκε από τους *Λίγουρες*. Στην *περ όδο* που *κατεβαίνουν* οι *Ίνδοευρωπαίοι* στο *Νότο*, *έρχεται* στην *Ίταλία* μιά *φυλή* τους, οι *Ίταλιώτες*.

4. Οι *παλιοί Λίγουρες* μέ τους *Ίταλιώτες* *σχημάτισαν* τόν *πληθυσμό* της *ιταλικής χερσονήσου*.

5. *Η ανάπτυξη* της χώρας *οφείλεται* στους *Έλληνες* και στους *μυστηριώδεις Έτρούσκους*. Και των δύο ή *παρουσία* πρόσφερε *άφάνταστα* στη *διαμόρφωση* του *πολιτισμού* της χώρας.

6. Ἡ Ρώμη ιδρύθηκε, σύμφωνα μέ τούς μύθους, τό 753 π.Χ.

7. Πρώτο της πολίτευμα στάθηκε ἡ βασιλεία πού καταλύθηκε τό 509 π.Χ. Ὑστερα, καθιερώνεται ἡ δημοκρατία.

8. Τρεῖς τάξεις ὑπῆρχαν τόν καιρό τῆς βασιλείας στήν ἀρχαία Ρώμη: οἱ πατρίκιοι, οἱ πελάτες καί οἱ πληβεῖοι. Μαζί μέ τό βασιλιά κυβερνοῦσε ἡ Σύγκλητος. Στήν Ἐκκλησία ἔπαιρναν μέρος μόνον οἱ πατρίκιοι.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Ρωμύλος καθιερώνει τούς πρώτους θεσμούς:

«Ἄφου, λοιπόν χτίστηκε ἡ πόλη, πρώτα-πρώτα, διαίρεσε σέ συντάγματα στρατιωτικά ὁλόκληρο τό πλήθος τῶν ἐνηλίκων· καί κάθε σύνταγμα τό ἀποτελοῦσαν τρεῖς χιλιάδες πεζοί, τριακόσιοι ἵππεις κι ὀνομαζόταν λεγεών... Ἐκατό, τούς καλύτερους, ἀνάδειξε βουλευτές κι αὐτούς τούς ὀνόμασε πατρικίους καί τό σύστημά του Σύγκλητο (Σενάτον). Καί Σενάτος εἶναι ἡ Γερουσία. Οἱ βουλευτές πάλι ὀνομάστηκαν πατρίκιοι σύμφωνα μέ ὅσα λένε αὐτοί οἱ ἴδιοι γιατί ἦταν παιδιά γνήσια...».

Πλουτάρχου, «Ρωμύλος», κεφ 13 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

Τοιχογραφία ἀπό τό ἐσωτερικό ἔτρουσκικοῦ τάφου. Παριστάνονται φερωντές μορφές πού μεταφέρουν τίς ψυχές τῶν νεκρῶν.

2. [Ὁ πλοῦτος τῶν Ἑτρούσκων:

«Ἡ δύναμη τῆς Ἑτρουρίας ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός της γέμιζε ὄχι μονάχα τὴ γῆ ἀλλὰ καὶ τὶς θάλασσες κατὰ μῆκος τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τὶς Ἄλπεις ὡς τὸ στενὸ τῆς Μεσσηνίας... Τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἑτρούσκων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα πού οἱ Ἱταλοὶ δίνουν σὲ τὶς θάλασσες πού περιβάλλουν τὴ χερσόνησο: Λένε τῇ μιά θάλασσα Τυρρηνική (τὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος), ἀπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἄλλη θάλασσα Ἀδριατική, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδρία, μιάς ἀποικίας τῆς Τυρρηνίας...

Οἱ Ἑτρούσκοι ἐγκαταστάθηκαν σὲ δύο ὁμάδες ἀπὸ δώδεκα πόλεις, στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα, ὕστερα ἐστειλαν πέρα ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα κι ἔκαμαν ἀποικίες τὶς πόλεις πού εἶχαν ἄλλοτε. Αὐτές οἱ ἀποικίες ἔπιασαν ὀλόκληρη τὴ χώρα, ἀπὸ τὸν Πάδο ὡς τὶς Ἄλπεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τρίγωνο πού κατέχουν οἱ Βενετοί, πού κατοικοῦν ὀλόγυρα στὸν κόλπο»].

Τίτος Λίβιος 1, 2 καὶ 5, 33 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἐπίδρομή τῶν Γαλατῶν.

Πρὶν σταθεροποιηθεῖ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία στό Λάτιο ἡ πόλη κινδύνεψε σοβαρά ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπίδρομὴ τῶν *Γαλατῶν*, πού τὸν 4ο αἰῶνα, φτάνοντας ἐξω ἀπὸ τὰ τεῖχη της, τὴν πολιορκησαν, τὴ λεηλάτησαν καὶ τὴν πυρπόλησαν. Μόνο τὸ Καπιτώλιο δέν κατόρθωσαν νά κυριέψουν. Οἱ κάτοικοι ἀντιμετώπισαν μὲ γενναιότητα τὴ γαλατικὴ ἐπίδρομὴ, πού ἡ μνήμη της διατηρήθηκε γιὰ καιρό, καὶ πλήθος θρύλοι πλέχτηκαν γύρω της.

Σκληρὴ στάθηκε ἡ προσπάθεια τῶν Ρωμαίων νά καταλάβουν ὀλόκληρη τὴ χερσόνησο. Γιὰ πολλὰ χρόνια πάλεψαν μὲ τοὺς γενναίους *Σαμνίτες* (γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς *Καμπανίας*) καὶ μὲ τοὺς *Ἑτρούσκους* (μία πόλη τους, οἱ *Βήιοι*, κυριεύτηκε ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονη πολιορκία). Γύρω στὰ 295, εἶχαν κατορθώσει οἱ Ρωμαῖοι μὲ τὴ μαχη-

*Οἱ Ἑτρούσκοι τάφοι ἦταν ὀλόκληρα κτίσματα μὲ δωμάτια πού οἱ τοῖχοι τους ἦταν ὀλοζωγράφιστοι μὲ μεγάλη μάλιστα ποικιλία θεμάτων: θρησκευτικῶν, ἀθλητικῶν, ἢ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καθημερινότητα. Οἱ τοιχογραφίες αὐτές τῶν παλαιότερων τάφων, σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, γεμάτες ἀπὸ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ, ἴδιως στὰ χρώματα καὶ στὴ σύνθεση, ἀποτελοῦν σπουδαία μαρτυρία γιὰ τὴ χαμένη, σήμερα, μνημειακὴ ζωγραφικὴ στὴν Ἑλλάδα. Στὴν εἰκόνα μας, τέσσερις ἄνδρες ψαρεύουν ἀπὸ μιὰ βάρκα, λεπτομερεια τοιχογραφίας τοῦ «τάφου τοῦ κυνηγιῶ καὶ τοῦ ψαρέματος», τῆς *Ταρκουίνια*. Γύρω στὰ 520-510 π.Χ.*

तिकότητα και την έπιμονή τους να εκμηδενίσουν τη δύναμη των Έτρούσκων και να γίνουν κύριοι της Κεντρικής Ιταλίας.

Ήρθε, ύστερα, η σειρά των ελληνικών πόλεων της χερσονήσου. Μιά-μιά έπεσαν στα χέρια των Ρωμαίων. Ο Τάρας μόνο, στην προσπάθειά του να γλιτώσει, κάλεσε τον Πύρρο για βοήθεια, πού δέν κατόρθωσε, ωστόσο, να τον σώσει. Μόλις εκείνος έφυγε στην Ελλάδα, πήραν οι Ρωμαίοι την πόλη (272), ύστερα τό Ρήγιο (270), κυριαρχώντας έτσι και στην Κάτω Ιταλία.

Η έξάπλωση του κράτους στή χερσόνησο στοίχισε μεγάλη προσπάθεια και πολύ αίμα στους Ρωμαίους. Οί πόλεμοι μέ τους άλλους λαούς δέν ήταν πάντοτε νικηφόροι, κάποτε μάλιστα δοκίμασαν και μεγάλες ταπεινώσεις. Αν τελικά κατόρθωσαν τό σκοπό τους, είναι γιατί όργανωσαν θαυμάσια τό στρατό τους, πού έδειξε πάντα θάρρος, πειθαρχία και ακατάβλητη έπιμονή. (Στρατιώτες πήγαιναν μόνον όσοι είχαν περιουσία, γιά να νιώθουν την ανάγκη, ύποστηρίζοντάς την, να παλεύουν και γιά της πόλης τους τή σωτηρία). Στους άγώνες αυτούς πρόβαλαν τά βασικά προτερήματά τους, πού σ' όλη τή διάρκεια της ιστορίας τους βοήθησαν να αναδείξουν σέ μεγάλη δύναμη στον κόσμο τή Ρώμη.

Όργάνωση στρατού.

2. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Αν τό ρωμαϊκό κράτος απέκτησε ένότητα ζηλευτή, είναι γιατί έξαρχής οι Ρωμαίοι φρόντισαν να ρυθμίσουν τή σχέση της πόλης τους μέ τους κατακτημένους. Βασική τους άρχή στάθηκε να έμποδίσουν, μέ κάθε τρόπο, συνεννόηση των άλλων πόλεων εναντίον τους. Γι' αυτό, ανάλογα μέ τήν περίσταση, πρόσφεραν και όρισμένα δικαιώματα στους πολίτες των άλλων πόλεων, άλλου περισσότερα και άλλου λιγότερα, μέ αποτέλεσμα να δημιουργούνται έχθρες και αντιζηλίες και να αποφεύγεται κοινή δράση εναντίον της Ρώμης σέ κρίσιμες περιστάσεις.

Σιγά-σιγά, τά δικαιώματα πού παραχωρούσαν, δημιουργούσαν σύνδεσμο των νέων πόλεων μέ τή Ρώμη, κι ένιωθαν οι κατακτημένοι μέ τόν καιρό συυφασμένη μαζί της τήν ύπαρξή τους.

Γιά τήν επίβλεψη των πόλεων όργανώθηκε λαμπρό όδικο δίκτυο πρόσ όλες τίς κατευθύνσεις. Μ' αυτό τόν τρόπο ό ρωμαϊκός στρατός μπορούσε να κινείται γρήγορα, όταν τόν καλούσε ή ανάγκη. Ταυτόχρονα και τό έμπόριο ώφελήθηκε αφάνταστα, γιατί ή έπικοινωνία σέ όλη τή χερσόνησο, από τή μιά άκρη στην άλλη, ήταν εύκολη και σίγουρη.

3. ΟΙ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ύπατοι. Τή θέση τοῦ βασιλιᾶ, στήν ἐποχή τῆς δημοκρατίας, τήν πήραν οἱ δύο ὑπατοί. Στά χέρια τους εἶχαν, στήν ἀρχή, ὅλη τήν ἐξουσία (ἀρχηγοί τοῦ στρατοῦ, πρόεδροι στή Σύγκλητο καί στή Ἐκκλησία καί ἀνώτατοι θρησκευτικοί καί δικαστικοί ἀρχόντες). Ἡ ἐμφάνισή τους ἀπόπνεε μεγαλοπρέπεια. Κάθονταν σέ ἐλεφάντινο θρόνο, φοροῦσαν *τήβεννο*, καί τούς ἀκολουθοῦσαν οἱ δώδεκα *ραβδοῦχοι*. Ἄλλαζαν κάθε χρόνο.

Δικτάτορας. Ὄταν τό κράτος κινδύνευε, γιά τήν ἀμεσότερη ἀντιμετώπιση τῆς περιστάσης, διάλεγαν οἱ ὑπατοί ἓνα μόνο ἀνώτατο ἀρχηγό, τό *δικτάτορα*, πού δέν εἶχε ὅμως δικαίωμα νά κυβερνήσει πάνω ἀπό ἕξι μῆνες.

Σύγκλητος. Εἶχε πολύ μεγάλη δύναμη καί ὑπῆρξε τό ἀξιοθαύμαστο πολιτικό σῶμα πού στερέωσε τό ρωμαϊκό μεγαλεῖο. Ἦταν ἐνσάρκωση τῆς ἴδιας τῆς συνέχειας τοῦ κράτους. Μέ τή *σταθερότητα* καί τή *σύνεσή της* ἔσωσε τήν πόλη, στίς δυσκολότερες τῆς στιγμές, τούς πρώτους αἰῶνες τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Οἱ συγκλητικοί ἦταν *ισόβιοι* καί ἔπρεπε νά εἶχαν *προϋπηρητήσει* ὡς ἀνώτατοι ἀρχόντες στήν πολιτεία. Ἔτσι, ἔχοντας ἀποκτήσει πείρα καί ὠριμοί πιά στήν ἡλικία, μποροῦσαν νά ὠφελοῦν τό κράτος μέ τίς σκέψεις τους. *Στάθηκαν ἡ πνοή τῆς Ρώμης* κι ἡ *ἀσφάλειά της*. Ἄγρυπνοι γιά τή σωστή τήρηση τῆς παράδοσης, παρακολουθοῦσαν ὅλη τή ζωή (τήν οικονομική συνήθως) κι ἦταν φύλακες τῆς θρησκείας. Αὐτοί ὄριζαν τήν ἐξωτερική πολιτική, δέχονταν τούς πρεσβευτές, καί πάντοτε ἡ μεγαλόπρεπη κι ἐπιβλητική ἐμφάνισή τους θάμπωνε τούς ξένους. Συνεδρίαζαν στό Βουλευτήριο ἡ σ' ἓνα νάο κι οἱ ἀποφάσεις τους λέγονταν *συγκλητικά δόγματα*.

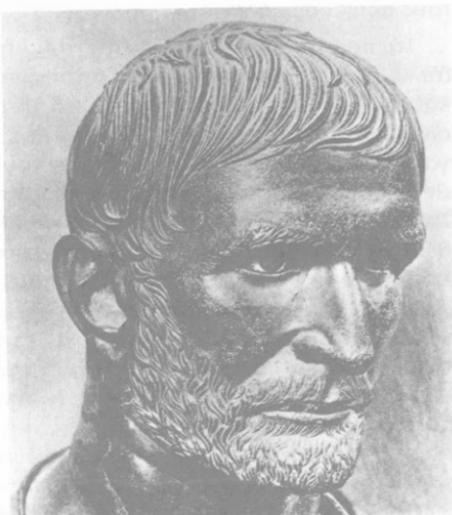
«**Ἐκκλησίες**». Τρίτο σῶμα τῆς Δημοκρατίας στάθηκε ἡ *Ἐκκλησία*. Μέ τόν καιρό, ὅμως, διαμορφώθηκαν τριῶν εἰδῶν «Ἐκκλησίες». Ἡ παλαιότερη δέν εἶχε ἐξουσία. Οἱ δύο ἄλλες, ὅμως, ψήφιζαν τούς νόμους καί ἐξέλεγαν τούς ἀρχόντες.

Ἀργότερα, διαμορφώθηκαν κι ἄλλες ἐξουσίες: οἱ *ταμίεις*, οἱ *πραιτορες*, οἱ *ἀνθύπατοι*, οἱ *τιμητές* (ἦταν οἱ σπουδαιότεροι).

4. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΛΗΒΕΙΩΝ

Γιά δύο αἰῶνες μέ σταθερότητα – χαρακτηριστική ρωμαϊκή ἀρετή – ἀγωνίστηκαν οἱ *πληβεῖοι* νά ἀποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα. Ἀπό τά πρῶτα τους αἰτήματα ἦταν νά τούς χαρίσουν τά χρέη πού εἶχαν κάμει οἱ οἰκογένειές τους ὅσο αὐτοί ἔλειπαν στούς ἀδιάκοπους πολέμους τῶν πρώτων χρόνων. Πολλοί εἶχαν χάσει καί τήν ἐλευθερία τους ἀκόμη κι εἶχαν γίνει δούλοι τῶν δανειστῶν τους.

Ρωμαίος πατρίκιος. 'Αξιόλογο
χάλκινο πορτραίτο του 3ου
π.Χ. αϊ. Μουσείο του Καπιτω-
λίου στή Ρώμη.

Ἡ μεγαλύτερη ἐπιτυχία τῶν πληβείων στάθηκε ἡ ἀναγνώριση μιᾶς νέας ἐξουσίας, τῶν δημάρχων, πού ἀποκλειστικό ἔργο τους ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῶν συμφερόντων τῶν πληβείων. Ἦταν πρόσωπα ἱερά, καί σκληρές τιμωρίες ὀρίστηκαν γιά κείνους πού θά ἔδειχναν τή διάθεση νά τούς προσβάλουν. Σέ περίπτωση πού οἱ δήμαρχοι δέ συμφωνοῦσαν μέ μία πρόταση, γιατί ἔβρισκαν πῶς ἦταν εἰς βάρος τῶν πληβείων, εἶχαν δικαίωμα νά ἀρνηθοῦν νά ψηφίσουν (τό βέτο*). Ὅπως κι οἱ ἄλλοι ἄρχοντες (ἐκτός ἀπό τούς τιμητές καί τούς συγκλητικούς) ἄλλαζαν κάθε χρόνο, κι ἀπό δύο στήν ἀρχή ἔγιναν στό τέλος δέκα.

Οἱ Δήμαρχοι.

Τό 450 π.Χ. κατόρθωσαν οἱ πληβεῖοι νά ἐπιτύχουν τήν ἐπίσημη καταγραφή τῶν νόμων, γιά νά μποροῦν νά παρακολουθοῦν τήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης. Ἡ νομοθεσία ὀνομάστηκε Δωδεκάδελτος, γιάτί χαραχτήκε πάνω σέ δώδεκα χάλκινες πλάκες (δέλτους).

Ἡ Δωδεκάδελτος.

Μέ τή βοήθεια τῶν δημάρχων καί μέ ἀδιάκοπους πολιτικούς ἀγῶνες κατόρθωσαν σιγά-σιγά οἱ πληβεῖοι νά μειώσουν τήν τερᾶστια ἀπόσταση πού τούς χώριζε ἀπό τούς πατρίκιους. Ἀπέκτησαν μέ τόν καιρό πολιτικά δικαιώματα καί, τέλος, ἐξισώθηκαν τελείως μαζί τους.

5. Ἡ ΡΩΜΑΪΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Οἱ Ρωμαῖοι ὑπῆρξαν λαός μεθοδικός καί λογικός. Εἶχαν ἐπιμονή καί ὑπομονή κι ἀγωνίζονταν φλογερά νά βροῦν τό δίκιο τους, ὅταν

τούς άδικοῦσαν (γι' αυτό καί ανάπτυξαν σπουδαία νομοθεσία).

Τά πρώτα χρόνια τό κράτος τους ήταν γεωργικό. Ζούσαν σέ άπλά σπίτια κοντά στα κτήματά τους, έτρωγαν καί ντύνονταν λιτά καί είχαν μεγάλο σεβασμό γιά τούς θεούς, γιά τό κράτος καί γιά τήν οικογένεια. Δέν άγαπούσαν ιδιαίτερα τίς συζητήσεις: ήταν πολύ εργατικοί κι άφοσιωμένοι στό καθήκον τους. Ή κάθε μέρα δέν άλλαζε άπό τήν προηγούμενη κι έτσι συνήθισαν στήν ήρεμη καί ήσυχη ζωή. Σπάνια πήγαιναν στήν πόλη, καί μόνο όταν ήταν άνάγκη γιατί, καθώς δέν ανάπτυξαν ποτέ πολλή φαντασία, δέν άγαπούσαν τίς αλλαγές.

Ή ρωμαϊκή οικογένεια ήταν ιερή σχεδόν. Ο πατέρας σάν άρχηγός της θυσίαζε στους *εφέστιους* θεούς, στό βωμό του σπιτιού· όλα τά μέλη τόν σέβονταν καί όφειλαν ύπακοή στίς προσταγές του. Μεγάλη θέση είχε ή *οικοδέσποινα*. Τό σπίτι, γενικά, κι ή οικογένεια ήταν ένας μικρός κλειστός κόσμος καί ή ζωή του κι ή κίνησή του πορευόταν πάνω σέ άσύτηρούς κανόνες, πού γνώριζαν *νά τούς όρίζουν οι άρχηγοί τής οικογένειας σωστά*, μέ τά έξαιρετικά όργανωτικά τους χαρίσματα πού άνάδειξαν ως λαό τούς Ρωμαίους. Ή *πατρική έξουσία* (*patria potestas*) είχε άπόλυτη άξία καί τήν αν γνώριζαν όλα τά μέλη τής οικογένειας.

Οί θεοί τους ήταν πολλοί καί τούς προξενούσαν φόβο. Στήν άρχή δέν είχαν μορφή οὔτε ιστορία. Ύστερα άπό τή γνωριμία τής ελληνικής θρησκείας συνδύασαν δικές τους θεότητες μέ τούς ελληνικούς θεούς, έφτιαξαν αγάλματά τους κι έπλεξαν μύθους γύρω τους. Ή *δεισιδαιμονία** βάραινε πολύ στή ζωή τών Ρωμαίων.

Προσκολλημένοι οι Ρωμαίοι στήν ιδέα του γένους, μέ βαθύτατο σεβασμό καί θαυμασμό γιά τούς προγόνους τους, πολύ περηφανεύονταν *νά τονίζουν τίς προγονικές τους άρετές: λιτότητα, σεβασμό στους θεούς καί στους νόμους του κράτους, σιδερένια πειθαρχία στους άνωτέρους, καί απλότητα στήν καθημερινή ζωή.*

Δύο αιάνες όλόκληρους πού πάλευαν οι Ρωμαίοι γιά *νά κυριαρχήσουν στήν Ήταλία*, έδωσαν αναγκαστικά μεγάλη σημασία στό

Πρωτόγονο είδος νομίσματος, κομμάτι χάλκινο, πού τό χρησιμοποιούσαν άκόμη τόν 3ο π.Χ. αί. στό Ρωμαϊκό κράτος. Μουσείο Λούβρου στό Παρίσι.

στρατό, γι' αυτό και χρειάστηκε ή πειθαρχία να ύψωθεί σέ μέγιστη άρετή.

Τή διατήρηση τών παλαιών συνηθειών τήν πίστευαν ύποχρέωση κάθε πολίτη. Έξάλλου, ένα άπό τά κύρια έργα τής Συγκλήτου ήταν ή άγρυπνη επίβλεψη τών πολιτών και τών άρχόντων σ' αυτό τόν τομέα.

Ή λογική και ή σοβαρότητα πού χαρακτηρίζαν τούς Ρωμαίους, βοήθησαν πολύ, όταν μεγάλωσε τό κράτος τους, νά γλιτώσουν άπό λάθη πού στάθηκαν μοιραία γιά τήν Έλλάδα. Στην Ίταλία, όταν κυριάρχησε ή Ρώμη, δέν έπαυσαν οί πόλεις νά έχουν άυτονομία. Ένώθηκαν όμως όλες μέ διοικητικό κέντρο τή Ρώμη. Έξυπνα εκείνη, σταδιακά, τούς παραχώρησε δικαιώματα, γι' αυτό και οί άλλοι λαοί τής Ίταλίας, ύστερα άπό τήν κατάκτησή τους, δέν αισθάνονταν ύπήκοοι, αλλά σάν μέλη τού κράτους. Έτσι, άπό τά πρώτα της βήματα ή Ρώμη κέρδισε τή γαλήνη στο έσωτερικό τής χώρας.

Ή πολιτική τής Ρώμης στην ύπό-
λοπη Ίταλία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Γιά τήν κυριαρχία τής Κεντρικής Ίταλίας χρειάστηκε νά παλέψουν σκληρά και γιά πολλά χρόνια οί Ρωμαίοι μέ τούς γειτονικούς λαούς.

2. Ή Ρώμη, πού τό 509 ήταν μιά μικρή πόλη, τόν 3ο αιώνα π.Χ. είχε στην κατοχή της όλόκληρη τήν Κεντρική και τή Νότια Ίταλία.

3. Ο στρατός και τό πλούσιο όδικό δίκτυο βοήθησαν στή σταθερή επίβλεψη τών πόλεων άπό τό κέντρο.

4. Ύστερα άπό τήν κατάργηση τής βασιλείας, οί δύο ύπατοι μέ τή Σύγκλητο και τούς διάφορους άρχοντες κυβερνούν τό κράτος.

5. Οί πληβείοι κατόρθωσαν, ύστερ' άπό πολλούς άγώνες, νά άποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα μέ τούς πατρικούς.

6. Ή ρωμαϊκή οικογένεια ήταν ίερός θεσμός. Ο άρχηγός της και ή οικοδέσποινα ήταν πρόσωπα σεβαστά. Ή ζωή τών Ρωμαίων ήταν άπλή.

7. Ή θρησκεία ήταν πολυθεϊστική. Έπηρεάστηκε πολύ άπό τήν ελληνική.

8. Πολύ νωρίς διαμορφώθηκαν και τονίστηκαν οί ρωμαϊκές άρετές: πίστη στους θεούς, σεβασμός στους νόμους τού κράτους και άφοσίωση στην οικογένεια. Άκόμη, άυστηρή πειθαρχία και λιτότητα στην καθημερινή ζωή.

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

1. Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ ἀδιάκοπη αὐξηση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὀδήγησε, μοιραία, τὸν 3ο αἰ. π.Χ. στὴ σύγκρουσή του μὲ τοὺς Καρχηδόνιους.

Παλαιότατη φοινικικὴ ἀποικία ἡ Καρχηδών, στὴ βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικῆς, ἀπέναντι στὴ Σικελία, μὲ τὴν ἀκούραστη δραστηριότητα τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυτικῶν της εἶχε γίνει μιά ἀξιόλογη δύναμη. Τὰ καράβια της κυριαρχοῦσαν στὴ Μεσόγειο μεταφέροντας διάφορα ἐμπορεύματα: πορφύρα, ἀρώματα, πολύτιμες πέτρες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, χρυσάφι καὶ ἐλεφαντόδοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴ, κασσίτερο ἀπὸ τὴν Κορνοῦάλη, σίδηρο κι ἀσήμι ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τοῦ σταριοῦ, πού τὸ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Σικελία.

Ἡ θέση τῆς πόλης τους στάθηκε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐξελιξὴ τους, γιατί δέσποζε καὶ στὰ δύο τμήματα τῆς Μεσογείου.

Ἐνῶ ὁ στόλος της ἦταν παντοδύναμος, ὁ στρατός της ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ἐθνικός. Ἀδιάφοροι γιὰ τὸν πόλεμο οἱ Καρχηδόνιοι, προτιμοῦσαν τὸ ἐμπόριο καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας τους πλήρωναν μισθοφόρους. Εἶχαν, ὅμως, γερὸ ἵππικό ἀπὸ Νουμιδούς καὶ χρησιμοποιοῦσαν πολεμικούς ἐλέφαντες. Μονάχα οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν Καρχηδόνιοι.

Ἡ πόλη εἶχε πολίτευμα ὀλιγαρχικό. Τὴν ἐξουσία εἶχαν στὰ χέρια τους πλούσιοι ἐμποροὶ, ἐφοπλιστές καὶ μεγαλοκτηματίες. Δυὸ ἦταν οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, πού ἐκλέγονταν κάθε χρόνο. Αὐτοὶ κυβερνοῦσαν μαζί μὲ τὸ Συμβούλιο (ἀπὸ ἰσχυροῦς τοῦ πλοῦτου). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν εἶχε διόλου δύναμη.

Πολιτισμὸς Καρχηδονίων.

Ἡ Καρχηδών στολίστηκε μὲ μεγάλα, πολυτελέστατα κτίρια καὶ ὑφαίους ναοὺς. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, Ἕλληνες καὶ Ρωμαίους, μαθαίνουμε πόσο φημιζόταν γιὰ τὴν πολυτέλειά της καὶ γιὰ τὴν κακοπιστία, τὴ σκληρότητα, τὴ διάθεση γιὰ καλοζωία καὶ τὴ μανία τοῦ πλοῦτου τῶν κατοίκων της. Παρ' ὅλο πού οἱ Ἕλληνες καμιά ἐκτίμηση δὲν εἶχαν στοὺς Καρχηδόνιους, ἐκεῖνοι ἀγάπησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κι ἐπηρεάστηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Ἡ πόλη τους, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἦταν γεμάτη ἀπὸ καλλιτεχνικούς θησαυροὺς, πού ἡ τεχντροπία τους ἀκτινοβολεῖ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση.

Ἡ Cloaca Maxima, μεγάλο τεχνικό ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλιά Ταρκύνιου τοῦ Ὑπερήφανου. Λειτουργεῖ ἀκόμη καί σήμερα στή Ρώμη.

Ἡ θρησκεία τῶν Καρχηδονίων, ἄγρια σάν τή φοινικική, ἀπαιτοῦσε ἀνθρωποθυσίες.

Ἀπό τό 264 ὡς τό 146 π.Χ. Ρωμαῖοι καί Καρχηδόνιοι πάλεψαν μέ πολύ πείσμα μεταξύ τους. Ἀφορμή τοῦ πολέμου, πού ἐγίνε σέ τρεῖς περιόδους, μέ διακοπές ἀνάμεσα, στάθηκε ἡ Σικελία, ὅπου οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπό πολύ παλιά, εἶχαν τίς δικές τους ἀποικίες στή δυτική ἄκτῃ.

Γιά πρώτη φορά, οἱ μετρημένοι καί προσεκτικοί Ρωμαῖοι ἦρθαν σέ σύγκρουση, ἔξω ἀπό τό πατρικό ἔδαφος. Οἱ Καρχηδονιακοί πόλεμοι στάθηκαν ἡ ἀρχή. Ἀπό κεῖ κι ὕστερα ὀλόκληρη ἡ πολιτική τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἄλλαξε· μανία κατακτητική κυρίευσε ἐκείνους πού εἶχαν στά χέρια τους τίς τύχες τῆς Ρώμης, ἐνῶ τά πλούτη πού σωριάζονταν στή μεγάλη πόλη ἀπό τίς ξένες χώρες, δημιουργοῦσαν ὀλοένα μεγαλύτερη διάθεση γιά νέες κατακτήσεις. Ἔτσι, μέσα σέ δύο σχεδόν αἰῶνες, οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν σ' ὀλόκληρη τή Μεσόγειο.

Ἀφορμή Καρχηδονιακῶν πολέμων.

2. ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ – Α΄ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἀφορμή κάθε πολέμου εἶναι ἡ παραβίαση μιᾶς ἰσορροπίας, πού σάν σιωπηρή συμφωνία ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς διάφορες δυνάμεις στόν κόσμο.

Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν ὠφεληθεῖ ἀπό τίς ἀδιάκοπες συγκρούσεις πού εἶχαν τσακίσει τίς ἑλληνικές πόλεις στή Σικελία, κι εἶχαν ἔτσι ἀπλώσει τήν κυριαρχία τους στήν ἀνατολική της ἄκτῃ. Τίς παραμο-

νές του πολέμου κυρίευσαν την παλαιά ελληνική άποικία, τη Μεσσηνή, που τό στενό της ήταν κλειδί για τό ρωμαϊκό εμπόριο.

Τότε άρχισε ό πρώτος πόλεμος, που κράτησε είκοσι τρία χρόνια (264-241 π.Χ.) κι έκλεισε μέ τή νίκη των Ρωμαίων. Οι επιχειρήσεις έγιναν στή Σικελία άρχικά, κι ύστερα στήν Άφρική. Στο διάστημα του πολέμου οι ελληνικές πόλεις μέ τή θέλησή τους συμμάχησαν μέ τους Ρωμαίους, για νά γλιτώσουν από τό φόβο των Καρχηδονίων. Οι Ρωμαίοι αναγκάστηκαν, για πρώτη φορά, νά ναυπηγήσουν στόλο καί νά δοκιμάσουν τήν τύχη τους στή θάλασσα.

Ή τελική φάση του πρώτου πολέμου στή δυτική Σικελία, κοντά στις Αίγυυες νήσους, έδωσε τή νίκη στο ναυτικό τής Ρώμης. Οι Καρχηδόνιοι αναγκάστηκαν νά εγκαταλείψουν τή Σικελία, που μέ εξαίρεση τίς Συρακούσες πέρασε στή ρωμαϊκή κυριαρχία. Πλήρωσαν άκόμη μεγάλη πολεμική άποζημίωση κι έδωσαν πίσω τους αιχμαλώτους.

Ός τό 218, που ξέσπασε ό δεύτερος Καρχηδονιακός πόλεμος, κατόρθωσαν οι Ρωμαίοι, επειδή στήν Καρχηδόνα παρουσιάστηκαν έμφύλιες ταραχές, νά καταλάβουν τήν Κορσική καί τή Σαρδηνία. Άκόμη, έβαλαν πόδι στήν «Έντεϋθεν των Άλπεων» Γαλατία, ξεκαθάρισαν τήν Άδριατική από τους Άλλυριούς πειρατές καί έκλεισαν συμμαχία μέ τήν Έπίδαμνο καί τήν Κέρκυρα.

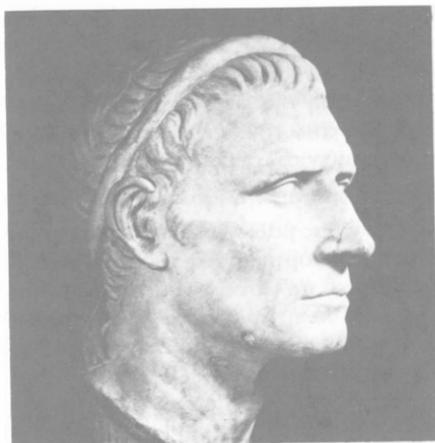
3. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ή εξάπλωση τής Ρώμης κι ή αίσθηση τής ήττας άναψαν μεγάλο μίσος στήν ψυχή πολλών Καρχηδονίων. Ένας στρατηγός, μάλιστα, ό Άμίλκας Βάρκας, που είχε πολεμήσει εναντίον των Ρωμαίων στον πρώτο πόλεμο, πότισε τήν ψυχή του γιου του Άννίβα μέ τόν πόθο νά τους έκδικηθεί. Ή άφορμή, τή φορά ατή, κίνησε από τήν Ίσπανία, όπου ό Άννίβας – έξοχη στρατιωτική φυσιογνωμία – είχε σημειώσει έκπληκτικές έπιτυχίες κατακτώντας για λογαριασμό τής πόλης του νέα όλοένα έδάφη. Ό πόλεμος άναψε πάλι, όταν ό Άννίβας κυρίευσε τή Ζάκανθα (219), παλαιά ελληνική άποικία στήν Ίσπανία καί σύμμαχο των Ρωμαίων εκείνο τόν καιρό.

Άννίβας.

Έξυπνος, γεννημένος ήγέτης, διορατικός καί απάραμιλλος στρατηγός ό Άννίβας, ανέλαβε τήν άρχηγία του Καρχηδονιακού στρατού. Άτρόμητος, άπλός καί πανάξιος, ήξερε νά εμπνέει θαυμασμό κι άμέτρητη άφοσίωση στο στρατό του.

Αύτες του οι άρετές τόν βοήθησαν νά βγάλει πέρα ένα άπίστευτο κατόρθωμα: Ξεκινώντας από τήν Ίσπανία, μέ πενήντα χιλιάδες πεζούς, δέκα χιλιάδες ίππείς καί 42 έλέφαντες, βρέθηκε μέσα σέ λίγους

Άριστερά: Μαρμάρινο πορτραίτο του Ἀντιόχου του Γ' τῆς Συρίας. Γύρω στά 200 π. Χ. Μουσείο Λούβρου σό Παρίσι.

Δεξιά: Πορτραίτο ἐκφραστικότατο του Σκιπίωνα του Ἀφρικανοῦ. Μουσείο Καπιτωλίου (Ρώμη).

μήνες στή Βόρεια Ἰταλία (περνώντας τίς χιονισμένες Ἄλπεις καί ἀφήνοντας πίσω του τό ρωμαϊκό στρατό, πού τόν περίμενε στόν παραλιακό δρόμο).

Στήν παράτολμη αὐτή προσπάθεια ἔχασε τό μισό του στρατό, ἀλλά τήν ὀλοκλήρωσε. Σέ δυό μάχες στούς παραπόταμους τοῦ Πάδου (τόν Τίκινο καί τόν Τρεβιά) νίκησε, πέρα γιά πέρα, τούς Ρωμαίους, μέ ἀποτέλεσμα νά συμμαχήσουν μαζί του καί οἱ Γαλάτες.

Τόν ἐπόμενο χρόνο περνώντας τά Ἀπέννινα συναντήθηκε μέ τό ρωμαϊκό στρατό στίς ὄχθες τῆς λίμνης Τρασιμένης. Νέα πανωλεθρία περίμενε ἐκεῖ τούς Ρωμαίους.

Δέν προχώρησε τότε ὁ Ἀννίβας νά χτυπήσει τήν ἴδια τή Ρώμη, ἀλλά σκέφτηκε νά ξεσηκώσει ἐναντίον τῆς τίς ἄλλες πόλεις τῆς Ἰταλίας. Χάνοντας πολύτιμο καιρό, σύντριψε κυριολεκτικά τόν ἄλλο χρόνο τή ρωμαϊκή στρατιά στίς Κάννες (216 π.Χ.) μέ τήν ὑπέροχη τακτική του.

Οἱ ἀπώλειες ἦταν φρικτές γιά τούς Ρωμαίους· τούς ἔσωσε ὅμως καί πάλι ἡ ἐπιμονή καί τό θάρρος τους. Οἱ Συρακοῦσες, ὅπως κι ὁ Φίλιππος ὁ Ε', ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, ζήτησαν τή συμμαχία τοῦ Ἀννίβα, ἡ πόλη Καπύη ἀποστάτησε, οἱ Σαμνίτες ἔδειξαν διάθεση νά ἐπαναστατήσουν, οἱ περισσότεροι ὅμως Ἰταλοί ἔμειναν πιστοί στή Ρώμη. Ἐκεῖνη ξεσήκωσε τήν Αἰτωλική Συμπολιτεία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. Ὑστερα, πολιορκήσε τίς Συρακοῦσες, καί, παρ'

ὄλες τίς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμήδη (μέ διάφορες μηχανές πού εἶχε βρεῖ), τήν κυρίευσε ὁ ὕπατος Κλαύδιος Μάρκελλος (212 π.Χ.).

Ἀρχίζε ἡ δύσκολη περίοδος γιά τόν Ἀννίβα, πού ἔμεινε χωρίς βοήθεια ἀπό τήν ἀδιάφορη κυβέρνηση τῆς Καρχηδόνας. Οἱ τελευταῖες του ἐλπίδες νά πάρει ἐνίσχυση ἀπό τόν ἀδελφό του, πού βρισκόταν στήν Ἰσπανία, διαφεύσθηκαν, γιατί οἱ Ρωμαῖοι τόν νίκησαν, καθώς ἐρχόταν, καί τόν σκότωσαν (207).

Ἐμπρός ἀπό τίς πύλες τῆς Ρώμης.

Πάνω στήν ἀπελπισία του ὁ Ἀννίβας βάδισε ἐναντίον τῆς Ρώμης κι ἔφτασε ἐμπρός ἀπό τίς πύλες τῆς, σκορπίζοντας τόσο τρόμο στίς ψυχές τῶν Ρωμαίων, πού γιά αἰῶνες πολλούς δέ θά ἔσβηνε ἡ θύμησή του. Ἦξερε πώς ἡ πολιορκία θά ἦταν μάταιη ὑπόθεση. Καί δέν τήν ἐπιχείρησε. Οἱ σύμμαχοί του, ἐνῶ ἀποσύρονταν πρὸς τή Νότια Ἰταλία, ἕνας-ἕνας τόν ἐγκατέλειπαν.

Οἱ Ρωμαῖοι νικοῦν στή Ζάμα (202 π.Χ.).

Οἱ Ρωμαῖοι ἀποφάσισαν, ἔχοντας φτιαξεί νέο στρατό, νά μεταφέρουν τόν πόλεμο στήν Ἀφρική, ὅπου τό 202 π.Χ., στή Ζάμα, νικήθηκε ὁλοτέλα ὁ καρχηδονιακός στρατός, παρ' ὄλες τίς προσπάθειες τοῦ Ἀννίβα (πού τόν εἶχαν, στό μεταξύ, ἀνακαλέσει οἱ συμπατριῶτες του γιά νά τούς ὑπερασπίσει). Ὁ νικητής τοῦ πολέμου, ὁ Κορνήλιος Σκιπίων, ὀνομάστηκε Ἀφρικανός.

Ἡ συνθήκη. Οἱ ὄροι τῆς (201 π.Χ.) ἦταν σκληρότατοι. Ἡ Καρχηδὼν ἀναγκάστηκε νά ἀφήσει στή Ρώμη τήν Ἰσπανία, νά παραδώσει τό στόλο τῆς, κρατώντας δέκα πλοῖα μονάχα, καί νά πληρώσει τεράστια πολεμική ἀποζημίωση.

Σέ λίγο, ὁ Ἀννίβας ἐξορίστηκε καί κατέφυγε στόν Ἀντίοχο τόν Γ', τό βασιλιά τῆς Συρίας.

Καταστροφή τῆς Καρχηδόνας (146 π.Χ.).

Τό 146 π.Χ., ὕστερα ἀπό δραματική πάλη τριῶν χρόνων (τρίτος Καρχηδονιακός πόλεμος), ἡ Καρχηδὼν πολιορκήθηκε, πυρπολήθηκε καί καταστράφηκε τελείως ἀπό τούς Ρωμαῖους. Ἡ θάλασσα ἦταν ἀνοιχτή ἀπό δῶ καί πέρα. Δέν ὑπῆρχε ἀντίπαλος γιά τούς Ρωμαῖους.

4. Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΗ

Οἱ ἀκατασίγαστες ἔχθρες ἀνάμεσα στά ἑλληνικά κράτη κι ὁ φοβερὸς ἀνταγωνισμὸς στά ἑλληνικά βασιλῆα ὀδήγησαν, μιά ὥρα ἀρχύτερα, τή Ρώμη στήν Ἀνατολή (ἱκανοποιώντας τίς πρόσφατες κατακτητικές τῆς διαθέσεις), κι ἔριξαν σάν ὄριμο καρπὸ τήν Ἑλλάδα στά χέρια τῆς, τό 2ο π.Χ. αἰῶνα.

Στόν ελληνικό ήπειρωτικό χώρο μόνο η *Μακεδονία* ήταν ύπολο-
γίσιμη δύναμη, από τή στιγμή μάλιστα πού ό βασιλιάς της Φίλιππος
ό Ε' (220-179) φρόντισε καί αναδιοργάνωσε τό κράτος του. Ή φήμη
τών θησαυρών του μακεδονικού κράτους, διάχυτη σέ όλο τόν κό-
σμο τής εποχής, τραβούσε άρπακτικά τά βλέμματα στά έδάφη του.

Ή κατάσταση στή
Μακεδονία καί στή
Σπάρτη.

Ή φωτεινή κίνηση πού σημειώθηκε στή *Σπάρτη*, είχε σβήσει μέ
τή φυγή του Κλεομένη, ύστερα από τή μάχη τής Σελλασίας (222
π.Χ.). Οί δυό Συμπολιτείες, αντί νά σταθοϋν καί νά ισχυροποι-
ηθοϋν, άγωνίζονταν νά διαλύσει ή μιά τήν άλλη.

Ή *Αίγυπτος* είχε ξεπέσει· ή *Συρία*, όμως, τήν εποχή του ΄Αντι-
όχου του Γ' του Μεγάλου (222-187), κατόρθωσε όχι μόνο νά διατη-
ρήσει τό έδαφος της, αλλά νά επεκταθεί ως τόν ΄Ινδό ποταμό.

Ήταν τότε ισχυρά αλλά μικρά κράτη. Χωρίς ίχνος έμπιστοσύνης
στά ύπόλοιπα ελληνικά κράτη, άγρυπνα παρακολουθοϋσαν τίς
ένέργειες των ισχυρών Έλλήνων βασιλέων.

Ή Ρόδος καί ή Πέργαμος, παρακολουθώντας τίς κινήσεις του
΄Αντιόχου καί του Φιλίππου, διαπίστωσαν ότι οί δυό βασιλείς σχε-
δίαζαν νά μοιράσουν μεταξύ τους τίς μικρασιατικές κτήσεις τής Αί-
γύπτου πού κατέρρεε. Έτσι, ειδοποίησαν τούς Ρωμαίους, πού ήθε-
λαν νά τιμωρήσουν τό Φίλιππο (γιά τή συμμαχία πού είχε κλείσει
στό Β' Καρχηδονιακό πόλεμο μέ τόν ΄Αννίβα) καί τούς τραβούσε
στήν Έλλάδα ή φήμη των παραμυθένιων θησαυρών τής Πέλλας.

Ύπήρχαν ακόμη δυνάμεις καί στήν Έλλάδα καί σέ όλα τά σημεία
πού είχε κυριαρχήσει ό Έλληνισμός. *Όμως, κι αυτή τήν ύστατη
ώρα, πού τά κυριαρχικά βήματα τής Ρώμης άντήχησαν μέσ στόν
έλληνικό χώρο, δέν ένώθηκαν οί Έλληνες. Μόνοι τους όρισαν τό
σβήσιμο τής έλευθερίας τους.*

Ύστερα από προσπάθεια δυό χρόνων, οί Ρωμαίοι, έχοντας μέ τό
μέρος τους καί τό ίππικό των Αιτωλών, νίκησαν τό Φίλιππο στή
θέση *Κυνός Κεφαλαί* τής Θεσσαλίας. Ή Μακεδονία, ύστερα άπ' αυ-
τό, αναγκάστηκε ν' αφήσει σπουδαίες θέσεις στήν ΄Ιλλυρία, στόν
΄Ελλήσποντο, καί νά πληρώσει μεγάλη πολεμική άποζημίωση.

Τό 196 π.Χ. ό ύπατος *Φλαμίνιος*, ό νικητής του Φιλίππου, στήν
πανελλήνια γιορτή των ΄Ισθμίων κήρυξε τήν «ανεξαρτησία» των έλ-
ληνικών πόλεων, πού καί πάλι στάθηκαν άνίκανες νά καταλάβουν
τί έπιζητούσαν οί Ρωμαίοι καί ποιοί ήταν οί στόχοι τους. Γι' αυτό
καί πάλι δέν όμονόησαν.

Νέες διαμάχες κι έχθρες άνάμεσα στούς Έλληνες άλλαξαν τή
συμμαχία σέ λίγο. Ένωμένοι αυτή τή φορά ή Μακεδονία, ή ΄Αχαϊκή
Συμπολιτεία, ή Πέργαμος καί ή Ρόδος μαζί μέ τούς Ρωμαίους, νίκη-

Οί Ρωμαίοι νικούν
τόν Φίλιππο Ε' (196
π.Χ.).

Τετράδραχμο μέ τό κεφάλι του βασιλιά Περούα.
Νομισματική Συλλογή Ἀθηνών.

σαν τό στρατό του Ἀντιόχου του Γ' στίς Θερμοπύλες. Ὁ ρωμαϊκός στρατός ἔφτασε στή Μ. Ἀσία καί τό 190 π.Χ. χτύπησε στή Μαγνησία τίς δυνάμεις του Ἀντιόχου, πού ἀναγκάστηκε νά κλείσει ἐξευτελιστική εἰρήνη. Του ζήτησαν οἱ νικητές νά παραδώσει τόν Ἀννίβα καί νά πληρώσει τεράστια πολεμική ἀποζημίωση.

Ὁ Ἀννίβας, ὁ ἐξαιρετός Καρχηδόνιος στρατηλάτης, σάν κυνηγημένο λιοντάρι, γενναίος πάντοτε, φριχτά ὅμως ἀπογοητευμένος, μήν μπορώντας νά βρεῖ τόπο στή γῆ νά σταθεῖ, γιά νά μήν πέσει στά χέρια τῶν ἀνελέητων ἐχθρῶν του, ἤπια δηλητήριο καί πέθανε στή Βιθυνία, ὅπου εἶχε καταφύγει.

Οἱ Ρωμαῖοι κατακτοῦν τή Μακεδονία.

Μιά νέα εὐκαιρία ἔδωσαν στόν Ἑλληνισμό οἱ ἐνέργειες τοῦ εὐγενικοῦ βασιλιά Περούα, γιοῦ τοῦ Φιλίππου, πού ἤθελε νά χτυπήσει τούς Ρωμαῖους. Προδόθηκε ὅμως ἀπό τούς ἄλλους Ἕλληνες στοῦς Ρωμαῖους. Ἔτσι ὁ ὑπάτος Αἰμίλιος Παῦλος ὄχι μόνο νίκησε τόν τελευταῖο βασιλιά τῆς Μακεδονίας, στήν Πύδνα (τό 168 π.Χ.), ἀλλά τόν ἐξευτέλιε φοβερά, ἀφού τόν ἔπιασε αἰχμάλωτο, παίρνοντάς τον νά στολίσει μέ τήν παρουσία του τό λαμπρό θρίαμβό του στή Ρώμη.

Ἡ Μακεδονία, τώρα πιά, ἔχασε τήν ἐλευθερία της, ἔγινε ρωμαϊκή ἐπαρχία, κι οἱ Ρωμαῖοι περιφρονώντας τούς ἄλλους Ἕλληνες, πού εἶχαν συνεργαστεῖ μαζί τους, ζήτησαν 1.000 ὀμήρους ἀπό τήν Ἀχαΐα καί τούς μετέφεραν στήν Ἰταλία. Στή Ρόδο καί στήν Πέργαμο, τώρα πιά πού δέν τίς χρειάζονταν, φέρθηκαν ἀλαζονικά.

Μιά τελευταία ἀναλαμπή, ἡ ἔσχατη τοῦ καταπληγωμένου Ἑλληνισμοῦ, τήν ἐποχή πού οἱ Ρωμαῖοι πολιορκοῦσαν τή γενναία Καρχηδόνα, ἦταν μοιραῖο νά πέσει στό κενό. Ὁ Ἀνδρίσκος, ἕνας ἰδιότυπος ἄνθρωπος στή Μακεδονία, πού ἰσχυριζόταν πώς εἶναι γιός τοῦ Περούα, προσπάθησε νά ξεσηκώσει τούς Μακεδόνες ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἐλευθέρωσε τή Μακεδονία καί ἔφτασε ὡς τή Θεσσαλία. Ἡ ἐνέργειά του τελικά ἀπότυχε, καί τό 148 π.Χ. ὁ ὑπάτος Καϊκίλιος Μέτελλος τόν νίκησε κι ἔπιασε αἰχμάλωτο καί τόν ἴδιο. Ἡπειρος, Μακεδονία, Νότια Ἰλλυρία καί Θεσσαλία ἔγιναν ρωμαϊκές ἐπαρχίες.

Ὅλα ἔδειχναν ὅτι πλησιάζει τό τέλος τῆς Ἑλλάδας. Πίκρα κι

ἀπογοήτευση είχε φωλιάσει στήν καρδιά τῶν Νότιων Ἑλλήνων, πού περίμεναν μέ ἀγωνία νά φτάσει ἡ ὕστατή τους ὥρα. Στρατιωτικές δυνάμεις ὑπῆρχαν ἐλάχιστες, κι οἱ περισσότεροι καταλάβαιναν πῶς κάθε ἀντίσταση θά ἦταν μάταιη.

Κατάκτηση τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας. Ὅταν, ὠστόσο, τό 147 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι θέλησαν νά ἀναμιχθοῦν στά ἑσωτερικά τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας, ὁ γενναῖος στρατηγός Κριτόλαος ἀποφάσισε νά τιμῆσει τήν Ἑλλάδα μέ μιάν ἀπελπισμένη ἀντίσταση. Στή Σκάρφεια τῆς Λοκρίδας ὁμως νικήθηκε ἀπό τόν ὑπάτο Καικίλιο Μέτελλο. Χάθηκε ἔτσι κι ἡ Κεντρική Ἑλλάδα.

Τό τέλος τοῦ δράματος παίχτηκε κοντά στόν Ἴσθμό τῆς Κορίνθου, ὅπου ὁ ὑπάτος Μόμμιος διάλυσε τίς ἐλάχιστες δυνάμεις πού εἶχαν ἀπομείνει. Στήν ἀπελπισία του ὁ Ἕλληνας στρατηγός Δίαιος, μὴ βρίσκοντας ἀρκετούς ἄντρες γιά τό στρατό, πῆρε στόν ἀγῶνα καί τούς δούλους. Ἡ ἐλευθερία ὁμως, τό εἶδαμε πολύ καλά αὐτό, δέ σώζεται ἀπό ἀνθρώπους πού δέ γεύτηκαν τή χαρά καί τήν εὐλογία της. Ἔτσι, νικήθηκαν οἱ λιγστοῖοι τελευταῖοι Ἕλληνες, κι ὁ Μόμμιος προχωρώντας στήν Κόρινθο τήν ξεθεμέλιωσε κυριολεκτικά, σβήνοντάς την ἀπό τό χάρτη (146 π.Χ.), τό χρόνο πού καί ἡ ἰσχυρή Καρχηδόνα δοκίμασε τήν ἴδια τύχη.

Ἔτσι ἔκλεισε, στόν Ἴσθμό, ἡ τελευταία σελίδα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Ἄλωση τῆς Κορίνθου (146 π.Χ.).

Ἀριστερά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῆς Κατάνης στή Σικελία. Κεφάλι τοῦ Ἀπόλλωνος. 410 π.Χ.

Δεξιά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῶν Συρακουσῶν. Κεφάλι τῆς Ἀρτέμις – Ἀρέθουσας. 446/445 π.Χ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ὁ Ἄννιβας:

«Ὅταν τόν ἔστειλαν στήν Ἰσπανία, μόλις ἔφτασε, τράβηξε πάνω του τὰ βλέμματα ὀλόκληρης τῆς στρατιάς. Εἶχε θάρρος καταπληκτικό στήν ἀντιμετώπιση τοῦ κινδύνου, ἐνῶ ταυτόχρονα διατηροῦσε θαυμαστή σωφροσύνη. Καμιᾶ δουλειά δέν κούραζε τό κορμί του, οὔτε βάραινε τό μυαλό του... Ἄντεχε καί τή ζέστη καί τό κρύο... Συχνά, μπορούσε κανεῖς νά τόν δεῖ, φορώντας τό μανδύα του τό στρατιωτικό, νά εἶναι ξαπλωμένος κατάχαμα ἀνάμεσα στούς φρουρούς... Πρῶτος πήγαινε στή μάχη καί ἀποσυρόταν τελευταῖος. Ὅλα αὐτά τά μεγάλα χαρίσματα τά συνόδευαν ἐλαττώματα ὄχι λιγότερο μεγάλα: μιά σκληρότητα ἄγρια, ἀπιστία πού ξεπερνοῦσε τή γνωστή καρχηδονιακή ἀπιστία, δέ σεβόταν διόλου τό λόγο του, οὔτε καί τή θρησκεία».

Τίτος Λίβιος 21, 4 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὁ ὕπατος Μόμμιος, ἀνυποψίαστος γιά ὅ,τι εἶχε γίνει, σφράγισε μέ τήν εὐκολή νίκη του στόν Ἴσθμό, τό 146 π.Χ., τό τέλος ἐνός ὀλόκληρου κόσμου. Ἡ ἠπειρωτική Ἑλλάδα ἔγινε ἔτσι μιά ἀπό τίς πολλές ἐπαρχίες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, πού προχωροῦσε στό μεσοράνημά του.

Ὁ ἑλληνικός πολιτισμός νίκησε τοὺς νικητὲς Ρωμαίους. Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα, ἓνας μέγας Ρωμαῖος ποιητής, ὁ Ὀράτιος, ἐπιγραμματικά θά ἔγραφε πῶς ἡ «νικημένη Ἑλλάδα ὑπέταξε τόν τραχύ της κατακτητή». Τόν νίκησε, πέρα γιά πέρα, μέ τό πνεῦμα καί τόν πολιτισμό της, πού ὀρμητικά ἔφτασε ὡς τή Ρώμη, τήν καρδιά τοῦ ἰσχυροῦ κράτους, καί τή θάμπωσε κυριολεκτικά μέ τήν ὁμορφιά καί τή λάμψη του.

Τά κράτη, ὅπως κι οἱ ἄνθρωποι, ζωντανοί ὀργανισμοί καί τά δύο, εἶναι ἀδύνατο νά ξεφύγουν ἀπό τή μοίρα τῆς φθορᾶς. Σημασία ἔχει τί μένει πίσω τους, κτῆμα αἰώνιο τῆς ἀνθρωπότητας.

Γνωρίσαμε φέτος πολλῶν μεγάλων πολιτισμῶν τήν ὕπαρξη. Τά κράτη πού τοὺς δημιούργησαν, ζώντας χιλιετίες ὀλόκληρες, ἀνθῆσαν κάποτε κι ὕστερα λύγισαν καί σιγά-σιγά χάθηκαν. Οἱ λαοί τους ἀφομοιώθηκαν μέ τοὺς νικητὲς, καί σέ λίγο ξεχάστηκε ἡ ἄλλοτινὴ λαμπρὴ τους παρουσία.

Τῆς Ἑλλάδας ἡ περίπτωση εἶναι ὀλότελα διαφορετικὴ. Ὅχι μόνο νίκησε τή Ρώμη κι ἐπέζησε στίς ψυχές τῶν εὐγενέστερων ἀνθρώπων, ἀλλά ἀκόμη καί σήμερα στό δικό της ἀφθαστο πολιτισμό καί στό πνεῦμα του, μέ ἀγάπη καί θαυμασμό, στρέφει τά μάτια της ἡ ἀνθρωπότητα ὀλόκληρη.

Αἰώνια ζωντανό τό πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Δέν ἔζησε ἀτέλειωτους αἰῶνες ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἡ παρουσία της ὅμως δέ στάθηκε δυνατὸ νά ξεχαστεῖ. Στά ἀμέτρητα χρόνια ζωῆς πού ἀριθμεῖ ἡ ἀνθρωπότητα, εἶναι παράξενο πῶς ἔφτασε τόσο γρήγορα (σέ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα πού δέν εἶναι κἀν αἰῶνας) ν' ἀνθίσει στήν Ἀθήνα – πού καλύπτει μέ τήν παρουσία της ὀλόκληρο τόν Ἑλληνισμό – σάν σπάνιο λουλούδι, ἓνας τόσο σπουδαῖος πολιτισμός (τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλή). Τό δικό του πνεῦμα ἔζησε, αὐτό νίκησε τήν πανίσχυρη Ρώμη μέ τή δύναμή του κι αὐτό γέμισε μέ τήν αἰώνια παρουσία του ὀλόκληρο τόν κόσμο.

Αὐτὴ ἡ ὀλιγάνθρωπη δύναμη φώτισε τήν Ἀνατολή, ὅταν μέ τήν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπλώθηκαν στά πέρατα τῆς γῆς τά σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σ' αὐτόν τό μικροσκοπικὸ τόπο ἔνωσε τό ἄτομο, γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία τοῦ κόσμου τί θά πτεῖ ἔλευθερία, ἀπόκτησε συνείδηση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων

του καί ὕψωσε σέ τεράστια ἀξία τή *φιλανθρωπία* (τήν ἀγάπη καί τό σεβασμό γιά τόν ἄνθρωπο). Σ' αὐτό τόν τόπο, τέλος, ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, φτιάχνοντας τό πιό ἀσήμαντο καθημερινό σκεῦος, ἔβγαζε ἀπό τά χέρια του ἓνα ἀριστούργημα.

Κι αὐτό τόν ἐξοχο τόπο εἶδαμε, πῶς τόν γονάτισε καί τόν ἐξουθένωσε ἡ ἀσυνεννοησία, ὁ ἐγωισμός, ἡ διχόνοια κι ἡ ὀχλοκρατία.

Αὐτό πού ποτέ δέν ἐνίωσαν σάν ἀνάγκη οἱ ἀρχαίες ἐλληνικές πόλεις, τήν *ένωση δηλαδή μεταξύ τους καί τή δημιουργία δυνατοῦ κράτους*, τά πραγμάτωσε ἡ Ρώμη μέ τόν καλύτερο τρόπο. Ἐκείνη πῆρε στά ἰσχυρά χέρια της τίς τύχες τοῦ κόσμου κι ἄξια κράτησε, γιά πολλούς αἰῶνες, αὐτό τό ρόλο.

Ἄγγειογραφία ἀπό ἐσωτερικό κύλικα. Παριστάνεται λεπτομέρεια ἀπό Γιγαντομαχία. Ὁ Ποσειδῶν χτυπᾷ τό γίγαντα Πολυβώτη, ἐνῶ ἀριστερά ἀναδύεται ἡ Γῆ μέ τά χέρια της ὑψωμένα σέ στάση ἰκεσίας. Ἀνάλογη ἔκφραση ἔχει καί τό πρόσωπό της. Ἡ πανάρχαιη θεά ὑποφέρει γιατί τά παιδιά της, οἱ γίγαντες, ἠτῶνται ἀπό τοὺς θεούς. Ἐπιγραφή κάτω: Ἐργίνος ἐποίησεν (δηλ. ὁ Ἐργίνος κατασκεύασε τό ἀγγεῖο). Ἀριστοφάνης ἔγραφε (δηλ. ὁ Ἀριστοφάνης τό ζωγράφισε). Γύρω στά 430 π.Χ. Ἡ Γιγαντομαχία, ὅπως καί ἡ Κενταυρομαχία, μετά τοὺς Μηδικούς πολέμους συμβολίζουν τή νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς βαρβαρότητας. Αὐτό ἦταν ἐξἄλλου τό ὕψιστο μήνυμα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ ἀξία τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ποτισμένη ἀπὸ τὸν ἑλληνικό πολιτισμό, λίγα χρόνια μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ρώμη τὸν θαύμασε, τὸν διατήρησε καὶ τὸν διάδωσε. Φτάνοντας κι ἐκεῖνη στό τέλος τῆς ζωῆς της, τὸν εἶχε σκορπίσει στὴν ἄλλη Εὐρώπη μαζί μέ τὰ δικά της δῶρα, ἀφήνοντας ἄσβηστο τό σημάδι τῆς παρουσίας της στὴν ἱστορία, τό *δίκαιο* καὶ τὴ *λαμπρὴ κρατικὴ τῆς ὀργάνωση*.

Ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός. Ὁ Ἑλληνισμός, προσφέροντας τὰ μέσα γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, χάρισε ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δῶρα στὴν ἀνθρωπότητα: τὸν *ἑλληνοχριστιανικό πολιτισμό*. Ξανάζησε στῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὴ χιλιόχρονη ὑπαρξὴ κι ἀκόμα, ὡς σήμερα, μ' ὅλες τίς φριχτὲς περιπέτειες πού ἔχει περάσει, ζεῖ καὶ σημειώνει τὴν παρουσία του στίς δύσκολες ὥρες τῆς ἀνθρωπότητας. «Γιὰ νὰ γίνει κανεὶς ἀνθρώπος, πρέπει πρῶτα νὰ γίνει Ἑλληνας», ἔγραψε χαρακτηριστικά ὁ Ἰωάννης-Ἰωακείμ Βίνκελμαν (18ος αἰ.), ὁ μεγάλος ἰδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀρχαιολογίας.

ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ

2600 π.Χ.	Τέλος τής Νεολιθικής Έποχής στην Έλλάδα και έμφάνιση του χαλκού, ως πρώτης ύλης γιά τήν κατασκευή όπλων καί έργαλείων.
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός, Πρωτοκυκλαδικός, Πρωτοελλαδικός πολιτισμός.
2000 π.Χ.	Φτάνουν οι πρώτες ελληνικές φυλές στην Έλλάδα.
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός, Μεσοκυκλαδικός, Μεσοελλαδικός πολιτισμός.
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός, Ύστεροκυκλαδικός, Ύστεροελλαδικός ή Μυκηναϊκός πολιτισμός.
1200 π.Χ.	Οί Δωριείς μπαίνουν στό ελληνικό έδαφος.
1100 π.Χ.	Άρχίζει ή δωρική κάθοδος στή Νότια Έλλάδα.
9ος αί. π.Χ.	Εισαγωγή του φοινικικού αλφαβήτου, τροποποιημένου, στην Έλλάδα.
8ος αί. π.Χ.	Ό Όμηρος γράφει τά έπη του.
8ος καί 7ος αί. π.Χ.	Ό Έλληνικός άποικισμός.
624 π.Χ.	Νομοθεσία του Δράκοντα.
594 π.Χ.	Νομοθεσία του Σόλωνα.
561/60 π.Χ.	Ό Πεισίστρατος τύραννος.
514 π.Χ.	Δολοφονία του Ίππάρχου.
510 π.Χ.	Οί Άθηναίοι διώχνουν τόν Ίππία.
508 π.Χ.	Νομοθεσία του Κλεισθένη.
499 π.Χ.	Ίωνική επανάσταση.
490 π.Χ.	Μάχη στό Μαραθώνα.
480 π.Χ.	Μάχη τών Θερμοπυλών, ναυμαχία στό Άρτεμίσιο, ναυμαχία τής Σαλαμίνας. Νίκη τών Ελλήνων στην Ίμέρα.
479 π.Χ.	Μάχη Πλαταιών, μάχη Μυκάλης.
478/7 π.Χ.	Α΄ Άθηναϊκή Συμμαχία.
467 π.Χ.	Νίκη του Κίμωνα στόν Εύρυμέδοντα.
448 π.Χ.	Καλλίειος ειρήνη.
445 π.Χ.	Τριακοντούεις Σπονδαί.
431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακός πόλεμος.
401 π.Χ.	Κάθοδος τών Μυρίων.
386 π.Χ.	Άνταλκίδειος ειρήνη.
378/7 π.Χ.	Δεύτερη άθηναϊκή συμμαχία.
371 π.Χ.	Μάχη στά Λεύκτρα.
362 π.Χ.	Μάχη στή Μαντινεία. Θάνατος του Έπαμεινώνδα. Τέλος τής Θηβαϊκής ήγεμονίας.
356 π.Χ.	Ό Φίλιππος Β΄ τής Μακεδονίας άνεβαίνει στό θρόνο.
338 π.Χ.	Νίκη του Φιλίππου Β΄ στή Χαιρώνεια.
336 π.Χ.	Θάνατος του Φιλίππου. Άνεβαίνει στό θρόνο τής Μακεδονίας ό Άλέξανδρος.
334 π.Χ.	Άρχίζει ή έκστρατεία του Μεγάλου Άλεξάνδρου.
333 π.Χ.	Νίκη στην Ίσό.
323 π.Χ.	Θάνατος του Μεγάλου Άλεξάνδρου.

301 π.Χ.	Μάχη τῶν Διαδόχων στήν Ἴψο.
280 π.Χ.	Ἐπίδρομή τῶν Γαλατῶν στήν Ἑλλάδα.
277 π.Χ.	Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς νικά τούς Γαλάτες.
266/263 π.Χ.	Χρεμωνίδειος πόλεμος.
245 π.Χ.	Ὁ Ἅγις βασιλεύει στή Σπάρτη.
222 π.Χ.	Μάχη στή Σελλασία.
168 π.Χ.	Μάχη στήν Πύδνα.
146 π.Χ.	Οἱ Ρωμαῖοι καταστρέφουν τήν Κόρινθο. Ἡ Ἑλλάδα χάνει τήν ἐλευθερία της.

Γ Λ Ω Σ Σ Α Ρ Ι Ο

ἀγγειογραφία: ἡ ζωγραφική τῶν ἀγγείων. Ἡ μελέτη τῆς τέχνης αὐτῆς ἀποτελεῖ ὀλόκληρο κλάδο τῆς Ἀρχαιολογίας.

ἀκτήμων: ἐκεῖνος πού δέν ἔχει κτηματική περιουσία καί γενικά ὁ πολύ φτωχός.

ἀμνηστία: ἡ διαγραφή καί λήθη ἑνός ἀδικήματος καί ἡ ἀναστολή τῆς ποι-νῆς πού εἶχε ἐπιβληθεῖ.

ἀμφορεῖς: ἀρχαία ἀγγεῖα μέ πλατιά γάστρα καί στενό σχετικά λαιμό. Χαρακτηριστικό τους εἶναι ὅτι μποροῦν νά «φέρονται» ἀπό τίς δύο λαβές.

ἀνάγλυφο: γλυπτή διακόσμηση πού ἐξέχει ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς πέτρας ἢ τῆς πήλινης πλάκας. Ὑπάρχουν δύο εἰδῶν ἀνάγλυφα: α. τό ἐλαφρό (πρόστυπο) καί β. αὐτό πού βγαίνει πολύ ἔξω (ἐκτυπο).

ἀνταλλαγή (προϊόντων): ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἐμπορίου, ὅταν δέν εἶχε βρεθεῖ ἀκόμη τό νόμισμα. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λέγεται ἀνταλλακτική.

Ἀπέλλα: ἡ συνέλευση τῶν πολιτῶν Σπαρτιατῶν.

ἀποκρυπτογραφῶ: ἀνακαλύπτω τόν τρόπο νά διαβάζω κείμενα γραμμένα μέ συμβολικά γράμματα.

ἀρδευτικό (σύστημα): τό σύστημα, μέ τό ὁποῖο ἐξασφαλίζεται τό πότισμα μιᾶς ἑκτασης γῆς.

Ἀσσυριολογία: ὁ κλάδος τῆς Ἀρχαιολογίας πού μελετᾶει τόν πολιτισμό τῶν Ἀσσυρίων.

ἀστρολογία: ἡ μελέτη τῶν ἀστρων.

Ἄστυ: ἡ πόλη γενικά. Στήν Ἀττική Ἄστυ λεγόταν ἡ Ἀθήνα.

ἀστυφιλία: ἡ τάση τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου νά ἐγκατασταθοῦν στίς πόλεις.

αὐτόχθων: αὐτός πού οἱ πρόγονοί του γεννήθηκαν καί κατοίκησαν στό χῶρο, ὅπου ὁ ἴδιος γεννήθηκε καί κατοικεῖ.

ἀχάτης: πολῦτιμος λίθος, κυρίως τό χαλκιδόνιο ἢ χαλάζιο.

βέτο (*veto*) λατινικό ρῆμα. Σημαίνει ἀπαγορεύω. Οἱ δήμαρχοι στήν ἀρχαία

Ρώμη είχαν τό δικαίωμα, προβάλλοντας τό βέτο, νά ἐμποδίζουν τή λήψη ὅποιαοδήποτε ἀπόφασης ἀντίθετης μέ τά συμφέροντα τῶν πληβείων.

γνώμονας: ὁ δείκτης ἡλιακοῦ ὠρολογίου ἢ καί αὐτό τό ἴδιο τό ρολοί.

δαίμονες: θεότητες δευτεροῦσες.

δεισιδαιμονία: ὁ φόβος ἀνύπαρκτων «δαιμόνων», πνευμάτων.

Διάκριοι: οἱ ὄπαδοί τοῦ Πεισιστράτου· τό τρίτο κόμμα στήν ἀρχαία Ἀττική, γύρω στά 561. (Τά ἄλλα δύο ἦταν τῶν *Παραλίων* καί τῶν *Πεδιακῶν*. Οἱ Διάκριοι κατοικοῦσαν στίς παρυφές τῶν λόφων).

διαμελισμός: ἡ φυσική διαίρεση ἐνός τόπου.

δίτονος (κοινωστοιχία): πού ἔχει δύο σειρές κίονες, τή μία ἐπάνω στήν ἄλλη.

δρεπανηφόρα: πολεμικά ἄρματα, ἀμάξια μέ σιδερένια, δεξιά καί ἀριστερά, δρεπάνια πού κατάκοβαν ὁ,τιδήποτε συναντοῦσαν στό δρόμο τους.

Δωριεῖς: Δέν εἶναι ἀκόμη θετικό, δέ συμφωνοῦν δηλ. οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες, γιά τό πότε κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα οἱ Δωριεῖς. Ἡ πῶ σοβαρή ἀποψη εἶναι πώς κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα μέ πολλά ἄλλα συγγενικά τους φύλα στίς ἀρχές τοῦ 12ου αἰ. κ. ἢ κάθοδος τους στήν Κεντρική καί τή Νότια Ἑλλάδα γίνεται γύρω στά 1100 π.Χ. Κατέβηκαν, πάντως, ἀπό τό Βορρά καί ἕνας μέγανος κλάδος τους μπήκε στήν Ἑλλάδα ἀπό τήν Ἡπειρο.

ἐκπολιτιστής: ἐκεῖνος πού διαδίδει τόν πολιτισμό.

ἐξανδραποδίζομαι: μέ πᾶνουν αἰχμάλωτο στόν πόλεμο οἱ ἐχθροί (ἢ καί πειρατές) καί μέ πουλοῦν ἢ μέ μεταχειρίζονται σάν ἀνδράποδο, δηλ. δούλο.

ἐπιτύμβιος: ἐπιτάφιος. Καθετί πού βρίσκεται πάνω σέ τύμβο, σέ τάφο, ἀντικείμενο (ἀγγεῖο, πλάκα, μνημεῖο κλπ.), ἢ ἐπιγραφή.

ἐρήμην: ἡ δίκη ἢ καί καταδίκη τοῦ κατηγορουμένου καί γενικά ἐνός ἀπό τοὺς διαδίκους, ὅταν δέν παρουσιάζεται στό δικαστήριο, λέγεται πώς δικάζεται ἐρήμην, ἐνῶ δηλ. ἀπουσιάζει.

ἤλεκτρο: κεχριμπάρι. Ὁρυκτό ρετοῖνι πού βρίσκεται σέ φυσική κατάσταση στά ὄρυχεῖα. Ὑπάρχει καί μεταλλικό κράμα ἀπό δύο μέρη χρυσαφιῶ καί ὄχτω μέρη ἀσημιῶ.

ἡμεροδρόμος: ἀγγελιαφόρος πού ἔτρεχε σέ μιά ἡμέρα μεγάλη ἀπόσταση.

Θεοκρατικό κράτος: τό κράτος ὅπου ὁ ἀνώτατος ἄρχοντας θεωρεῖται θεός ἢ προσωποποίηση τοῦ θεοῦ καί ἡ θρησκεία ἔχει τεράστια ἐπίδραση σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς.

θεόπνευστος: ὁ ἐμπνευσμένος ἀπό τό Θεό. Ἐκεῖνος πού ὑπαγορεύτηκε καί μεταδόθηκε ἀπό τό Θεό.

θεωρικά: τά χρήματα πού ἔδινε τό ἀθηναϊκό κράτος στοὺς ἀπόρους, γιά νά μποροῦν νά πληρώνουν τό εἰσιτήριο καί νά παρακολουθοῦν θεατρικές παραστάσεις.

θητες: ἡ τάξη ἐκείνων τῶν πολιτῶν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, πού εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα λιγότερο ἀπό 150 μεδίμνους ἢ δέν εἶχαν κανένα εἰσόδημα.

ιμπεριαλιστικό κράτος: (από τό λατινικό ρήμα *impero* = διατάσσω), τό κράτος πού επιδιώκει νά επιβάλει τή θέλησή του σέ άλλες ἐθνότητες.

κατάγραφος: αὐτός πού εἶναι ζωγραφισμένος ὁλόκληρος. Ὁλοζωγράφιστος.

καταξίνω: κάνω κάποιον ἢ κάτι ἄξιο.

κεραμική: ἡ τέχνη κατασκευῆς πήλινων ἀγγείων, ἡ ἀγγειοπλαστική.

κιβωτίοσχημος: αὐτός πού ἔχει σχῆμα κιβωτίου. Τάφος κιβωτίοσχημος εἶναι ὁ χτισμένος μέ πέτρες, σέ σχῆμα κιβωτίου.

κλεψύδρα: πήλινο ἢ χάλκινο ὑδραυλικό ἀγγεῖο πού χρησίμευε ὡς ὠρολόγιο, γιά τήν καταμέτρηση τοῦ χρόνου. Κλεψύδρες ὑπῆρχαν καί στά δικαστήρια, γιά νά μετρᾶνε τό χρόνο τῶν ἀγορεύσεων.

κληροῦχος: λεγόταν ἐκεῖνος πού ἐπαιρνε μέ κλῆρο ἓνα κομμάτι γῆς, πού ὕστερ' ἀπό κατάκτηση τή μοίραζε τό κράτος στούς πολίτες.

κλίβανος: κεραμικός κλίβανος εἶναι ὁ φούρνος ὅπου ψήνουν τά ἀγγεῖα.

cloaca maxima: ὁ κεντρικός ὑπόνομος τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Οἱ κεντρικοὶ ὑπόνομοι τῶν πόλεων λέγονται συνήθως «συλλεκτῆρες», γιατί σ' αὐτούς συγκεντρώνονται (συλλέγονται) τά νερά ἀπ' ὅλους τοὺς μικρότερους ὑπόνομους.

κοινά: ἀνάμειξη στά κοινά εἶναι ἡ ἀπασχόληση μέ τίς δημόσιες ὑποθέσεις, μέ τήν πολιτική.

Κριτής: ὁ αἰρετός ἀρχηγός τῶν Ἑβραίων.

κερίσματα: τά ποικιλόμορφα ἀφιερῶματα πού τοποθετοῦσαν στούς τάφους σάν δῶρα γιά τό νεκρό οἱ ἀρχαῖοι λαοί.

Κυνόσαργες: θέση ἐξω ἀπό τήν ἀρχαία Ἀθήνα, ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονα Ἰλισοῦ, ὅπου ὑπῆρχε τό Γυμνάσιο τῶν νόθων στήν ἀρχαιότητα.

κώδικας: σύνολο νόμων.

κωδικοποίηση: ἡ συστηματική συγκέντρωση καί κατάταξη νόμων.

κώνιο: ἓνα εἶδος δηλητηριώδους φυτοῦ, μέ τό ὅποιο θανάτωναν στήν ἀρχαιότητα τοὺς κατάδικους.

λάπις λάζουλι: πολύτιμη πέτρα διάφανη, χρώματος σκούρου γαλάζιου.

λέβης: μεταλλικό ἀγγεῖο συνήθως σέ σχῆμα χύτρας ἀνοιχτῆς. Τό στηρίζαν σέ τρίποδα.

λεπτόγυαυς: ἡ χώρα πού ἔχη «λεπτή γῆ», ὄχι πολύ γόνιμη.

λήκυθος: ἀγγεῖο πήλινο ἢ πέτρινο μέ ψηλό σῶμα, ψηλό λαιμό, καλυκωτό στόμιο καί μιὰ λαβή. Στήν ἀρχαιότητα τό χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνας, γιά νά βάζουν λάδι ἢ μύρο γιά τό νεκρό.

μεγαλιθικά μνημεῖα: μνημεῖα κατασκευασμένα ἀπό πελώριες πέτρες.

μικροτεχνία: ἡ καλλιτεχνία μικρῶν ἀντικειμένων, σφραγίδων, κοσμημάτων κλπ.

μνημειακός: ὁ μέγας σέ μέγεθος, αὐτός πού μπορεῖ νά μείνει στή θύμηση σάν μνημεῖο.

- «μολύν λαβέ»:** «Έλα νά τά πάρεις». Ἡ ἱστορική φράση τοῦ Λεωνίδα, βασιλιά τῆς Σπάρτης, ὅταν τοῦ παράγγειλε ὁ Ξέρξης νά παραδοθεῖ.
- μοτίβο:** διακοσμητικό σχέδιο (ἰταλική λέξη).
- μυθολογία:** τό σύνολο τῶν ἀρχαίων μύθων ἑνός λαοῦ καί ἡ ἐπιστήμη πού τούς ἐξετάζει.
- νατουραλιστικός:** αὐτός πού μιμεῖται τή φύση, ὁ φυσιοκράτης. Προέρχεται ἀπό τή λατινική λέξη *natūra*, πού σημαίνει φύση.
- νομαδικός:** ὁ λαός πού δέν ἔχει μόνιμη κατοικία. Συνήθως κτηνοτρόφοι, πού μετακινούνται ἀνάλογα μέ τό πού θά βροῦν τροφή (νομή) γιά τά ζῶα τους.
- ὄναγρος:** ἄγριο γαῖδοῦρι.
- ὄχλοκρατία:** ἡ ἐπικράτηση τῶν συνηθειῶν τοῦ ὄχλου. Ὅταν τό δημοκρατικό πολίτευμα ξεπέφτει, καί κατευθύνει τά πράγματα ὁ θορυβώδης ὄχλος.
- πεντακοσιομέδιμνοι:** οἱ πολῖτες τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς πού τό εἰσόδημά τους ξεπερνοῦσε τούς 500 μεδίμνους τό χρόνο (ὁ μέδιμνος ἦταν μονάδα χωρητικότητας γιά ξηρά προϊόντα, π.χ. σιτάρι, κριθάρι κ.ἄ. Τόν ὑπολογίζουν σήμερα γύρω στά 80 κιλά).
- περόνη:** καρφίτσα μεγάλη μεταλλική, ἀπαραίτητο στολίδι τῆς γυναικείας κόμμωσης. Τήν χρησιμοποιοῦσαν, ἀκόμη, γυναῖκες καί ἄντρες στήν ἀρχαιότητα γιά νά στερεώνουν τό χιτῶνα.
- πλαστικότητα:** ἡ ἀπόδοση τῆς καμπυλότητος τῆς φόρμας.
- πολεοδομία:** ἡ διαμόρφωση τοῦ διατάγματος μιᾶς πόλης μέ τά οἰκοδομικά της τετράγωνα, τούς δρόμους, τίς πλατείες, τά δημόσια κτίρια καί τούς ναούς.
- πολιτισμός:** ὅ,τι χαρακτηρίζει τόν τρόπο τῆς ζωῆς σέ μιάν ἐποχή ἢ μιᾶ χώρα (ύλική ζωή, λογοτεχνία, τέχνες, ἐπιστήμες, θρησκεία, κ.ἄ).
- πόλος:** ὄργανο μέ τό ὅποιο οἱ ἀστρονόμοι παρακολουθοῦσαν τήν πορεία τοῦ ἡλίου.
- πόρπη:** μεταλλικό ἐξάρτημα ζώνης. Μ' αὐτήν στερεώναν οἱ ἀρχαῖοι τίς δυῶ ἄκριες (ἐμπρός καί πίσω) τοῦ χιτῶνα τους.
- Πρυτανεῖο:** τό κτίριο τῆς Ἀγορᾶς, ὅπου σιτίζονταν οἱ Πρυτάνεις, οἱ ἐπίσημοι ξένοι καί οἱ εὐεργέτες τῆς πόλης. Σιτίζονταν δωρεάν αὐτοί. Στό Πρυτανεῖο ἐπίσης (ἢ Θόλο), φυλάγονταν τά πρότυπα μέτρα καί σταθμά, κοιμόνταν τή νύχτα μερικοί πρυτάνεις γιά νά ὑπάρχουν πάντα ὑπεύθυνοι ἄρχοντες στήν καρδιά τῆς πόλης καί γίνονταν διάφορες θρησκευτικές λατρεῖες συνυφασμένες μέ τή δημόσια ζωή.
- Σῆμα Δημόσιο:** ὁ χώρος ὅπου θάβονταν στήν ἀρχαία Ἀθήνα ἐκεῖνοι πού εἶχαν πέσει σέ μάχες, ἢ οἱ ἐπίσημοι ἄνδρες. Ἦταν στήν ἀρχή τῆς ὁδοῦ πού ἀπό τό Δίπυλο ὁδηγοῦσε στήν Ἀκαδημία Πλάτωνος.
- σκευή:** τά ἐξαρτήματα τοῦ ἀλόγου, τοῦ ἄρματος, τοῦ σπιτιοῦ (οἰκοσκευή) κ.τ.λ.
- σφραγιδογλυφία:** ἡ γλυπτική τῶν σφραγίδων (εἶτε πρόκειται γιά δακτυλι-

δόπετρες από πολύτιμες πέτρες, είτε για τή σφενδόνη δαχτυλιδιών χρυσαών, είτε για κυλίνδρους).

σφραγιδοκύλινδρος: είδος σφραγίδων από πολύτιμα ή ήμπολύτιμα υλικά, πού χρησιμοποιήσαν πρώτοι οι Άνατολικοί λαοί. Ή έξωτερική επιφάνεια του κυλίνδρου είχε παράσταση ανάγλυφη.

ταυρομαχία: αγανίσματα με ταύρους ή ταύρους και ανθρώπους, πού είχαν θρησκευτικό χαρακτήρα στην αρχαιότητα.

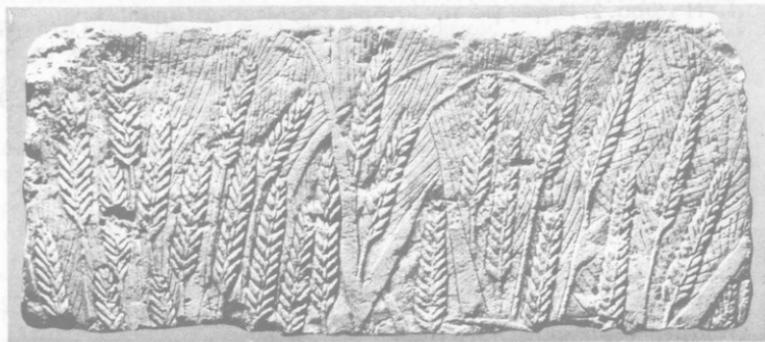
τεφροδόχα άγγεία: πήλινα ή χάλκινα άγγεία, όπου οι αρχαίοι έβαζαν τή στάχτη και τά κόκαλα του νεκρού μετά τήν καύση του κορμιού.

τροχός: ό κεραμεικός τροχός, δηλ. ό στρογγυλός δίσκος, όπου ό κεραμέας βάζει τόν πηλό, και περιστρέφοντας τό δίσκο, διαμορφώνει με τό χέρι του τό σχήμα του άγγείου.

χρηστήριο: ό χώρος όπου δίνονταν οι χρησμοί.

ψευδοϊσόδομος: ό τρόπος κτισίματος τοίχου, πού μιμείται όχι άπολύτως τόν ισόδομο τρόπο (ισόδομος = ό τοίχος με κανονικές σειρές πέτρες πού ή ένωσή τους είναι στή μέση τής πέτρας τής επάνω και τής κάτω σειράς τών πετρών).

φόρου ύποτελείς: οι πόλεις οι ύποχρεωμένες νά πληρώνουν φόρο στον ξένο επικυρίαρχο.

Στάχσα άξιοσημείωτης φυσικότητας (νατουραλισμού). Κομμάτι από αϊγυπιακό ανάγλυφο. 14ος αϊ. π.Χ. Συλλογή Norbert Schimmel N. Ύόρκη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

	ΣΕΛ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Πρώτο Κεφάλαιο: Τό νόημα κι ό σκοπός τής 'Ιστορίας.	
1. Ό άνθρωπος δημιουργός τής 'Ιστορίας. 2. Όρισμός, σκοπός καί χρησιμότητα τής 'Ιστορίας. 3. Χρονολογία. 4. Πηγές τής 'Ιστορίας. 5. Προϊστορία, 'Ιστορία καί Γραφή. 6. 'Η συμβολή τής 'Αρχαιολογίας στήν 'Ιστορία. 7 'Ιστορικές περίοδοι. 8. Φυλές	7-17
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί προϊστορικοί χρόνοι.	
1. 'Η διαίρεση τής Προϊστορίας. 2. Παλαιολιθικοί χρόνοι. 3. Νεολιθικοί χρόνοι. 4. Έποχή τών Μετάλλων	18-25

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ	27
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η Αίγυπτος.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές για τήν Ιστορία τής Αιγύπτου. 3. 'Η Ιστορία. 4. 'Η ζωή τών Αιγυπτίων. 5. 'Η αιγυπτιακή κοινωνία – Οί τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Οί τέχνες, τά γράμματα καί οί έπιστήμες	29-45
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί άρχαιοι πολιτισμοί τής Μεσοποταμίας.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές για τήν Ιστορία τής Μεσοποταμίας. 3. Λαοί καί Ιστορία τής Μεσοποταμίας. 4. Οικονομική ζωή – Άσχολίες τών κατοίκων. 5. Οί κοινωνικές τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Τέχνη, γράμματα κι έπιστήμες	46-59
Τρίτο Κεφάλαιο: Τό Έμπόριο καί οί Σημιτικοί λαοί.	
1. Έβραιοι καί Φοίνικες. 2. 'Η ανάπτυξη του έμπορίου καί ή σημασία του.	
Α'. Έβραιοι. 1. 'Η χώρα. 2. 'Η Ιστορία. 3. Ό πολιτισμός τών Έβραίων.	
Β'. Φοίνικες. 1. 'Η χώρα καί οί κάτοικοι. 2. 'Η Ιστορία. 3. 'Η θρησκεία. 4. Ό πολιτισμός τών Φοινίκων	60-72
Τέταρτο Κεφάλαιο: Οί Χετταίοι.	
1. 'Η Ιστορία. 2. Οί άσχολίες τών κατοίκων καί οί τέχνες. 3. 'Η θρησκεία καί ή γραφή	73-76
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ: 'Η προσφορά τών Άνατολικών πολιτισμών	76-77

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ	81
--	----

Πρώτο Κεφάλαιο: 'Ο τόπος και οί φυλές.

1. 'Η χώρα. 2. Οί φυλές. 3. Τό «έλληνικό θαύμα». 4. Πηγές για τή γνώση του πολιτισμού στην άρχαία 'Ελλάδα. 5. Περίοδοι τής άρχαίας έλληνικής Προϊστορίας και 'Ιστορίας	82-88
--	-------

Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο πολιτισμός του Αιγαίου.

1. 'Η 'Εποχή του Λίθου στην 'Ελλάδα. 2. 'Η 'Εποχή του Χαλκού στην 'Ελλάδα.	
--	--

Α'. 'Ο Μινωικός πολιτισμός. 1. 'Η χώρα και οί κάτοικοι. 2. 'Η 'Ιστορία. 3 'Η ζωή – Οί κοινωνικές τάξεις. 4. Τό εμπόριο και τό ναυτικό. 5. 'Η θρησκεία. 6. 'Η τέχνη	89-105
--	--------

Β'. 'Ο Κυκλαδικός πολιτισμός. 'Η Θήρα και οί τοιχογραφίες της	107-113
---	---------

Γ'. 'Ο 'Ελλαδικός πολιτισμός. 1. Πρωτοελλαδική περίοδος. 2. Μεσοελλαδική περίοδος	114-116
---	---------

Δ'. 'Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός. 1. Πηγές. 2. 'Ακροπόλεις και ανάκτορα. 3. Τάφοι. 4. 'Η τέχνη. 5. Τό εμπόριο κι ή έξάπλωση τών Μυκηναίων στό Αίγαίο. 6. 'Ο Τρωικός πόλεμος	117-129
---	---------

Ε'. 'Ο Κυπριακός πολιτισμός	129-135
-----------------------------	---------

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ	136
---------------------	-----

Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η κάθοδος τών Δωριέων.

1. Οί Δωριείς φτάνουν στην 'Ελλάδα. 2. Οί συνέπειες τής δωρικής καθόδου. 3. 'Ο μύθος για τήν «'Επιστροφή τών 'Ηρακλειδών». 4. 'Ο πρώτος έλληνικός άποικισμός	138-143
--	---------

Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο 'Ομηρος και τά έπη του.

1. 'Η 'Ιλιάδα και ή 'Οδύσσεια. 2. Τά όμηρικά έπη ως ιστορική πηγή. 3. 'Η Γεωμετρική τέχνη. 4. 'Η ζωή και οί άσχοιές τών κατοίκων	144-152
--	---------

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	153
---	-----

Πρώτο Κεφάλαιο: 'Ο άποικισμός.

1. «Γένος» και φυλή. 2. Οί πόλεις-κράτη. 3. Οί αίτίες του άποικισμού. 4. 'Ο τρόπος τής άποστολής άποικιών. 5. Εϊδη άποικιών. 6. Οί άποικίες του Εύξεινου. 7. Οί άποικίες τής	
--	--

Χαλκιδικής. 8. Οί άλλες άποικίες. 9. Τά άποτελέσματα του άποικισμού. 10. "Ελληνες καί «βάρβαροι» 154-165

Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί πολιτικές μεταβολές.

1. 'Η συνείδηση τής άτομικής έλευθερίας. 2. 'Η εξέλιξη του πολιτεύματος. 3. Οί "Ελληνες στίς άποικίες 166-169

Τρίτο Κεφάλαιο: Οί έλληνικές πόλεις.

1. Οί πόλεις τής Πελοποννήσου. 2. 'Η Χαλκίδα καί ή 'Ερέτρια. 3. 'Η Αίγινα. 4. Τά Μέγαρα. 5. Οί πόλεις τής Μ. 'Ασίας. 6. Οί πόλεις τής Μεγάλης 'Ελλάδας 170-178

Τέταρτο Κεφάλαιο: Οί δύο μεγάλες έλληνικές πόλεις.

Α'. 'Η Σπάρτη. 1. Οί τρεις κοινωνικές τάξεις. 2. 'Η σπαρτιατική νομοθεσία. 3. Τό πολίτευμα τής Σπάρτης. 4. 'Η άγωγή των Σπαρτιατών. 5. 'Η ζωή των Σπαρτιατών. 6. Οί γυναίκες στή Σπάρτη. 7. 'Ο σπαρτιατικός στρατός. 8. 'Ο πολιτισμός των Σπαρτιατών. 9. Πελοποννησιακή συμμαχία 179-187

Β'. 'Η 'Αθήνα. 1. 'Η γη. 2. 'Η ιστορία. 3. Τό άρχαιότερο πολίτευμα τής 'Αθήνας. 4. Οί παραχές - Κυλώνειο άγος. 5. 'Ο Δράκων. 6. Οί νόμοι του Σόλωνα. 7. 'Ο Πεισίστρατος τύραννος. 8. 'Ο Κλεισθένης 187-198

Πέμπτο Κεφάλαιο: 'Η θρησκεία στήν άρχαία περίοδο.

1. Οί θεοί. 2. Οί ήρωες. 3. Οί μύθοι καί οί θρύλοι. 4. Πανελληνίες γιορτές καί άγώνες. 5. Τά Μαντεία. 6. 'Αμφικτυονίες. 7. Οί κοινοί δεσμοί των 'Ελλήνων 199-212

"Εκτο Κεφάλαιο: 'Η άρχαία τέχνη.

1. 'Η 'Αρχιτεκτονική 2. 'Η Πλαστική. 3. 'Η Κεραμική 213-224

"Εβδομο Κεφάλαιο: Τά Γράμματα στήν 'Αρχαία περίοδο.

1. 'Η Ποίηση. 2. 'Ο Πεζός λόγος 225-228

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (5ος καί 4ος αί. π.Χ.) 229

Πρώτο Κεφάλαιο: Οί γείτονες των 'Ελλήνων στήν 'Ανατολή. Α'. Λυδοί.

Β'. Οί Μήδοι καί οί Πέρσες. 1. Οί Μήδοι. 2. Οί Πέρσες. 3. 'Η όργάνωση του Περσικού κράτους. 4. 'Ο χαρακτήρας του κράτους. 5. 'Ο Περσικός πολιτισμός 230-238

Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί Περσικοί πόλεμοι.

1. Αίτίες καί άφορμή του πολέμου. 2. 'Η επανάσταση των ίωνικων πολέων. 3. 'Η έκστρατεία του Μαρδονίου. 4. 'Η έκστρατεία του Δάτη καί του 'Αρταφέρνη. 5. 'Η μάχη του Μαραθώνα. 6. 'Αριστίδης καί Θεμιστοκλής. 7. 'Η έκστρατεία του Ξέρξη. 8. 'Η μάχη των Θερμοπυλων. 9. 'Η ναυμα-

χία στό 'Αρτεμίσιο. 10. 'Η καταστροφή τῆς 'Αθήνας. 11. 'Η ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. 12. Τιμές στό Θεμιστοκλή. 13. Οἱ 'Αθηναῖοι κι οἱ προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. 14. 'Η μάχη τῶν Πλαταιῶν. 15. 'Η μάχη τῆς Μυκάλης. 16. 'Η σημασία τῶν Περσικῶν πολέμων	239-264
--	---------

Τρίτο Κεφάλαιο: 'Η 'Αθήνα στήν Πεντηκονταετία.

1. 'Η πρώτη ἀθηναϊκή συμμαχία – 'Αριστείδης. 2. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Κίμωνα. 3. Τό τέλος τοῦ Θεμιστοκλή καί τοῦ Πausανία. 4. 'Η ἀθηναϊκή συμμαχία γίνεται ἡγεμονία – Γ' Μεσσηνιακός πόλεμος	265-274
--	---------

Τέταρτο Κεφάλαιο: 'Η ἐποχή τοῦ Περικλή.

Α'. Τό πολίτευμα καί ἡ κοινωνία.

1. Τό δημοκρατικό πολίτευμα στερεώνεται. 2. 'Ο Περικλῆς. 3. Οἱ κοινωνικές τάξεις. 4. 'Η καθημερινή ζωή στήν 'Αθήνα τοῦ 5ου π.Χ. αἱ. 5. 'Η ἐκπαίδευση. 6. Τό ἐμπόριο	275-284
---	---------

Β'. Τά γράμματα καί οἱ τέχνες.

1. 'Ο ρόλος τοῦ Περικλή στήν 'Αθήνα. 2. Τά μεγάλα ἔργα στήν 'Ακρόπολη. 3. Τά γράμματα – Φιλοσοφία καί 'Ιστορία. 4. 'Η Ποίηση καί τό Θέατρο. 5. Οἱ μεγάλες γιορτές στήν 'Αθήνα	285-299
---	---------

Πέμπτο Κεφάλαιο: 'Ο Πελοποννησιακός πόλεμος.

1. Οἱ αἰτίες τοῦ πολέμου. 2. Οἱ ἀφορμές τοῦ πολέμου. 3. Κήρυξη τοῦ πολέμου – 'Αντίπαλες δυνάμεις. 4. 'Ο 'Αρχιδάμειος πόλεμος. 5. Νίκιας καί 'Αλκιβιάδης. 6. 'Η ἐκστρατεία στή Σικελία. 7. 'Ο Δεκελεικός πόλεμος. 8. Τά ἀποτελέσματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου	300-317
---	---------

Ἑκτο Κεφάλαιο: 'Η ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

1. Οἱ Τριάκοντα Ὑράνιοι στήν 'Αθήνα. 2. Οἱ Σπαρτιάτες καί ἡ Περσία. 3. 'Η 'Ανταλκίδειος εἰρήνη. 4. Δεύτερη ἀθηναϊκή συμμαχία	318-323
--	---------

Ἑβδομο Κεφάλαιο: 'Η ἡγεμονία τῆς Θήβας.

1. 'Η Θήβα. 2. 'Επαμεινώνδας καί Πελοπίδας. 3. Οἱ ἀγῶνες τῶν Θηβαίων	324-327
--	---------

Ὀγδοο Κεφάλαιο: 'Η παρακμή τῶν ἑλληνικῶν πόλεων.

1. 'Η διάλυση τῆς Β' 'Αθηναϊκῆς συμμαχίας. 2. 'Η Σπάρτη καί ἡ Θήβα. 3. 'Ο 'Ελληνισμός τῆς Δύσης. 4. 'Η Κύπρος. 5. Τά Γράμματα τόν 4ο αἱ. π.Χ.	328-334
---	---------

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ	335
-------------------------------	-----

Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η Μακεδονία – Φίλιππος Β΄.	
1. 'Η Μακεδονία. 2. 'Ο Φίλιππος ὁ Β΄. 3. Οἱ κατακτήσεις καί ἡ πολιτική τοῦ Φιλίππου	336-343
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο 'Ελληνισμός στήν 'Ασία – 'Αλέξανδρος.	
1. 'Ο 'Αλέξανδρος. 2. 'Η ἔκστρατεία στήν 'Ασία – Σχέδια τοῦ 'Αλεξάνδρου. 3. 'Η κατάκτηση τῆς Μ. 'Ασίας-Συρίας-Παλαιστίνης καί Αἰγύπτου. 4. 'Η κατάλυση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 5. Τό ἔργο τοῦ 'Αλεξάνδρου	344-358
Τρίτο Κεφάλαιο: 'Η 'Ελληνιστική περίοδος.	
A΄. 'Η κληρονομία τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου.	
1. 'Η Μακεδονία καί ἡ ἄλλη 'Ελλάδα. 2. Τά κράτη τῶν Διαδόχων στήν 'Ανατολή	359-365
B΄. Οἱ πόλεμοι τῶν 'Ελλήνων μέ τόν ἔξω κόσμο.	
1. 'Η ἐπιδρομή τῶν Γαλατῶν. 2. 'Ο Πύρρος καί οἱ 'Ελληνες τῆς Δύσης. 3. Οἱ Συμπολιτεῖες. 4. Σπάρτη – 'Αγίς καί Κλεομένης	366-374
Τέταρτο Κεφάλαιο: 'Η πνευματική ζωὴ στήν 'Ελληνιστικὴ περίοδο.	
1. Γράμματα – Ἐπιστῆμες. 2. Οἱ τέχνες	375-379
Συγχρονιστικός πίνακας μέ τίς κυριότερες χρονολογίες τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας	380-381
Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	382-384

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ	385
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η παλαιότερη ἱστορία τῆς Ρώμης.	
1. 'Η χώρα. 2. Οἱ κάτοικοι. 3. Οἱ Ἐτρούσκοι. 4. 'Η περίοδος τῆς βασιλείας στήν ἱστορία τῆς Ρώμης	386-393
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Η ἐξάπλωση τῆς Ρώμης.	
1. 'Η ὑποταγή τῆς Ἰταλίας. 2. 'Η ὀργάνωση τῆς Ἰταλίας. 3. Οἱ ἐξουσίες τῆν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας. 4. Οἱ ἀγῶνες τῶν πληβείων. 5. 'Η ρωμαϊκὴ νοοτροπία	394-399
Τρίτο Κεφάλαιο: Ρώμη καί Καρχηδῶν.	
1. 'Η Καρχηδῶν. 2. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι. 'Ο πρῶτος πόλεμος. 3. 'Ο δεύτερος καί ὁ τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. 4. Ρώμη καί 'Ανατολή	400-408
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	409
ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ	412
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	413

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έκτός από τις πηγές (άρχαιούς συγγραφείς), χρησιμοποιήθηκαν ως βασικά και τὰ παρακάτω βοηθήματα:

1. Bengtson, H., Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit. München, 1966.
2. Bury, J.B., A History of Greece to the Death of Alexander the Great (ἀναθεωρημένη από τόν R. Meiggs). 1950.
3. Hammond, N.G.L., A History of Greece to 322 B.C. Oxford, 1963.
4. Schachermeyr, F., Griechische Geschichte. 1960.
5. Starr, Chester, A History of the Ancient World. New York, 1965
6. Κανελλοπούλου Π., 'Από τό Μαραθώνα στήν Πύδνα. 'Αθήνα, 1963 (3 τόμοι).
7. Τά ἀναθεωρημένα Κεφάλαια τών τόμων I - V τῆς Cambridge Ancient History, ἰδίως τών J. Caskey, Desborough καί N.G.L. Hammond, J. Cook, Frank Stubbings, F. Matz, Guthrie κ.ά.
8. Τά ἄρθρα τοῦ Δ. Θεοχάρη στό περιοδικό Θεσσαλικά.
9. Τά χρονικά τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Δελτίου τών ἐτῶν 1960-71.
10. Τό 'Εργον τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας (ἀπό τοῦ 1958 μέχρι καί τό 1974).
11. Mylonas G., Mycenae and the Mycenaean Age. Princeton, 1966.
12. 'Αμάντου Κ., Σύντομος 'Ιστορία τῆς Κύπρου. Ἔκδοση τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων. 'Αθήνα, 1956.
13. Dikaios P., A Guide to the Cyprus Museum. Γ' ἔκδοση ἀναθεωρημένη, Λευκωσία, 1961.
15. 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τόμοι Α' - Ε'.
16. G. Huxley L., Early Sparta. Λονδίνο, 1962.
17. Giovanni Pugliese Carratelli, Storia greca, Milano-Varese, 1967.

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΠΑΡΑΧΩΣΙΑ - ΤΕΛΕΣΤΕΡΗ - ΤΙ ΕΣΤΙΝ Ἡ ΚΑΛΩΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΚΑΙ ΕΥΦΡΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΡΕΩΣ-ΚΑΠΙΤΑΝΕΥΣ

ΕΚΔΟΣΗ Η' 1982 (V) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 210.000 — ΣΥΜΒΑΣΗ 3726/12.1.1982

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: «Ι. ΜΑΚΡΗΣ Α.Ε. ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ»

Πρώτη Κατάσταση: Η συνολική έκδοση της Έκδοσης Η' 1982 (V) αποτελείται από 210.000 αντίτυπα, εκ των οποίων 100.000 είναι διαθέσιμα στην αγορά.

Διανομή:

1. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα
2. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα
3. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα
4. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα

Τρίτη Κατάσταση:

1. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα
2. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα
3. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα
4. Η Ελλάδα: 100.000 αντίτυπα

ΕΠΙΜΟΛΟΓΟΣ

024000025244

ΕΚΔΟΣΗ Η' 1982 (V) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 210.000 — ΣΥΜΒΑΣΗ 3726/12.1.1982

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: «Ι. ΜΑΚΡΗΣ Α.Ε. ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ»

